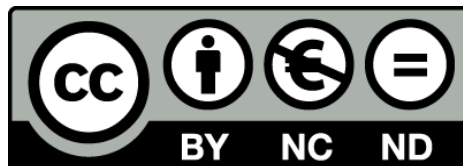

Terra de masos, vila de mar

Vida, economia i territori al castell de Sitges i el seu terme
entre els segles XIV i XV (1342-1418)

Carme Muntaner i Alsina

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- NoComercial – SenseObraDerivada 3.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - NoComercial – SinObraDerivada 3.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0. Spain License.**

Terra de masos, vila de mar

Vida, economia i territori al castell de Sitges i el seu terme
entre els segles XIV i XV (1342-1418)

Carme Muntaner i Alsina

2013

Universitat de Barcelona
Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica
Programa de doctorat "Societat i Cultura". Bienni 2006-2008

Terra de masos, vila de mar

Vida, economia i territori al castell de Sitges i el seu terme
entre els segles XIV i XV (1342-1418)

Tesi presentada per optar al títol de Doctora en Història

2013

Doctoranda:
Carme Muntaner i Alsina

Directora:
Teresa Vinyoles Vidal

*Veles e vents han mos desigs complir,
ffabent camins duptosos per la mar.
Mestre y ponent contra d'ells veig armar;
xaloch, levant los deuen subvenir
ab lurs amichs lo grech e lo migjorn,
ffent humils prechs al vent tremuntanal
qu'en son bufar los sia parcial
e que tots cinch complexquen mon retorn.*

Ausiàs March, musicat per Raimon

Resum

La present recerca té com a finalitat l'estudi d'un territori concret, el del terme del castell i vila de Sitges, entre mitjans del segle XIV i principis del XV, en base a tres objectius: en primer lloc, analitzar el domini senyorial d'aquest territori, en mans de l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona des de 1342, en segon terme, aprofundir en l'estudi de l'evolució del territori rural i vilatà sobre els quals s'assenten tant la senyoria com la comunitat estudiades, i finalment, conèixer la comunitat assentada sobre aquest lloc. Aquest darrer objectiu s'ha focalitzat en tres aspectes: la organització de la universitat, el treball del mar i la seva gent i el crèdit privat i l'endeutament. El primer objectiu ha de permetre entendre què suposà per a la institució caritativo-assistencial l'adquisició d'aquest gran domini rural, en els seus diferents nivells de senyoriu, i com gestionà a la pràctica les rendes que hi obtenia. El segon objectiu, per la seva banda, permet veure les dinàmiques que es produïren en el context agrari, amb el despoblament progressiu de l'hàbitat dispers en favor del creixement de la vila. Mentre que el darrer objectiu pretén aproximar el lector a la realitat d'aquesta comunitat rural i marinera, a les relacions socials i econòmiques establertes entre els seus membres, personalitzant-les i humanitzant-les. L'estudi presentat a continuació vol arribar, en definitiva, a la realitat d'un domini rural litoral els darrers segles de l'edat mitjana que pot servir d'exemple d'altres territoris feudals de característiques semblants, alhora que pot caracteritzar el model de gestió del patrimoni de grans institucions administrades per l'Església com l'Almoina de Barcelona.

Estratto

Questa ricerca presenta come finalità lo studio di una zona in concreto, quella del territorio del castello e della villa di Sitges, fra la metà del secolo XIV e l'inizio del XV, in funzione di tre obiettivi: inanzitutto analizzare il dominio signorile di questo territorio, nelle mani dell'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona fin dal 1342, successivamente approfondire lo studio dell'evoluzione del territorio rurale e della villa sui quali si basano sia la signoria che la comunità in questione, ed alla fine conoscere la comunità stabilita su questo luogo. Questo ultimo obiettivo si è focalizzato su tre aspetti: l'organizzazione dell'università, il lavoro marittimo e la sua gente, il credito privato e l'indebitamento. Il primo obiettivo deve permettere di capire cosa significava l'acquisizione di questo gran dominio rurale, nei suoi differenti livelli di signoria, per l'istituzione caritativo-assistenziale ed inoltre come gestiva in pratica le rendite che otteneva. Il secondo obiettivo permette di vedere le dinamiche che si svilupperanno nel contesto agrario, con lo spopolamento progressivo dell'insediamento nei campi a favore dell'espansione della villa. L'ultimo obiettivo si propone di avvicinare il lettore alla realtà di questa comunità rurale e marittima, alle relazioni sociali ed economiche stabilite fra i suoi membri, personalizzandole e umanizzandole. Lo studio presentato a continuazione vuole arrivare, in definitiva, alla realtà di un dominio rurale e litorale negli ultimi secoli del medioevo, perchè possa servire d'esempio su altri territori feudali di simili caratteristiche. Nello stesso tempo, si propone di caratterizzare il modello di gestione del patrimonio di grandi istituzioni amministrare dalla Chiesa, come in questo caso l'Almoina di Barcellona.

Sumari

Agraïments	11
Abreviatures	14
I. INTRODUCCIÓ	
1. Presentació i objectius	17
2. Fonts i metodologia	23
2.1 El fons documental bàsic de Sitges sota domini de l'Almoïna: l'Arxiu Capitular de Barcelona (ACB)	24
Documentació en pergami	26
Documentació notarial	27
Llibres de cort	29
Capbreus	31
Comptes	33
Processos	36
Documentació diversa	37
2.2 Altres arxius	37
L'exercici del poder espiritual i temporal: l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB)	37
Visites pastorals	37
Correspondència	38
Processos	38
Un fons molt malmès: l'Arxiu Històric Municipal de Sitges (AHMS)	39
Un petit fons recentment recuperat: l'Arxiu Històric Parroquial de Sitges (AHPS)	40
Una referència obligada: l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)	40
Un arxiu per aprofundir: l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)	41
Un apunt d'última hora: l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM)	41
3. Precedents historiogràfics	43
3.1 La història medieval de Sitges, del segle XIX a l'actualitat	43
Les primeres històries de Sitges de mitjans del segle XIX	44
La primera història oficial: Llopis i Bofill i l' <i>Ensaig històric de la vila de Sitges</i> (1891)	45
De l'impuls del noucentisme a la Guerra Civil	47
La postguerra i la dictadura franquista	48
La represa dels anys setanta i vuitanta	49
Els fons documentals sitgetans, una font molt valuosa per la història medieval	51
3.2 La Pia Almoïna o l'Almoïna dels Pobres de la Seu de Barcelona	52
Entre els segles XIX i XX: una gran institució amb prou feines estudiada	52
La posada en valor de l'Almoïna: les investigacions de Mn. Josep Baucells	53
Un creixent interès per la institució des de la seva vessant assistencial i caritativa	54
Un tema pendent: el patrimoni de l'Almoïna barcelonina	55
L'Almoïna i les almoïnes: passat, present i futur	57
II. EL CONTEXT: SENYORIA I TERRITORI	
4. L'Almoïna dels pobres de la Seu Barcelona i la formació del seu domini territorial sobre el litoral penedesenc	63
Alimentar pobres... però amb què? El patrimoni de l'Almoïna a inicis del segle XIV	65

4.1 L'accés de l'Almoïna al domini de Sitges: un canvi de mans complex (1326-1342)	67
1306-1326: Els precedents, Bernat de Fonollar, senyor de Sitges i Campdàsens	68
1326-1333: L'usdefruit de Blanca d'Abella i la pèrdua del castell de Selma	71
1334-1342: De l'administració del canonge Torrelles a l'accés definitiu de l'Almoïna a la senyoria	75
4.2 Les senyories de la Pia Almoïna sobre Sitges	81
Rendes i administració de les senyories	81
La senyoria de la terra: agrers, censos i lluïsmes	88
La senyoria territorial	93
Els serveis al senyor: joves, tragins i obres dels murs i valls	94
Els destrets senyorials: el forn i la fàbrega	99
La ferreria i el cost del seu ús: el lloçol	99
El forn de pa	102
Pesos, mesures i altres drets	103
La senyoria jurisdiccional	108
El mer i mixt imperi: del rei a l'Almoïna	111
Primera compra del mer i mixt imperi (1353-1356)	112
El domini de Bernat de Fortià sobre Sitges (1382-1387)	113
Senyor del litoral penedesenc	115
Mort de Pere III i pèrdua de les possessions de Fortià	119
La segona i definitiva compra del mer i mixt imperi (1390)	120
La senyoria del delme	121
4.3 Conclusions preliminars: un gran domini per al sosteniment d'una gran institució	124
Apèndix capítol 4. Taules	127
5. L'espai: el territori i paisatge en el que actua la comunitat	133
5.1 Terme castral, terme parroquial	133
5.2 La vila i el terme	137
Una vila, dos espais: dins i fora de les muralles	138
La vila, centre del poder senyorial	140
La presència de l'Església a la vila: la parròquia	141
Punts d'assistència i de convivència: l'hospital i el mercat	143
Un espai per viure	144
Més enllà de la muralla: el Raval	147
El Pou Vedre, la Bassa Rodona i el Pou Nou: l'espai d'horta	149
El terme: més enllà de la vila	152
Una terra de masos	155
La fragmentació del territori	159
El substrat de vendes i sotestabliments de les terres dels masos	167
La vila com a contrapunt a l'hàbitat dispers	171
L'abandonament del camp	175
5.3 Conclusions preliminars: la preeminència de la vila respecte el seu territori	178
Apèndix capítol 5. Taules	180

III. ELS ÀMBITS DE RELACIÓ DE LA COMUNITAT	191
6. Del «a bé e a profit de la dita universitat e sengles d'aquella» al «per bé e profit de la cosa pública»: els orígens del règim municipal i la seva fiscalitat	193
6.1 L'organització de la universitat d'una localitat rural	197
Els precedents: de finals del segle XIII a la primera organització de 1344	197
Un pas endavant: la primera organització propiciada per l'Almoïna (1344-1418)	199
Els càrrecs electes del Comú de la vila	205
Els tres jurats, representants visibles de la universitat	205
Els consellers (o prohoms?)	206
El consell general o la veu de tots	207
Els mostassafs i el control del mercat	207
Els fiters i la policia rural	210
Competències del Comú	211
La parròquia com a element de vinculació religiosa i social de la comunitat	212
La policia rural, eina fonamental per al manteniment de la convivència	213
El control del mercat i de la compravenda de productes i mercaderies	217
Defenses i muralles	219
Sanitat	220
La veu de la comunitat	222
6.2 La fiscalitat del Comú	223
Els impostos directes: les talles	225
Destinacions de les talles	228
Els que estaven exempts de les talles i la morositat	230
Els impostos indirectes: les imposicions	231
Activitats gravades	234
Productes gravats	235
La imposició de la carn	235
La imposició de les flequeries	238
La imposició del vi o vuitè del vi	239
La imposició de les mercaderies	240
L'arrendament de les imposicions i els impositors	243
De les talles i les imposicions als censals morts i violaris	245
6.3 Conclusions preliminars: cap a la consolidació d'un grup dominant?	246
Apèndix capítol 6. Taules	249
7. El treball de mar i la seva gent	257
7.1 La terra i el mar: l'espai de treball	263
7.2 Els parçoners i la construcció i adobament d'embarcacions	265
7.3 El comerç marítim	270
Sitges com a port de Vilafranca i del Penedès	274
El transport de vi, cereal i rendes de l'Almoïna cap a Barcelona	277
7.4 La pesca marítima i els pescadors	279
La flota pesquera sitgetana	280
Tècniques de pesca: xàvegues, boligs i palangres	282
Una nova tècnica importada de la Costa Brava: la tonaira	285
La venda del peix	287
Proveïment, distribució i comercialització del peix	288

El preu del peix	289
7.5 La vida d'aquesta comunitat	293
7.6 Conclusions preliminars: la importància del mar en una vila litoral	299
Apèndix capítol 7. Taules	302
8. El crèdit i l'endeutament privat	307
8.1 La creació de deute i crèdit com a obtenció de líquid i forma de pagament	310
Les garanties del pagament: clàusules penals i obligatòries, penyores i fermances	311
Les diverses maneres de concretar el crèdit	315
Els <i>mutua</i> o préstecs	316
Les comandes	319
La venda de censos a carta de gràcia	323
Els debitoris i les obligacions	325
8.2 La recuperació del deute: la intervenció de la justícia enfront la morositat	329
Els recursos dels creditors davant la morositat: els clams	331
Els motius del crèdit i l'endeutament: una visió de l'economia local	334
Deutes per préstecs, comandes i censos	335
Crèdit i deute al consum	336
Crèdit i deute familiar i patrimonial	338
Crèdit i deute al treball i comerç	339
La notificació oficial al deutor: les relacions de saig i les empires	342
Acceptar o negar el deute: les respostes del deutor davant el clam	345
No donava resposta	345
Negava el deute	346
Acceptava el deute	347
Diferents vies per la solució del deute: de la composició a l'execució de béns	349
El corredor i la venda en encant públic	351
El repartiment del dipòsit: l'aparició de nous creditors	352
8.3 Quatre exemples de crèdit i morositat a través de la documentació	353
Arnau Muler o un cas d'execució de patrimoni immoble	353
La família Messeguer: un cas d'empresonament per deute	357
Simó ses Preses, Llorenç Guitart i el negoci de la draperia	361
Na Saura Xifrena, un exemple poc habitual de dona creditora	366
8.4 Conclusions preliminars: el crèdit i l'endeutament, en mans de tots	369
IV. CONCLUSIONS GENERALS	371
Fonts editades i bibliografia	387
Índex de taules, gràfics i mapes	413
PRESENTAZIONE E OBIETTIVI	417
CONSIDERAZIONI FINALI	423
Annex documental (adjuntat en CD)	437

Agraïments

Començar pel final, és a dir per agrair a totes les persones que en aquests quatre –i més– llargs anys han passat i han influït en la meva vida és, potser, el més complicat de tot plegat, especialment pel temor de deixar-me algun nom pel camí. Per això, abans de començar, demano disculpes a tots aquells que no puc afegir, per no allargar-me massa, perquè són molts més dels que segueixen els que en un moment o altre m’han donat suport i que voldria aquí recordar.

En primer lloc, vull agrair, sens dubte, a Teresa Vinyoles la direcció d’aquesta tesi, per la paciència, amabilitat i el somriure amb què sempre m’ha acollit al seu despatx, però també pel seu mestratge, en tots els sentits, pel seu amor per la Història i per les dones i homes medievals, que ha sabut transmetre als seus alumnes i que he pogut viure en primera persona. Va ser gràcies a una beca de col·laboració del departament d’Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica que vaig poder endinsar-me, al seu costat i al del grup de recerca [contra]Taedium, en el món de la investigació, vinculació que després vaig mantenir com a becària predoctoral APIF. En aquests anys he pogut treballar al costat d’Ignasi Baiges, Elena Cantarell, Mireia Comas, Rosa Lluch, Daniel Piñol i Marta Sancho. A ells vull agrair tot el que he après al seu costat, que ha estat molt, en els grans i petits projectes que hem dut a terme junts, els seus consells i la seva generositat, així com el recolzament que m’han donat durant el temps de la beca i també després. I especialment a l’Elena Cantarell i la Mireia Comas, per totes les hores passades juntes corregint documents, durant les quals vaig aprendre tant, i per molt més. També vull agrair a Pau Castell i Giacomo Floris les hores compartides al departament i fora d’ell, les experiències viscudes junts i la seva disponibilitat en tot moment. I la generositat, sempre i en tot moment, de Maria Giuseppina Muzzarelli, del Dipartimento di Paleografia e Medievistica de la Università di Bologna i de Rossella Rinaldi, arxivera de l’Archivio di Stato di Bologna, tant en el temps de la meva estada a la ciutat “grassa, docta i roja” com posteriorment. Així mateix, voldria fer extensius els meus agraïments a Pere Benito, de la Universitat de Lleida, i a Adam Frankin-Lyons, del Marlboro College, –i a Maggie, Silas i Elana– amb qui tantes converses, en persona o des de la llunyania, hem tingut sobre l’Almoina i que sempre ha estat i està accessible a qualsevol sol·licitud. I de la mateixa manera, a Ivo Elies i Pol Serrahima, amb els quals, encara que sigui recentment, he pogut compartir els meus dubtes sobre aquesta institució i sobre el territori penedesenc.

Per les interminables hores passades, matí rere matí, a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, no puc deixar d'agrair al seu arxiver, Mn. Josep Baucells, l'amabilitat i bonhomia, els consells donats i l'ajuda prestada en tot moment, quan em sentia perduda entre els llibres, quaderns i pergamins del fons sitgetà. Sense el seu suport no hauria pogut aproximar-me com ho vaig fer a aquella documentació, i tampoc sense l'ajuda de l'Imma, sempre amatent a les demandes dels investigadors i de tothom qui s'aproximava a la sala de lectura situada sobre el claustre de la Catedral. De la mateixa manera, també voldria agrair la disponibilitat de Blai Fontanals, arxiver de l'Arxiu Històric Parroquial de Sitges, que m'ha ajudat en la consulta dels pocs –però valuosos– pergamins conservats a la rectoria i a Xavier Miret, arxiver de l'Arxiu Històric Municipal. I també, per les moltes hores passades a la Biblioteca de Catalunya en el darrer tram de redacció, voldria agrair als bibliotecaris de sala la seva amabilitat, la seva cara sempre amable i pacient en totes les demandes que els feia.

Tampoc voldria oblidar la inestimable ajuda de Mario Zucchitello i David Jou, dos grans coneixedors de la marina catalana, que s'han mostrat sempre disponibles a qualsevol demanda. A Maria Yubero, investigadora predoctoral del departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la UB, per les hores passades davant l'ordinador fent els mapes que il·lustren aquesta tesi i que de cap manera haurien estat possible sense la seva ajuda. I també a tots els companys del departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, pels dubtes i els temors però també les alegries compartides, especialment a la Montse i al Tomeu, companys de fatigues en els primers anys de beca, als quals haig d'agrair l'amistat i el suport en els bons i mals moments. I també, per descomptat, als companys d'Ardit, molts dels quals he conegut recentment, però que en aquest poc temps m'han ensenyat el que significa l'esforç i les ganes de fer (grans) coses.

En uns agraïments que van molt més enllà d'aquests quatre anys, no em puc oblidar de la Txell i a la Pilar, per tot el que hem viscut juntes, que no és poc, aquí i més enllà de les fronteres, tant dins com fora de la universitat, perquè sempre han estat al meu costat i perquè s'ho mereixen tot i més. Com tampoc de la Silvia i a l'Elena, pel seu somriure i la disponibilitat, a qualsevol hora del dia, i del David i la Betti, pel temps d'exili –que recuperarem–. Per això mateix també vull donar les gràcies a la Marina, la Mireia, la Núria, l'Edu, la Laia, la Mònica i en Jordi, perquè espero (i n'estic segura) que m'hauran entès i perquè sense ells no seria qui sóc. I també a l'Alessandro, Paolo, Martino, Letizia, Patrizio, Andrea, Majla i Diego, pel recolzament donat i la disponibilitat permanent. I a la Rosa, l'Ignasi i el José Alberto, per haver-me deixat acabar aquest treball. I a la Marta, per haver-nos fet conèixer.

A la Pepita, que estic segura que li hauria agradat veure acabat aquest treball, en un “castell” on ella va passar tantes hores d'infància. Però sobretot, més que a ningú altre, els meus agraïments van als meus pares. Sense ells no estaria avui aquí, escrivint aquestes línies. Ells m'han donat la passió i l'estimació per Sitges i per la seva història, per entendre el perquè de les coses i conèixer el seu territori. Totes les gràcies són poc per les estones que no hem pogut passar junts, per la seva comprensió, la seva estima i la seva empenta, un exemple que ha estat fonamental per acabar aquesta tesi. I també, és clar, a l'Aris, pel suport incondicional donat en tots moments, també en els més baixos, per la paciència i la constància i les hores entregades. *Addrhu sciamu crai?*

A tots ells, gràcies de tot cor. Sense vosaltres avui no seria aquí.

Abreviatures*Arxius consultats*

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACB	Arxiu Capitular de Barcelona
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
AHMS	Arxiu Històric Municipal de Sitges
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AHPS	Arxiu Històric Parroquial de Sitges
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
DCVB	Diccionari Català-Valencià-Balear (Alcover-Moll)
DIEC2	Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (segona edició)

Valors en moneda

ll	lliura/es
fl	florí/ins d'or d'Aragó
s	sou/s
d	diner/s
m	mallà
o	òbol

Pesos i mesures

q	quartera/es
qtà	quartà/ans
a	almosta
p	punyera

Sobre l'equivalència de pesos i mesures al terme de Sitges¹

1 quartera de Sitges	=	11 quartans
$\frac{1}{2}$ quartera	=	5 quartans i mig
$\frac{1}{3}$ quartera	=	3 quartans, 4 almostes
$\frac{1}{4}$ quartera	=	4 almostes i mitja
1 quartà de Sitges	=	6 almostes
1 quartà ras de la mesura antiga	=	4 almostes
1 punyera	=	1 quartà ras o 4 almostes, que són $\frac{2}{3}$ de 1 quartà

¹ ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1342, f.8v.

I. INTRODUCCIÓ

1. PRESENTACIÓ I OBJECTIUS

La present recerca es proposa estudiar les relacions que s'establiren en l'àmbit local, en el context d'una vila marinera, en un entorn feudal, des d'una concepció que va més enllà de la història dels fets. Plantejem l'anàlisi de la comunitat que habitava en el terme del castell de Sitges, de les relacions que s'establiren entre els seus habitants i amb la senyoria, volem apropar-nos, en definitiva, a la vida d'aquells homes i dones. És una proposta en certa manera propera als postulats de la microhistòria.² Amb totes les distàncies metodològiques i d'aplicació que calgui fer, ens sentim propers a la definició de microhistòria de Giovanni Levi, que deia que «la base de la seva proposta metodològica és la reducció de l'escala d'observació dels fenòmens: l'atenció a un poble o un cas particular és més assimilable a un procediment de laboratori que no pas a un vertader estudi d'una realitat local».³ L'aproximació amb la lupa històrica a un territori i un grup humà concret permet personalitzar les dinàmiques, humanitzar el que d'una altra manera quedaria només en números, estadístiques i gràfics quantitatius. És a dir, l'àmbit d'estudi local dóna una visió més matisada de l'esdevenidor històric que no un marc d'anàlisi més general, que necessàriament és fruit d'un major grau d'abstracció (Pujol 2010, 324). I és que aquest és un dels objectius d'aquest estudi, arribar a la comunitat que vivia en un espai i un temps concret, entendre el perquè dels seus moviments i de les relacions que la conduïren a certes actuacions.

² Sobre les característiques i raons de ser de la microhistòria, vegeu Aurell (2005, 183-191).

³ Citat per Pujol (2010, 323).

La base d'aquest estudi parteix, a més, de la necessitat de cobrir un buit en la història local sitgetana, en un moment molt significatiu del seu passat medieval, és a dir els primers anys del domini de l'Almoina dels pobres de Barcelona, que mantindria el seu senyoriu des de mitjan del segle XIV fins a inicis del XIX, moment del qual, tot i això, disposem d'una nombrosa i rica documentació gairebé inexplorada. Es planteja, alhora, la necessitat d'un major coneixement d'un territori que havia estat de frontera en els primers temps dels feudalisme i que mantingué sempre, malgrat el pas dels segles, el caràcter de límit entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova. Per aquest motiu, la senyoria del castell de Sitges presenta els trets característics d'aquest espai de marca entre les dues Catalunyes, tan pel que fa a la seva distribució territorial com a la relació dels seus habitants amb la senyoria.

Per altra banda, Sitges compta amb un element diferenciador respecte a bona part dels dominis senyorials del territori català: la seva immediata proximitat al mar. L'accés directe a aquest medi modifica les pautes de comportament de la comunitat, que hi viu a tocar, respecte a les comunitats només rurals i converteix, per tant, el castell i vila de Sitges en un espai diferent, que el fa susceptible alhora de convertir-se en referència per a d'altres llocs de costa similars. Perquè, malgrat els nombrosos estudis dedicats a l'àmbit mediterrani i el coneixement que es té de les grans ciutats marítimes i els costums i dinàmiques de l'anomenada gent de mar, les petites viles marineres han quedat habitualment relegades a un segon pla o fins i tot han estat oblidades.

Una altra mancança en la nostra historiografia és l'estudi del patrimoni de l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona. Es feia ressò d'aquest fet Daniel Rico en una síntesi sobre les almoines a la Corona d'Aragó. L'autor es lamentava que «todavía son pocos los estudios promenorizados sobre los dominios territoriales de las limosnerías, sus vías de formación y desarrollo y sus formas de explotación» (Rico 2003, 173). Tot i que sense partir d'aquesta idea, el present estudi respon, en part, a aquella demanda, perquè planteja l'anàlisi d'un dels dominis territorials de l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona, el del castell de Sitges, un dels més destacats de la història de la institució, com ja afirmà Mn. Josep Sanabre (1947, 135). El cert és que l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona –o, com se la conegué des del segle XV, la Pia Almoina– ha estat una de les institucions caritativo-assistencials més estudiades de la Corona d'Aragó, però una de les seves mancances principals ha estat, fins al moment, l'estudi dels seus dominis territorials quan, de fet, l'Almoina no hauria pogut existir sense el seu patrimoni urbà i rural.

Els objectius de la present tesi doctoral es centren, doncs, en dos punts fonamentals. El primer d'ells és entendre quin significat té per a l'Almoina la possessió de la senyoria feudal

del castell i vila de Sitges. Volem saber què suposà a nivell pràctic incorporar al propi patrimoni i, sobretot, a l'estructura d'una institució caritativa i assistencial com l'Almoïna, un domini rural de l'envergadura de Sitges. A banda de les implicacions econòmiques que això suposava, es crearen uns vincles en els quals l'Almoïna tenia, com a senyora del lloc, un paper important: el de supervisió i control de la comunitat des de la seva posició jeràrquica, però també el d'interacció des de la base, en contacte directe i quotidià amb els homes i dones subjectes a la seva senyoria. Aquesta qüestió planteja una sèrie de preguntes: com gestionar en el dia a dia un territori de les dimensions de Sitges? Era millor fer-ho *in situ* o des de Barcelona? De quines senyories disposava l'Almoïna en aquest domini i què suposava la seva possessió? Quins ingressos representaven les rendes obtingudes a Sitges per a l'Almoïna? En definitiva, de quina manera va afectar a l'Almoïna la possessió de Sitges?

El segon objectiu que ens plantejem és descobrir com es relacionaven els membres d'aquesta comunitat, especialment a nivell intern però també en un context més ampli, en relació amb la senyoria i amb els territoris propers. Parlem de relacions fora de l'espai privat, és a dir, volem anar més enllà de les relacions familiars per aprofundir en les relacions de veïnatge, de treball i productives, els vincles de solidaritat o de conflicte. I ho estudiarem fent-nos preguntes com les següents: com s'organitzava la comunitat?, de quins recursos econòmics disposava per a gestionar-se?, quin paper tenia el mar com a font de treball i de vida?, quina era la capacitat econòmica dels habitants del terme? En definitiva, quins eren els elements cohesionadors d'aquesta comunitat rural i marinera?

El marc cronològic en el qual ens movem té com a dates límit 1342 i 1418. L'elecció de cadascuna d'elles respon a motivacions diferents. La data inicial de 1342 correspon a un fet històric concret, l'adquisició *de facto* del domini sobre Sitges per part de l'Almoïna, si bé *de iure* n'era senyora ja des de 1326. Tot i això, hem estudiat també aquest procés, des de 1326 fins a 1342, perquè tingué molts girs i no s'ha analitzat mai com hauria estat pertinent. La data final, l'any 1418, en canvi, correspon al de la redacció del darrer capbreu d'època medieval que s'ha conservat, document molt útil per a complir els objectius que ens havíem plantejat. A més, en els anys precedents a 1418, l'Almoïna amplià el seu domini sobre el litoral penedesenc amb l'adquisició de la quadra de Miralpeix i del castell de Garraf. Es tracta, doncs, d'un moment de replantejament del patrimoni de la institució assistencial, i de la seva gestió, fet semblant al que havia passat quan es produí la incorporació de Sitges, per la qual cosa creiem que té sentit interrompre la nostra recerca en aquest punt.

A més, tot i plantejar-nos aquestes qüestions des del principi de la nostra recerca, érem conscients que aquesta aniria condicionada, en part, pel que ens expliquessin els documents, ja que el fons documental era molt extens i pràcticament inexplorat, per la qual cosa no sabíem, a priori, per quins camins ens portaria. De manera que l'esquema de la tesi s'ha hagut d'anar modelant a mesura que ens endinsàvem en la documentació, sense deixar, però, de tenir presents els nostres objectius. Així, per exemple, en observar les contínues referències que la documentació consultada feia en relació al tema del crèdit privat i, valorant les possibilitats que oferia aquesta qüestió per a analitzar la comunitat que preteníem estudiar, vam considerar adient incloure'l com a part de la nostra recerca.

Per tot plegat, el present estudi s'estructura de la següent manera: en un primer bloc situem en el seu context els dos punts important per a aquesta investigació, és a dir, per una banda l'Almoina dels pobres de Barcelona i per altra el territori del castell i vila de Sitges. En primer lloc, és important entendre la institució que tingué la senyoria, la Pia Almoina, comprendre el procés –que podem avançar que fou difícil i tortuós– que el va portar a incorporar Sitges al seu patrimoni i també la forma com va gestionar els diferents nivells de domini que va adquirir sobre aquest terme castral. En segon lloc, observar el territori analitzat, apuntant les característiques dels espais rural i vilatà per a poder entendre, en conseqüència, el perquè d'algunes de les maneres d'actuar dels seus vilatans i vilatanes. Conèixer l'espai sobre el qual es movia la comunitat i el paisatge que l'envoltava, és un pas imprescindible per entendre, després, les relacions que s'hi establiren. Aquest primer gran bloc, doncs, posa el lector en context necessari per introduir-se en el nucli de la recerca: els elements que cohesionaven aquesta comunitat i la relació que la vinculava a la seva senyoria.

Aquest és el tema del segon gran bloc que conforma l'estudi. Les relacions entre Sitges i la Pia Almoina s'analitzaran a partir de tres canals: l'organització de la universitat, el mar com a font de treball i les relacions originades pel crèdit privat i l'endeutament. Som conscients que els objectius proposats es podrien assolir des de molts altres punts de vista, però hem escollit aquests pel fet de ser temes que, fins al moment present, han estat poc tractats als nivells en què ens movem. Això suposa, al nostre entendre, un repte i alhora vol posar sobre la taula noves problemàtiques i qüestions, que no pretenem donar per tancades sinó, en tot cas, ser la base per noves reflexions.

El primer dels temes que tractarem és l'organització de la universitat, analitzada des de dos punts de vista. Per una banda, la distribució dels càrrecs i les responsabilitats que requieien

sobre els diferents membres de la comunitat, i així establir les relacions de forces, la possible major vinculació al Comú i a la universitat de determinats veïns i de determinades famílies per sobre d'altres. Per altra banda la pressió fiscal que s'exercia sobre la població: amb quines modalitats s'aplicava i com afectava la vida dels habitants del terme i l'organització del Comú. Tot i l'escassa documentació municipal conservada en relació a les dates que ens ocupen, hem considerat que era necessari treballar el tema, mirant de recopilar i treballar la poca informació disponible.

El segon apartat d'aquest bloc es vol aproximar a la gent de mar i a les activitats econòmiques que desenvolupaven. Aquest tema és el que ha cridat més la nostra atenció, en tractar-se, com hem anat dient, d'un tret genuí del nostre estudi. Cal veure quines activitats es desenvolupaven al terme de Sitges en relació al mar, quina part de població s'hi dedicava i quins eren els trets d'un col·lectiu que, per les seves condicions i ritme de vida, devia presentar, en principi, un caràcter diferenciat respecte als seus convilatans, encara que en una petita comunitat com la sitgetana segurament no podem entendre que constituís un grup a part.

L'apartat que tanca aquest segon bloc s'ha concretat en l'anàlisi del món del crèdit privat i l'endeutament, un aspecte clau per entendre les relacions personals entre familiars, veïns, amics i convilatans, tant pel que fa a la seva solidaritat com per les relacions econòmiques establertes entre ells. Per això, aprofundirem en les diferents formes que pren aquest crèdit privat, entre particulars, i veurem de quina manera es resol, és a dir com es cancel·la, especialment en el cas en què era necessari obrir la via judicial per recuperar-lo.

Com és fonamental en treballs basats en fons documentals, l'estudi conclou amb un ampli apèndix que recull una part de la documentació que s'ha treballat. Degut al gran volum documental consultat, no hem considerat oportuna la inclusió de les transcripcions de tota aquesta documentació, sinó que hem optat per fer una selecció de la més significativa, que hem transcrit, mentre que de l'altra en donem els detalls amb amplis registres. Al llarg del text, en les notes a peu de pàgina, s'indica la referència al número de document de l'annex documental només en el cas en què n'hi ha la transcripció.

2. FONTS I METODOLOGIA

La base sobre la qual s'ha bastit aquesta tesi doctoral ha estat l'abundantíssima documentació conservada a l'Arxiu Capitular de Barcelona que, per motius diversos, ha quedat pràcticament inexplorada fins al dia d'avui. Podem dir que, afortunadament, s'hi ha conservat gran part de la documentació medieval relativa al terme de Sitges, sobretot i lògicament, la derivada de la senyoria de l'Almoïna, però també documentació produïda per altres organismes –com per exemple els registres derivats de l'exercici notarial, que en aquells moments exercia el rector de la parròquia–. Com afirma Mn. Josep Sanabre (1947, 135), «la documentación de la Pia Almoïna referente a Sitges es de un interés extraordinario; se puede afirmar que en este Archivo se encuentran registrados quinientos años de historia de Sitges».

Aquesta no és, però, l'única documentació que interessa el territori de Sitges en el període estudiat. Diversos arxius aporten informacions complementàries a la que hem extret dels fons de l'Almoïna. Era imprescindible consultar l'Arxiu Diocesà de Barcelona, alhora que calia revisar els fons de l'Arxiu Històric Municipal de Sitges i l'Arxiu Històric Parroquial d'aquesta vila. Finalment, l'Arxiu de la Corona d'Aragó i l'Arxiu Reial de Mallorca han servit per completar alguns punts de la recerca.

Gestionar un volum tal de documentació, era, com es pot imaginar, una tasca difícil que va plantejar la necessitat de trobar com recollir-la de la manera més eficient i, sobretot, que fos recuperable en qualsevol moment. Per aquest motiu, vam crear a l'inici de la nostra recerca una base de dades, amb el software FileMaker Pro 5.0 –que després vam exportar a la

versió 11–, la creació de la qual ens va comportar una sèrie de dificultats, derivades sobretot de la varietat de tipologies de registres i documentals que hem treballat.⁴ Aquesta base de dades ens ha permès de treballar amb els millors resultats amb una importantíssima quantitat de documents –al final d’aquesta tesi, els registres totals de la base de dades són 1615–. La forma de presentar aquesta documentació ha estat a través d’un annex documental, que combina documentació transcrita íntegrament amb documentació regestada. Al llarg del text, hem indicat la numeració de la documentació de l’apèndix només en els casos en què està transcrita. El treball d’aquesta documentació s’ha complementat en tot moment amb la bibliografia disponible, tant l’específicament sitgetana com la d’àmbit general, que s’ha inserit al llarg del text amb el sistema Harvard de citació. Per la seva banda, els mapes han estat realitzats, en base a la informació extreta de la documentació, amb el Sistema d’Informació Geogràfica de codi lliure Quantum GIS.⁵

2.1 El fons bàsic de Sitges sota domini de l’Almoïna: l’Arxiu Capitular de Barcelona (ACB)

A l’Arxiu Capitular de Barcelona (ACB) és on es localitza el gruix més important de la documentació consultada, conservada en el fons de la Pia Almoïna. Donada la importància d’aquest domini per a la institució, la documentació que va produir està ubicada en un subfons a part, dins la secció *Administracions foranes*, fet que es dona només amb els dominis més importants de la institució, com els de Sant Martí Sarroca, Vilafranca del Penedès, la vicaria de Sant Andreu del Palomar, Sant Feliu de Llobregat, Banyeres del Penedès i la Casa de la Mogoda.⁶

Des de 1937, Mn. Josep Sanabre va fer, dins del treball d’inventariat de l’Arxiu Capitular, un inventari general de la documentació referent al castell de Sitges, que s’apressà a enllestir el gener de 1939 «ante la incertidumbre de las horas que se acercaban, pues no sabíamos qué sería de aquel contenido documental» (Sanabre 1948, 152), en aquells moments custodiat a la sala d’infermeria del monestir de Pedralbes. Després de la Guerra Civil espanyola, la documentació tornà a la catedral però restà mal apilada i abandonada fins el

⁴ Les problemàtiques derivades de la creació d’aquesta base de dades van ser presentades al Seminari d’Estudis Doctorals del CSIC el gener de 2010.

⁵ La realització d’aquests mapes amb Quantum GIS no hauria estat possible sense la col·laboració de Maria Yubero, investigadora predoctoral del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Universitat de Barcelona.

⁶ Per més detall sobre aquests subfons, vegi’s el volum 4 del Catàleg de l’Arxiu Capitular de Barcelona, consultable a la sala de lectura de l’arxiu.

1965, quan Mn. Àngel Fàbrega fou nomenat canonge arxiver, al costat del qual s'incorporaria l'any següent Mn. Josep Baucells. Ambdós procediren a l'“ordenament modern” de l'arxiu, que s'allargà durant deu anys i tingué com a punt central la inauguració de la sala de lectura (1969), posant a disposició dels investigadors, finalment, un espai per a la consulta dels documents.⁷ La revisió del fons documental en pergamí va anar a càrrec de Mn. Baucells, que se n'ocupà entre 1969 i 1975 (Fàbrega 1995, 21) i que donà com a resultat la publicació de diferents catàlegs pel Servei d'Arxius de la Generalitat (Baucells 1984; 1985; 1987; 1990).

La documentació en paper està classificada en sèries segons l'entitat que l'havia produït i guardada en volums o en caixes. Tot i això, hem identificat certes irregularitats en la seva ordenació i alguns problemes metodològics derivats de la catalogació. Les irregularitats es centren en una mala col·locació de la documentació notarial sitgetana, la més fragmentada i malmesa, agrupada en caixes. Així, hem trobat quadernets i folis solts en caixes de la sèrie *Llibres de cort* o ubicats fora del subfons *Sitges*.⁸ Els majors problemes metodològics han sorgit amb la consulta dels quaderns solts, que no tenien altra referència que el nom de la caixa on es trobaven o una breu anotació en llapis al primer foli. A més, aquests quaderns no sempre es corresponien a la sèrie a la qual pertanyia la caixa. Per tal de citar-los calia donar-los una referència, en el cas dels llibres de cort ens hem limitat a anomenar-los a partir de les dates extremes, tal i com són citats en el catàleg de l'arxiu. Pel que fa als manuals i llibres notariais, en canvi, donat al seu nombre i fragmentació, hem intentat ser el igualment fidels a la classificació original, pel que els hem donat com a referència el nom indicat en llapis al primer foli o, en cas de ser inexistent, el nom de la primera paraula del document.⁹ El catàleg de l'arxiu reparteix la documentació del subfons *Sitges* en les següents vuit sèries:¹⁰

Taula 1. Sèries del subfons Sitges (ACB, Pia Almoïna)		
nom de la sèrie	entitat productora	dates extremes
Documentació en pergamí	diversos	1041-1612
Manuals notariais	notaria parroquial	1300-1739
Llibres de cort i <i>judiciarius</i>	cort del batlle	1321-1586
Capbreus, capbreus-llevadors i confessions	Almoïna	1360-1675
Comptes	Almoïna	1320-1570

⁷ Sobre la història de l'Arxiu des dels seus orígens fins als anys 80, vegeu Fàbrega (1995, 6-40). En referència als trasbalsos i trasllats que sofrí fins a inicis de la postguerra, vegeu també Sanabre (1948, 15-85).

⁸ Com per exemple el *Liber nuptiarum* de 1342-1343 i el manual notarial de 1346, conservats a ACB, Pia Almoïna, Sitges, llibres de cort, caixa 1337-1345. O els diferents fragments de llibre notarial, conservats a ACB, Pia Almoïna, Testaments, XIV-XV (II).

⁹ Com per exemple el fragment de llibre notarial de 1378-1380, que hem anomenat *Serena*, per ser la primera paraula del primer foli («*Serena, uxor Raymundi...*»).

¹⁰ Les dates extremes de la documentació són les indicades pel catàleg de l'arxiu. La columna referent a l'entitat productora és nostra.

Hospital de Sant Joan Baptista	administradors de l'hospital	1327-1824
Processos	cort del batlle i altres	1397-1836
Documentació diversa	diversos	1341-1835

Com es pot veure, en la major part dels casos, la cronologia recula, com a molt, al temps de Bernat de Fonollar (1306-1326). La nostra investigació ha recorregut el conjunt d'aquestes sèries, centrant-nos fonamentalment en la documentació produïda entre 1342 i 1418. Això no vol dir, però, que no haguem consultat documentació que excedís, per una banda i altra, aquests límits. Ho hem fet en els casos que ens han semblat necessaris, quan hem localitzat documentació que ens podia ser d'utilitat per a donar suport o per a desmentir les nostres hipòtesis o quan donaven resposta a interrogants que havien quedat oberts per la documentació del període estudiat. De totes les sèries, només una no ha estat utilitzada, tot i que va ser consultada. Parlem de la sèrie Hospital de Sant Joan, en la qual només hi havia, per al període medieval, un inventari del segle XIV totalment il·legible a causa de la seva tinta ferruginosa i un llibre de comptes anterior al període estudiat. La resta de sèries, que hem treballat en la majoria dels casos íntegrament, apareixen descrites a continuació.

Documentació en pergami

La consulta del catàleg publicat per Baucells (1990) va permetre individuar la documentació en pergami més important per al nostre treball. A banda dels documents que entren dins del marc cronològic establert, també vam consultar alguns que es trobaven fora d'aquests límits, especialment aquells que feien referència a l'obtenció del domini sobre el castell de Sitges per part de l'Almoïna, en el període comprès entre la mort de Fonollar, l'any 1326, i el 1342. La signatura de tots els pergamins inclosos en el subfons *Sitges* s'inicien amb els números 4-70. En la següent taula es pot observar el nombre de pergamins per franges temporals:

Taula 2. Pergamins del subfons Sitges (ACB, Pia Almoïna), entre 1326 i 1418	
dates	núm. pergamins
1326-1342	106
1343-1349	8
1350-1359	10
1360-1369	5
1370-1379	10
1380-1389	19
1390-1399	17
1400-1409	14

1410-1418	7
-----------	---

El gran nombre de pergamins conservats en el període comprès entre 1326 i 1342, que arriba a 106 unitats, es deu majoritàriament a l'abundant documentació producte de la marmessoria de Bernat de Fonollar i de les negociacions que es van dur a terme per tal que l'Almoïna obtingués definitivament la senyoria del castell de Sitges. Les tipologies documentals que s'hi recullen consisteixen fonamentalment en establiments, vendes, requeriments, èpoques, homenatges, nomenaments, permutes, privilegis reials, etc.

Documentació notarial

La documentació notarial conservada en el subfons *Sitges* està conformat per un grup de llibres i manuals, força malmesos en la seva majoria, de la major part dels quals només s'han conservat fragments. Al seu mal estat de conservació es suma una classificació certament desigual, com hem comentat anteriorment.

Taula 3. Llibres i manuals notarials entre 1342 i 1418 (ACB)

títol/[descripció] ¹¹	datació	referència	folis
<i>Liber nuptiarum de anno Domini M° CCC° XL° secundo</i>	1342/08/15 - 1343/11/21	ACB, Pia Almoïna, Sitges, llibres de cort, caixa 1337-1345, 1342	20
[llibre] ¹²	1342/10/05 - 1343/09/13	ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa 1343-1356, 1343-1344	40
[llibre]	1346/09/08 - 1347/03/02	ACB, Pia Almoïna, Sitges, llibres de cort, caixa 1337-1345, 1346	28
[llibre] ¹³	1351/07/05 - 1352/06/09	ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa 1343-1356, 1351-1355	65
[llibre]	1355/03/25 - 1356/02/28	ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa 1343-1356, 1355-1356	46
[llibre]	1357/04/06 - 1357/07/17	ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 2	23
[manual]	1364/07/15 - 1365/11/14	ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa segle XIV, 1364-1365	46
[foli solt] + [manual]	1365/05/11 - 1365/07/19 + 1365/07/23 - 1366/06/04	ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 3	1+10

¹¹ Ferrer Mallol denomina els volums notarials més antics 'llibre-registre' o 'capbreu' (*capibrevium notarum* o *notularum*), mentre que a mitjans del segle XIV s'inaugura un sistema doble d' anotació, en dues sèries de llibres: els *manualia* i els *capibrevia* o *libri notularum* (Ferrer Mallol 1974, 53 i ss). Seguint aquest criteri, hem donat nom als volums consultats: fins a 1351 'llibre' per a tots els volums amb notes etceterades i a partir d'aquell any, 'llibre' per als volums amb notes copiades *in extenso* i 'manuals' per als volums amb notes etceterades.

¹² En molt mal estat de conservació, pràcticament inconsultable.

¹³ En molt mal estat de conservació, pràcticament inconsultable.

[llibre] + [foli solt] + [foli solt]	1378/07/16 - 1380/04/03 + 1379/06/15 - 1379/07/05 + 1380/04/04 - 1380/04/09	ACB, Pia Almoïna, Testaments, XIV-XV (II), <i>Serena</i>	22+1+1
[llibre] ¹⁴	1383/05/15 - 1383/10/06	ACB, Pia Almoïna, Testaments, XIV-XV (II), 1383	16
[llibre] ¹⁵	1389/03/25 - 1389/12/21	ACB, Pia Almoïna, testaments, XIV-XV (II), 1389	50
[llibre] ¹⁶	1389/12/01 - 1390/02/27	ACB, Pia Almoïna, testaments, XIV-XV (II), 1390	16
[foli solt]	1391/11/24	ACB, Pia Almoïna, testaments, XIV-XV (II)	1

Tots aquests volums són en paper i en format foli, amb unes dimensions que van dels 277x190 mm fins als 315x210 mm. En l'únic cas en què es conserven les tapes, molt malmeses,¹⁷ aquestes són de pergamí reutilitzat, característica que podríem fer extensible a la resta de volums. La pèrdua de les cobertes i dels possibles fulls de guarda ens priva, potser, d'informacions molt valuoses, relatives al funcionament intern de la notaria (nomenament d'escrivents, arrendaments, etc.). A causa d'això també desconeixem el nom del notari que els va redactar i el títol del volum, que només s'ha conservat en una ocasió, a la part superior del primer foli del quadern.¹⁸

Els registres estan introduïts cronològicament i, a cada un dels volums, escrits per una mateixa mà. El notari de l'època va seguir les normes imposades a les Corts de Perpinyà de 1351: a partir d'aquell any podem veure una distinció entre els manuals, amb les notes etceterades i els punts més importants del contracte, i els llibres, redactats amb lletra més acurada i amb els documents escrits *in extenso* (Ferrer Mallol 1974, 71), tot i que en algun cas un mateix llibre mescla ambdós tipus. També s'aplica immediatament, a partir de 1351, el canvi en la datació, d'any de l'Encarnació a any de la Nativitat (Baiges 1994, 155-156). En els volums més antics¹⁹ s'indica el preu de l'instrument i si s'ha posat en forma pública, amb la indicació, al marge, de *ct*, és a dir *clausum traditum* (Ferrer Mallol 1974, 85 i 91-97).

La documentació conservada en aquests manuals i llibres responen a la pràctica notarial habitual i són volums comuns, és a dir, que contenen tot tipus de documentació. Només un

¹⁴ En molt mal estat de conservació, inconsultable.

¹⁵ En molt mal estat de conservació, inconsultable.

¹⁶ A l'última pàgina, inscripció en lletra gòtica librària «[F]inito libro sit laus gloria Christo, amen».

¹⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa 1343-1356, 1351-1355.

¹⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, llibres de cort, caixa 1337-1345, 1342.

¹⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, llibres de cort, caixa 1337-1345, 1342; ACB, Pia Almoïna, Sitges, doc. notarial, caixa 1343-1356, 1343-1344; ACB, Pia Almoïna, Sitges, llibres de cort, caixa 1337-1345, 1346.

correspon a un volum especial: és el cas del *Liber nuptiarum* d'entre 1342 i 1343.²⁰ L'absència total de testaments ens indicaria l'existència d'un o més llibres específics d'aquesta tipologia que es deuen haver perdut o que, en tot cas, no hem pogut localitzar.

A més dels llibres i manuals recollits en la taula 3, en l'apartat de documentació notarial també hi ha dos cartularis, uns extensos volums en paper i format foli, amb tapes de pergamí, que contenen còpia de documents que reculen fins al segle XI. Tot i que estan sense data, el tipus d'escriptura i la cronologia dels darrers documents copiats indica que es degueren realitzar entre els darrers anys del segle XIV i principis del XV. El primer dels dos cartularis, que té inscrit a la portada «*In presenti libro fuerunt registrata nonnulla instrumenta faciencia pro castro de Ripis et de Cigiis*», està format per dues parts. En la primera hi ha documents demostratius de la senyoria del castell de Sitges. El primer document data del 23 de novembre del 1032 i és la donació feta per Gelibert, bisbe de Barcelona, a Mir Geribert del castell de Ribes. I en la segona part, que comença al foli 64v, hi ha, en la seva major part, un seguit de vendes i establiment de terres i, més esporàdicament, de masos, el primer dels quals data del 19 d'abril de 1241 i l'últim del 30 de maig de 1390.

El segon cartulari, amb la inscripció a la portada «*Instrumenti castri de Cigiis*», conté, també, documents demostratius de la castellania i senyoria del castell de Sitges. El primer document és de temps del rei Lluís el Gros (3 d'agost de 1130) i el darrer de 1327. El gruix més important de documents pertany a temps de Bernat de Fonollar, sobretot entre 1305 i 1315, quan discuteix el domini del castell amb Galceran de Ribes i Bernat de Centelles, per una banda, i el bisbe de Barcelona per altra. De fet, gran part d'aquesta documentació copiada als dos cartularis s'ha conservat també en pergamí, en els fons de l'ACB.

Llibres de cort

L'escrivania senyorial de Sitges no era una escrivania notarial sinó jurisdiccional i judicial, fet que limitava, almenys a priori, l'existència en els seus llibres d'uns registres típicament notariais. De totes maneres, era, també, habitual el registre de documents de caràcter privat que més endavant podien ser susceptibles de ser utilitzats com a proves judicials per a la mateixa cort on s'inscrivia la documentació. En els volums conservats no es distingeixen sèries de tipologies documentals determinades, com passava a les corts reials o a les

²⁰ L'estudi d'aquest *Liber nuptiarum* va ser objecte d'una comunicació titulada «*Modo tempore nuptiarum. Dot, matrimoni i vincles familiars al terme del castell de Sitges i el territori penedesenc a mitjans del segle XIV*», en el marc de les XVIII Jornades d'Estudis Penedesencs de l'Institut d'Estudis Penedesencs, celebrades a Vilafranca del Penedès el 17 d'octubre de 2009.

senyories de llocs més grans i amb major activitat documental (Torras 2000, 372-373), sinó que només és una sèrie genèrica, un *liber curie bainli*, on es copiava tot tipus de documentació.

Taula 4. Llibres de cort de Sitges entre 1342 i 1418 (ACB)			
títol	datació	Referència	folis
[llibre de cort]	1384/08/08 - 1385/04/25	ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384-1385	21
[llibre de cort]	1385/07/15 - 1391/05/15	ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-1391	133
[llibre de cort]	1404/09/02 - 1410/11/22	ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1404-1414	162

Amb alguna excepció, el registre es feia en aquests llibres ordenat cronològicament. Cada nou dia s'intitulava amb el dia, el mes i poques vegades l'any, fent referència, quan corresponia, a la festivitat del dia. Els registres que s'hi poden llegir són habitualment molt breus, d'un parell o tres de línies, amb les indicacions fonamentals, testimonis inclosos. A diferència dels llibres notariais, on intervenia en l'escriptura una sola persona, en els llibres de cort es poden identificar diverses mans: la del propi escriptor, la del notari de Sitges o la d'un altre notari present a la vila, la del jurista assessor del castell, que anotava personalment i en primera persona les seves sentències i consells, etc. També, en contrast amb els llibres notariais, en què els instruments estan redactats quasi sempre en llatí, els d'aquests llibres, excepte algun document, estan en català, inclosa la documentació de caràcter notarial. Els registres es cancel·laven amb una línia ondejada o tres línies verticals, sovint amb la indicació, en llatí, «*fuit cancellatum*», seguit de la data i a voluntat de qui es feia. Són poc habituals les marques de lectura, com mans, creus simples o amb punts, o claudàtors que assenyalen la documentació d'especial importància. Algunes crides estan senyalades amb la indicació al marge «crida» i, en ocasions, al marge d'alguns clams apareix la indicació «reclamà's».

En aquest cas, la varietat documental és totalment diversa a la dels manuals notariais. El clam és sens dubte el document més habitual dels llibres de cort –l'hem registrat en quasi 300 casos–, seguit per compromisos de pagament, deutoris, empires, relacions de saig i requeriments i, de manera més secundària, bans, obligacions i vendes. Per tant, a grans trets, es tracta de documentació lligada –excepte la majoria dels bans– al procés de creació i recuperació del crèdit, a la seva formalització i al moment d'obrir la causa pertinent davant el batlle en cas de morositat.

Capbreus²¹

El capbreu era un instrument imprescindible per al senyor per portar un control del que percebia d'un determinat domini. A través de les confessions dels particulars, en els capbreus de rendes s'especificava el que rebia com a conseqüència dels seus drets sobre la terra i les persones.²² Hi apareixien els drets derivats de la senyoria directa –censos i agrers–, i les prestacions en treball que els habitants feien al senyor, mentre que dels monopolis feudals només queda plasmat indirectament el de la ferreria, amb el pagament del llòssol. El dret d'enquesta residia en el jurament de fidelitat que els tinents havien de prestar al senyor per les seves terres i també el que havien de fer tots els homes de la senyoria banal (Benito 1993, 18). Però de la mateixa manera que el senyor els utilitzava per demostrar allò que havia de rebre, també podia ser utilitzat pels seus súbdits per reclamar els seus drets i exigir que no se'ls demanés més del que s'especificava en les seves confessions.

Taula 5. Capbreus majors de Sitges entre 1342 i 1418 (ACB)

Títol	Redactor	Data	Referència	folis
-	Ramon des Horts	1360/12/25 - ...	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360	108
« <i>Capibrevium redditum castris de Cigijs inceptum per Petrum de Conamines, procuratorem dicti castris in anno Domini M CCCC VIII</i> »	Pere de Conamines	1409/04/01 - ...	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409	38
«Aquest és lo capbreu antich de les rendes que la Pia Almoïna dels pobres de la Seu de Barchinona reb en lo terme, vila e castel de Ciges en diversos emphiteotes, segons avant appar»	Bernat ça Carrera	1418	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418	69

Tots tres es troben en un perfecte estat de conservació i són en paper i format foli. En tots els casos es conserven les tapes, que en el volum de 1360 són de cuir i en els altres dos casos de pergami flexible. Aquests capbreus recollien únicament els censos que l'Almoïna rebia de les terres i del terme del castell de Sitges. Dit d'una altra manera, quedaven exclosos els drets que percebia per raó de la senyoria jurisdiccional o del delme. S'encarregava de la seva redacció el procurador de l'Almoïna destinat al castell de Sitges –

²¹ Aquests capbreus ja van ser objecte d'estudi en el meu treball de DEA, titulat "El territori del castell de Sitges entre els segles XIV i XV, segons els capbreus de 1360, 1409 i 1418", presentat l'octubre de 2008.

²² Sobre els orígens, entre els segles XI i XIII, dels capbreus i formes documentals similars, és imprescindible la consulta de Benito (1993; 2003). Pel període modern, tot i que amb reflexions també aplicables als capbreus baixmedievals, són interessants les aportacions de Feliu (1990) o Ortega (1993).

«de mia mà», com diu el procurador ça Carrera el 1418–,²³ que era qui, anualment, portava el control de la recepció real d'aquestes rendes. Amb el capbreu, el procurador podia comprovar si cada veí del terme li entregava la quantitat correcta de cereal, vi, ous, etc., o si feia, quan li pertocava, els serveis de tragí i jova. El registre anual de tot plegat es portava en els llibres de comptes.

Habitualment, els capbreus es renovaven quan hi havia un canvi de senyor o quan, en el cas dels monestirs, es nomenava un nou abat (Benito 2003). A Sitges, en canvi, el motiu de la redacció d'un nou capbreu era habitualment un canvi de procurador²⁴ o que els canvis produïts en aquests censos pel pas dels anys ho motivaven. Això és el que passà amb el capbreu de 1360, quan Ramon des Horts afirma que l'escriu basant-se en:

- a) els censos i el llòssol que rebia al terme i castell,
- b) el que havia trobat i vist als capbreus antics,
- c) les terres i possessions que s'havien venut, alienat, transformat i establert fins a aquell moment.²⁵

S'entén, doncs, que el procurador havia de fer un esforç de síntesi per redactar allò que fins llavors no estava redactat o que només estava recollit, fragmentàriament, en els capbreus antics.²⁶ A més, els nombrosos canvis de mans de les possessions sota domini de l'Almoïna, efectuats els darrers anys, reclamaven la necessitat de la redacció d'un capbreu.

Els altres dos capbreus, en canvi, semblen respondre al cas ja esmentat de la substitució d'un procurador per un altre de nou. El procurador sortint plasmava els canvis produïts durant els anys de la seva administració per facilitar la tasca al novell.

«In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Jo, Bernat ça Carrera, procurador de la honorable Elmoïna dels pobres de la Seu de Barchinona en l'ayn de la Nativitat de nostro Senyor M CCCC XVIII en los castells de Ciges, de Miralpex e de Garraf, capbreuvé e scriví de la mia mà tots los censos e qualssevol altres drets que la dite

²³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.1r.

²⁴ Com passa el 1418, quan Bernat ça Carrera, el procurador d'aquell any escrivia el nou capbreu per profit de l'Almoïna, perquè feia temps que no s'havia renovat –almenys des de 1409– i sobretot perquè «serà clar a mossèn Johan Ffresquet, qui ara novellament après mi és stat constituït procurador dels dits castells per lo honorable Capítol de la Seu de Barchinona». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.1r.

²⁵ En el paràgraf introductori del capbreu de 1360 el procurador ho explica així: «Capbreu del sensal que la Almoïna dels pobres de la Seu de Barchinona ha en lo terme del castell de Ciges, e del loçol de tots los percés segons que jo, Ramon des Horts, procurador de la dita Almoïna, he culit e rehebut en lo dit castell, e segons que he trobat e vist en veritat en los capbreus antichs, e encara segons que en mon temps s'és venut, alienat, transformat e establert alcunes terres e posesions en lo dit castell entro al dit de Nadal del ayn de la Nativitat de nostre Senyor M CCC LX». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.11r.

²⁶ En més d'una ocasió es fa referència al «capbreu» o «libre d'en Bernat Sentelles». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, segles XIII-XVIII, s/c, f.12v; 15v; 25r; 31v. Apèndix II.

Elmoyna hage en e sobre los dits castells. E açò he fet per ço que serà pus clar e profitós a la dite Elmoyna, com lo dit capbreu no's fos renovelat lonche de temps havie, e axímateix que serà clar a mossèn Johan Ffresquet, qui ara novellament après mi és stat constituït procurador dels dits castells per lo honorable Capítol de la Seu de Barchinona. E sia loat e beneyt lo nom de nostro Senyor e de la verge Maria, amén.»²⁷

Aquest capbreu de 1418 és semblant al de 1409, tot i que incorpora, a més, les rendes relatives al castell de Miralpeix (f. 50-57) i les de Garraf,²⁸ incorporats al patrimoni de l'Almoïna, respectivament, des de 1410 i 1413. Per altra banda, va ser actualitzat el 1474 amb anotacions registrades sobre el mateix original. Potser el que va fer l'anònim redactor d'aquestes notes va ser actualitzar el darrer capbreu existent fins aleshores per poder redactar-ne un de nou a posteriori.²⁹ A més d'aquests tres capbreus majors, que es contenen a l'apartat *Capbreus*, hem localitzat un capbreu menor, datat de 1368 i conservat entre els llibres de comptes,³⁰ i un llibre censal, realitzat el 1342 i conservat en l'apartat *Documentació diversa*,³¹ que aporten informacions útils pel coneixement de la senyoria i el territori.

Comptes

La conservació d'una extensa sèrie de llibres de comptes com que la que tenim al subfons de Sitges és un fet força excepcional, sobretot si tenim present que es conserva de manera quasi ininterrompuda des de 1344 fins a 1419 (taula 6). La voluntat de deixar constància escrita i portar els comptes de la gestió de les rendes d'aquest domini va fer que s'iniciés la redacció d'aquesta sèrie de llibres, començats cada any cap a l'1 de maig i acabats el 30 d'abril de l'any següent, coincidint amb la celebració de la Santa Creu, el 3 de maig, festivitat de la Catedral i de l'Almoïna. El redactor d'aquests llibres era el procurador de l'Almoïna destinat al castell de Sitges que, un cop acabat l'exercici, passava comptes amb el

²⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.1r.

²⁸ El capbreu de Garraf no s'ha conservat. És possible que es trobés entre els folis 58 i 61, que manquen perquè van ser arrencats.

²⁹ Això sembla indicar el text consignat al full de guarda: «Josep e Maria. 1474. Aquest és lo capbreu antich de les rendes que la Pia Almoïna dels pobres de la Seu de Barchinona reb en lo terme, vila e castell de Ciges e diversos emphiteotes, segons avant appar» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, full de guarda.

³⁰ Consta de 36 folis, en format de foli partit i estan introduïts per: «En nom de Déu sia e de madona Sancta Maria, amén. Aquest és lo capbreu de les rendes e sençals del castell de Ciges que la honrada Almoïna reeb en lo dit castell e territori d'aquel, començant a Senta Creu de maig en l'any de la Nativitat de Jesucrist M CCC LXVIII». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, f.1r.

³¹ Consta de 44 folis, en format de foli partit i està introduït per: «Libre sençal de Ciges qui's fo en l'any M CCC XLI per los honrats en Berenguer des Papiol, artiacha de Penedèz, e per en Bernat Rovire, canonges e almoyners, e per ells en Nicholau Cabot, sots-procurador en lo dit any, menys, però, de la terça part que'l preporde de juny hi solia pendre, la qual part l'Almoïna après comprà del dit preporde o cambià per la renda del carrer d'en Vidal, qui és sots lo palau del senyor rey, denant la Porta Nova, qui és en lo dit carrer de la Carniceria Major». ACB, Pia Almoïna, doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, s/c. Apèndix II.

majordom de l'Almoïna.³² Tot i la rigidesa pròpia d'aquest tipus de documents, el cert és que cada procurador hi deixà la seva empremta i els marcà amb el seu caràcter: l'ordenació dels apartats, el detall en els conceptes d'ingressos i despeses, etc.

Tots ells van ser redactats en paper, en format de foli partit. Alguns d'ells conserven tapes de pergamí flexible reutilitzat i tancador de cuir, característica que podem fer extensible a la resta d'exemplars que l'han perdut. Aquest tipus de comptes formen la major part dels plec agrupats en les capses majors de *Comptes* del subfons del domini del castell de Sitges, però no tots ho són. També trobem comptes d'altres localitats, com Vilafranca del Penedès o Barcelona,³³ o que corresponen a d'altres períodes del domini sobre Sitges.³⁴ En la següent taula incloem només les llibretes de comptes del procurador.

any ³⁵	Procurador redactor	referència
1344-1345	-	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, Capsa major 1320-1359
1345-1346	-	
1353-1354	Berenguer Saborit	
1354-1355	Ramon des Horts	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, Capsa major 1360-1368
1355-1356		
1356-1357		
1357-1358		
1358-1359		
1359-1360		
1360-1361		
1361-1362		
1362-1363		

³² El novembre de 1375, per exemple, Berenguer Català, beneficiat a la Seu de Barcelona, abans majordom de l'Almoïna dels pobres, reconeixia a Bernat ça Casademunt, prevere, procurador de l'Almoïna al castell de Sitges, que havien comprovat els comptes de l'exercici 1373-1374 i 1374-1375, que del primer any les rebudes havien estat de 3.571 s i s'havien gastat 2.898 s 9 d, pel que el procurador havia de tornar a l'Almoïna 672 s 3 d; mentre que el segon any s'havien rebut d'ingressos del castell 6.530 s i 1 d mentre que s'havien gastat 4.379 s, 3 d i un òbol, pel que havia de tornar a l'Almoïna 1.673 s, 9 d i un òbol, a més d'unes somades de vi i alguns instruments que havia d'enviar a Barcelona. 1375, novembre, 16. ACB, 4-70-73.

³³ Es tracta d'una llibreta de comptes de Vilafranca del Penedès, de 1340 (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, caps major 1320-1359). Per la seva banda, totes les llibretes de la Capsa major II bis, que estan en força mal estat, contenen informació que no correspon a Sitges. El mateix passa amb la Capsa major V bis, que conté llibretes de Barcelona i Sant Feliu de Llobregat.

³⁴ En la primera caps major (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, caps major 1320-1359) és on es troben la majoria d'aquestes llibretes, que contenen comptes dels anys previs i al moment d'accés de l'Almoïna a la possessió de la senyoria del castell de Sitges. Per exemple una llibreta de 1320, de les rendes del castell que rebia Ramon Ferrer per Bernat de Fonollar o una llibreta de les despeses del castell de l'any 1326. Aquesta caps major també conté un *Quaern de les despeses que l'Almoïna ha fetes per lo castell de Ciges*, entre 1326 i 1340, fet a partir de les anotacions preses dels llibres notariais, amb indicació del manual i el foli d'on s'han extret. De 1342, en el moment de presa de possessió de l'Almoïna del castell de Sitges, es va vendre part del mobiliari que encara hi havia al castell des de temps de Fonollar i fruit d'això en va sortir un llibre titulat *Quaern de les robes que comprà d'en Pons Vives per l'onrat en Guillem Torreyes les quals eren al castell de Ciges* i de l'any següent, 1343, són els comptes que en Borràs, nou batlle de l'Almoïna, va fer de les rendes que fins llavors rebia el paborde de juny i que arran de la permuta feta a finals del 1342 van passar a l'Almoïna. De 1344 es conserva un capbreu de les cartes fermades a Sitges, amb indicació del comprador i el venedor, la data de la venda, el concepte, el preu i el terç que pertocava a l'Almoïna.

³⁵ L'any comptable comença habitualment el primer de maig i acaba el darrer dia d'abril de l'any següent.

1363-1364		
1364-1365	-	
1365-1366	-	
1366-1367	-	
1368-1369	-	
1371-1372	Bernat Ramon	ACB, Pia Almoïna, Sitges,
1372-1373		Comptes, Capsa major
1373-1374	Bernat sa Casa	1371-1378
1375-1376		
1376-1377		
1377-1378	Francesc Molins, prevere i	ACB, Pia Almoïna, Sitges,
1378-1379	beneficiat de l'església de	Comptes, Capsa major
	Santa Maria del Mar	1379-1390
1386-1387		
1387-1388		
1388-1389		
1389-1390		
1390-1391		
1391-1392		ACB, Pia Almoïna, Sitges,
1392-1393		Comptes, Capsa major
1393-1394		1391-1406
1394-1395		
1396-1397		
1397-1398		
1398-1399	Pere de Conamines	
1399-1400		
1400-1401		
1401-1402		
1402-1403		
1403-1404		
1404-1405		
1405-1406		
1406-1407		ACB, Pia Almoïna, Sitges,
1408-1409		Comptes, Capsa major
1409-1410		1406-1577 ³⁶
1410-1411		
1411-1412		
1419-1420	Joan Jofre, àlies Fresquet	

El valor de la informació que contenen aquests llibres és incalculable. Les dades que aporten ens permeten anar més enllà de les xifres teòriques dels capbreus, per passar a comprovar la realitat dels ingressos i les despeses d'una senyoria com la de Sitges. Permeten veure els anys de males collites i fins i tot calcular les tendències dels preus dels cereals, una tasca que va realitzar fa pocs anys, precisament amb aquests llibres, Pere Benito (2008, 2010). I a més, entendre d'altres moltes coses, com l'abast real de la flota de barques de pescadors del terme, l'alimentació del procurador, les obres que es feien anualment al castell i a les defenses de la vila, les incidències derivades de la guerra o les baralles

³⁶ A més dels indicats, aquesta capsa major conté una llibreta de 1568 i una de 1576-77.

produïdes entre veïns. Sens dubte, aquest és l'instrument clau que fa de pont entre el domini i el senyor, i que ens permet comprovar què suposava per a les caixes de l'Almoïna comptar amb un territori i una senyoria com la que estudiem.

Processos

Conservats en quatre caps, hem de dir que no tots són processos realitzats a la cort del castell de Sitges, derivats de la jurisdicció de l'Almoïna, sinó que en alguns casos es tracta de casos iniciats per o contra els procuradors o el batlle del castell, però incoats en altres jurisdiccions. La data a què fa referència la següent taula és la data d'inici del procés. Tots ells estan redactats en paper, en format quart.

Taula 7. Processos vinculats a Sitges conservats a l'ACB (1342-1436)		
data	referència	Descripció
s/d	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segles XIII-XIV	-
1343/12/05	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segles XIII-XIV	Procés obert entre Pere de Comes, procurador de l'Almoïna, i els jurats del castell de Sitges
1349/01/20	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segles XIII-XIV	Denúncia de Bartomeu Rovira, sotsveguer de Vilafranca del Penedès, contra Pere Ferrer, batlle del castell de Sitges, per haver atacat Pere Xifre amb resultat de sang
1358/06/02	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segles XIII-XIV	Procés obert pels administradors de l'Almoïna contra Jaume Roca, subveguer de Vilafranca del Penedès, Bartomeu Babau, jurista, Pere Palaguers, escriptent, i altres
1372	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1372-1398	Pere Colell, porter i comissari reial, fa execució dels béns del castell de Ribes
1377	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1372-1398	Pere de Planelles, bisbe de Barcelona
1398/03/26	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1372-1398	Causa oberta contra Guillem Llorenç del castell, ciutadà de Barcelona, que no vol pagar les rendes i altres prestacions que li pertoca de pagar pel patrimoni que té al castell de Sitges
1398	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1398	-
1412/07/12	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1412-1436	Causa oberta contra Francesc Joan des Gassó, ciutadà de Barcelona, per totes les obligacions que té amb la senyoria del castell de Sitges (guaites, contribucions, etc.)
1414	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1412-1436	Procés obert contra Gemonic Clapers, fill de Guillem Clapers, acusat d'assetjar Marió, filla de Pere Carbonell, d'edat de 13 anys
1414/07/31	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1412-1436	Revocació d'Antoni Olivella com a batlle de Sitges per part dels almoïners
1417-1441	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1412-1436	Sobre l'herència d'Antoni Capeller, mariner de la vila, que en el moment inicial del procés estava en mans de Guillem de Quart
1436	ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, segle XIV, 1412-1436	Qüestions entre Guillem de Quart, de la vila de Sitges, i Pere Robert de la vila

Documentació diversa

En aquest calaix de sastre es conserva documentació molt variada, també de diferents dominis de l'Almoïna, a part del de Sitges: des de trasllats de documentació del segle XII i XIII a fragments de documentació en paper dels segles XIV, XV i XVI, molts d'ells referents al priorat i castell de Garraf, alguns referents a Sitges i d'altres a la Torre Baldovina (actualment a Santa Coloma de Gramenet) o Sant Feliu de Llobregat. Tot i que no hem utilitzat la major part de la documentació perquè quedava fora dels límits cronològics i geogràfics d'aquest treball, alguns dels documents continguts en aquesta sèrie ens han estat de gran utilitat. Hem parlat anteriorment del llibre censal de 1342 (transcrit íntegrament a l'annex documental), mentre que hem fet ús també de la primera acta d'elecció de jurats, datat de 1344.

2.2 Altres arxius

L'exercici del poder espiritual i temporal: Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB)

La consulta dels fons d'aquest arxiu va anar dirigida cap a tres fons diferents: visites pastorals, correspondència (*Communium*) i processos.

Visites pastorals

Com la resta de la diòcesi de Barcelona, la parròquia de Sitges, que integrava els castells de Sitges i Campdàsens, era visitada periòdicament, amb més o menys assiduitat, pel bisbe de torn o per un ajudant seu. La visita comportava la cura d'ànimes, durant la qual s'enquestaven alguns prohoms de la vila, el rector i altres clergues, per conèixer el comportament moral dels seus convilatans i per saber si els preveres exercien les seves funcions eclesiàstiques i tenien una moral correcta. Alhora, es feia la *visitatio rerum*, la visita dels diferents edificis de l'Església (parròquia, capelles, ermites) per comprovar el bon estat de la fàbrica i dels objectes litúrgics que hi havia.

Hem consultat les visites pastorals des de 1341 a 1414, algunes de les quals ens han donat informacions valuoses que fan referència tant a les atribucions dels jurats de la vila com a algunes característiques de l'església parroquial i d'altres capelles i ermites del terme. Com es pot veure en el següent quadre, són molt més abundants durant els anys 40 del segle XIV, degut a la intensa tasca pastoral realitzada pel bisbe Ferrer d'Abella.

Taula 8. Relació de visites pastorals realitzades a Sitges entre 1341 i 1414 (ADB)		
data	bisbe	referència
1341/12/23-24	Ferrer d'Abella	ADB, Visites Pastorals, T.5, f.120r-121r
1343/01/09	Ferrer d'Abella	ADB, Visites Pastorals, T.5, f.120r-121r
1344/12/06	Ferrer d'Abella	ADB, Visites Pastorals, T.5, f.171v, 181r-v
1366/11/13	Guillem de Torrelles	ADB, Visites Pastorals, T.5bis, f.53v-54v
1378/08/24	Pere de Planelles	ADB, Visites Pastorals, T.7, f.88r, 124v
1382/09/13	Pere de Planelles	ADB, Visites Pastorals, T.8, f.87v-88r
1404/04/09	Joan Armengol	ADB, Visites Pastorals, T.10, f.135r-136r
1414/08/09	Francesc Climent Sopera	ADB, Visites Pastorals, T.11, f.244v-247r

Correspondència

La correspondència consultada s'ha limitat a les cartes intercanviades entre el bisbe, els marmessors de Fonollar i la universitat de la vila a causa de la malaltia i mort de Blanca d'Abella, viuda de Bernat de Fonollar i germana del bisbe Ferrer d'Abella, fets produïts a cavall de 1333 i 1334. Tot i que, com es pot veure, les dates d'aquesta correspondència són anteriors a la cronologia treballada, hem cregut necessària la seva consulta per comprendre el procés d'incorporació de la senyoria de Sitges als dominis de l'Almoïna. Es conserven a *Communium*, 1330-1334, f. 147r-v, 212v-213r i 215r-v.

Processos

Els processos conservats a l'Arxiu Diocesà barceloní referents a Sitges són només dos, però han estat d'utilitat, transversalment, per observar alguns aspectes dels benifets locals i de la rectoria. Ambdós es conserven en suport paper, en format quart.

Taula 9. Processos vinculats a Sitges entre 1432 i 1418 (ADB)			
data	concepte	referència	folis
1395/02/16	Procés obert entre Bonanat Brunet i Berenguer Vidal pel benifet de la capella de Santa Maria del Vinyet de Sitges	ADB, processos, 24	30
1408/08	Procés obert per esclarir les despeses de la rectoria de Sitges, sobre uns pagaments fets pel vicari Bonanat Brunet, quan pertocava al rector Joan Dacs de fer-ho	ADB, processos, 117	86

A més, també hem consultat l'*Speculum titulorum ecclesiasticorum*, compilat a mitjans del segle XVIII per l'arxiver diocesà Antoni Campillo i Matheu, en el qual hem trobat referències a l'església parroquial de Santa Tecla i Sant Bartomeu de Sitges.³⁷

³⁷ CAMPILLO, Antoni. *Speculum omnium titulorum ecclesiarum ecclesiae Sedis Cathedralis*, vol.IV, f.328r-v.

Un fons molt malmès: l'Arxiu Històric Municipal de Sitges (AHMS)

La major part de la documentació medieval referent al domini senyorial del castell de Sitges es troba a l'Arxiu Capitular de Barcelona però, en canvi, no s'ha conservat el mateix volum de documentació municipal. Una de les causes són les nombroses divisions que van partir, al llarg dels segles, els fons de l'anomenat Arxiu de Sitges a causa de les successives guerres, períodes durant els quals, per a més seguretat, es guardava la documentació en les cases de les principals famílies de la vila i a la parròquia. S'ha comprovat que en moltes ocasions, acabat el conflicte, alguns d'aquells documents no van tornar a l'arxiu. El fet és que avui en dia la documentació medieval de l'AHMS es redueix a uns pocs pergamins, alguns d'ells força malmesos, dels quals, en algun cas, s'ha conservat el duplicat a l'ACB.³⁸

Taula 10. Documentació d'època medieval de l'AHMS			
data	referència	contingut	observacions
13--/12/17	AHMS, pergamins, 2	-	
1330/12/13	AHMS, pergamins, 4	debitori signat per Blanca d'Abella als síndics i procuradors de la vila	
1333/11/20	AHMS, pergamins, 66	institució de nous síndics	
1356/05/18	AHMS, pergamins, 49	enfranquiment dels drets d'intèstia i l'eixorquia als habitants de Sitges	correspon a ACB, 4-70-35
1373/10/18	AHMS, pergamins, 54	fundació de l'ermita de la Trinitat, al terme de Campdàsens	
1405/01/05	AHMS, pergamins, 29	venda als jurats de la vila d'una peça de terra al terme del castell de Sitges	
1421/05/31	AHMS, pergamins, 48	recompte de focs segons un capítol de Corts de Ferran I	
1436/12/22	AHMS, pergamins, 11	sobre les talles	
s.d.	AHMS, pergamins, 59	calendari perpetu ³⁹	

Com es pot veure pel seu contingut, pràcticament tots tracten temes en relació amb la universitat de la vila de Sitges, excepte el document de fundació de l'ermita de la Trinitat de mans dels administradors de les rendes de Campdàsens, el 1373, un document estudiat per Muntaner (1997).⁴⁰

³⁸ És el cas, per exemple, de l'enfranquiment que fa l'Almoïna del dret d'intèstia i cugúcia, datat de 18 de maig de 1356 i que es troba tant a l'AHMS (pergamins, 49) com a l'ACB (4-70-35).

³⁹ Estudiat per Duart (1992).

⁴⁰ Hem de dir que, lamentablement, no hem pogut consultar en les condicions adequades aquesta documentació. Després d'una primera visita a l'arxiu, els pergamins van quedar desclassificats i tot hi haver-ho intentat en diverses ocasions, no ha estat possible tornar-los a consultar. Una llàstima, perquè de tots ells vam fer una lectura ràpida, alguns els vam començar a transcriure, però la impossibilitat de tornar-los a consultar ens impedeix de poder analitzar-los amb totes garanties i poder utilitzar-los per a la nostra recerca.

Un petit fons recentment recuperat: l'Arxiu Històric Parroquial de Sitges (AHPS)

Com acabem d'explicar, en alguns dels diferents conflictes, part de la documentació de l'Arxiu de Sitges va quedar dipositada provisionalment a la parròquia i alguns d'aquells documents encara hi són avui en dia. Es tracta, com en el cas de l'AHMS, de documents relacionats amb la universitat de la vila, en suport pergamí, i també alguns processos judicials d'època medieval. Aquest arxiu està actualment en fase de catalogació, motiu pel qual els documents que hem consultat no estan encara classificats i s'indiquen a l'apèndix documental o en fer-ne referència durant el text com a *AHPS, pergamins, s/c*.

Dels tres pergamins del període medieval, el primer es tracta d'una prestació d'homenatge feta per la universitat de la vila a l'Almoïna, el 1371, i un requeriment en què la universitat reclama a l'Almoïna que defensi els seus interessos en contra dels atacs de Bernat de Fortià. Ambdós documents estan transcrits a l'apèndix documental. El tercer document d'època medieval, que va més enllà dels límits cronològics del nostre treball, és la venda d'un censal mort als jurats de la vila, el 1438.

Per la seva banda, els processos, en format en quart, corresponen al període estudiat, entre 1375 i 1385. Es tracta de fragments de processos, concretament els interrogatoris fets als diversos testimonis enquestats. El primer, de 1375, intenta aclarir un conflicte sorgit per la venda irregular d'uns blats, entre els jurats de la vila i Jaume de Miralpeix. En el següent, de 1376, s'intenta aclarir si alguns homes de Sitges han intentat ajudar Asbert sa Tallada, que està bandejat de pau i treva. Curiosament la major part de les persones enquestades són dones, que eren les que estaven habitualment a la vila, a diferència dels seus marits, pescadors i mariners. El darrer procés, de 1385, va ser iniciat arran de la demanda del prior del monestir de Garraf, que afirmava que els homes de Sitges palmejaven i llenyaven il·legalment en el seu terme.

Una referència obligada: l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Secundàriament, hem consultat documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, especialment documentació de la qual coneixíem a priori l'existència i que hem volgut consultar per conèixer-ne el contingut en profunditat, com els privilegis de celebració de mercat setmanal i les donacions fetes per Pere III al seu cunyat Bernat de Fortià i pel propi Fortià a Joan I.

Un arxiu per aprofundir: l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB)

És ben coneguda la riquesa documental de l'AHPB i les possibilitats que ofereix a tot investigador per analitzar qualsevol tema. Som conscients que una cerca sistemàtica en els seus fons ens hauria permès desenterrar nombroses dades de vilatans sitgetans que van actuar a Barcelona. De fet, altres recerques dutes a terme en aquest arxiu ens han proporcionat, paral·lelament, algunes dades al respecte. Tot i això, hem de tenir present que l'abast –tant pel temps com pel volum documental– d'aquest estudi eren limitats, pel que deixem en reserva el treball en aquest arxiu per a recerques posteriors.

Malgrat tot, hem consultat documentació de la qual hem tingut referència anterior o que hem identificat a partir del notari que la subscribia. Parlem, per exemple, del notari Joan Eiximenis, del qual ens interessava un protocol (29/64) i un capbreu (29/63) en relació al domini de Bernat de Fortià sobre el litoral penedesenc.

Un apunt d'última hora: l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM)

Tot i que pugui semblar fora de lloc, la consulta d'una de les sèries d'aquest arxiu, concretament la sèrie *Ancoratges*, ens ha permès conèixer els desplaçaments marítims entre Sitges i Mallorca de la primera meitat del segle XIV. Com es pot veure a la taula següent, s'escapen lleugerament de la cronologia que treballem –són d'entre els anys 1321 i 1340– però ens va semblar interessant buidar-los per tenir una referència, a manca de documentació contemporània, de les relacions marítimes entre Sitges i Mallorca com a exemple d'una de les moltes rutes que els mariners sitgetans feien amb les seves naus. Els registres consultats són els següents:⁴¹

any	referència
1321	ARM, RP 1097
1324	ARM, RP 1098
1330	ARM, RP 1102
1332	ARM, RP 1100
1340	ARM, RP 1101

⁴¹ Hem d'agrair la possibilitat d'haver consultat aquesta documentació, en versió digitalitzada, a l'historiador Mario Zucchitello.

3. PRECEDENTS HISTORIOGRÀFICS

Com s'ha vist en la introducció, la present tesi abraça diferents temàtiques i creiem que fer un repàs historiogràfic exhaustiu de cada una d'elles podria ser objecte d'una tesi doctoral a part. Per aquest motiu, hem vist més adequat aportar al principi de cada apartat –els referents a crèdit, municipi i món mariner– una breu introducció historiogràfica de cada tema. El que farem a continuació, per tant, és una anàlisi crítica dels estudis realitzats, sobre la vila de Sitges, per una banda, i sobre Almoïna dels Pobres de la Seu de Barcelona en el període medieval, per l'altra.

3.1 La història medieval de Sitges, des del segle XIX fins a l'actualitat

La història local sitgetana, malgrat tractar-se d'una localitat relativament petita, ha donat fruits molt generosos des del segle XIX. Molts d'aquests estudis, però, s'han centrat en el l'època moderna i sobretot contemporània, mentre que el període medieval ha quedat sempre relegat a un segon terme. És en aquesta història de la història medieval sitgetana que ens centrarem en les següents pàgines, des de les primeres notícies documentades de mitjans del XIX fins als darrers estudis realitzats des de l'àmbit acadèmic.

Les primeres històries de Sitges de mitjans del segle XIX

Lligat a la florida historiogràfica esdevinguda en sintonia amb l'esperit del romanticisme, l'interès per la pròpia història, a nivell local, va començar a desenvolupar-se amb força a mitjans del segle XIX. Un dels seus pioners a Sitges va ser Bernardí Llopis i Pujol, membre d'una de les principals famílies locals, els Falç-Llopis. A ell devem la *Relación histórica de la villa de Sitges*, un breu manuscrit, datat de 1844 però que va restar inèdit fins a finals del segle XX.⁴² En ell, Llopis i Pujol feia un repàs de la història de Sitges des de temps dels romans fins a principis del segle XIX. Amb trets de la historiografia erudita tradicional, es tractava d'un relat que tenia més tints narratius que històrics. Tot i això, no se li pot negar el fet d'haver utilitzat, per al període medieval i modern, documentació inèdita provinent de l'Arxiu de Sitges –avui Arxiu Històric Municipal–, del qual va ser arxiver entre 1844 i 1859. Liberal convençut, imbuït totalment en el context polític de l'època, l'eix del seu treball es centrava en una anàlisi molt crítica respecte al període de dominació de l'Almoïna i els abusos que infligí, segons ell, aquesta institució i el Capítol sobre els sitgetans. Per això, gran part del seu estudi estava centrat en els diversos plets que van enfrontar Sitges i el Capítol i que es van succeir des de 1576 fins el segle XIX quan, havent quedat pendent el plet iniciat el 1781, va quedar finalment suspès «bajo la consoladora era de libertad e independencia que dan a los pueblos las instituciones libres que felizmente nos gobiernan» (Llopis i Pujol 1982, 46).

Pocs anys després, mossèn Fèlix Clarà i Carbonell, vicari parroquial i també fill de Sitges, va emprendre un treball semblant al del seu predecessor. El gruix principal del manuscrit, titulat *Apuntes sobre Sitges*, data de 1868 tot i que té anotacions de fins el 1882. Com l'anterior, va restar inèdit fins a finals del segle XX. En aquest cas, els objectius de l'autor eren diferents dels de Llopis i Pujol. Mossèn Clarà va redactar els seus *Apuntes* a manera, podem dir-ne, de guia històricoartística i socioeconòmica de l'època. Gràcies a això, tenim la descripció d'alguns dels principals edificis d'època medieval que van ser enderrocats a finals del XIX, com per exemple el castell. Tot i que el manuscrit de Llopis i Pujol era inèdit quan mossèn Clarà va redactar els seus *Apuntes sobre Sitges*, sembla que hi va tenir accés i que va utilitzar algunes de les dades aportades per aquell, adoptant però, i lògicament, una postura molt més benèvola envers l'Almoïna i el Capítol.

Tant un autor com l'altre van tractar el període medieval, que és el que ens interessa aquí, amb les poques dades de la documentació que Llopis i Pujol tenia a l'abast. La primera

⁴² Aquest manuscrit es va publicar juntament amb el de mossèn Fèlix Clarà, el 1982, per part del Grup d'Estudis Sitgetans.

dada corroborada documentalment era de temps de Jaume II, el 1321, quan el rei va fer donació del mer i mixt imperi a Bernat de Fonollar. Per als períodes anteriors, en temps de *godos, árabes* i comtals, un i altre s'emparaven en llocs comuns de l'època de caire molt general. Des de principis del XIV Llopis i Pujol aporta dades referents pròpiament a la història de la vila, sense dir mai, però, les fonts de les quals obtingué la informació, sempre des d'una visió purament política i *événementielle*. Esmenta les dominacions de Bernat de Fortià i de la reina Violant de Bar, i inclou una descripció del castell, «uno de esos monumentos, que recuerdan la historia natural y viva del feudalismo», amb totes les connotacions negatives que es vulgui donar a aquesta frase (Llopis i Pujol 1982, 37). En un apartat final de notes fa referència també a la fundació de l'hospital de Sant Joan, el 1326, i dels orígens medievals del santuari del Vinyet.

Més breu és la referència al període medieval que fa mossèn Clarà. En un únic apartat titulat «Señores de Sitges», després de fer referència de passada de cartaginesos, romans, gotics i àrabs, fa una interpretació del text de la tomba de Fonollar —que Llopis i Pujol s'havia limitat a transcriure—. La resta de notes històriques semblen extretes directament del treball de Llopis i Pujol, i així ho diu veladament Clarà quan parla de «las noticias de Sitges que me sirven de fundamento para este ensayo histórico de mi patria» (Clarà 1982, 53).

És innegable l'esforç d'aquests dos estudiosos, tot i les limitacions pel que fa a l'accés a la documentació. Aquests apunts, realitzats segurament no per ser publicats sinó per al propi gaudi personal, van establir un precedent del que seria el primer treball pensat de cara al públic, de finals del segle XIX.

La primera història oficial: Llopis i Bofill i *l'Ensaig històrich de la vila de Sitges* (1891)

Vinculada també a l'esperit romàntic i de la Renaixença va ser la primera història local important, *l'Ensaig històrich sobre la vila de Sitges* de Joan Llopis i Bofill, fill de Bernardí Llopis i Pujol. La seva redacció va ser promoguda a través del *Tercer certamen científic i literari* impulsat per l'ajuntament, les bases del qual van ser presentades el 1888. El tribunal del premi dona una idea de l'esperit del concurs: Víctor Balaguer, Joaquim Rubió i Ors i Manuel de Bofarull. Els membres del jurat, presents el 25 d'agost de 1889 al recentment remodelat antic castell, convertit ara en Casa Consistorial, van reconèixer que l'autor havia «logrado reunir un buen número de datos, basados la mayor parte de ellos en documentos diplomáticos por manera que [...] puede servir de punto de partida y como de fundamento

para que el mismo autor, ú otra persona, con más espacio de tiempo y aprovechado las noticias reunidas en ella, pueda escribir una verdadera historia de Sitges» (Llopis i Bofill 1891, 10). Com sentenciava el jurat, el treball era, més que una història elaborada, un ambiçió recull d'apunts sobre la història de Sitges —que en el fons era l'objectiu proposat per les bases del concurs—, amb els quals es podria elaborar una autèntica història de la vila.

L'esforç fet per l'autor havia estat considerable, un repàs per la història de la vila des d'època romana fins a la contemporània a l'autor. Pel que fa al període medieval, Llopis i Bofill va consultar, a més de l'arxiu de Sitges, com havia fet el seu pare, documentació dels arxius Capítular i Diocesà de Barcelona⁴³ i l'Arxiu de la Corona d'Aragó.⁴⁴ La consulta de documentació original es va completar amb textos dels historiadors referència dels segles anteriors —Tarafa, Diago, Aymerich—⁴⁵ i també obres més recents com els *Condes de Barcelona vindicados* de Pròsper de Bofarull (1836) o, dins la producció historiogràfica romàntica, obres de caire més general com la *Història de Catalunya* d'Antoni Aulèstia (1887), o monografies locals com les històries de Vilanova i la Geltrú de fra Josep Antoni Garí i Siumell (1860) i de Josep Coroleu (1878) o la *Història de Vilafranca* (1872).⁴⁶ Els annexos de l'obra contenen també alguns documents transcrits, entre els quals el testament de Bernat de Fonollar o el privilegi de mercat de Pere III.⁴⁷ I potser el més important, l'autor donà les referències de la documentació i bibliografia consultada. Com es pot veure, es tracta d'una tasca de cerca documental i bibliogràfica gens menyspreable, tot i que, com deien els membres del jurat, els mancava l'elaboració final d'una història amb cara i ulls.

Les dades aportades per la documentació i la bibliografia van permetre a Llopis i Bofill bastir una història del període medieval sitgetà sens dubte molt més completa que les dues obres anteriors però encara mancada d'elements importants. L'*Ensaig històrich* de Llopis i Bofill va suposar un punt d'inflexió en la historiografia sitgetana. El treball va ser publicat dos anys després a la Hormiga de Oro de Barcelona i va esdevenir un referent a nivell local

⁴³ On consultà l'«*Speculum decanatus Paenitensis*», els «*Libri antiquitatum*», l'«*Speculo*» de la Pia Almoïna de 1536 i l'«*Speculum Officialatus*».

⁴⁴ On va tenir accés a alguns registres de cancelleria, els «*Diversorum*» i els llibres de «Enagenaciones del Real Patrimonio», confeccionats entre els segles XVI i XVII (*Fuentes toponimicas* 1999, 76), així com el «*Liber Feudorum*».

⁴⁵ Llopis i Bofill cita en diversos moments del seu estudi la *Crònica dels Cavallers Catalans* de Francesc Tarafa (1556), la *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona* de Francisco Diago (1603) i la *Nomina et acta episcoporum barchinonensium* de Mateu Aymerich (1760).

⁴⁶ Es refereix als *Apuntes históricos de Vilafranca del Panadès y su comarca: entresacadas del llamado "Libre vert" de varios cronistas y de cuanto sobre el particular se han publicado en la misma*. A la Biblioteca de Catalunya se'n conserva una edició de 1887 i el seu autor és Q. G.

⁴⁷ El primer (apèndix tercer) en una versió conservada a l'ACB i el segon (apèndix quart) extret del registre 881 de l'ACA. Les transcripcions del període medieval es completaven amb la donació feta el 1041 pel bisbe a Arnau de Ribes dels castells de Ribes i Sitges (apèndix primer, del *Liber IV antiquitatum*) i la dotació feta pel rei Alfons I del monestir de Sant Vicenç de Garraf, de 1163 (apèndix segon, de l'ACA).

fins a finals del segle XX. L'autor, animat per l'èxit aconseguit, va publicar poc després la *Descripció del santuari y consideracions crítiques sobre la imatge de la Verge del Vinyet* (Llopis i Bofill 1892), tot i que a nivell d'envergadura i significació es tracta d'un treball molt menys important i interessant que l'anterior.

De l'impuls del noucentisme a la guerra civil

Uns anys després de la publicació de l'*Ensaig històric* de Llopis i Bofill, es va veure convenient, des del consistori, fer una nova història local, motiu pel qual el 6 d'abril de 1917 es van presentar les bases per convocar un nou premi. Aquest cop, el jurat estava format per il·lustres historiadors, arxivers i bibliotecaris: Francesc Carreras Candi, Eduard González Hurtebise, Daniel Girona Llagostera, Ramon d'Alòs-Moner i Claudi Omar Barrera (Muntaner 2009, 16). El guanyador va ser Don José de Peray i March, prestigiós historiador, arxiver de l'arxiu diocesà i vinculat a la vila pel seu matrimoni amb una sitgetana. José de Peray, però, no va presentar al jurat cap treball sinó que va prometre fer-lo. És per aquest motiu que l'obra no s'arribà a publicar mai, i sembla molt possible que no s'arribés ni tan sols a escriure, tot i que van córrer rumors fins a la mort de l'autor, el 1946, que estava en procés de redacció.⁴⁸

En els anys 20 i 30 destacà també la figura del prevere Pau Farret i Raventós (Sant Pere Molanta, 1885–Granada, 1954). Farret va ser vicari de la parròquia de Sitges entre octubre de 1914 i febrer de 1916, temps durant el qual va tenir accés a l'arxiu parroquial, que va començar a ordenar. Deixà la vicaria a principis de 1916 perquè havia guanyat les oposicions a capellà de vaixell convocades per la Companyia Transatlàntica, però tot i això continuà vinculat a la vila i no va deixar la tasca de classificació de l'arxiu: quan, amb el vaixell on estava embarcat, feia escala a Barcelona, entregava a Josep Soler i Tasis, periodista sitgetà i gran amic seu, la feina feta i aquest li entregava més documentació per ordenar (Sierra 1998, 153). Gràcies a la seva labor, el 1927 part del fons de l'arxiu estava obert al públic, però a finals de 1930 encara en faltava una altra part i per això mossèn Pau Farret demanava als més acabats de la vila, a través de les pàgines del *Baluard de Sitges*, que contribuïssin amb la compra de material d'oficina (Farret 1930). Resultat d'aquells anys de

⁴⁸ En relació a la història de Sitges, només van veure la llum dos articles de Peray i March, un sobre personatges il·lustres de la vila (Peray i March 1924), al diari local *El Eco de Sitges*, i un altre sobre el monestir de Garraf, a la revista artística i literària *L'Amic de les Arts* (Peray i March 1928). En ambdós treballs feia ús de documentació inèdita fins aquell moment, amb documentació de l'Arxiu Diocesà i Capitular de Barcelona i l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Alhora, els seus escrits mostren la seva capacitat interpretativa, a un nivell més elevat que el precedent treball de Llopis i Bofill.

recerca són els nombrosos articles publicats entre 1915 i 1933 a *El Eco de Sitges*,⁴⁹ amb transcripcions parcials d'alguns documents, articles de gran importància perquè gran part de l'arxiu de la vila es va cremar el 1936 (Panyella 1982, 120). Farret tenia en ment fer un recull de «Documents per a la història de Sitges» per presentar, en forma de llibre, tota la documentació que havia estat treballant durant tants anys, una obra que no es va arribar a fer.

La postguerra i la dictadura franquista

Després del trasbals de la guerra i de la repressió franquista aplicada contra qualsevol producte cultural de signe català, van anar revifant, malgrat tot, els estudis locals, amb la creació de centres locals i comarcals i l'organització de les “Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos”, la primera de les quals es celebrà a Martorell el 1950 (Santacana 2009, 249). En l'àmbit sitgetà, la producció històrica local havia quedat paralitzada des del 1934, data del *Sitges dels nostres avis* d'Emerencià Roig. A les darreries dels anys 40 i sobretot a la dècada dels 50, alguns dels membres del grup d'intel·lectuals, escriptors i artistes noucentistes retornats de l'exili, encapçalat per Josep Carbonell i Gener, que tants fruits havien donat abans de la guerra, com, per exemple, la revista *L'Amic de les Arts*, van reemprendre la seva activitat.

Pel que fa a l'estudi del període medieval, és interessant de remarcar el paper, precisament, de Carbonell i Gener, que tot i ser fonamentalment escriptor va estar molt interessat sempre per la història i, el que és més important, es va saber documentar i interpretar adequadament la documentació que tenia a l'abast per escriure obres d'importància a nivell local, com *Sitges la Reial* (1965), sobre el conflicte entre l'Almoina i la universitat de la vila el segle XVII. D'uns anys abans és el llibre *Siete ensayos de Historia Subureense* (1961), que recull diversos escrits publicats a l'Eco de Sitges entre 1947 i 1959. Dos d'ells tracten l'època medieval: “La cuestión del dominio, alodio y feudo de la silla episcopal barcelonesa sobre Sitges, desde su origen hasta comienzos del siglo catorce” i “Bernardo de Fonollar según su

⁴⁹ Es tracta de quasi un centenar d'articles escrits sobretot entre 1915 i 1925 que, sota el títol «Recull de datos per la història de Sitges existents a l'arxiu parroquial», presentaven documentació de temàtica variada, sobretot aquella que podia tenir un interès popular, i que majoritàriament data dels segles XVII i XVIII. Hi ha, però, molt poques referències al període medieval, que es reduceixen a un rectorologi que remunta al segle XV (*El Eco de Sitges*, 1924/03/02) i els privilegis reials de les imposicions d'entre 1391 i 1457 (*El Eco de Sitges*, 1916/11/19). També va publicar algun d'aquests treballs a *L'Amic de les Arts* (Farret 1927), en el mateix número en què Carbonell i Gener donava notícia de la contractació de Ferrer Bassa el 1324 per pintar unes capelles de l'església parroquial, una notícia aportada per mossèn Josep Mas, arxiver de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona.

testamento”. En el segon, l'autor feia un repàs de la vida de Bernat de Fonollar a través de la lectura del seu testament, comparant la versió original, en llatí, publicada per Llopis i Bofill el 1891, amb la versió en català feta per fra Àngel Vidal el 1669, i que completà amb la consulta d'obres d'Antoni de Bofarull i de Carreras Candi. Carbonell i Gener havia de recórrer a còpies posteriors o a documentació resumida –com les notes preses per l'arxiver Antoni Campillo a mitjans segle XVIII de documentació de l'arxiu episcopal de Barcelona– perquè no tenia coneixements de paleografia. Era aquesta la barrera fonamental amb què s'havien trobat els historiadors sitgetans des dels treballs de Llopis i Bofill i de Pau Farret per treballar en la història medieval sitgetana.

La represa dels anys vuitanta i noranta

Amb la fundació del Grup d'Estudis Sitgetans el 1975, es va endegar una nova etapa en l'estudi de la història a Sitges. Aquesta institució va congregar, des dels seus orígens, diversos estudiosos de la vila, fet que va fer augmentar, alhora, la producció de treballs dedicats a la història local. Per al període medieval, aquest nou impuls va comportar el retrobament amb les fonts primàries, un fet que pràcticament no s'havia donat des dels anys 20, de la mà d'historiadors formats a la universitat, entre els quals destaquen Jacint Sastre i Àngels Parés.

Sastre va centrar els seus treballs en la societat sitgetana de temps de domini de Bernat de Fonollar.⁵⁰ Per la seva banda, Àngels Parés, deixeble de Carme Batlle, ha dedicat gran part de la seva recerca a la figura de Bernat de Fonollar. En els seus darrers anys de llicenciatura va publicar amb Carme Batlle (1986) un article sobre l'inventari dels béns de Bernat de Fonollar, relatiu als castells de Sitges, Selma i Tivissa, que inclou, a més, la transcripció íntegra del document. A partir dels anys 2000, les seves aportacions en el camp de la història medieval a Sitges es van multiplicar. A inicis de la dècada va publicar el privilegi del mercat concedit per Jaume II a Bernat de Fonollar el 1307 (Parés 2000) –avançant 40 anys l'inici del mercat setmanal a la vila respecte les dades aportades per Llopis i Bofill–, mentre que pocs anys després va fer una interessant aportació a la història de la família Fonollar, originària del Baix Llobregat (Parés 2002). L'any següent va col·laborar en la *Història de*

⁵⁰ Un dels seus treballs (Sastre 1979) inclou la publicació de diverses crides i bans extrets dels llibres de corts de temps d'aquest noble. Coneixem poques publicacions d'aquest autor, malgrat la feina d'arxiu que va dur a terme (Sastre 1979; 1980). Durant aquells anys també va presentar diverses conferències sobre Bernat de Fonollar («Sobre Bernat de Fonollar», 1979/12/21 i «El Sitges de Bernat de Fonollar», 1980/06/27) i sobre la marina de Sitges («Els orígens de la marina sitgetana (segles XIII i XIV)», 1983/01/15), de les quals, però, no va publicar-ne els textos.

Garraf (Mateos 2003), amb el capítol dedicat al període medieval, sobre l'origen del monestir de Sant Vicenç i la permuta de la quadra de Garraf amb la Pia Almoïna, un argument treballat anteriorment per Peray i March (1928) i per Muntaner (1989; 1990). Segurament però, la seva aportació més important fins aquest moment ha estat la coordinació del volum d'*Història de Sitges* dedicat a l'època medieval (2007), de la qual va ser, a més, redactora d'una gran part i on va presentar moltes de les dades relatives a la seva tesi doctoral inacabada.

En paral·lel a l'interès despertat per la documentació de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona per part d'alguns historiadors sitgetans en aquells anys, l'arxiver i historiador Mn. Josep Baucells va dedicar part de la seva recerca sobre la Pia Almoïna, que veurem més àmpliament en el següent capítol, a les relacions d'aquesta institució amb el castell de Sitges. En el marc de la *XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Baucells desgranava els orígens i desenvolupament del domini de l'Almoïna sobre el castell i terme de Sitges. Es tracta d'un estudi de llarg abast cronològic, que inicia amb el testament de Bernat de Fonollar i arriba fins al segle XIX, moment de la pèrdua de la jurisdicció per part de l'Almoïna sobre Sitges. Una institució i un territori, que com deia ell mateix al principi de l'article «anaren de bracet sis-cents anys llargs, de cor i a contracor, en dos períodes successius de durada semblant: tres centúries de bones relacions i altres tantes de tensió permanent». En el primer període, que anomena d'entesa i que va de 1342 a 1576, l'autor exposa abundant informació relativa a la jurisdicció de l'Almoïna sobre Sitges, a través sobretot dels pergamins que estava treballant per a la futura publicació del catàleg documental del Garraf. Uns anys en què l'Almoïna i els sitgetans haurien anat d'acord i haurien fet front conjuntament als atacs externs, provinents especialment de la Corona o del veguer del Penedès. A aquest temps d'entesa el va succeir un període de conflictes, que es van materialitzar en diversos plets entre la universitat de la vila, que es volia redimir i incorporar-se a la Corona, i l'Almoïna. Uns plets que es van anar repetint periòdicament –1576, 1669, 1706, 1800–. En aquesta segona part, Baucells es centra específicament en els motius, l'evolució i la resolució o intent de resolució d'aquests conflictes, així com les motivacions d'una i altra part com a llavor del conflicte. Poc després d'aquesta aportació, que desgranava la conflictivitat entre l'Almoïna i Sitges, va publicar el catàleg dels pergamins de la Pia Almoïna referents al fons de Sitges, Garraf i Miralpeix, una eina fonamental per conèixer el fons de pergamins d'aquests termes (Baucells 1990).

D'aquests anys també cal esmentar la tesi d'Ignasi Mª Muntaner (publicada el 1986) que, per a l'estudi de la toponímia del terme de Sitges, utilitzà documentació d'època medieval

de l'ACB, concretament els capbreus de 1360, 1409 i 1418, un tipus de font que aporta moltes dades relatives a la toponímia, i també un dels cartularis, el titulat «*In presenti libro fuerunt registrata nonnulla instrumenta proposita per castris de Ripis et Cigiis*».

En el marc d'aquest creixent interès per la pròpia història, es va obrir l'angle de visió també a la història d'altres parts del terme que fins llavors havien quedat a la perifèria: Miralpeix, Campdàsens i Garraf. La quadra de Miralpeix va ser estudiat per l'arxiver municipal Xavier Miret, a la dècada dels 80, amb la publicació d'un treball que, per al període medieval, feia aportacions interessants, procedents de la consulta de fonts primàries (Miret 1983). En dues etapes diferents, la primera a inicis dels 90 i la segona a les primeries del segle XXI, les restes del castell de Miralpeix van ser objecte d'excavacions arqueològiques, dirigides per Joan Garcia Targa, i de les quals en van resultar diferents publicacions, gràcies a les quals es van tenir nous coneixements de les estructures que formaven el nucli d'aquesta quadra.⁵¹

Pel que fa al massís del Garraf, on trobem els termes de Campdàsens i Garraf, destaquen la revisió feta per Campmany (2000) dels orígens d'aquests dos termes, juntament amb el del lloc de Jafre, així com el detallat anàlisi del recorregut i història del camí de les costes del Garraf que van dur a terme Miret i Muntaner (Miret i Muntaner 1995; Miret 1998). A aquest darrer autor devem la publicació i estudi de l'acta fundacional, de 1373, de l'ermita de la Trinitat, situada dins del terme de Campdàsens (Muntaner 1997).

Els fons documentals de Sitges, una font valuosa per la història medieval

Fins aquí, hem estat parlant de la història medieval sitgetana estudiada per historiadors locals. Fins fa poc, aquest tema només havia atret l'interès d'estudiosos sitgetans per descobrir el propi passat, i, majoritàriament, amb un accés molt limitat a les fonts originals. Però la riquesa de les fonts documentals conservades a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, tant quantitativament com qualitativa, han atret recentment també l'interès d'altres investigadors de l'àmbit acadèmic.

Entre ells, cal destacar Pere Benito i Adam Franklin-Lyons, que, utilitzant documents del fons de Sitges, van presentar els seus respectius treballs al *XII Congreso de Historia Agraria* celebrat a Còrdova el març de 2008. Benito (2008; 2010), la línia d'investigació del qual s'ha dirigit en els darrers anys a les fams i caresties a l'Europa occidental en els segles centrals de l'edat mitjana, va buidar els llibres de comptes del procurador de l'Almoina destinat al

⁵¹ Entre d'altres publicacions, citem García Targa (1991; 1992; 1993; 2001).

castell en el període d'entre 1354 i 1366 per analitzar el volum de rendes cerealístiques que l'Almoina obtenia a Sitges, l'ús i la rendibilitat que en treia. Franklin-Lyons (2008), per la seva banda, analitzava, a partir dels llibres de majordomia de l'Almoina, l'expansió d'aquesta institució durant la primera meitat del segle XIV, moment en què va incorporar als seus dominis la Torre Baldovina, el castell de Sitges i la casa de la Mogoda.⁵²

3.2 La Pia Almoina o l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona

Les almoines creades a redós de les catedrals són un tipus d'institució genuïna de la Corona d'Aragó. Al llarg dels segles XI, XII i XIII se'n formaren en la majoria de les seus dioceses d'aquest territori. Per la seva provada utilitat i eficàcia, alguns municipis, com la ciutat de Vic, Banyoles o Riudaura també van tenir-ne de pròpies, a més de moltes altres almoines, parroquials i de monestirs, que hi va haver en tota la geografia catalana. La major part d'aquestes institucions han estat objecte d'estudis, que n'han permès un coneixement més o menys ampli. Baucells (1997) va fer-ne una síntesi per a l'àrea catalano-valenciana, que Daniel Rico (2005) va ampliar a tota la Corona d'Aragó.

Entre els segles XIX i XX: una gran institució amb prou feines estudiada

Si centrem la nostra atenció en la Pia Almoina de Barcelona, no és difícil adonar-se que la bibliografia que hi fa referència, malgrat ser més abundant que la de les altres almoines, no és ni molt menys proporcional a la documentació que se n'ha conservat. El cert és que, en època moderna, els arxivers Francesc Tarafa (s.XVI) i Jaume Caresmar (s.XVIII) havien ja realitzat treballs sobre l'Almoina que, malauradament, es van perdre durant la Guerra Civil espanyola.⁵³ En canvi, historiadors tan prolífics per la història de Barcelona –i no només– com Pi i Arimon i Carreras Candi amb prou feines la mencionaren, segurament per les dificultats que comportava la consulta d'un arxiu amb tanta documentació i, en aquell temps, amb prou feines sistematitzada.

El primer a posar fil a l'agulla va ser l'arxiver Josep Sanabre. Malgrat manifestar «la conveniencia y necesidad de escribirse una más detallada historia de la Pia Almoina de

⁵² Aquest autor també va utilitzar documentació del fons de Sitges de l'Almoina per a la seva tesi doctoral (Franklin-Lyons 2009) i en un article sobre el rendiment del cereal i les pràctiques agrícoles al castell de Sitges a partir dels llibres de comptes (Franklin-Lyons, en premsa).

⁵³ En referència al manuscrit de Tarafa, Sanabre deïa que «lo hemos pedido insistentemente, declarándonos haber desaparecido», mentre que el manuscrit de Caresmar, conservat al convent de franciscans de Vic, havia estat destruït el juliol de 1936 (Sanabre 1948, 119).

Barcelona» –afirmava que «si es de lamentar la extinción de tan gloriosa institución, no se puede permitir que quede para siempre enterrada su memoria» (Sanabre 1948, 120)–, en el seu *El Archivo de la Catedral de Barcelona* (1948) incloïa, a més de la descripció general del fons de la institució, un capítol dedicat als inicis de la institució fins a la seva desaparició al segle XIX, i una breu referència als principals dominis que tingué. En aquest punt, Sanabre es centrà sobretot en les propietats, al seu criteri, més importants del patrimoni de l'Almoïna: Sitges, Garraf i Sant Martí Sarroca.⁵⁴ Pel que fa al seu origen, l'arxiver el situava en les fundacions del bisbe Berenguer de Palou, de principis del segle XIII (1217-1241), d'on havia pres forma orgànica (Sanabre 1948, 121), mentre que atribuïa la forma jurídica de la institució, que es perpetuaria durant segles, al bisbe Arnau de Gurb, el 1275.

La posada en valor de l'Almoïna: les investigacions de Mn. Josep Baucells

Tot i l'abundància documental, o potser espantat per aquesta, Sanabre no es va dedicar mai a investigar a fons aquesta institució. L'Almoïna va continuar pràcticament en l'oblit fins que Mn. Josep Baucells, arxiver catedralici des de 1966, va reprendre el seu estudi. En el marc de les *1as Jornadas Luso-espanholas de Historia Medieval*, celebrades a Lisboa entre el 25 i el 30 de setembre de 1972 i publicades l'any següent, afirmava que «la historia de la Pia Almoïna de la Seo barcelonesa está por escribir» i que, recollint el testimoni deixat per Sanabre, «nuestro intento presente se centra en andar por el mismo camino, ahondando todo lo posible la investigación para que de una vez para siempre se haga luz sobre aspectos fundamentales de la historia de la Pia Almoïna» (Baucells 1973, 74). Amb aquestes paraules donava el tret de sortida a una investigació que ha ocupat gran part de la seva carrera com a arxiver i historiador. En aquell primer treball, Baucells analitzava els precedents, desembolicant les confusions convertides en llocs comuns sobre els orígens de l'Almoïna, plantejades per Pi i Arimon i Carreras Candi o la pròpia afirmació de Sanabre (1948, 121), que atribuïa al bisbe Berenguer de Palou la fundació de l'Almoïna. Baucells l'endarreriria mig segle, amb la fundació el 1161 del sagristà Pere (Baucells 1973, 88) o Pere de Claramunt (Baucells 1980, 26). Plantejava també els antecedents de l'acció caritativa a la diòcesi, a través de l'assistència als pobres en hospitals urbans i rurals, per després centrar-se en la caritat proporcionada des de la Seu barcelonina abans de l'Almoïna. La segona part

⁵⁴ Pel que fa referència a aquestes tres propietats, estem d'acord amb la importància de Sitges i la que des finals del segle XV tindrà Sant Martí Sarroca. Menys destacada, en canvi, ens sembla la propietat de Garraf –de la qual l'autor diu que «constituía una de las ricas propiedades de la Pía Almoïna» (Sanabre 1947, 131)–, la qual tenia indubtablement una importància estratègica, per la seva situació a l'inici septentrional de les costes del massís del Garraf, però que en canvi creiem que té una importància molt minsa pel que fa al seu valor rendal.

del treball estava centrada en la pròpia institució, fent un repàs dels seus orígens, amb alguns dels seus primers *fundadors*, i del seu moment de màxima esplendor, al segle XIV. El treball de Baucells era realment molt ambiciós, amb un repàs transversal de la història de l'Almoina del segle XII fins al XVI, amb la incorporació de nombroses dades sobre els seus fundadors i administradors. Un esforç de síntesi innegable, al que mancaven, però, moltes dades. Lògicament, no es podia fer una història d'una institució de tal envergadura en una cinquantena de pàgines, però tot i això, aquest primer treball de Baucells roman encara com un referent inevitable a l'hora d'estudiar aquesta institució.

Uns anys després d'aquesta síntesi, Baucells (1980) va decidir centrar-se en un aspecte central dels orígens de l'Almoina: els seus *fundadors*, les primeres persones que havien fundat porcions per pobres en el període comprès entre 1161 i la data de la seva "refundació", el 1275. Baucells recorre la història de 17 fundacions, que separa en dues vies d'accés, la canonical –de les quals s'ocupaven canonges– i la beneficent –de la qual s'ocupaven beneficiats–, que culmina amb la reorganització de la institució, el 1275, de la mà del bisbe Arnau de Gurb i el Capítol.

Pocs anys després, el mateix autor començà una sèrie de catàlegs dels fons de pergamins de les possessions més importants de l'Almoina a la diòcesi barcelonina, agrupats per comarques: Baix Llobregat (1984), Maresme (1987) i el Garraf (1990). A través d'aquests treballs es donaven a conèixer les importantíssimes sèries de pergamins dels diferents fons de les *administracions foranes*, com vénen anomenades segons la classificació de l'arxiu. En aquests catàlegs, a més, Baucells incorporà breus estudis introductoris que permetien fer-se una idea de la significació de cada una d'aquestes possessions per a la institució benèfica. D'aquests moments és també la seva ponència a la *XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, celebrada a Sitges el 1984 (Baucells 1985), de la qual hem parlat en l'apartat anterior.

Un creixent interès per la institució des de la seva vessant assistencial i caritativa

Contemporànies als estudis de Baucells, en el context d'estudis sobre la pobresa i l'assistència als pobres dirigits per Manuel Riu, són les aportacions de Carme Batlle (1987) i Maria Echániz (1988) a la història de la Pia Almoina de Barcelona. La primera aborda sucintament el tema en una compilació sobre l'assistència als pobres a la Barcelona medieval, on parla de l'Almoina de la Seu i dels diferents hospitals urbans, la casa dels malalts i les parròquies com centre d'assistència a la Barcelona del XIII. La referència a

l'Almoïna és realment molt breu. Després de reproduir algunes idees de Baucells a l'entorn dels orígens de la institució, aporta dades interessants sobre la seva funció assistencial, amb la descripció de l'alimentació que rebien a la pràctica els pobres que acudien a l'Almoïna, així com quines eren les seves fonts de finançament, prenent com a exemple l'any 1283-1284. Es tractava fonamentalment d'un treball de divulgació, en el qual Batlle va utilitzar algunes dades extretes del mateix llibre de comptes que va treballar Maria Echániz (1988), tot i que aquesta darrera va analitzar el període 1284-1285.

El treball d'Echániz anava dirigit a aprofundir en l'alimentació dels pobres de l'Almoïna i resulta, al nostre entendre, molt interessant, perquè introdueix en els ingressos i les despeses que l'Almoïna tenia diàriament. D'aquesta manera, permetia entendre, per primer cop, el funcionament real de la institució. Els llibres de comptes de l'Almoïna que estudiava recollien els ingressos procedents de tot el seu patrimoni i incloïen, a més, les rebudes anomenades *De canonía*, on es registraven les quantitats pagades pels canonges de la catedral a l'Almoïna, unes quotes diàries i obligatòries que quedaven estipulades en les fundacions dels beneficis (Echániz 1988, 174). En la segona part dels quaderns, quedaven registrades les despeses, repartides entre les despeses d'administració de la institució i les destinades a l'alimentació dels pobres, anomenades *De expensis coquine*.

Un tema pendent: el patrimoni de l'Almoïna barcelonina

Els treballs de Baucells de la dècada dels 70 i sobretot els 80 havien establert una base sòlida sobre la qual treballar els diferents aspectes que encara quedaven per analitzar d'aquesta important institució benèfica. Un aspecte molt important, i per altra banda gairebé inèdit, era el del patrimoni immoble del qual es nodria l'Almoïna per tirar endavant la seva tasca diària d'assistència als pobres. És en aquest argument en el que es centraria Tomàs López Pizcueta per desenvolupar la seva investigació, que es concretà el 1995 amb la lectura de la seva tesi doctoral titulada "El patrimonio de la Pía Almoïna de Barcelona en la época central del siglo XIV". L'objectiu d'aquesta recerca era analitzar el contingut del *Llibre Verd*, el capbreu redactat entre 1317 i 1326, una "instantània" del conjunt del patrimoni immoble de l'Almoïna, que va complementar amb la consulta de la documentació en pergamí relativa a compravendes, permutes i donacions fetes a l'Almoïna o per l'Almoïna, continguda en els fons *Administracions Foranes* i la sèrie *Testaments*.

Una primera aproximació al tema el va presentar amb un article (López Pizcueta 1992) que era en realitat part de la seva memòria de llicenciatura. En aquest treball, centrat en el

patrimoni de l'Almoïna ubicat al Territori de Barcelona, López Pizcueta analitzava les característiques d'aquest domini, que segons ell «gira entorn a la petita explotació agrària de tipus domèstic o familiar, adossada a la casa o al mas, depenent de cada cas» (López Pizcueta 1992, 408). El treball estava dividit en dues parts: una primera on analitzava les tipologies d'immobles (cultius de secà, de regadiu, cases i prats), mentre que a la segona part analitzava els censos que l'Almoïna rebia per aquest patrimoni (censos de parts alíquotes, censos fixos en espècie i en metàl·lic).

Els primers passos realitzats en la memòria de llicenciatura es van concretar, com hem dit, en una recerca més aprofundida, que va suposar la seva tesi doctoral (1995), publicada uns anys després (1998) amb el títol de *La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*. Com ell mateix apuntava, es proposava estudiar «una de les més importants entitats caritatives nascudes en el si de Barcelona durant l'Edat Mitjana» (López Pizcueta 1998, 19) a partir de dos pilars fonamentals: la tipologia del patrimoni immobiliari de l'Almoïna i la seva topografia, tant en àmbit rural com urbà.

La seva tesi presentava per primera vegada l'Almoïna més enllà de la seva funció final, és a dir, la d'assistència i caritat, des del punt de vista econòmic, com una institució amb un important patrimoni que necessita gestionar d'una manera eficient i que, per tant, desenvolupava una política, si ho podem dir així, activa, de creixement i inversió. Entre altres aportacions, López Pizcueta presenta l'ús de l'establiment emfitèutic com a forma jurídica per administrar les seves possessions, mentre que confirma l'ús de la reducció de cens per pal·liar l'esterilitat de la terra i la deterioració dels predis, un sistema que comprova que l'Almoïna va generalitzar, en els seus dominis, a principis del segle XIV (1310-1320).

López Pizcueta repassava l'origen i característiques del patrimoni de l'Almoïna des de 1161 fins a 1350, tot i que el seu major esforç interpretatiu corresponia al període 1317-1326, el de redacció del *Llibre verd*. La seva tesi analitza l'expansió urbana de l'Almoïna, a la ciutat de Barcelona, desenvolupada quasi íntegrament els darrers decennis del segle XIII. S'estudien la tipologia dels immobles, la majoria dels quals eren cases, que descriu amb molt de detall, tot i que també recorre els obradors, horts i terres de cultiu que es trobaven tant dins la ciutat com al seu voltant, així com la seva distribució en el sòl urbà.⁵⁵

Dins d'aquest creixent interès per l'estudi del patrimoni de l'Almoïna, Carles Vela (2001a) va fer-hi la seva aportació amb l'estudi d'un llibre de comptes dels anys 1349-50 de la Torre

⁵⁵ Els capítols dedicats al patrimoni urbà de l'Almoïna van produir després de la defensa de la tesi i abans de la seva publicació un article publicat a *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (López Pizcueta 1997b), així com un segon article dedicat al patrimoni de l'Almoïna al Territori de Barcelona (López Pizcueta 1997a).

Baldovina, a Santa Coloma de Gramanet, en el domini de la qual s'introduí l'Almoina el 1327. Vela fa una anàlisi detallada d'aquest domini, analitzant-ne sobretot el dia a dia, els ingressos i les despeses, descobrint per primer cop les interioritats de la pràctica administrativa d'un d'aquests grans dominis territorials de l'Almoina.

L'Almoina i les almoines: passat, present i futur

L'any 1997 aparegué una nova contribució de Baucells, presentada al *XI Congreso de la Asociación de Archiveros de la Iglesia en España*, dedicat en aquella ocasió a la *Beneficencia y hospitalidad en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en las diócesis de España* (València, 1995). Baucells feia una síntesi de les almoines sota tutela catedralícia a la Corona d'Aragó, concretament en els seus territoris de parla catalana, a partir de la historiografia existent fins aquell moment. Es referia a les almoines de Girona, la Seu d'Urgell, Vic, Barcelona, Lleida i València, deixant expressament fora del seu estudi «la acción caritativa, con hospitales o albergues y almoinas, desarrollada por monasterios y parroquias» (Baucells 1997, 162-163).

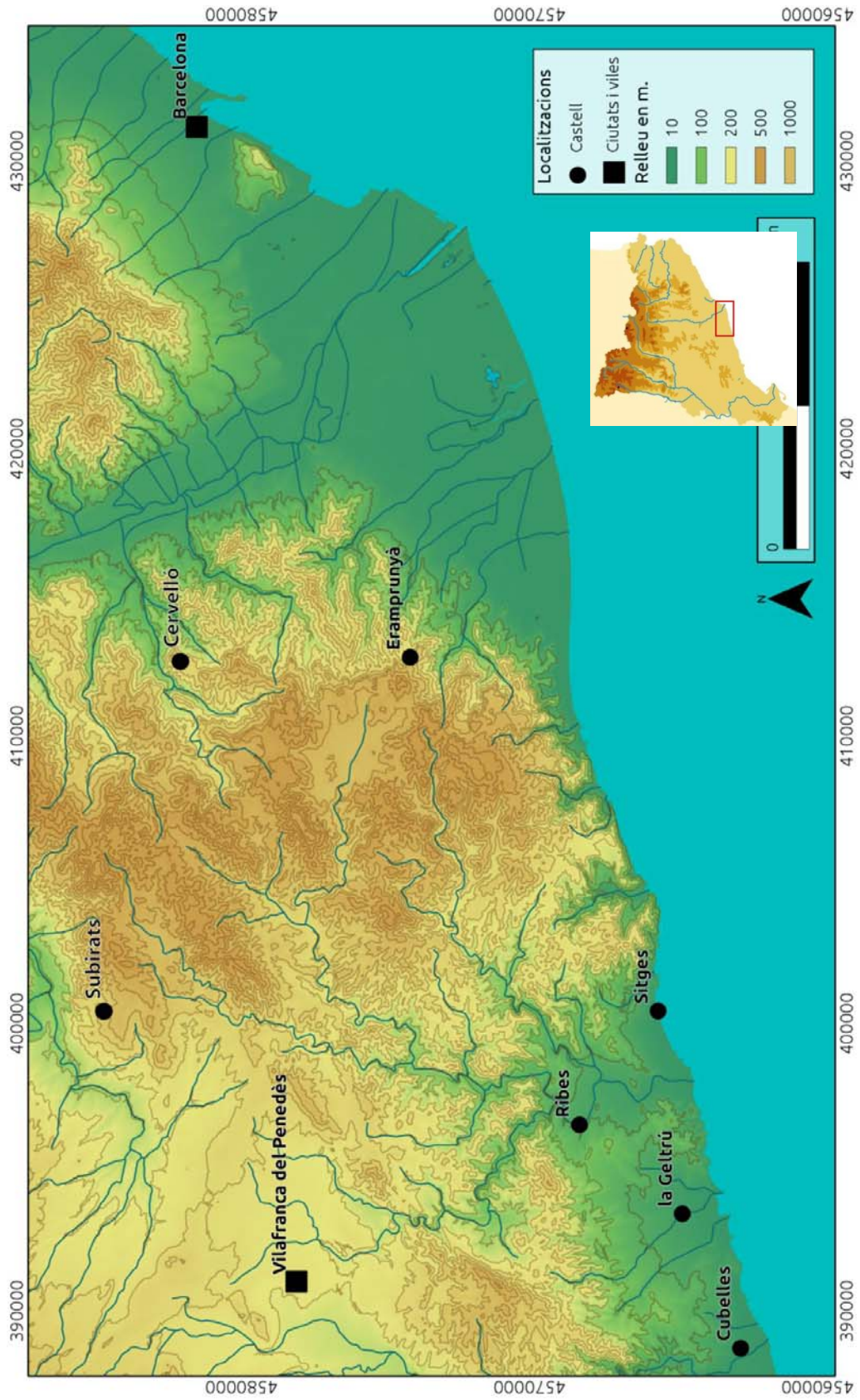
Baucells aconseguia posar cara a cara, en una anàlisi comparativa, les diferents almoines de territori català i valencià, amb la qual cosa es podia tenir per primer cop una idea global del que suposaven aquestes institucions a nivell urbà, pel que fa a la seva funció caritativa i assistencial. L'autor establí una sèrie de característiques comunes: totes elles van estar precedides per l'existència d'entregues ocasionals d'aliments a pobres, en certs moments de l'any, i l'existència d'hospitals i albergs vinculats als capítols. Les almoines creades entre els segles XII i XIV, que tenien l'objectiu comú d'alimentar pobres, cobrien, doncs, el buit deixat per aquesta assistència precedent. D'aquest treball s'entén que no totes les institucions alimentaven els seus pobres de la mateixa manera: mentre a Barcelona, Lleida i València es tractava d'una alimentació completa, basada en pa, vi i companatge, a Girona i Vic només es donava als pobres pa, mentre que a la Seu d'Urgell s'entregava pa i una petita quantitat en diner.

En aquesta síntesi, Baucells no va poder evitar de prendre com a punt de referència permanent l'Almoina de Barcelona que, tot sigui dit, havia estat fins aquell moment –i fins al moment actual– la més ben estudiada, tot i que va fer un esforç important per donar un pes equivalent a les altres almoines. Hem dit que el treball de Baucells cobria les almoines de Catalunya i València, però deixava de banda el grup d'almoines del regne d'Aragó.⁵⁶ I si

⁵⁶ Pel que fa a l'Almoina de Mallorca, encara avui en dia no n'hi ha cap estudi fet, malgrat l'existència de documentació conservada a l'Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca.

podem dir que eren gairebé tantes com les recollides per Baucells –quatre, és a dir Jaca, Roda d'Isàvena, Osca i Saragossa, enfront de les sis de terres catalanoparlants– i fundades en dates més reculades, no és difícil suposar que ben aviat es va fer necessària una nova síntesi que recollís també aquestes. És el treball dut a terme per Daniel Rico (2003), que afirmava que «me precede una síntesis sólida y pionera en la materia –la de Baucells–, pero con una limitación importante como es la restricción del campo de observación al área catalano-valenciana. Mi propósito es ampliarlo y enriquecerlo [...]» (Rico 2003, 157).

En aquest cas, Rico distingia clarament, pel que fa a les característiques de la seva fundació i organització inicial, entre les almoines que agrupà en el “cercle aragonès”, que alhora foren les més antigues, instituïdes amb rendes del patrimoni catedralici, i les de territori de parla catalana –Catalunya, Mallorca, València–, la fundació de les quals va estar lligada a la iniciativa particular. A més, l'autor dedicà una part important del treball al tema relatiu a l'arquitectura i l'art d'aquestes almoines –tema, per altra banda, del qual és especialista–, als refectoris dins les canòniques i, en alguns casos, els edificis exempts que les hostatjaven.

II. EL CONTEXT: SENYORIA I TERRITORI

4. L'ALMOINA DELS POBRES DE LA SEU DE BARCELONA I LA FORMACIÓ DEL SEU DOMINI AL LITORAL PENEDESENC

L'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona va ser una institució caritativa d'assistència als pobres com moltes de les que van proliferar a redós de les catedrals de la Corona d'Aragó des dels segles XII i XIII.⁵⁷ Baucells les defineix com «un servicio de alimentación a pobres, dotado de capital suficiente y exclusivo para esa finalidad, creado al amparo eclesiástico de un cabildo catedral y administrado por dos canónigos o por un beneficiario en nombre del mismo cabildo» (Baucells 1997, 184). Gràcies a les fundacions i els donatius que feien diferents benefactors, es donava de menjar a pobres, fos al refectori de la catedral, fos a domicili, fos amb el sistema combinat de pa i diners per comprar-se altres aliments. Els usuaris d'aquest servei eren pobres *sans* –els malalts, en canvi, eren atesos a l'hospital–, és a dir persones necessitades, amb pocs recursos: vells sols, minusvàlids, estudiants, aprenents, etc.

A Barcelona, els orígens de l'Almoina dels pobres –o la Pia Almoina, com s'anomenaria des de mitjans del XV– es troben en diverses fundacions creades des de 1161, la primera de les quals va ser la del sagristà Pere de Claramunt, que féu donatiu dels béns suficients per alimentar tres pobres.⁵⁸ Cada fundador feia donació d'un determinat patrimoni immoble o

⁵⁷ En territori català hi havia almoines també a Girona, Vic, Lleida i la Seu d'Urgell, a més de València i Mallorca (Baucells 1997). Les primeres a sorgir, però, foren les d'Aragó, concretament a les seus de Jaca, Roda d'Isàvena, Osca i Saragossa (Rico 2005). A més de les almoines catedralícies, d'altres organismes també en fundaren, com els municipis de la ciutat de Vic i la vila de Banyoles (Lluch 2005, 32).

⁵⁸ Aquesta és la data fundacional que dona Baucells (1973), corregint Sanabre (1948, 120) que havia afirmat que el que havia donat forma orgànica a l'Almoina havia estat Berenguer de Palou, el 1217. Per la seva banda, Rico (2005, 163) endarrereix fins a finals del segle XIII la fundació de l'Almoina, considerant que el seu

en rendes i establia la creació d'un determinat nombre de porcions –cada porció equivalia a l'assistència a un pobre–, a més de la creació, en ocasions, d'un benifet.⁵⁹ Les diferents fundacions s'administraven independentment, amb tots els problemes de gestió que això comportava. Per aquest motiu, el 1275, per iniciativa del Capítol i el bisbe Arnau de Gurb, es va centralitzar la gestió de les 17 fundacions existents fins al moment, confiant-la a dos canonges, que es renovaven cada dos anys.⁶⁰ Aquests dos procuradors o almoiners tenien l'obligació de regir, procurar, defensar i administrar l'Almoina i els seus béns i drets, donar menjar, segons dictava el costum, als pobres alimentats al refetor canonical, servint-se exclusivament dels béns de la institució. Havien de portar un llibre d'entrades i sortides i, en acabar el període de la seva administració, calia que passessin comptes amb els oïdors de comptes i amb dos canonges designats pel bisbe i el Capítol.

Aquests dos procuradors o almoiners eren la cara visible de la institució, però l'Almoina comptava, a més, amb altres persones amb responsabilitats diverses dins l'estructura: els majordoms, encarregats d'administrar les rendes de l'Almoina, repartides en dos àmbits (Barcelona i el seu territori per una banda, i la resta de poblacions, per l'altra), així com càrrecs menors com el col·lector de censals, el ministral, el tallador de carn, etc. A més de la tasca d'assistència als pobres, l'Almoina dedicava una part important dels seus recursos al manteniment de beneficis instituïts a la Seu barcelonina pels mateixos fundadors.⁶¹ Des de la refundació de 1275, les donacions es multiplicaren i l'Almoina es va convertir en un dels principals centres al·lutadors de l'acció caritativa ciutadana i diocesana de la ciutat dels segles XIII i XIV i en un dels més importants de la Corona d'Aragó.⁶² El nombre de fundacions va continuar augmentant de manera accelerada fins el 1417 i, més lentament, fins el 1479, quan van deixar de crear-se'n de noves. En total, entre 1163 i 1536, es comptabilitzen 155 fundadors (Baucells 1997, 188).

«complejo proceso de formación se inició en 1161 pero no culminó hasta 1275», i doncs que en aquest poc més d'un segle l'Almoina havia estat en un procés “embrionari”.

⁵⁹ Un cop designats, els pobres adquirien el dret de ser assistits de manera vitalícia. El fundador podia indicar quins pobres n'havien de ser beneficiaris. Jaume II va establir un acord amb els procuradors de l'Almoina pel qual el monarca podia elegir tres pobres als quals els procuradors havien d'alimentar, fos al refetor de la Seu o portant a domicili la seva porció corresponent de pa, vi i carn (Mutgé 1987, 34).

⁶⁰ Sobre aquestes dades i les següents, seguim Baucells (1973).

⁶¹ En aquest sentit, manquen encara estudis que aclareixin la importància dels beneficis en l'engranatge caritatiu de l'Almoina. Agraïm les informacions aportades per Pol Serrahima, el qual ha realitzat un treball en aquest sentit que esperem que vegi properament la llum.

⁶² Per fer-se una idea de la diferència quantitativa respecte d'altres institucions homòlogues, mentre que per a l'Almoina dels pobres de Barcelona, la manutenció de 288 pobres suposava una despesa anual de 51.840 sous (Baucells 1973, 109), el total de rendes destinades al funcionament de l'Almoina de la Seu d'Urgell, el 1315, eren de 31 lliures de Barcelona, mentre que poc abans de la pesta, les rendes ascendien a 50 lliures i s'assistien uns 14 pobres (Batlle 1985, 121-122).

L'activitat assistencial de l'Almoina arribava a 178 pobres i 1.920 racions diàries extres el 1317, que s'havien ampliat a 288 el 1407.⁶³ Se'ls servia un únic àpat diari, el dinar, al refetor de la catedral, que des de 1421 es va suprimir i substituir per l'entrega d'un pa de 18 unces i 4 diners (Baucells 1973, 110). Per atendre aquests pobres, es va utilitzar en un primer moment la cuina i el refectori canonical de la Seu barcelonina, usats exclusivament per aquesta funció des de l'abolició de la vida en comú dels canonges. El 1429, però, el menjador i la cuina es van haver de tancar perquè s'havien d'enderrocar per poder continuar les obres del claustre. Per compensar la pèrdua d'aquest espai, el Capítol va decidir cedir-ne un altre en el mateix claustre en construcció, a l'ala nord, entre la sala Capitular i la capella Santa Llúcia (Baucells 1973, 113), que van ser cobertes entre 1436 i 1441 (Bracons/Terés 2002, 299). Poc temps després, cap a 1460 segons Baucells (1997, 187), es va construir l'edifici conegut encara actualment com a Casa de l'Almoina, situada al pla de la Seu, davant de la catedral, sobre un solar que s'havia comprat el 1424.⁶⁴

Alimentar pobres... però amb què? El patrimoni de l'Almoina a inicis del segle XIV

Per a prestar assistència a tots aquests pobres i mantenir els diferents beneficis creats a la catedral, calia comptar amb una sèrie d'ingressos que permetessin obtenir el necessari per alimentar els uns i sufragar el manteniment dels altres. Aquests ingressos procedien en gran part d'un patrimoni territorial, i en rendes, que s'havia anat formant, inicialment amb els donatius que feien els fundadors i altres persones en cases, masos, terres, molins, etc., i, també, en rendes. L'Almoina, però, també va millorar i augmentar el seu patrimoni a través de l'adquisició activa, fos per compra o per permuta, de nous immobles i rendes. De fet, si bé abans de la seva reorganització, el 1275, la majoria d'incorporacions de nou patrimoni es feien a través de les donacions i testaments, des d'aquell any es veieren superades en nombre per les compres directes de noves propietats, estratègia que va adquirir proporcions sense precedents en el període de 1300 a 1317 (López Pizcueta 1998, 72-73).

El patrimoni de l'Almoina de principis del segle XIV, tal i com recull el *Llibre Verd*, el capbreu escrit entre 1317 i 1326 (López Pizcueta 1998), estava situat principalment a la diòcesi de Barcelona, sobretot a la ciutat comtal i el seu territori, però també al Vallès i al Penedès i, més enllà de la diòcesi, a Grevalosa (diòcesi de Vic, comprat el 1319), i als regnes

⁶³ Baucells (1973, 102). La darrera dada, de 1407, apareix indicada en la butlla de Benet XIII que va confirmar l'Almoina com a institució i la figura de l'almoïner (ACB, Privilegia Pontificum, f.52v-53v, transcrit a Baucells 1973, doc. 3). Vegeu també Baucells (1980, 57).

⁶⁴ Sanabre (1948, 124). Aquest edifici, d'estil gòtic, va ser ampliat, en estil renaixentista, entre 1546 i 1548 (Baucells 1997, 187). Sobre les etapes constructives de la Casa de l'Almoina, vegeu Rico (2005, 185-188).

de València i Mallorca. I fou justament mentre s'estava redactant aquest llibre i en els anys següents que l'Almoïna va experimentar els canvis majors en el seu patrimoni.

López Pizcueta anomena el període immediatament posterior a la redacció del *Llibre Verd*, de 1326 a 1350 *l'època de les dificultats*, fent referència al context històric general però basant-se també en una «davallada en l'acció de l'Almoïna en aquests anys» (López Pizcueta 1998, 136) o, dit d'una altra manera, en una disminució de les compres de nou patrimoni. Considerem, però, que si bé és cert que disminuï el nombre de compres, el fet és que potser l'Almoïna va pretendre des d'aquell moment gestionar millor els béns que tenia en lloc d'ampliar-los encara més. En els anys anteriors, el creixement del seu patrimoni havia estat espectacular: en lloc de petits predis, s'havia tendit a l'adquisició de grans extensions de territori —quadres, viles i castells—. Així, si el 1319 havia comprat el castell de Grevalosa —que incloïa 14 masos—, el 1322 l'Almoïna adquiria la quadra de Vilobí, situada dins del terme del castell de Sant Martí Sarroca, castell que acabaria obtenint anys després.⁶⁵ El 1324 incorporava, a través de l'ajut que havia prestat al precentor Pere Grony, dues quinzenes parts del domini de la torre Baldovina (a Santa Coloma de Gramenet), que amplià a quatre quinzenes parts el 1327.⁶⁶ I el 1325 adquiria de mans de Berenguer Durfort, per títol de compra, part de la casa, vila i lloc de Sant Feliu de Llobregat, amb la fortalesa, el forn, la farga i d'altres drets, així com la batllia, que s'estenia als termes parroquials de Sant Just Desvern, Sant Joan Despí i Santa Creu d'Olorda. Es va tractar, en paraules de López Pizcueta (1998, 131), en «una operació sense precedents dintre de l'història de l'entitat, únicament comparable als senyories de Garraf, Sitges i Sant Martí Sarroca», que eren els dominis que es podien considerar l'estructura principal del patrimoni de l'Almoïna.⁶⁷

Vist tot plegat, doncs, potser hauríem d'interpretar aquesta frenada en el creixement quantitatiu del patrimoni de l'Almoïna, a partir de 1326, més com una voluntat de

⁶⁵ Sobre la compra de la quadra de Vilobí, vegeu López Pizcueta (1998, 126). Sobre la compra de Grevalosa, López Pizcueta (1998, 123).

⁶⁶ L'Almoïna no arribà a posseir plenament aquesta torre fins l'any 1353, després que l'Hospital de Pere Vilar, va lliurar-li les deu quinzenes parts que tenia de la torre per herència d'Arnau Ballester. D'aquesta manera, després de quasi 30 anys, l'Almoïna es convertia en única propietària seva. En parlà Baucells (1987, 35-41), al qual segueixen López Pizcueta (1998, 128-131) i Carles Vela (2001a, 455-458), seguit al seu torn per Franklin-Lyons (2008, 5-8). Sobre els molins d'en Grony, coneguts actualment com molí d'en Ribé, localitzats a tocar de la torre i als quals Baucells atribueix la mòlta de gran part del cereal de l'Almoïna, vegeu Bolós i Martínez (1986-1987) i la memòria de les excavacions fetes per Rigo i Gili (1989). Uns anys després, el 1348, l'Almoïna amplià el seu domini en aquella banda del Besòs, a través de la lleixa testamentària de Francesc Grony, amb la incorporació de la jurisdicció sobre la vila i terme de Santa Coloma, de la qual pogué prendre possessió el 1354 (Baucells 1987, 35).

⁶⁷ Era el primer cop que l'Almoïna tenia un domini jurisdiccional més enllà d'un de territorial. El preu de l'operació pujà a 76.000 sous, que la institució assistencial no pogué pagar, fet pel qual va pagar la meitat del preu Constança, viuda de Francesc Ferriol. Sobre aquest domini, vegeu també Baucells (1984, 129-155). A aquest conjunt patrimonial també es pot afegir el domini de la Mogoda (Vallès Occidental), estudiat per Franklin-Lyons (2008).

consolidació i de millorar l'administració del gran patrimoni que havia acumulat fins llavors que no pas d'un símptoma d'estancament de la institució. Podríem parlar, potser, d'un canvi en la manera de fer de la institució com a gestora del seu patrimoni. Tot plegat, però, són hipòtesis que s'haurien de corroborar o refutar amb un estudi del conjunt de la institució des de principis del segle XIV en endavant.

4.1 L'accés de l'Almoina al domini de Sitges: un canvi de mans complex (1326-1342)

En aquest context de canvis en el patrimoni de l'Almoina, el 1326 el terme i castell de Sitges entrà a formar part de la història de la institució, quan feia només 51 anys que s'havia refundat i 165 anys que s'havien creat les primeres porcions. Aquest cop la incorporació d'aquest domini no es feia per compra, sinó pel llegat testamentari d'un cavaller lligat a la cort reial, Bernat de Fonollar. De fet, no eren els primers dominis de l'Almoina al Penedès, més aviat al contrari: la institució disposava d'un extens patrimoni a la vegueria, un dels més importants juntament amb el Territori de Barcelona i el Vallès. L'entrada al Penedès es va fer de mà del bisbe Berenguer de Palou, el qual, a través del seu testament, feia donació el 1241 de béns a Avinyó i Vilafranca (López Pizcueta 1998, 58). Des de principis del segle XIV, l'Almoina adquirí en aquest territori algunes de les seves grans propietats rurals, sobretot per compra: la meitat de la jurisdicció del castell de Santa Digna, la quadra de Cantacorps i el mas de Llapard, a Subirats, a més de possessions a Vilafranca del Penedès i a Sant Cugat Sesgarrigues (López Pizcueta 1998, 93-95). Però el primer contacte que l'Almoina establí amb el litoral d'aquesta vegueria fou arran de la publicació del testament de Bernat de Fonollar.

El traspàs del domini del castell de Sitges –que incloïa el domini sobre el castell de Campdàsens– a l'Almoina no va ser un procés fàcil. El principal obstacle van ser els deutes pendents de Fonollar, que la marmessoria va haver de saldar amb moltes dificultats. Però a més, l'Almoina es va trobar amb l'oposició dels senyors eminents, un escull, en algun cas, impossible de superar, com veurem més endavant. El procés es va allargar setze anys, entre 1326 i 1342, anys que, per comprendre millor els fets, hem perioditzat en dues fases: de 1326 a 1333, període en què la viuda de Fonollar, Blanca d'Abella, va gaudir de l'usdefruit del castell, i de 1334 a 1342, anys que comprenen l'administració del canonge Guillem de

Torrelles. A més, hem volgut presentar els precedents amb una breu, però necessària, referència a l'etapa del domini de Bernat de Fonollar sobre aquest territori.

1306-1326: Els precedents, Bernat de Fonollar, senyor de Sitges i de Campdàsens

La relació entre l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona i el castell de Sitges s'inicià el 25 d'octubre de 1326, el dia de la mort de Bernat de Fonollar, que nomenà hereva universal, en última instància, la institució assistencial barcelonina. Fonollar provenia d'una família de la petita noblesa, els Fonollar, originària del Baix Llobregat. Durant el segle XII, membres d'aquesta família van participar en la conquesta de les terres tarragonines i de l'Ebre i obtingueren la castlania dels castells de Selma i Tivissa, entre d'altres possessions.⁶⁸ Bernat de Fonollar era el segon fill dels castlans d'aquests llocs, Guillem de Fonollar i Elisenda, i va heretar ambdues castlanies després de la mort del seu germà Dalmau, el 1273. Però si alguna cosa va facilitar el seu ascens social va ser una presència rellevant a la cort del rei. Des de 1290 va actuar com a procurador reial, primer sota les ordres d'Alfons II i després de les de Jaume II. El punt culminant de la seva carrera pública va produir-se el 1302, quan va ser designat viceprocurador i majordom del primogènit de la Corona, primer l'infant Jaume i, quan aquest renuncià, l'infant Alfons. Fonollar va ostentar aquest càrrec durant 20 anys, des de 1302 fins a 1323, moment en el qual, ja en edat avançada, es retirà a la vida privada i va establir la seva residència al castell de Sitges.

La relació entre el cavaller i el territori sitgetà es remuntava a principis de segle, concretament al 1306, quan Bernat va obtenir per donació remunerada les castlanies de Sitges i Campdàsens del matrimoni format pel seu cosí Berenguer de Fonollar i Agnès de Sitges, a canvi d'un vitalici de 2.000 sous.⁶⁹ Fonollar quedava, a conseqüència d'aquesta donació, com el castlà inferior d'una llarga jerarquia feudal: entre ell i el senyor eminent, el bisbe de Barcelona i el Capítol, hi havia Bernat de Centelles i Galceran de Ribes. Per tal de simplificar aquesta estructura, que provocava continus malentesos i conflictes, Fonollar decidí comprar i agrupar, el 1320, les castlanies de Centelles i Ribes, quedant així sotmès directament al domini del bisbe barceloní.⁷⁰ A aquest domini sobre el territori s'afegí un any

⁶⁸ Sobre la família Fonollar, la seva presència al Baix Llobregat i participació en l'expansió cap al sud, vegeu Parés (2002).

⁶⁹ Aquesta donació remunerada de les castlanies de Sitges i Campdàsens es va efectuar el 26 de maig de 1306 (ACB, 4-70-235) i va rebre la confirmació reial el 10 de juliol (ACB, 4-70-245). El 26 de setembre de 1306, Bernat de Fonollar prestava homenatge a Bernat de Centelles per raó d'aquestes castlanies (ACB, 4-70-16).

⁷⁰ Blanca de Centelles, hereva del seu pare Bernat de Centelles, va vendre el mateix dia a Bernat de Fonollar la castlania de Sitges que tenia per Galceran de Ribes, per 41.000 sous (1320, octubre, 17. 4-70-21) i la castlania de Campdàsens per 27.000 (1320, octubre, 17. ACB, 4-70-138). Pocs dies després comprava la castlania que

després el domini jurisdiccional: el 1321 Jaume II li féu, pels bons serveis prestats a la Corona, concessió graciosa i vitalícia –que, per tant, havia de retornar al rei després de la seva mort–⁷¹, del mer i mixt imperi i de tota la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa dels castells de Sitges i de Campdàsens.⁷² Per a arrodonir aquest domini, el 1323 el mateix rei li venia, a més, el domini directe i alodial sobre el castell de Campdàsens, a canvi de 8.000 sous.⁷³ En poc més de tres anys, doncs, Fonollar havia passat de ser el darrer dels castlans a tenir el domini quasi complet del territori de Sitges i Campdàsens, també amb el domini del mer i mixt imperi, dels quals disposaria fins a la seva mort, el 1326. Els seus darrers anys els passà, com hem dit, a Sitges, envoltat de luxes, tal i com es desprén de l'inventari realitzat pocs dies després de la seva mort, que fa referència als vuit esclaus sarraïns que conformaven el servei domèstic, a vaixelles d'argent daurat decorades amb esmalts, vestits amb ornamentació d'argent i llibres en enquadernació de luxe.⁷⁴

Bernat de Fonollar va redactar les seves últimes voluntats el maig de 1326, pocs mesos abans de morir. A més de la seva muller Blanca d'Abella, que era germana del bisbe Ferrer d'Abella, va instituir marmessors seus cavallers, juristes i membres de l'alt clergat, gent coneguda amb la qual havia conviscut a la cort reial o amb la qual havia deliberat per dictaminar sentències: Guillem de Torrelles, cavaller, Bertran de Seva i Berenguer de Cortell, jurisperits de Barcelona, Guillem de Pujades i Guillem de Torrelles, canonges de Barcelona i Guillem Alemany, jurisperit de Vilafranca del Penedès.⁷⁵ Quan va escriure el testament, el cavaller Fonollar no tenia cap fill legítim, però contemplava la possibilitat de tenir-ne abans de morir.⁷⁶ Per això, instituïa hereu universal seu el fill que pogués tenir el

tenia Galceran de Ribes, per 5.000 sous (1320, octubre, 21. ACB, 4-70-22). La possessió de les dues castlanies sobre Sitges es van fer efectives el 22 d'octubre de 1320 (ACB, 4-70-374; el núm. de pergamí de la possessió feta per Galceran de Ribes no consta en el catàleg de Baucells (1990, 89)) i la confirmació del rei va arribar poc després (1320, novembre, 10. ACB, 4-70-396). Pel qua fa a la possessió de la castlania de Campdàsens, Blanca nomenava procurador perquè actués en nom seu el desembre d'aquell any (1320, desembre, 9. ACB, 4-70-397).

⁷¹ Immediatament després de la mort de Fonollar, tan sols dos dies després, els saigs del veguer de Vilafranca, vegueria a la qual pertanyia en aquells moments Sitges, procediren a aterrar les forques i el costell del castell, fet que suscità les protestes dels marmessors. 1326, octubre, 27. ACB, 4-70-289.

⁷² 1321, novembre, 1. ACB, 4-70-23.

⁷³ 1323, abril, 3. ACB, 4-70-401.

⁷⁴ 1326, octubre, 27. ACB, 1-1-1863. Estudiad i publicat per Batlle i Parés (1986).

⁷⁵ Bernat de Fonollar havia actuat com a comarmessor del testament d'Arnau de Torrelles, senyor del castell de Rubí, amb Guillem de Torrelles i Berenguer de Cortell (1326, octubre, 21. ACB, 4-70-449). El 1327, quan Fonollar ja era mort, apareix citat com un dels àrbitres, juntament amb Berenguer de Cortell, que havia actuat en el plet entre Pere Marc i Pericó Marc sobre els límits, jurisdiccions i altres drets dels llocs de Viladecans, Gavà i de la Torre Burgesa. (*Llibre de la Baronia d'Eramprunyà* 2011, doc. 5).

⁷⁶ De fet, havia tingut un fill, Guillem o Guillemó de Fonollar, fruit del seu primer matrimoni, al qual el 1309 féu donació dels castells de Selma i Tivissa amb motiu del seu casament (Figueras 1992, 123), els quals Guillem va retornar al seu pare el 1316 –desconeixem per quins motius–, a canvi d'un vitalici de 1.500 sous (1316, octubre, 12. ACB, 4-70-20). El jove premorí al seu pare en una data incerta, vist que no apareix citat al testament.

dia de la seva mort: «*omnia vero alia bona mea, mobilia et immobilia, et iure universa quecumque sint et etiam ubicunque, dimito filio meo masculino si quem habuero in obitu meo de legitimo matrimonio procreatum si unicus fuerit et mihi super vixerit, instituens ipsum filium meum masculinum mihi heredem universalem*». Després d'haver estipulat el que calia fer en qualsevol de les situacions que es poguessin donar —tenir més d'un fill mascle, més d'una filla dona, mort dels fills en edat infantil, etc.—, deixava establert que, en el cas de no tenir un fill o filla viu i nascut de matrimoni legítim, «*in eo casu, quod hereditas mea ad Dominum Deum et pauperes, ut predictur, pertinent procuratores Eleemosinae pauperum Sedis Barchinone*»,⁷⁷ incloent un clàusula, però, per la qual els senyors eminents de Selma i Sitges, dominis que conformaven la seva herència, havien d'acceptar el traspàs: «*si tamen domini dictorum castrorum de Cigiis et de Celma hoc sustinerint*». En cas contrari, els castells havien de ser venuts i amb els diners resultants s'havien de comprar rendes alodials que s'havien d'assignar a l'Almoïna per tal d'alimentar «*in refectorio dicte Sedis tot pauperes pro anima mea et pro animabus aliorum praedictorum quod inde poterunt procurari et refici*». L'Almoïna, doncs, quedava designada, en última instància, hereva universal del cavaller, tot i que condicionada per la darrera clàusula que, com veurem més endavant, li va comportar alguns problemes. El llegat estava format pels castells de Sitges, Campdàsens i Selma.⁷⁹

Fonollar va morir pocs mesos després, el 25 d'octubre del mateix any, a Vilafranca del Penedès, deixant escrit el dia abans un codicil que modificava lleugerament el testament.⁸⁰ Com presagiava el seu testament, va morir sense descendència legítima —sí, en canvi, tenia un fill il·legítim (i minusvàlid), el Bord de Fonollar—,⁸¹ i per tant, els castells de Sitges,

⁷⁷ 1326, maig, 24. ACB, 4-3-150. Apèndix I, doc. 27.

⁷⁸ 1326, maig, 24. ACB, 4-3-150. Apèndix I, doc. 27.

⁷⁹ Pel que a al castell de Tivissa, que Fonollar havia heretat del seu germà el 1273, havia estat donat juntament amb Selma al seu fill Guillem, el 1309. Aquest, però, li havia retornat els dos castells el 1316. Tot i això, Tivissa no apareix en l'herència llegada a l'Almoïna, perquè el maig de 1326, poc abans de morir, Fonollar va donar aquest castell a Humbert de Fonollar, fill del cavaller Arnau de Torrelles (1326, maig, 20. ACB, 4-70-247 i ACB, 4-70-259)

⁸⁰ Pel que fa al testament, es conserven diverses còpies que van des del mateix segle XIV fins al segle XIX. Se'n publicà una de les versions a Llopis i Bofill (1891, apèndix III) i n'hem inclòs la transcripció a l'apèndix I, doc. 27. Sobre la data i lloc de la mort, en fa referència l'inventari abans esmentat: «*constat enim quod dictus Bernardus de Fonollario decessit apud Villamfrancham de Penitensis die sabbati proxime preterita in vespero*» (Batlle i Parés 1986, 165). En el codicil, redactat a Vilafranca el 24 d'octubre de 1326, poc abans de morir, (ACB, 1-1-839, citat per Baucells (1990, 22)) feia uns petits canvis que afectaven les deixes econòmiques i ordenà de ser enterrat a la parròquia de Santa Tecla de Sitges en lloc de a la capella de l'hospital de Sant Joan, com havia deixat instituït en el testament.

⁸¹ El Bord patia d'una cama, i Bernat de Fonollar va deixar establert en el seu testament que fos alimentat i vestit per l'hospital de Sant Joan de Sitges, a més de llegar-li cent sous: «*Preterea, volo quod Bordus de Fonollario, qui nunc mecum manet apud castrum de Cigiis, et qui patitur in una tibiaram suarum, [...] habeat victum et vestitum in dictum hospitali. [...] Et nihilominus dimitto dicto Bordus centum solidos*» (creiem que Llopis i Bofill (1891, apèndix III), que transcriu *Bernardus* en lloc de *Bordus*, s'equivocà en la seva lectura). Bord de Fonollar apareix citat posteriorment en diverses ocasions en la documentació notarial i fins i tot va arribar a ser batlle del castell de Campdàsens (1357, maig, 3. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 2, f.5v).

Campdàsens i Selma, havien de passar, almenys teòricament, a l'Almoina dels Pobres de la Seu de Barcelona. A finals de 1326 el bisbe de Barcelona i el Capítol catedralici, senyors alodials de Sitges, consentien que l'Almoina rebés el castell.⁸² Però la institució benèfica no pogué assumir tan fàcilment el patrimoni que havia heretat. Els marmessors s'havien de fer càrrec del pagament dels deutes del difunt —part dels quals estaven recollits «*in quodam quaterno sive memoriali sive memorialibus scriptis manu religiosi fratris Bernardi de Pinu, ordinis fratrum predicatorum*», confessor de Fonollar—,⁸³ que ascendien a 120.000 sous i, a més, Blanca d'Abella, segona esposa i vídua del cavaller, va gaudir de l'usdefruit del castell fins a la seva mort. Per arrodonir-ho, es trobaren amb l'escull més difícil de superar: l'oposició dels senyors directes, tant del de Selma —l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem— com del de Sitges —el paborde de juny de la Seu de Barcelona—.

1326-1333: L'usdefruit de Blanca d'Abella i la pèrdua del castell de Selma

Blanca d'Abella, viuda i marmessora de Fonollar, va gaudir durant la seva vida de l'usdefruit del castell de Sitges, en el qual va residir fins a la seva mort, esdevinguda a finals de 1333. La tardor de 1327 el seu procurador Jaume de Bleda, cavaller, prestava homenatge i feia jurament de fidelitat en nom d'ella al bisbe de Barcelona, senyor alodial del castell.⁸⁴ Per tal que no li faltés res mentre visqués a Sitges, Fonollar havia deixat establert que, en vida de Blanca, romangués al castell l'host de soldats que hi havia hagut fins a la seva mort, i va manar que hi continuessin treballant l'hortolà i el forner, el qual havia de tenir a la seva disposició els animals necessaris per carregar llenya per al forn.⁸⁵ A més, establia que es conservessin els cups i tones i altres utensilis del celler, per mantenir la producció de vi.⁸⁶ Li deixava també gran part del parament de la llar, entre robes, caixes i vaixelles, perquè en fes el que volgués.⁸⁷

⁸² 1326, desembre, 12. ACB, 4-70-26.

⁸³ Hi havia dues còpies d'aquest quadern: una la tenia Bernat de Fonollar «*sub clave mea*», mentre que l'altra va passar a mans de fra Bernat Clavell, de l'ordre dels predicadors, després de la mort de Bernat de Pi. 1326, maig, 24. ACB, 4-3-150. Apèndix I, doc. 27.

⁸⁴ 1327, octubre, 19. ACB 4-70-320.

⁸⁵ «*exceptis scutis clientum, qui remaneant in castro meo de Cigiis, vivente dicta domina Blanche, uxore mea [...] exceptis furnario et hortulano castris de Cigiis, si servi essent, qui remaneant ad opus et servitium dicte domine Blanche, uxoris mee, dum vixerit, simul cum animalibus assignatis et consuetis ad servitium furni ipsius castris*» 1326, maig, 24. ACB, 4-3-150. Apèndix I, doc. 27.

⁸⁶ «*exceptis cubis et tonnis et aliis apparatus cellarii qui remaneant in domibus dicti castris de Cigiis ad servitium dicte domine, uxoris mee, dum vixerit et exceptis his que infra relinquo certis et determinatis personis*». 1326, maig, 24. ACB, 4-3-150. Apèndix I, doc. 27.

⁸⁷ A principis de 1327, a més, Blanca recuperava part del seu dot, 11.400 sous de Barcelona dels 20.000 sous totals i 12.500 sous d'augment (1327, març, 10. ACB, 4-70-296).

Sabem poques coses del període d'usdefruit en què Blanca d'Abella tingué els castells de Sitges i Campdàsens, una etapa de set anys en el qual els habitants de Sitges devien veure com l'antiga residència de Fonollar anava perdent l'esplendor de temps passat.⁸⁸ Blanca residia a Sitges, el que li ocasionava dificultats per actuar directament en la marmessoria del seu difunt marit a Barcelona, fet pel qual hagué de nomenar un procurador que la representés.⁸⁹ La intensa activitat duta a terme pels marmessors en aquest període ha quedat documentada en la col·lecció de pergamins de la Pia Almoïna conservats a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona. D'un total de 91 pergamins datats entre el 27 d'octubre de 1326 al 8 de novembre de 1342 –data de fi del litigi entre la Pia Almoïna i el paborde de juny pel domini de Sitges–, 70 són èpoques, sentències o requeriments fets per part de o en contra dels marmessors de Fonollar.⁹⁰

En aquest primer període es perdé una part important de l'herència de Fonollar. Es tracta del castell de Selma, que s'hagué de vendre per a execució de la clàusula testamentària que hem esmentat anteriorment, en un procés que durà dos anys, d'octubre de 1327 a agost de 1329. A la mort de Fonollar, l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, que tenia la senyoria alodial del castell, havia designat un castlà provisional, fra Romeu Genovès, que s'ocupés del castell. Quan els marmessors van anar a reclamar-ne la potestat, el lloctinent de l'orde, fra Arnau d'Alòs, no volgué entregar-los-la, al·legant que aquella zona estava en guerra des de feia temps i se n'havia de fer càrrec algú amb capacitats militars suficients.⁹¹ El senyor alodial, doncs, es resistia, encara que no de manera definitiva, a entregar el castell als marmessors i a més urgia saldar els deutes de Fonollar. Per això, els marmessors van

⁸⁸ No hi ha estudis realitzats per aquest període, malgrat que la documentació és força abundant. Durant la nostra recerca, hem identificat a l'ACB diversos manuals notariais, llibres de comptes i llibres de cort d'aquests anys.

⁸⁹ Abans que ho fes, els marmessors van haver de requerir en diverses ocasions a Blanca que nomenés un procurador que es pogués traslladar ràpidament a Barcelona per prosseguir l'execució de la marmessoria. Els escollits van ser alguns dels que formaven part de la marmessoria: poc després de la mort del seu marit, nomenà el cavaller Guillem de Torrelles (1326, desembre, 14. ACB, 4-70-285); i dos anys després nomenà Guillem Alemany, jurisperit de Vilafranca (1328, maig, 8. ACB, 4-70-290). A més, per a les qüestions relatives a la recuperació del seu dot, va nomenar procurador seu Ramon Pla, prevere, que havia estat capellà del seu difunt marit (1327, març, 10 ACB, 4-70-296).

⁹⁰ Dades extretes del catàleg realitzat per Baucells (1990, 100-122). A més, també es conserven dues capsas majors amb documentació de la marmessoria de Bernat de Fonollar (ACB, Pia Almoïna, Marmessories, 1332 i ss, caps a i b) i un llibre (ACB, Pia Almoïna, Marmessories, 1333-1340).

⁹¹ 1327, octubre, 26. ACB, 4-70-28, i 1328, febrer, 1-2. ACB, 4-70-462. Els marmessors reclamaren a fra Arnau d'Alòs, prior general a Catalunya de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, senyor de Selma, que el castell havia de passar a mans de la Pia Almoïna en virtut del testament de Fonollar, però el prior afirmava que no ho podia permetre, perquè, entre d'altres coses, tenia oberta guerra amb diversos senyors de la rodalia (1328, juliol, 19-21. ACB, 4-70-323). Els marmessors insistiren en el fet que el castell havia de passar a mans de l'Almoïna, tot i que, si aquesta institució no hi estava interessada, s'hauria de vendre. Arnau d'Alòs, afirmant que era millor que fos venut a un cavaller apte per atendre les necessitats militars del castell abans que se'l quedés l'Almoïna, va oposar-se definitivament al traspass (1328, agost, 23. ACB, 4-70-322). Sobre els enfrontaments entre l'orde de l'Hospital i els castlans del veí castell de Montagut, vegeu Figueras (1992, 136-142).

reclamar repertidament a l'Almoina que es fes càrrec de la situació i reclamés Selma a l'orde de l'Hospital o es veurién obligat a vendre'l.⁹² L'estiu de 1328, el lloctinent de l'orde confirmava la seva ferma oposició al traspàs del castell a l'Almoina, considerant que havia de ser venuda a un cavaller que pogués atendre bé el castell.⁹³ No hi havia marxa enrere: un any després, l'agost de 1329, el castell va ser venut per 29.000 sous.⁹⁴ Va ser un procés força tèrbol, tal i com mostra el continu foc creuat d'acusacions entre una i altra part –els marmessors i l'Almoina–, responsabilitzant-se mútuament, durant el procés i un cop acabat, de com es va conduir la situació. Després de la venda, els almoiners van protestar en diverses ocasions als marmessors per aquest fet, però aquests es justificaren dient que l'Almoina no havia fet prou i no hi havia hagut altra manera d'aconseguir diners per pagar els deutes de Fonollar.⁹⁵ Es perdia, en definitiva, una part important de l'herència que Fonollar havia deixat a l'Almoina, en virtut d'aquella clàusula, que com veurem, va provocar problemes també amb el domini sobre Sitges, i per l'enorme pressió que suposava a la marmessoria saldar tots els deutes pendents del difunt.

Davant el temor d'una nova venda i amb l'excusa que es necessitaven per alimentar els pobres, tal i com havia deixat estipulat Fonollar en morir, l'Almoina va reclamar davant del bisbe que li fossin transmeses les rendes de Sitges, que llavors estaven en mans dels marmessors. El bisbe els les va concedir, juntament amb una sèrie de poders per tal que també poguessin saldar els deutes del difunt –rebre préstecs, obligar els béns de l'Almoina, fer apoques de pagament, vendre castells, viles i llocs–.⁹⁶ Efectivament, uns mesos després, l'Almoina venia, amb aquell objectiu, un violari a Bernat Tordera, ciutadà de Barcelona, pel preu de 3.500 sous.⁹⁷ Però els marmessors, que per la seva banda anaven fent la seva feina, es van lamentar al bisbe que no tenien diners ni béns amb què continuar pagant, motiu pel qual el bisbe, revocant la seva pròpia decisió, va establir que els marmessors no traspasessin el castell de Sitges fins que no s'haguessin pagat tots els deutes de Fonollar,

⁹² 1328, març, 23. ACB, 4-70-27 i 1328, abril, 29. ACB, 4-70-324. En aquells moments, quan els deutes de Fonollar ascendien encara a 150.000 sous –dot de la seva viuda Blanca inclòs– ja havien començat els tràmits de la venda, sembla a canvi de 30.000 sous. Els procuradors de l'Almoina es queixaren, considerant que els marmessors havien comès negligències en l'administració de la marmessoria perquè, entre d'altres coses, ja havien venut un alberg de Fonollar a Vilafranca.

⁹³ 1328, agost, 23. ACB, 4-70-322.

⁹⁴ El juliol de 1329, un lloctinent de l'orde va fer entrega de la potestat del castell de Selma als marmessors, segurament perquè poguessin fer efectiva la venda (1329, juliol, 17. ACB, 4-70-29). La transacció es va produir entre aquesta data i un mes després, moment en el qual el corredor de la venda, Mateu Pucullull, de Vilafranca del Penedès, feia època als marmessors de Fonollar de 10 lliures pel servei de corredoria del castell. Sobre el preu de venda, 1330, maig, 7. ACB, 4-70-313. Sobre aquest procés de venda vegeu també Figueras (1992, 142-146).

⁹⁵ 1329, agost, 12-31. ACB, 4-70-270.

⁹⁶ 1333, juliol, 7. ACB, 4-70-31.

⁹⁷ 1333, setembre, 4. ACB, 4-70-347.

que si l'Almoina volia prendre possessió del castell, els marmessors es quedessin amb les rendes per a pagar els deutes pendents i que si no quedaven més béns del testador per vendre, es paguessin els deutes prorata.⁹⁸ Aquest estira i arronsa en la possessió dels béns i les rendes del difunt mostra la problemàtica de fer-se càrrec d'una marmessoria de tal envergadura i, alhora, la desconfiança de l'Almoina envers l'administració dels marmessors i temor de perdre una herència com aquella. De fet, entre béns mobles i immobles venuts, es perdé una part importantíssima de l'herència de Fonollar, però s'aconseguí mantenir un dels seus pilars: els castells de Sitges i Campdàsens.

Tanca aquesta primera etapa la mort de la vídua de Fonollar, arran de la qual es produí un relleu en l'administració del castell de Sitges. Blanca d'Abella, «*posita in magna infirmitate*», va atorgar testament a Sitges el març de 1332, instituint el seu nebot Bernardó de Guimerà hereu universal, entre altres coses de diversos castells situats al Pirineu que tenia per herència familiar.⁹⁹ Un any després, la mort de la vídua semblava ser imminent, i per això el bisbe, el Capítol, els marmessors de Fonollar i els procuradors de l'Almoina van començar a negociar com es gestionaria el castell després del seu traspàs. Es va decidir encomanar-lo al canonge Guillem de Torrelles, que era alhora marmessor de Fonollar i procurador, en aquells moments, de l'Almoina de Barcelona.¹⁰⁰ Per la seva banda, preparant-se pels esdeveniments, el novembre d'aquell any, la universitat de Sitges va nomenar quatre síndics i procuradors.¹⁰¹ Blanca morí a finals de 1333¹⁰² i a principis de l'any següent, Torrelles va prendre de manera provisional el castell, fins que la marmessoria hagués pagat tots els deutes de Fonollar, motiu pel qual poc després, els habitants de Sitges li van fer homenatge de fidelitat.¹⁰³

⁹⁸ 1333, desembre, 30. ACB, 4-70-274.

⁹⁹ Elegí marmessors el cavaller Bernat de Miralpeix i Guillem Alemany, jurisperit de Vilafranca, que també havia estat marmessor del seu difunt marit i manà ésser enterrada al costat de Bernat de Fonollar. 1332, març, 4. ACB, 4-2-156.

¹⁰⁰ En la carta que el bisbe va enviar a la universitat de Sitges per notificar la decisió presa, indicava que havia sentit dir que la vídua era «*fort malalta e'n peril de mort*» (1333, maig, 7. ADB, *Communium*, 1330-1334, f.147r-v).

¹⁰¹ 1333, novembre, 22. AHMS, Pergamins, 66.

¹⁰² No sabem la data exacta de la mort, però en una carta episcopal del 30 de desembre de 1333 es diu que, «*oyda la mort de la dona Blanca dez Fonollar*», els sitgetans havien de retre homenatge de Guillem de Torrelles (ADB, *Communium*, 1330-1334, f.212v-213r. Apèndix I, doc. 44).

¹⁰³ En una altra carta el bisbe demanà a Guillem de Torrelles que es fes càrrec del castell i prengués homenatge dels seus habitants, confirmant-los totes les franqueses i privilegis que els havien estat atorgats en la sentència arbitral del 1323 (1334, gener, 7. ADB, *Communium*, 1330-1334, f.215r-v). Sobre la sentència arbitral, vegeu Apèndix I, doc. 26.

1334-1342: De l'administració del canonge Torrelles a l'accés definitiu de l'Almoina a la senyoria

Després de la mort de Blanca d'Abella, quedaven dos fronts oberts: per una banda, el pagament dels deutes del difunt, que continuava marcant l'agenda dels marmessors de Fonollar, i per altra, una qüestió tant o més greu i que hauria pogut significar la venda de Sitges, la negativa del paborde de juny de la Seu de Barcelona a permetre l'accés de l'Almoina al seu domini.

Un problema que encara estava obert era, com havia passat amb Selma, el de l'autoritació del senyor eminent a la transmissió de la possessió de Sitges. En aquest cas, els senyors eminents eren bisbe i el Capítol de Barcelona, i per tant, pertocava a ells donar el seu assentiment, com, de fet, ho feren a finals del 1326.¹⁰⁴ Però es donava el cas que les rendes derivades del domini d'aquest territori eren administrades pel paborde de juny¹⁰⁵ i aquest, per motius que desconeixem, no volia que l'Almoina rebés el castell de Sitges. Per això, abans de la mort de Blanca, a principis de 1332, els marmessors presentaren un requeriment al bisbe, al Capítol i al paborde de juny, per tal que confirmessin la transmissió del castell a l'Almoina o, en cas contrari, es veurien obligats a vendre'l. Els dos primers van donar, altre cop, el seu assentiment, però el paborde s'hi va negar. Deia que ell, per la seva pabordia, rebia un terç de les rendes del castell i a més firmava les alienacions fetes al terme, però no explicava els motius pels quals no volia que l'Almoina en fos la senyora. De fet, com a membre del Capítol, el paborde ja hi havia assentit en el seu moment, i així ho al·legaren els marmessors.¹⁰⁶ Però sembla que el paborde de juny no acceptà aquesta raó, i aquest desacord provocà l'inici d'un plet que arribà fins a la Cúria papal d'Avinyó.¹⁰⁷ Arran de totes les despeses ocasionades per aquest motiu, el 1337 l'Almoina va haver de vendre el castell de Lliçà i el 1340 ja havia gastat uns 20.000 sous per aquesta raó (Franklin-Lyons 2008, 8-9).

Mentre la resolució d'aquest litigi quedava pendent, l'ocubre de 1340 es van acabar de saldar els deutes de Fonollar, pel que Guillem de Torrelles, com a marmessor, entregà els comptes de la marmessoria al Capítol, que en féu aprovació uns mesos després (Sastre

¹⁰⁴ 1326, desembre, 12. ACB, 4-70-26.

¹⁰⁵ L'administració de la canònica estava dividida en dotze seccions que s'anomenaven pabordies i rebien el nom dels mesos de l'any, que, segons un acord de 1177, es repartien la massa econòmica de la mesa episcopal i la mesa capitular (Baucells 1980, 21).

¹⁰⁶ 1332, gener, 2-febrer, 13. ACB, 4-70-267. L'Almoina, per la seva banda, responia que ja feia quatre anys, que li havien fet entrega de la possessió del castell, i que per tant el paborde s'hi podia oposar tant com volgués (1332, gener, 2-6. ACB, 4-70-269).

¹⁰⁷ 1343, octubre, 22. ACB, 4-70-361.

1979). Per aquest motiu, i malgrat que el paborde encara s'hi oposava, es va iniciar la transmissió del castell a l'Almoïna. El primer pas era el lliurament de la possessió corporal del castell, de mans dels marmessors, que n'havien retingut fins llavors les rendes per saldar els darrers deutes pendents, i de Guillem de Torrelles, que des de la mort de Blanca d'Abella havia exercit d'administrador del castell i, com a tal, havia rebut el 1334 l'homenatge dels homes de la universitat.

En primer lloc, els marmessors de Fonollar van fer entrega als procuradors de l'Almoïna dels «*cubi et tonne et alii apparatus cellarii qui sunt multum necessarii in dicto castro*», i van consentir que «*omnes fructus et redditus huius anni predicti castri sint et remaneant Elemosine*», descomptant abans el que quedava pendent de pagar de l'obra del castell i de la reparació de la tomba de Fonollar.¹⁰⁸ Poc després, a finals de gener de 1342, els procuradors de l'Almoïna, Berenguer de Papiol, ardiaca del Penedès, i Bernat Rovira, canonge de la Seu, prengueren possessió del castell de mans dels procuradors de Guillem de Torrelles. L'entrega es va fer segons el ritual acostumat, que culminà amb els crits des de dalt del castell de «Ciges, Ciges per la Almoïna de la Seu de Barchelona, que Déus mantenga», fent demostració pública de la nova possessió.¹⁰⁹ El darrer pas va ser l'entrega del celler del castell.¹¹⁰

L'altre pas obligatori era el de la prestació d'homenatge que els habitants del terme havien de fer a l'Almoïna com a nova senyora. Per això, a diversos llocs de la vila es va repetir una crida convocant la universitat a la plaça del castell. Reunits 116 caps de família, els procuradors de Torrelles i els de l'Almoïna llegiren la documentació explicativa de la situació als sitgetans, que van demanar temps per a deliberar. L'endemà, un cop acceptat el traspàs, els procuradors de l'Almoïna començaren a rebre l'homenatge dels caps de família

¹⁰⁸ 1341, novembre, 14. ACB, 4-70-350.

¹⁰⁹ El ritual seguit es descriu de la següent manera: «*quod dicti Petrus Gras et Poncius Vives, existentes, nomine procuratorio predicto, intus dictum castrum et ad ianuam eiusdem acceperunt per manus dictos venerabilis Berengarium de Papiolo et Bernardum Ruvira, nomine dicte Elemosine, existentes extra edificiū, sive domos ipsius castri, et immiserunt eos, nomine dicte Elemosine, intus dictum castrum. Et dictus Petrus Gras, volente et consenciente dicto Poncio Vives, conprocuratore suo, tradidit nomine procuratorio predicto clavem portalis maioris dicti castri predicto venerabili Berengario de Papiolo, recipienti nomine Elemosine supradicte. Et postea ipsi Petrus Gras et Poncius Vives, procuratores qui supra, exiverunt de ipso castro dictis venerabilibus Berengario de Papiolo et Bernardo Ruvira, procuratoribus dicte Elemosine, interius remanentibus et dicentibus ac protestantibus se nomine dicte Elemosine velle predictum castrum [corpo]re et animo possidere. Postque, incontinenti, dicti venerabiles Berengarius de Papiolo et Bernardus Ruvira, procuratores dicte Elemosine, fecerunt, nomine quosupra, sonari cornu dicti castri in sumitate turris eiusdem castri per Berengarium Palacii, sagionem ipsius castri, qui de mandato ipsorum procuratorum alta voce clamavit: «Ciges, Ciges per la Almoïna de la Seu de Barchelona que Déus mantenga», in signum vere possessionis recepte de dicto castro et iuribus eiusdem. Et de predictis omnibus petierunt et requisiverunt dicti venerabiles procuratores Elemosine, sibi nomine dicte Elemosine, fieri ad eternam rei memoriam publicum instrumentum» (1342, gener, 21-27. ACB, 4-70-32).*

¹¹⁰ «*quod dictus Petrus Gras, existens ad ianuam dicti cellarii predicti castri, immisit dictos venerabiles Berengarium de Papiolo et Bernardum Ruvira intus ipsum cellarium et tengit aliqua de ipsis vasis vinariis in signum dicte possessionis tradite per eundem. Et etiam exisitit ad ianuam dicti cellarii tradidit eisdem venerabilibus procuratoribus, eodem nomine, recipientibus clavem dicti cellarii.*» (1342, gener, 21-27. ACB, 4-70-32).

sitgetans, procés que s'allargà durant quatre dies, entre el 24 i el 27 de gener de 1342. En total, prestaren homenatge 176 persones, dels quals 163 eren homes i 13 dones.¹¹¹

Però la qüestió amb el paborde, que estava en possessió d'una tercera part de les rendes del castell, encara no s'havia acabat. El plet iniciat en temps de la mort de Blanca d'Abella havia suposat quantioses despeses a totes les parts, però finalment es va resoldre amb un acord que incloïa la permuta de les rendes que obtenia el paborde a Sitges per unes altres. D'aquesta manera, s'allunyava el paborde del domini sobre Sitges i, per tant, de poder vetar la transmissió del castell a l'Almoina. L'agost de 1342 s'arribava a un primer acord que establí la renúncia al terç de les rendes de Sitges a canvi d'un censal a Barcelona i un territori a aquella ciutat.¹¹² Uns mesos després, el pacte es concretava en vuitanta-vuit morabatins i vuit sous censals sobre diverses propietats urbanes, situades prop del palau Reial, a Barcelona, i sobre algunes terres del territori de la ciutat. El document també incloïa tot el que el paborde havia rebut fins aquell moment dels homes de Sitges.¹¹³ Uns dies després de la firma de la permuta, els procuradors de l'Almoina, amb l'ajuda del sotsprocurador que s'havia fet càrrec de l'administració de les rendes de l'any 1341-1342, redactaven un llibre censal amb totes les rendes del castell, amb indicació de la part que havia pertocat fins llavors al paborde de juny.¹¹⁴

D'aquesta manera, després d'anys de pagar els deutes de Bernat de Fonollar i de la pèrdua d'una gran part de l'herència, al que es sumà l'oposició dels senyors eminents, quedava formalitzada la incorporació al patrimoni de l'Almoina del castell de Sitges, incloent-hi el terme de Campdàsens. Un procés de 16 anys –de 1326 a 1342– que havia comportat a l'Almoina una gran despesa econòmica i una gran inversió de temps, tant dels almoiners com dels seus representants. Però era una despesa que ben segur havia estat una inversió, perquè Sitges es convertí en un dels pilars amb què l'Almoina tirava endavant la seva tasca caritativa. No era poca cosa: l'Almoina es feia amb el domini de la terra, les senyories territorials, jurisdiccionals i del delme.

¹¹¹ 1342, gener, 21-27. ACB, 4-70-32.

¹¹² 1342, agost, 11. ACB, 4-70-362.

¹¹³ 1342, novembre, 8. ACB, 4-70-33. Un mesos després l'auditor papal confirmava que Pere de Prats, paborde de juny, havia renunciat a continuar el litigi davant la cort del Papa (1343, octubre, 22. ACB, 4-70-361).

¹¹⁴ El seu títol així ho indica: «*Llibre sençal de Ciges qui's fo en l'any M CCC XLI per los honrats en Berenguer des Papiol, artiacha de Penedèz, e per en Bernat Rovire, canonges e almoyners, e per ell en Nicholau Cabot, sotsprocurador en lo dit any. Menys però de la terça part que'l preporde de juny hi solia pendre, la qual part l'Almoyna après comprà del dit preporde o cambià per la renda del carrer d'en Vidal, qui és sots lo palau del senyor rey, denant la porta Nova, qui és en lo dit carrer de la carniceria major.*» ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, Capsa major segles XIII-XVIII, s/c. Apèndix II.

Pel que fa a Campdàsens, les rendes d'aquest castell havien quedat, en virtut del testament de Fonollar, vinculades a l'hospital de Sant Joan de Sitges i als dos beneficis que el cavaller havia fundat a l'església parroquial. A la pràctica, s'arrendaven a un tercer, un batlle que pagava cada any una quantitat fixa a l'hospital i als beneficiats.¹¹⁵ Jurisdiccionalment, en canvi, els habitants de Campdàsens depenien de la cort del batlle de l'Almoina i a nivell religiós, de la parròquia de Santa Tecla de Sitges. Per aquest motiu, farem referència a aquests homes i dones al llarg de l'estudi, però no analitzarem el territori del seu castell ni els seus orígens així com les rendes derivades d'aquest domini.

Una conseqüència, al cap dels anys, de l'èxit d'aquesta empresa començada el 1326 i una demostració que la obtenció de Sitges havia estat una bona inversió va ser l'adquisició, per compra en un cas, per permuta en altra, dels castells o quadres de Miralpeix (1410) i Garraf (1413). Aquests dos dominis, units als de Sitges i Campdàsens, convertirien l'Almoina en una de les principals senyories del litoral penedesenc, amb la propietat d'una faixa de terra de més de 15 km de costa. Després de la retirada al monestir de Scala Dei del darrer membre de la família Miralpeix (Muntaner 2007, 45-49), l'Almoina efectuà la compra del castell de Miralpeix a l'hospital de la Santa Creu per 20.000 sous –diners que l'hospital utilitzà en part per a comprar una esclava–.¹¹⁶ Per la seva banda, el 1413 els almoiners pactaven amb el prior del monestir de Sant Vicenç de Garraf, fundat el 1163 per Alfons I,¹¹⁷ una permuta, per la qual l'Almoina es quedava amb el territori de la quadra, a canvi d'una pensió de 12 lliures per al prior i els seus successors.¹¹⁸ La incorporació d'aquests territoris responia a diferents interessos de l'Almoina. No es tractava de la incorporació de territoris molt poblats i que reportessin l'ingrés d'importants rendes –Miralpeix comptava amb 12 cases, Garraf només amb 3 (!)–¹¹⁹ sinó que, pel que fa a Mirapeix l'interès es trobava en el control d'una de les principals sortides a mar de Vilafranca, la riera de Ribes, i pel que fa a Garraf, consistia en la possessió d'una zona d'importants recursos naturals, en la qual els habitants dels castells del voltant anaven sovint a collir palmes per la producció d'estris domèstics¹²⁰ i hi portaven a pasturar els ramats.¹²¹

¹¹⁵ És el batlle que Lalinde Abadía (1966, 247-250) anomena «el baile meramente administrador» o batlle del sac, que tenia com a únic objectiu la recaptació dels ingressos de la batllia.

¹¹⁶ 1410, novembre, 22. ACB, 4-77-8. Pocs dies després el prior de l'hospital va rebre un pagament de 110 florins, amb els quals comprà una esclava pel servei de la institució. 1410, desembre, 13. ACB, 4-77-9.

¹¹⁷ 1163, setembre, 22. ACB, 4-78-1. Sobre els orígens del monestir, vegeu Muntaner (1989; 1990).

¹¹⁸ 1413, juliol, 28. ACB, 4-78-11.

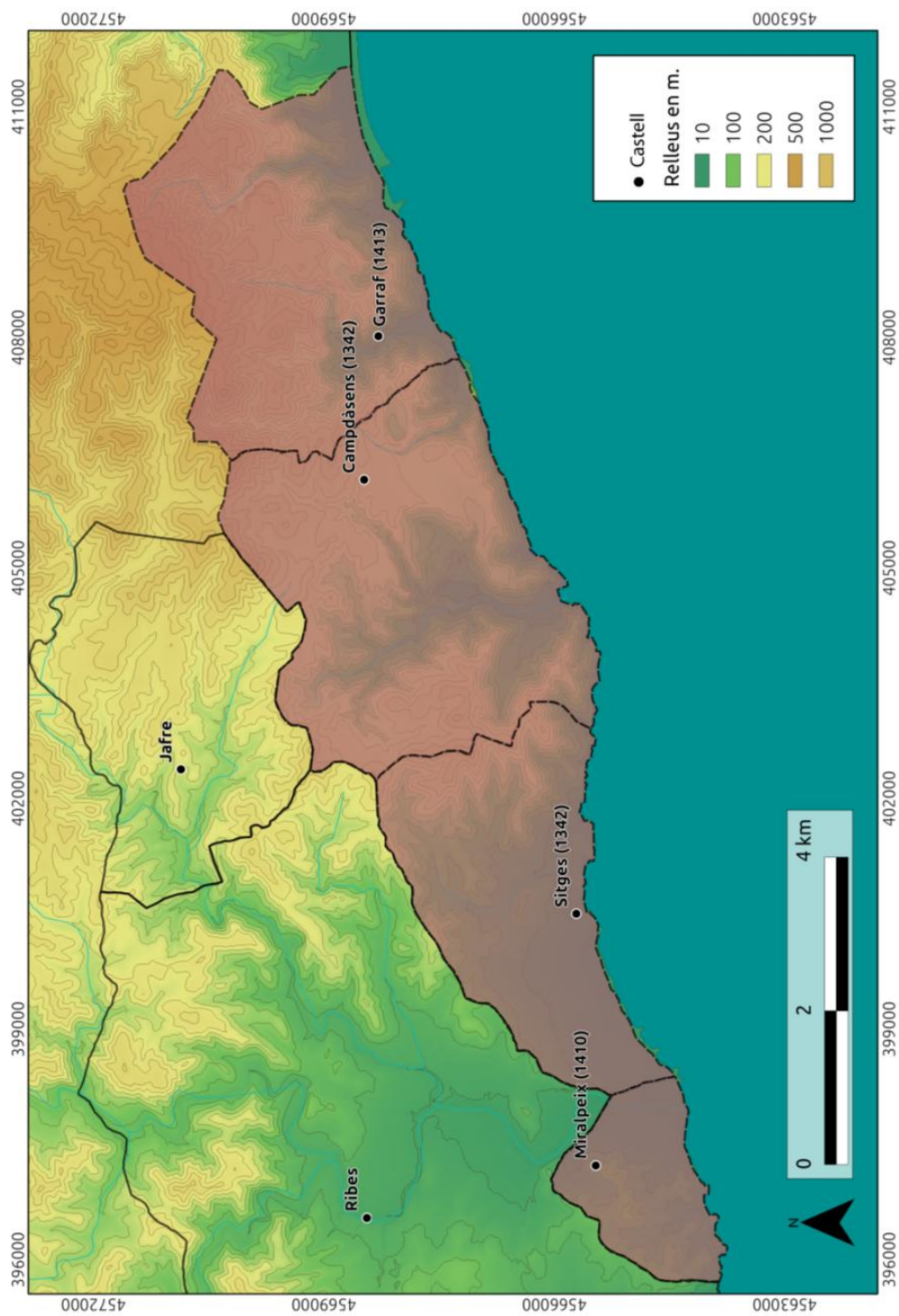
¹¹⁹ Segons els juraments de fidelitat fets en el moment de la incorporació dels castells. Miralpeix: 1411, gener, 4-77-12; Garraf: 1413, setembre, 4. ACB, 4-78-13.

¹²⁰ La palma és un element que apareix en tots els inventaris conservats, del material sense treballar, dels estris resultants o d'estris per collir-la i treballar-la. En un d'ells, es localitzen a la cambra de dormir vuit feixes de palmes i tres bandes (*tres latas palme*), una sàrria i una estora del mateix material (1389, desembre, 28. ACB, Pia

Almoina, Testaments, ss. XIV-XV (II), 1390, f.2r-v, Apèndix I, doc. 378). En un inventari del 1356 es troben «II corbelles de culir palmes» i «VII feixes de palmes seques» (1356, juliol 19. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 3, f.2v-3r. Apèndix I, doc. 187), mentre que en un altre inventari del mateix any es feia esment de «II^{os} fexos de palmes» (1365, octubre, 13. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 3, f.3r. Apèndix I, doc. 189).

¹²¹ Aquesta situació havia portat el prior de Garraf a iniciar un plet el 1384. Les preguntes dels interrogatoris anaven dirigides a saber si els sitgetans tenien el dret de fer el que feien i si els priors de Garraf, tant l'actual com els anteriors, en tenien coneixement i ho impedièn. Van ser interrogats dos homes del castell de Cubelles, un carnisser de Vilafranca nascut a Sitges, i sis homes del castell de Campdàsens. Aquests darrers, d'edat avançada –tots ells es remeten a 50 i «*sexaginta annis citra de quibus habet memoria*»–. Totes les declaracions indicaven que els homes de Sitges havien anat des de temps immemorials a plegar palmes –i potser també llenya, això no queda tan clar a alguns testimonis– al terme de Garraf. S'hi desplaçaven en grup –«moltes e diverses vegades hi fossen de L en LX», recordava Pere Vives, de Campdàsens, que també deia que «ballaven e s'alagraven, present lo dit prior, com havien feta la lenya e collides les dites palmes»– i un cop collides les palmes i tallada la llenya, la carregaven en barques («*ad lambutos eorundem et grandoles*») i se'n tornaven. Cap dels priors anteriors a l'actual –algun testimoni n'havia conegut fins a quatre, abans d'aquest– s'hi havia oposat, però aquest darrer havia penyorat més d'un veí de Sitges. En definitiva, doncs, fos o no legal el que estaven fent els habitants de Sitges, era un costum antiquíssim el d'anar a collir palmes i llenya al massís del Garraf. 1384, setembre, 10 - 1384, desembre, 14. AHPS, procés judicial, s/c. El mateix prior, Bernat Ginesta, va obrir, segurament els mateixos anys, una causa contra els homes del terme del castell d'Eramprunyà, als quals acusava de portar a pasturar el bestiar en territori del priorat sense llicència del prior ni pagar drets. En aquest plet, finalment, es va arribar a un acord, signat el 14 de desembre de 1390, pel qual es delimitaria una zona amb margenes i mollons on es podria pasturar lliurement i també fer llenya i collir palmes i bargallons. ACB, 4-78-15.

Mapa 2. Els dominis de l'Almoina al litoral penedesenc (entre parèntesi, la data d'adquisició)

4.2 Les senyories de la Pia Almoina sobre Sitges

La incorporació de Sitges a l'Almoina suposava canvis importants per a ambdues parts. Pels habitants del terme, el senyor passava de ser un noble –o diversos nobles, com havia passat fins el 1320– a ser una institució caritativa, vinculada a una seu episcopal i administrada per religiosos d'alt rang –canonges–, pertanyents a famílies benestants de la societat urbana. Pel que fa la nova senyora, l'Almoina, entrava a formar part del seu engranatge econòmic un gran territori, del qual no només s'havien de percebre una sèrie de rendes sinó que també incloïa una entera comunitat, les demandes col·lectives de la qual s'havien d'atendre i administrar justícia. Per ambdues parts no era una adaptació senzilla, en el sentit que cadascuna s'havia d'habituar a unes noves circumstàncies que, en alguns aspectes, modificarien el propi esdevenir. Malauradament, no tenim la possibilitat de fer una comparativa entre la gestió portada a terme en temps de Fonollar i en el temps de l'Almoina, comparació que ens podria aportar dades interessants entre una visió feudal “clàssica” –i laica– de la gestió senyorial del primer i una visió també feudal però més burgesa –i eclesiàstica– de la segona. Si bé moltes de les pautes organitzatives de la senyoria establertes en temps de Fonollar foren adoptades per l'Almoina, va anar incorporant-ne d'altres progressivament, en funció de les seves necessitats, com ara el nomenament d'un procurador que gestionés les rendes en lloc del batlle que ho feia en temps de Fonollar, que va quedar limitat a les accions judicials.

Rendes i administració de les senyories

El domini de l'Almoina sobre Sitges, més que en cap altre cas, reflecteix la importància que tenia el benefici econòmic com a part del sistema senyorial (Salrach 2004, 565). Les senyories que hi tenia –la senyoria territorial, la senyoria del delme, la senyoria jurisdiccional i la propietat de la terra–, suposaren d'entrada la implicació de l'Almoina en dos aspectes: en la composició d'una nova organització senyorial i en l'administració del conjunt de rendes que se'n derivaven.

Pel que fa a l'organització de la senyoria, l'Almoina hagué de fer algunes modificacions en el funcionament del castell i en el de la pròpia institució. Al capdamunt d'aquest engranatge es trobaven els almoiners, que exercien de màxims representants. El seu càrrec comportava la defensa dels interessos de l'Almoina, així com intervenir en la firma dels contractes que afectaven el seu patrimoni –alienació de rendes, ferma de les vendes i sotsestabliments com a senyors alodials, etc.–. Els almoiners visitaven periòdicament els seus dominis,

especialment en moments de vital importància, com ara invasions o atacs de pirates o d'enemics.

Però per fer una gestió eficient de la senyoria calia tenir persones que es responsabilitzessin *in situ* del seu bon funcionament. Pel que fa a les rendes, en un primer moment, l'Almoïna procurà externalitzar-ne la gestió, és a dir les va arrendar a tercers, almenys fins a 1353.¹²² A partir de l'any següent, en canvi, les administrà directament un procurador que residia permanentment al castell, un sistema adoptat només en els dominis més importants de l'Almoïna.¹²³ Aquest procurador era la cara visible de la senyoria per a les qüestions més quotidianes, a més de ser el responsable de la recollida de les rendes del domini (censos, agrers, delmes, lluïsmes, bans, etc.) i de controlar i gestionar els serveis que els homes del terme havien de prestar al senyor, així com que es treballessin les terres d'explotació directa del castell i d'arrendar, quan convenia, certs drets derivats del domini territorial. Pel seu servei, el procurador percebia un salari anual, a més de la seva manutenció, que anava a càrrec de la senyoria.¹²⁴ Pel que fa a l'exercici de la jurisdicció, el responsable era el batlle amb l'ajuda d'una sèrie d'oficials i assessors. D'ells parlarem més endavant, en el moment de tractar la senyoria jurisdiccional.

Els ingressos anuals derivats de la senyoria del castell de Sitges eren per a l'Almoïna la clau de volta del seu domini, la raó de ser d'aquell important patrimoni. Les rendes es rebien en espècie o bé en metàl·lic, però per a fer el màxim de rendible el domini i d'adaptar-lo de la millor manera a les necessitats de la institució, es va optar per monetitzar una gran part d'aquelles rendes rebudes en espècie. D'aquesta manera, al final de l'any es calculaven els ingressos en diners i, un cop restades les despeses, s'enviava el sobrant a l'Almoïna. Això no vol dir que el procurador no enviés res d'aquelles rendes en espècie cap a Barcelona. Ho feia de manera quasi sistemàtica amb certs productes, com el vi, els alls o les faves,¹²⁵ mentre que d'altres, com el cereal, ho feia a requeriment de l'Almoïna, quan aquesta en tenia necessitat. Els ingressos en diners, per tant, arribaven per dues vies: una via directa, és

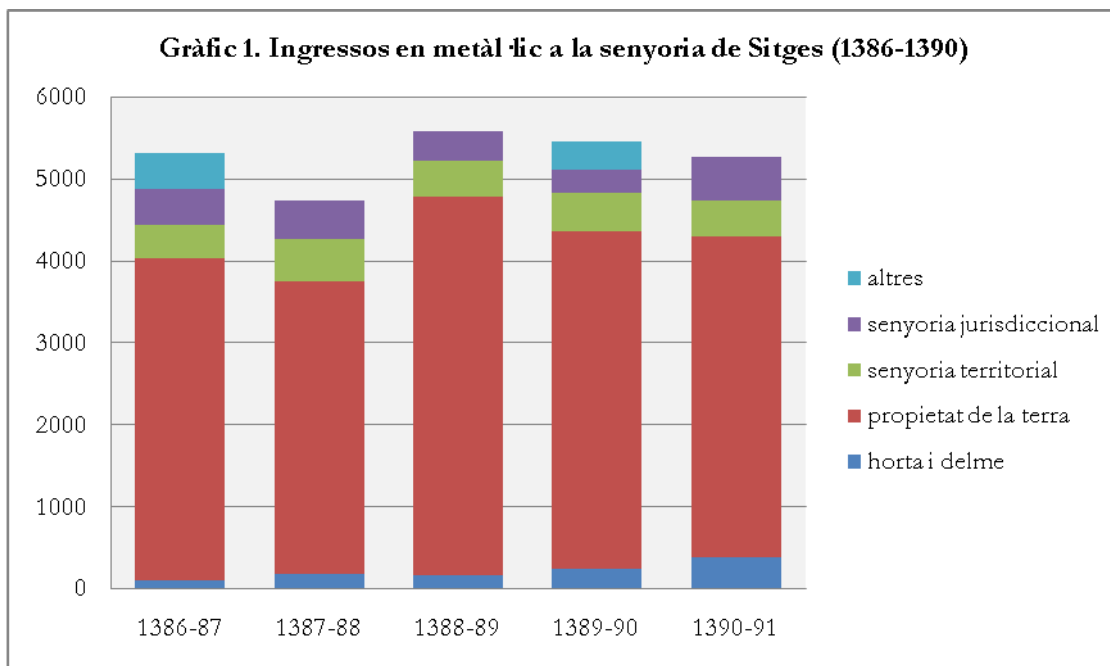
¹²² En tenim constància a través d'un esborrany en el qual es concretaven els termes de la venda de les rendes del castell de Sitges dels anys 1352 i 1353 a Pere Ferrer, de Sitges, dona Fernandes, Ramon Maçó i Guillem Veguer, de Vilafranca, pel preu de 430 lliures ([1351, desembre, 25 - 1352, desembre, 24]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360. Apèndix I, doc. 166). Aquesta externalització de les rendes estaria corroborada pel fet que no s'han conservat llibres de comptes del castell des de 1342 a 1354 –excepte l'any 1344-45, quan potser l'Almoïna va haver de fer-se càrrec directament de la gestió de les rendes.

¹²³ És un sistema que s'adoptà també a la Torre Baldovina (Vela 2001, 461).

¹²⁴ Segons les anotacions dels llibres de comptes, rebia un salari anual de 300 sous.

¹²⁵ En moltes ocasions, en la suma major dels ingressos, s'indica que és de «tota la rehebuda del dit ayn menys de faves e de aylls e de vi [...] los quals he tramesos a l'Almoynà». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1360. El 1390, per exemple, s'anotaven de despeses de nòlit 235 sous i 3 diners, relatives a l'enviament de 372 somades de vi (93 bótes), 3 quarteres i mitja de faves, 15 forcs d'all i llana. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1390, s/f.

a dir els diners que es rebien de lluïsmes, esdeveniments de cort, arrendament dels monopolis; i una via indirecta, és a dir els productes que es rebien en espècie i que, com hem dit, el procurador venia al mercat, com alguns dels censos, delmes i agrers.

Tots aquests ingressos eren comptats i registrats pertinentment en els llibres de comptes, repartits en una sèrie d'epígrafs que variaven d'un registre a un altre segons qui fos el procurador responsable de la seva redacció, a banda que sovint eren confusos i incloïen entrades que corresponien a altres ítems. Prenem l'exemple de 1396-97:

Taula 12. Rebudes o ingressos del castell de Sitges de l'any 1396-97, segons les anotacions fetes pel procurador	
concepte	ingrés
Rebudes dels censos de forn, d'ordi, de capons, de gallines, de pernes e diners de cens e del forn e de la venda del pes de la farina	3.187 s o
Rebudes de lluïsmes	2.881 s
Rebudes d'esdeveniments de cort	848 s 3 d
Rebuda de carnatge de deuma	29 s 9 d
Rebudes de barques	51 s 6 d
Rebuda d'alls venuts	19 s 9 d
De vi venut	137 s 6 d
Rebuda de gra venut del delme	260 s 4 d
TOTAL	7.415 s 2 d m
Abreviatures: s: sous; d: diners; m: malla; o: òbol	
Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1396, s/f	

Hem de tenir en compte que en aquests llibres no s'anotaven molts dels ingressos que es feien en espècie, excepte en el cas del cereal i el llegum. Per això, no hi apareixen reflectits part dels ingressos del delme, del vi de lloçol o de molts dels drets territorials.

Com es pot veure a l'exemple que hem presentat, pres de cinc anys consecutius (taula 12), la major part dels ingressos de la senyoria provenien de la propietat de la terra, és a dir dels censos en espècie que s'havien venut al mercat local, dels censos que es rebien directament en moneda i dels lluïsmes. Aquests ingressos eren força regulars, i el factor que els feia variar més eren els lluïsmes, que depenien de l'activitat del mercat de la terra. En aquest sentit, els anys 1388-89 i 1389-90 els ingressos per lluïsmes foren especialment alts –de 1.556 sous el primer any i de 1.416 sous el segon–, degut a la regularització d'una sèrie de donacions que s'havien fet sense la ferma del senyor i als quals, en canvi, es considerava que «l'Almoyna ha hi dret, per tall com se trapassà la propietat».¹²⁶ En proporció, eren molt menys significatius els ingressos pels diferents drets de la senyoria territorial –la majoria procedien dels arrendaments del forn de pa i del pes de la farina–, mentre que de la senyoria del delme només es comptabilitzen aquells que van ser venuts. Els ingressos que alguns anys s'assenyalen com a *altres* corresponien al pagament de censos endarrerits o al lloguer de bótes del celler del castell.

Aquests ingressos havien de garantir, teòricament, el pagament del conjunt de despeses, que, com passava amb els ingressos, tenien epígrafs molt diferents segons qui els escrivia. Sempre, però, es dividien en «ordinàries» i «extraordinàries». Al final de l'annualitat, el procurador acostumava a fer una suma major sense indicar quina era la quantitat que procedia de cada despesa. El 1396-97, però, va fer-ne el compte final detallat:

		concepte	despesa	
ordinàries		menjar i altres	404 s	2 d
extraordinàries	salaris	pensió del jutge Oló	120 s	
		pensió del procurador i del batlle	500 s	
		del redelme del batlle de rebudes, de l'assessor i escrivà	92 s	
		del redelme del batlle de rebudes, de l'assessor i escrivà	92 s	
	explotació dominicatura	cost de lloguers per veremes i el celler	225 s	10 d
	enviaments a l'Almoyna	de vi que envià a l'Almoyna ¹²⁷	750 s	6 d
		enviats al majordom de l'Almoyna	1.320 s	
obres	obres del porxo	868 s	4 d	
	obra de la torre i els murs (salaris de	321 s		

¹²⁶ ACB, Pia Almoyna, Sitges, Comptes, 1388, f.11v.

¹²⁷ Aquesta entrada apareix cancel·lada.

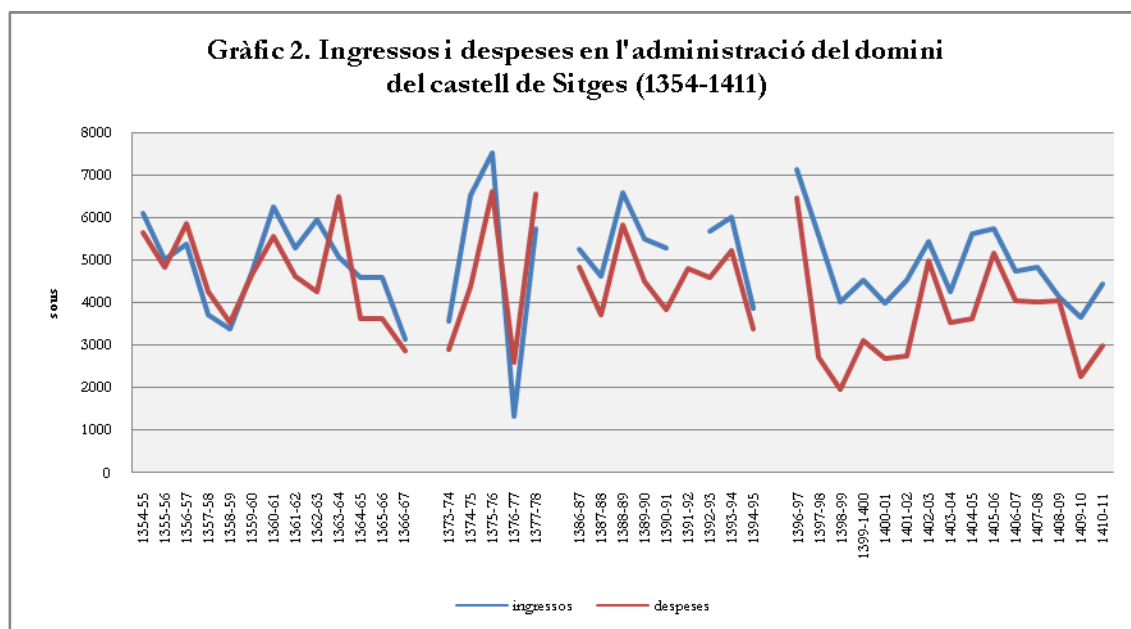
	mestres d'obres)		
defensa	de les bombardes «per manament dels Almoyners»	308 s	
	del capità «entra totes vagades»	527 s	8 d
	cost dels mantellets (per la defensa de la vila?)	433 s	
altres	«que'l Capítol féu dar a na Constança, filla de na Giberta, per a maridar per amor de Déu, per ço com és parenta d'en Fonoyar»	300 s	
	nolis i dates extraordinàries	317 s	8 d
TOTAL		6.484 s	4 d
Abreviatures: s: sous; d: diners			
Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1396, s/f			

De fet, les úniques despeses considerades ordinàries eren les relatives al menjar diari del procurador o de possibles visitants. Tota la resta eren despeses «extraordinàries», tot i que es pot considerar que d'aquestes n'hi havia de més *ordinàries* que altres. Les despeses més habituals eren les que formaven part del funcionament normal de la senyoria, és a dir la compra de material per a ús del castell (mans de paper, vestimenta pel personal, etc.) o l'explotació de la dominicatura i la producció de vi als cellers del castell. En total, aquesta despesa estava situada entre els 2.500 i els 3.000 sous l'any –les xifres registrades de despesa (gràfic 2) quasi mai es troben per sota d'aquestes quantitats–, mentre que el que disparava la sortida de diners eren les despeses realment *extraordinàries*, com les obres al castell i les muralles o la defensa del domini –partides que, aquell any de 1396, assoliren xifres gens menyspreables–, si bé depenien d'una conjuntura més general o de situacions fortuïtes.

Un cop acabat l'any comptable, que començava, aproximadament, cada 3 de maig –festivitat de la Santa Creu–, el procurador del castell havia de presentar al majordom de l'Almoina, personalment o a través d'un procurador, els comptes anuals amb el total de despeses i ingressos, que es revisaven escrupolosament.¹²⁸ La conservació de la pràctica totalitat dels llibres de comptes del castell ens permet fer un seguiment de la comptabilitat d'aquest domini i comprovar la solvència que aquest tenia. S'observa com en els primers decennis de possessió de Sitges, els ingressos foren desiguals –en alguns anys, molt desiguals– i que en més d'una ocasió la despesa superà els ingressos. El primer període de dèficit, de 1356-59 i 1363-65, coincidí amb la Guerra dels Dos Peres, i es pot vincular amb

¹²⁸ No sempre conicidien els resultats del procurador i del majordom. En el mateix exemple de 1396 el majordom, en repassar els comptes del procurador Pere de Conamines, va constatar que els ingressos eren de 7.494 sous, 2 diners i malla en lloc de 7.110 sous, 3 diners i malla, com havia calculat el procurador, per la qual cosa la xifra a retornar a l'Almoina s'elevava als 920 sous, 10 diners i malla (ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1396).

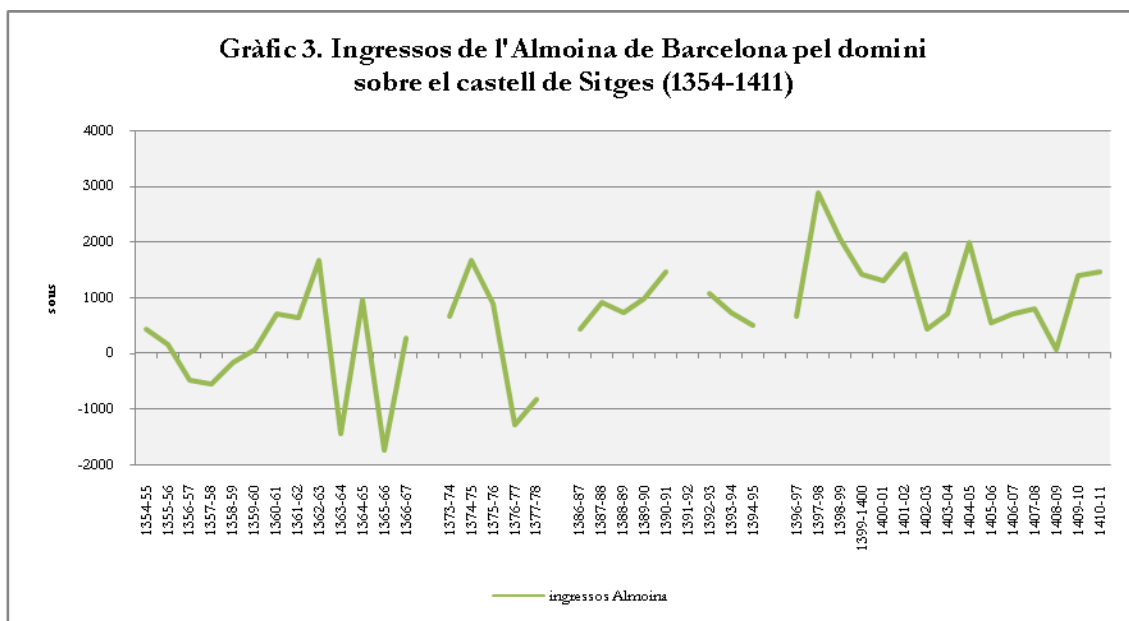
la incursió de naus castellanques i genoveses, que cremaren cases i terres,¹²⁹ a més de les plagues de llagostes dels anys 1357 i 1358 (Maubert/Vernet 1974, 14). Els ingressos exageradament baixos de 1376, en canvi, s'han de vincular a un any de collites anormalment poc productives, al final d'un període de fam iniciat el 1374.¹³⁰ En aquests casos, l'Almoïna havia d'abonar quantioses sumes al procurador per eixugar el dèficit del domini. En ocasions, fins i tot s'havia vist obligada a endeutar-se a través de la venda de censals i violaris per finançar la despesa del domini sitgetà.¹³¹ És una situació, la de dèficit ocasional, que també detecta Vela (2001a, 474-478) per a un altre domini important de l'Almoïna, la Torre Baldovina. Aquesta tendència irregular sembla canviar a partir dels anys 80 del segle XIV, quan, tot i que no s'estabilitzen els ingressos ni les despeses, sí que el saldo a final d'any resulta sempre positiu (gràfic 3).

¹²⁹ En el capbreu de 1360, Bernardó Bofill, fill del difunt Bernat Bofill, declarava desconèixer el cens que havia de pagar per una vinya «car les cartes sues li cremaren los genovesos ab l'alberch seu». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.44v.

¹³⁰ En aquests anys, l'Almoïna havia intentat contrarrestar aquesta situació amb l'experimentació al territori sitgetà de noves estratègies del cultiu del cereal (Franklin-Lyons en premsa, 14). Sobre el desenvolupament d'aquesta fam a Catalunya, vegeu la tesi doctoral de Franklin-Lyons (2009).

¹³¹ Com per exemple el 1356, quan el Capítol i el bisbe van donar permís a l'Almoïna per a vendre censals morts i violaris per saldar els deutes contrets per pagar els soldats desplaçats a Sitges per defensar la vila dels atacs genovesos. 1356, juliol, 30. ACB, 4-70-110. Apèndix I, doc. 176.

Un domini del pes del castell de Sitges, doncs, acabà reportant a l'Almoina ingressos que d'un any per un altre anaven dels pocs centenars de sous fins a un sostre de 3.000 sous, sense incloure aquí els productes en espècie que s'enviaven a Barcelona. Tot i aquesta irregularitat, i fins i tot el dèficit que hi havia hagut en alguna ocasió, el domini sitgetà era rendible per a l'Almoina perquè li donava la possibilitat de comptar amb un graner i celler enormes del qual fer ús sempre que calgués, com per exemple quan els preus del mercat barceloní eren massa alts.

A continuació, veurem en detall quins eren aquests ingressos de l'Almoina al castell de Sitges, desglossats en els diferents tipus de domini, les diverses *senyories*, que assumí el 1342, és a dir la senyoria territorial, la propietat de la terra, la senyoria del delme i la senyoria jurisdiccional.¹³² Cada una d'elles tenia atribuïdes una sèrie de competències i prerrogatives diferents i generaven una sèrie rendes. La propietat de la terra, en el cas de la terra cedida en emfiteusi, donava lloc als agrers, censos i lluïsmes, així com a l'exercici dels drets de fadiga i empara. La senyoria territorial, per la qual l'Almoina rebia la prestació de fidelitat dels habitants del terme, suposava la possessió d'un seguit de monopolis, la recepció d'una sèrie de serveis per part dels habitants del terme i molts altres drets sobre el territori i les persones. La senyoria jurisdiccional comportava el dret d'administrar justícia a través d'un

¹³² Ens basem en la divisió feta per Gaspar Feliu en el seu treball sobre el règim senyorial al Pla d'Urgell (Feliu 1990), que segueix, a grans trets, el treball clàssic d'Hinojosa sobre el règim senyorial català (Hinojosa 2003), tot i que amb alguns matisos i distincions com la que aquest darrer feia al vassallatge amb la propietat de la terra –el que ell anomena senyoria alodial– i que en canvi Feliu vincula a la senyoria territorial –per l'historiador del dret, el castell termenat– (Feliu 1990, 22). Altres historiadors, com Salrach (2004, 564) prefereixen unir la senyoria territorial i la senyoria jurisdiccional sota el mateix abric de la jurisdicció.

batlle i d'imposar bans i multes. I, finalment, la senyoria del delme, per la qual es rebia una part variable de la producció agropecuària del terme.

La senyoria de la terra: agrers, censos i lluïsmes

La senyoria o propietat de la terra fa referència a la plena propietat de la terra, que normalment implicava la cessió de certs drets de propietat (Feliu 1990, 21), normalment en emfiteusi, excepte una part de les terres, que el senyor es reservava per a la seva explotació directa (els *domenges* o terres de dominicatura). A Sitges, aquestes dominicatures consistien en l'hort del castell, que es trobava prop de la bassa Rodona, en el qual també es plantava cereal, i algunes vinyes, una de les quals era de vi *grech*.¹³³ És difícil valorar el pes real d'aquestes terres respecte el conjunt del territori, perquè no hi ha dades que indiquin l'espai que ocupaven. Normalment se'ls ha donat un valor residual, i tot i que deuriem ser una part poc significativa del territori del castell, també tingueren el seu paper en la producció senyorial (Benito 2010, 22-23). A diferència dels primers segles de l'edat mitjana, fins almenys al segle IX, quan aquestes terres s'explotaven amb esclaus (Salrach 2004, 563), a les darreries de l'edat mitjana, per tenir cura d'aquestes propietats d'explotació directa, el procurador contractava jornalers que s'encarregaven de sembrar i collir les hortalisses i segar el forment i l'ordi de l'hort, així com de dur a terme totes les tasques de la vinya: cavar, eixobrir,¹³⁴ margençar, collir redortes i fer la verema.¹³⁵ És el mateix sistema que documenta Vela (2001a, 460) per les terres d'explotació directa de la Torre Baldovina. De fet, la contractació d'aquests jornalers es convertia en un complement econòmic per les llars pageses i un lloc on dirigir els braços que no feien falta per l'heretat familiar (Viciano 1989, 84). A més, era en aquests *domenges* on el senyor feia ús de moltes de les joves i tragins que els homes del terme havien de prestar, com hem vist anteriorment.

A banda d'aquestes terres de dominicatura, la gran part del territori sitgetà estava cedit en emfiteusi. Tot i això, l'Almoïna no era propietària de totes les terres del terme de Sitges, també n'hi havia algunes que estaven en mans d'altres senyors.¹³⁶ Es tractava de tres *alous*:

¹³³ «Ítem pague a n Pere de Martolell per II dies que podà e axobrí lo grech, VI sous II» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1400, s/f. Segons el diccionari Aguiló, el vi grec era «un vi que antigament es feia dels raïms de parra sens cultivar ni podar, o sia de les parres d'enramada i tenia un gust aspre i sec, essent de poc color i menys aguant».

¹³⁴ Descalçar els ceps de la vinya (DIEC2).

¹³⁵ Els llibres de comptes són plens d'anotacions en aquest sentit. El 1400, per exemple, es van contractar 19 homes per podar les vinyes del castell, 16 homes més per cavar-les a més de nombrosos jornalers i jornaleres per fer la verema (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1400, s/f)

¹³⁶ És difícil que un sol senyor tingués el domini de tot un territori, més aviat passava al contrari. De fet, una de les principals problemàtiques amb què es troben a vegades els historiadors d'història agrària és la

l'alou d'en Berenguer de Ribes, que també rebia el nom de mas de Provençals o casa dels Gassons,¹³⁷ l'alou de l'ardiaconat de Barcelona i l'alou de Santa Tecla –és a dir de la parròquia–, situats, el primer a la part centre-nord del terme, a tocar del terme de Ribes, els dos darrers a l'oest del terme, al voltant de la capella de Santa Maria del Vinyet i el lloc del Codolet.¹³⁸ Sembla que tenien una extensió reduïda i que estaven exempts de qualsevol pagament al senyor –excepte el de Berenguer de Ribes, que commutà el delme que havia de pagar per 20 sous anuals–.¹³⁹ Algunes de les seves terres estaven establertes, mentre que d'altres devien ser d'explotació directa.¹⁴⁰

La majoria del terme, però, estava en mans de l'Almoina, que en feia, terres de dominicatura a banda, una explotació indirecta, per cessió en emfiteusi. Malgrat que la pràctica totalitat de rendes que rebia per aquesta cessió era en forma de censos fixos, s'observa la presència residual d'agrers, és a dir parts alíquotes de la collita, concretament del *quart de pa i de vi*. Els anys 40 es sotsestabliren terres al terme que prestaven quart i el 1360 encara es prestava per cinc terres i dues vinyes –només un 2,4% en relació al conjunt de territori.¹⁴¹ Amb l'Almoina, però, es van anar transformant aquests casos residuals a censos fixos, en algunes ocasions, explícitament, per recaptar fons per a les obres de l'Almoina.¹⁴² En alguns llocs, com les zones periurbanes, l'Hort i Vinyet de Barcelona, les rodalies de les principals viles mercat i les terres d'origen dominical, la reducció de cens s'havia produït en gran part al llarg del segle XIII (Benito 2003, 717), mentre que encara

fragmentació de la senyoria, no només de la terra sinó també territorial, de la jurisdicció o el delme, que va arribar a molt alt grau al nord-est català (Mallorquí 2007).

¹³⁷ Les primeres notícies del mas Provençals reculen a principis del segle XIV, quan Bernat de Fonollar va comprar-lo a Jaspert d'Examins per 5.300 sous (1308, maig, 2. ACB, 4-70-17). Ja en mans de Bernat de Fonollar, el bisbe li va donar permís per construir-hi una casa i fortalesa (1313, març, 7. ACB, 4-70-19) i abans de la mort de Bernat de Fonollar havia passat a mans de la família Ribes, quan tenia 5 peces de terra (consta a mans de Galceran de Ribes el 1341. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, 1341, f.15v). Entre finals del segle XIV i principis del XV, l'alou del mas Provençals, també anomenat casa dels Gassons, havia passat a mans del bisbe de Barcelona. Fins llavors havia pagat el delme de tots els fruits, però el Capítol, després de les estimes fetes pels preveres Pere de Conamines i Pere Compte, el va reduir a un cens de 20 sous per Nadal, tot i que quedava especificat que no s'inclouien les terres del mas Piquer, unit a la casa dels Gassons (ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.29r). Aquest topònim podria fer referència a la presència d'immigració occitana al terme.

¹³⁸ «...alcuns hòmens del dit castell han viyes en lo alou d'en Berenguer de Ribes, e en lo alou de l'Ardiaconat, e en lo alou de Sancta Tecla» ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v. Apèndix I, doc. 201. Segons el fogatjament de 1358, la parròquia de Santa Tecla de Sitges, tenia 25 focs, entre els quals hi havia inclosos els focs del castell de Campdàsens (Pons Guri 1964, 434).

¹³⁹ ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f. 29r.

¹⁴⁰ De fet, tenim constància d'algunes vendes i sotsestabliments de terres que eren de domini de l'ardiaconat de Barcelona o de la parròquia de Santa Tecla, però són pocs els casos (1342, oct, 10. Apèndix I, doc. 54; 1343, feb, 12. Apèndix I, doc. 71; 1346, oct, 21. Apèndix I, doc. 120; 1346, nov, 26. Apèndix I, doc. 133).

¹⁴¹ ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1360. El 1409 ja no queda rastre d'aquest tipus de renda. No s'han documentat, en canvi, d'altres agrers com la tasca, el braçatge o el quint (Hinojosa 2003, 141-142).

¹⁴² Així ho indica la reducció de cens que es va fer el 1379 de deu peces de terra, de quart a diferents quantitats en diners. 1379, febrer, 15. ACB, Pia Almoina, Testaments, ss.XIV-XV, II, *Serena*, f.3v-4r. Vegi's també els llibres de comptes de 1358, 1361, 1363 i 1373.

tenia una presència majoritària en d'altres zones com el baix Maresme (Richou 2007, 53). Com els delmes, aquests agrers oscil·laven molt d'un any a un altre, d'acord amb els resultats de les collites. La reducció a cens era molt avantatjosa per al senyor, perquè es simplificava el sistema de percepció de rendes i es garantien uns ingressos regulats en productes molt lucratis com el forment, l'ordi o els diners (Benito 2003, 716-718).

A Sitges, a mitjans del segle XIV, la renda fixa, és a dir el cens, era el tipus de renda predominant. La majoria dels censos es feien en cereal –majoritàriament ordi i, en segon lloc, forment–, i també en aviram –capons, gallines i perdius–, pernes de carnsalada, ous i diners (taula 15).

Taula 14. Censos rebuts en espècie i en diner al terme de Sitges					
cens	1342	1354	1373	1390	1410
ordi	169 q	170 q ½ qtà	173 q 9 qtà ½ a	195 q 8 qtà i ½	207 q i ½
forment	26 q 5 qtà	15 q 2 qtà	27 q i ½	13 q 6 qtà i ½	13 q 7 qtà
capons	72 parells i ½	71 parells i 1/3 d'un capó	71 parells i 1/3 d'un capó	70 parells i ½	70 parells i ½
gallines	7 parells	5 parells	5 parells	4 parells i ½ gallina	4 parells
perdius	1 parell	1 parell	1 parell	1 parell	1 parell
pernes	20 pernes	23 pernes i 12 diners	23 pernes i 12 diners	[23 pernes i 12 diners] ¹⁴³	[23 pernes i 12 diners]
ous	125 ous	124 ous	?	?	106 ous
diners	179 s 10 d o	?	445 s 5 d m	[516 s]	[549 s]

Abreviatures: s: sous; d: diners; m: malla; q: quartera; qtà: quartà; a: almosta
Font: ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes

A grans trets, cada un d'aquests censos estava relacionat amb un tipus de predi diferent: el cens en ordi i forment corresponia a terres cultivades i vinyes, el cens en capons i gallines a cases, fossin les de dins de la vila o les dels masos, i també horts, les pernes de carnsalada i ous semblen ser un pagament lligat als masos, mentre que els diners censals es pagaven per cases, horts i diferents establiments de la vila, així com pels agrers reduïts a cens que hem esmentat.

La recepció d'aquests censos fixos proporcionaven uns ingressos estables per a la senyoria, perquè no minvaven i augmentaven en relació amb la collita –a diferència dels delmes i els agrers–. Malgrat que el procurador de l'Almoïna rebia aquests censos majoritàriament en espècie –excepte les pernes de carnsalada, taxades en 11 sous cadascuna,¹⁴⁴ i, lògicament, els

¹⁴³ Les pernes i els diners censals, d'aquest any de 1390 i de 1410 apareixen en els comptes units, de manera que els diners censals s'han calculat restant del valor de les pernes dels anteriors anys a la suma total.

¹⁴⁴ «Ítem són les pernes de carnsalada de senç de tot lo castell de Ciges [...] XXIII e XII diners e axí les paguen, qui muntent a raó de XI sòlidos per perna CCLIII sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1357, f.11v. Al final de l'any suposaven uns ingressos d'uns 250 sous.

censos en diners—, la tendència era la de la monetització de les rendes després d'haver-se cobrat, cosa que s'aconseguia amb la venda de tots aquests productes al mercat local. El procurador anotava en els seus llibres de comptes la quantitat del producte rebut —en quarteres, en parelles d'aviram— per després indicar-ne el preu resultant de la venda, amb la indicació a vegades del preu aforat.¹⁴⁵ D'aquesta manera, tot o quasi tot el que entrava als magatzems del castell en producte en sortia per vendre's al mercat vilatà. Per tant, algunes rendes senyoriales que s'havien considerat sempre de valor merament simbòlic (Hinojosa 2003, 143) perden aquest caràcter per convertir-se en autèntics pilars dels ingressos senyoriales. Potser l'exemple més clar en aquest sentit són els capons, que reportaven uns ingressos d'entre 300 i 400 sous l'any.

El procurador abocava al mercat local tot el cereal que podia: el 1390, per exemple, es venia tot l'ordi rebut de cens aquell any (195 quarteres i 8 quartans i mig), mentre que només quedava 1 quartera de forment al castell, la resta es va vendre.¹⁴⁶ Només una petita part s'utilitzava per a ús del castell, mentre que una altra part, també reduïda, s'enviava a l'Almoina quan aquesta ho requeria.¹⁴⁷ Així mateix, en determinats anys de bones collites i de preus a la baixa, gran part del cereal recollit per l'Almoina es quedava a les sitges del castell —en ocasions va arribar al 79% del total—, segons Pere Benito, amb clars objectius especulatius per part del procurador (Benito 2010, 32). Pel que fa a l'aviram, sobretot capons, però també gallines i un parell de perdus, es rebien vius i es procurava vendre'ls al mercat local, excepte aquells que s'utilitzaven per a la provisió del castell o els que s'extraviaven.¹⁴⁸

Malgrat l'estabilitat de la majoria d'aquest censos (taula 15), els diners censals van tenir un increment important: els 321 sous que es registren els primers anys (1355), havien augmentat més d'un terç al cap de dues dècades (445 sous) i havien arribat als 550 sous a principis del segle XV (1410). Aquest augment va ser produït per les reduccions d'agrers a censos en diners —«Ítem los sensals dels diners de tot lo dit terme és aquest ayn més que no

¹⁴⁵ Els capons, per exemple, es venien el 1354 a un preu de 5 sous la parella que va augmentar a 7 sous a finals del segle XIV. El mateix passà amb la parella de gallines, que es valorava entre 4 i 5 sous. Els preus del cereal, en canvi, eren molt més variables, tal i com ha assenyalat Benito (2010) pel cas sitgetà.

¹⁴⁶ ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1390, s/f.

¹⁴⁷ El 1365, per exemple, només envià una part del forment a Barcelona (6 quarteres i 4 quartans de quasi 35 quarteres rebudes de cens i delme), mentre que no envià cap de les 275 quarteres i mitja d'ordi que havia rebut entre delme, cens, lloçol i collita de l'hort. ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1365, f.17r-19r.

¹⁴⁸ «Rebuda de capons de cens en suma LXVI parells e mig, e mig capó e lo quart de capó, dels quals manjam I capó que'n Solçes hic fo de festes e altro qui s'isqué del pati e no'l trobam». ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1386, s/f.

sulia ésser, car alguns quartals s'an tornats a senç»¹⁴⁹ o quan l'Almoïna parcel·lava i establia nous espais al terme.¹⁵⁰

L'emfiteusi anava acompanyada d'una sèrie de drets pertanyents al senyor: la fadiga l'empara i el lluïsmo, reconeguts i normativitzats amb el privilegi de 1210.¹⁵¹ Sobre la fadiga i l'empara, no tenim dades que l'Almoïna en fes ús, tot i que de ben segur devia ser un instrument útil a disposició de la senyoria en cas de voler invalidar qualsevol acte. En canvi, del lluïsmo, que tradicionalment ha estat molt difícil de valorar quantitativament, en tenim més dades. Es tracta del dret a rebre una part del preu de la transmissió d'un bé immoble – venda o establiment – i s'entenia com el cost de la ferma del senyor en el document. Al terme de Sitges també rebia el nom de *terç*, tot i que, malgrat les disposicions de les Corts de 1359, en realitat suposava la meitat del preu de la venda o de l'entrada de l'establiment.¹⁵² La venda de rendes emfiteütiques també estava gravada amb el *terç*, que en aquest cas rebia també el nom de *lou*. L'alt cost del lluïsmo en dificultava el seu pagament, que es podia arribar a endarrerir anys, fins i tot dècades.¹⁵³

Tot i això, els contractes de vendes mostren com, sovint, els receptors del bé venut o establert, que eren els qui havien d'efectuar el pagament del lluïsmo, quedaven exempts d'aquest carregós dret, amb la indicació «*quitas*» darrere del preu de venda o de l'entrada, «*mihi quitas a iure laudimio*» o l'encara més explícit «*quitas a laudimio inde pertinenti domino supradicto pro hac vendicione*».¹⁵⁴ A vegades, aquesta exempció es feia per tal que el tinent pogués fer reformes en el predi adquirit. El desembre de 1365, Pere Coll havia comprat a na Romia, viuda de Francesc Codina, un pati de cases per 50 sous, el que hauria suposat un pagament de 25 sous de lluïsmo. El maig del següent any, però, els almoïners, presents a

¹⁴⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1361, f.11v. El procurador va fer anotacions semblants els anys 1358, 1365 i 1373.

¹⁵⁰ El 1408 els ingressos per censos en diners (als quals es sumaven les pernes de carnsalada) van augmentar de 816 sou i 4 diners a 825 sous perquè s'hi havien afegit «les taules novelles [del porxo]». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1408, s/f.

¹⁵¹ En virtut d'aquest privilegi de Pere I, els possessors del domini útil podien fer ús lliurement del bé cedit en emfiteusi, sempre que tinguessin la llicència dels senyors directes, és a dir que aquests poguessin disposar dels drets d'empara, fadiga i lluïsmo: «nunca sia legut a alguna persona [...] algunas honores o possessions, las quals a cens, o a emphiteosim hauran haudas e tengudas o han o tenen per altrás personas, clergues o lecs, vendre, obligar, empenyorar, a cens o a tribut stablir, o en qualsevol altra manera alienar, sens special licència o voluntat dels principals senyors» (Brocà 1985, 243, n.10).

¹⁵² Que establien el lluïsmo en un terç del preu de venda o entrada de l'establiment (Brocà 1985, 358). En canvi, a la ciutat i territori de Barcelona, el lluïsmo estava establert, des de 1285, en el 10% (Brocà 1985, 312). Queda constància del pagament de la meitat del valor de la venda o l'entrada de l'establiment en el terme de Sitges en els exemples de cobraments de lluïsmos dels anys 1366-67 i 1396-97. Apèndix I, docs. 199 i 419.

¹⁵³ El 1366-67, per exemple, es van pagar lluïsmos endarrerits de 1365, 1363, 1351, 1347 i 1339. Apèndix I, doc. 199.

¹⁵⁴ Aquest darrer, per un valor de 30 lliures per una venda d'un pati de cases. 1393, juliol, 3. ACB, 4-70-45. Apèndix I, doc. 416.

Sitges, van fer remissió del seu pagament, per tal que l'esmentat Pere Coll «hobràs lo dit pati, qui era enderrocab».¹⁵⁵

Els ingressos per lluïisme variaven en funció de l'activitat del mercat de la terra i de les rendes emfitèutiques. Pel sistema de doble domini –domini directe per al senyor, domini útil per al pagès– característic de l'emfiteusi, el tinent gaudia d'una situació de quasi propietat, que li donava la possibilitat d'alienar el bé cedit, fos de manera total –venda– o parcial –sotsestabliment–. Una idea d'aquest mercat el donen els llibres notariais: en el manual de 1343-1344 es van registrar 5 vendes de terres, 13 sotsestabliments i 12 vendes de censos, mentre que en el manual de 1346-1347 aquests darrers s'havien consolidat: enfront a les 12 vendes i els 17 establiments, es registren 27 vendes de censos. Normalment, però, el cobrament del lluïisme suposava una part important dels ingressos totals de la senyoria: el 1341-42 va suposar el 14% del total dels ingressos, però el 1396-97 va suposar quasi un 39% i el 1366-67 fins a un 61%.¹⁵⁶

La senyoria territorial

La senyoria territorial és el component bàsic del règim feudal, la qual, segons Gaspar Feliu (1990, 21) «no ha estat gaire ben entès ni sovint convenientment diferenciat, ja sigui de la propietat senyorial, ja sigui de la senyoria jurisdiccional». Per ell, el domini derivat d'aquesta senyoria s'estenia sobre els homes i el conjunt del territori en un espai determinat (un poble, un terme, una quadra) i era aliè a la propietat de la terra, de manera que es podia tenir el domini territorial sobre terres alodials que mantenien aquest caràcter. A Sitges, aquesta distinció es fa evident en una disputa entre els homes del castell i l'Almoïna, per tal d'aclarir els capítols d'una sentència de 1323 en la qual s'establien els límits dels drets de Fonollar com a castlà. Per les al·legacions fetes, justament, s'observa que els homes del terme no tenien clara la distinció entre senyoria territorial i propietat de la terra perquè segurament, després de generacions pagant drets d'origens molt diversos, havien perdut la noció del motiu pel qual els prestaven. Per això, protestaven dient que els homes que tenien vinyes «en lo alou d'en Berenguer de Ribes, e en lo alou de l'Ardiachonat, e en lo alou de Sancta Tecla [...] no deuen pagar la dita sistela [el dret d'una cistella de raïm per quarterada

¹⁵⁵ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1366, f.3v. Apèndix I, doc. 199.

¹⁵⁶ Càlculs realitzats en base a les dades recollides en els llibres de comptes, en anys presos d'exemple. El 1341-42, els lluïsmes van representar 463 s i 2 d, mentre que el total recollit van ser 3.339 s 2 d 1 m; el 1366-67, els terços i alous van suposar 707 s, mentre que el total 1.132 s 7 d 1 o; finalment, el 1396-97, les rebudes per lluïsmes van ascendir a 2.880 s 1 d mentre que el total d'ingressos, 7.415 s 2 d 1 m.

de vinya], perquè la sentència no pot perjudicar los senyors dels alous desudits». ¹⁵⁷ Per ells, les terres que eren d'alou d'un senyor diferent al del castell no havien de prestar aquest dret perquè relacionaven propietat de la terra amb domini territorial. Des de l'Almoïna, però, es tenia molt més clara aquesta distinció de dominis:

«Diu lo senyor que la sentència no carregua los dits alous, mas carregua les persones qui tenen aquelles vinyes en los dits alous, les quals persones són del dit terme. E per semblant cas, aporten la venema del delme al senyor al castell aquels qui tenen vinyes en los dits alous con ffan aquels qui tenen viyes en lo alou del senyor, car la dita sistela no dóna senyoria al senyor del dit castell ni ffa neguna subjugació a les vinyes dels dits alous ni a lurs senyors, sinó tantsolament a aquels qui tenen les dites vinyes e deuen pagar la dita sistela e açò per vigor de la dita sentència qui diu «*Ita tamen quod quicumque habeat unam quarteriatam vinee vel ultra teneatur dare unam sistellam et qui dicit quicumque neminem excludit*». Per què aquestes aytals deuen pagar la dita sistella, no contrestant les rahons per ells alleguades»¹⁵⁸

El pagament d'aquest dret, lligat a la senyoria territorial, requeria, per tant, sobre les persones («aquels qui tenen les dites vinyes») que eren del terme, independentment de qui fos el senyor alodial de la terra. Corroborava aquest fet, com assenyalava l'Almoïna, que aquelles vinyes també pagaven el delme, que s'aplicava sobre tot el terme.

Per raó d'aquest senyoriu, els habitants del terme havien de prestar sagrament de fidelitat i homenatge, en definitiva, s'havien de fer vassalls de l'Almoïna, homes sòlids seus —el 1342 fou un dels passos bàsics de l'accès de l'Almoïna al domini de Sitges—, i es materialitzava en un seguit de drets, que comportaven la recepció d'un seguit de rendes o d'uns determinats serveis. Els hem agrupat en tres categories: serveis al senyor, destrets senyorials i altres drets. La majoria d'aquests drets, excepte els destrets senyorials i altres pocs, no reportaven grans ingressos a la senyoria, ja que es corresponien, sobretot, a una demostració del poder del senyor sobre el territori, eren purament simbòlics. Alguns d'ells, com per exemple l'entrega anual d'un tió al senyor, ho demostren clarament. Pocs d'aquests drets s'arrendaven a tercers, com ara els destrets senyorials —el forn i la fàbrega—, mentre que la majoria eren cobrats directament per l'Almoïna.

Els serveis al senyor: joves, tragins i obres dels murs i valls

Els homes dels termes castrals havien de prestar una sèrie de serveis en treball o mà d'obra, que variaven segons l'indret. Alguns d'ells a la dominicatura o reserva, és a dir a les terres

¹⁵⁷ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v. Apèndix I, doc. 201.

¹⁵⁸ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v. Apèndix I, doc. 201.

d'exploatació directa del senyor.¹⁵⁹ A Sitges aquests treballs es concretaven en obres a les defenses de la vila, de les quals parlarem més endavant, i les joves i els tragins, que implicaven la possessió d'animals de llaurar i de bast, és a dir bous, ases o muls.¹⁶⁰ Per tant, corresponia sobretot als homes dels masos, que eren els qui disposaven, en principi, d'aquests animals, i per aquest motiu quedaren integrats i fixats a les prestacions que s'havien de fer per aquestes tinences, tot i que la seva realització efectiva, any rere any, depenia del fet de tenir bèsties o no. Per aquest motiu, el 1341 es feia notar que les joves i tragins «solien ésser molt més segons lo libre d'en Bernat Sentelles que are no són, car molts mases se són deperits e establits».¹⁶¹ Als capbreus, la prestació d'aquests serveis per part del tinent del mas estava condicionada a «si té bestiar», expressió que acompanya pràcticament totes les joves i els tragins registrats.

La jova era una jornada de treball a la dominicatura del senyor amb un parell de bèsties llauradores (bous, ases, muls) –junyides amb un jou– a la dominicatura del senyor, que podia consistir a llaurar els camps abans de la sembra, batre a l'era o qualsevol altra tasca de treball al camp. A Sitges, havien de prestar tres joves anuals aquells que tenien «I parell de bèsties aradores», mentre que els que només tenien una bèstia havien de fer tres mitges joves.¹⁶² En aquest darrer cas, el servei s'havia de fer en col·laboració amb un altre pagès que també tingués només un animal.¹⁶³

Una altra opció era acensar aquestes joves, és a dir commutar aquest servei per un cens en metàl·lic, que era de 4 diners la jova i es pagava per Nadal.¹⁶⁴ Molts tinents de masos tenien reduïda a cens una de les tres joves que havien de prestar, tot i que en algun mas estaven totes tres acensades.¹⁶⁵ D'aquesta manera, el pagès s'alliberava de part de la càrrega de

¹⁵⁹ Hinojosa (2003, 152-159) esmenta la *famada*, la *jova*, la *tirada*, la *berea*, la *segada* i la *batuda* en les terres de cultiu de cereal, mentre que a les vinyes s'hi feia la *cavada* i la *podada*, i també la *tragina*, la conducció de rodes de molí, la reparació de preses, i el limita per general a sis prestacions per any i pagès.

¹⁶⁰ «Item quod dictus Bernardus de Ffonollario recipiatur et recipere possit tamen unam jovam a quolibet homine castri de Cigiis habente animalia aratoria et non ultrā» 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

¹⁶¹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, llibre 1341, f.31v. Apèndix II.

¹⁶² «E partexen-se axí les joves: que aquell qui ha I parell de bèsties aradores, fa III joves [...]. Ítem si no hi ha sinó I^a bèstia, paga III miges joves». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, llibre 1341, f.31v. Apèndix II. En el llibre censal de 1341, en el qual es van quantificar totes les rebudes en metàl·lic, les joves estaven valorades en 6 diners l'una. Ídem, f.34v.

¹⁶³ «Aximateyx, aquel qui ha I mul deu laurar tot I dia ab aquell, car lo senyor li aurà altra mul e no'l quer sinó I dia ho que pach ço que és acostumat de pagar per jova de una bèstia» [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v. Apèndix I, doc. 201.

¹⁶⁴ «Ítem fa per I^a jova acensada a Nadal, IIII diners». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.11r.

¹⁶⁵ Era una reducció que algunes vegades remuntava al segle XIII. El 1360, Pere Messeguer, en fer la seva confessió, ensenyava una carta al procurador en la qual es deïa que Guillem de Sitges havia acensat 3 joves a Bernat Messeguer per 12 diners el 29 de setembre de 1250, és a dir, més d'un segle abans (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.14v). Aquell mateix dia i any, el mateix Guillem de Sitges va reduir a cens també a Ferrer Xifre 2 joves pel valor de 8 diners, una carta que «ab moltes d'altres de semblant rahó són el castell» (Ídem, f.95r).

treball i, potser el més important, el senyor s'assegurava el seu cobrament, perquè encara que el pagès no disposés de bestiar estava establert que «aquella jova qui ascençada es sia, que y age bèstia o no, paga tots temps IIII <diners> a l'Almoyna».¹⁶⁶

Els tragins, que en altres indrets també s'anomenaven tragines o tirades, consistien, per la seva banda, en un servei de transport, del qual el senyor podia fer ús en molts àmbits: per al transport de les garbes a l'era, per a batre o escampar fems al camp, per a portar el blat fins al graner o a la verema el raïm fins als cups, etc. Tan un com l'altre implicaven el treball de tot un dia i, encara que el dia fos insuficient per a aquesta feina, no estaven obligats a més (Hinojosa 2003, 158).

Els capbreus indicaven qui estava obligat a aquests serveis, quins i quantes vegades, però, com es prestaven realment? Es feien efectius o bé es pagava una quantitat en diners equivalents? Estaven condicionats a les necessitats del senyor i en cas de no ser requerits, n'estaven exempts? Els capbreus no ens diuen res de la seva realització pràctica, però els llibres de comptes, en canvi, són una font molt valuosa per veure com s'executaven. De la sèrie conservada, que va de 1354 a 1410, només es registren dades des de 1354 fins el 1377. Sembla, doncs, que la prestació d'aquests serveis va anar perdent importància perquè molts masos van anar perdent els seus «*animalia aratoria*», mentre que aquells que van continuar mantenint-ne, van optar per adquirir animals de menor cost i manteniment. Per això, els sitgetans es lamentaven a finals dels anys 60 del segle XIV que «ara nul mas no y té bous, sinó I mul», motiu pel qual «no són tenguts de fer la dita jova aquels qui no han sinó I mul».¹⁶⁷

El nombre de joves acensades, per la seva banda, va anar augmentant lentament al llarg del segle: les 12 de l'any 1341 havien augmentat a 14 el 1354 i van pujar a 16 a mitjans dels anys setanta (taula 15). És interessant comprovar a què es destinaven, a la pràctica, les joves i els tragins. El procurador utilitzava les joves prestades fonamentalment per llaurar l'horta del castell, mentre que els tragins realitzaven tasques tan variades com transportar llenya, dur fems a l'horta o portar material (pedres, arena, terra) a les obres del castell. Pel servei prestat, el procurador donava civada als animals i també alimentava els homes que anaven a treballar amb les bèsties, com ja indicava Hinojosa.¹⁶⁸

¹⁶⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, llibre 1341, f.31v. Apèndix II. No va ser, però, un recurs que es fes servir majoritàriament: el 1341, de les 33 persones que van prestar joves, 12 n'havien commutat una a cens.

¹⁶⁷ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v i 2r. Apèndix I, doc. 201.

¹⁶⁸ Per a l'historiador, «la alimentación del payés a costa del señor, los días que trabajaba en las tierras cultivadas directamente por éste, era complemento obligado del sistema» (Hinojosa 2003, 155). Sobre la

Taula 15. Joves acensades, joves i tragins. Usos i ingressos en metàl·lic (1354-1377)				
any	joves acensades		joves i tragins	
	núm	valor	ús	valor sobrant
1354	14	4 s 8 d	joves: llaurar l'horta tragins: portar llenya al castell portar fems a l'horta 20 bèsties portar terra, arena i pedres al castell	joves: 7 s tragins: 2 s
1356	14	4 s 8 d	llaurar l'horta portar pedra, arena i llenya a obs del castell	3 s 10 d
1357	14	4 s 8 d	obs del castell	12 s 8 d
1358	14	4 s 8 d	obs del castell	10 s 5 d
1359	14	4 s 8 d	llaurar l'horta portar llenya	?
1360	14	4 s 8 d	llaurar l'horta portar 3 i altres coses	8 s 6 d
1361	16	5 s 4 d	llaurar l'horta portar vi a les barques per enviar-lo a l'Almoïna	
1362	16	5 s 4 d	<i>no·ls avia obs</i>	8 s
1363	16	5 s 4 d	faenes de casa	3 s 6 d
1364	[19?]	6 s 4 d	faenes de l'Almoïna	5 s
1365	[19?]	6 s 4 d	faenes de l'Almoïna	8 s 8 d
1366	[21?]	7 s	llaurar l'horta tirar fusta de Vilafranca tirar vi al mar i blat tirar fems i redortes	2 s
1373	16	5 s 4 d	tots presos a obs de les feines del castell	-
1377	[18?]	6 s	-	-

Abreviatures: s: sou; d: diner
Font: ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1354-1377

El fet, doncs, és que el senyor feia ús d'aquest dret senyorial, de manera que cada any, segons les seves necessitats, podia esgotar totes les joves i els tragins o bé només usar-ne una part. Les parelles de bous que hi havia al terme, doncs, havien d'estar a disposició del procurador de l'Almoïna, però en cas que no fossin necessàries s'havia de commutar la prestació de joves i tragins sobrants a 6 diners cadascun¹⁶⁹ (taula 16, columna de la dreta). Salrach assenyala que la transformació d'aquests serveis en prestacions en cens responia a la voluntat del pagès, que es resistia a prestar-los (Salrach 2004, 563). Però el fet és que a la llarga va suposar un benefici pel senyor, perquè les joves acensades es mantingueren, mentre que els nombre de joves van anar disminuint, perquè no hi havia animals

civada per als animals, «Item s'a despesa en casa molta civada per rahó dels senyors almoyners hic han molt stat per rahó dels affers dels genovesos e per rahó de I caval qui hic stech més de dos mesos e per joves e tragins que he dada civada, axí que munta bé la civada que sic és despesa dins aquest any a – XLV quarteres». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1345/1356, 1345, f.9r. Pel que fa a l'alimentació dels homes, hi ha moltes referències semblants a la següent: «Diyous après [24 de novembre de 1362] aguí II hòmens ab II muls per jova, qui sembraren ordi en la orta e logué I hom a cavar e arrencar terroços, e despís per tot dia entre carn e pex, XIII diners». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1362, f.23r. L'alimentació dels pagesos que realitzaven el jornal de treball era també obligatòria al veí terme de Ribes: «en Bernat Guillem [senyor del castell] als a dar a menyar aquell dia qui fan los dits tragins». Més endavant s'indica el mateix per les joves (Hinojosa, 2003, 158, n.57). Lluís To (2002, 149) descriu amb tot detall els aliments que es donaven als que prestaven aquests serveis en terres del monestir de Sant Feliu de Guíxols.

¹⁶⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, llibre 1341, f.34v. Apèndix II.

disponibles per prestar-les. Encara que el seu valor fos menor –de 4 diners per jova acensada enfront els 6 diners per jova que no es prestava–, la jova acensada quedava fixada encara que el tinent del mas no disposés de bèsties.

La sentència de 1323 limitava l'obligació dels homes de Sitges a defensar el senyor del castell en temps de guerra només dins del terme castral, i els eximia del pagament de qualsevol subsidi, quèstia o altres *forcias*, excepte de fer guaites a les seves pròpies despeses, un conjunt d'exaccions sorgides al segle XI (Bonnassie 1979-1981, vol.2, 54-59). Aquestes guaites eren obligatòries i cadascú hi havia al seu torn de seguida que hagués tocat el seny, amb una penalització guanyada per la cort del castell a tot aquell qui contrafés.¹⁷⁰ Un darrer servei que havien de prestar els homes del castell al senyor eren el treball en les obres dels murs, valls, torres, barbacanes, empits i *anaies* i en general tot el referent a la defensa del castell.¹⁷¹ La sentència arbitral de 1323 establí que el senyor havia de procurar per als treballs mestres d'obres aptes i pagar-los els salaris, que van suposar anualment per a l'Almoïna grans costos, essent, en ocasions, una part molt significativa de la seva despesa anual (taula 13). Era costum que els homes portessin tot el material necessari per a les obres, però el conflicte es produïa en relació amb la cerca i transport de grans pedres, que només es podien trobar i arrencar de la muntanya o de la pedrera, cosa que els homes deien que no sabien fer.¹⁷² Es considerava que els mestres d'obres no havien de fer feines a les pedreres, perquè hauria estat de gran perjudici per l'Almoïna «si avia a trametre mestres a Muntjuhich ho en altres lochs per arrencar ho trer pedres».¹⁷³

¹⁷⁰ 1387, setembre, 1. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.46r. Apèndix I, doc. 299.

¹⁷¹ «*Item quod dicti homines faciant et teneantur facere operas muri et valli, turrium, barbachane, empits e anayes dicti castri et alias pertinentes ad fortitudine et defensione ipsius castri in dicto castro, salvo quod ipse Bernardus, et ipsi sui successores, teneantur ibi habere magistros ad sumptus ipsius Bernardi et suorum successorum*». 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

¹⁷² «E ara novelament dien los dits hòmens del dit castell que'l senyor ha aver mestres qui traguen les pedres a la muntanya o a la pedrera, car els no ho saben ffer». [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f. 2v. Apèndix I, doc. 201.

¹⁷³ Per resoldre aquesta qüestió es va fer un curiós anàlisi de la semàntica del text: «Per què és guardat e considerat lo costum antich: e aquel adverbí qui diu *ibi*: «lo senyor no és tengut de aver mestres sinó *ibi*», sso és a la hobra qui's ffa al mur, vayll, torre, etcètera. E si lo senyor havia a trametre mestres a les muntanyes ho là hon són les dites pedres, no seria *ibi*, que enans seria *alibi vel alicubi*. Per què aquell adverbí *ibi* perdria son significat, la qual cosa és impossible, car *ibi* pròpiament vol dir aquí, ço és là hon la hobra se ffa del mur, val e torra, etcètera». [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.2v. Apèndix I, doc. 201.

Els destrets senyorials: el forn i la fàbrega

Una de les prerrogatives del senyor territorial era la possessió d'un seguit de destrets senyorials, també anomenats *monopolis* o *privatives*, infraestructures claus per a l'economia rural.¹⁷⁴ A Sitges, com en molts altres llocs, la gestió d'aquests destrets, no s'administrava directament, sinó que s'arrendava a tercers, motiu pel qual el que l'Almoina percebia eren uns ingressos anuals fixats en el moment de l'acord, que variaven d'un any a un altre segons les condicions de l'arrendament. Es documenten en aquest territori els monopolis o destrets sobre el forn de pa i sobre la ferreria. No en canvi, en contra del que és habitual en bona part del territori català, sobre els molins fariners, per la inexistència d'aquest tipus d'estructures, fet que es pot justificar per la manca de corrents d'aigua que poguessin sustentar la seva activitat.¹⁷⁵

La ferreria i el cost del seu ús: el lloçol

La ferreria o *fàbrega*, com se l'anomena en la documentació, era un dels principals serveis de destret senyorial de la vila, al qual acudien els veïns de tot el terme per arreglar les seves eines i ferrar els animals. Sembla que la *fàbrega* estava situada dins les muralles, en unes cases a tocar del portal de Barcelona, per les quals el 1360 Pere Roig pagava 2 sous¹⁷⁶ i el 1388 se la repartien tres hereus: Pere Granada, en Roig dels Ferrers i Pere Gibert.¹⁷⁷

El lloçol consistia en el pagament que els habitants del terme havien de fer anualment per l'ús de la fàbrega o ferreria. Amb aquests pagaments es sufragaven les despeses de manteniment i funcionament de la ferreria, el subministrament de ferro i carbó inclòs, així

¹⁷⁴ Hinojosa (2003, 94-98) els anomena monopolis, però Feliu (1990, 32 n.87) considera aquesta expressió massa moderna, preferint la de "dret privatiu" o "privativa senyorial", equivalent a les *banalités* franceses. Per la seva banda, Cuadrada (1980, 120) prefereix parlar de "destrets senyorials".

¹⁷⁵ Al Pla d'Urgell, on l'aigua també era escassa, el molí s'havia de fer anar intermitentment, "a bassades", és a dir després d'esperar que es tornés a omplir la bassa (Feliu 1990, 33). A Sitges, en canvi, sembla que els torrents del terme ni tant sols donaven aquesta oportunitat. Sembla que el gra es portava a moldre fora del terme, a Cubelles o a llocs més allunyats, a l'interior penedesenc (Sant Martí Sarroca, Sant Pere de Riudebitlles). En són mostra les anotacions "de motlures" dels llibres de comptes del procurador de l'Almoina (per exemple, ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1390). Sembla que a principis del segle XV, es va construir un molí de vent habilitat per aquest ús. Per això, el 1406 havien baixat els ingressos del pes de la farina i s'havia d'arrendar per un preu inferior: «Ítem lo pes és minvat per lo mulí del vent e tothom qui ha comprat forment e no ha volgut aquest an sinó CLXXIII sous» (ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1406, s/f).

¹⁷⁶ «per les cases on solia ésser la fàbrega». ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1360, f.45v. El 1418 el nét i hereu de Pere Roig, Pere Gibert, declarava aquells mateixos 2 sous, encara que «diu los fa per l' canal qui rage per la muralla al vall I sou, e per l'erva qui ix en la carrera pague l'altre I sou e no per la casa». ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1418, f.27r.

¹⁷⁷ Berenguer Muller, saig del castell, els va pena de 50 lliures com a hereus de la fàbrega del castell de Sitges, per tal que subministressin el ferro suficient pel bon funcionament del servei. 1388, gener, 7. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.56r.

com el salari del ferrer o ferrers. Al comtat de Barcelona, les referències més antigues al lloçol són de mitjans del segle XII, però en les concessions de masos es comença a contemplar el seu pagament de manera habitual des de mitjans del XIII (Benito 2003, 413-417). Es tractava d'una càrrega important per al pagès, però alhora es posava a la seva disposició un servei que requeria una inversió i tenia uns costos de manteniment molt elevats. Teòricament, amb el pagament del lloçol, el pagès s'assegurava gaudir d'un bon servei a la ferreria. Però no sempre era així: a vegades el ferrer no feia bé la seva feina o hi faltava el material necessari. És justament per aquest motiu que el 1388 els jurats i prohoms de la vila instaren els sitgetans, a través d'una crida, a no pagar el lloçol fins que els responsables de la fàbrica no hi haguessin aportat el «ferro covinent».¹⁷⁸

A Sitges el pagament del lloçol estava vinculat a la tinença de masos, i ben aviat quedà fixat entre els seus pagaments. Els masos eren els que, en principi, disposaven d'animals de llaurar i de bast, com passava a Eramprunyà.¹⁷⁹ El pagament del lloçol s'efectuava amb quantitats variables d'ordi i vi¹⁸⁰ (taules 17, 18 i 19), que es trobaven normalment entre una i dues quarteres d'ordi i, un quarter de vi. Aquest darrer era la meitat «de most e altre de reemost» que, segons un capbreu de principis del XV era equivalent a dir «mig blanch e mig vermell».¹⁸¹ Tot i això, amb la descomposició dels masos del terme el segle XIV (cfr. Capítol 5), el pagament d'aquest lloçol va recaure també en persones que no tenien masos, mentre que d'altres van acabar anul·lant-lo dels censos a què estaven obligats.

Al segle XIV, doncs, el lloçol havia quedat fixat pel costum i no per la possessió real d'animals, a diferència de les joves i els tragins. D'aquesta manera, veiem que mentre alguns masos abandonats, com el de Bernat Guasch, pagaven una quartera i mitja d'ordi i un

¹⁷⁸ 1388, gener, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55v.

¹⁷⁹ Segons els costums del castell d'Eramprunyà de 1282, el pagament del lloçol anava en funció de si es llaurava, perquè «si no lauren, no són tenguts de dar lossou». Sí que l'havien de pagar si tenien bèsties de llauró, en diferents quantitats segons si es tractava d'un parell de bous *arechs*, bou i ase, o dos ases (*Llibre de la baronia d'Eramprunyà* 2011, doc. 47). Aquest sistema és semblant al que es pagava el lloçol al terme del castell de Mataró, tot i que allà estava establert que els masos que no tenien ni bou ni ase havien de pagar igualment 1 quartera d'ordi (Cuadrada 1988, 65). Sobre el funcionament de la ferreria i el cobrament del lloçol, especialment al Vallès i Llobregat, vegeu Fariás (1998).

¹⁸⁰ Aquesta relació entre vi de lloçol i vinya es veu molt clara en els costums d'Eramprunyà de 1282, quan diuen que «aquells qui an acostumat de dar lo dit vin, que l'an a dar, hagen vin o no, sol que vinyes hagen» (*Llibre de la baronia d'Eramprunyà* 2011, doc. 47). En general, els productes que s'entregaven com a pagament del lloçol variaven de lloc en lloc i podia arribar a estar format per forment, ordi, vi i carn (Benito 2003, 415).

¹⁸¹ «és entés que diu en lo capbreu entich, mig blanch e mig vermell, e és entés la maytat most e la maytat reyamost, ço és lo blanch és dit reyamost». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.31r. Tot i que el vi blanc era molt més apreciat que el negre, aquí s'equiparava al remost, que era un «vi obtingut tirant aigua a la brisa» (*Diccionari Català-Valencià-Balear*, d'aquí en endavant *DCVB*). Segons un capbreu del castell d'Eramprunyà, el corter de most, que era vi «pur», valia 8 diners, mentre que el de remost, 4 diners (*El llibre de la baronia d'Eramprunyà* 2011, doc. 78).

quarter de vi de lloçol, les seves joves i tragins estaven condicionades a «si té bèsties».¹⁸² O, per la mateixa raó, mentre l'any 1341-42 es va cobrar sense inconvenients el vi i ordi de lloçol a tots els masos, les joves i tragins havien disminuït molt perquè «solien ésser molt més segons lo libre d'en Bernat Sentelles que are no són, car molts mases se són deperits e establits».¹⁸³ Per tant, a mitjans del segle XIV molts masos que en realitat ja no tenien animals de llaurar o que potser ja no posseïen vinyes, continuaven pagant per aquest servei. Aquesta situació desfasada, però, es va anar adaptant en part a la realitat i en alguns casos el lloçol es va commutar per altres pagaments, com es va fer amb el quarter i mig de vi de lloçol que pagava Joan de Santodomingo per una terra que tenia al Codolet, que li va ser tornat a cens de 3 quartans d'ordi.¹⁸⁴ D'aquesta manera, s'observa entre mitjans del segle XIV i principis del XV una reducció de més del 50 % en l'ordi i el vi rebut de lloçol.¹⁸⁵

El receptor d'aquest dret era el senyor del territori, que era qui tenia el monopoli de la ferreria, tot i que sovint aquest se'l venia, o cedia una part o la totalitat del seu cobrament a tercers. Així passava a Eramprunyà, on el lloçol estava repartit entre diferents feudataris,¹⁸⁶ o el que havia passat amb el seu cobrament al terme veí de Campdàsens: als anys vint del segle XIV Bernat de Fonollar, «per molts agradables serveys que'n Guillem Fferrer avia fets e feya tot dia al desúsdit en Bernat des Fonolà» li va enfrancar les 8 quarteres d'ordi de lloçol que rebia en aquell terme.¹⁸⁷ A Sitges, la totalitat d'ordi i de vi que pagaven els veïns del terme per raó del lloçol es repartia entre diverses persones. El 1341, les 96 quarteres i 3 quartans d'ordi de lloçol es repartien entre en Granada, que rebia 8 quarteres, en Guillem Savall, cavaller, que en rebia 32 quarteres —«e sàpia hom per quina rahó», és a dir que calia aclarir per què—, el ferrer, que tenia la fàbrega, 14 quarteres, en Pericó Ferrer dels Ferrers, 18 quarteres, mentre que a l'Almoina només li pertocaven 23 quarteres i 3 quartans i mig.¹⁸⁸ Amb el vi passava una cosa semblant: de les 110 quarteres recollides al terme, l'Almoina només se'n quedava 19, mentre que la resta se les repartien entre en Pericó Ferrer, el ferrer i en Granada.¹⁸⁹ Malgrat aquesta fragmentació, el procurador anotava en els capbreus tots

¹⁸² ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1360, f.32v.

¹⁸³ ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, llibre 1341, f.31v. Apèndix II. Els costums d'Eramprunyà també estableixen que si el qui tenia un bou *arech* se li moria o el perdia o el venia i els guarets eren fets, hauria de pagar igualment el lloçol d'un bou (*Llibre de la Baronia d'Eramprunyà* 2001, doc. 47).

¹⁸⁴ ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.32r.

¹⁸⁵ Mentre el 1341 l'Almoina havia rebut 23 quarteres d'ordi i 19 corters de vi, el 1360 va rebre 21 quarteres 4 quartans i ½ d'ordi i 21 corters de vi. La reducció més dràstica s'observa a principis del segle XV: el 1409 l'ordide lloçol s'havia reduït a 11 quarteres i 4 quartans i el vi a 16 corters i mig, unes quantitats encara menors el 1418: 8 quarteres i 8 quartans d'ordi i 15 corters i ¾ de vi. Per més detall, vegeu taules 17 a 19.

¹⁸⁶ *Llibre de la Baronia d'Eramprunyà* (2011, doc. 47).

¹⁸⁷ Arxiu particular Lluís Milà, llibreta mas Ferrer dels Ferrers (1323-1334), f.17r.

¹⁸⁸ ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, llibre 1341, f.17r. Apèndix II.

¹⁸⁹ ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, llibre 1341, f.21r. Apèndix II.

els pagaments de lloçol, encara que no anessin a parar a l'Almoïna, motiu pel qual sovint trobem al costat de la quantitat el comentari «no'l pren lo senyor».

El forn de pa

El forn era un altre dels monopolis senyorials del terme, de manera que tots els veïns del terme, que tenien prohibit de tenir un forn a casa, estaven obligats a portar-hi a coure el pa (Vinyoles i Muntaner *en premsa*). La seva construcció remunta a 1309, quan Bernat de Centelles i el paborde de juny van donar llicència a Bernat de Fonollar «*construendi et faciendi furnum vel furnos in villa et castro de Cigüis*». Els habitants de la vila i del terme havien de portar a coure els seus pans «*et non alibi in dicto castro vel eius termino*» i a canvi del seu ús, havien de prestar la puja (*pujiam*), és a dir donar una certa quantitat del pa enforat, segons els costums de Barcelona i Vilafranca del Penedès. En aquella llicència, però, Bernat de Centelles es retingué el dret de coure els seus pans en el seu propi forn, concessió que també va fer extensiva a Guillem de Pacs i Guillem Ferrer, de la torre anomenada mas dels Ferrers, que tenia el seu propi forn. Quedava ben establert, però, que tant Centelles com Pacs i Ferrer només podien coure el seu propi pa, per al seu ús i el de la seva família, i no per a ningú altre.¹⁹⁰ El pa, però, no era l'únic que es coïa al forn: també s'hi portaven «*artocreas, artopticeas, caseatas, flons et cassoles*»¹⁹¹ o, com queda especificat en català uns anys després, «panades, formatgades, flahons, tortells, cassoles e totes altres coses que siguin necessàries de ser cuites».¹⁹²

Com veurem amb més detall després, l'edifici del forn es trobava a la vila, dins el recinte emmurallat, en el seu punt neuràlgic, la plaça del castell. S'arrendava durant un determinat nombre d'anys, que al llarg del període estudiat, cada vegada fou més breu: dels 25 anys a què s'arrendava el 1356, als 5 anys des de 1386 i, des de principis del segle XV, a tan sols dos anys (Vinyoles i Muntaner, *en premsa*). El tenien un o dos forners, que normalment es repartien les tasques de funcionament: a principis del segle XV, un d'ells s'ocupava de proveir el forn de llenya, mentre que l'altre es feia càrrec de les tasques d'enforar els pans

¹⁹⁰ «*excepto quod nos possimus ad proprium usum nostrum habere furnum in dicta villa et coquere ibi panes nostros necessarios ad usum nostrum et familie nostre, set alios panes alicuius alterius non possimus ibi decoquere. Retinemus eciam quod Guilelmus de Pax et Guilelmus Ferrarii et sui perpetuo possint habere furnum in turre vocata mansi des Ferrer, ubi dicti Guilelmus de Pax et Guilelmus Ferrarii habent suum domicilium, et coquere ibi panes suo set familie eorum, tamen modo ad eorum et familie eorum proprium usum et non panes aliorum seu alterius*» 1309, desembre, 4, ACB, 4-70-18. Apèndix I, doc. 22.

¹⁹¹ 1356, gener, 19. ACB, 4-70-36.

¹⁹² 1386, maig, 3. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1397 (pergamí reutilitzat com a coberta del llibre). Els costums de Perpinyà indiquen la cocció en els forns comuns de productes semblants: «*Item debent coquere panatas, et carnes, et cassoles et bisces, et formagatas, et flaones, et huiusmodi talia*» (Valls i Taberner 1992, 31).

(palejar) i del manteniment de l'utilatge del forn: pales, brullons, llenes, etc.¹⁹³ Tot i això, aquest sistema podia provocar desavinences per la poca diligència d'un dels dos forners, motiu pel qual també s'optà per repartir el treball per setmanes.¹⁹⁴

L'Almoina rebia el preu de l'arrendament d'aquest monopoli, que variava amb la signatura de cada contracte i es pagava d'un sol cop o en 2 o 3 quotes al llarg de l'any, tal i com apareix anotat als llibres de comptes. El preu de l'arrendament estava, cap a finals del segle XIV, entre les 13 i 14 lliures per any.¹⁹⁵

Pesos, mesures i altres drets

El senyor del castell posseïa els pesos i mesures del castell, que portaven el senyal distintiu de l'Almoina.¹⁹⁶ Un dels més importants era el pes de la farina, que existia a Sitges des d'abans de l'arribada de l'Almoina. A diferència dels territoris amb molins, on la funció era la de pesar el gra abans i després de la mòlta per comprovar l'honradesa dels moliners,¹⁹⁷ a Sitges la inexistència de molins al terme feia que aquest pes gravés l'entrada de farina al terme.¹⁹⁸ El pes de la farina era alhora el principal punt de forniment de farina del terme i es podia arrendar a un particular, que podia tenir el pes a casa, si bé sovint se'n feien càrrec els jurats de la universitat, a canvi del pagament d'una quantitat fixada, que girava entorn dels 150 i els 200 sous l'any.¹⁹⁹ Per la seva activitat, l'arrendador rebia una part del preu de la farina venuda.

El senyor territorial gaudia també d'una sèrie de drets que interessaven els habitants del terme i algunes de les seves activitats. Aquests drets afectaven diversos àmbits: les persones (*intèstia, exòrquia*), la tinença de predis (*mantada de palla, feix de sarments, cistella de raïm, garba de blat*), el mar (*dret de peix, peixos reials, dret de tonyines, robes trobades*), la compravenda de

¹⁹³ Els brullons són unes barres llargues que tenen al cap un ganxo o dues pues de ferro que serveixen per empènyer i atiar la llenya dins el forn, mentre que les llenes són les pedres damunt les quals es fa el foc (*DCVB*).

¹⁹⁴ ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, foli solt.

¹⁹⁵ ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1396.

¹⁹⁶ 1387, gener, 4. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.22r. Apèndix I, doc. 261.

¹⁹⁷ Aquesta és la funció descrita per Càceres (2007, 240-248) en el cas de la casa del pes de la farina de Barcelona. A Castelló d'Empúries, on hi havia un gran nombre de molins fariners, l'activitat d'aquest pes, de característiques semblants a Barcelona, també era molt important (Gironella 2010, 62).

¹⁹⁸ «que tot hom estrany e privat qui asportàs I sach de farina en aguén III quarteres o IIII, paguàs IIII diners, e si més hi havia més, si menys, menys, segons més o menys e açó sens neguna altra condició». ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, full solt. Apèndix II.

¹⁹⁹ El 1341 era de 172 sous 6 diners (ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, capsa major segles XIII-XVIII, llibre 1341-42, f. 41v. Apèndix II). El 1377 era de 100 sous; el 1393, de 180 sous; el 1396, de 201 sous; el 1398, de 180 sous (ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1377; 1393; 1396; 1398). Sobre el fet de tenir el pes a casa dels arrendadors, així s'explicita en una ocasió: «ffiu portar de la dita ffarina a casa d'en Romeu Lobet, qui tenia lo pes de la farina...» (ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1365, f.5r).

productes (*cafís de vi*), i els recursos del terme (*tió*). Molts d'aquests drets van ser regulats i confirmats en una sentència arbitral de 1323 que resolva un plet obert entre Bernat de Fonollar, per una banda, i el bisbe, el Capítol i la universitat de Sitges per una altra.²⁰⁰ Els llibres de comptes del procurador de l'Almoïna confirmen el cobrament d'alguns d'aquests drets, que tenien escassa significació en els ingressos totals de la senyoria.²⁰¹

S'observa l'aplicació d'alguns mals usos, l'intèstia i eixòrquia, que també s'aplicaven a la població jurídicament lliure, com indicaven els Usatges de Barcelona. El primer corresponia al mal ús que gravava la mort dels qui morien sense testament o amb testament però que es considerés invàlid, mentre que el segon penalitzava l'home o dona que morien sense fills que poguessin heretar les seves possessions (Lluch 2005, 285-286). Ambdós havien de servir de compensació al senyor, que veia perjudicat els seus ingressos per la manca de treball de les propietats del difunt –tant del que moria intestat com del que moria eixorc–. El 1356 els jurats de la universitat presentaven una súplica a l'Almoïna per tal que els enfrangués aquests dos drets que, segons al·legaven, ja no es demanaven als castells i llocs del voltant. El representant del bisbe i el Capítol van acceptar, especificant certes condicions: sobre el dret d'intèstia, l'Almoïna no podia reclamar res si una persona moria amb testament però els seus hereus l'anul·laven ni tampoc si algú moria en edat infantil. Pel que fa a l'eixòrquia, s'establia que l'Almoïna no pogués protestar si algú moria després d'edat infantil sense descendència, amb el benentès que els infants tampoc es podien considerar eixorcs perquè no estaven en edat d'engendrar.²⁰² Malgrat aquest enfranquiment, el dret d'eixòrquia es va continuar cobrant, no sabem sota quin pretext o en quines condicions, tal i com demostren els llibres de comptes del procurador, que registren en diverses ocasions cobraments per aquesta raó. Per tal de calcular el que pertocava cobrar a l'Almoïna, que era un terç dels béns mobles del difunt, se'n feia un inventari, com indica una anotació de 1404: «Ítem foren inventariats los béns mobles d'en Johan Payró qui eren a

²⁰⁰ 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

²⁰¹ Per altra banda, aquella sentència alliberava els homes del terme de defensar Fonollar fora del terme i de la qüestia, tot i que els obligava a fer guaites en temps de guerra: «*Item dicimus et pronunciamus [...] quod dicti homines ac universitas dicti castri et eius termini non teneantur extra terminos dicti castri iuvare vel defendere dictum Bernardum de Fonollario in guerra seu bello [...] et quod etiam dictus Bernardus de Fonollario, et eius successores in dicto castro, non possint nec debeant indicare dictis hominibus et universitati dicti castri et eius termini nec ab eis exigere petere vel habere in aliquo casu auxilium subsidium, questiam, munera vel servicia vel adempriuua forciata, exceptis infrascriptis que dicto Bernardo de Fonollario adiudicamus, videlicet quod dicti homines, tempore guerre vel suspicionis guerre vel inimicorum, faciant et teneantur facere quoytam de suo suis propriis sumptibus et expensis*» 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

²⁰² 1356, maig, 18. AHMS, pergamins, 49.

Citges e fo lo terç de la Elmoyna per dret de axorquia».²⁰³ D'aquests ingressos, el batlle del castell rebia el redelme, consistent en una desena part.²⁰⁴

Per altra banda, els sitgetans estaven obligats a fer una sèrie de prestacions per la tinença de vinyes, masos i també animals de llauró. La tinença de vinyes suposava l'entrega d'un feix de redortes o sarments, que el senyor havia de passar a recollir a costos seus,²⁰⁵ i també d'una cistella de raïm tan gran com poguessin carregar a braços fins al castell. En aquest darrer cas, la imposició estava limitada a les vinyes de superfície d'una quarterada o més. A mitjans del segle XIV es va adoptar al terme de Sitges una nova quarterada, igual a la que era d'ús al terme de Ribes i que era de major superfície que la quarterada vella sitgetana.²⁰⁶ Per això, l'Almoïna es sentí agreujada, perquè moltes de les vinyes que fins llavors havien hagut de prestar aquest dret en quedaven exemptes al tenir unes dimensions menors a la nova quarterada.²⁰⁷ També les cistelles van ser motiu de conflicte el 1368, perquè sembla que tres anys abans se n'havia reduït la mida, motiu pel qual l'Almoïna rebia menys raïms que abans.²⁰⁸ Es recollien al terme una bona quantitat de cistelles –fins a 334 en dos anys–, tot i que a la pràctica, com passava amb altres drets, les persones obligades a pagar-lo podien optar per fer-ho en espècie o pagar-ne el valor equivalent en diners.²⁰⁹ Aquest raïm es transformava en vi als cellers del castell i eren una part important del subministrament de productes en espècie a l'Almoïna.

²⁰³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1404, s/f.

²⁰⁴ Com els 9 sous que el procurador pagava al batlle Guillem de Pacs «per reredelme de la exorquia d'en Jacme Col, qui murí exorch, e agué'n per exorquia del dit Jacme I^a cinta d'argent la qual io doní al discret en Berenguer Saborit que l'a venut e el dit en Berenguer era procurador de la Almoyna». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1362, f.31r. Dos anys després, Berenguer Saborit, llavors majordom de l'Almoïna, encara no havia donat al procurador els 94 sous que havia obtingut de la venda de l'esmentada cinta d'argent. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1364, f.32r.

²⁰⁵ «Ítem logué II hòmens a plagar les radortes de les vinyes per lo dret del castell II^{os} dies a II sous e mig per dia, que és mala faena, costaren X sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1400, s/f. Sobre aquest dret: «*quod dictus Bernardus de Fonollario percipiat [...] de homine habente vineam, de sarmentis unum faxium*» 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

²⁰⁶ «E la quarterada nova no ha molt de temps que en Pere Fferrer des Ferrers la aportà del terme de Ribes e posà lo dextre en la paret de la església de Ciges, envés la mar, en la qual part és aximateyx lo dextre ho mesura de la quarterada veylla» [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v. Apèndix I, doc. 201.

²⁰⁷ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v. Apèndix I, doc. 201.

²⁰⁸ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1v. Apèndix I, doc. 201.

²⁰⁹ El 1356, el procurador anotava al llibre de comptes: «Ítem rehebí per cistelles de reyms les quals deuen dar al castell axí com és acostumat, xxxiiii sous. Lo sobrepús pagaren en reyms. Ítem rehebí en reyms LXXI cistella, del qual fiu vi». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1356, f.10r. El 1387 els prohoms es queixaren perquè el procurador els reclamava 334 cistelles, corresponents a aquell any i l'anterior, quan no s'havien recollit per negligència de l'Almoïna: «Ítem muntaren les cistelles de II anys a CCCXXXIII e los promes preposaren que massa era lavar les cistelles de II anys en I, e que no era astada colpa lur, com la Elmoyna no les avia lavades. Per què ab consej d'en Bernat Alegra e d'altres, jo·ls doné licència de reembra les cistelles de l'any proppassat a I sou per cistella, per què remere CVI, que muntaren CVI sous. Ítem lavé lo sobrapús que foren en suma, lavaren-les XX fembres, CCXXVIII [cistelles]» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1387, f.2v.

Per als que posseïen masos, a més, era obligatòria l'entrega d'una garba de blat a l'any, sempre que tinguessin blat a les seves terres, mentre que els que tenien una parella de bous, a més de la prestació de serveis (joves i tragins), estaven obligats a l'entrega d'una *mantada* de palla una vegada a l'any.²¹⁰ Com que la sentència de 1323 establí que aquest dret s'hagués de prestar per raó de dos bous, molts sitgetans protestaren el 1368 perquè molts d'ells ja no tenien bous «sinó i mul». ²¹¹ Tant de la *mantada* de palla com del feix de sarments n'estaven exempts els homes *lexi*.²¹²

Com a lloc de costa que era Sitges, el senyor territorial també tenia una sèrie de drets sobre el mar, que es concretaven en l'anomenat dret del peix, que a finals del segle XIV estava dividit en tres drets: el dret de llaüts, el dret dels peixos reials i el dret de les tonyines.²¹³ Pel dret de llaüts, cada barca que sortia a pescar amb palangres durant advent i quaresma havia d'entregar de la seva pescada de pagells, tres dotzenes d'aquests peixos en cada un d'aquests períodes. En cas que no en pesqués, s'havien de pagar 2 sous en compensació del dret.²¹⁴ Habitualment l'Almoïna percebia directament el peix o els sous, tot i que algun any va ser arrendat a un tercer.²¹⁵ La pesca també estava gravada pel dret «dels IIII peys reials», que eren el dofí, l'esturió, el peix espasa i el *troç*. Quan es pescava un d'aquests peixos se n'havien de fer 5 parts i entregar al procurador de l'Almoïna el que a ell més li agradés.²¹⁶ El darrer dret, que es va introduir el 1395, coincidint amb la introducció de la pesca de la tonyina al terme (cfr. Capítol 7), suposava el pagament d'una tonyina cada trenta pescades, o el seu valor equivalent en diners, en una proporció que es trobava en 1 sou cada 30 sous i 1 diner cada 30 diners.

Per altra banda, es considerava que les coses trobades a la riba del mar, a causa de naufragi, eren pel senyor, excepte un terç, que anava a parar a la persona que les havia trobades. Aquest dret no apareix especificat a la sentència de 1323, però es documenta la seva

²¹⁰ «Item quod dictus Bernardus de Fonoyllario percipiat seu percipere possit semel in anno a quolibet manso qui teneat boves unam mantadam de paleis». 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

²¹¹ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1r. Apèndix I, doc. 201.

²¹² «hominis set de illius qui erunt homines lexi, aliquid non percipiat, de paleis ne de sarmentis» 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26. No hem trobat el significat de la paraula *lexis*, podria referir-se a homes que estaven alliberats d'aquesta càrrega, potser els homes de mar que no tenien terres.

²¹³ [1395-1409]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.37v. Apèndix I, doc. 417.

²¹⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.37v. Apèndix I, doc. 417.

²¹⁵ El 1375 el procurador anotava en el llibre de comptes: «vaní aquest any les dotçenes del pex d'avent e de coresma an Guillemó Payró, per preu de XXV sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1375, s/f.

²¹⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.37v. Al castell d'Eramprunyà s'aplicava el mateix dret amb algunes variacions: la part que prenia el senyor anava del llombrígol del peix cap avall i el nombre d'espècies, a banda de les que es recollien a Sitges, s'ampliaven també al peix emperador –que apareix distingit del peix espasa– i la llunada (peix martell). (*Llibre de la Baronia d'Eramprunyà* 2011, doc. 64).

aplicació pràctica al llibre censal de 1342.²¹⁷ Anys després en trobem una referència als llibres de comptes del procurador que demostra que el qui havia trobat aquells objectes no en donava els dos terços al senyor sinó que li pagava la part equivalent en metàl·lic: «Ítem rehebí d'en Barthomeu Gassó de I patit de valut e de I patit de drab groch florentí que la mar avie escopit, quitis, X sous».²¹⁸

Tampoc no quedava exempt dels drets territorials el mercat local, concretament pel que es refereix a la producció de vi. La sentència de 1323 establí que «*dictus Bernardus de Fonollario percipiat et percipere possit semel in anno, a quolibet homine vendente medium caffcium vini de Sitges vel ultra, unum quartanum vini ad mensuram de Cigiis. Ab eis vero qui inferius vendent, id est minus medio caffcio vel infra, nichil recipiat*».²¹⁹ Aquest dret, anomenat del *caffis de vi*, provocava molts dubtes, perquè no especificava si hi estaven obligats només els que havien collit la verema en terme sitgetà o bé afectava qualsevol persona que vengués vi al terme, independentment de la seva procedència o de la procedència del vi, o fins i tot si l'havien de pagar els qui produïen el vi a Sitges però el portaven a vendre fora.²²⁰ El fet, però, és que el cobrament d'aquest dret és un dels pocs que es recullen en els llibres de comptes del procurador, de manera que sabem que es podia pagar en espècie —és a dir, el quartà de vi especificat en el dret— o bé pagar-ne el preu equivalent en diners.²²¹

El darrer dret demostra el clar component simbòlic que tenien alguns d'ells. El senyor tenia el dret de rebre un tió per fer foc (*ticionem*) per Nadal, sempre que no fos d'arbre viu o fruïter o apte per cobrir cases. El seu valor merament simbòlic es percep més clarament si es té en compte que, segons els homes del castell, consistia en la percepció d'un sol tió a l'any per tot el terme. L'Almoïna, en canvi, els reclamava «aytantes vegades con se volrà ni aytal tió con trobarà, sia de qui's vulla, car en lo dit capítol no y posa nombre ni

²¹⁷ En aquests moments, encara es documenta la tercera part que rebia el paborde: «Ítem n'Anthoni Roure trobà II bigues en la mar e veneren-se XI sous e costaren d'axegar VI diners. Ítem donam-ne a ell per la troba lo terç qui és III sòlidos VI diners. Romanen VII sous dels quals ha lo prepordre la IIIª part, II sous VI diners. Resta a l'Almoïna» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Documentació Diversa, caps major segles XIII-XVIII, llibre 1341-42, f. 42r. Apèndix II. Al castell d'Eramprunyà, el senyor s'enduïa tot allò trobat, excepte si el seu propietari el reclamava (*Llibre de la baronia d'Eramprunyà* 2011, doc. 48).

²¹⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1378, s/f.

²¹⁹ 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26. A Sitges, mig caffis de vi era equivalent a 8 somades. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, llibre 1341-42, f. 42v. Apèndix II.

²²⁰ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.2r. Apèndix I, doc. 201.

²²¹ El 1358, per exemple, una persona pagava pel dret de caffis 1 quartà de vi, mentre que els altres optaven per pagar en diners, en total 18 sous, 7 diners (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1358, f.10r). El 1373 feien aquest pagament 8 homes, que pagaven 1 sou cadascun. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1373, s/f. El procurador podia vendre aquest vi o bé gastar-lo per ús del castell.

persona»,²²² segurament essent conscient del que es podia estalviar en la compra de llenya per al castell.²²³

La senyoria jurisdiccional

La senyoria jurisdiccional, per la seva banda, consistia en l'exercici per part del senyor de les prerrogatives del poder públic traspassat a mans privades,²²⁴ és a dir el govern del territori i l'administració de la justícia. Tot i ser molt estreta la relació entre les senyories territorial i jurisdiccional, en l'anomenada senyoria banal (Bonnassie 1979-1981, vol.2, 41-72), hem decidit considerar-los per separat, tal i com va fer Gaspar Feliu per al cas de l'Urgell. Ell ho justificava per la distinció que en feien els propis documents de l'època i la identificació de diferents senyors per a cada una d'aquestes senyories en un mateix territori (Feliu 1990, 20-23). Nosaltres ho fem per la divisió que s'estableix a partir d'una gestió diferenciada: el procurador s'ocupava dels ingressos derivats de la senyoria territorial, mentre que el batlle s'encarregava de fer complir la senyoria jurisdiccional.²²⁵

La jurisdicció es dividia en jurisdicció civil, acompanyada pel mixt imperi, i la jurisdicció criminal, lligada al mer imperi. La jurisdicció era la capacitat o legítima autoritat per a governar i posar en execució les lleis, declarar i aplicar el dret, mentre que l'imperi era la facultat d'usar la coacció i la coerció per fer respectar les lleis i complir les decisions de les autoritats (Ferrer Mallol 1973, 359). Lluny de considerar que l'exercici d'aquestes *jurisdiccions* fossin «en extrem lucratives» (Cuadrada 1989, 200), el més important era el component simbòlic que tenia la possessió d'aquestes jurisdiccions i imperis. La capacitat d'administrar justícia sobre una població, tenir la potestat per regular i sancionar el comportament de les persones, donava al senyor un embolcall legitimador definitiu al seu poder sobre el territori.

Quan l'Almoïna va rebre, el 1342, el domini sobre el castell de Sitges, aquest anava acompanyat de la jurisdicció civil i el mixt imperi,²²⁶ que permetia, segons els criteris

²²² [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f.1r. Apèndix I, doc. 201. El capítol de la sentència, realment, no ho especifica: «*quod dictus Bernardus de Fonollario recipiat seu recipere possit ticionem, dum tamen non recipiat de arbore viva vel fructifera vel que sit apta ad domum coboperiendam*» 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

²²³ El 1403, per exemple, gastà 12 sous i 10 diners en la compra de 8 somades de llenya a diferents veïns del terme en diverses vegades. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1403, s/f.

²²⁴ Sobre el procés d'aquest canvi, vegeu Bonnassie (1979-1981).

²²⁵ Tot i això, a vegades una i altra senyoria queda confosa en la documentació: «*Confitebantur tamen quod dictus Bernardus de Fonollario et eius predecessores habebant [...] exercitium iurisdictionis ratione sui utilis domini [...] preter merum imperium, quod illustrissimus dominus rex eidem [...] concessit ad vitam eiusdem Bernardi in dicto castro et eius termino*». 1323, febrer, 22-març, 2. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

²²⁶ «*Invenit etiam per dictam inquisitionem quod dicta Elemosina per se et officiales suos fuit in libera et pacifica possessione seu quasi exercendi omnimodam iurisdictionem civilem in dicto termino et territorio, nam hoc tam de iure comuni quam de*

generals, intervenir en les causes civils i pecuniàries, donar tutors i curadors a menors d'edat i incapacitats, als béns d'absents i béns vacants, fer emancipacions de majors de set anys, autoritzar alienacions de béns de menors i altres incapacitats, sempre que no excedís el valor de 300 lliures, donar llicència per assemblees veïnals, concedir privilegis, nomenar batlle, saig i escrivà, controlar l'ordre públic, perseguir i empresonar malfactors, fer crides i imposar bans sota certes penes, fer penyores per deutes, etc.²²⁷ A la possessió d'aquesta jurisdicció civil acompanyava sovint, de manera natural, la possessió de la senyoria territorial.

En l'exercici d'aquesta senyoria, el senyor actuava mitjançant el batlle, que «representava la administració señorial como ningún otro oficio» (Lalinde 1966, 239). Es tractava d'un habitant del terme, personatge de bona posició dins la comunitat, fet que, segons Feliu, limitava a la pràctica l'acció arbitrària del senyor, perquè «sovint no estaria disposat a fer-se malveure pels veïns» (Feliu 1990, 26).²²⁸ Certament, però, l'acció arbitrària quedava reforçada ja que el batlle era elegit a dit per la senyoria i podia també ser rellevat en el càrrec per voluntat senyorial. A Sitges, com hem vist, el batlle tenia la seva actuació limitada a les funcions jurisdiccionals i a la de representació en aquest àmbit, perquè l'administració del patrimoni estava en mans del procurador de l'Almoina. Era designat directament pels almoiners –no sembla que la universitat intervingués en la decisió–²²⁹ i no tenia l'exercici del càrrec limitat temporalment, sinó que sembla que el relleu es produïa quan el batlle renunciava, moria o bé l'Almoina el revocava, tal i com va passar el 1414.²³⁰ El seu símbol distintiu era el bastó.²³¹ Si bé la batllia representava per al senyor un bé patrimonial més, del

consuetudine Cathalonie approbata habetur et observatur nec dominus rex, salva sui magestate per se aut suos officiales consuevit dictam iurisdictionem civilem in dicto castro exercere immo permisit semper dominum dicti castri de Cigiis semper uti libere dicta iurisdictione civili et eius speciebus» 1385, setembre, 18. 4-70-376.

²²⁷ Ferrer Mallol (1973, 360). L'exercici de totes aquestes capacitats es veu palès en els llibres de cort del batlle de Sitges (ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort). Sobre les tipologies documentals que es deriven d'aquest registre, vegeu Torras (2000) i Muntaner (2011).

²²⁸ En els anys estudiats documentem batlles de bona posició social i econòmica dins la comunitat: un donzell –Guillem de Pacs, que ocupa el càrrec almenys entre 1357 i 1366–, un carnisser –Guillem Clapers, que documentem ocupant el càrrec el 1399–, o un draper –Bernat Alegre, que ocupa el càrrec almenys entre 1387 i 1391–, entre d'altres.

²²⁹ Font i Rius (1946, 531) comenta en el segle XIV i especialment en el XV moltes poblacions, tant reials com senyorial, que per privilegi o concessió presentaven anualment, a vegades cada tres anys, una terna al rei o al senyor feudal, que n'escollia un per a l'ofici del batlle.

²³⁰ Els fets es van produir arran de la fuga d'uns reus de la presó del castell, motiu pel qual l'almoïner Guillem d'Alanya es va presentar al castell, en presència del procurador, els jurats de la vila i el notari, i, en nom del Capítol, va acusar el batlle d'haver deixat fugir els presos. Per això li va exigir que li entregués el bastó, que va posar en mans d'un dels jurats de la vila, designant-lo, així, nou batlle (1414, juliol, 31. ACB, Pia Almoina, Sitges, Processos, nº 133-XI).

²³¹ El 1414, quan l'almoïner Guillem Alanya destitueix el batlle, acusat d'haver permès la fuga d'uns reus de la presó, l'obliga a entregar-li el bastó i l'entrega a continuació al que serà el nou batlle. «E après, lo dit mossén Guillem Alanya dix al dit batle que li donàs lo bastó. E lo dit batle dix al dit mossén Guillem Alanya: “Vel-vo aç?”, donant-lo-y en sas mans, dient: “Ja m'ho tenia per ardit, e més fa de IIII mesos que jo haguere jaquit lo

qual obtenia una sèrie d'ingressos pecuniaris (Lalinde 1966, 63), el batlle no tenia cap dret feudal sobre el que administrava (Ortí 2001a). A canvi de l'exercici del seu càrrec rebia un sou de mans del procurador de l'Almoïna,²³² al qual es sumaven les comissions o drets derivats de la seva participació en judicis, embargaments, encants, etc.²³³ A més, tal i com assenyala Lalinde (1966, 254), rebia el redelme, consistent en la desena part de tots els cobraments de les corts, és a dir «totes les punicions, bans, penes, terces e altres esdeveniments de cort», així com dels «bans menuts de bèsties».²³⁴

El batlle tenia a les seves ordres un lloctinent, que actuava en lloc seu quan era absent, i un saig, que feia les crides, les empare, exercia la funció de carceller i era la persona responsable de tocar el seny, i que rebia una compensació econòmica per totes aquestes tasques.²³⁵ El control de la població, especialment en l'àmbit rural, es concentrava en la figura dels baners, ocupats de la vigilància del camp i de fer complir els bans als infractors i que es quedaven amb la meitat dels bans cobrats.²³⁶

En les qüestions més comunes que es tractaven a la cort, el batlle prenia les decisions pertinents, però en les qüestions que implicaven l'aplicació de la legislació o uns majors coneixements legals, es requeria la intervenció d'un assessor. Es tractava habitualment d'un jurista de Vilafranca, ciutat on hi havia un grup de juristes importants, que era cridat a la cort sitgetana per escoltar els casos i les parts i dictar sentència, que l'assessor copiava de pròpia mà als llibres de cort.²³⁷ El procurador pagava a aquest jurista la seva tasca i també rebia, per la seva actuació, una part dels dipòsits d'execucions de béns.

Són mostra de l'exercici d'aquesta jurisdicció civil els llibres de cort, que fan referència a tots els temes relatius: morositat, ordre públic, tutories i curadories, etc. El resultat econòmic d'aquest exercici eren uns ingressos per les penes pecuniàries imposades als infractors de la llei. El procurador de l'Almoïna anotava en els llibres de comptes els

bastó sinó fos per un bon hom de aquesta vila»». 1414, juliol, 31. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, n° 133-XI. El bastó era un dels símbols externs del batlle (Lalinde Abadía 1966, 58).

²³² El batlle cobrava una anualitat de 200 sous (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1399, s/f).

²³³ El 1387, per exemple, el batlle rebé 13 sous d'un dipòsit de 39 lliures que s'havien aconseguit amb la venda d'un pati de cases d'Arnau Muler, «per lo seu dret del dipòsit». 1387, desembre, 9. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.54v. Apèndix I, doc. 314.

²³⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1365, f.16v.

²³⁵ El 1403 se li pagaven 30 sous l'any per aquest concepte. La campana o seny es tocava a entrada de fosc per assenyalar que es tancaven les portes de la muralla i també es tocava quan hi havia algun perill. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1403, s/f.

²³⁶ «Ítem en lo dit ayn [1362] foren baners del dit castell en Bernat Gerona e en Bernat Pagès e és ço que io he aüt ne rehebut dels dits baners dels bans de fruyta e de bèsties per tot lo dit ayn quitis a l'Almoïna, car los dits baners avien la meytat en tots los dits bans, XVI sous e mall» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1362, f.10v.

²³⁷ Vegeu per exemple el doc. 296 de l'apèndix I.

ingressos detallats d'aquestes penes, que li eren entregades pel batlle,²³⁸ cosa que ens permet saber que la majoria d'elles consistia en qüestions relatives a l'ordre públic (baralles, treure l'espasa, dir paraules deshonestes, etc.) i les destrosses de collites, mentre que d'altres es referien a l'execució de béns de morosos.²³⁹ El cobrament d'aquestes penes representaven una bona quantitat d'ingressos, que normalment cobrien el sou del batlle i altres despeses de la cort, com el pagament dels salaris del jutge o la compra de material per a l'escrivent. Els ingressos per esdeveniments de cort suposaven al cap de l'any aproximadament un 10% dels ingressos del conjunt de la senyoria del castell de Sitges.

El mer i mixt imperi: del rei a l'Almoina

Per la seva banda, el mer imperi i la jurisdicció criminal, estava de forma natural en mans del rei,²⁴⁰ tot i que, mogut per la necessitat de diners o en agraïment dels serveis rebuts, el rei havia optat sovint a alienar-la,²⁴¹ de manera que en realitat empenyorava els béns reials, que actuaven com a garantia per als múltiples creditors de la Corona (Ferrer Mallol 1973, 367). Ho havia fet el 1321, quan n'havia fet donació a Bernat de Fonollar, encara que només de manera vitalícia, motiu pel qual havia retornat al rei en morir Fonollar el 1326 (cfr. Capítol 4.1). Al mer imperi i la jurisdicció criminal pertocava conèixer i jutjar les causes criminals i el seu símbol era la capacitat d'alçar forques i costells per executar les penes imposades, amb el benentès que certs crims, com els de lesa majestat, heretgia, sodomia, trencament de camins i falsificació de moneda estaven sempre en mans del rei (Ferrer Mallol 1973, 360). La Corona feia exercici d'aquest imperi per via del veguer de Vilafranca del Penedès, dins del límits de la vegueria on es trobava el castell de Sitges. L'exercici d'una i altra jurisdicció entrava sovint en conflicte, motiu pel qual l'Almoina hagué de defensar els seus drets enfront del veguer.

²³⁸ «Ítem en Bonanat Goday, fill d'en Guillem Goday de la vila de Ciges, trach la spasa contra en Bernat Pagès lavors baner I vespre en Iª vinya e rehebí per mà del dit batle per punició que ach del dit Bonanat XII sous» ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1362, f.10v.

²³⁹ Hem transcrit el registre de l'any 1387-1388, a l'apèndix I, doc. 273.

²⁴⁰ «quam dictus dominus rex in dicto castro et villa et terminus eorundem habet et possidet per se seu suos officiales more naturalis» 1351, juny, 21. ACB, 4-70-364. Apèndix I, doc. 168.

²⁴¹ L'estudi clàssic de Ferrer Mallol (1973) indica que aquest procediment, que era comú a moltes de les monarquies europees, va comportar l'alienació d'una gran part del patrimoni de la Corona d'Aragó, fet que obligà a Martí l'Humà, al tombant del segle XV, de prendre mesures restrictives i de recuperació de part d'aquest patrimoni.

Primera compra del mer i mixt imperi (1353-1356)

El xoc en l'exercici de la jurisdicció civil per part del veguer de Vilafranca i el batlle senyorial era el principal tema de disputa entre les parts. Les interferències es produïen sobretot en els casos de baralles que comportaven l'ús d'armes i que tenien com a resultat vessament de sang. Des de la incorporació de Sitges a l'Almoïna, el veguer de Vilafranca va acudir en diverses ocasions al terme per investigar casos de baralles entre veïns.²⁴² El veguer ho feia com a possessor d'«*omnem iurisdictionem civilem et criminalem in castro de Cigiis et eius terminis*»,²⁴³ però l'Almoïna considerava que només podia actuar en el cas de mort o pèrdua de membres, mentre que la resta de casos corresponia jutjar-ho al seu batlle, que exercia la jurisdicció civil. Aquestes disputes van portar els almoïners a recórrer en diverses ocasions al judici del rei per defensar-se del que veïen com una interferència en l'exercici de la seva jurisdicció.²⁴⁴ En aquells anys, entre 1342 i 1353, l'Almoïna no disposava, al castell de Sitges, d'un procurador que s'ocupés de les rendes i actués com a representant de l'Almoïna, i per això feia ús de procuradors domiciliats a Vilafranca per actuar contra el veguer.²⁴⁵

El 1353, els almoïners, cansats de les moltes vegades que el veguer i el seu saig havien inquietat i vexat els homes i dones de Sitges, «*capiendo, trabendo et ducendo eos ad Villamffrancham*» per qualsevol denúncia criminal i retenint-los a la presó de manera injusta, van sol·licitar al rei una doble modificació de la condició jurisdiccional del castell de Sitges: la sortida de la vegueria de Vilafranca²⁴⁶ i l'adquisició del mer i mixt imperi i la jurisdicció alta i baixa, per un cost total de 17.000 sous.²⁴⁷ Aquestes concessions s'englobaven dins d'un procés de concessions i de vendes del patrimoni reial que Pere III va fer per finançar l'armada contra els genovesos. En total, una xifra gens menyspreable, que demostrava altre cop l'interès de la institució de la Seu barcelonina per mantenir i, en aquest cas, ampliar el seu control sobre el territori sitgetà. Potser la compra del mer i mixt imperi i la jurisdicció

²⁴² Es conserven almenys tres casos en què el veguer o delegats seus van acudir a Sitges per situacions similars (1345, març, 7. ACB, 4-70-325; 1348, febrer, 26. 4-70-329; 1351, octubre, 15. 4-70-366).

²⁴³ 1348, febrer, 26. 4-70-329.

²⁴⁴ 1345, març, 7. ACB, 4-70-325.

²⁴⁵ El 1345, per exemple, Pere Comte, de Vilafranca, procurador dels administradors de l'Almoïna, feia totes les actuacions pertinents davant del veguer vilafranquí pel cas del judici indegut d'una baralla entre veïns de Sitges. 1345, març, 7. ACB, 4-70-325.

²⁴⁶ No era la primera vegada que el rei accedia a aquest canvi: el 1315, Jaume II concedia a l'Arboç la segregació de la vegueria del Penedès per passar a dependre del batlle de Barcelona (Conde 1991, 23).

²⁴⁷ 1353, juny, 20. ACB, 4-70-34. Apèndix I, doc. 167; i 1353, juny, 21. ACB, 4-70-364. Apèndix I, doc. 168. A l'ACB es conserva el compromís, fet per Pere Sacosta, a complir una sèrie de capítols que apareixen en la venda, en els quals es confirma el manteniment de la jurisdicció pertanyent a l'Almoïna en el cas de redimir la venda, l'enderrocament dels costells i forques per part del rei, la obligació de no vendre la jurisdicció a un altre mentre la tingui l'Almoïna i el compromís de no jutjar casos que es donessin durant el temps de la venda. L'època pels 17.000 sous es va firmar el 1353, desembre, 17. ACB, 4-70-464.

alta i baixa hauria estat suficient per alliberar el territori sitgetà de les intervencions del veguer de Vilafranca, però és possible que els almoiners volguessin simbolitzar amb la sortida de la vegueria del seu domini el seu rebuig total a les actuacions de l'oficial reial.

En resposta a aquesta situació, el veguer de Vilafranca va presentar un requeriment al·legant que el castell de Sitges formava part de la seva vegueria segons un privilegi de Pere III de 1348.²⁴⁸ Les queixes del veguer degueren ser escoltades i confirmades pel rei, perquè uns anys després, Sitges tornava a formar part de la vegueria penedesenca.²⁴⁹ A més, la venda de les jurisdiccions es va fer a carta de gràcia, un contracte al qual va recórrer sovint el rei aquells anys (Cuadrada 1989, 203) i que li donava la possibilitat de redimir l'alienació feta. Així ho va fer el 1356, segons una referència indirecta que hi ha en el llibre de comptes d'aquell any, on es diu que «hic fo en Berenguer Saborit e en Gomar de Vilafranca ab II macips e ab II bèsties per rahó que enderrocassen lo costel e les forques».²⁵⁰ El mer imperi i la jurisdicció criminal, doncs, retornaven al rei, que menys de trenta anys després, cediria al seu cunyat Bernat de Fortià, en el marc d'una sèrie de donacions que li va fer al litoral penedesenc.

El domini de Bernat de Fortià sobre Sitges (1382-1387)

Bernat de Fortià és un personatge destacat del darrer període del regnat de Pere el Cerimoniós que, malgrat tot, no ha centrat gaire l'atenció dels investigadors. Potser per la seva poca visibilitat a la crònica escrita pel Cerimoniós –la seva cronologia finalitza en una data anterior a la de la presència de Fortià a la cort–, potser perquè ha quedat eclipsat per la marcada personalitat de la seva germana i reina, Sibil·la. Els pocs investigadors que hi han fet referència, ho han fet sempre a través de la figura d'aquesta darrera.²⁵¹

En el nostre cas, el paper de Fortià ens interessa com a detentor del mer i mixt imperi d'una part important de la vegueria del Penedès, en especial de la costa penedesenca. Com hem d'entendre la figura de Bernat de Fortià? La correspondència conservada entre el rei

²⁴⁸ 1353, desembre, 11-16. ACB, 4-70-365.

²⁴⁹ Així consta en el fogatjament de 1378 (Redondo 2002, 450). En canvi, no sabem a quina vegueria pertanyia segons el fogatjament de 1358, perquè el castell i parròquia de Sitges apareix entre els focs d'església dins del bisbat de Barcelona (Pons Guri 1964, 434).

²⁵⁰ 1356, juny, 17. ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1356, f.15v.

²⁵¹ Els historiadors que n'han fet referència ho han fet a través de la seva germana Sibil·la. Destaquen Josep Ma Roca (1928), que va fer una acurada revisió de la vida de Sibil·la. En un capítol titulat «La germana», es centra en la figura de Bernat de Fortià, especialment en l'esforç que el rei i, sobretot, Sibil·la van fer per casar el cavaller amb alguna filla de noble. Rafel Tasis (1954), en la seva obra sobre Pere III, dedica els últims capítols a «La reina fortiana», on es centra especialment en els darrers mesos de la vida del rei, vinculant la presència de la reina amb la del seu germà Bernat. El sard Alberto Bóscolo (1971), prenent dades de les anteriors obres i d'altres d'inèdites, fa també referència, tot i que de manera marginal, a aquest personatge.

Pere i Sibil·la o dirigida per aquests a Bernat el presenta com un personatge avesat a les empreses militars però amb poques dots per a la vida cortesana: bon cavaller i apte guerrer, alhora que voluble i amb poques maneres. En moltes cartes, veiem els reis amonestant el jove cavaller per la seva immaduresa i la seva conducta irresponsable. Així, per exemple, Sibil·la li reprovava que tingués a la seva casa, de prop del Palau Reial, soldats que provocaven desordres i molèsties als veïns. Uns anys després, el rei, irat i dolgut, exigia a Bernat que es disculpés per les males maneres que havia utilitzat davant dels consellers de la ciutat de Barcelona. Procedent de la baixa noblesa, en la posició de privilegi que li donava ser cunyat del rei, la seva germana, el va cobrir de luxes i riqueses i intentà buscar-li un matrimoni amb una dona de la noblesa, a l'altura del que ella creia que li pertocava. Primer amb Timbor, filla de Joan III, comte de Prades,²⁵² i després amb una germana del rei de Castella, Isabel.²⁵³ Cap de les dues negociacions no arribà a bon port, però tampoc no es desprèn de les cartes conservades un gran interès per part de Bernat de contraure matrimoni –no sabem si arribà a fer-ho mai–.

Des de ben aviat va tenir un paper destacat a la cort reial. El 1376, poc abans que la seva germana es convertís en reina, n'era sobrecooc, tres anys després majordom reial i el 1381 fou nomenat camarlenc amb motiu de la coronació de la reina Sibil·la a Saragossa. A més, el rei també l'utilitzà com a ambaixador: el 1386 va anar a visitar el papa per recomanar el nomenament de Gerard de Requesens com a bisbe de Lleida (Vila 1994, 147). Com a cavaller i militar, també gaudí dels favors del rei. Quan, el 1384, es desencadenà la guerra civil contra el comte d'Empúries, Fortià va ser nomenat cap de les tropes reials, complint amb èxit la seva tasca. Aquestes i altres victòries, com la que aconseguí poc després al costat del rei a Figueres contra els últims partidaris del comte d'Empúries, convertiren Bernat de Fortià en una persona estimada per part de la Cort, tot i que no comptà mai amb l'aprovació i el suport de l'alta noblesa, més aviat al contrari. La confiança del rei en Fortià arribà a tal punt que, decebut amb el seu fill Joan per la seva amistat amb el comte d'Empúries, destituí el primogènit del càrrec de lloctinent general i el nomenà a ell. Aquest procediment, però, era il·legal i per això l'infant va aconseguir revocar ràpidament el nomenament (Tasis 1954, 362).

²⁵² El fallit matrimoni es negocià entre 1381 i 1385. Roca (1928, 111-118) fa una descripció detallada del procés a partir de les cartes del rei i la reina. Finalment, el 1385, Timbor es va casar amb Bernat IV de Cabrera.

²⁵³ Roca (1928, 118-138) també descriu aquestes negociacions, que es desenvoluparen durant el 1385, amb la inclusió d'un esborrany de capítols matrimonials.

Senyor del litoral penedesenc

Però si en algun sentit va beneficiar Fortià el fet de ser el cunyat del rei, va ser en l'adquisició d'un extens patrimoni territorial i jurisdiccional a tota la Corona d'Aragó. Ho va aconseguir en part per compra, però sobretot per diverses donacions reials. Fora del territori català, el rei li féu donació, el 1384, de les jurisdiccions dels castells i viles de Borja i de Magallón, a Aragó (Roca 1928, 107). Però la part més important del patrimoni adquirit per Fortià aquests anys, en diferents etapes entre 1379 i 1385, estava situat a la vegueria del Penedès i sobretot al litoral d'aquesta vegueria (mapes 3 i 4).

El 1379 el rei el feia senyor dels feus, pertinences, molins, rèdits i drets, i del mer i mixt imperi i la jurisdicció civil i criminal dels castells de la Geltrú i el lloc del Palmerar, de Cubelles i Vilanova, i de les quadres de Gallifa, Rocacrespa, Vilaseca, Cunit, Segur, Puigtart, Sant Pere i Adarró, i també la jurisdicció del castell de Font-rubí.²⁵⁴ Fruit d'aquest domini, s'ha conservat un capbreu de 1384 de totes les rendes i drets que havia de rebre sobre els masos, terres, possessions i honors de la Geltrú.²⁵⁵ D'un sol cop, Fortià es convertia en senyor d'un extens territori i, potser el que era més important, d'una de les sortides de Vilafranca al mar –els ports de la Geltrú i de Cubelles–, però el seu domini sobre el Penedès no acabava aquí. El 1381 comprà de mans de l'infant Martí la senyoria del castell de Sant Martí Sarroca,²⁵⁶ i només un any després, el rei li feia donació del mer i mixt imperi, aquest cop del castell de Sitges, a l'est dels seus dominis litorals.²⁵⁷ El 1384 el rei li faria donació dels dos llocs d'Aragó abans esmentats, Borja i Magallón, i l'any següent el rei li feia entrega de les jurisdiccions de la quadra de Vilobí²⁵⁸ –que també estava sota domini de l'Almoïna– del castell de Marmellar i dels territoris al voltant de Sitges, és a dir, dels castells de Campdàsens, Garraf, Jafre i Ribes, i de les quadres dels Gassons i de Miralpeix.²⁵⁹ Per arrodonir aquest extens domini, a principis de 1386, un any abans de morir, el rei li feia

²⁵⁴ 1379, desembre, 1. Barcelona. ACA, Cancelleria, Registres, núm. 934, f.192v i ss., citat per Roca (1928, 107). L'infant Joan féu confirmació de la donació a Sant Feliu de Llobregat, el 13 de setembre de 1380 (ACA, Cancelleria, Registres, núm. 1685, f.86r-89v).

²⁵⁵ AHPB, 29/63. Força malmès per un aiguat i il·legible en part. El capbreu va ser ordenat de fer el 6 de novembre de 1384 per Joan de Pont, doctor en lleis i comissari general de Bernat de Fortià, i trenta-dos homes declararen entre el 10 i el 17 de novembre del mateix any tenir vint-i-sis masies del terme de la Geltrú i altres possessions.

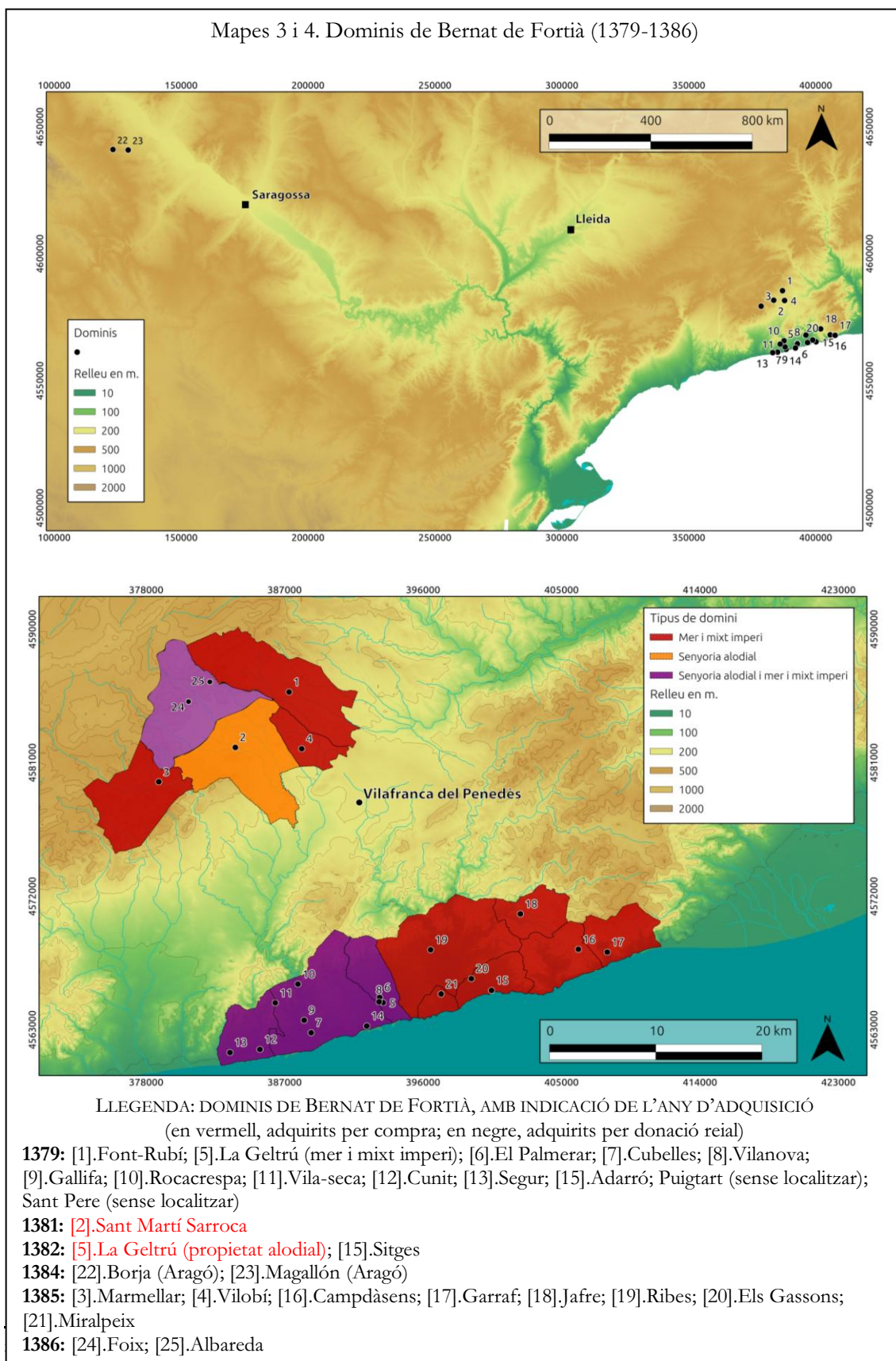
²⁵⁶ La venda fou confirmada pel primogènit Joan el 23 de gener de 1382 (*Els castells catalans* 1967, vol. III, 701).

²⁵⁷ 1382, setembre, 9. València. ACB, 4-70-114. Apèndix I, doc. 226.

²⁵⁸ 1385, setembre, 18. ACB, 4-70-376.

²⁵⁹ 1385, octubre, 20. Girona. ACB, 4-70-39 i ACA, Cancelleria, Registres, núm. 945, f.231r-232r.

donació de la senyoria alodial i del mer i mixt imperi del castell de Foix i la quadra d'Albareda, completant el domini de Fortià a l'interior de la vegueria penedesenca.²⁶⁰

Per a gestionar aquest patrimoni, Fortià tenia un comissari general –el 1384 era Joan de Pont–,²⁶¹ procuradors i batlles que s'encarregaven d'administrar justícia, a vegades en competència amb els batlles d'altres jurisdiccions. En aquest sentit, la possessió de la jurisdicció civil i criminal i el mer i mixt imperi sobre el castell de Sitges des de 1382, suposà no pocs enfrontaments entre l'Almoina de Barcelona i Fortià. L'Almoina considerava que amb l'entrega al noble del mer i mixt imperi i l'alta i baixa jurisdicció se li havia usurpat el dret a exercir la jurisdicció civil i el mixt imperi que tenia al castell. Per això, va apel·lar a la constitució *Contra invasores et raptores rerum ecclesiasticorum* de les constitucions tarraconenses.²⁶² Sembla que els oficials de Fortià havien actuat en més d'una ocasió com a cort d'apel·lació, obligant el batlle de l'Almoina a corregir la seva actuació en casos en què es considerava que havia estat negligent.²⁶³ Els almoiners van reclamar davant del bisbe, el qual no va considerar, però, que el mixt imperi i la jurisdicció civil de l'Almoina haguessin estat usurpades, perquè la possessió del mixt imperi només podia estar en mans d'un sol senyor, que era l'Almoina, i ni Fortià ni els seus oficials havien fet cap acte irregular per apropiar-se'n.²⁶⁴

El paper del rei en aquest conflicte va ser de total suport al seu cunyat. Pocs dies després de la citada resolució del bisbe, el monarca feia donació a Fortià del mer i mixt imperi, les jurisdiccions i tot altre dret peranyent a ell dels castells de Campdàsens, Garraf, Jafre i Ribes, dels quals prenia possessió poc després a través d'un procurador.²⁶⁵ El rei, d'aquesta

²⁶¹ AHPB, 29/63.

²⁶² «Item quidam in aliorum prediis propria comoda studeant invenire, sacro approbante concilio, excommunicamus invasores, raptores et depredatores hominum ecclesiarum, ecclesiasticarum rerum et locorum religiosorum, qui bona predicta rapuerint vel invaserint violenter, dummodo persone de quibus querelam habuerint, parate fuerint prout debuerint iuri stare...» (Pons Guri 1974-75, 324).

²⁶³ El 1384 el batlle de Fortià a Sitges, Pere Company, que actuava des de la Geltrú, amonestà el batlle de l'Almoina perquè fes pagar un deute de 40 sous, en concepte d'olives, safrà i d'altres coses, que Ferrerona, muller de Berenguer de Pacs, tenia amb Berenguer Andreu (1384, novembre, 4. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384-85, f.7v).

²⁶⁴ 1385, setembre, 18. ACB, 4-70-376. El cas, però, continuava obert l'octubre del mateix any, quan el procurador de Fortià va presentar una carta reial que manava que els almoiners es presentessin davant del rei, a la qual cosa aquests van respondre negativament, dient que l'al·legació s'havia de presentar davant el veguer de Vilafranca i no el rei (1385, octubre, 7. ACB, 4-70-373).

²⁶⁵ El febrer de 1386, el procurador del rei feia possessió corporal al procurador substituït de Bernat de Fortià del castell de Campdàsens, amb l'acte físic de l'aixecament de les forques i la col·locació dels pertinents dogals de cànem a la coma d'en Vedell, vers el territori de Sitges, i a la plana de Campdàsens («quia tradidit eidem venerabili procuratori substituto unum dogual canapis et unam securim necnon fecit ponere et fixere in quadam coma vocata d'en Vadell, versus terminum dicti castri de Cigiis, quasdam furcas fustis, ponendo in eisdem unum doguale canapis. Post hec, eadem die quasi incontinenti, dictus procurator domini regis unanecum, dicto notario, et testibus supradictis ascendit in planum vocatum de Campdàsens et, in quadam tenedone Petri Ultzina predicti, posuit et fixit sive poni et fixi fecit unum pal fustis cum una travessa fustis»). A continuació, els habitants de Campdàsens li van fer jurament i sagrament de fidelitat. 1386, febrer, 5. ACB, 4-70-465. Apèndix I, doc. 254. També es conserva a l'AHPB (29/64) el protocol on el notari, Joan Eiximenis, va anotar els actes de possessió corporal de Ribes (f.5v-8r), Campdàsens (f.8r-9r) i un fragment de l'acte referent a Garraf (f.9r-v).

manera, havia donat la seva opinió sobre les reclamacions de l'Almoïna, actuant de manera molt diferent a com ho havia fet poc més de 30 anys abans. D'aquesta manera, Bernat de Fortià es convertí en senyor jurisdiccional d'un extens territori –una franja litoral de més de 30 km i un domini no menys important a l'interior penedesenc–.

En aquesta disputa hi havia implicat un tercer element, els sitgetans. Era sobre ells sobre qui un o altre exercia una o altra jurisdicció, eren ells els que quedaven compromesos, pel sagrament de fidelitat i soliditat que havien fet a l'Almoïna, a obeir o desobeir un o altre senyor. I ells consideraven que Fortià feia ús indegut del mixt imperi i que «lo molt honrat mossèn en Bernat de Fortià, o sos procuradors, facen tots dies o sovén molts e diverses manaments als dits hòmens, en preiudici de la senyoria e jurisdicció pertanyent a la dita Almoïna». Per això, reclamaven als almoïners que actuessin en defensa seva i de la seva jurisdicció o no respondrien de l'homenatge que els havien fet, «con sia cert que els haien abans obeyr e obtemperar a la senyoria e jurisdicció o manaments del dit mossèn en Bernat de Fortià e dels dits seus procuradors, per rahó del mer e mixt imperii e altre jurisdicció demunt dita, que no a vosaltres, dits honrats administradors, pus que no volets defendre la jurisdicció que affermats haver en lo dit castell e en los dits hòmens».²⁶⁶ La situació era complicada per totes les parts. Els homes del castell es sentien desemparats i forçats a actuar en contra del seu sagrament de fidelitat, perquè, segons deien, l'Almoïna no responia amb prou contundència a la situació. Mentrestant, Fortià feia puntualment demostracions de força al castell de Sitges. El setembre de 1386, amb el pretext de reconèixer les defenses de la vila, hi arribà amb Joan de Montbui, governador del castell de Càller, n'Estrada de Barcelona, i catorze cavalcadors, de manera que el procurador de l'Almoïna els hagué de donar mig quartà de civada per bèstia i hagué de comprar vi blanc per proporcionar beguda els acompanyants.²⁶⁷

El conflicte, però, tenia data de caducitat, i era imminent. El primogènit i una part important de la cort esperaven la mort del rei per fer fora la reina Sibil·la, Fortià i altres homes del seu entorn. La reina i el seu germà s'havien guanyat l'enemistat de grups destacats de la cort per la seva proximitat al rei i el profit que n'havien tret en els seus anys de vellesa.

²⁶⁶ 1386, maig, 8-9. AHPS, sense classificar. Apèndix I, doc. 259.

²⁶⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de comptes, 1386, s/f.

Mort de Pere III i pèrdua de les possessions de Fortià

Els darrers dies de la vida de Pere III i la fugida de la reina Sibil·la són molt coneguts i han estat objecte de molta literatura.²⁶⁸ Ens centrarem aquí només en la implicació que va tenir Bernat de Fortià en els fets, sobretot pel que es refereix als seus dominis penedesencs. El 29 de desembre de 1386, pocs dies abans que morís el rei, al palau Menor de Barcelona, Sibil·la i el seu germà es preparaven per fugir en barca de la ciutat. L'endemà, a primera hora, la reina i el seu germà, amb una llarga comitiva de parents i addictes, abandonà el palau Menor i es dirigí a Sitges per mar, on passà «tres dies y dues nits» (Roca 1928, 140-142). Malauradament, no hi ha cap rastre d'aquesta estada als llibres de comptes d'aquell any.²⁶⁹ Immediatament després de conèixer la fuga dels considerats traïdors, l'infant Joan, que estava malalt, va procedir, de Girona estant, a requisar tots els béns de Sibil·la, del seu germà Bernat i d'altres membres de la cort, entre els quals Bartomeu Llunes i Berenguer d'Abella, tresorer i canceller reials, acusats de crim de lesa majestat (Tasis 1959, 136-139). El 30 de desembre, va fer donació dels béns requisats a la seva muller Violant de Bar, pel que aquesta passà a ser senyora de tots els dominis que Bernat de Fortià havia tingut al litoral penedesenc i, en concret pel que fa a Sitges, a tenir-ne el mer i mixt imperi.²⁷⁰

Després de la mort del rei Pere III, el 5 de gener de 1387, la repressió contra l'entorn de la reina Sibil·la, Bernat de Fortià inclòs, va ser implacable, especialment per part de l'hereu Joan i de la seva muller Violant de Bar, els quals professaven una oberta antipatia a la madrastra. Després de rendir-se al castell de Sant Martí Sarroca, alguns patiren la pitjor sort –Berenguer d'Abella i Bartomeu Llunes, uns mesos després, van ser decapitats i exposats públicament– mentre la reina i el seu germà, juntament amb altres, van tenir més sort i van salvar la vida, tot i que foren empresonats durant un temps al monestir de Santa Maria de Pedralbes. Poc després, des del monestir estant, van renunciar a tots els drets que tenien a Catalunya i Aragó en favor del nou rei.²⁷¹

²⁶⁸ Contemporàniament, Bernat Metge, a *Lo somni* (1399), amb la reina encara en vida, n'elogiava «la fortalesa de cort i esforç e gran paciència [...] e lo gran saber e bon enteniment que ha» i es meravellava que «tan virtuós esperit ajustà a cos femení» (Metge ed. 2004, 224).

²⁶⁹ Potser hi està relacionat, tot i que no es pot assegurar, l'adob de «la tancadura de l'aiga que trencaren quan en Fortià hic era», i que costà un sou de salari del ferrer, en una data indeterminada (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de comptes, 1386, s/f).

²⁷⁰ 1386, desembre, 30. ACB, 4-70-40. Apèndix I, doc. 260. Uns mesos després, el 28 de maig de 1387, Joan, ja rei, va fer ratificació de totes les concessions i donacions que li havia fet (ACB, 4-70-66).

²⁷¹ 1387, gener, 21. ACB, 4-70-379. Apèndix I, doc. 263. Poc després, havent executat Berenguer d'Abella i Bartomeu Llunes per traïdors, els ànims es van calmar. Gràcies a les negociacions del cardenal Pere de Luna i el bisbe de Barcelona, Sibil·la renunciava a tots els territoris que li havia donat el rei, a canvi d'una pensió anual de 20.000 sous i la conservació de la dignitat de reina vídua. Va morir el 1406 a Barcelona, on des de

La segona i definitiva compra del mer i mixt imperi (1390)

La incorporació del mer imperi i la jurisdicció criminal a mans de Violant de Bar no va suposar una millora de la situació. La reina va delegar a un batlle l'administració de la justícia dels castells de Cubelles, la Geltrú i Sitges.²⁷² Els almoiners, com havia passat amb Fortià, continuaven considerant que la reina i els seus oficials vulneraven la constitució *Contra invasores et raptores rerum ecclesiasticorum*, perquè tenia limitada la jurisdicció a la pena de mort i la mutilació de membres, mentre feien crides, empires, etc., fora de lloc, fent ús indegut del mixt imperi, que pertanyia a l'Almoina.²⁷³ El 1387, per exemple, el procurador de l'Almoina interrompia una empara que estava fent el saig del procurador de la reina contra un home de Sitges, requerint que li digués de part de qui venia i notificant-li que amb el estava fent «usurpats e tolets la juredicció scivill a la dita Almoyna en lo dit castell per la constitució del Sant Consili de Tarragona e per tots aquells remeys, forsses e virtuts escrites e contengudes en la dita constitució».²⁷⁴

El 1390 es va presentar a l'Almoina una segona oportunitat per obtenir allò que havia aconseguit mig segle abans de manera provisional: la compra del mer imperi i l'alta jurisdicció criminal («*merum imperium et totam ac omnimodam iurediccionem criminalem et altam ac alium quamcumque necnon et quodcumque dominum, servitutem et ius quam et quos nos habeamus*») sobre els castells de Sitges i Campdàsens i la quadra dels Gassons.²⁷⁵ Noti's que aquí ja no es parla de mer i mixt imperi, com en les anteriors donacions, per al reconeixement del qual l'Almoina havia estat lluitant durant anys. En aquesta ocasió la oportunitat no va venir de cap guerra contra els genovesos sinó de la celebració del matrimoni de la filla dels reis, la infanta Violant, amb Lluís, fill del duc d'Anjou, rei de Sicília i Jerusalem –un matrimoni que no es celebraria fins després de la mort de Joan I (Tasis 1959, 280)–. La reina Violant va vendre a l'Almoina el mer imperi, que ella havia rebut uns anys abans per donació del seu marit i que havia pertangut anteriorment a Bernat de Fortià. Aquesta compra va comportar a l'Almoina un cost de 55.000 sous de Barcelona, però es pot dir, altre cop, que més que una despesa, suposava una inversió, que asseguraria el ple domini de la institució barcelonina sobre aquest territori –i que es mantindria ininterrompudament fins al segle XVI (Baucells 1985)– i li estalviaria tots els conflictes amb altres senyors jurisdiccionals,

1387 va passar els darrers anys de la seva vida (Tasis 1959, 146). El seu germà va rebre, per la seva banda, una pensió anual de 12.000 sous. Poc després va armar un vaixell per a dedicar-se al comerç. Va morir el 1424.

²⁷² ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.60r-61r.

²⁷³ Així li ho diu el procurador de l'Almoina al batlle de la reina: «vós, en nom de la dita senyora regina, no avets alcuna juredicció en los hòmens domiciliats dins lo terma del dit castell si donchs no cometen crims dels quals ne meresquen mort o mutilació de membres». 1388, juliol, 30. ACB, 4-70-371.

²⁷⁴ 1387, setembre, 27. ACB, 4-70-378.

²⁷⁵ 1390, juny, 19. ACB, 4-70-41. Apèndix I, doc. 396.

que en els darrers deu anys s'havien fet molt freqüents.²⁷⁶ Pocs anys després, l'Almoïna va comprar també el mer i mixt imperi i la jurisdicció alta i baixa sobre el lloc de Garraf.²⁷⁷

Aquesta venda es feia en un moment molt complicat de les finances reials, de manera que els reis havien hagut de vendre i empenyorar gran part del patrimoni reial, el que encara quedava després de les vendes fetes per Pere III. La llei que regulava l'alienació del patrimoni reial no es dictaminaria fins a la pragmàtica de 1399, per la qual el rei Martí l'Humà creava la base legal per impedir més alienacions (Ferrer Mallol 1974, 355). Justament arran d'aquest procés de recuperació de patrimoni reial, la vila de Vilafranca va lluir la venda de Garraf.²⁷⁸

La senyoria del delme

De totes les senyories que posseïa l'Almoïna sobre Sitges, potser el delme és el que s'acostuma a vincular menys al domini senyorial. El delme era una exacció consistent en un percentatge de tota la producció agropecuària d'un territori –que normalment anava d'una desena a una tretzena part del total–, tot i que els productes recaptats variaven d'un lloc a un altre. Si bé en un principi es tractava d'un gravamen vinculat a la institució parroquial, el manteniment del clergat i del culte (Puigvert 1992), a la marca del comtat de Barcelona va anar molt lligat als castells, degut a l'organització territorial dels segles X i XI (Batet 1996, 82).

Al segle XI-XII, el delme apareix ja confós amb les rendes senyoriales: eren els senyors de la terra, tant si eren eclesiàstics com laics, els qui el rebien juntament amb l'agrer o el cens (Benito 2003, 364). Sovint la seva recepció estava molt fragmentada entre diferents senyors. És el que passava al bisbat de Girona (Mallorquí 2009, 671-704) o a l'Anoia, on Sabaté (1992, 208-210) vincula l'extracció del delme amb els castlans, que el rebien en parts segons les prestacions militars a què estaven obligats. Això mateix passava a Eramprunyà, on el delme del castell estava dividit en quatre parts, que es repartien cinc feudataris.²⁷⁹

²⁷⁶ El mateix dia, els reis feien àpoca pel valor de la venda (ACB, 4-70-467), i el 3 de juliol d'aquell mateix any, feia àpoca Berenguer de Cortell, tresorer de la reina (ACB, 4-70-468).

²⁷⁷ Peray i March (1928, 206), que fa referència a ACA, Pergamins Joan I, núm. 520.

²⁷⁸ Garraf aconseguí la concessió del dret de barra, que havia de pagar tothom qui passava pel camí general que travessava el terme del castell, a partir d'un import fixat pels jurats de Vilafranca, ja que aquesta darrera vila pagà la redempció. Aquest dret havia de durar fins que fossin pagats amb els emoluments jurisdiccional, el preu de la redempció (Ferrer Mallol 1973, 399-400).

²⁷⁹ Tres d'ells en tenien un quartó cada un, mentre que els dos restants es repartien mig quartó cadascun (*Llibre de la baronia d'Eramprunyà* 2011, docs. 46 i 47).

Al castell de Sitges, el delme havia pertangut en origen al bisbe de Barcelona —*quam etiam decimam dominus Vives, bone memorie episcopus barcinonensis, sibi retinuit tempore quo dicta terra fuit populata*²⁸⁰—, tot i que sovint no el gestionava directament sinó que el cedia en feu o en feia donació. El 1041, el bisbe Guislabert cedia al castlà de Ribes, Mir Geribert, la meitat dels delmes del castell de Sitges durant tota la vida d'ambdós. Morts un i altre, el delme havia de tornar a la canònica barcelonina.²⁸¹ Anys després, el 1269, el bisbe Arnau de Gurb va fer donació al paborde de juny de la Seu de Barcelona del delme que rebia sobre la franja litoral que anava des del terme del castell de Miralpeix fins a Castelldefels,²⁸² i que incloïa, doncs, els castells de Sitges, Campdàsens i Garraf.

Possiblement el paborde es va desprendre d'una part o de quasi la totalitat del delme que havia rebut en donació del bisbe, a favor dels castlans del castell. De fet, en el llibre de comptes de 1341, tots els delmes semblaven estar en mans de l'Almoïna, com a hereva de Bernat de Fonollar, i si ens atenem a la permuta acordada el novembre de 1342 entre l'Almoïna i el paborde de juny, només renunciava, d'entre tots els delmes possibles, a la meitat dels drets de les olives que li havien pertangut fins llavors.²⁸³ Tothom del terme, encara que tingués terres propietat d'altres senyors, havia de pagar el delme a l'Almoïna.²⁸⁴

Tot i que no es pot dir que a Sitges el delme fos la font d'ingressos principal, sí que era un complement perfecte a la resta de rendes. Els productes que eren delmats al terme cobrien una gran part de la producció agropecuària. En la venda que es va fer de les rendes del castell de l'annualitat 1352-1353, aquestes incloïen «lo delme del pa, vi, cabrits, formatges, ayla, safrà, pols hi cols»,²⁸⁵ però els llibres de comptes parlen d'aquests i altres productes: ordi, forment i mestall, i també civada; faves, lleties, guixes, cigrons, cols, porros, alls, escalunyes (cebes), veces i safrà; anyells, cabrits, llana, formatge, polls i porcells; oli i també plantes industrials com el lli o el cànem. La manera de recaptar-los no era igual en tots ells:

²⁸⁰ Segons es deia en una donació de mitjans del segle XIII. 1269, gener, 18. ACB, 4-70-8. Apèndix I, doc. 11.

²⁸¹ 1041, novembre, 24. ACB, 4-70-413.

²⁸² 1269, gener, 18. ACB, 4-70-8. Apèndix I, doc. 11.

²⁸³ *Permutamus eciam nomine et auctoritate iamdictis et [...] damus et concedimus vobis, dictis venerabilibus procuratoribus Elemosine [...], in perpetuum, totam medietatem et quolibet aliud ius quam et quod dicta prepositura et dictus eius prepositus habent et accipiunt et habere et accipere possunt et debent in percepcione olivarum que sunt quolibet anno in termino dicti castri, vel ex oleo quod fit de ipsis olivis, quequidem olive et oleum predictum inter dictam Elemosinam et dictam preposituram et eius prepositum, nomine ipsius, equis partibus dividuntur.* El delme de les olives havia costat moltes reivindicacions i plets al paborde de juny en el litoral penedesenc. El 1269 reclamava el delme de les olives de Campdàsens enfront els castlans de Sitges, en un plet que es va allargar durant pràcticament vint anys (es pot seguir el procés a través dels plets conservats a l'ACB, Baucells 1990), al mateix temps que el bisbe de Barcelona, com a senyor de Ribes, s'enfrontava a la universitat del lloc pel seu cobrament (Benito 2003, 369).

²⁸⁴ [1368]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1368, quadern solt, f. 1v. Apèndix I, doc. 201.

²⁸⁵ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, full solt. Apèndix I, doc. 166.

d'alguns es recaptava una part alíquota de la collita, mentre que d'altres es rebia un quantitat fixa de la llar que en tingués o produís.²⁸⁶

A diferència del cens, la recepció del qual era estable d'un any per un altre, es rebia una major o menor quantitat del delme en funció del clima, les collites i els fets ocorreguts al terme aliens a la producció agropecuària. Així, els anys de carestia o en què el territori sofria atacs enemics no s'ingressava tant com els anys *normals*. Un dels productes principals que es recollia per parts proporcionals de la collita era el cereal, principalment l'ordi i de manera secundària el forment i el mestall.²⁸⁷ De vegades també es collia civada. Aquest cereal, en quantitats força desiguals d'un any a l'altre, s'unia al que es rebia dels censos i del lloçol (Benito 2010, 21). La collita del cereal es complementava amb la dels llegums (llenties, guixes i cigrons), que sovint apareixen barrejades amb les quantitats que es recollien a l'hort del castell.

Era habitual rebre de la producció dels horts del terme el delme de les hortalisses, com els alls, que es recollien en quantitats molt importants –el 1366 se n'arribaren a recollir 180 forcs–, i de manera secundària les cols, els porros i les escalunyes. A vegades també es cobrava el delme de farratges com les veces o una espècia com el safrà, tot i que en quantitat molt poc significatives.

El delme de la carn, anomenat *del carnatge* o *del nodriment*,²⁸⁸ gravava els animals nascuts cada any (García Marsilla 2008a, 84), i es concretava en la recepció de bestiar oví, anyells i cabrits. La possessió de ramats d'ovins també comportava el pagament de productes derivats d'aquests animals, com formatge i llana. L'Almoina rebia també a Sitges delme de polls i de porcells: cada veí del terme que tenia polls en pagava un de delme, mentre que el delme dels porcells el documentem més ocasionalment, potser perquè la majoria d'anys el procurador se'ls quedava per a ús del castell. De manera marginal també es documenta la recepció del delme de l'oli i de plantes industrials com el lli i el cànem.²⁸⁹ De vi o de verema, en canvi, no sembla que se'n rebés cap delme, mentre, per altra banda, sí que apareixen el vi de lloçol i el recollit pel dret de cafís que té el senyor sobre el vi venut al terme.

²⁸⁶ Cada territori tenia un costum específic pel que fa al seu cobrament, que sovint es fa difícil de conèixer. Al castell d'Eramprunyà, per exemple, el costum en la recaptació del delme s'ha conservat per escrit (*Llibre de la baronia d'Eramprunyà* 2011, doc. 47).

²⁸⁷ A diferència del que passa en d'altres llocs com per exemple Santa Cristina d'Aro, on el cobrament del delme de forment és molt superior del de l'ordi (Marcó 2009, 123).

²⁸⁸ «Tothom qui té bestiar de llana o de cabrum ha de donar delme de nodriment» ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.31v.

²⁸⁹ De fet, només apareix en una ocasió, el 1341, quan de la seva venda conjunta se n'obtenen 2 sous. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, segles XIII-XVIII, 1341, f.41v. Apèndix II.

El procurador de l'Almoina gestionava directament la recaptació del delme²⁹⁰ i el canalitzava en tres direccions, igual com feia amb la resta de rendes: l'ús del propi castell, l'enviament a l'Almoina per a ús de la institució i la seva venda al mercat local. Una gran part dels productes del delme es consumia al castell, és a dir es dedicava a l'alimentació diària de la casa o per a consumir quan hi havia visites.²⁹¹ Alguna vegada, alguns dels polls cobrats havien servit per alimentar la serventa i el macip quan estaven malalts.²⁹² Part del delme dels llegums també s'aprofitava per sembrar l'horta del castell o s'utilitzaven les veces per alimentar els porcs.²⁹³

Més enllà del que es gastava al castell, certs productes s'enviaven preferentment a Barcelona mentre que d'altres anaven a parar al mercat local. Entre aquests, la major part del cereal, dels llegums i dels anyells i cabrits. Per això, en la majoria de casos, apareix anotat directament en els llibres de comptes el preu obtingut de la seva venda. Altres productes s'enviaven a Barcelona, on servien de provisió per les cuines de l'Almoina. Havien de ser productes resistents al viatge i fàcils de transportar. És habitual l'enviament de petites quantitats de cereal, però sobretot d'all.

4.3 Conclusions preliminars: un gran domini per al sosteniment d'una gran institució

Al llarg d'aquest capítol hem estat veient les dificultats que l'Almoina tingué per aconseguir fer-se amb el domini del castell de Sitges i, un cop obtingut, la manera com gestionà els diferents nivells de senyoriu sobre aquest territori i les seves persones. El procés d'assumpció de la seva senyoria fou llarg i tortuós, tal i com, de fet, també ho van ser els processos d'adquisició d'altres grans dominis seus, com la Torre Baldovina o Sant Feliu de Llobregat. Havent rebut per herència del cavaller Bernat de Fonollar, el 1326, els castells de Selma i Sitges, perdé el primer per la pressió dels seus senyors alodials i hagué de suportar un llarg –i costós– litigi amb el senyor alodial del segon, el paborde de juny de la Seu de Barcelona. El procés s'allargà més de 16 anys, fins el 1342, però després de la

²⁹⁰ A diferència de l'Almoina del Pa de Girona, que intentava arrendar el delme que rebia a Santa Cristina d'Aro sempre que podia (Marcó 2009).

²⁹¹ Com passava el 1377: «Ítem rehebí de na Bruneta VIII cabritz de delma, dels quals ça menjaran com lo honrat en Bernat Vals hic fo, II^{os}, he haüt dels VI qui restaren – XXX sous». ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1377, s/f.

²⁹² «Ítem rehebí per pols del delme que vení, part aquells qui's menyaren en casa, car la dona e lo macip fforen malalts, VII sous V diners». ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1360, f.5v.

²⁹³ ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1377, s/f.

permuta pactada amb el paborde perquè hi donés el seu assentiment, els almoiners van prendre possessió del castell i van rebre l'homenatge dels homes i dones del terme.

A partir d'aquell moment, de l'any 1342, l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona donava els primers passos d'una gestió que va anar reformant al llarg dels anys, amb l'objectiu de fer efectiva la darrera voluntat de Fonollar: alimentar tants pobres com fos possible amb les rendes del castell. A més, però, hagué també de fer funcionar, amb els ingressos derivats del domini sobre Sitges, l'engranatge de la institució benèfica i dels dominis que posseïa. L'herència rebuda per l'Almoina suposava, malgrat les mutilacions que havia patit –la pèrdua del castell de Selma és el més significatiu–, la incorporació d'un ampli patrimoni, amb els seus diversos nivells de senyoria: no només la propietat de la terra, sinó també la senyoria territorial, que comportava una sèrie de drets sobre les persones i el territori, la senyoria jurisdiccional, que suposava l'administració de la justícia, i la senyoria del delme. Amb l'exercici de totes aquestes senyories, les arques del castell ingressaven una gran quantitat de rendes, que gestionava un procurador de l'Almoina resident al castell. Es rebien en metàl·lic i també en espècie, tot i que aquestes darreres es van intentar monetaritzar en gran part, a través de la seva venda al mercat local. La part restant s'enviava directament a Barcelona per a ús de l'Almoina: cereal i certs llegums i hortalisses, però sobretot vi, expedit regularment per mar. La major part d'aquests ingressos procedia de la propietat de la terra, és a dir dels censos (en espècie o en metàl·lic) i els lluïsmes, als quals tradicionalment s'ha prestat poca atenció, però que tenien molt de pes en el saldo final. La resta de les senyories (territorial, jurisdiccional, del delme) reportaven ingressos menors a l'Almoina, però la seva possessió servia per a confirmar el seu domini sobre el castell i els seus habitants.

Les entrades que el procurador anotava en els llibres de comptes no eren, ni molt menys, ingressos nets, és a dir no tot el que s'obtenia s'enviava directament a l'Almoina. L'administració i el domini sobre el castell de Sitges suposava unes despeses que, en més d'una ocasió, van superar les entrades: la manutenció del procurador i el servei del castell, els salaris dels oficials, l'explotació directa de la dominicatura, les reformes al castell i a les defenses de la vila, etc. Després d'uns primers anys d'oscil·lacions molt grans en el saldo resultant del domini, afectat per les guerres de Castella i Gènova i els anys de males collites i caresties, seguí, a partir de la dècada dels 80 del segle XIV, un període d'una major estabilitat durant el qual, almenys, el saldo no va resultar mai negatiu. Comptat i debatut, l'Almoina ingressava del domini de Sitges en els anys "normals" entre uns 1.000 i 2.000 sous, a més de tots els productes en espècie que transportava per mar fins a la ciutat.

L'adquisició de Sitges, per tant, va ser una bona inversió malgrat les quantioses despeses que van suposar els plets amb el paborde per obtenir-lo.

APÈNDIX CAPÍTOL 4 – TAULES

Taula 16. Relació d'ingressos i despeses del domini de Sitges, segons les anotacions fetes pel procurador (1354-1411)							
any	ingressos (rebudes)		despeses (dates)		saldo resultant		
1354-55	6.093 s	2 d	5.659 s	8 d m	434 s	5 d	m
1355-56	5.005 s	7 d o	4.843 s	6 d o	162 s	1 d	
1356-57	5.376 s	o	5.848 s	5 d	- 472 s	4 d	o
1357-58	3.701 s	10 d	4.247 s	10 d m	- 546 s		m
1358-59	3.388 s	3 d	3.543 s	1 d m	- 152 s	10 d	m
1359-60	4.710 s	9 d	4.645 s	5 d m	65 s	3 d	m
1360-61	6.255 s	6 d m	5.545 s	3 d	710 s	4 d	m
1361-62	5.265 s	5 d m	4.606 s	1 d m	644 s	5 d	
1362-63	5.932 s		4.270 s	10 d	1.661 s	2 d	
1363-64	5.058 s	3 d	6.489 s	3 d m	- 1.431 s		m
1364-65	4.580 s	9 d m	3.605 s	11 d	971 s	10 d	m
1365-66	4.834 s	5 d m	6.570 s	11 d	-1.736 s	5 d	o
1366-67	3.129 s	5 d o	2.864 s	9 d o	264 s	8 d	
1373-74	3.571 s		2.898 s	9 d	672 s	3 d	
1374-75	6.530 s	1 d	4.379 s	3 d o	1.673 s	9 d	o
1375-76	7.510 s	11 d	6.621 s	1 d m	900 s	11 d	
1376-77	1.328 s	6 d m	2.599 s	5 d	-1.270 s	1 d	m
1377-78	5.744 s	9 d m	6.566 s	4 d m	-821 s	7 d	
1378-79	3.979 s	2 d	2.888 s		1.094 s	2 d	
1386-87	5.248 s	5 d m	4.827 s	4 d m	429 s	1 d	
1387-88	4.614 s	8 d	3.699 s	1 d m	915 s	6 d	m
1388-89	6.563 s	5 d	5.834 s	3 d o	729 s	1 d	m
1389-90	5.499 s	1 d	4.508 s	10 d	990 s	3 d	
1390-91	5.291 s		3.829 s	2 d	1.461 s	10 d	
1391-92	?		4.792 s	10 d	?		
1392-93	5.665 s		4.582 s	1d	1.082 s	11 d	
1393-94	5.990 s	7 d m	5.214 s	11 d	729 s	8 d	m
1394-95	3.871 s	5 d m	3.367 s	1 d m	504 s	4 d	
1396-97	7.110 s	3 d m	6.484 s	4 d	674 s	6 d	m
1397-98	5.579 s	10 d	2.697 s		2.882 s	10 d	
1398-99	4.009 s	4 d m	1.951 s	10 d	2.057 s	10 d	o
1399-1400	4.525 s	8 d m	3.101 s	8 d	1.424 s	1 d	m
1400-01	3.975 s	11 d	2.681 s	8 d m	1.294 s	2 d	m
1401-02	4.528 s	11 d m	2.732 s	7 d m	1.796 s	4 d	
1402-03	5.430 s	8 d	4.991 s	8 d	439 s		
1403-04	4.243 s	11 d	3.543 s	6 d m	700 s	4 d	m
1404-05	5.616 s	5 d m	3.626 s	11 d	1.989 s	6 d	m
1405-06	5.720 s	10 d	5.161 s	6 d	548 s	9 d	
1406-07	4.739 s	1 d	4.034 s	6 d	715 s	7 d	
1407-08	4.839 s	4 d	4.028 s	5 d	810 s	11 d	
1408-09	4.123 s		4.042 s	5 d	80 s	7 d	
1409-10	3.650 s	m	2.256 s	3 d m	1.388 s	9 d	
1410-11	4.437 s	1 d	2.984 s		1.453 s	11 d	

Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, excepte per l'any 1374-75, del qual no es conserva llibre de comptes però se n'ha conservat referència a ACB, 4-70-73

Taula 17. Lloçol pagat a l'Almoina segons el capbreu de 1360, amb indicació del que li pertoca rebre

masos					
mas	adjutoris	ordi	Almoina	vi	Almoina
mas de Pere Amat	Bernat Colomer	2 q	no		
	Ramon Peixó			1/2 c	sí
mas de Bonanat Bardoi		2 q	no	1 c	no
mas dels Belencs	Bernat Peiró	1 qtà	sí		
masia de Pere Bertran	Francesc Macià	1 q	sí	1 c	sí
mas de Bonanat Bofill	Ponç Dalmau			1/2 c	no
mas de Guillem Carbonell	Joan Garriga	1 q	no	1 c	no
mas d'Arnau Coll	Berenguer Gausec	2 q	no		
	Bartomeu Estanyol			1 c	no
mas de Bartomeu Coll		4 q	no	1 c	no
mas de Ramon Company		4 q	no	1 c	no
mas d'Arnau Çamar	Guillemó Pedrosell de Recreus			1 c	no
	Ferrer Carbó	1 q	no		
	Ramon Celom	1 q	no		
	mas de Guillem de Recreus	1 q	no		
mas de Guillem Çamar	Ponç Gibert, ferrer	1 q	no		
mas de Pere Ferrer dels Ferrers		2 q	sí		
mas de Guillem Gassó del mas		1 q	sí	1 c	sí
mas de Bonanat Godai		5 q menys 1 c	no	1 c	no
masia de Guillem Godai forner	Bernat Brunet i muller	1 q	no	1 c	no
mas de Ramon Godai	Bernat Arnau			1/2 c	no
	Martí Clapers			1 c	no
masia de Bernat Guasch	hereu de Pere Sales	1 i 1/2 q	no	1 c	no
mas d'Antoni Guerau		2	no	1/2 c	no
mas de Bernat Jorba		2 q 9 qtà	no	1 c	no
mas de Pere Maiol		4 q	no	1 c	no
mas de Pericó Maiol de Puig Otger	Bonanat Plana	1 q	no	1 c	no
masia de Bernat Mateu		1/2 q	no	1 c	no
mas de Pere Messeguer		2 q	no	1 c	no
mas de Guillem Miró	Vicenç Capeller	2 q	no		
mas de Ferrer Otger	hereu de Pere Bardoi des Port	1 q	no		
mas de Bernat Pagès	Pere Gibert	1/2 q	no	1/4 c	sí
	l'hereu de Pasqual Banyols	1/2 q	no		
	Bartomeu Robert sa Cija	3 qtà	no	1 c	sí
	Bernat Peiró	1/2 q	no	1/4 c	sí
	Antoni Gibert	1/2 q	no	1/4 c	no
mas de Bernat Pagès, fill		2 q	no	1 c	no

4. L'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona i la formació...

d'Arnau Pagès					
mas de Romeu Palou o Xifre		2 q	no	1 c	no
mas de Pere Porrell		3 q	no	1 c	no
mas dels Provençals		1 i 1/2 q			
mas de Pere de Quart		1 i 1/2 q	sí	1 c	sí
mas de Guillem de Recreus		1 q 8 qtà	no	1/2 c	no
mas de Guillem de Recreus	Francesc Cudines	2 q	no		
mas de Bernat Roig del Pujol		3 q	sí	1 c	no
mas de Pere Robert davant del castell		1 i 1/2 q	sí	1 c	sí
masia de Pere Robert dels Solers	Ponç Dalmau	1 i 1/2 q	no	1 c	no
	Bernat Alegre			1 c	sí
mas de Francesc Sans de Recreus		2 q	no	1 c	no
mas de Berenguer Tacó	Guillemó Pedrosell de Recreus	1 q	no		
	Guillem Pagès			1 c	no
mas d'Arnau Vedell	Pere Granada	1 q	sí		
mas de Bertran Vedell de la plaça		1 q	sí	1 c	sí
masia de Ferrer Vedell	la viuda de Bonanat Vivons			1 c	sí
	Ramon de Bertó	1 q	sí		
masia de Bertran Xifre	Pere Capeller, fill de Bernat Capeller	4 qtà	no		
	Pere Capeller de la Riera	3 qtà	sí	1/2 c	sí
	Martí Jordà	8 qtà	sí		
altres possessions					
possessió	ajutori	ordi	Almoina	vi	Almoina
ço de Bernat Carbonell	na Mola			1 c	sí
ço d'en Cunill	Llorenç Banyols	1/2 q		1/2 c	sí
	Jaume Coll	1/2 q	sí		
ço de Berenguer Gibert	Bernat Peiró	1 q	no	1 c	sí
ço de Ponç Gibert	Pere Roig	1 q	sí	1/2 c	sí
ço d'en Jaume Guerau	Miquel Riba			1/2 c	sí
ço de Ferrer Maiol	Ramon Gassó i Pere de Miralpeix	1 q	no	1 c	no
ço d'en Guillemó Mateu	Jaume Coll	1 q	no	1 c	no
ço de Bonanat Recreus	Martí Clapers			1 c	no
ço de Guillem des Torrent	Francesc Esparreguera			1 c	sí
ço de Berenguer Xifre	la muller de Pericó Font	1/2 q	no		
altres tinent					
tingent	concepte	ordi	Almoina	vi	Almoina
Bonanat Amat		1 q	?	1 c	sí
l'hereu de Guillem o Pasqual Banyols	vinya			1 c	sí
Pere Carbonell del portal de Barcelona		1 q	sí	1/2 c	sí

Guillem Çamar prop del castell		1 q	sí		
Pericó Gibert, fill de Pere Gibert de Vallcarquera		1 q	no	1 c	sí
Ponç Gibert, ferrer				1/2 c	sí
Ponç Gibert, ferrer				1 c	no
Guillem Llorenç				1/2 c	sí
Ferrer Messeguer		1/2 qtà	sí		
Arnau Mola		1/2 q	sí	1/2 c	sí
Guillemó Pedrosell de Recreus		1 q	no	1 c	no
Romeu Peiró		1 q	no	1/2 c	sí
Guillem Plana de Font de Gallines	vinyes			1 c	no
na Llorença del Port, viuda		1 q	sí		
Guillemó Riera		3 qtà	sí		
hereu de Pere Tordera		10 qtà	sí	1/2 c	sí
Arnau Xifre		1 i 1/2 q	sí	1 c	sí
Abreviatures: (ordi) q: quartera; qtà: quartà; (vi) c: corter Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1360					

Taula 18. Lloçol pagat a l'Almoina segons el capbreu de 1409			
tingent	concepte	ordi	vi
Bernat Alegra	vinya		1 c
	vinya		1/2 c
Guillem Clapers	mas Godai, enderrocat		1/2 c
Guillem Çamar	peça de terra		1/2 c
Jaume Gibert, hereu dels Ferrers	mas dels Ferrers	2 q	
Joan Gibert	vinya i hort		1/4 c
Pere Gibert de la Plaça	masia	1 q	1 c
	propietats del seu pare		1 c
Arnau Guitart	vinya i hort		4 c
Martí Jordà	ço que fou de na Rimbaulta	8 qtà	
	alberg	1/2 q	
Joan Llobet	peça de terra	1 q 2 qtà	
Antoni Llorenç	2 peces de terra		1/2 c
Jaume Moles	peça de terra		1 c
la muller de Pere Muller de Vilanova	masia antiga	1/2 q	
Pericó Ortolà	mas antigament d'Arnau Xifre		1/4 c
	tros de terra		1 c
Pere Ortolà, major de dies	peça de terra	1 i 1/2 q	
els pubills de Guillem Peiró	peça de terra		1/2 c
Guillem de Quart	masia antiga	1 i 1/2 q	1 c
Bonanat Robert	mas Gassó antigament	1 q	1 c
Pere Robert	masia antiga	1 i 1/2 q	1 c
Romieta, muller de Monet Samar, hereu de na Poderosa	peça de terra		1 c
Bernat Xifre	vinya i hort		1/2 c
Abreviatures: (ordi) q: quartera; c: quartà; (vi) c: corter Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409			

Taula 19. Lloçol pagat a l'Almoina segons el capbreu de 1418			
tingent	concepte	ordi	vi
Bernat Alegre	vinya		1 c
	peça de terra		1/2 c
Antoni Carbonell	-	1 i 1/2 q	
Pere Francesc	peça de terra		1 c
Jaume Gibert dels Ferrers	mas dels Ferrers	2 q	
Joan Gibert	peça de terra		1/4 c
Pere Gibert, pubill	propietat		1 c
Pere Gibert de la plaça	masia		1 c
	2 propietats		1 c
Arnau Guitart	vinya		4 c
Francesc Jordà	ço de na Riambaula	8 c	
	alberg	1/2 q	
Antoni Llorens	2 peces de terra		1/2 c
Antoni Muntaner	peça de terra		1/2 c
Pericó Ortola	tros de terra		1 c
Guillem de Quart	mas dins els murs	1 i 1/2 q	1 c
Bonanat Robert		1 q	1 c
Pere Robert	mas	1 i 1/2 q	1 c
Romieta, muller de Guillem Samar	peça de terra		1/2 c
Bernat Xifre	vinya i hort		1/2 c

Abreviatures: (ordi) q: quartera; qtà: quartà; (vi) c: corter
Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1418

Taula 20. Joves, joves acensades i tragins prestats, segons els capbreus de 1409 i 1418						
1409	1418	concepte	joves	j acen.	tragins	observacions
filla de Bernat Muntaner	Ferrando de Muro	mas de la Guàrdia	3		1	si té bestiar (1409: però enderrocant, no presta joves ne tragí)
Francesc Company	Francesc Company	mas Companys	2	1	1	si té bestiar, si no, no hi és tengut
Pere Maiol del Clot	Ramon Andreu del Clot	mas Maiol	3		1	si ha bestiar de lauro (1409: mas no n'i a)
Antoniet Guerau	Antoniet Guerau	mas prop els Gassons	1			si bestiar havia, si lo senyor ho vol
Francesc Messeguer	Francesc Messeguer	mas Messeguers		3	1	quan lo senyor lo vol
Pere Sans de Recreus	Miró de Recreus	mas	3		1	si té bestiar
Pasqual Recreus	Pasqual Recreus	mas	3		1	si té bestiar cascun any, com senyor les vol
Bartomeu Riera	Bartomeu Riera	mas Padrosell	3	1	1	si té bestiar, com lo senyor ho deman

Terra de masos, vila de mar

Jacme Gibert, hereu	Jacme Gibert, hereu	mas dels Ferrers	3		1	si té bestiar, com lo senyor los deman
Bonanat Robert	Bonanat Robert	mas Gassó	2		1	si té bestiar
Guillem Roig des Pujol	Guillem de Quart	mas Roig des Pujol		3	1	si té bestiar, com lo senyor ho vol
Guillem Paulega	Guillem Paulega	mas d'en Mateu dels Solers	2	1	1	
Ferrer Messeguer	-	peça de terra	2		1	
Antoni Esparreguera	Antoni Esparreguera	peça de terra	3		1	
Ferrando de Muro	Ferrando de Muro	heretat que comprà de na Sales	3		1	si al masia tornaria e tenia bestiar
Guillem Bardoï	Guillem Bardoï	heretat	2	1	1	si té bestiar
Bernat Pagès	Bernat Pagès	masia enderrocada	1 i 1/2		1	si té bestiar
Jaume Moles	Jaume Moles	maisa de Berenguer d'espadamala	3	1	1	si tania bestiar de lauró cascun any, com lo senyor ho deman
Antoni Olivella	Antoni Olivella	mas Solers antigament	3		1	si tenia bestiar en la dita propietat
		la meitat del mas Palou	2	1/2	1	en cas que tingués bestiar en lo dit mas
Pere Gibert de la Plaça	Pere Gibert de la Plaça	masia e possessions	3		1	si té bestiar de lauró, com lo senyor lo deman de cens
		2 propietats		1		
Pere Ortolà, major de dies	Antoni Carbonell	alberg seu i codoler	3		1	Emperò si té bestiar, en altre manera no hi és tengut
Francesc Rossell Xifre	Francesc Rossell Xifre	masia i hort	3		1	si té bestiar
		la meitat del mas Palou		1/2		si té bestiar
Pere Amat	Pere Amat	gran camp	3		1	si té bestiar
Pere Robert davant del castell	Pere Robert davant del castell	masia antiga	3		1	si té bestiar
Guillem Clapers	Ramon de Soldevila	mas Godai, enderrocacat	3		1	si té bestiar
Guillem de Quart	Guillem de Quart	masia antiga a la plaça del castell	3		1	si té bestiar
la muller de Pere Muler de Vilanova	-	masia antiga	3		1	
Antoni Bertran	Antoni Bertran	terra on és el Colomer		3		

Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409; 1418

5. L'ESPAI: EL TERRITORI I EL PAISATGE EN QUÈ ACTUA LA COMUNITAT

Un cop vista la manera com l'Almoina es va fer amb el domini del castell de Sitges i els diferents nivells de senyoriu que va adquirir per herència i per compra, és necessari conèixer el territori que conformava aquest domini, que és, alhora, el mateix en el qual la comunitat objecte d'aquest estudi es movia, actuava, vivia i moria. Aquest paisatge s'ha d'entendre com un territori antropitzat, fruit de l'activitat humana, sense deixar de tenir present els elements que el conformaven i preguntar-se el perquè dels seus límits (Bolós 2004, 9-10). A continuació, doncs, desgranarem les característiques d'aquest espai, centrant-nos en la manera com es va estructurar el territori tant en funció de les exigències i les voluntats dels seus habitants com per les seves característiques intrínseques.

5.1 Terme castral, terme parroquial

Abans de res, però, és necessari posar els límits a aquest domini a partir de dues estructures territorials que podien ser o no coincidents en l'espai: el terme castral i el terme parroquial. A diferència d'altres territoris, on la parròquia va ser el marc de referència espacial per situar masos, terres, viles i camins, al Penedès aquest marc era el castell.²⁹⁴ No es tractava,

²⁹⁴ Al nord-est de Catalunya, a gran part del bisbat de Girona, la distribució espacial es basa principalment en els límits parroquials. Això era degut, en part, al fet que el marc senyorial era molt heterogeni. A l'interior d'una mateixa parròquia hi podia haver múltiples senyories, sovint superposades entre elles. Per això, «davant el gran nombre de senyories, la institució parroquial [...] havia esdevingut l'únic element que cohesionava internament una comunitat rural» (Mallorquí 2007, 611). Fins i tot, en aquest territori, alguns senyors van

però, de dos nivells d'estructuració incompatibles, tot al contrari: solapats un amb l'altre, cada un d'ells tenia atribuïdes una sèrie de funcions i de prerrogatives, convivint amb major o menor fortuna.

Com indiquen autors com Batet (1996) o Bolós (2001), el castell termenat és una institució fonamental per entendre els territoris de frontera com el Penedès. La seva divisió territorial es basava en termes dependents d'un castell, i en el seu interior hi podia haver un o més nuclis de població i una o més parròquies. La importància del castell termenat al Penedès troba els seus orígens en la formació d'una complexa xarxa castral, formada entre els segles IX i XI amb el doble objectiu de defensa i ocupació del territori, un procés endegat des de la cort comtal, amb el participació de la família vescomtal i els veguers.²⁹⁵ El litoral de la marca Penedesenca, juntament amb el nord del Gaià, va ser l'espai estructurat més tardanament, a mitjans del segle XI. Amb l'objectiu de defensar la costa, i també l'interior, dels perills vinguts per mar, la xarxa de castells va ser més espessa, de manera que els termes castrals resultants eren de dimensions més reduïdes. En aquesta composició territorial, el *castrum* de Sitges sorgí com a defensa litoral dins del terme del castell d'Olèrdola. Aquest, amb un extens territori que el 991 anava des de la plana penedesenca fins «*in ipsa mare*»,²⁹⁶ es va anar dividint en termes castrals menors entre finals del segle X i principis del XI, per la impossibilitat de tenir un control efectiu sobre un territori massa ampli (Batet 1996, 37). Cubelles se'n segregà el 999 i els castells termenats de Canyelles i Ribes abans de mitjans del segle XI.²⁹⁷ Poc temps després es va reproduir el mateix procés de fragmentació, aquest cop respecte a Ribes, en formar-se els termes de Sitges i la Geltrú. Es considera que Sitges tenia terme propi almenys des de 1041 quan, en una convinença per la qual el bisbe Guislabert infeudava a Mir Geribert i la seva muller Guisla el castell de

prendre la parròquia com a base per organitzar els seus propis dominis. La cronologia i la formació de la xarxa castral d'Osona, en canvi, és més propera a la del Penedès (Riu 1982).

²⁹⁵ Sobre el paper dels comtes i els seus funcionaris en la formació de la xarxa de fortificacions de la Marca penedesenca, vegeu els estudis realitzats per Batet (1995; 1996). No es pot deixar de banda, però, la tasca feta per alguns monestirs, principalment el de Sant Cugat del Vallès, i algunes famílies i comunitats pageses pioneres (Biosca, Vinyoles *et alii* 2001). I tenint present, a més, que no es pot concebre com un territori buit, cal tenir en compte la població que s'havia mantingut sempre en el territori. En va parlar Bonnassie (1979-1981) i, seguint aquest, Salrach (1998), entre d'altres, tot i que la complexitat d'un argument com aquest fa necessària la realització de més estudis, documentals i arqueològics, que permetin valorar, en termes reals, fins a quin punt era present l'existència d'aquest substrat humà.

²⁹⁶ Segons el document de dotació de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola (ACB, *Libri Antiquitatum*, vol. IV, doc. 277, editat i estudiat per Muntaner 1995). Tot i que en aquest document es faci referència al terme de l'església, són els mateixos que el comte Sunyer va atorgar al castell (Batet 1996, 42).

²⁹⁷ Malgrat la carta de població atorgada pel bisbe Vives el 990, que eximia tots els habitants del castell de Bell-lloc o de Ribes de certs pagaments, reservant-se però els delmes i primícies (ACB, *Libri Antiquitatum*, vol. IV, f. 157r, publicat per Font i Rius (1969-1983, vol. 1.2, doc. 10)), quan el 1039 Folc Geribert, germà de Mir Geribert, castlà d'Olèrdola, dona el castell de Ribes a la Seu de Barcelona, la donació específica que es trobava dins els termes del castell d'Olèrdola (Batet 1996, 42-47).

Ribes, el primer es reservava el castell de Sitges en dominicatura.²⁹⁸ Fou al voltant d'aquest castell, situat a primera línia de mar sobre un promontori rocós, que s'hauria començat a formar un poblament concentrat que s'havia concretat, uns dos-cents cinquanta anys després, en la vila de Sitges.

Aquesta estructura castral va condicionar la formació de la xarxa parroquial (Bolós 1993, 263-268; Batet 1996, 82-84). El territori del Penedès estava farcit d'un gran nombre d'esglésies pròpies, anteriors a la formació de la xarxa castral, o que bé es van formar al costat d'aquests castells com a esglésies castrals (Batet 1993, 244-250), una situació que, sembla, va representar el principal fre a l'establiment precoç d'una xarxa de parròquies o almenys no ha quedat constància de la seva consagració.²⁹⁹ La parròquia de Santa Tecla de Sitges és citada per primera vegada el 1035 i depenia directament del bisbe de Barcelona.³⁰⁰ Sorgida com a subdivisió de la parròquia de Sant Miquel d'Olèrdola,³⁰¹ no en coneixem els límits originals –per bé que potser coincidien amb els castrals–, però al segle XIV depenien d'aquesta parròquia tant els habitants del castell de Sitges com els de Campdàsens, en total 190 famílies el 1414.³⁰²

²⁹⁸ El document assenyala que aquest castell tenia un terme, tot i que no se n'indiquen els límits: «*ut ipsum kastrum quod edificatum est in ipso pugio vocitatum Cegias cum eius termino sit dominicatura supra dicti Guilaberti episcopi*». 1041, novembre, 24, ACB, 4-70-413, publicat a Baucells, Fàbregas *et alii* (2006, vol. II, doc. 606). Aquest és el primer document en pergami conservat en el fons de Sitges relatiu al domini de l'Almoïna. Poc temps després, el 1057, el bisbe Guislabert i Mir Geribert van infeudar a Arnau Arloví la torre anomenada Miralpeix, que també es trobava dins del terme de Ribes –s'hi inclouen els límits de la quadra–, per tal que la poblés i fes cultivar les seves terres. ACB, *Liber Antiquitatum*, vol. IV, f. 160v, publicat per Font i Rius (1969-1983, vol. 1.2, doc. 27). El castell de la Geltrú, en canvi, es documenta per primer cop més tardanament, el 1092 (Batet 1996, 44).

²⁹⁹ Al segle X només es té constància de la consagració d'una parròquia, la de Sant Miquel d'Olèrdola (991), publicada per Muntaner (1995).

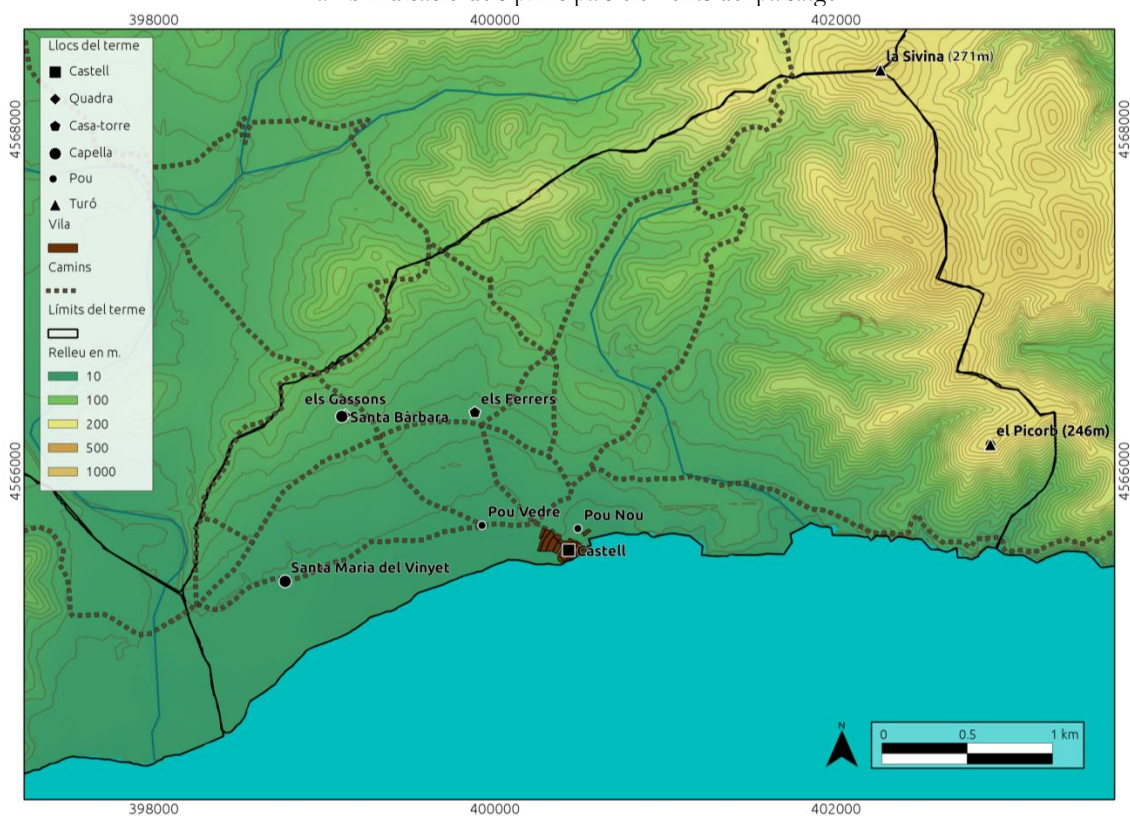
³⁰⁰ El bisbe tenia el dret de col·lació de la parròquia, fins que el 1538 va ser traspassat a la Pia Almoïna (ADB, Campillo, *Speculum titulum ecclesiarum*, vol. IV, f.328), motiu pel qual l'Almoïna va rebre la possessió corporal de l'església i els seus edificis annexos (1537, novembre, 19. ACB, Notaris del Capítol, Gaspar ça Franquesa, vol. 618, f.128r-136v). Sobre la primera referència de la parròquia, *Catalunya Romànica*, vol. XIX, p.63.

³⁰¹ Els límits de Sant Miquel d'Olèrdola arribaven el 991 al mar pel Picorb, el turó situat a 2,5 km a l'est de la vila de Sitges, i que coincideix amb els límits del terme castral (Muntaner 1995, 51).

³⁰² Segons dades de la visita pastoral d'aquell any. ADB, Visites pastorals, T.11, f. 244v-247r. Desconeixem els motius pels quals Campdàsens formava part de la parròquia de Sitges. El castell de Campdàsens havia format part originalment del terme d'Eramprunyà (Campmany 2000, 197). El 1163, part del seu terme es va segregar quan Alfons I féu donació a l'església de Sant Vicenç que hi havia construïda al terme, de la coma de Campdàsens per tal que s'hi edificués un priorat sota la regla de Sant Agustí (1163, setembre, 22. L'original es troba a l'ACA (Varia 2, Alfonsi I, testam. privil. statuorum, etc.) i va ser publicat per Llopis i Bofill (1891, apèndix 2). Es conserva un trasllat del 21 de maig de 1397 a l'ACB, 4-78-1). Campmany hipotetitza que l'església de Sant Vicenç havia estat abans parròquia de Campdàsens, en base a una mala lectura d'un document publicat per Bofarull (1911, apèndix II). Sobre la formació de Garraf, vegeu Muntaner (1989; 1990).

El terme del castell de Sitges era de 9,8 km², i una densitat d'uns 15,91 focs per km², una densitat alta que s'explica per la presència de la vila.³⁰³ De forma triangular, la seva línia de costa era d'uns 5 km d'obertura al mar, d'un territori de pla i baixos relleus en la seva part SE i de turons al NE. Els límits E i N del terme estaven marcats de manera natural per les carenes de la muntanya: a l'E, el límit anava carenejant des de la Sivina, a 271 m, fins al mar, a la Calaforn, mentre que al N anava baixant per la carena des de la mateixa Sivina, per l'anomenada Serra dels Gegants, fins a trobar-se amb la riera de Ribes, que marcava el límit O del terme. Resseguia aquesta carena i feia alhora de límits entre els termes de Sitges i Ribes una carrerada secundària –de la qual encara avui se'n conserven algunes parts– que podia estar lligada a les grans carrerades que portaven bestiar des del Pirineu i l'interior fins al massís del Garraf i Barcelona (Vives 2007, 298).

Mapa 5. Límits del terme del castell de Sitges, amb indicació dels principals elements del paisatge

³⁰³ Segons les dades extretes del fogatjament de 1358, en el que es comptabilitzen 156 focs a Sitges, més 25 de la parròquia de Santa Tecla, que incloïen els del terme que Campdàsens, que deuen ser en realitat la majoria (Pons Guri 1964, 434). A Cruïlles, Mallorquí (1998, 49) calcula una densitat de 8,15 capbreuants per km², que ell ja defineix d'elevada. Pel que fa a les dimensions d'altres termes propers al de Sitges, el de la Geltrú és de dimensions semblants (8,8 km²), donant-se el cas que es va segregar alhora del de Ribes. Aquest darrer tenia una superfície, després de les esmentades segregacions, de 40,8 km², similar al de Cubelles (38,8 km²). El del castell de Campdàsens, tenia unes dimensions intermitges als termes anteriors (16 km²).

El terme estava creuat per diversos camins en sentit N-S i E-O, que sovint reben l'apel·latiu genèric de *carrera pública*, *camí públic* o *via pública* i d'altres vegades s'indicava el topònim al qual es dirigien: «el camí qui va a Miralpeix», «el camí de Jàfer», «el camí qui va a Ribes». Travessava d'E a O del terme un camí principal, el camí Reial o Ral, procedent de Barcelona per les costes del Garraf, i que es dirigia per la costa cap a Tarragona per la Geltrú (Vives 2007, 538). Aquest camí rep a vegades també el nom de «camí de Barchinona» (quan es dirigia de la vila cap a l'E), o «camí qui va de Ciges a Terragona» (quan es dirigia cap a l'O). El segon camí en importància era el camí que es dirigia, travessant la carena, cap a Ribes i d'allà, per la riera de Vilafranca, fins a aquesta vila reial, motiu pel qual sovint rebia el nom de «camí qui va a Vilafranca». A banda d'aquests dos camins principals, d'altres camins secundaris recorrien el terme per facilitar l'accés a masos, terres i vinyes. Sovint rebien el nom del topònim als quals s'apropaven o que travessaven: el camí dels Ferrers, el camí de Recreus o dels Godais; el camí dels Gassons; el camí dels Companys; o el camí de Codolet.³⁰⁴

5.2 La vila i el terme

El centre del terme de Sitges era el castell (citat des del 1041), que estava situat a primera línia de la costa, en el punt més alt del puig de Sitges, a 15 m sobre el nivell del mar, protegit de manera natural per la roca pels vessants S i O. Al voltant d'aquest castell s'havia anat agrupant una part important de la població, conformant la *vila* de Sitges, mentre que la resta es distribuïa en hàbitat dispers pel *terme*. Els propis sitgetans eren conscients d'aquesta dicotomia i quan anaven a notari, feien constar si pertanyien a un o altre espai: darrere dels seus noms i cognoms no acostuma a faltar mai el distintiu “del terme” o “de la vila”.

La població s'aglutinava fonamentalment en aquest nucli concentrat: en el jurament de fidelitat que els sitgetans van fer a Bernat de Fonollar després de la sentència arbitral de 1323, 103 persones declaraven ser «de la vila», mentre que 43 afirmaren ser «del terme».³⁰⁵ En canvi, en el capbreu de 1368, dels 158 declarants, 141 persones eren de «la vila», mentre que la resta, 17 estaven als «mases deffora».³⁰⁶ Aquestes dues dades no ens parlen només de la importància de la vila com a centre neuràlgic del terme, sinó també d'un progressiu abandonament del camp en favor de la primera: del 30% de la població que hi vivia el 1323

³⁰⁴ La ubicació d'aquests camins s'ha fet a través de la fotografia aèria històrica, de l'any 1956 (disponible a www.icc.cat) i el mapa de 1860 titulat *Plano Geométrico del término jurisdiccional de Sitges*. Tomás Soler, agrimensor (sobre tela, esc. 1/5.000), conservat a l'AHMS.

³⁰⁵ 1323, juliol, 3-7. ACB, 4-70-404.

³⁰⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de comptes, 1368.

només quedava en l'àmbit purament rural un 10% al darrer terç del segle XIV. En les properes pàgines intentarem desglossar, per una banda, els motius d'aquesta importància de la vila sobre la resta del territori i, per altra, com s'organitzava l'hàbitat dispers i el perquè del seu abandonament.

Una vila, dos espais: dins i fora les muralles

La vila de Sitges tenia un origen castral, amb un castell a l'entorn del qual s'havia anat formant l'entramat de carrers i una església situada en una posició no central, tot plegat encerclat per un recinte emmurallat. Les dades esmentades demostren la importància de la vila com a principal espai de concentració de la població, però també ho era com a nucli del poder senyorial. En ella es concentraven la major part dels símbols del seu domini, és a dir el castell –que servia alhora de residència del procurador de l'Almoïna, de cort del batlle i de magatzems per les rendes cobrades al terme–, el forn de pa i la ferreria, els destrets senyorials. L'Església hi tenia la seva presència amb el temple parroquial, el fossar i, sobretot, la notaria. El grup de llocs singulars es tancava amb l'hospital de Sant Joan, fundat per Bernat de Fonollar i que donava assistència a pobres i malalts, i el mercat, punt central de la vida de la comunitat i de la gent de les rodalies, un dels marcs indiscutibles de les seves relacions econòmiques i socials. Tots aquests elements es trobaven protegits darrere les muralles, que encerclaven el nucli original, tot i que des d'almenys a principis del segle XIV es van veure superades per l'augment de població, fet que va suposar l'urbanització d'un nou barri extramurs, el Raval.

Les muralles o *murs*, com s'anomenaven a l'època, tancaven un espai reduït, de forma triangular, de poc més d'una hectàrea, situat al capdamunt del puig de Sitges, en un promontori rocós sobre el mar. La muralla, emblanquinada³⁰⁷ i envoltada per un vall, consistia en gran part del perímetre en la paret posterior de les cases. Tenia tres torres, dues situades als angles de la muralla sobre el mar i una al costat del portal principal. El 1389 rebien el nom de torre d'en Messeguer –en la qual hi havia la *verdesca major*–, torre de na Marcona i torre d'en Font, també amb verdesques.³⁰⁸ La primera, que posteriorment va rebre el nom de *la Verdesca* (Muntaner 1986, 165), deuria ser la situada sobre el mar davant l'església parroquial, a l'angle SO de la muralla, mentre que la de na Marcona correspondria

³⁰⁷ El procurador de l'Almoïna feia *emblançar* periòdicament els murs: «Primerament pague a n Paschal de Recreus, dicmenge a VIII de juny de l'any M CCCXC e tres, per IIII jorns que avia emblanecat e obrat al mur a raó de IIII sous per dia, suma XVI sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1393, s/f.

³⁰⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1389, f.35v-36r.

a l'angle SE. Aquesta darrera rebia el 1398 el nom de torre d'en Bonanat Amat³⁰⁹ i també es va anomenar de Sant Pere (Muntaner 1986, 133). La darrera, la torre d'en Font, era en realitat una bestorre i estava situada al costat del portal de la vila.³¹⁰ El 1409, amb la posada de la primera pedra amb cerimònia inclosa, se'ls va afegir una quarta torre, anomenada torre de Santa Eulàlia, situada al costat de la torre de na Marcona, vers el port de n'Alegre.³¹¹

Mapa 6. La vila emmurallada i el Raval

Les defenses eren primordials per la seguretat dels veïns, sobretot per la situació de la vila, a primera línia de costa, i per tant molt susceptible als atacs marítims. El seu manteniment i

³⁰⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1398, s/f.

³¹⁰ El 1360 estava en mans de Pere Font, annexa a una casa, però entre finals del segle XIV i principis del XV va passar a la mans de la família Guitart (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, 50v; 1409, 26r). Mossèn Fèlix Clarà (1982, 95) la va descriure a la segona meitat del segle XIX, quan encara estava dempeus: «su altura sobrepujaba las casas más altas de la población y sus paredes eran de piedra y argamasa muy cargada de cal y gruesa arena, y de un espesor de unos diez palmos por la parte circular, bien que menos gruesa la del detrás, recta, en la que se veía un arco de punta, a manera de portal [...] y encima una ventana, también de punta».

³¹¹ Es va deixar constància en els llibres de cort de l'inici de les obres: «En nom de nostra Senyor Déus e de la humyl verge madona Sancta Maria, mare sua, és assí posat a memòria que dimarç dematí, que's contava XXVI del mes de març, any M CCCC VIIIº, estants almoyners los honorables senyors en Pere Guillem Joffre, precentor, e Fferrer des Pujol, canonges de la Seu de Barchelona, fou principiada e començada en la muralla de la vila de Citges, vers lo port appellat de n'Alegre, una bella torra radona, a la qual fou per los dits honorables almoyners imposit nom de Sancta Eulàlia, cors sant de Barchinona, e la primera pedra de la qual torra fou per los dits honorables almoyners posada e asseguda». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f. 130v.

reparacions es feien molt costosos, constituint any rere any una de les despeses destacades de la senyoria (cfr. Capítol 4.2). Per aquest motiu, a finals del segle XIV, com en molts d'altres llocs de la Corona, el rei va concedir a la vila el privilegi d'imposicions sobre la venda, distribució i consum de diferents productes «*ad reparandum, construendum et perficiendum muros, turres, valla, barbicanas et alias fortitudines tuicioni et deffensionis dicte ville*». ³¹² Dues entrades permetien l'accés a l'interior de clos emmurallat a través de ponts, que van ser reformats a mitjans del segle XIV: el portal de la Vila, al pany O del mur, que es dirigia cap al camí Reial en direcció a Tarragona, i el portal de Barcelona, també conegut com a portal d'en Carbonell o d'en Galiot, al pany E de la muralla. ³¹³

La vila, centre del poder senyorial

Com hem dit, dins les muralles es concentraven pràcticament tots els elements demostratius del poder senyorial. El castell era, no només visualment sinó també de manera simbòlica i efectiva, el més important: era el lloc on residia el procurador de l'Almoïna, on hi havia la cort del batlle i on l'Almoïna conservava les rendes que recollia al terme. Però també hi havia, a l'intramurs, dos dels principals espais de serveis del terme, que eren destrets senyorials: el forn de pa i la ferreria.

El castell consistia en un edifici exempt de planta quadrada format al voltant de la original torre circular, situada en el punt més alt del puig de Sitges. Havia estat el lloc de residència de Bernat de Fonollar i, amb l'arribada de l'Almoïna, la del seu procurador, i també el lloc on s'estaven els almoïners quan venien de Barcelona. Però a més, també era la seu de la cort del batlle de l'Almoïna i de l'escrivania senyorial, el lloc on s'impartia justícia, on els jutges celebraven els judicis i dictaven sentència, on els veïns de la vila i el terme es presentaven per reclamar els seus drets i també on es portaven els presoners, perquè el castell també era la seu de la presó, que es trobava a la planta baixa de la torre central. A més, era el lloc de d'acumulació de les rendes: al celler del castell, hi havia grans cups i bótes per la producció i l'emmagatzematge del vi que s'enviava anualment a Barcelona. ³¹⁴

³¹² En els llibres de comptes del procurador de l'Almoïna es registren contínues despeses pel lloguer de mestres d'obres que reparaven i feien millores en murs, verdesques, merlets, etc. Sobre el privilegi de les impicions, 1391, agost, 18. ACB, 4-70-42. Apèndix I, doc. 411 (cfr. Capítol 6).

³¹³ Entre el 25 d'agost i el 26 de setembre de 1356, el procurador de l'Almoïna va fer reparar el pont del portal d'en Carbonell o del portal de Barcelona (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1356, s/f). El 1358 continuaven les reparacions d'aquest pont, que llavors rebia el nom de «pont d'en Guitart», alhora que es reparava el pont de l'altre portal, anomenat el «pont prop d'en Pere Coll» (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1358, s/f). A la banda oest de la muralla, al portal de la Vila, el 1409 Pere Riba confessava tenir un alberg que «és al cap del carrer Nou e afronta ab lo pont» (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.23r).

³¹⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1342, s/f.

El gra, en canvi, s'acumulava en taüts de fusta i quatre sitges situades en punts propers del castell.³¹⁵

L'inventari fet després de la mort de Bernat de Fonollar el presenta com un edifici planta baixa i dos pisos. A la planta baixa hi havia l'estable, una cort de porcs i un celler, a més de la presó, mentre que a la planta noble hi havia la sala principal, tres dormitoris, una sala d'armes, la cuina i el rebost (Batlle/Parés 1986). Un inventari de 1376 parlava també d'una capella gòtica, amb volta estrellada, construïda dins la torre (Parés 2007, 213). La seva porta principal s'obria a la façana N de l'edifici, davant de la qual hi havia el pati del castell, on hi havia un pou.³¹⁶

Ben a tocar, davant la façana O del castell, a la plaça de la Vila, el lloc més vital del terme, hi havia el forn de pa comunal, motiu pel qual també rebia el nom de *plaça del Forn*. El forn era lloc de trobada de la comunitat, però també espai de discòrdies i de disputes, un element característic dels nuclis d'hàbitat concentrat i, com hem vist, també un dels elements distintius del domini senyorial en el castell termenat. L'edifici comptava amb dos forns al seu interior, un dels quals només s'encenia quan era necessari. A més de la zona de cocció i el lloc pels utensilis del forner i la llenya, hi havia un espai per pastar i llevar el pa, tot i que moltes cases del terme tenien pasteres per fer-ho. La neteja de l'espai del forn es feia gràcies a una claveguera que s'havia de mantenir desembossada per no crear inconvenients als veïns.³¹⁷ La fàbrega o ferreria, per la seva banda, sembla que es trobava a tocar del portal de Barcelona, i a tocar de la muralla, de manera que es podia mantenir net l'espai interior a través d'un canal que travessava la muralla. Pel seu ús, els vilatans pagaven el lloçol (cfr. Capítol 4.2).

La presència de l'Església a la vila: la parròquia

Després del castell, el segon edifici de la vila en importància, física i simbòlica, era l'església parroquial, dedicada a Santa Tecla, que tenia sota el seu control un terme que al segle XIV

³¹⁵ Les sitges, que contenien ordi, tenien cabudes de 100 quarteres en dos casos, 80 quarteres i 28 quarteres, mentre que els taüts, que contenien forment i mestall, eren de 39 quarteres i 14 quarteres i mitja (Batlle/Parés 1986, 174).

³¹⁶ «*et pathico putbei dicte platee dicti castru de Cigiis*». 1374, juny, 7. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, Cartulari A, f.139v-141v. Apèndix I, doc. 205.

³¹⁷ *El saig Pere Romeu posa pena de X sous als forners, que tinguin la claveguera del forn escurada e eisernida de manera que no pugui provocar cap dany a na Guitarda des Portal*. 1388, març, 10. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.63v.

comprenia els castells de Sitges i Campdàsens.³¹⁸ El temple estava situat a prop del castell senyorial, a primera línia del mar sobre una paret de roca d'uns 10 m d'altura. Era d'estil gòtic i substituïa una església anterior, feta en estil romànic. Sembla que entre 1317 i 1321 es van fer obres per engrandir l'edifici gòtic, amb un cost de 4.750 sous (Parés 2007, 143). A més de les tres capelles que tenia a principis del segle XIV, dedicades als sants Vicenç, Salvador i Bartomeu, Bernat de Fonollar va manar construir-ne altres dues, dedicades a sant Pere Màrtir i sant Miquel, i que va fer decorar al pintor Ferrer Bassa poc abans de 1324.³¹⁹ A més, el noble va fundar un benefici en cada una d'elles i els va assignar part de les rendes del castell de Campdàsens.³²⁰ Davant del portal de l'església, en la plaça que s'obria davant del mar, hi havia el fossar o cementiri.³²¹ El temple parroquial no només era punt de reunió els dies de precepte, sinó que, per les seves dimensions, era un dels pocs espais interiors en el qual es podien reunir tots els habitants del terme.³²²

A banda del ministeri eclesiàstic, però, el rector exercia una funció tan o més important: la de notari. Com en moltes d'altres parròquies, a Sitges el rector gaudia de plenes funcions notariales per dret consuetudinari, un fet característic dels bisbats de Vic, Tarragona, Lleida, Urgell i Barcelona (Ginebra 2000, 99-100). Dit d'altra manera, no només tenia la capacitat de redactar instruments vinculats a l'administració sacramental, com capítols matrimonials i testaments, sinó tot tipus d'instruments (Conde/Gimeno 1989, 283), com proven en efecte els manuals notariales conservats. El seu àmbit d'actuació era el territori de la parròquia, però també s'atansaven a l'escrivania parroquial persones dels termes propers. En els primers anys de domini de l'Almoïna, el rector va considerar que les seves prerrogatives s'havien vist afectades per l'activitat de l'escrivania de la cort, «car deya que inventariis, tuduries, actories e altres actus iudicials se pertayen a el de fer e no a la dita cort de Ciges», pel qual va iniciar un plet contra l'Almoïna.³²³ La notaria es trobava al costat mateix de

³¹⁸ L'advocació única a Santa Tecla es va mantenir fins a finals del segle XV, quan s'hi va afegir Sant Bartomeu. El 1497 ja apareix citada com a església parroquial de Sant Bartomeu i Santa Tecla (Parés 2007, 144).

³¹⁹ Sobre les capelles construïdes per Bernat de Fonollar, vegeu el testament d'aquest noble (Apèndix I, doc. 27). Sobre l'autoria de Ferrer Bassa, vegeu Mas (1912, 250).

³²⁰ Segons indica en el seu testament (Apèndix I, doc. 27). El benifet de Sant Pere Màrtir tenien assignades, a més, unes cases davant de la parròquia, anomenades les cases de Sant Pere Màrtir (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.18r).

³²¹ Un espai que en ocasions havia servit de reunió dels habitants del terme, com la trobada que hi van celebrar Bernat de Fonollar i la universitat per tractar una qüestió oberta entre les parts. 1293, març, 22. ACB, 4-70-455. El 1773, el bisbe havia ordenat de portar el cementiri parroquial a un lloc més adient, però va continuar en aquest indret fins a principis del segle XIX, quan es va traslladar a l'est del port de n'Alegre (Muntaner 1986).

³²² 1330, desembre, 13. AHMS, pergamins, 4.

³²³ 1362, octubre, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1362, f.30r. Davant de la protesta que va fer el rector, el procurador de l'Almoïna es va anar a informar a Vilafranca, amb els batlles de la vegueria i escrivans i jutges dels castells d'aquesta. L'enquesta va resultar favorable a l'Almoïna: en els altres castells de la vegueria,

l'església parroquial, en una cambra a la qual possiblement es podia accedir directament des del carrer, motiu pel qual la plaça del seu davant havia pres el seu nom.³²⁴ El 1537 s'hi inventariaren un tauler per escriure i «molts e diversos llibres, manuals, notes y altres scriptures de la scrivania de la rectoria de temps de diversos rectors e vicaris».³²⁵

Punts d'assistència i de convivència: l'hospital i el mercat

L'hospital de Sant Joan, fundat el 1324 per iniciativa de Bernat de Fonollar, havia actuat des dels seus orígens com a espai d'assistència a malalts i necessitats.³²⁶ Es va instal·lar en la casa-palau que havia estat de Bernat de Centelles i dues cases contigües, un conjunt situat sobre el mar, a tocar de l'església parroquial, que Fonollar havia comprat el 1320, juntament amb la castlania i l'horta del noble.³²⁷ L'hospital havia d'acollir «*pauperes, peregrini et alii pauperes et orphani et alii etiam pauperes debiles et infirmi qui laborare non possint nec querere sibi victum*», a més de donar de menjar i vestir a dos pobres de mandat durant tota la seva vida: el bord de Fonollar i en Llobet de Sitges. Se n'havia de fer càrrec un administrador, que disposava de 500 sous provinents de les rendes del castell de Campdàsens, amb els quals havia de tenir bona provisió de menjar, roba de llit i mantenir una llàntia «*que ibi ardeat de nocte ad servitium pauperum qui ibi fuerint*».³²⁸ Al final de l'any, havia de passar comptes de totes les rebudes i dates amb el successor de Fonollar al castell, el rector de la parròquia i dos procuradors elegits per aquest motiu. Sembla que els primers anys de recorregut de l'hospital van ser difícils, amb una administració força dubtosa del prevere que se'n feia càrrec. Amb l'arribada de l'Almoïna, però, es va anar consolidant com a lloc d'assistència del terme, reposant-hi regularment, en els seus llits, pobres, sans i malalts, òrfens, mundans i altres.³²⁹ L'hospital disposava, a més, d'una capella dedicada a Sant Joan, el segon lloc de culte dins del recinte emmurallat, en la qual Bernat de Fonollar va elegir ser enterrat.³³⁰

els escrivans dels castells redactaven tots aquells instruments, especialment en aquells en què intervenia el batlle o el senyor. L'any següent, però, la disputa continuava oberta (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1362, f.28v-29v).

³²⁴ «Ítem la casa de l'abadia vulgarment dita, ab dos portes obrint a la plassa de la scrivania o notaria». 1537, novembre, 19. ACB, Notaris del Capítol, Gaspar ça Franquesa, vol. 618 (*manuale quintum* 1536-1538), f.135r.

³²⁵ 1537, novembre, 19. ACB, Notaris del Capítol, Gaspar ça Franquesa, vol. 618 (*manuale quintum* 1536-1538), f.135r.

³²⁶ 1324, febrer, 20. ACB, 4-70-64.

³²⁷ Bernat de Fonollar va fer aquesta compra a Blanca de Calders, filla i hereva de Bernat de Centelles. 1320, octubre, 17. ACB, 4-70-21.

³²⁸ ACB, 4-3-150. Apèndix I, doc. 27.

³²⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Hospital de Sant Joan, llibre de comptes 1327-1341, f.34v. El 1414 l'hospital tenia 4 llits (Parés 2007, 160). Els primers anys de la seva existència, de 1326 a 1341, que coincidiren amb el període de transició entre la mort de Bernat de Fonollar i l'accés definitiu al domini per part de l'Almoïna, el prevere assignat per la seva administració, Ramon de Pla, no es cuidava correctament dels pobres que hi

A la plaça del castell, l'espai de convivència per excel·lència, es celebrava setmanalment, els dijous, el mercat, segons el privilegi de Jaume II de 1307 i la confirmació de Pere III, de 1346.³³¹ La implantació d'aquest mercat setmanal va ser un dels factors que va impulsar de manera més significativa l'augment de població, amb el consegüent creixement de la vila. S'atansaven al mercat tant venedors de tota la vegueria –un procés de principis del XV, ens situa a la plaça de Sitges en dia de mercat, on la protagonista, una adolescent de nom Marió, volia «comprar les dites sabates de I sabater de Vilafranca»³³² com compradors de tota la rodalia, que sovint deurien aprofitar l'ocasió per anar al notari o fer altres negocis.

Més enllà dels dies de mercat, quotidianament, els productes més a l'abast com ara verdures, llegums, farina o salses es podien aconseguir en cases particulars o bé en negocis com el de l'especier, però la carn i el peix, per qüestions d'higiene, s'havien de vendre el espais específics. Diàriament, el peix es venia a la plaça del castell (cfr. Capítol 7), mentre que els veïns es podien abastir de carn a les taules de la carnisseria, situades sota uns porxos a redós del castell. Se'n documenten dos: el *porxo vell* o *antich*, anterior a 1342, situat a la façana sud del castell, i el *porxo nou*, recolzat a la façana oest, i construït abans de 1397.³³³ Per l'establiment d'aquestes taules, l'Almoïna rebia un cens en metàl·lic.³³⁴ Hi havia almenys set taules, tres al porxo vell i quatre al porxo nou.

Un espai per viure

Però aquest espai dins les muralles era, sobretot, un espai per viure. Per viure a dins de les cases i, potser encara més, per viure al carrer. L'espai públic era la peça clau de la convivència de la comunitat. Els veïns, amics i coneguts feien petar la xerrada a les portes de les cases, des de la finestra, quan es trobaven a la cantonada.³³⁵ Als espais públics es produïen les baralles, es jugava a daus i es festejava. A l'interior el clos murallat, les places

acollia i tampoc celebrava missa com tocava, a més de jugar a daus a plaça, segons denunciaren els prohoms de la vila al bisbe. 1341, desembre, 23. ADB, Visites pastorals, T.5, f.26v-28v.

³³⁰ «*Eligo sepeliri in capella hospitalis quod construxi seu construi feci in villa mea de Cigiis*». 1326, maig, 24. ACB, 4-3-150. Apèndix I, doc. 27. Segons el codicil que va escriure pocs dies abans de morir, però, elegí finalment l'església parroquial com a emplaçament de la seva sepultura. ACB, 1-1-839, citat per Baucells (1990, 22).

³³¹ 1307, maig, 2. ACA, Cancelleria, Reg. 204, f.36r (Apèndix I, doc. 21). Sobre la confirmació de Pere III, 1346, octubre, 13. ACA, Cancelleria, Reg. 881, f.82r (Apèndix I, doc. 117).

³³² El procés intenta esclarir el cas de possible festeig entre una adolescent, Marió, i un jove de vida dissipada, Gemonic, el qual en aquesta escena volia ajudar a *massiquejar* (mercadejar, segons el *DCV/B*). ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, caixa segle XV/1412-1436, 1414, f.59r.

³³³ El 1397 el procurador de l'Almoïna feia anotació de les «Rebudes de les taules que he establides en lo porxo nou», cobrant en concepte d'entrades un total de 357 sous 6 diners (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1397, f.7r). Les taules del porxo nou limitaven amb la plaça del forn, situat a l'O del castell.

³³⁴ 1374, juny, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. Notarial, Cartulari A, f.139v-141v. Apèndix I, doc. 205.

³³⁵ Com els tres homes que es trobaren parlant a la porta d'en Francesc Xifré, al carrer Nou, sobre un home que estava presoner a la presó del castell. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, 1414, f.20v.

són l'eix vertebrador de l'espai i en ressalta la importància el fet que en els capbreus se'ls dona un nom –a diferència dels carrers i corralons, que no en tenen. En canvi, com veurem més endavant, a l'espai de la vila fora muralles, el Raval, els carrers, que són els que tenen aquesta funció vertebradora, sí que rebien nom.

Com hem dit, dins les muralles, les places prenien tot el protagonisme a la resta de l'espai. El centre per excel·lència de la vila era *la plaça*, situada a l'oest del castell i en la qual es concentraven alguns dels elements més importants del terme: el castell, el forn de pa, els porxos de la carnisseria, a més de ser el lloc on es venia el peix i es celebrava el mercat setmanal. Era el lloc habitual de congregació de la universitat, de la prestació d'homenatges al senyor, lloc de trobada dels homes armats al crit de viafors. Els homes hi passaven l'estona jugant a daus i possiblement també hi havia el costell, en els períodes en què l'Almoïna tingué el mer i mixt imperi. Al llarg dels anys estudiats rebrà molts noms: *plaça del Castell*, *plaça del Forn*, *plaça de la Vila*, o, simplement, *plaça de Sitges*. Però aquesta plaça, centre vital de la vila i de tot el terme, no era l'única del clos emmurallat. Al voltant de l'edifici del castell també hi havia, al nord, el seu pati, mentre al sud, entre el castell i l'església, hi havia la plaça Vella, en la qual es trobava el porxo Vell i possiblement l'escrivania parroquial. La darrera plaça del clos emmurallat era la plaça o placeta de Sant Joan, situada a tocar de la capella de l'hospital, que era una obertura del carrer que s'adaptava al terreny en dos nivells.

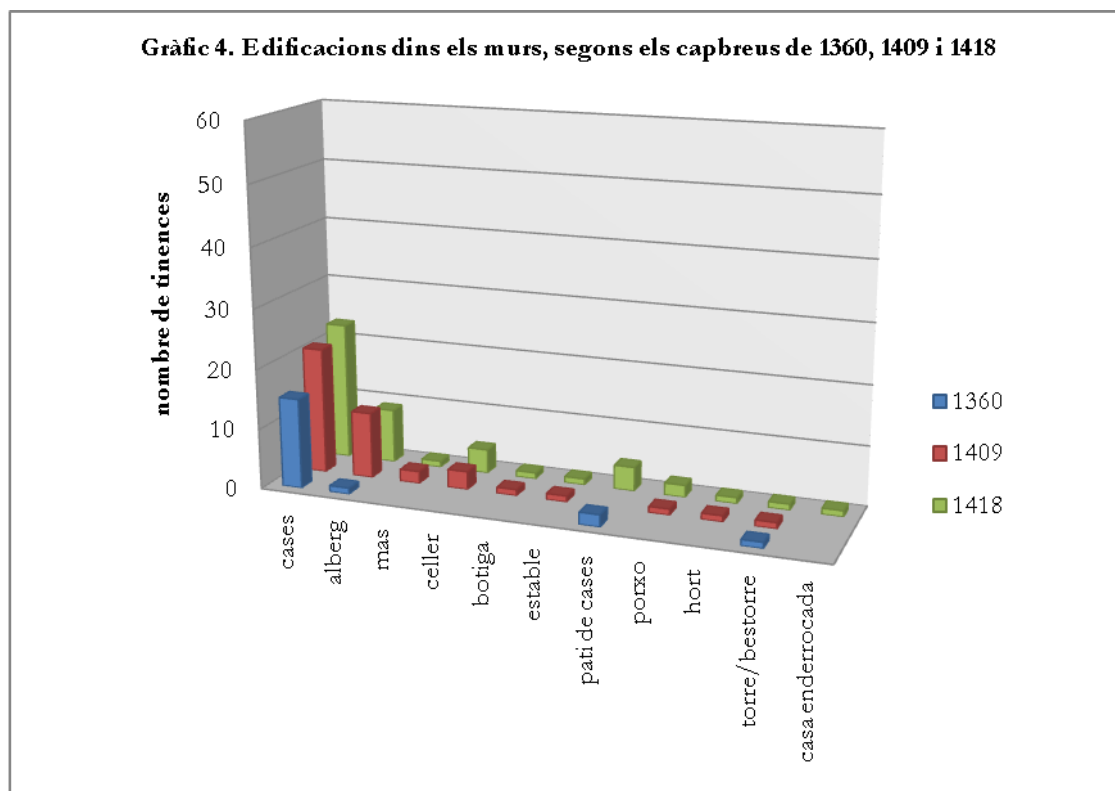
Però si de dia la vida es feia al carrer, de nit la gent es recollia a les cases, darrere les portes tancades. Segons el capbreu de 1360, dins del clos hi vivien 42 famílies,³³⁶ i el 1409, 35 persones declaraven tenir diverses tinences dins els murs.³³⁷ Dins de les muralles, un espai rebia un tractament específic, l'*estabilició del Palau*. Es tractava del lloc on hi havia hagut el palau de Bernat de Centelles i les seves cases annexes, un conjunt comprat per Fonollar el 1320. El palau i algunes cases, com hem dit, es van reutilitzar per instal·lar-hi l'hospital de Sant Joan, mentre que a resta d'edificacions es van establir a veïns de la vila.³³⁸ Aquesta distinció, però, es va anar perdent amb els anys i no sembla quedar-ne rastre a principis del segle XV.

³³⁶ De les 42 que «són dins los murs», només 19 declaren un total de 25 cases. La resta declara únicament adjutoris dels censos de masos repartits pel terme o bé per terres seves pròpies. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.45v-57v.

³³⁷ A diferència del capbreu de 1360, en el de 1409 no es separen les declaracions per zones de la vila, pel que les 35 persones que incloem són les que declaren de fet tenir una tinença dins les muralles. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409.

³³⁸ Es tracta d'un corral que donava a la plaça vella i cinc cases, una de les quals de doble nivell. Es van establir a un cens en metàl·lic diferent en cada cas, normalment més altes que els altres censos a l'interior de les muralles: 5 sous pel corral, i 9 diners, 12 sous, 7 sous, 5 sous i 6 diners per les cases. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, f.38v. Apèndix II.

La majoria d'edificacions que hi havia dins les muralles eren habitatges, cases i albergs que normalment incorporaven espais de magatzem i corral dins les seves dependències. A vegades, però, aquests espais estaven separats. Algunes famílies, residents en cases o en un alberg, es van fer amb propietats properes per ampliar la seva residència o per dotar-la d'espais de magatzem,³³⁹ sobretot cellers o *cases de celler*, porxos, eixides i horts adossats, complementen aquest panorama d'habitatges dins els murs.³⁴⁰ La casa, que sovint apareix en plural (*cases* o *domos*) era un edifici senzill, normalment de planta baixa i primer pis, mentre que l'alberg (en llatí *hospicium*) era un edifici de construcció més sòlida i, sobretot, més gran, que equivalia a diverses cases unides.³⁴¹ Aquest darrer és un mot que a les viles més grans es difongué a la segona meitat del segle XIII (Farías 2009, 215), però que a Sitges no s'utilitzà correntment fins un segle després (gràfic 4).

³³⁹ Com Guillem de Quart, que tenia un alberg, que era masia antiga, a la plaça del castell i comprà a Joan Llobet unes cases per tal d'ampliar-la (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.28v). El 1418 havia afegit al seu alberg, a més, un pati que permutà amb el prevere i vicari Bonanat Brunet (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.10v).

³⁴⁰ «Anthoni Carbonell, meriner del castell de Ciges [...] per lo seu celler que ha devant lo seu alberch dins lo mur, lo qual és al mig de las casas d'en Pere Lobet e dels pubills d'en Johan Lobet». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.24r. «Item fa de cens per lo porxet qui és denant la porta del dit alberch e per què'l pusqués cobrir, fan de cens quescun any a Nedal un diner» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.22v. El 1366 s'inventarien entre els béns de Guillem Guitard, «*unum hospicium cum exida*» ACB, Pia Almoïna, Sitges, segle XIV, quadern 3, f.7r. Apèndix I, doc. 193. Les cases del benefici de Sant Pere Martir, situades davant de l'església, tenien una eixida on hi havia un hort (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.33v). Arnau, Dalmau tenia el seu alberg davant el castell i «la casa del seller qui's té ab lo seu alberch» (Ídem, f.32r).

³⁴¹ «Fa per les cases o alberch seu». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.33r.

Dins dels murs, alguns dels albergs que hi havia són denominats a mitjans de segle XIV *mas* i a principis del XV *masia antiga* i tenia associats algunes possessions i els mateixos censos que qualsevol mas del terme.³⁴² Es tracta, doncs, de masos que no corresponen a la imatge tradicional d'un mas aïllat amb les seves terres més o menys agrupades al voltant, sinó que té la seva casa en el nucli de la vila amb les terres repartides pel terme, tal i com documenten autors com Xavier Soldevila a Torroella de Montgrí i Ullà (1999).³⁴³

Més enllà de la muralla: el Raval

Més enllà de les muralles, l'estructura del paisatge reproduïx els esquemes clàssics de distribució territorial: un barri extramurs, seguit d'un espai d'horta a tocar de la vila i amb llocs d'extracció d'aigua per facilitar el cultiu intensiu i, finalment, un espai obert de territori dedicat al cultiu de cereal i vinya.

Els nombrosos serveis que s'oferien a la vila –sobretot el mercat setmanal, però també el forn de pa, la ferreria i l'hospital–, van suposar un reclam per a nova població. El recinte emmurallat de seguida es va fer petit, motiu pel qual la nova població, es van situar a ponent de la vila, sobre un lloc fins llavors dedicat principalment al cultiu d'horta. Es tractava d'un espai que anava, a grans trets, des dels peus de la muralla fins al torrent de la Creu o dels Ferrers i la Bassa Rodona i que limitava al nord amb el camí de Tarragona i al sud amb el mar. Entre aquests horts es van anar aixecant cases que van acabar formant carrers més densament poblats com més a prop de la muralla estaven.

A principis del segle XV, el Raval el barri extramurs o *suburbium*³⁴⁴ estava ben consolidat i distribuït en cinc carrers, que s'havia edificat sobre l'horta Vella que havia estat de Bernat de Centelles.³⁴⁵ Estava estructurat en carrers paral·lels, que resseguien el desnivell que anava des del camí del Castell fins a l'arena de la mar. Aquest barri tenia els seus orígens a principis del segle XIV, quan el carrer Nou, el primer dels carrers del Raval, s'havia urbanitzat per iniciativa de Bernat de Fonollar, el qual havia comprat l'horta Vella als hereu

³⁴² «Rubert denant lo castell té lo seu alberch ab propietats del dit alberch, qui és masia antiga» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.26v; «Guillem de Quart [...] lo seu alberch qui és masia antiga, lo qual és en la plaça del castell» ídem, f.28v; «Ítem fa sa muller d'en Pere Muller de la Vilanova per les cases o alberch seu que ha dins los murs e per moltes altres propietats, que masia és antiga» Ídem, f.33r.

³⁴³ En aquell cas, la concentració de masos en l'hàbitat concentrat es dona pel risc d'inundacions que hi havia a la plana del Baix Ter.

³⁴⁴ 1392, maig, 22. ACB, 4-70-143.

³⁴⁵ De fet, el nom de Raval es fa comú a principis del segle XV. Abans aquest espai rebia el nom, comunament, d'Horta Vella.

de Bernat de Centelles, i n'havia parcel·lat i establert part de les seves terres, fins i tot alienant tinences per fer arribar el carrer fins al mar.³⁴⁶ Aquesta urbanització planificada va convertir el carrer Nou en el més densificat de la vila fora muralles: el 1342 hi havia 17 obradors, que tenien una façana d'uns 3,80 m de llarg,³⁴⁷ unes cases, un pati i un hort repartits entre 15 tinents.³⁴⁸ En paral·lel al carrer Nou es van construir altres dos carrers, el d'en Ferrando i el de la Rectoria,³⁴⁹ on hi havia la residència del rector, que s'indica en moltes declaracions de capbreuacions —«per les seues cases qui són al Raval, prop la Rectoria»—,³⁵⁰ que, per tant, no es trobava a tocar a tocar de l'església com es consideraria habitual. A principis del segle XV, se'ls van sumar dos carrers més: el d'en Totesaus i el de Jafre.³⁵¹ A banda del carrer Nou, a la resta del Raval el paisatge de cases es combinava amb alguns horts i vinyes, tot i que els carrers ja apareixen estructurats a mitjans del segle XIV.

A tocar del Raval, s'havien anat edificant cases més o menys aglomerades al cap de la Vila —al cap del Raval, al lloc on s'encreuaven el camí reial i el camí que anava de la vila al terme de Ribes— i a la parellada d'en Gassó. Ben a tocar dels darrers carrers d'aquest barri extramurs i fins prop de la Bassa Rodona hi havia la parellada del mas de Guillem Gassó, que a la seva part més oriental es confonia amb el Raval. Es tractava d'un mas amb una gran parellada —el 1413 encara rep el nom de parellada d'en Gassó—³⁵² que abans de 1342 s'havia parcel·lat i sotsestablert a moltes persones —segons el capbreu de 1360, eren 44 persones,³⁵³ que hi van plantar horts i construir petites edificacions, anomenades *estars*.³⁵⁴

³⁴⁶ «fa en Ffummat per la casa que'n Fonollar li donà per esmena d'açó que pres seu, per tal que'l carrer passàs a la mar». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, f.37r. Apèndix II.

³⁴⁷ Tot i que era habitual que un tinent tingués establert un obrador i mig, és a dir 5,40 m de façana, que és la façana que tenen les cases més antigues que s'han conservat a la vila. S'ha fet el càlcul partint del fet que un obrador prestava un cens de 5 sous, per dos obradors, 10 sous, per un obrador i mig més 5 pams es pagaven 8 sous i 9 diners i per un obrador i mig, 7 sous i 6 diners. D'aquestes dades s'extreu que el cost de 5 pams de façana estaven calculats en 1 sou i 3 diners i que per tant, un obrador a 5 sous de cens tenia 20 pams de façana. Si tenim en compte que el pam barceloní era equivalent a 0,19 m, una façana de 20 pams és equivalent a 3,80 m de llargada.

³⁴⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, f.37r-38r. Apèndix II.

³⁴⁹ El 1361 rebien el nom de carrer d'en Cudines, el carrer d'en Garrigues i el carrer del Rector (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1361, s/f).

³⁵⁰ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.18r.

³⁵¹ «des quals ha dins lo Raval de Ciges detràs l'alberch del Rector al carrer de Jàfer». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, 16v.

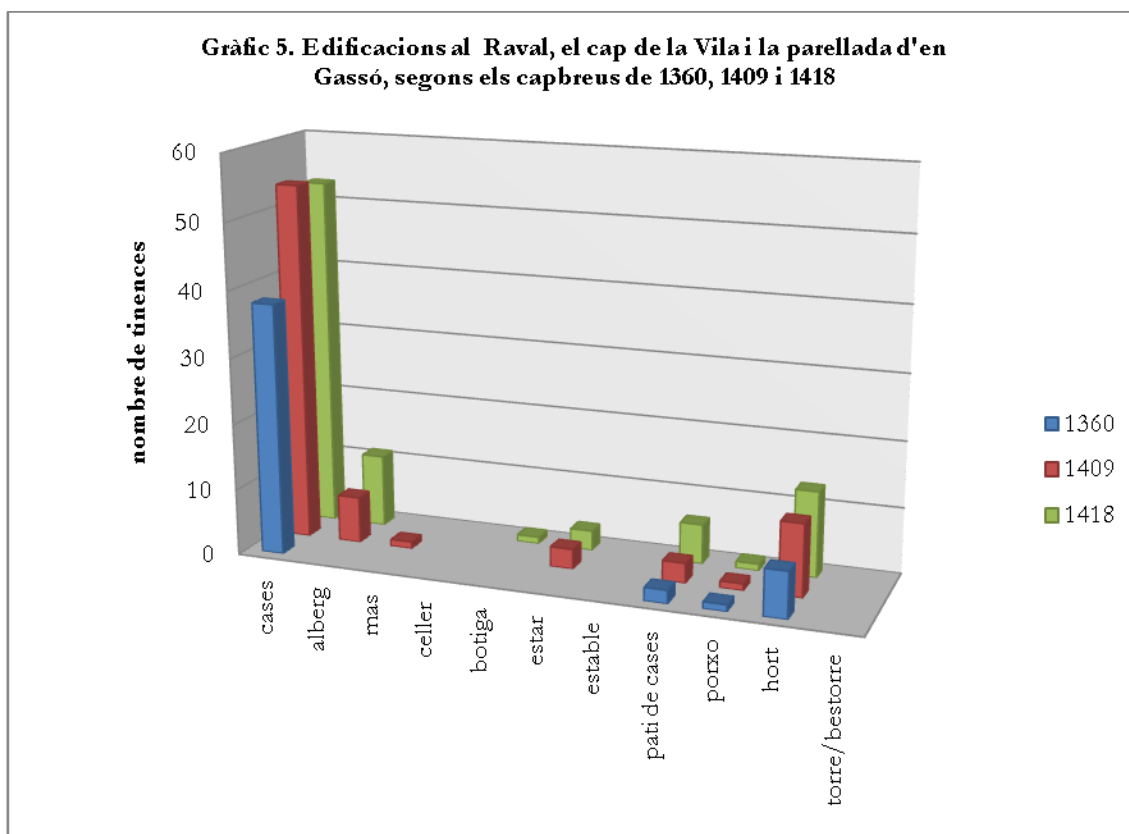
³⁵² 1413, juliol, 5. ACB, 4-70-146.

³⁵³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.101r-103v. La propietat d'aquest mas passà per moltes mans. El 1342 tenia aquest mas Guillem Gassó del mas, que fou succeït per Berenguer des Clapers, que s'havia casat amb la viuda de Gassó, Arsenda. Al tombant del segle XV, el tinent del mas era Llorç Martí, hereu de la pròpia Arsenda, el qual posteriorment se'l vengué a Bonanat Robert.

³⁵⁴ El 1403, Ferrer Carbó i la seva filla feien al mas Gassó «per lo lur alberch que afronta ab dos carrers públichs e ab l'alberch d'en Pere Robert», una quartera d'ordi. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.29v.

Potser el carrer d'en Gassó, documentat el 1393, era el propi carrer de Jafre, el darrer del Raval, o bé un altre carrer.³⁵⁵

Aquest espai fora murs va tenir el creixement més important entre finals del segle XIV i principis del XV (gràfic 5). Les edificacions fora les muralles eren en general de construcció més senzilla (cases i estars) que les de l'interior, on proporcionalment hi havia més albergs.

El Pou Vedre, la Bassa Rodona i el Pou Nou: l'espai d'horta

Més enllà del Raval i de la parellada d'en Gassó, hi havia un espai d'horta. Es tractava de l'espai al voltant del Pou Vell o Pou Vedre, rodejat d'un pati i situat al costat del torrent dels Ferrers –perquè venia d'aquell lloc– o de la Creu –per la creu que hi havia en aquell indret–, que desembocava al mar, passant per la Bassa Rodona.³⁵⁶ Eren horts rodejats de tàpia en els quals es combinava el cultiu d'hortalisses i arbres fruiters amb el de cereal.³⁵⁷ A

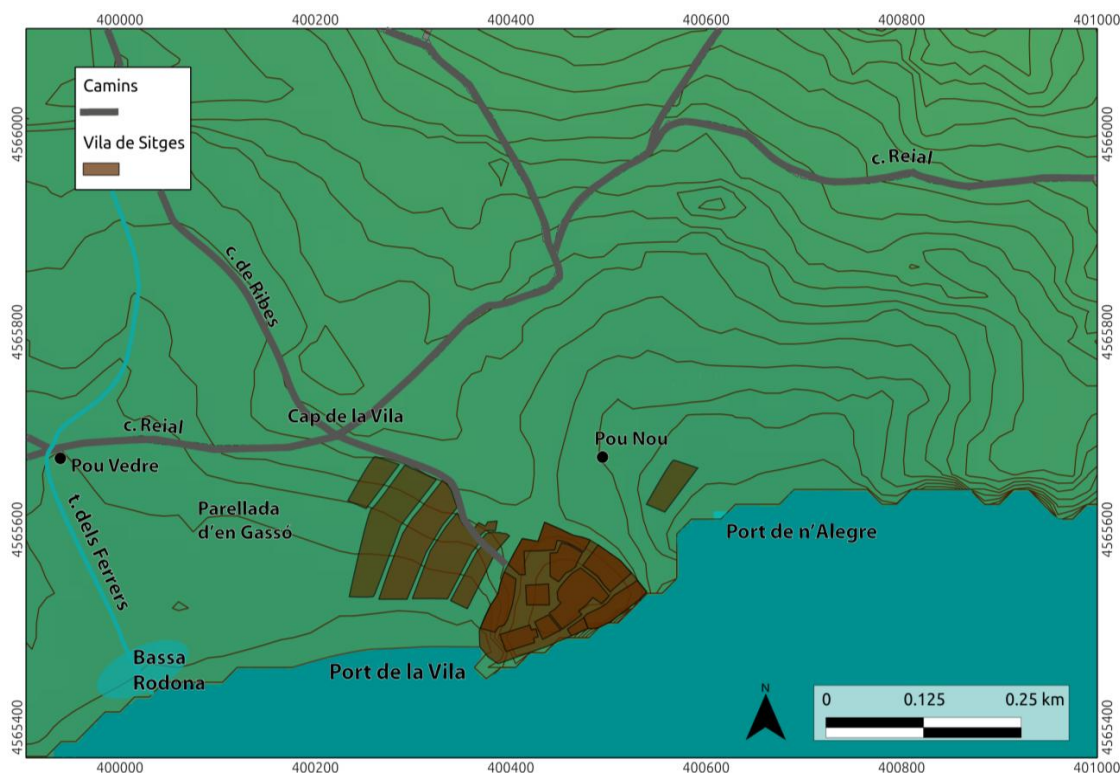
³⁵⁵ 1393, juliol, 3. ACB, 4-70-45. Apèndix I, doc. 416. L'habitatge descrit en aquest document és un «*hospicium sive quoddam spacium seu pati domorum cum puteo, orto et arboribus diversorum generum*».

³⁵⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.7r.

³⁵⁷ «Ell desposant, stant recolat sobre la tàpia de l'ort...». Aquest paisatge d'horta es percep ple d'arbres fruiters: «vell desposant se entrà stant en lo ort d'en Lobet [...] stant sots una figuera al mig de I blat qui aquí era se rahonava ab la dita Marió, qui stava al cantó del dit ort de son pare sots I magraner». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, caixa segle XV/1412-1436, 1414, f.53r.

més dels horts de la gent de la vila, hi havia l'horta del castell³⁵⁸ i d'alguns masos del terme.³⁵⁹ Aquests horts s'alimentaven de l'aigua de pous i sínies, i també dels torrents que hi passaven, quan portaven aigua. També s'utilitzaven aljubs i basses, per acumular-ne. En aquest lloc, també s'hi havien construït algunes cases aïllades, els horts i les vinyes.

Mapa 7. El territori més enllà de la vila

A llevant de les muralles, al port de n'Alegre, hi havia una petita agrupació de cases i horts en línia amb el mar.³⁶⁰ Una mica més a l'interior, al voltant del Pou Nou, també anomenat Pou Devall, s'hi distribuïa un altre espai d'horts.³⁶¹ Eren, doncs, zones d'horta situats en espais amb més recursos hídrics que la resta del terme, propers a pous i a torrents, alhora que, per les atencions constants que necessitava aquest tipus de conreu, estaven situades prop del nucli habitat, de manera que els seus habitants s'hi podien desplaçar

³⁵⁸ 1343, febrer, 20. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1365, quadern 1342-43, f. 16v-17r. Apèndix I, doc. XX. A l'horta del castell s'hi va fer un pou i col·locar una pica el 1360. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1360, s/f.

³⁵⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreu, 1409, f.29r.

³⁶⁰ 1368, maig, 20. ACB, 4-70-96. Apèndix I, doc. 202.

³⁶¹ 1357, maig, 29. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, segle XIV, quadern 2, f.8v-9v. Apèndix I, doc. 181.

quotidianament. Es tractava d'horts principalment de la gent de la vila, però també algun mas.

Qui vivia en aquesta vila, tant dins com fora les muralles? És de suposar que alguns dels veïns es dedicaven exclusivament a l'activitat agrícola, però els serveis de què disposava aquest nucli, així com la immediata proximitat al mar suposava l'existència de persones que exercien d'altres activitats. Saber a què es dedicaven aquestes persones depèn de la major o menor abundància de les informacions aportades per la documentació notarial, que en fa esment amb més o menys constància –poc sovint al segle XIV i de manera més regular a partir del XV–. Els capbreus poden ser més útils per fer una valoració del conjunt de la població en el moment de la seva redacció, tot i que, com amb la resta de documentació, aporten menys informació el segle XIV que al XV.

ofici	1342	1360	1368	1409	1418
llaurador	-	-	-	-	2
cavador o bracer	-	-	-	-	1
ferrer	-	-	1	1	1
argenter	1	-	-	-	-
cobertorer	1	-	-	-	1
barber	1	-	-	1	1
sabater	-	1	1	2	3
sastre	-	-	-	1	-
especier	-	-	1	-	-
carnisser	1	1	-	-	-
forner	1	-	-	-	-
hostaler	-	-	-	-	1
mariner o hostaler	-	-	-	-	1
mariner	-	-	-	1	18
pescador	5	1	3	2	13
mestre d'aixa	-	1	1	-	-
calafat	-	-	-	1	-
boter	-	-	-	-	2
picapedrer	-	-	1	-	-
mestre de cases	-	-	-	1	3
mestre de cases o picapedrer	-	-	-	-	1
prevere	1	2	2	1	3
notari	-	-	-	-	1
llibert	-	-	-	1	1
desconegut	-	127	141	134	65
total de tinents del terme		133	151	146	118
tinents de fora del terme		7	5	10	13
total capbrevants		140	156	156	131

Aquestes dades, lluny de ser conclusives, són indicatives no obstant de l'existència d'un grup important de persones dedicades a molts altres oficis a part del de pagès. Malgrat tot, aquest llistat és només una mostra parcial de la realitat, perquè sabem de certs personatges que en els capbreus apareixen sense ofici i que en canvi, per altres fonts, sí en tenim coneixement.³⁶² La important població concentrada a la vila i el mercat setmanal possibilitaven l'existència d'un seguit de professionals dedicats als serveis i al comerç de certs productes –hostaler, especier, forner, argenter, carnisser, etc.– i a la construcció com picapedrers i mestres de cases que, documentem sovint en els llibres de comptes del procurador en relació a les contínues reparacions que es feien de les muralles de la vila.³⁶³ Però si un grup destaca és el de persones dedicades als oficis de mar, tant els que s'embarcaven –pescadors i mariners– com els que actuaven des de terra –mestres d'aixa, calafats i boters–. Eren artesans que atenien les necessitats de la població i que, tot i això, continuaven formant part de la classe camperola, com diu Furió (1982, 144), perquè també tenien terres que treballaven, almenys la majoria d'ells. La presència d'aquests artesans respon sobretot a la necessitat de la població però no s'observa en cap dels sectors un nucli suficient de professionals que indiqui l'existència d'una indústria i d'una producció com per exemple el de la draperia a la vila de Cervera (Turull 1987). També s'observa l'absència de professionals de les arts liberals (juristes, notaris, etc.), presents en canvi en les viles de més importància com Vilafranca del Penedès. L'anàlisi dels oficis documentats al terme permeten de parlar de Sitges com una vila de mitjana importància en el context de la vegueria, que aglomera una quantitat destacada d'oficis però que mai arribarà al caràcter quasi urbà de la capital. Sitges, en canvi, es mantindrà sempre com una vila rural.

El terme: més enllà de la vila

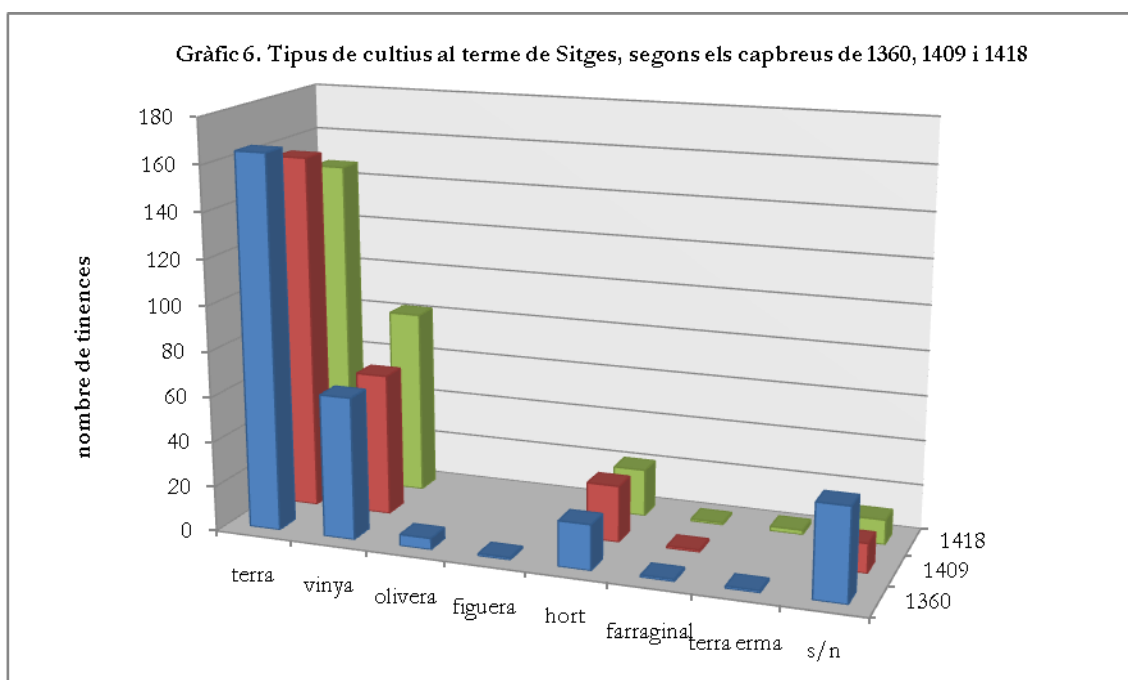
A la vila s'hi concentrava la majoria de la població, s'hi desenvolupava una part important de l'activitat econòmica i era el centre de poder senyorial. Territorialment, però, representava només una petita part del terme. La resta consistia en un espai obert de terres i vinyes, en el qual es distribuïa un hàbitat dispers on vivia, a principis del segle XIV, un terç de la població. Sense aquest espai de *més enllà de la vila* no es podria entendre *la vila*,

³⁶² Com per exemple Guillem Clapers, que apareix el 1409 sense indicació de cap ofici (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.27r-v), però sabem que era carnisser (per exemple, ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, 1414).

³⁶³ Entre altres exemples, «Ítem hi parada en Pere Guitart, mestra de cases, II dies qui tancà la barbacana qui era huberta, costà a IIII sous per dia, VIII sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1406, s/f.

com tampoc no es podria entendre aquesta darrera sense el contrapès social i econòmic que feien els masos. Per això ens centrarem a continuació a parlar-ne.

Per entendre aquest territori hem de comprendre en primer lloc la seva geografia. El terme del castell de Sitges era una territori de secà, amb torrents que portaven aigua intermitentment, pel que per obtenir recursos hídrics era necessari recórrer a les reserves d'aigües freàtiques (amb pous i sínies) i als dipòsits d'aigua de pluja (aljubs i basses). El terme estava marcat a l'est pels primers desnivells del massís del Garraf en la seva façana litoral, mentre que a l'oest predominava l'espai de plana, limitat pel nord per uns seus vessants (que no arriben als 100 m d'altura) que marcaven el límit amb el terme de Ribes. El nord-est del terme, pràcticament la meitat del territori, era un espai de muntanya i bosc, mentre que la part restant era terreny cultivat, fonamentalment de cereal, seguit per la vinya (gràfic 6), en una relació semblant al que documenta Ivo Elies al terme castral de Subirats (Elies 2012, 39). El cultiu d'aquesta darrera es concentrava principalment en dos punts: a l'est del terme als peus del massís del Garraf, en el lloc anomenat Aiguadolç, i a l'extrem oest, al lloc anomenat Codolet, a tocar del terme de Miralpeix. A la resta del territori predominaven les terres de cultiu de cereal, ordi i forment principalment, o bé es combinaven un i altre.

Explotar les terres del terme en base a aquests dos cultius permetia al senyor obtenir gran quantitat de rendes en cereal i vi, que eren els dos dels principals productes que l'Almoïna extreïa del seu domini a Sitges. Aquest paisatge de cultiu de vinya i cereal es combinava amb la presència de masos, que a principis del segle XIV arribava a una quarantena, dels quals parlarem a continuació. Aquests masos, però, no eren els únics elements que trencaven la monotonia d'aquest mar de vinyes i camps de cereal. Es repartien pel terme tres llocs singulars: la capella de Santa Maria del Vinyet, la quadra dels Gassons i la casa-torre dels Ferrers.

Santa Maria del Vinyet és documentada per primer cop el 1316, quan en diferents testaments es fan lleixes instituint la celebració de misses a la capella, el que indica que en aquells moments era un centre de culte consolidat (Muntaner 2006, 40). Edificada sobre les restes d'una vil·la romana, a la primera meitat del segle XIV Pere Ferrer dels Ferrers va fer donació a la capella d'un hort, pel qual s'havia de pagar un cens d'un anap d'aigua. Un beneficiat que s'ocupava del seu manteniment des d'almenys 1342,³⁶⁴ que cada cop que canviava havia de pagar 25 sous de mortificació.³⁶⁵

La quadra dels Gassons havia estat originalment un mas, el mas Provençals, que el 1313 Bernat de Fonollar va reedificar per fer-hi una casa forta. Abans de 1326 va ser donat en alou per Fonollar al senyor de Ribes, i d'aquest, a finals del XIV, va passar al bisbe de Barcelona. En aquesta quadra també hi havia una capella, dedicada a Santa Bàrbara, documentada per primer cop el 1366, tot i que la seva existència remuntava almenys a la primera de segle, quan Guillem de Ribes va fundar-hi un benefici.³⁶⁶ A més de la casa i la capella, la quadra disposava al voltant seu d'un lot de terres i d'un mas, el mas d'en Piquer, a més de l'hort dels Gassons, situat fora dels límits de la quadra, «als orts de Ciges».³⁶⁷ Tot i que era un alou, l'Almoïna rebia el delme les terres de la casa, que va ser reduït a principis del segle XV a un cens de 20 sous.³⁶⁸ No passava el mateix, en canvi, amb les terres del mas Piquer, que a principis del XV s'havia *ajustat*, unit, a la casa dels Gassons, i continuaven pagant el delme degut a l'Almoïna.³⁶⁹ Com a quadra, tot i estar dins el terme de Sitges, tenia jurisdicció diferenciada de la resta del terme, motiu pel qual el seu mer i mixt imperi es va

³⁶⁴ Aquell any, Jaume Coll, beneficiat de Santa Maria del Vinyet, consta com a testimoni en l'acte de possessió corporal que l'Almoïna de Barcelona fa del castell de Sitges. ACB, 4-70-357.

³⁶⁵ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.35r.

³⁶⁶ Sobre el mas Provençals o dels Gassons, vegeu nota 133. Sobre la primera referència de Santa Bàrbara, 1366, novembre, 13-18. ADB, Visites Pastorals, T. 5bis, f. 53v-54v. En aquells moments n'era beneficiat Ferrer des Clapers, amb una renda de 15 lliures. Pel que fa a la fundació del benefici, vegeu ADB, Visites Pastorals, T.14, f.247v (Visita pastoral de 1421).

³⁶⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreu, 1409, f.29r.

³⁶⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreu, 1409, f.29r.

³⁶⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreu, 1418, f.31v.

entregar a Bernat de Fortià uns anys després de fer-ho amb el del castell de Sitges (cfr. Capítol 4.2).

A més de la casa dels Gassons, hi havia al terme una altra casa forta, la casa-torre dels Ferrers, que encara avui es conserva dempeus i que disposava d'un petit lot de terres contigües, un camp i una vinya. A mitjans del segle XIV pertanyia a la família Pacs, membres de la baixa noblesa i que gaudien de certs privilegis, com el de tenir a casa un forn propi on coure el pa.³⁷⁰ Va succeir el cavaller Guillem de Pacs el seu fill, Guillem de Pacs, donzell, que almenys entre 1357 i 1366 va ser batlle de l'Almoina. Aquesta família tenia, a més, nombroses propietats al terme de Ribes.³⁷¹ Des de finals del segle XIV va succeir la família Pacs en la propietat de la casa-torre Arnau Ponç, de Vilafranca del Penedès.³⁷²

A banda d'aquests llocs singulars, la principal característica d'aquest territori, a principis del segle XIV, eren els nombrosos masos que es disseminaven pel terme. D'aquest poblament dispers, les seves característiques i la seva fragmentació al llarg del segle XIV és del que parlarem a continuació.

Una terra de masos

Com hem dit al principi d'aquest capítol, del total de la població del terme, el 1323 un 30 % habitava fora de la vila, mentre que al darrer terç del segle XIV ho feia només un 10 %. Cal assenyalar que aquests percentatges no són indicatius d'una disminució de la població, sinó d'un augment del pes demogràfic de la vila respecte el total de població del terme. El que sí són dades indicatives d'una disminució de la població dispersa són les 43 persones que el 1323 afirmaven habitar al terme –en contraposició a la vila–, respecte els 17 que ho declaraven el 1368. Això ens porta a plantejar-nos algunes preguntes: què havia passat en 50 anys, perquè aquest poblament dispers es reduís en quasi dos terços? I, sobretot, què va passar amb les terres dels masos abandonats? Tradicionalment, en base a una majoria d'estudis fets en la terra típica de masos, la Catalunya Vella, també anomenada per aquest motiu *Catalunya del mas* (Congost, Jover *et alii* 2003), s'ha considerat que els masos rònecs van ser absorbits pels masos supervivents (Salrach 1989). D'altres autors, però, com Ferrer Mallol (2001) o Blanco de la Lama (2003) han obert la porta a d'altres possibilitats, amb la

³⁷⁰ 1309, desembre, 4. 4-70-18. Apèndix I, doc. 22.

³⁷¹ Com indiquen els nombrosos establiments conservats als llibres notariais sitgetans. Per ex., 1357, abril, 6. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, Cartulari A, f.132r-134r. Apèndix I, doc. 177.

³⁷² 1387, setembre, 5. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.45v. A finals del segle XV va accedir a la casa dels Ferrers la família Milà, que s'hi mantindria fins a principis del segle XIX (Muntaner 2012).

incorporació d'opcions alternatives per a la recuperació d'aquests masos un cop abandonats.

En primer lloc, però, cal veure com eren els masos sitgetans a principis del XIV, entenent-los en les seves diferents facetes: com a edifici, com a unitat d'explotació i com a unitat de sostracció.³⁷³ Cal assenyalar que alguns d'ells rebien el nom de *masia*, potser creant una distinció entre els masos, més grans i de més antiguitat, i les masies, de menors dimensions i més recents.³⁷⁴ Sigui com sigui, tant per uns com per les altres es pagaven els censos acostumats al terme: els serveis (joves i tragins), el lloçol d'ordi i vi i uns censos iguals per tots (forment, ordi, capons o gallines, pernes de carnsalada, ous i diners), tot i que en quantitats variables en cada cas. En canvi, no documentem edificacions lligades a explotacions marginals com bordes o cabanyes, com sí passa al veí terme de Ribes.³⁷⁵

Pel que fa a les seves dimensions i l'evolució de la seva tinença, es fa difícil de valorar perquè la documentació conservada és poc explícita al respecte: no es conserven establiments, definicions i heretaments de masos –com sí passa en termes propers (taula 24)– i els capbreus tampoc aporten gaire informació.³⁷⁶ Segons el llibre censal de 1341-42, el territori del terme, descomptant l'espai de la vila, estava organitzada en 43 masos –un nombre coincident amb aquelles 43 persones que declaraven ser *del terme* el 1323–, que pagaven quantitats variables de lloçol, serveis i censos, anomenats aquests darrers censos *de pagesia* en contraposició als que eren *domenges*, és a dir els que derivaven de possessions ubicades a la vila o als seus voltants.³⁷⁷ No en sabem, en canvi, les seves dimensions, tot i que es deuri correspondre amb les dels masos documentats per Cuadrada (1988, 77) al

³⁷³ Sobre la diversitat d'aquest fenomen i la polisèmia del mot mas, vegeu (Donat, Lluch *et alii* 2001).

³⁷⁴ Malgrat tenir la clara diferència entre el significat de mas i masia, hem de corroborar que en el cas de la documentació sitgetana s'apliquen aquests dos noms de manera indiferent. Potser se'ls pot distingir entre masos antics i masies, de creació més recent, com passa al terme de Ribes (Hinojosa 2003, 158, n.57), tot i que sovint el mateix mas apareix citat també com a masia.

³⁷⁵ Sobre les bordes o cabaneries, Bolós (1995). El 1343, en el reconeixement que els homes del castell de Ribes feien dels censos i serveis que estaven obligats de prestar, es distingeix entre «masos entichs», «masies» i «cabanyes». Aquests darreres estaven alliberats de certes prestacions (Hinojosa 2003, 158, n.57).

³⁷⁶ Es pot dir que el capbreu de 1360 no aporta cap dada en referència a la seva estructura ni dimensions, a banda de les rendes a què està obligat: «Lo mas d'en Pere Mayol, fil d'en Bonanat Mayol, fa de loçol...» (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.13r). Els capbreus de principis del XV, en canvi, aporten dades sobre la seva localització i limitacions, així com de la senyoria de la qual depenen: «Pere Mayoll del Clot feu semblant confessió ho regonexença, que té lo mas Mayol sots senyoria e alou de la dita honorable Elmoyna, lo qual mas és dins los térmens del castell de Ciges sobra los Companys, e afronta a sol ixent ab en Fferrer Massaguer, a mig jorn ab lo mas dels Companys, a sol ponent ab la honor d'en Monet Ortola, a tremuntana ab lo terma del castell de Ribes, e fa los censes següents...» (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.1v).

³⁷⁷ S'observa clarament aquesta distinció en el llibre censal de 1341-42 (1342, novembre, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII. Apèndix II), en el qual l'ordi, capons, gallines, pernes de carnsalada i diners *domenges* es corresponen amb aquells que l'Almoïna rep íntegrament, sense fer cap repartiment amb el paborde de juny, i que coincideixen amb espais de dins i fora les muralles. S'ha de dir, però, que denominació no apareix més enllà d'aquest llibre censal.

Maresme o per Bolós (1995, 120) al Sallent, –tots ells de dimensions entre 1,5 Ha i, com a molt, 8 Ha–, i en general força més petits dels que documenta Mallorquí (1999, 81) a Cruïlles.

Aquests masos deuriem respondre en la major part dels casos a la imatge tradicional d'explotació, de la qual n'era el centre la casa o masia rodejada per la quintana, l'hort i el farraginal –formant tot plegat el capmàs³⁷⁸ i amb un conjunt de terres, que a Sitges reben el nom d'*honors* o *possessions*, que podien ser properes a la casa o repartir-se pel territori de manera dispersa (Donat, Lluch *et alii* 2001, 131-134).³⁷⁹ Podem creure que la casa o masia sitgetana era semblant a una de les poques descripcions que conservem d'un mas del terme de Campdàsens, el de Robert de la Sitja: de petites dimensions i estructura molt senzilla, de distribució horitzontal, amb un parell d'habitacions i un estable pels animals.³⁸⁰

Hi ha indicis que semblen assenyalar que la distribució en el territori sitgetà d'aquests masos que no fos completament dispers, amb masos totalment aïllats, sinó que en ocasions podia ser semidispers, en agrupacions de cases semblants als *veïnats*, tot i que es tractin, aquests darrers, d'una organització característica sobretot del nord-est català.³⁸¹ Així ho indica l'establiment, o més ben dit el sotsestabliment, que el 1365 Guillem de Bertó i Elisenda, de la vila de Sitges, van fer a Pere Dalmau, de Ribes, d'un alberg, un farraginal, un hort amb safreig, una quintana i tres peces de terra situats al lloc de Recreus, que havien estat del mas Porrell, possiblement el nucli d'aquest antic mas. Situat a Recreus, enmig del terme, l'*hospicium* limitava amb les cases de Ramon Maiol i les d'en Ferrer, a més dels

³⁷⁸ Documentem la utilització d'aquesta expressió ocasionalment: «Guillem Clapers dix que tenia [...] primerament lo mas Goday qui és enderrocat e apassat però pren moltes adjutoris al çens que la Almoyna hi pren e afronta lo capmàs qui és als Godays lo qual té ell mateix...», on es veu clarament la diferència entre el mas i el nucli que n'és el capmàs. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.27r. Per una descripció completa del terme capmàs, Blanco de la Lama (2003, 411-414).

³⁷⁹ «...damus et stabilimus vobis ... quasdam hospicium ... quod habemus infra dictum terminum in loco de Recreus, ... unum farragenal, cum orto ibi contiguo et cum çafaregio qui est in dicto orto, et cum quintana sive intra qui ibi est contigua» 1365, juliol, 23. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. Notarial, segle XIV, quadern 3, f.1r. Apèndix I, doc. 188.

³⁸⁰ El recorregut que hi fa el notari mostra que el mas constava només de dues cambres, una que feia la funció de menjador-cuina i l'altra de dormitori. El fet de disposar d'un espai tan petit, però, obligava els seus habitants a utilitzar-ho tot, alhora, de magatzem. El recorregut acaba a l'estable, on s'inventaria un bon nombre d'animals, sobretot cabres i arnes d'abelles. 1389, desembre, 28. ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss. XIV-XV (II), 1390, f.2r-v, Apèndix I, doc. 378. És un tipus de mas molt semblant, de fet, als identificats a les terres gironines (Lluch/Mallorquí 2003, 47), als que descriu Ivo Elies al terme de Subirats (Elies 2012, 92), que tenen entrada, cuina, un parell de cambres, estable i un celler, o a aquells masos més primitius, de planta baixa i poques habitacions, descrits per Bolós (1995, 47 i ss) i, per altra banda, totalment diferents dels descrits per Vinyoles (2001) a partir d'un inventari del segle XV, en els quals vivien famílies pageses benestants.

³⁸¹ Ferrer Alòs (2009, 64). Sobre la transició del vil·lar al mas, vegeu Bolós (2004, 249-267). Sobre l'origen i difusió del veïnat al bisbat de Girona, vegeu Mallorquí (2009). Les agrupacions de masies a les que fem referència podrien ser similars a la que encara avui es conserva a les Torres (antigament Vilarúbia), tot i que en aquest cas es tracta d'una quadra, o a la Vilanoveta, ambdues al terme municipal de Sant Pere de Ribes.

honors de Guillem Genovès i Guillem Recreus.³⁸² En un altre exemple, uns anys abans, Bernat Pagès declarava que la seva *masia* –així se l’anomena en el llibre censal de 1341-42–, estava situada a l’extrem oest del terme, prop de Santa Maria, «prop del damunt dit Bardoy, parets migeres».³⁸³ S’observa, doncs, un agrupament d’aquests masos, molts d’elles propers o fins i tot units paret per paret. Aquestes agrupacions de masos podrien haver tingut un origen similar als d’aquells masos sorgits de les grans dominatures des del segle XII al Penedès-Anoia i l’oest del Llobregat, en els quals la família titular convivia amb d’altres famílies pageses (Benito 2009, 440-441) i que entre principis del segle XIII i el XIV van fragmentar-se en diversos masos (Viader 1996, 157).³⁸⁴

Valorar l’existència real d’aquestes agrupacions o fins i tot situar-les al mapa o quantificar-les es fa molt complicat, perquè no n’ha quedat cap rastre material, ni tan sols referències documentals en època moderna, perquè molts dels masos del terme van desaparèixer el mateix segle XIV, com veurem a continuació. Tampoc hi ajuda el fet que no adquirissin un caràcter jurídic propi: no formaven unitats d’extracció de rendes ni els seus habitants van adoptar una identitat comuna en relació al conjunt de la universitat, com sí passava en alguns casos amb els veïnats (Mallorquí 2009, 373).

L’únic que hi podria fer referència són els *llocs*, els topònims que acompanyen els masos en els capbreus: Santa Maria, el Codolet, els Companys, els Godais, Puig Otger, Recreus, els Gassons, els Solers, els Messeguers, els Ferrers, Picorb. Alguns cops en aquests *llocs*, només hi havia un mas, com al Picorb, on trobem el mas de Bernat Roig des Pujol, mentre que en d’altres se n’hi concentraven molts més: a Recreus n’hi havia almenys vuit (taula 24 i mapa 8). En alguns casos, el cognom dels tinents dels masos conicidia amb el nom d’aquests llocs: Ramon Company, Bonanat Godai, Guillem de Recreus, etc., mentre que d’altres vegades s’afegia el topònim al nom complet del tinent: Pere Maiol de Puig Otger, Pere Robert dels Solers, etc. D’aquests *llocs* feien referència a un espai més o menys concret del terme, motiu pel qual sovint els límits entre un i altre es confonien.³⁸⁵

³⁸² 1365, juliol, 23. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, segle XIV, quadern 3, f.1r. Apèndix I, doc. 188.

³⁸³ 1342, novembre, 24. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, f.3r. Apèndix II.

³⁸⁴ En alguns casos, aquestes agrupacions s’arribaven a organitzar com a masos fortificats, que potser no disposaven de torre exempta o annexa a la casa, però sí d’estructures tancades en si mateixes, de les quals les parets exteriors feien la funció de muralla o vall (Benito 2009, 440). Un exemple d’aquest tipus d’estructura pot ser el de Santa Susanna, situat al terme d’Avinyonet del Penedès.

³⁸⁵ El mas de Ferrer Messeguer apareix situat el 1342 als Messeguers i el 1409 a Recreus, o el mas de Bartomeu Coll apareix ubicat el 1342 a Santa Maria, el 1360 al Codolet i el 1409 prop dels Companys (taula 25).

Al veí terme de Ribes, eren definits com a *loca* precisament aquests llocs de petita concentració de població. En una carta de franquesa de 1333, Alfons III concedia certs avantatges judicials per tal que Bernat Guillem de Ribes, senyor del castell, poblés «*duo loca in termino castri de Rippis ubi popule hedifficentur et gentes congregate existant*», és a dir Puigmoltó i Llop Sanç, que limitaven, al seu torn, amb altres llocs (Font i Rius 1969-1983, doc. 386). En el cas de Ribes, moltes d'aquestes petites agrupacions de poblament han persistit fins als nostres dies, potser precisament perquè no existia un espai com la vila que els pogués donar el contrapunt.

Per altra banda, com hem indicat anteriorment, també identifiquem masos situats dins dels límits dels recinte emmurallat de la vila (cfr. Capítol 5.1). D'aquí que el «concepte de mas vagi molt més enllà del d'explotació aïllada», perquè explotacions de pobles concentrats o d'agrupacions semidisperses «funcionen en realitat com si fossin masos, només que les terres no estan concentrades sinó escampades en parcel·les per un espai geogràfic més ampli» (Ferrer Alòs 2009, 67). El mas, doncs, s'ha de percebre en el sentit jurídic del mot, més que no pas en el sentit físic (Congost, Jover *et alii* 2003).

La fragmentació del territori

En condicions normals, la transmissió d'aquests masos es feia en el si de la família, per mitjà de l'heretament de pares a fills. És ben conegut, però, que la crisi i les dificultats ocasionades pels episodis de pestes, epidèmies, fams i caresties que es repetiren des de la primera meitat del segle XIV van provocar la mort de molts tinentes i també de molts hereus, amb el consegüent abandonament d'un gran nombre de masos.³⁸⁶ A més, la ubiació del territori sitgetà a primera línia de costa facilitava els atacs de naus genoveses i castellanques (cfr. Capítol 7), que en més d'una ocasió no havien només cremat les terres sinó també destruït masos i assassinat els seus tinentes.³⁸⁷

D'aquells 43 masos dels quals l'Almoïna rebia el domini directe el 1342, n'hi havia alguns que en aquells moments ja havien sofert els efectes de la crisi: cinc masos, els de Bernat Pagès, Guillem Miró, els Belencs, Bertran Xifre i Guillem Miró dels Solers, estaven repartits

³⁸⁶ Sobre aquest tema, vist des d'una perspectiva historiogràfica, vegeu Salrach (1989). Sobre els efectes de la Pesta Negra a Catalunya, vegeu Freedman (1993, 177-201).

³⁸⁷ El 1360 Bernardó Bofill declarava que no sabia quan havia de pagar per una gran vinya, «car les cartes sues li cremaren los genovesos ab l'alberch seu». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.44v. Tres anys abans, el 1357, els almoïners van manar que fossin donades de l'ordi collit a Sitges 10 quarteres «a la muler d'en Pere Sales, lo qual murí a Ciges al combatiment dels genovesos». Aquest Pere Sales havia tingut el mas de Bernat Guasch fins a la seva mort.

entre diverses persones: 6 el primer, 5 el segon, 4 el tercer, *moltes* el quart i 2 el darrer. Aquestes persones es repartien l'explotació de les seves terres i el pagament dels censos que el darrer titular havia hagut de fer efectiu al senyor pel mas. Sembla, a més, que les cases d'aquests masos estaven enderrocades i que, per tant, aquestes persones no hi vivien, sinó que ho feien a la vila o en un altre mas. Desconeixem el moment en què s'havia produït l'abandonament d'aquests masos, tot i que en algun cas es comença a percebre la seva desintegració des de mitjans del segle XIII.³⁸⁸ La unió d'aquests masos abandonats a d'altres masos, en els anys precedents a 1342, sembla, en canvi, poc habitual. Només n'hem detectat un cas, el del mas de Ramon Godai, que havia unit a les seves terres les de dos altres masos, el de Ferrer Otger i el de Berenguer Xifre.³⁸⁹ En definitiva, doncs, de 43 masos que l'Almoïna rebia el 1342, només 38 estaven habitats. La majoria es trobaven a la meitat oest del terme, tot i que la seva ubicació (mapa 8) correspon a la situació dels seus nuclis, mentre que les seves terres es podien trobar disperses per tot el terme.

Si fem un salt 20 anys endavant, però, observem un canvi: als primers folis del capbreu de 1360 el procurador que el va redactar va anotar una llista de 19 masos d'aquells 43 de 1342 que, en els termes utilitzats pel propi procurador, estaven *deperits* i *venuts*, amb les seves terres *alienades* i *partides* (taula 22). Així, «lo mas d'en Gamundí Coyll, qui ara és d'en Bertomeu Coyll, és quaix desfet» i «lo mas d'en Ramon Company és venut e alienat per molts» o encara «lo mas des Belerns *sive* dels Belenchs és deperit e per molts alienat».³⁹⁰ En poc menys de vint anys, doncs, quasi la meitat dels masos del terme havien desaparegut o estaven en situació molt precària. La situació que s'havia vist despuntar el 1342, amb aquells cinc casos comentats, s'havia fet ara extensiva a un nombre molt més ampli de masos. Com s'havia arribat a aquesta situació?

Taula 22. Relació de masos «deperits, venuts e alienats», segons el capbreu de 1360

nom	tinent	estat	referència
mas o masia de Berenguer des Coll	-	«alienat»	f.61r-62v
mas de Gamundí Coll	-	«quaix desfet, mas emperò encara pagua los sensos»	f.63r-64v
mas d'en Bonanat Bardoi	Bernat Bardoi i Bartomeu Bardoi	«a mig a mig»	f.64v-66r
mas d'en Company	-	«venut e alienat per molts»	f.66v-67v
mas d'en Bernat Pagès	-	«venut e alienat per molts»	f.68r-70r
mas d'en Bonanat Godai	Francesc Esparreguera	«pren molts adjutoris»	f.70r-72v

³⁸⁸ És el cas del mas de Belencs, del qual es conserva la venda de diferents terres el 1270 i 1279. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. Notarial, Cartulari A, f.70v-71r i 74v. Apèndix I, docs. 12 i 18.

³⁸⁹ 1342, novembre, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, f.8r. Apèndix II.

³⁹⁰ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f. 63r, 66v i 80v.

mas d'en Guillem Miró	Arnau Bertran	-	f.72v-73r
mas d'en Pere Amat	[Berenguer Marí] ³⁹¹	«venut e alienat per molts e no y ha hereu ne altre persona qui pach los demundtits censos»	f.73v-76v
mas d'en Ramon Godai (inclou el mas de Ferrer Otger)	-	«venut e alienat per molts»	f.77r-v
mas d'en Guillem Çamar	-	«deperit e alienat per molts»	f.77v-79r
mas dels Belens o dels Belencs	-	«deperit per molts e alienat»	f.80v-82r
mas d'Arnau Çamar	-	«renuncià e lexà en Francesch Çamar, fill del dit Arnau [1355]»	f.82v-86v
mas d'en Guillem Recreus	-	«deperida e partida per molts»	f.87r-88r
masia d'en Pere Tacó	-	«deperida e alienada entre molts»	f.88v-89v
masia d'en Pere Febre, després d'en Pere Marí	-	«deperida e partida e alienada per molts»	f.90r-92v
masia d'en Ferrer Vedell	-	«venuda e alienada per molts»	f.93r-95r
masia d'en Bertran Xifre	-	«deperida e alienada per molts»	f.95r-96r
masia d'en Ferrer Vives, després d'en Bernat Guasch	n'Elicsèn, viuda de Pere Sales, filla de Bernat Guasch	«la dita Elicsèn pren los sences e adjutoris qui's fan per les possessions damunt escrites»	f.96v-99r
masia d'en Francesc Macià	-	«departida»	f.99v

De fet, el capbreu de 1360 relata la situació en què es trobaven els masos del terme en aquell moment. En els anys precedents o posteriors, però, altres masos s'havien trobat en una situació semblant però l'any de redacció del capbreu ja estaven altre cop en mans d'un tinent, la qual cosa mostra la rapidesa amb què es va actuar alguns cops. El 1354, per exemple, es deia que el mas de Bonanat Maiol havia quedat sense hereu,³⁹² mentre que el 1360 no constava en la llista abans esmentada i estava en mans del fill de Bonanat, Pere Maiol, que en pagava els censos pertinents amb tota normalitat (taula 25). Un exemple semblant és el del mas de Romeu Olivella, que el 1360 estava en mans de Joan Garriga. El 1364, i «quan hac pagat tot lo senç que la dita masia ffeya, [Joan Garriga] reté la dita masia e renuncià a aquella»,³⁹³ però només quatre anys després, el 1368, n'era titular na Mola (taula 25). La relació de masos rònecs de 1360 és, doncs, circumstancial. Masos que el 1360 apareixen en funcionament uns anys abans estaven abandonats, mentre que alguns dels 19 masos d'aquesta llista apareixeran pocs anys després en actiu.

On es trobaven aquests masos *deperits* i *alienats* el 1360? La majoria d'ells estaven situats a l'extrem oest del terme, és a dir que es trobaven en un dels punts més allunyats del terme

³⁹¹ Tinent assignat després de fer el llistat d'adjutoris.

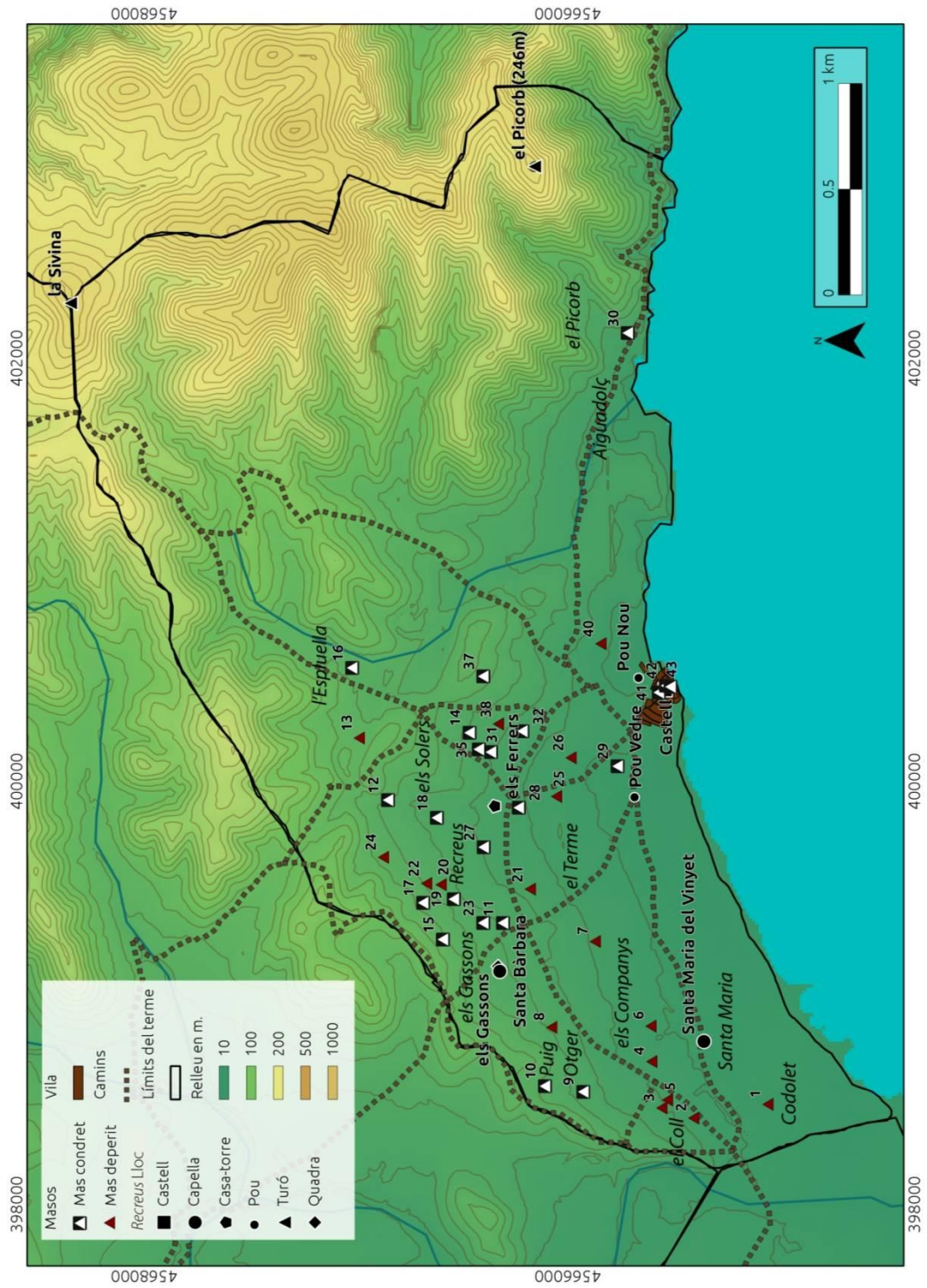
³⁹² ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1354, f.10r.

³⁹³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1364, f.32v.

repecte la vila, en els seus límits (mapa 8).³⁹⁴ Es podria valorar com a causa de l'abandonament d'aquests masos la major exposició d'aquest espai i dels seus habitants als atacs vinguts per mar. Efectivament, des d'aquest punt del terme es feia més difícil refugiar-se dins el recinte emmurallat de la vila quan s'albiraven naus properes a la costa. A més, en aquells anys precedents a 1360, els atacs de naus genoveses van ser molt freqüents i fins i tot es documenten combats el 1356 que van suposar costos materials i humans importants. El temor amb què deuriem viure els habitants d'aquests masos potser en va motivar més d'un a abandonar el mas i refugiar-se permanentment a la vila o a marxar del terme.

³⁹⁴ La ubicació dels masos en els mapes 8 i 9 és hipotètica i aproximada, en base a les informacions aportades pels capbreus sobre les seves afrontacions. Tot i això, no hem pogut contrastar aquesta ubicació amb restes materials ni amb cartografia o documentació posterior.

Mapa 8. Ubicació dels masos deperits i dels masos en condrets, segons el capbreu de 1360

Si parlem del període entre 1342 i 1360 és inevitable pensar en l'arribada de la Pesta Negra com a factor clau per l'abandonament de molts masos (Salrach 1989), una etapa que el procurador anomenava «de les morts ençà» tot fent memòria, el 1358, dels censos que vagaven des de llavors³⁹⁵ i que encara recordava el 1365, quan parlava de «les primeres morts ençà».³⁹⁶ Tot i això, van ser molts els episodis de dificultats en aquests anys, que van deixar el camp sitgetà, com el camp català en general, en greus dificultats. La documentació notarial d'entre 1342 i 1360 permet veure que durant aquests anys diversos masos havien perdut el seu titular. Alguns d'ells feia anys que eren absents, tot i que no sabem per quins motius. Ramon Company, que el 1342 pagava el censos del seu mas i el 1347 encara constava venent terres i demanant préstecs a veïns, deu anys després era «absent d'aquesta terra» —«*absentis ab hac terra*»—, motiu pel qual es feia càrrec dels seus béns Bernat Colomer, veí de la vila.³⁹⁷ La senzillesa d'aquestes construccions, moltes vegades aixecades amb paret de tàpia, n'agreuja la seva ràpida degradació. El 1356 la casa d'aquest mas estava «enderrocada e no y ha hereu ne nul hom no vol comprar la dita casa ho lo pati d'aquella».³⁹⁸ Una cosa semblant passà amb Arnau des Coll, tinent d'un mas, el qual, present en les anotacions de 1342, era absent de Sitges des d'almenys 1343, quan la seva mare, Berenguera, es feia càrrec de l'heretat i dels néts.³⁹⁹ En altres casos, el titular del mas havia mort i no l'havia sobreviscut cap hereu, com és el cas del mas de Ferrer Vedell, situat prop del Picorb. Ferrer Vedell, tinent del mas el 1342, havia mort a mitjans de 1343,⁴⁰⁰ i el va succeir el seu fill Ponç, que al seu torn havia mort en una data incerta abans de 1360.⁴⁰¹ Tots aquests masos apareixeran el 1360 en el llistat de masos deperits i alienats. D'altres, en canvi, havien elegit desprendre's del predi familiar, perquè continuar fent-se'n càrrec era insostenible: és el que va fer el 1355 Francesc Çamar, que va definir el mas que havia heretat del seu pare.

La desaparició del tinent del mas i la situació precària en què havia quedat la seva família o els casos en què el predi s'havia abandonat totalment significava, almenys en principi, que les seves terres també n'havien quedat greument tocades o totalment abandonades, el que

³⁹⁵ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1358, f.9v.

³⁹⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1365, f.18v.

³⁹⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44; ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346; ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 2, f.1v-2r.

³⁹⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1356, f.11r.

³⁹⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.36r.

⁴⁰⁰ 1343, agost, 30. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.33r.

⁴⁰¹ En el capbreu de 1360 apareix la seva viuda. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.54r.

tenia greus conseqüències pels ingressos del senyor. A més, l'abandonament de les cases d'aquests masos, de construcció molt senzilla, patien ràpidament els efectes de la degradació i en pocs temps quedaven inhabitables, com acabem de veure en l'exemple de la casa de Ramon Company. El senyor no podia permetre, doncs, que aquests masos estiguessin abandonats per massa temps, pel que calia una actuació ràpida i efectiva per trobar un nou tinent com, de fet, hem vist que va dur a terme en alguns casos.

El primer a fer era assegurar-se que no hi havia cap familiar del darrer tinent que es pogués fer càrrec del mas. Es seguia un procediment judicial pel qual, en cas de no trobar cap hereu, es podia declarar el mas, en última instància, *ad benevisum*, és a dir que el domini útil retornava al senyor (To 2002, 151). No n'hem conservat cap exemple per cap dels masos abandonats, però el d'una casa de la vila pot servir de model. El 1357, el procurador de l'Almoïna feia fer una crida en referència a una casa de la vila que s'havia enfonsat i no tenia hereu. Donava 30 dies a tothom qui cregués tenir-hi algun dret per presentar-se a la cort del batlle, però com que ningú ho va fer, passats els 30 dies, el corredor públic de la vila va subhastar-la.⁴⁰² Un procediment semblant es deuria utilitzar davant l'abandonament del mas de Pere Amat, que el 1360 «és venut e alienat per molts e no y ha hereu», tot i que en aquesta ocasió la recerca d'un hereu sí que va donar fruits: es va entregar a Berenguer d'Espadamala, àlies Marí, perquè la seva muller n'era l'hereva.⁴⁰³

No sempre, però, podia procedir a aquesta execució. El 1354 el procurador anotava al llibre de comptes que es devien 1 quartera i 4 quartans «del mas d'en Bonanat Mayol, car no y ha hereu e no·n puc fer execució, per ço com és entre l'artiaque [l'ardiaca de Barcelona] e l'Almoïna».⁴⁰⁴ Per això, un altre sistema usat per trobar un nou tinent era consultar la documentació conservada a l'escrivania de la cort i la notaria. Es buscava un hereu del qui l'hagués tingut anteriorment o fins i tot entre els qui tenien una de les seves terres. El 1357, i després que Pere Trobat i Guillem Perxa renunciessin al mas que tenien al lloc de Vallbona, al terme del castell de Garraf, el prior del monestir de Sant Vicenç, senyor d'aquell terme, l'establia a Arnau Ros, de la vila de Sitges, perquè aquell mas havia estat *en temps pretèrits* dels pares d'Arnau.⁴⁰⁵ O encara més significatiu és el cas d'Arnau Bertran, al qual el procurador de l'Almoïna va assignar, el 1360, el mas de Guillem Miró, un dels

⁴⁰² Qui la comprés hauria de cobrir les cases en el temps de 2 anys i vendre-les més endavant. Els diners resultants de la venda, 5 sous, es van fer servir per fer millores a l'església parroquial. 1357, juny, 19. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 2, f.19r-21r.

⁴⁰³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.76v.

⁴⁰⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1354, f.10r.

⁴⁰⁵ Els documents de definició i d'establiment són de la mateixa data i es fan consecutivament. 1357, juliol, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 2, f. 16r i 16v-17r.

masos que el 1342 ja estava *decaigut*. Aquest mas havia estat conreat durant temps per cinc parcers, però tots n'havien abandonat les terres. Per això, el procurador, en la recerca d'un tinent que se'n fes càrrec, va localitzar un document de 1290 que convertia Arnau Bertran en hereu del mas.⁴⁰⁶ El procurador de l'Almoina, doncs, intervenia activament en la cerca d'un nou tinent pels masos abandonats, utilitzant la documentació arxivada a la notaria parroquial i l'escrivania de cort per donar viabilitat a aquestes tinences.

En moltes ocasions, però, ni per una via ni per l'altra, no es localitzava cap hereu pel mas. Una solució factible era la venda del predi en el moment de l'execució, tot i que sovint es van haver de buscar fórmules i solucions adaptades a la situació. Tradicionalment s'ha considerat que els masos habitats van absorbir els masos rònecs. Així ho afirmava Anguera de Sojo per al Cabrerès (1934, 315), i a conclusions semblants van arribar estudis posteriors (Salrach 1989; Serra 1990, 146). En canvi, d'altres autors observen solucions alternatives. Una d'elles és el contracte a llauró, estudiat per Lídia Donat a l'Alt i Baix Empordà i la Selva (Donat 1999), tot i que en aquest cas la solució que es donava era provisional, a curt termini, per tal de permetre recuperar en pocs anys el bé cedit en arrendament.

D'altres autors observen solucions a més llarg termini. Ferrer Mallol (2001) documenta pels masos rònecs de domini reial, després de la Pesta Negra, diferents estratègies, entre les quals l'annexió dels masos deshabitats a masos veïns però també el seu lloguer per períodes curts de temps, la cessió amb contractes emfitèutics continuïstes amb la situació anterior o bé en millors condicions, o també la dispensa temporal de l'obligació de residir-hi. Blanco de la Lama (2003) observa, pel cas de la vall d'Amer, les grans dificultats del senyor de trobar un nou tinent –en alguns casos es mantingué el mas cent anys abandonat–, així com el recurs a l'aglevament dels masos rònecs a d'altres masos. Aquest darrer autor també documenta, però, la possibilitat de trossejar el mas i establir-ne les peces resultants entre els masos veïns, en ocasions desfent completament el mas, en d'altres conservant el capmàs per poder-lo establir més endavant (Blanco de la Lama 2003, 419). Una solució, la de la fragmentació, que també documenta Fernández Trabal (1995, 344-348) al mas Serra de Sant Julià de Llor, en un procés de 1396 que ho descriu amb tot detall.

⁴⁰⁶ «Aquest mas tenien molts percés e han-lo lexat tot, e ací Arnau Bertran qui ha e té I troç de terra e I ort a l'Stanyol, qui foren del dit mas segons que apar en I carta pública, en la qual se contén que en Guillem Miró donà a'n Pere Miró, fill seu, per rahó de ledesme, I camp ab vinya e ab ort que avia al Stanyol, termenat ab vinya d'en Arnau Palou e ab vinya d'en Arnau Miró del Solers e ab vinya d'en Pere Granada e ab la mar, la qual carta fo feta XV kalendas de Setembre en l'any de MCCXC. Per què aquest Arnau Bertran ho aüt a rebre lo dit mas, per rahó com té lo dit camp e ort, qui són obligats al censos del senyor, per çò com foren del dit mas». ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1360, f.73v.

A Sitges, el destí dels masos abandonats va córrer la mateixa sort que els darrers exemples proposats, condicionat per un doble factor: la preexistència d'un important substrat de vendes i sotsestabliments de les terres d'aquests masos en els decennis anteriors a 1360 –que a vegades es remunta al segle XIII⁴⁰⁷ i l'existència de la vila, pol d'atracció d'una part de la pagesia del terme en temps d'inestabilitat i dificultats al camp.

El substrat de vendes i sotsestabliments de les terres dels masos

Un dels factors que va marcar aquest moment de canvi del camp sitgetà va ser la preexistència d'un important substrat de vendes i sotsestabliments de les terres dels masos durant la primera meitat del segle XIV. Com hem dit, el 1360 el procurador de l'Almoïna va fer una revisió de la documentació de cort i dels capbreus antics per tal de redactar un nou capbreu i, sobretot, per aclarir qui havia de pagar els censos dels masos que en aquells moments estaven abandonats o a punt de ser-ho. Fruit d'aquesta recerca, va recopilar una llista de 19 masos (taula 22) que introduïa de la següent manera:

«E con alguns masos ho masies del dit terme sien deperides, venudes e alienades e deperdides per moltes persones ho poseydós d'aquelles, les quals persones ho posseydors de les terres e possessions dels dits masos ho masies paguen e són tenguts de pagar los censos e husatges que los dits masos ho masies fan al senyor del dit castell, axí com de si s'és scrit a cascun d'aquells qui ho tenen. Emperamor d'açò, a mayor certificació jo, dit Ramon des Horts, procurador damunt, fas memòria de tots los masos e masies de tot lo dit terme qui los té ne quin cenç fan, segons la conexença qui io ne ne'n pusch aver.»⁴⁰⁸

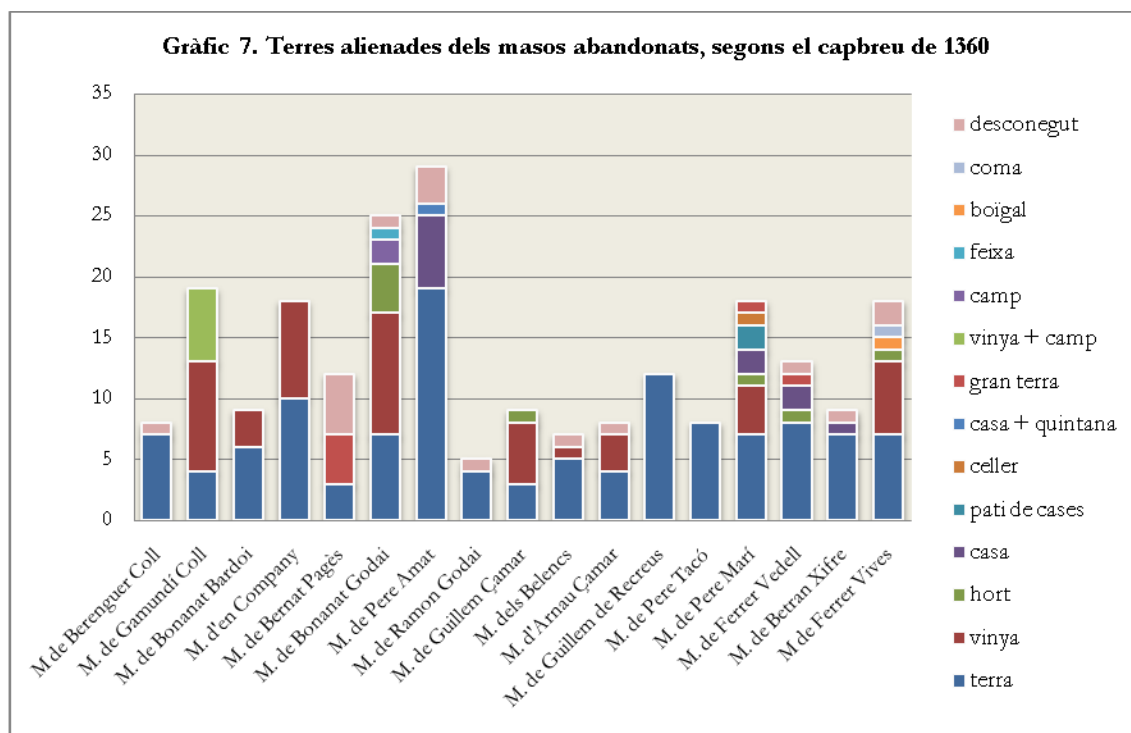
No tots els masos estaven en la mateixa situació. Alguns, encara que eren pocs, tenien un tinent –o dos– que es feia càrrec dels censos a pagar al senyor, tot i que això no volia dir que hi habitessin. D'altres, en canvi, estaven totalment abandonats. Però si alguna cosa tenien en comú aquests 19 masos és que una part de les seves terres havien estat alienades, és a dir sotsestablertes o venudes en els anys anteriors a la redacció del capbreu.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Una pràctica, la de sotsestablir terres procedents de masos, que també documentà Sílvia Gassiot al domini de Cervelló (Gassiot 1993, 88-89), amb pagesos que tenien sotsestablertes terres i vinyes fins a 20 pagesos. En canvi, per Assumpta Serra (1990, 70), el sotsestabliment es fa més freqüent en èpoques d'inestabilitat, com ara després de la Pesta Negra i el segle XV. Sobre els sotsestabliments i les seves característiques, vegeu Aventín (1996, 101-128).

⁴⁰⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.61r.

⁴⁰⁹ Ell mateix escrivia en el paràgraf introductori als resultats de la seva recerca: «E con alguns masos ho masies del dit terme sien deperides, venudes e alienades e deperdides per moltes persones ho poseydós d'aquelles, les quals persones ho posseydors de les terres e possessions dels dits masos ho masies paguen e són tenguts de pagar los censos e husatges que los dits masos ho masies fan al senyor del dit castell, axí com de si s'és scrit a cascun d'aquells qui ho temen. Emperamor d'açò, a mayor certificació jo, dit Ramon des Horts, procurador damunt, fas memòria de tots los masos e masies de tot lo dit terme, qui los té ne quin cenç fan, segons la conexença qui io n'e ne'n pusch aver». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.61r.

D'aquesta manera, mentre les cases dels masos havien quedat buides, moltes de les seves terres continuaven estant conreades, perquè havien estat alienades a tercers des de feia anys. Un nombre de terres que anava d'unes poques, com el mas de Guillem Godai, a les quasi trenta peces del mas de Pere Amat (gràfic 7).⁴¹⁰

No es tracta d'un cas aïllat. Bolós (1995, 173-174) ho havia detectat al Sallent, mentre que Farías (2001) parla d'un cas molt semblant al terme del castell de Terrassa, de domini del rei, cap a 1311. Aquest darrer autor, que diu que «estas alienaciones han de considerarse como parte de la misma lógica del funcionamiento del mas en tanto que unidad económica [...], una práctica ampliamente difundida y consolidada» (Farías 2001, 170), observa en el cas de Terrassa l'ús de contractes de cessió emfitèutica –sotsestabliments– de terres del mas, vendes temporals del mas o de les seves pertinences, arrendaments, contractes de masoveria, etc., és a dir, infinitat de fórmules que permetien als tinents alienar part de les terres.

Aquests tipus de contractes, vendes i sotsestabliments, que ja es detecten des del segle XIII, eren molt habituals entre les terres dels masos i estaven permesos pel senyor, que en donava l'autorització amb la ferma del contracte. De fet, sembla que era costum a Sitges

⁴¹⁰ Les úniques excepcions eren els masos de Guillem Miró, del qual només es diu que el «tenien molts percurs e han-lo lexat tot» (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.37r), i el de Francesc Macià o Pere Bertran, del qual es deien les persones que el tenien però no les terres que tenien d'ell (idem, f.99v).

que tot hereu pogués alienar fins a la meitat de la seva heretat.⁴¹¹ Però el que interessava al senyor era mantenir la integritat, almenys “virtual”, d'aquests masos, i la clau per aconseguir-ho van ser els *adjutoris de cens*. Aquest adjutori era l'*ajuda* que el receptor de la terra feia al tinent del mas per tal que aquest darrer pogués pagar els censos deguts al senyor, i que en altres llocs rep el nom de *torna* (Mallorquí 1998, 49). L'adjutori es pactava en el moment de formalitzar el contracte de venda o sotsestabliment: «*quem censum faciatis vos vel vestris nobis et nostris in adiutorium illius census quem nos facimus et facere debemus dicte Elemosine pro honoribus et possessionibus nostris*».⁴¹² Així, malgrat la dispersió de les seves terres en moltes mans, la unitat jurídica del mas quedava assegurada pel pagament de tots els censos per part d'un sol responsable. El primer exemple d'adjutori d'un mas és de 1279, quan Pere Guillem dels Belencs va vendre una peça de terra del seu mas a Llorenç Jorba, amb la condició que li prestés un cens d'un quartà d'ordi en adjutori de cens —«*semper salvum michi et meis unum quartanum orde boni et pulcri censualem in quolibet anno in festo Sancti Petri et Felicis, in adiutorio nostri census, scilicet de maso des Balercs*»—.⁴¹³ Aquests adjutoris garantien al senyor, a més, el cobrament dels censos en cas que el titular no pagués:

«E per ço que·ls dits censos no·s pugén deparve, aquests dejús scrits tenen terres e possessions qui són stades del dit mas e fan aiutori als dits censos, e en cas que·l dit Bartomeu no·ls pagàs, lo senyor pendria los aiutoris sive censos següents»⁴¹⁴

Tot i això, el procurador recordava que «lo senyor ne lo procurador seu no són tenguts de anar a tants emphiteotes sinó tansolament a l'hereu de la dita masia».⁴¹⁵ Per això, quan el procurador de l'Almoïna ho havia hagut de fer perquè al mas d'en Pere Amat no tenia titular ni hereu, s'havia quedat dues quarteres d'ordi del seu cens «per trebal de levar e plegar tot lo dit sens».⁴¹⁶

No en totes les ocasions, però, el cens que es pactava en el moment de fer el contracte es computava com a *adjutori de cens*, és a dir, no sempre s'establia aquell lligam entre el cens pagat al senyor mitjà i el cens degut per aquest darrer al senyor. No sabem el criteri establert per decidir si un cens es considerava *adjutori de cens* o no. Potser quan el titular del mas ja havia cobert a través de diverses alienacions els censos deguts al senyor, establí o venia d'altres terres sense aquesta condició o bé era una qüestió que es decidia en les negociacions del tracte. El fet és que entre els masos abandonats el 1360, diversos tenien

⁴¹¹ 1391, març, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.132r-v.

⁴¹² 1357, abril, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges. Doc. notarial, cartulari A, f.132r-134r. Apèndix I, doc. 177.

⁴¹³ 1279, maig, 13. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. Notarial, Cartulari A, f.74v. Apèndix I, doc. 18.

⁴¹⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.63r.

⁴¹⁵ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.76r.

⁴¹⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.75v.

alienades terres que no comportaven *adjutori de cens*. Tot i això, el 1360, davant la situació de precarietat i inestabilitat al camp sitgetà i amb el temor per part del senyor de no cobrar els censos deguts per aquells masos, el procurador va estipular que les terres alienades que no comportaven el pagament d'*adjutori de cens* i que, per tant, no devien el cens al senyor sinó al tinent intermig, havien d'estar obligades igualment al pagament del cens al senyor en cas que la resta de censos no es paguessin com tocava:

«Ítem tenen de la dita masia part çò damuntdit en Guillem Messeguer, en Fferrer Carbó, en Bernat Capeller, la muller d'en Berenguer Roig, en Ferrer Brunet e en Vicens Capeller, e cas que·ls damuntdits censos defalisen, per qualque rahó, aquests són obligats alls dits censos ho les possessions que·n tenen.»⁴¹⁷

O el que és el mateix:

«na Francescha, muller d'en Pere Roig, qui fo filla d'en Jacme Gibert, té I vinya qui és a c'Estanyol, qui fo del dit mas d'en Ramon Company, e no'n fa cenç, la qual és obligada al cens del senyor en cas que los altres béns no'y bastassen.»⁴¹⁸

D'aquesta manera, el senyor s'assegurava de cobrar, en cas que el mas quedés totalment abandonat i sense titular, almenys els mateixos censos que fins llavors havia rebut.

Per Mercè Aventín, entre la venda i el sotsestabliment, el pagès preferia la segona per un doble motiu: el major cost que tenien les vendes enfront els sotsestabliments –i, per tant, era més fàcil trobar un possible sotsestablert que un comprador–, i la mentalitat conservadora del pagès, que devia entendre com a més assumible sotsestablir una terra que perdre'n el lligam venent-la (Aventín 1996, 119). Tot i això, moltes famílies pageses es veieren obligades a la venda de terres de la seva heretat per la greu situació de fam i de perill de vida a què havien arribat. Als anys 40 del segle XIV es multipliquen els casos de dones soles –viudes o amb el marit absent– que tenen fills al càrrec i que han de vendre terres i rendes per poder tirar endavant. En poc menys d'un any, per exemple, Saurina, viuda de Guillem d'Olivella, va haver de vendre dues peces de terra, una a Recreus i l'altra als Junyells, «*propter magnam necessitatem et penuriam victus*» o, el que és el mateix, «*propter inopiam et necessitatem et sustentacionem mee vite*». En la primera venda, de 1343, tenia al seu càrrec dues filles, Romia i Sança, que ja no apareixen en la venda de 1344.⁴¹⁹

Una altra opció pel pagès tinent del mas, com hem dit, era sotsestablir la terra. Com en el cas dels establiments l'objectiu de la cessió era la millora de la terra establerta («*ad bene colendum et meliorandum*»), a canvi d'un cens –de fet, jurídicament es tracta del mateix

⁴¹⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.62v.

⁴¹⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.67v.

⁴¹⁹ 1343, setembre, 13. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.39r, i 1344, agost, 25. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. Notarial, Cartulari A, f.116v.

document i el verb que s'hi utilitza és, com en aquells, «*damus et in emphiteosim stabilimus*»-. D'aquesta manera, el sots-establert passava a ser el qui, a la pràctica, cultivava la terra, mentre que el segon es convertia alhora en establert i establient, en una espècie de senyor mitjà.⁴²⁰

L'ús d'aquests contractes en l'àmbit del mas a Sitges no coincideix amb la hipòtesi segons la qual eren els pagesos que acumulaven grans tinences emfitèutiques els que en feren major ús (Salrach 2004, 407). Si bé es cert que molts tinents de masos cediren les terres que no explotaven directament a tercers, no ho van fer per abundància de terres sinó perquè els efectes de la crisi havien provocat la desaparició de tal quantitat de mà d'obra en el si de la família que l'única manera de cultivar la terra, pagar els deutes i fins i tot continuar en vida era alienant la terra i cobrant els pocs diners de les entrades dels establiments i dels preus de les vendes, alhora que es garantien la possibilitat de pagar els censos tinguts pel mas al senyor.

La vila com a contrapunt a l'hàbitat dispers

Però com es va arribar a aquesta situació? Com es van poder arribar a alienar tal nombre de terres d'aquests masos? Creiem que l'única explicació a aquesta abundant alienació de terres és la presència d'un hàbitat concentrat que aglutini un grup suficient de persones disposades a ser les receptores d'aquestes alienacions. Dit d'altra manera, en un terme allunyat d'un gran nucli de població, on només es doni l'hàbitat dispers o la presència d'un petit nucli d'hàbitat concentrat –una cellera, per exemple– existirà una demanda, la dels tinents d'altres masos o dels habitants de la cellera, però serà reduïda i les alienacions de terres de masos seran poc significatives. En canvi, en un terme que té en el seu interior un nucli de població destacat –el 1323 es parlava d'una vila de Sitges amb més de 100 caps de família–, la demanda de terres serà molt més important, bé de persones que es dediquen a

⁴²⁰ Aventín (1996, 104). A Barcelona, aquesta gradació amb diversos senyors mitjans era molt habitual, podent arribar a cinc –el màxim permès per la legislació–, el que obligava en els contractes d'establiment a concretar i delimitar els drets de cadascun d'ells (López Pizcueta 1998, 259-263). L'Almoina va procurar en molts casos eliminar aquestes senyories mitjanes. Sobre el procés de desarticulació d'aquestes senyories mitjanes, vegeu del mateix autor i obra, p.264-272. El sotsestabliment permetia jerarquitzar el domini de la terra en tres nivells. Sobre els drets que tenia el tinent del domini mitjà respecte el senyor directe, Aventín (1996, 347) considera que hi havia certes diferències jurídiques: al senyor mitjà només pertocava el cens *in nuda percepcione*, és a dir que només se li conferia el dret de cobrar la pensió i la fadiga, mentre que el ple domini, amb tots els drets (firma, fadiga, lluïsmes, capbrevació, amortització), només corresponia al senyor directe. De fet, és el que estableix, sobre la fadiga, el capítol 35 del privilegi *Recognoverunt proceres* per a Barcelona: «el XXXV no es favorable al último enfiteuta, pues dispone que el dómimo *inmediato* (el último de la serie gradual de dómimos) puede quedarse con la cosa en el caso de ser vendida. Los términos con que consagra este derecho de tanteo o retracto, evidencia que se tenían por lícitos en Barcelona, los subestablecimientos y, por lo tanto, la coexistencia de varios dómimos» (Brocà 1985, 311).

un ofici però que volen complementar la seva activitat amb el treball d'una, dues o de les peces de terra que puguin, bé de persones que es dediquen íntegrament a l'activitat agrícola, sovint fills cabalers que han hagut de marxar del mas i s'han hagut d'instal·lar al nucli de població concentrada (To 2002, 151).⁴²¹

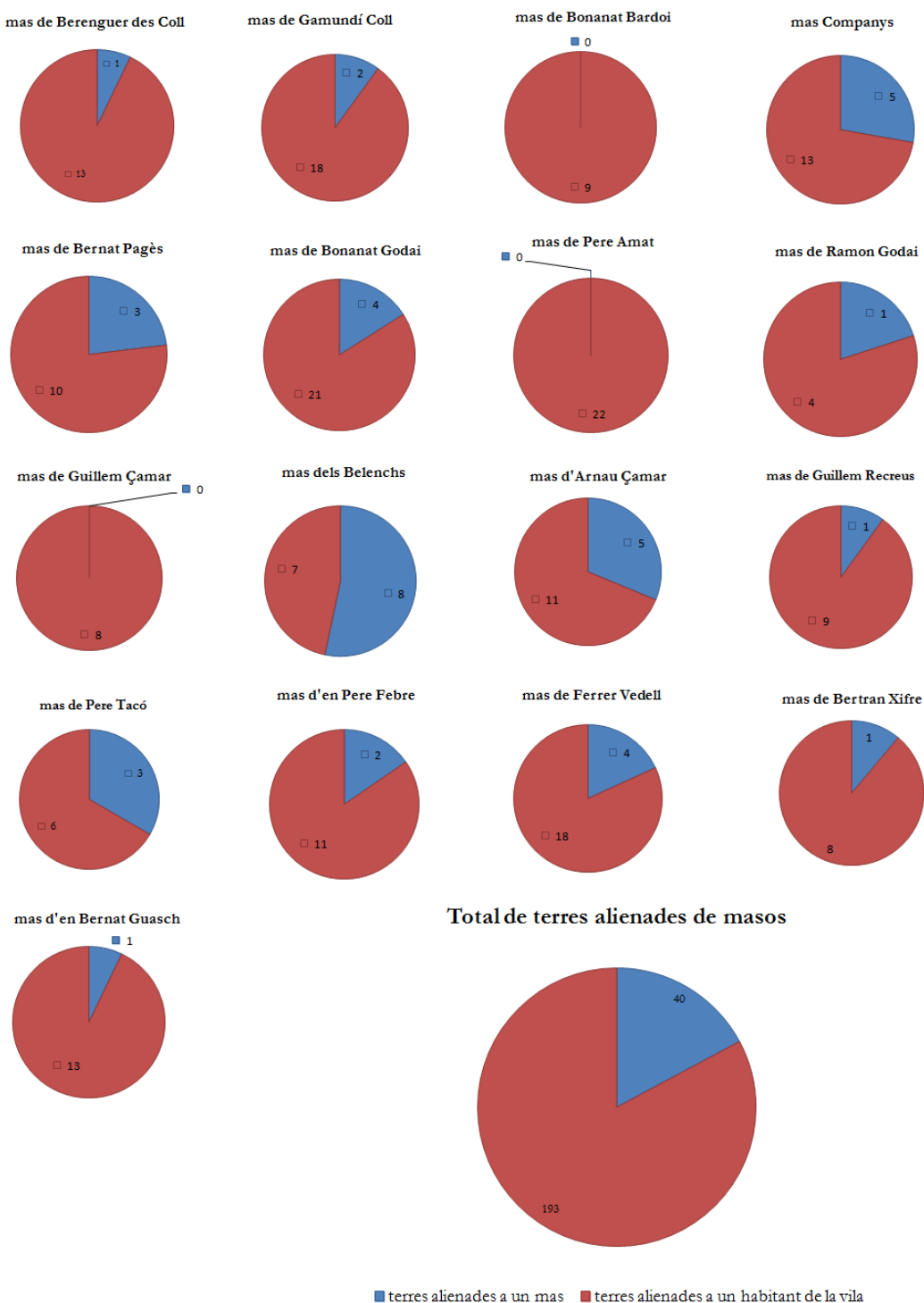
Efectivament, el recompte dels destinataris de les terres dels masos *deperits* i *alienats* del llistat de 1360 demostra clarament com la majoria, el 82,8% de les terres (193 de 233), van anar a parar a mans d'habitants de la vila, mentre que només el 17,2% (40 de 233) ho van fer a mans de masos (gràfic 8). Aquestes dades demostren clarament la importància de la vila en aquest procés d'alienacions i fa pensar que, sense la seva existència, l'abandonament d'aquests masos hauria seguit altres camins.

L'existència de la vila també va incidir en les condicions en què es van pactar les entregues dels masos rònecs. De fet, comptar amb la presència d'aquest nucli de població al terme va resultar per l'Almoina un avantatge important respecte d'altres territoris de Catalunya, en els quals molts masos van quedar rònecs i sense la possibilitat de trobar nous tinentes que els habitessin durant molts anys. En efecte, davant les nombroses alienacions de terres dels masos, que havien estat ratificades en el seu moment per l'Almoina i per tant eren legítimes, no hauria estat factible econòmicament redimir-les amb els diners de la senyoria per establir de nou i al complet cada un dels masos. A més, hauria continuat existint aquella demanda de terres per part de la població concentrada a la vila, sobretot d'aquells que vivien exclusivament de l'agricultura. I, per altra banda, es feia difícil pretendre exigir al nou tinent que fes residència al mas, tenint en compte que, a més de l'estat ruïnós en què es trobaven moltes cases, el nombre de terres que havien quedat a disposició per l'explotació directa del tinent eren molt poques. En alguns masos, com el de Pere Amat, fins i tot les cases i quintanes que conformaven el nucli del mas havien estat alienades.⁴²²

⁴²¹ No per casualitat molts dels cognoms d'habitants de la vila coincideixen amb els de masos del terme.

⁴²² ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1360, f.74v.

Gràfic 8. Receptors de les terres alienades dels masos abandonats, segons el capbreu de 1360

Per tot plegat, buscar un nou titular del mas entre els habitants del nucli concentrat, i que l'elegit pogués mantenir la seva residència a la vila, no era una opció ni molt menys descartable. De fet, sembla que la solució adoptada va ser, en molts casos, aquesta. El capbreu de 1360 no ho aclareix, però és més revelador el capbreu de 1368. D'aquells 19

masos *deperits* i *alienats* el 1360, el 1368 11 continuaven sense tinent i el senyor cobrava directament els adjutoris de cens, 5 tenien un tinent que residia a la vila i només 3, el mas de Ramon Company –a mans de na Companya de la plaça–, el de Bartomeu Coll –que tenia Joan de la Guàrdia–, i el mas de Guillemó de Recreus –que havia comprat Ramon Maiol–, sembla que estaven habitats (taula 25). El mateix passa amb els masos que el 1360 tenen un titular i estaven en funcionament. D'aquests 22 masos que podem anomenar *condrets*, 12 tinents hi vivien, però dels 10 restants un tinent era del veí terme de Campdàsens i altres 6 eren residents a la vila. En definitiva, dels 43 masos que hi havia el 1323 al terme, el 1368 la majoria d'ells continuaven existint jurídicament, però físicament només en sobreviuen 15. És una situació semblant a la que documenta Lluís To (2002, 150) en alguns masos de la vall d'Aro i d'altres parròquies de la diòcesi de Girona, que estaven deshabitats i en ruïnes però tenien titulars que vivien en pobles veïns.

Taula 23. Relació de masos en funcionament, segons el capbreu de 1360		
nom	tingent	referència
mas de Pere Maiol	Pere Maiol	f.13r
masia d'en Pericó Gibert	Pericó Gibert de Vallcarca	f.51r
mas d'Antoni Guerau	Antoni Guerau	f.13r
mas de Bernat Pagès	Bernat Pagès, fill d'Arnau Pagès	f.13v
mas de Romeu Palou o Xifre dels Solers	Romeu Palou	f.14r
mas de Pere Messeguer	Pere Messeguer	f.14v
masia de Guillem Godai, forner	Bernat Brunet i la seva muller	f.57v
mas de Ferrer Sanç de Recreus	Ferrer Sanç	f.15r
mas de Pere Porrell	Pere Porrell	f.15v
mas de Guillem de Recreus (inclou el mas de Montserrat Maresme)	Guillem de Recreus	f.16r
mas de Guillem Pedrosell de Recreus	Guillem Pedrosell	f.17r
mas de Bernat Jorba	Bernat Jorba	f.17v
mas de Pere Ferrer dels Ferrers	Pere Ferrer	f.18v
mas de Guillem Gassó del mas	Guillem Gassó del mas	f.19r
mas de Bernat Roig del Pujol	Bernat Roig del Pujol	f.19v
mas de Romeu Olivella	Joan Garriga	f.22r
mas de Bernat Mateu dels Solers	Bernat Mateu dels Solers	f.24r
masia de Pere Robert dels Solers	Ponç Dalmau	f.32v
mas de Bonanat Bofill	Ponç Dalmau	f.32v
mas de Bernat Vedell de la plaça	Bernat Vedell	f.55v
mas de Pere de Quart	Pere de Quart	f.57r
mas de Pere Robert davant el castell	Pere Robert	f.55r

De fet, en d'altres llocs es documenta la possibilitat de redimir la residència al mas, temporalment o permanent, per facilitar la troballa d'un nou tinent. En els dominis reials de Terrassa, Farías (2001, 168-169) observa que en molts dels masos declarats, que en ocasions tenien moltes de les seves terres alienades, el titular no hi feia residència, malgrat

que en alguns casos la casa estava encara dempeus. Mentre que Ferrer Mallol (2001, 205) afirma que «la dispensa de residència s'havia fet força freqüent a la segona meitat del segle XIV», encara que es tractava, en els casos estudiats per ella, de dispenses temporals. L'important pel senyor era, en el fons, que es treballessin diligentment les terres i es paguessin puntualment els censos i per això calia adaptar-se a la situació.⁴²³ No sabem si l'Almoïna va arribar a exigir als nous tinents la residència al mas o els va oferir dispenses temporals. En tot cas, si ho va fer no va tenir massa èxit en les seves pretensions, perquè després de 1360 la majoria dels tinents dels masos residien a la vila. Es pot dir, doncs, que el que es va produir al terme del castell de Sitges es ser un *despoblament* del camp, però no un *abandonament* del camp.

En d'altres casos, la opció escollida va ser la de desfer el mas com a tal i establir les terres que encara no ho estaven. És la solució escollida pel mas d'Arnau Çamar, al qual el seu hereu, Francesc, va renunciar el 1355. En el moment de la renúncia, el mas tenia onze peces alienades –tres vinyes i vuit terres–, però encara n'hi havia altres 19 entre terres, una vinya i el que havia estat el nucli del mas: l'hort, el farraginal i l'alberg. Amb aquests establiments, l'Almoïna va perdre la prestació de serveis com les joves, els tragins, però a canvi va augmentar els censos en cereal i diners que fins llavors havia rebut del mas.⁴²⁴ Segurament els almoïners van optar per aquesta solució en més d'una ocasió, però el cert és que fins a principis del segle XV es manté l'existència de tinents de masos residents a la vila, que responen al senyor pels censos prestats per aquell.

L'abandonament del camp

A principis del segle XV, el paisatge del camp sitgetà era molt diferent del de 100 anys abans. Un gran nombre de masos havien estat abandonats, s'havien enderrocats i se n'havia perdut el record, d'altres estaven dempeus i habitats i d'un darrer grup se'n continuava mantenint l'existència jurídica encara que físicament havien desaparegut. Lluny dels 42 masos de 1342, els capbreus de 1409 i 1418 recullen dades d'un total de 26 masos, dels quals 11 semblen estar dempeus, mentre que els 15 restants estaven enderrocats però continuaven existint jurídicament. El mapa de distribució dels masos enderrocats i els encara existents (mapa 9) mostra una concentració d'aquests darrers a tocar del terme de Ribes, mentre que a la resta del territori pràcticament desapareixen.

⁴²³ Tampoc hi ha constància de la commutació de l'obligació de residir a un cens anual en espècie o diner, com documenta Benito (2003, 448) a mitjans del segle XIII.

⁴²⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f.86r-v.

En aquest darrer cas són masos que en alguna ocasió, apareixien en el llistat de masos deperits i alienats de 1360 –com el mas Godai o el mas Companys–, mentre que d’altres estaven –almenys aparentment– condrets en aquella data –com els mas Pagès–. El fet és que no havien sobreviscut el tombant del segle XV, i així, d’alguns es diu explícitament que les seves cases estaven caigudes i totalment desaparegudes –«ara no hi ha cases ne paret, tot és ras», al mas Solers–,⁴²⁵ o bé es deia que era «masia enderrocada, és vinya plantada», com al mas Pagès.⁴²⁶ En d’altres ocasions, fins i tot se’n describien les peces en què s’havia dividit aquell antic mas, com la *masia* d’en Mateu, que tenia tres peces, una allà on era el mas, als Solers, una segona a Roatell i una darrer a Pou Vedre, el que demostra el pobres que podien arribar a ser en alguns casos.⁴²⁷ Per aquests masos, els seus tinents feien el pagament dels mateixos censos que havien efectuat quan estaven condrets. Per exemple, Guillem Paulega pagava pel mas d’en Mateu que acabem de descriure, forment i 4 quarteres d’ordi de cens, 11 sous per una perna de carnsalada, 4 diners per una jova acensada i 4 ous, mentre que les 2 joves restants i el tragí estaven condicionades a si tenia bestiar i la garba de blat a si en tenia al mas, encara que s’afirmava que «ara tot és vinya».⁴²⁸ Aquesta darrera afirmació es repeteix en moltes ocasions, el que fa pensar que moltes de les terres d’aquells masos que havien estat en el passat cultivades de cereal s’havien substituït pel cultiu de vinya. Així ho mostra també un augment de parcel·les dedicades a aquest cultiu en el pas de 1409 a 1418 (gràfic 8), tot i que continuaran essent inferiors que les terres dedicades al cereal.

S’observa també, malgrat la desaparició física del mas i que no hi hagi cap tinent que se’n faci càrrec, del record d’alguns dels masos que ja havien desaparegut abans de 1360. Parlem, per exemple, del mas dels Belencs o del mas de Pere Marí, del qual el 1409 encara es feien constar les terres que n’havien format part,⁴²⁹ potser amb l’esperança de tornar-lo a establir i reunir de nou les seves terres en un futur, com detecta Blanco de la Lama a la vall d’Amer (2003). I és també en aquest moment, de principis del segle XV, quan s’observa una certa tendència a la concentració de masos, normalment els que són enderrocats, en mans d’una sola persona, que acostuma a ser un habitant de la vila. D’aquesta manera, Antoni Olivella té la meitat del mas d’en Palou i el mas Solers, Francesc Jordà, un ric carnisser de la vila, té el 1418 el mas de Ramon Maiol i el d’Antoniet Guerau, ambdós per

⁴²⁵ ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.18v.

⁴²⁶ ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.17v.

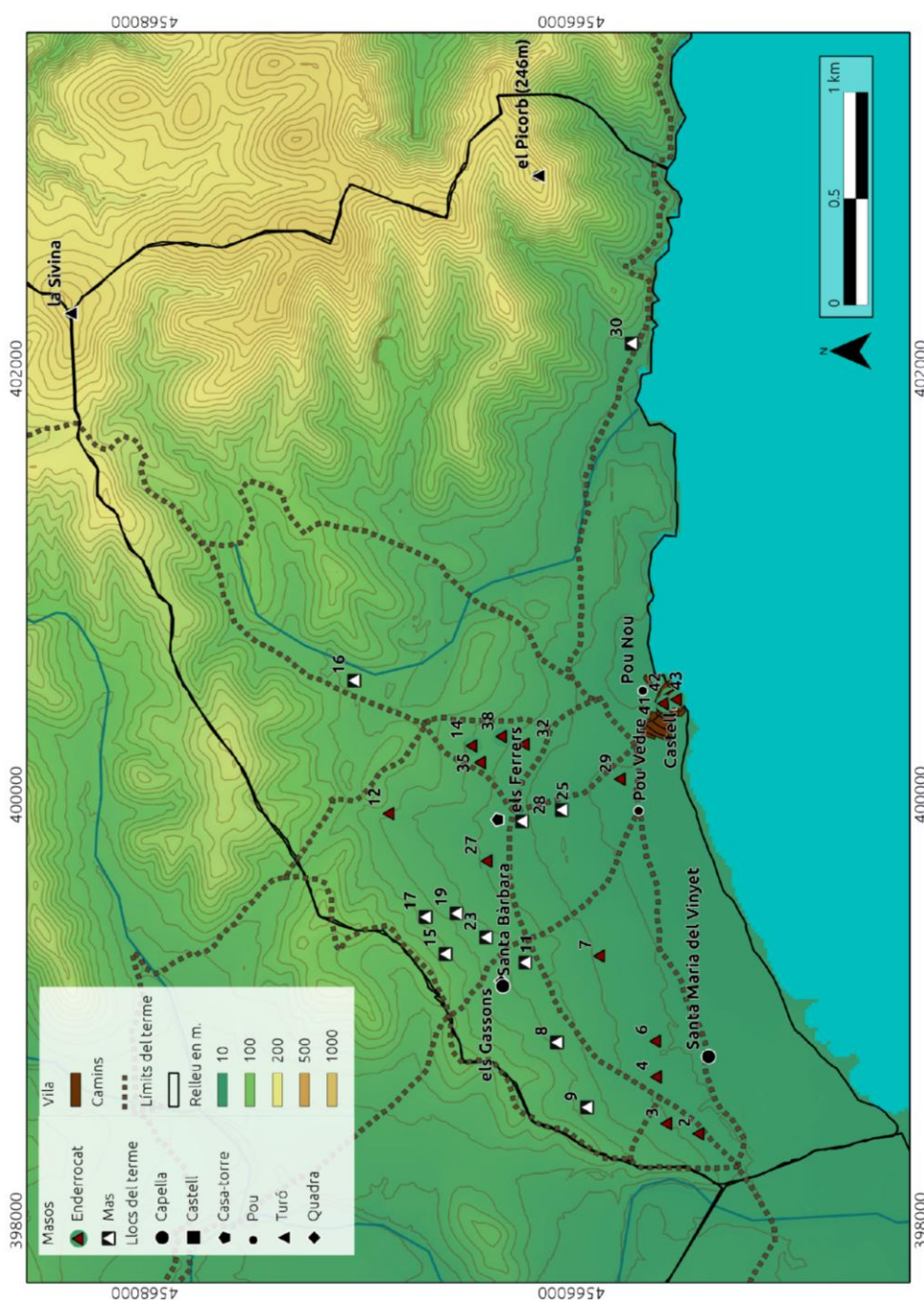
⁴²⁷ ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.10v.

⁴²⁸ ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.10v-11r.

⁴²⁹ «Paschal Recreus [...] fa [...] per una peça de terra que fo del mas de Balenchs». ACB, Pia Almoina, Sitges, Capbreus, 1409, f.3v.

herència. En canvi, Ferrando de Muro compra el 1409 el mas de Pere Vives, un patrimoni que ha ampliat el 1418 amb el mas de la Guàrdia. Possiblement aquests tinents, residents a la vila i que complementen el seu patrimoni amb d'altres cases i terres al terme, tenien sotsestablertes part de les terres del mas o bé les treballaven jornalers contractats en determinats moment de l'any. Són tots ells els membres més rics de la comunitat, que inverteixen en l'ampliació del seu patrimoni immoble, en un moment en què s'observa una polarització de la població, com veurem més endavant (cfr. Capítol 6).

Mapa .9 Ubicació dels masos enderrocats i dels masos condreus segons els capbreus de 1409 i 1418

5.3 Conclusions preliminars: la preeminència de la vila respecte el seu territori

La vila es va configurar des de principis del segle XIV en el centre neuràlgic del terme del castell de Sitges. En aquest nucli d'hàbitat concentrat és on es trobaven els principals elements de demostració del poder senyorial (el castell, amb la cort del batlle i la presó, el forn de pa, la ferreria), a més de la parròquia, la notaria, l'hospital dels pobres i el mercat. És aquest darrer element, el mercat setmanal que es celebrava des de 1307 per privilegi reial, el principal factor de l'augment de població de la vila. Efectivament, el 1323, un 70% de la població del terme (103 caps de família) hi residia, mentre que el 30% restant (43 caps de família) ho feia en hàbitat dispers. El recinte emmurallat, que tancava el petit espai del puig de Sitges, va resultar insuficient per acollir tota la població des de temps de Bernat de Fonollar, que va ordenar després de 1320 l'urbanització del carrer Nou, el primer carrer del barri extramurs, el Raval, situat a l'oest de les muralles. Al llarg del segle XIV, aquest Raval va anar creixent fins a formar, a principis del segle següent, una agrupació de 5 carrers.

La població d'aquesta vila estava formada per persones dedicades exclusivament a l'activitat agrícola, però la major part dels habitants tenien una ocupació diferent a l'exclusiu treball del camp. Aquest fet responia a les necessitats creades per l'aglomeració de tal quantitat de població, la celebració del mercat setmanal i la presència del mar. Aquests tres factors motivaven l'existència de persones dedicades als serveis (hostalers, forners) i al comerç (carnissers, sabaters, argenters), així com una part destacada de la població dedicada a oficis de mar (sobretot mariners i pescadors, però també mestres d'aixa i calafats).

Més enllà de la vila, però, es repartia en masos la població pagesa. El 1342 eren un 30% de la població, però els estralls provocats per les dificultats de mitjans de segle van suposar la despoblació del camp, com en la major part del territori català. L'evolució que va patir aquest fenomen, però, no fou similar a la majoria de casos, i això succeí per dos motius: la preexistència d'un substrat de sotsestabliments i vendes de terres d'aquells masos i el fet que hi hagués al terme un nucli del pes demogràfic de la vila. Pel que fa al primer factor, parlem d'una realitat que recula fins al segle XIII i que suposà dos nivells de tinença en molts dels masos del terme: la del tinent, que era qui es responsabilitzava del mas i del pagament dels seus censos enfront el senyor; i la dels sotsestablerts i compradors de parcel·les de terres d'aquells masos, que tenien un contacte directe amb el tinent però no amb el senyor i que contribuïen al pagament dels censos amb els *adjutoris de cens*.

Aquest doble nivell de domini –o triple, si tenim present, alhora, el domini eminent del senyor– no hauria estat possible, però, sense l'existència de la vila, en el sentit que només absorbir tal quantitat d'alienacions persones no tinentes de masos, dedicades a l'activitat artesanal o del mar o bé exclusivament al treball del camp. Aquest fet creava una clara distinció entre els pagesos tinentes de masos i les persones que no ho eren i que o bé vivien als límits de la pobresa dedicats exclusivament al treball agrícola o bé complementaven la seva activitat amb el cultiu de la terra.

Aquest doble factor va suposar, doncs, una evolució de la crisi del camp de mitjans del segle XIV diferent respecte a d'altres espais rurals catalans. Perquè malgrat que molts masos es van abandonar físicament, és a dir els seus tinentes van deixar de residir-hi, part de les seves terres –en algun cas, la gran majoria– continuaven cultivades pels qui les havien alienat, que residien a la vila. Per aquests motius, la opció dels almoiners en moltes ocasions va ser la de transmetre la propietat del mas a una persona, eximint-lo de viure al mas, però que, en canvi, es fes càrrec del pagament dels censos que aquell devia. Perquè el fonamental per l'Almoina, en la majoria dels casos, va ser el sosteniment jurídic, la conservació encara que fos “virtual” i no física, d'aquells masos, per assegurar el pagament de certs censos i serveis que d'altra manera no s'haurien pogut rebre.

APÈNDIX CAPÍTOL 5 – TAULES

Taula 24. Masos de fora del terme del castell de Sitges documentats en llibres i manuals notariais sitgetans (1343-1390)						
data	tipologia	nom	localització	censos associats	preu	referència
1343/07/28	establiment emfitèutic	mas	castell de Campdàsens	20 c d'ordi, 2 joves, 1 tragí al senyor / 4 i ½ q d'ordi als establidors	10 s entrada	ACB, PA, S, Doc. notarial, 1343-1356, q. 1343-44, f. 31v
1347/01/04	establiment emfitèutic	mas amb cases, terres i honors, muntanyes i planes, marges, comes i pertinences	castell de Campdàsens	20 c d'ordi de llòssol, 2 joves, 1 tragí, agrer al senyor / 3 q d'ordi als establidors	25 s entrada	ACB, PA, S, Ll cort, 1336-1345, q. 1346, f.20r-v
1357/07/04	definició	mas o masia («mansum seu mesiam»)	Garraf, lloc de Vallbona	-	-	ACB, PA, S, Doc. notarial, segle XIV, quadern 2, f.16r
1357/07/04	establiment emfitèutic	mas o masia («mansum seu mesiam»)	Garraf, lloc de Vallbona	?	5 s entrada	ACB, PA, S, Doc. notarial, segle XIV, quadern 2, f.16v-17r
1365/11/11	venda	mas d'Arnau Robert de Font Gallines, amb totes pertinences (excepte les del terme de Sitges) i els animals que hi ha ⁴³⁰	castell de Campdàsens lloc de Font de Gallines	?	150 ll	ACB, PA, S, Doc. notarial, segle XIV, quadern 3, f.4r
1365/12/14	venda	mas de la Vallfervosa	castell de Castellet	?	?	ACB, PA, S, Doc. notarial, segle XIV, quadern 3, f.5r
1366/04/23	venda	mas d'en Granada o mas d'en Saberola amb terres i pastures	castell de Campdàsens	1 q d'ordi de llòssol, 1 tragí, 2 joves al senyor	200 s	ACB, PA, S, Doc. notarial, segle XIV, quadern 3, f.8v
1366/04/23	venda (per 6 anys)	mas de ça Riba	Olivella	30 s anuals	-	ACB, PA, S, Doc. notarial, segle XIV, quadern 3, f.8v
1379/03/26	venda	mas amb terres i possessions, cultes i ermes	castell de Campdàsens	?	50 ll	ACB, PA, Testaments, ss.XIV-XV, II, <i>Serena</i> , f.7r-v
1390/01/17	establiment emfitèutic	mas des Carro, amb honors i possessions, arbres i planes	terme de Ribes	ser homes propis, solius i afocats del bisbe, 2 capons, 2 terçones d'oli, 6 garbes, 5 i ½ q de blat, 4 ous,	5 s entrada	ACB, PA, Testaments, ss.XIV-XV, II, 1390, f.8v

⁴³⁰ El ramat consisteix en 152 bèsties menudes entre cabres i bocs, dues vaques, un vedell i un mul de pèl baig, 28 arnes d'abelles, a més d'una arada amb el seu forniment.

5. L'espai: el territori i el paisatge en què actua la comunitat

				serveis al senyor		
1390/01/17	definició	mas d'en Romeu Sans de Soriguera	terme de Ribes	-	-	ACB, PA, Testaments, ss.XIV-XV, II, 1390, f.9v-10r
1390/01/17	establiment emfitèutic	mas de Romeu Sans de Soriguera	terme de Ribes	ser homes propis, solius i afocats del bisbe, 3 q de blat, 3 garbes, 15 s, serveis al senyor	5 s entrada	ACB, PA, Testaments, ss.XIV-XV, II, 1390, f.10r-11r
<p>NOTA: Els establiments dels masos ressaltats en gris són tots realitzats pels senyors directes en favor d'emfiteutes, mentre que els dos primers, de 1343 i 1347, són en realitat sotsestabliments, és a dir fets per un primer emfiteuta –que passa a convertir-se en senyor mitjà– a un nou emfiteuta. Les vendes, en canvi, són totes transmissions d'emfiteuta a emfiteuta.</p>						

Taula 25. Masos documentats a Sitges entre 1342 i 1418, segons els capbreus conservats, amb indicació de la referència (f.r/v)

[T]: tinent; (V): habitant de la vila; (T): habitant del terme]						
lloc	1342	1360	deperit	1368	1409	1418
1 Santa Maria (1342); el Coll (1409)	Arnau Coll, masia (3r/7r/14r)	mas d'Arnau des Coll (o de Berenguer des Coll) (11r/61r)	X	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, molts adjutoris
2 Santa Maria (1342); Codolet (1360); prop els Companys (1409)	Bartomeu Coll, masia (3r/7r/14r)	mas de Bartomeu Coll (o de Gamundí Coll) (11r/63r), Tii: Bartomeu Coll	X	mas de Bartomeu Coll Ti: Joan de la Guàrdia (T) (1v)	mas de la Guàrdia, és enderrocat i les terres són vinyes totes Ti: la filla de Bernat Muntaner, muller de Romeu de Ribes, mas de la Guàrdia, (1r)	mas de la Guàrdia, Ferrando de Muro (1r)
3 Santa Maria (1342)	Bonanat Bardoi, masia (3r/7r)	mas de Bonanat Bardoi (12r/64v), Ti: Bartomeu Bardoi i Bernat Bardoi	X	Bartomeu Bardoi i Bernat Bardoi, partit per germania (V) (18v)	heretat del seu pare i del seu oncle Ti: Guillem Bardoi (16r)	antigament masia complida, heretat del seu pare i del seu oncle Ti: Guillem Bardoi (17r)
4 els Companys (1342); prop Santa Maria (1360)	Ramon Company, masia (3v/7v/14v)	mas de Ramon Company (12r/66v)	X	na Companya de la Plaça (T) (1v)	mas Companys, ara és vinya Ti: Francesc Company de la vila (1r)	mas Companys Ti: Marc Company (1v)
5 Santa Maria (1342)	Bernat Pagès, masia que hi solia haver (7v) – 6 persones	mas de Bernat Pagès (12v-68r)	X	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, molts adjutoris
6 els Companys (1342); els Godais (1409)	Bonanat Godai, masia (3v/7v/14v)	mas de Bonanat Godai (12v-70r) Ti: Francesc Esparreguera	X	mas Godai, el té Guillemó Clapers, marit de l'hereva de Francesc Esparreguera (V)	mas Godai, enderrocat i apeçat Ti: Guillem Clapers (V) (27r)	mas, antigament mas Godai Ti: Ramon de Soldevila, prevere de Vilafranca del

5. L'espai: el territori i el paisatge en què actua la comunitat

						(34v)				
7	Puig Otger (1342)	Guillem Miró, masia que fou de (8r/14v) – 4 persones	mas de Guillem Miró (després de Pere Torregassa) (13r-72v), Ti: Arnau Bertran	X			masia que fou de Guillem Miró, Arnau Bertran (V) (31v)	terra on és el Colomer Ti: Antoni Bertran (35v)	Penedès (30v)	
8	Puig Otger (1342); el Terme (1409; 1418)	Pericó Amat, masia (3v/8r/14v)	mas de Pere Amat (13r/17v/73v), el té Berenguer Marí o d'Espadamala	X			masia que fou de Berenguer Espadamala, avi seu Ti: Jaume Moles (17v)	masia que fou antigament de Berenguer Espadamala, avi seu Ti: Jaume Moles, mariner (19r)		
9	sobre els Companyns (1409; 1418)	Pere Maiol de Puig Otger, masia (8v/14v)	mas de Pere Maiol, fill de Bonanat Maiol (13r)				mas Maiol Ti: Pere Maiol del Clot (1v)	mas Maiol Ti: Ramon Andreu del Clot (2r)		
10	Puig Otger (1342)	Pere Gilbert de Vallcarca, masia (8v/15r)	Pericó Gilbert, fill de Pere Gilbert de Vallcarca, ço que ha al terme de Sitges (51r)				Pericó Gilbert, fill de Pere Gilbert de Vallcarca, per ço que ha a Sitges (22r)	?		
11	prop els Gassons (1409; 1418)	Bernat Guerau, masia	mas d'Antoni Guerau, fill (13r)				mas de n'Antoni Guerau (1r) (2r)	mas d'Antoni Guerau Ti: Francesc Jordà, gendre d'A. Guerau, per vincle testamentari (3v)		
12	els Solers (1409)	Arnau Pagès, mas (15r)	mas de Bernat Pagès, fill d'Arnau Pagès (13v)				mas Pagès, el té Berenguer Pagès (V) (20r)	masia enderrocada, és vinya plantada Ti: Bernat Pagès (17v)		
13		Ramon Godai, masia (té els masos de Ferrer Otger i Berenguer Xifre) (8r/15r)	mas de Ramon Godai (té els masos de Ferrer Otger i Berenguer Xifre) (13v/14r/77r)	X			sense tinent, molts adjutoris	?		
14	els Solers	Arnau Palou àlies Xifre,	mas de Romeu Palou o Xifre				mas d'en Romeu Palou dels	mas d'en Palou, meitat		

Terra de masos, vila de mar

	masia (15r)	dels Solers (14r)	Solers (T) (2v)	d'Antoni d'Olivella (18v), meitat de Francesc Xifre (24r)	d'Antoni d'Olivella (18v), meitat de Francesc Xifre o Rossell (24r)
15	els Messeguers (1342); Recreus (1409; 1418)	Ferrer Messeguer, masia (4r/9r/15v)	mas de Pere Messeguer (14v) en Ferrer Font i Francesc Messeguer (T) (2v)	mas de Pere Messeguer, el té en Ferrer Font i Francesc Messeguer (T) (2v)	mas d'en Messeguer Ti: Francesc Jordà (3v)
16	els Messeguers (1342); l'Espluella (1409)	Guillem Godai, forn, masia (5r/9r/15v) Ti: Bernat Brunet i la seva muller	masia de Guillem Godai, forn, la tenen Bernat Brunet i la seva muller (V) (18v)	mas de Guillem Godai, Bernat Brunet (17r)	Bernat Brunet, boter (?) (15v)
17	Recreus (1409; 1418)	Bernat Sanç de Recreus, masia que fou de Pere Recreus (4v/9v/16r)	mas d'en Ferrer Sanç de Recreus (T) (3r)	mas de Pere Sanç (3r)	mas de Miró de Recreus (4r)
18	Recreus (4r/9v)	Bernat Porrell, masia (4r/9v)	mas d'en Pere Porrell, té en Guillem Bertó i muller (T) (3v)	?	?
19	Recreus (1418)	la muller de Guillem de Recreus Maresme (16r)	mas d'en Guillem de Recreus (T) (4v)	mas de Pasqual Recreus (3v)	mas de Pasqual Recreus (4v)
20	Recreus	Guillem Çamar, masia mas de Guillem Çamar, fill de Ferrer Çamar de Recreus (16v/77v)	deperida i alienada per molts	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, molts adjutoris
21	mas de Guerau de Belencs (4v/10r) – 3 homes	mas dels Belencs (16v/80v)	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, terres que eren del mas	sense tinent, terres que eren del mas
22	Recreus	muller d'Arnau Çamar de Recreus (4r/9v/15v)	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, terres que eren del mas	sense tinent, terres que eren del mas

5. L'espai: el territori i el paisatge en què actua la comunitat

23	Recreus (1409; 1418)	muller de Guillem d'Olivella, masia (9v)	mas de Guillem Pedrosell de Recreus (o de Guillem d'Olivella) (17r)		Guillemó Pedrosell de Recreus, ara en Genovès (té el mas que fou de Guillem Olivella) (T) (8v)	mas Pedrosell Ti: Bartomeu Riera (6r)	mas Pedrosell Ti: Bartomeu Riera, mariner (7v)
24	Recreus	Pere Tacó, masia (4v/10r)	mas de Berenguer Tacó (o Pere Tacó) (17r/88v)	X	sense tinent, molts adjutoris	?	?
25	Recreus	Bonanat de Recreus, masia (4v/10r)	mas de Guillemó de Recreus, fill de Bonanat Recreus (17v/87r)	X	Ramon Maiol, que comprà dels hereus de Pere Robert, antigament de la masia de Guillemó de Recreus (T) (3r)	mas que en Maiol deixà per testament a Francesc Jordà (3r)	Francesc Jordà (?) (2v)
26	prop de la vila	Pere Marí, masia que fou de Pere Febrer (4r/9v)	mas de Pere Marí (o de Pere Febrer) (17v/90r)	X	sense tinent, molts adjutoris	sense tinent, terres que eren del mas	sense tinent, terres que eren del mas
27	els Ferrers (1342); el Terme (1409; 1418)	Guillem Jorba, masia (4v/10v)	mas de Bernat Jorba (17v)		na Soriguera, pel mas de Guillem Jorba (T) (8v)	masia d'en Jorba antiga Ti: Jaume Coll (6v)	masia antigament d'en Jorba Ti: Jaume Coll (8v)
28	els Ferrers (1409; 1418)	Pericó Ferrer (5r)	mas de Pere Ferrer dels Ferrers (18v)		mas d'en Pere Ferrer dels Ferrers (T) (19r)	mas de Jaume Gibert, hereu dels Ferrers (7v)	mas de Jaume Gibert, hereu dels Ferrers (9r)
29		Guillem Gassó del mas	mas de Guillem Gassó del Mas (19r)		mas de Guillem Gaçó del mas Ti: Berenguer Clapers (T) (30v)	mas Gassó antigament Ti: Bonanat Robert, comprat de Llorenç Martí (8r)	mas Gassó antigament e Puxes d'en Granada Ti: Bonanat Robert, comprat d'en Llorenç Martí (9v)
30	Picorb (1409); prop d'Aiguadolç (1418)	Bernat Roig del Pujol, masia (10v)	mas de Bernat Roig del Pujol (19v)		mas de Bernat Roig del Pujol (T) (10r)	mas de Guillem Roig des Pujol, amb el seu fill Bernat (8r)	mas Roig des Pujol Ti: Guillem de Quart, per vincles dotals (10r)
31	els Messeguers (1342)	Romeu d'Olivella, masia que fou de Bernat Carbonell (4r/9r/15v)	mas de Romeu d'Olivella o de Guillem Carbonell, el té Joan Garriga (22r)		na Mola, pel mas antigament de Romeu d'Olivella i Guillem Carbonell (V) (29v)	?	?

Terra de masos, vila de mar

32	els Solers (1409; Solers (24r)	Pere Mateu dels Solers, masia (3v/8v/15r)	mas de Bernat Mateu dels Solers (24r)		Bernat Mateu, masia (V) (13r)	masia que era d'en Mateu, tres pecces: 1ª allà on era el mas, als Solers; 2ª a Roatell; 3ª al Pou Vedre Ti: Guillem Paulega (10v)	masia antigament anomenada d'en Mateu, tres pecces: 1ª allà on era el mas, als Solers; 2ª a Roatell; 3ª al Pou Vedre Ti: Guillem Paulega (12r)
33		Ferrer Vedell, masia (11r)	masia de Ferrer Vedell (o de Ramon Vedell) (93r)	X	sense tinent, molts adjutoris	?	?
34		masia de Bertran Xifre (o de Berenguer Moix), partida en moltes parts	masia de Bertran Xifre (o d'en Berenguer Moix) (95r)	X	sense tinent, molts adjutoris	?	?
35	els Solers	Pere Robert dels Solers, masia (13v, 15r)	masia qui fou de Pere Robert dels Solers (32v), la té Ponç Dalmau		Francesc Xifre, mas de Pere Robert dels Solers (V) (23v)	mas Solers, ara no hi ha cases ni paret, tot és ras Ti: Antoni d'Olivella (18v)	mas Solers, lo qual mas és avui deshabitat Ti: Antoni d'Olivella (20r)
36		Bonanat Bofill, masia	masia qui fou de Bonanat Bofill (32v), la té Ponç Dalmau		Ponç Dalmau, mas de Bonanat Bofill (V) (18r)	?	?
37	els Solers	Guillem Miró dels Solers, masia que fou (9r/15r) – 2 persones	sense tinent, adjutoris		?	?	?
38	els Solers o Torre dels Solers d'en Palou (1409; 1418)	hereus de Bernat Guasch, masia (8v/15r)	mas de Pere Vives (o de Bernat Guasch) (32v/97v), el té n'Eliesén, viuda de Pere Sales, filla de Bernat Guasch	X	la viuda d'en Pere Sales (V)	heretat de na Sales Ti: Ferrando de Muro, per compra (15r)	heretat de na Sales Ti: Ferrando de Muro, per compra (1r)
39		Guillem Mateu, masia que fou de Berenguer, saig	Jaume Coll, gendre de na Valls, per ço que fou de Guillemó Mateu, antigament d'en Berenguer des Pujol		?	?	?
40	prop de la vila	hereus de Pere Bertran,	mas de Francesc Macià (o de	X	és partida entre 5 persones	?	?

5. L'espai: el territori i el paisatge en què actua la comunitat

		masia (11v)	Pere Bertran) (51v/99v) – 5 persones					
41	dins els murs, plaça del castell (1409; 1418)	Bartomeu Borràs, per masia de Ferrer sa Font (5r/11r/16v)	mas de Bertran Vedell de la Plaça (55v)	Bertran Vedell de la plaça i Sança, muller seva i filla de Guillem sa Font, pel mas (V)	masia i possessions Ti: Pere Gibert de la Plaça (20r)	masia antiga i possessions Ti: Pere Gibert de la Plaça (21r)		
42	dins els murs, plaça del Castell (1409; 1418)	Alegre Bardoi, masia	mas de Pere de Quart (o Alegre Bardoi) (57r)	Pere de Quart, per ço de sa muller, filla d'Alegre Bardoi (V)	alberg que és masia antiga Ti: Guillem de Quart (28v)	mas que és masia antiga Ti: Guillem de Quart (10v)		
43	dins els murs, plaça del castell (1409; 1418)	Pere Robert davant del castell, masia	mas d'en Pere Robert davant del castell (55r)	Pere Robert davant el castell (V)	masia antiga, alberg amb propietats Ti: Pere Robert del Castell (26v)	mas que és masia antiga Ti: Pere Robert del Castell, llaurador (10v)		

III. ELS ESPAIS DE RELACIÓ LA COMUNITAT

6. DEL BÉ I PROFIT «DE LA DITA UNIVERSITAT E SENGLES D'AQUELLA» AL BÉ I PROFIT «DE LA COSA PÚBLICA»: EL COMÚ DE LA VILA I LA SEVA FISCALITAT

Potser un dels aspectes que fa més visible la cohesió d'aquesta comunitat són les seves formes de representativitat, la seva gestió interna i de cara a l'exterior, és a dir la força de *universitat* centrada en el Comú de la vila o el que és el mateix, les formes embrionàries del que després serà el règim municipal. Aquest Comú no servirà tan sols per cohesionar els desitjos i els objectius de la comunitat sinó que, per altra banda, facilitarà la consolidació política i econòmica de certs membres del grup. Per això, és interessant observar com estava organitzat el Comú i, sobretot, qui pren el protagonisme dins d'aquesta institució.

Hem escollit per introduir aquest capítol dos fragments d'actes d'elecció de jurats, el primer de 1344 i el segon de 1405. Des d'aquella «univeristat i sengles d'aquella» fins a «la cosa pública» passen 60 anys, en els quals s'observa com, en teoria, s'assenta en la mentalitat col·lectiva la idea del bé comú i, sobretot, de formar part d'aquest bé comú. En el preàmbul a l'acta d'elecció dels jurats de la vila de Sitges de 1405 s'observen expressions que recorden les idees polítiques reflectides a l'obra d'Eiximenis:⁴³¹

«Com de bon costum, per bé e profit de la cosa pública, e per ço que aquella cosa pública e sos drets sien mils e pus útilment sien guardats e deffesos, que jurats e lurs

⁴³¹ Destaca especialment el *Regiment de la cosa pública*, escrit el 1383 per encàrrec dels jurats de València, com a tractat per al bon regiment del govern urbà: «E axí eu fan comunament totes les comunitats del món, que tot ço que pertany al regiment de la cosa pública se tracta per alguns pocs qui són reputats los pus savis e los millor de la comunitat». (Eiximenis 1927, capítol XVI). També és reflex d'aquest pensament l'obra anònima *Doctrina Compendiosa* (1929), atribuïda durant molts anys a Francesc Eiximenis.

consellers, mostasaffs e ffiters se elegessen, ordonen e's posen en la vila e terme del castell de Ciges»⁴³²

De fet, no sabem si la introducció d'aquesta expressió es va deure a la voluntat dels reunits en l'acte d'elecció o bé a la inspiració de l'escrivent. Sigui com sigui, reflecteix l'ambient polític que es respirava, tant en les grans ciutats com en les petites comunitats. Si entenem, doncs, la cosa pública com a les necessitats o conveniències de qualsevol comunitat que visqués sota les mateixes lleis i costums, podem parlar també de la cosa pública d'una petita comunitat rural i marinera, tan allunyada d'aquestes dissertacions teòriques però tan propera a una realitat que, a les darreries de l'edat mitjana, intentava avançar en la defensa dels seus interessos comuns enfront de les problemàtiques sorgides, tant a l'interior de la comunitat com per causa de la senyoria o d'altres i diversos factors externs.

Dos grans elements permetien a la comunitat defensar aquests interessos mutus: una organització interna basada en la representativitat, la gestió i el control de la comunitat, és a dir el Comú de la vila, que és el nom que pren a Sitges, en el qual s'integra un Consell electiu encarregat de la presa de decisions; i una fiscalitat, en forma d'impostos i finances, és a dir unes fonts d'ingressos econòmics, l'única manera de fer possible la gestió. Comú i fiscalitat, doncs, són un binomi difícil de separar, que analitzarem en les següents pàgines.

Considerem que la comunitat sitgetana fa un salt en la seva organització després de l'arribada de l'Almoïna a la senyoria del castell de Sitges, el 1342. Amb això no volem negar la prèvia existència d'unes estructures organitzatives, que Font Rius (1945-1946) anomena municipi rudimentari i Turull (1990) premunicipi. La seva eclosió definitiva, però, es produeix amb l'aparició de les primeres formes regulars, permanents i electives de representativitat, reconegudes per la senyoria i amb atribucions centrades en la regulació de la vida vilatana i en la gestió i defensa dels interessos comuns. Aquestes formes ideals, però, eren fàcilment pervertibles i, com veurem, no mancaran les tensions internes dins de la comunitat, així com l'intent per part d'alguns dels seus membres, sobretot els de més capacitat econòmica, d'afavorir els seus interessos particulars.

Aquesta lenta evolució cap a l'organització municipal és un fet comú a tot el territori català, encara que, lògicament, amb cronologies i solucions diferents segons la localitat. L'estudi realitzat per Font i Rius (1945-1946) és, encara avui, fonamental per entendre la gènesi del municipi català. Des de llavors, i especialment des de la dècada de 1990, diversos investigadors han tractat aquest tema centrant-se en casos concrets de Catalunya, València i

⁴³² ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.27v. Apèndix I, doc. 430.

Mallorca, fet que ha aportat noves dades per entendre de més a prop els orígens d'aquesta institució.⁴³³ En els darrers anys, el gruix de la investigació s'ha centrat en l'estudi de les fiscalitats reial i municipal. A la Corona d'Aragó, per a Catalunya, des del CSIC i sota la direcció de Manuel Sánchez Martínez, els estudis més importants s'han centrat en les polítiques fiscals i financeres de Cervera (Turull 1990; Verdés 2004), de Barcelona (Ortí 2000) i del Camp de Tarragona (Morelló 2001), aclarint així un aspecte fonamental de la municipalitat abans amb prou feines analitzat.⁴³⁴ També han estat molt nombroses les reunions científiques a nivell nacional i europeu que han tractat el tema, de les quals n'han resultat destacades publicacions.⁴³⁵ Per altra banda, tot i que de manera més secundària, les localitats més modestes i agrupacions rurals de menys importància també han estat, darrerament, objecte d'estudi, tot i la dificultat ocasionada per una manca o una menor abundància de documentació que hi fes referència.⁴³⁶

La conformació d'un organisme quasi municipal a Sitges es produeix de manera tardana respecte a les cronologies que presenten els grans nuclis urbans de Catalunya, València i

⁴³³ La major part dels estudis s'han centrat a estudiar els excepcionals fons documentals municipals, conservats principalment en ciutats i viles de pes demogràfic i econòmic i de jurisdicció reial. Un estudi de referència és el realitzat per Turull (1990) sobre la vila de Cervera entre els segles XII i XIV, en el qual es tracta la gènesi i organització municipal així com el tema de la hisenda municipal. Per a la ciutat de Barcelona, gran part de la història del municipi, com indica Ortí (2000, 2001a, 2001b), que ha realitzat nombrosos estudis al respecte, no havia estat tractada fins a finals del segle XX. Entre d'altres coses, com es lamenta l'investigador, la majoria de càrrecs oficials municipals no compten amb estudis monogràfics, fet que contrasta amb l'abundant documentació conservada. Malgrat això, destaquen els estudis de Font i Rius (1974, 1977) pel que fa als orígens de la municipalitat barcelonina i alguns dels treballs de Carme Batlle (1969, 1977, 1984). Recentment, aquesta autora, acompanyada d'altres investigadores i arxivers, ha publicat les actes del consell relatives a les eleccions municipals en el segle XIV (Batlle i Ferrer Mallol 2007). Lleida, que juntament amb Tortosa presenta les primeres formes de municipalitat conegudes a nivell català, és encara hereva dels estudis realitzats a principis del segle XX per Gras i d'Esteva (1988). Sobrequés (1975) i Guilleré (1993) per Girona o Serrano Daura (2000) per alguns municipis de la Catalunya Nova en són altres exemples, com també és de gran utilitat la cada vegada més abundant col·lecció de Llibres de Privilegis editats per la Fundació Noguera. Per al nostre àmbit territorial, és especialment interessant l'edició del *Llibre Verd de Vilafranca* (1992), de la capital penedesenca. Al Regne de València, la seva capital ostenta, com apunta Font i Rius (1974, 1977), la paternitat de la municipalitat respecte les altres capitals mediterrànies de la Corona (Barcelona i Mallorca). Entre d'altres, destaquen els estudis de Narbona (1995) sobre València i Viciano (2003) sobre Castelló de la Plana.

⁴³⁴ Apuntem només alguns dels molts treballs realitzats per aquest prolífic equip d'investigadors.

⁴³⁵ El llistat de publicacions és molt extens. El 1995 es va celebrar a Lleida un col·loqui titulat *Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, coordinat per Manuel Sánchez, Antoni Furió i Prim Bertran, que suposava una primera aproximació de conjunt a la problemàtica de la fiscalitat i el municipi. El número 7 de la *Revista d'Història Medieval* (1996), editada pel Departament d'Història Medieval de la Universitat de València, dedicat a *La gènesi de la fiscalitat municipal (segles XII-XIV)*, abordava a nivell europeu el problema dels orígens d'aquesta fiscalitat. Fruit del Seminari celebrat a la Casa Velázquez entre 1999 i 2000, es van publicar els diversos estudis realitzats entorn la fiscalitat d'estat i la fiscalitat municipal dels regnes hispànics medievals (Menjot i Sánchez Martínez 2006). El 2008 es van publicar conjuntament (Vallejo 2008) les ponències presentades a l'*Encuentro de Investigadores sobre Fiscalidad y Agricultura*, (Santiago de Compostela, 2005) i al *XI Congreso de Historia Agraria de la Sociedad Española de Historia Agraria* (Aguilar de Campoo, 2005). El mateix any 2008 es van publicar (Cavaciocchi 2008) les ponències presentades a la *XXXIX Settimana di Studi* de la Fondazione Istituto Internazionale di Storia Economica "F. Datini" (Prato 22-26 abril 2007), dedicada a la fiscalitat en l'economia europea (segles XIII-XVIII).

⁴³⁶ Per exemple Mallorquí (2007).

Mallorca. A la Corona d'Aragó, el municipi presenta formes diferents respecte a les d'altres punts del continent europeu. Al nord d'Europa, el municipi va néixer com una encarnació de les forces populars contra el poder feudal. A altres regnes peninsulars, com Galícia, Portugal i alguns llocs de Castella-Lleó, les municipalitats van aconseguir un notable grau d'autonomia respecte les autoritats senyorials i en canvi a Catalunya, com a la resta de la Corona d'Aragó, l'organització municipal va basar-se en una forma d'administració comunal, fundada en el reconeixement de la personalitat de les entitats locals i l'admissió de la representació popular de les mateixes en el seu mecanisme de govern, però sempre amb submissió al poder sobirà o senyorial (Font i Rius 1945, 548), més a l'estil del nord d'Itàlia i el sud de França.

L'existència del municipi va anar precedida d'uns primers organismes representatius, sorgits durant els segles XII i XIII i basats en assemblees on participaven tots els caps família. Aquestes reunions, però, ben aviat deixaren entreveure les seves mancances, sobretot per les dificultats tècniques de reunir i prendre decisions unànimes. Per resoldre aquesta problemàtica van sorgir els primers organismes que podem anomenar municipals, que van comptar amb el suport reial, que veia en aquestes organitzacions una possibilitat de millores en les recaptacions de certs impostos, i amb l'ajuda que va suposar la recepció, a partir del segle XII i sobretot del XIII, del dret romano-justinià i del dret canònic (Turull 1990, 120-124).

Des de la segona meitat del segle XII, es van produir les primeres manifestacions d'aquesta municipalitat catalana en alguns nuclis urbans capdavanters, i després, des de mitjans del segle XIII i, a nivell ja general, el XIV, en nuclis d'importància secundària com les viles, i finalment en comunitats rurals de poblament dispers, amb unes formes que es perpetuarien fins entrada l'edat moderna. Les localitats de jurisdicció reial van ser les primeres a donar el pas. De fet són les que de manera més primerenca van rebre els privilegis per organitzar-se i van tenir les exigències fiscals que les obligaren a prendre mesures de recaptació. Les de jurisdicció senyorial, fos laica o eclesiàstica, vingueren a continuació, a partir de l'exemple i precedent de les anteriors. Per això, els primers nuclis senyorials a adoptar formes municipals van ser els més propers als centres de domini reial (Font i Rius 1946, 476).

Des de mitjans del segle XIII algunes de les ciutats i viles de la Corona comptaven amb estructures municipals molt ben desenvolupades i, des de mitjans del segle XIV de manera ben clara, també amb unes estructures fiscals sòlides. A més, moltes d'aquestes ciutats i viles eren nuclis centrals de l'economia local i regional, motiu pel qual eren necessàries unes

normatives reguladores dels seus mercats, qüestions que van quedar sovint en mans dels municipis.

Com a vila mitjana-menor que era, Sitges no presenta una organització del seu Comú complexa, especialment si la comparem amb nuclis de més importància demogràfica i econòmica. Però hem de creure que, si no es va dotar d'una estructura administrativa més complexa devia ser, simplement, perquè aquella estructura complia, almenys de manera bàsica, els objectius i les demandes del grup humà en el qual es recolzava. Per tot plegat, no podem considerar Sitges com a un cas singular, però sí, en canvi, creiem que la seva anàlisi suposa un exemple interessant per entendre la formació dels comuns rurals a finals de l'edat mitjana.

Sitges fou sempre, durant el període medieval, una localitat de jurisdicció senyorial i d'un pes demogràfic mitjà-menor, és a dir de característiques que no la feren ser de les primeres en adoptar aquestes formes organitzatives. Tot i això, la seva formació, a mitjans del segle XIV, conicideix amb viles rurals de característiques semblants. Al bisbat de Girona, per exemple, abans de 1350 poques universitats rurals disposaven de jurats i d'un consell permanent. Les primeres en fer-ho, a finals del segle XIII, van ser la vila reial de Torroella de Montgrí i la vila monàstica de Banyoles, de fet les úniques que presenten les fases assenyalades per Font i Rius pel que fa a l'organització interna de la universitat (Mallorquí 2007, 810). A aquelles dues, durant la primera meitat del XIV, s'hi afegiren Sant Feliu de Guíxols (1310), La Bisbal (1328), Bàscara, Figueres i, possiblement, Amer, Palamós, Besalú, Castelló d'Empúries, Olot i Peralada (Mallorquí 2007, 843). A la vegueria del Penedès, deixant a banda el cas de la capital, Vilafranca, on Mas (1932, 118) afirma que la primera elecció de jurats es va produir el 1289,⁴³⁷ una de les primeres va ser l'Arboç, de jurisdicció reial, que va obtenir el privilegi per a nomenar els seus primers jurats el 1323 (Conde 1991, 17). A Cubelles, també de jurisdicció reial, Alfons III va concedir a la universitat del castell, el 1335, la capacitat de nomenar quatre jurats i deu consellers cada any, el primer de febrer (Garí 1860, 42).⁴³⁸

⁴³⁷ Tot i això, la primera ocasió en què els jurats de la vila apareixen al *Llibre Verd de Vilafranca* és en un privilegi de 1338 sobre la realització d'obres a la vila (*Llibre Verd de Vilafranca* 1992, doc. 24), mentre que el 1328, Alfons III va concedir als prohoms i la universitat la vila de fer ordinacions i estatuts amb l'objectiu de recuperar el deute contret per la vila per raó dels donatius de la campanya de Sardenya i la coronació del rei, entre d'altres coses, sense fer esment de l'existència de jurats (*Llibre Verd de Vilafranca* 1992, doc. 2).

⁴³⁸ El 1368, la Geltrú –que acabava de passar a domini reial–, Vilanova i Cubelles estaven organitzats en tres universitats diferenciades, amb representants propis i sota la jurisdicció d'un batlle comú. Ja al segle XV, el 1442, la reina Maria ordenava que el 31 de desembre de cada any s'elegissin nous jurats i consellers per a aquestes tres universitats: 2 jurats per la Geltrú, 2 per Vilanova i 1 per Cubelles, mentre que pel que fa als

Així com en les localitats de jurisdicció reial, el rei va tenir un paper fonamental en la formació d'aquests incipients municipis, amb la concessió de privilegis, sens dubte en els llocs de domini senyorial va ser el senyor qui va impulsar aquesta evolució, encara que en moltes ocasions no ens hagi pervingut l'acta de concessió. En aquest sentit, l'Almoïna va tenir un paper decisiu en la formació del Consell al terme de Sitges i hi va intervenir activament de manera continuada, motiu pel qual no podem entendre la organització de la universitat sense tenir en compte el paper d'una senyoria que cuidava els seus interessos alhora que es feia ús d'aquest organisme per millorar la gestió d'un i altre.

En les següents pàgines ens aproximarem a les primeres formes organitzatives de la comunitat sitgetana, per passar a veure, a continuació, l'estructura sorgida a partir de la intervenció de l'Almoïna. A continuació, analitzarem un aspecte fonamental, que era molts cops la raó de ser d'aquests consells, la fiscalitat, que sovint va marcar el rumb d'aquestes comunitats cap a un endeutament endèmic. Passarem després a valorar quin pes van tenir aquests organismes quasi municipals i mecanismes fiscals en el conjunt de la comunitat, en quins aspectes els van afavorir i en quins altres van crear distensions, desacords i divisions. Finalment, haurem de fer referència, inevitablement, a la figura del batlle senyorial, tant vinculada a aquestes formes d'organització, especialment en les petites localitats rurals, símbol de l'intervencionisme senyorial en el comú (Font i Rius 1945, 1946). De fet, pot dir-se que aquests dos elements, autoritat senyorial i representació popular, van anar units en el modelatge d'aquell incipient règim municipal català.

La documentació més adequada per tractar aquest tema, naturalment, seria la documentació produïda pel propi comú: actes, clàvia, estimes, volums relacionats amb l'obra del mur, censals, etc. Malauradament, no s'ha conservat documentació de caire municipal a Sitges pel que fa al període medieval, però sí disposem, en canvi, d'altra documentació que podem anomenar *perifèrica* al consell i que ens ha estat molt útil. Parlem per una banda dels llibres de cort, en els quals trobem registrades les eleccions anuals de jurats i d'altres càrrecs municipals, així com altra documentació que ens parla de l'actuació d'aquests jurats, a més de tenir notícia dels arrendaments de les imposicions, dels quals s'havia de registrar escriptura de terç en els llibres de cort, així com les condicions de venda de cadascun.

Per altra banda, també ha estat molt útil l'extensa sèrie de llibres de comptes del procurador de l'Almoïna, en els quals s'anotaven les rebudes pels bans imposats pels mostassafs i altres càrrecs. Per això, a falta dels llibres de comptes del consell que, segurament, portaven el dia

consellers, 8 per la Geltrú, 13 per Vilanova i 4 per Cubelles. Aquests 30 càrrecs havien d'elegir una terna a partir de la qual el rei elegiria el batlle (Orriols 1985, 55-58).

a dia de la seva activitat, els fets pel procurador han estat d'utilitat per conèixer l'activitat d'aquests càrrecs.

6.1 L'organització de la universitat d'una localitat rural

Els precedents: de finals del segle XIII a la primera organització de 1344

Com hem dit, els organismes establerts amb l'arribada de l'Almoina el 1344 representen un abans i un després, un moment clau per la organització de la comunitat del castell de Sitges. Aquest nou règim, però, no va sorgir *ex nihilo* sinó que era hereva d'unes primeres formes organitzatives de representativitat de la comunitat que havia funcionat durant anys. Un pas previ necessari, però, era que la comunitat tingués la consciència de ser un tot conjunt, és a dir que els habitants del lloc fossin denominats conjuntament amb un sol nom, el d'*universitas*. Aquesta expressió es documenta en el context català des de principis del segle XIII, amb l'arribada del dret comú, i s'imposa al terme *concilium*, que s'havia utilitzat amb anterioritat i que va anar desapareixent en favor d'aquest (Font i Rius 1946, 315). La *universitas* feia referència a la totalitat de la comunitat, tingués o no establert un sistema de govern, i adquiria una personalitat pròpia respecte a la dels individus que la integraven (Turull 1990, 96). Un fet que no deixa de ser, per altra banda, la formulació jurídica que donava nom a una realitat preexistent.

A Sitges, la comunitat va incorporar aquesta denominació jurídica, la d'*universitas*, a principis del segle XIV. Abans, entre finals del segle XIII i principis del XIV, en les primeres ocasions en què el grup humà consta actuant conjuntament, apareix com una agrupació espontània de veïns, amb expressions com «*hominibus dicti loci de Cigiis*»,⁴³⁹ o, en les actuacions amb els habitants del castell de Campdàsens, «*hominibus dictorum castrorum de Cigiis et de Campdàsens*».⁴⁴⁰ No és fins anys després, el 1322, que documentem per primer cop l'expressió *universitas* per designar el conjunt dels habitants de Sitges, tot i que creiem que en aquest moment ja era un concepte ben consolidat en el si de la comunitat, i que hauria sorgit els primers anys del segle, com a conseqüència de la instauració del mercat a la vila i el consegüent creixement i diversificació de la població del terme. En aquesta ocasió, la *universitate hominum castri de Cigiis et eius terminis* nomenava quatre persones, Guillem Ferrer, Pere Xifre, Bonamic Llorenç i Guillem Morell, com a representats de la comunitat davant del bisbe i el Capítol de Barcelona en un afer relatiu a la fidelitat i l'homenatge que els exigia

⁴³⁹ 1304, febrer, 3. ACB, 4-70-216.

⁴⁴⁰ 1306, setembre, 26. ACB, 4-70-226.

Bernat de Fonollar.⁴⁴¹ La documentació denomina aquests representants *procuratores, syndicos et actores*,⁴⁴² i el seu càrrec era transitori, ja que s'extingia amb la resolució del cas pel qual havien estat elegits representants.⁴⁴³ Aquests representants es nomenaven quan l'ocasió ho requeria, de manera provisional: el 1330 Pere Gassó del Mas, Bonamic Llorenç i Ramon Guitard, com a procuradors i actors de la universitat, reunida a l'església parroquial, rebien en nom seu un debitori de 12.500 sous dels marmessors de Fonollar en concepte d'aquella compensació que, segons la sentència de 1323, el cavaller havia de rebre a canvi de la remissió de certs drets dels homes del castell.⁴⁴⁴

Un altre indicador de que a principis del segle XIV la comunitat sitgetana havia adoptat certes formes d'organització i que existien diferenciacions entre els seus membres és l'existència d'uns prohoms. A mitjans de 1322, els àrbitres, l'advocat i l'escrivà del plet abans esmentat reclamaven al batlle que «destrengats ho façats ajustar sots pena certa la dita universitat e destrengats alguns pròmens d'aquella per la universitat elecs a fer tayla de MM sòlidos per messions del dit plet» (Sastre 1980, 192).

Els llibres de cort de 1321 a 1326, a més, ens mostren d'altres facultats d'aquests prohoms. En un ban de 1322, Bernat de Fonollar, «a precis e sopllicació dels prohòmens de Ciges» establí, sota pena pecuniària, que tota persona que es llogués per treballar a una altra, ho fes només a canvi d'un sou en moneda i en cap cas a canvi de menjar o de beguda, «com per lo dit menjar se seguia gran contesa e envig entre'ls dits prohòmens e los logueders».⁴⁴⁵ Un temps després, el 1324, el mateix Fonollar ordenava, «a requesta e volentat dels pròmens del dit castell de Ciges e del terme», el nomenament de Romeu Olivella com a

⁴⁴¹ 1322, abril, 23. ACB, 4-70-257. En aquells moments estava obert un plet entre el bisbe, el Capítol i la universitat, per una banda, i Bernat de Fonollar per l'altra, per dirimir els drets que cada part tenia sobre el castell de Sitges. Aquesta disputa s'havia iniciat després que en tant sols dos anys Fonollar havia ampliat el seu domini sobre el castell (cfr. Capítol 4.1) i es va solucionar el 1323 amb una sentència arbitral que delimitava els drets d'una part i altra (1323, febrer, 23. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26).

⁴⁴² Expressió que apareix en el ban emanat el 14 de maig de 1322 per referir-se a aquests delegats (Sastre 1980, 192). Aquests síndics també podien ser anomenats procuradors (Font i Rius 1946, 392).

⁴⁴³ Aquell mateix dia, els quatre elegits van elegir, en nom de la universitat, a Mateu Trullars, clergue i procurador del bisbe de Barcelona, com a «síndich substituït dels síndichs de la universitat», és a dir com a representat dels representants elegits per la universitat (1322, abril, 23. ACB, 4-70-260).

⁴⁴⁴ 1330, desembre, 13. AHMS, pergamins, 4. A finals de 1333 es va produir un nou nomenament de síndics, en aquest cas Ramon Gassó, ciutadà de Barcelona, Pere Ferrer, fill de Guillem Ferrer, Guillem de Torrents i Arnau Xifré, fill de Pere Xifré, per actuar de representants davant la imminent mort de Blanca d'Abella. L'elecció es va fer per part de la «*universitas homine ville et termini castri de Cigiis*», reunida a l'església parroquial, a so de corn i tocs de campana, «*more solito*». Malauradament, no hem pogut consultar tot el document, que potser fa referència a les atribucions d'aquests síndics per recaptar talles, així com la designació de càrrecs per a la policia rural, però el fet és que després d'una primera consulta, que ens va permetre fer la transcripció de la meitat del document, va quedar desclassificat a l'arxiu, i per tant perdut. 1333, novembre, 20. AHMS, pergamins, 66.

⁴⁴⁵ 1322, gener, 24. Publicat per Sastre (1980, 190).

vinyògol, motiu pel qual aquest darrer jurava en poder seu que «bé e leyalment guardaria».⁴⁴⁶ Així doncs, aquests prohoms prenien decisions, negociaven amb el senyor, es feien càrrec de la recaptació de talles i actuaven com a representants, no de manera provisional, com els síndics abans esmentats, sinó perpètua o almenys a llarg termini.⁴⁴⁷ A més, observem l'existència de persones designades per a càrrecs específics en benefici de la comunitat.

El creixement significatiu de la població des de principis de segle (el 1323 es documenten 146 caps de família), ocasionada en gran part per la implantació del mercat setmanal el 1307, havia fet sorgir la consciència de formar part d'un mateix tot, la *universitat*. Dins d'aquesta universitat alguns dels seus membres, els *prohoms*, havien pres el seu comandament, tot i que no per elecció sinó per un reconeixement consuetudinari de la comunitat, com a membres consolidats del grup humà, amb un major pes econòmic i social que la resta de vilatans i que els nouvinguts. A més, per la necessitat de delegar l'actuació en certes gestions, la universitat elegia uns síndics representants en situacions específiques, de manera que els seu càrrec s'extingia un cop acabada la tasca per a la qual havien estat elegits.

Un pas endavant: la primera organització propiciada per l'Almoïna (1344-1418)

Com hem vist, a la primera meitat del segle XIV s'observen les primeres formes organitzatives però amb certes limitacions, com ara la inexistència de càrrecs electes. Aquesta va ser, amb l'arribada a la senyoria de l'Almoïna a mitjans de segle, la novetat més important en la organització de la universitat. No sabem si en aquest canvi hi va tenir veu i vot la universitat, que potser veia com els seus veïns de Cubelles, de l'Arboç o de la capital de la vegueria, Vilafranca, comptaven amb organismes d'aquest tipus. El que és ben segur, però, és que es van produir aquests canvis quan l'Almoïna de Barcelona va fer-se amb la senyoria del castell de Sitges i que, per tant, aquesta institució benèfica hi va tenir un paper destacat. La nova senyoria intervenia en la organització de la universitat amb la perspectiva de tenir uns interlocutors clars als quals dirigir-se —els jurats— i de donar una estructura estable a la comunitat que tenia sota el seu domini, per tal que es gestionés de manera més autònoma i, alhora, en pugués disposar quan fos necessari.

⁴⁴⁶ 1324, juny, 16. Publicat per Sastre (1980, 197). Sobre la figura del vinyògol o guardià de les vinyes, vegeu aquest mateix capítol.

⁴⁴⁷ Els prohoms o *probi homines* eren, en origen, els “homes bons”, persones de reconeguda probitat i solvència. I precisament per aquestes qualitats, van ser les que, de manera natural i espontània, van assumir la principal representació de la comunitat. Quan les comunitats locals van adquirint les primeres formes de municipalitat, encara rudimentàries, són els *boni homines* o *probi homines* els qui són designats com a representants populars (Font i Rius 1946, 329).

La instauració d'aquesta nova organització es va produir a principis de 1344, més d'un any després que l'Almoïna prengués possessió del castell, temps que la institució benèfica va utilitzar per fer-se amb la senyoria, adaptar-se a ella alhora que adaptar-la a la seva estructura. Per donar forma a aquesta nova organització, però, calia desmuntar certs elements del sistema anterior, és a dir els síndics i procuradors que des de la dècada dels 30 havien fet de representants de la universitat i n'havien gestionat les talles. Per aquest motiu, el primer de febrer de 1344, l'almoïner, Guillem Pere Pallarès, actuant en nom seu i de l'altre almoïner absent, Bernat Llull, va fer reunir la universitat o quasi tota ella —«*sen maior pars ipsius universitatis*»—, a l'església parroquial, la qual, sota la seva atenta mirada, va decidir que, per a bé i utilitat de la universitat i per evitar els fraus que es poguessin produir, els síndics que hi havia des de feia deu anys rendissin comptes a unes persones elegides pels almoïners i renunciessin al seu càrrec.⁴⁴⁸ Un cop comprovats els comptes i abans de la següent festa de Pasqua, els síndics havien de tornar tot el que devien. Era, per tant, la universitat la que prenia aquesta decisió, però el fet és que només ella podia fer-ho perquè era la que els havia nomenat, i actuà en tot moment sota la supervisió i amb la voluntat de l'Almoïna. Un altre element que demostra la submissió de la comunitat al domini senyorial és que la universitat es comprometia a no elegir més síndics, actors i procuradors sense la voluntat dels almoïners.

Tres dies després, congregats de nou a l'església, en presència de l'almoïner, la universitat, gran part de la qual havia subscrit un document titulat «Volens que lo sindicat isqua de la vila o castel de Siges», va revocar el càrrec als síndics.⁴⁴⁹ Es tractava, en total, de 134 homes —les dones eren reconegudes com a veïnes i contribuents, però no tenien dret a vot—. ⁴⁵⁰A continuació, l'almoïner els va interrogar sobre l'estat dels comptes, a la qual cosa els síndics van respondre que no en coneixien l'estat, perquè els tenia en penyora un procurador seu resident a Barcelona, anomenat Simó Oliver. Per aquest motiu, se'ls va donar un termini de 12 dies perquè, sota pena de 100 sous, presentessin els comptes davant del Capítol o dels almoïners.

⁴⁴⁸1344, febrer, 1. ACB, 4-70-161. Apèndix I, doc. 104.

⁴⁴⁹ 1344, febrer, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, quadern s/c. Apèndix I, doc. 105.

⁴⁵⁰ Sabem que no eren tots els membres de la universitat, perquè en el mateix document apareix una llista parcial dels caps de família de la universitat, membres de la mà major i la mà mitjana. D'aquest llistat, n'hi ha alguns que no subscriuen el document titulat "volens que lo sindicat isqua" així com tampoc no apareixen les dones caps de família que sí que es documenten en canvi en la llista de la mà major i la mà mitjana. Hem de dir que entre totes aquestes persones hi eren comptats també els homes de Campdàsens, pel que considerem que també eren inclosos en la universitat els habitants del terme d'aquest castell.

Després de la destitució dels síndics, es va procedir a la nova organització de la universitat, a la creació d'uns càrrecs que fins aquells moments no havien existit, els de jurats, que eren d'elecció de la universitat. Aquesta elecció, però, no era directa del conjunt de la universitat, com havia estat fins llavors l'elecció dels síndics, sinó de manera diferida, és a dir que la universitat elegia unes persones que eren les que, al seu torn, havien d'elegir els jurats. Aquest sistema, comportava, a més, un altre canvi imposat per l'Almoïna, en la manera interna de concebre's la comunitat. Si fins aquell moment la universitat havia distingit entre els que eren prohoms i els que no ho eren, a partir d'aquest moment s'establí a més una divisió per mans: la mà major, la mà mitjana i la mà menor, que eren els diferents estrats en què, segons la normativa vigent, es definia el marc de participació dels diferents grups socials en la política municipal (Viciano 2003, 231). Creiem que a Sitges, per les característiques de la seva població, aquesta divisió es va organitzar en funció del patrimoni de cada un dels membres de la comunitat i no segons el seu ofici.⁴⁵¹ Per això, trobem formant part de la mà major un pagès propietari d'un mas com Ramon Company. Només es conserven les llistes de la mà major, amb 10 homes, i la mà mitjana, amb 60 persones – 58 homes i dues dones –, però si tenim en compte que poc més d'un any abans havien jurat fidelitat a l'Almoïna 168 caps de família, podem considerar que formaven part de la mà menor poc més o menys de 98 persones. És a dir, la mà major suposava un 6% de la població, la mà mitjana un 35,7% i la mà menor un 58,3%. O el que és el mateix, la presència de les diverses mans «no seria proporcional al seu pes dins l'estructura sociològica de la comunitat, de manera que quedava sobrerrepresentada la mà major», menys important quantitativament que les altres dues (Viciano 2003, 229).

Va ser en base a aquesta divisió en mans de la comunitat que l'Almoïna va organitzar l'elecció dels primers jurats de la vila de Sitges (gràfic 9). La universitat, repartida en mans, va elegir sis prohoms, dos de cada mà, els quals van fer sagrament, en poder del batlle senyorial, que actuarien lleialment. A continuació, aquests sis prohoms, juntament amb el batlle, van elegir tres jurats prohoms, un dels majors, un dels mitjans i un dels menors, que havien d'exercir el seu càrrec durant un any des de l'endemà de ser designats i que també van prestar sagrament en poder del batlle senyorial, de complir amb el seu càrrec, que comportava les següents obligacions:

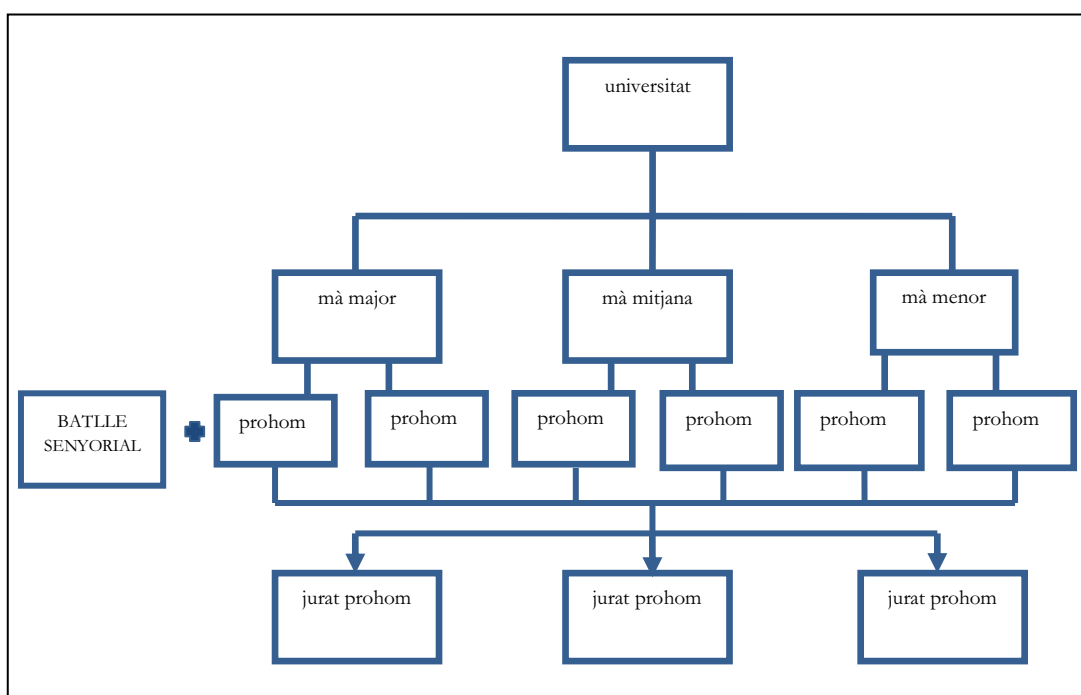
- a) tractar, procurar i administrar els fets de la universitat lleialment,

⁴⁵¹ En una distribució semblant a la que observa Furió en el cas de Sueca, encara que en aquell cas el repartiment de la població no es fa específicament entre mans, sinó per la riquesa patrimonial (Furió 1982, 126-141).

- b) tallar, amb la supervisió del batlle i no d'altra manera, els habitants del terme, en totes les missions que s'haguessin de fer per la universitat, i assegurar-se que els diners procedents de les talles, rebudes pels jurats de mans de la persona que s'encarregués de recaptar-les, es destinessin a aquelles necessitats,
- c) retre comptes, un cop acabat el temps del seu càrrec, en presència del batlle, als tres jurats entrants, com a màxim un mes després d'acabat el seu temps.

Amb aquest sistema, l'elecció no es feia de manera directa, és a dir la universitat no elegia els jurats, sinó a través d'un grup de prohoms elegits per aquella universitat. Aquell any van ser elegits Bernat Alegre per la mà major, Bernat Bofill per la mà mitjana, i Romeu Gibert per la mà menor.⁴⁵²

Gràfic 9. Procediment per la primera elecció de jurats de la universitat de Sitges (1344)

Tot aquest procés, compresa l'elecció dels sis prohoms per part de la universitat, s'havia de repetir anualment. Com es pot veure, la intervenció del senyor en el nou consell s'exercia per mitjà del batlle senyorial, que actuava tant en l'elecció dels jurats, com en la gestió de la talla dels habitants del terme, com en el moment del passament de comptes dels jurats sortint amb els nous jurats. El batlle, doncs, era present en tots els àmbits d'actuació d'aquesta nova organització, de manera que l'Almoïna es garantia la possibilitat d'impugnar, en el cas que considerés perjudicats els seus interessos, l'actuació del nou Consell.

⁴⁵² 1344, febrer, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, quadern s/c. Apèndix I, doc. 105.

Després d'aquella primera elecció de 1344, les posteriors es van modificar en alguns aspectes (gràfic 10). En una elecció que es va fixar el dia de la Invenció de la Santa Creu, el 3 de maig –festivitat principal de l'Almoïna i de la Seu de Barcelona i dia en el qual també començava l'any comptable del procurador–, els tres jurats sortints elegien tres nous jurats, tot i que amb el consell de nou prohoms, que hi havien de donar el seu consentiment – «ensemps ab ells e per ells demanats»– i en presència i també amb consell de la resta de la universitat, reunida en Consell general. El batlle i el procurador de l'Almoïna, des de 1354 – any en què aquest càrrec es va incorporar al funcionament de la senyoria–, eren presents a l'acte i donaven el seu consentiment a tot el procés.⁴⁵³

Els tres jurats elegits de nou, representants de cada una de les tres mans, elegien al seu torn, cadascun d'ells, dos consellers, segurament de la seva mà, tot i que no s'indica explícitament. D'aquesta manera, es formava un Consell de nou persones, en el qual tres d'elles tenien la major responsabilitat de representativitat i de gestió, tot i que obrint la presa de decisions als sis consellers. A més, els jurats elegien dues persones pel càrrec de mostassaf i tres pel de fiter. Tots els càrrecs havien de fer sagrament davant del batlle o bé del procurador d'actuar fidelment. Conformaven el Consell, doncs, tres jurats i sis consellers, a més de dos mostassafs i tres fiters que exercien els càrrecs tècnics de la universitat. En total catorze persones, que representaven poc més d'un 8% de la població.⁴⁵⁴

No sabem quants anys van tardar a incorporar-se la resta de càrrecs als de jurats. La primera referència als consellers dels jurats és de la dècada dels 80 del segle XIV,⁴⁵⁵ igual que la dels fiters, mentre que la dels mostassafs és de 1360.⁴⁵⁶ Tot i això, creiem que el seu primer nomenament es produí molts anys abans.

En principi, no tothom podia optar a ser elegit. A la ciutat de Cervera, no ho podien ser el qui portaven tonsura clerical, els usurers ni els batlles dels castells (Turull 1990, 178). No sabem a Sitges quines condicions havien de complir els elegits per aquests càrrecs, però sí estava establert que els jurats no podien repetir càrrec d'un any per un altre, encara que un

⁴⁵³ 1405, maig, 3. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.27v. Apèndix I, doc. 430. Tenim documentada amb detall aquesta cerimònia els primers anys del segle XV, però unes succintes relacions d'aquestes eleccions han quedat registrades en els llibres de cort entre 1387 i 1390, i creiem que en aquest moment es realitzaven de manera, si no igual, molt semblant.

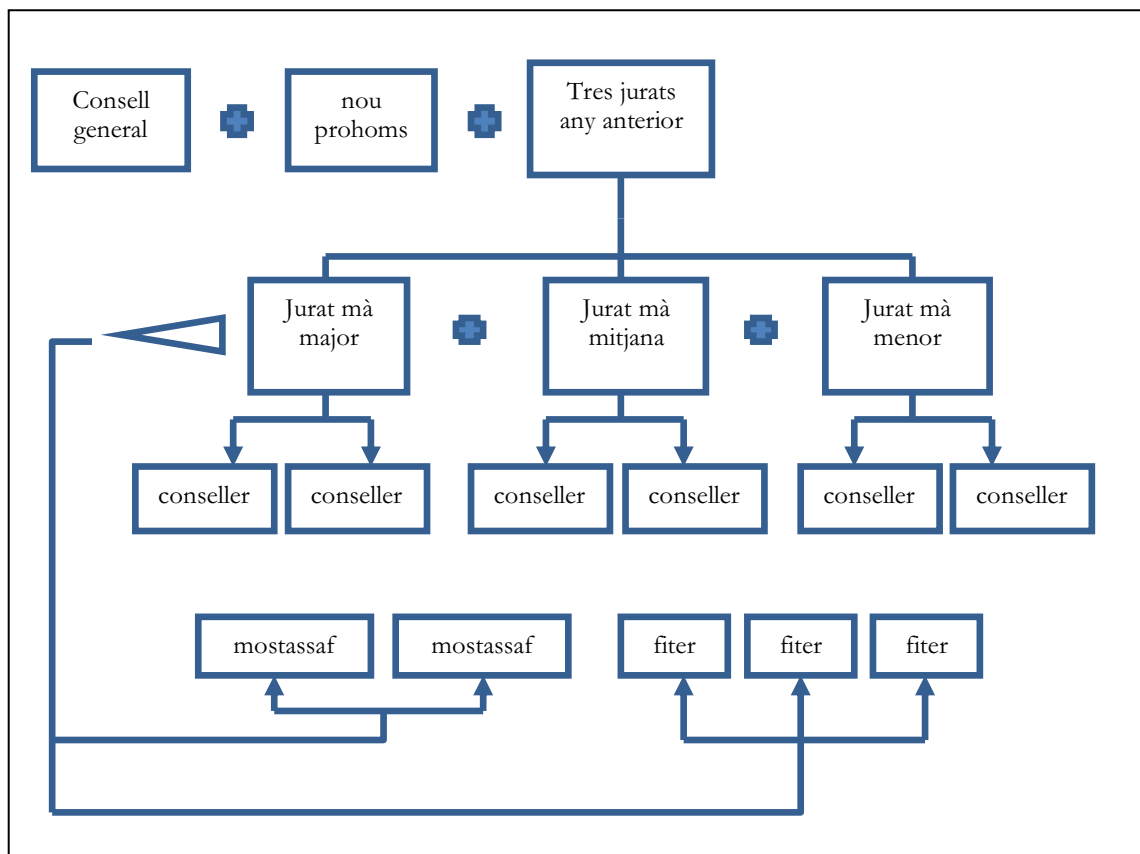
⁴⁵⁴ Si fem el compte a partir de la base de 168 caps de família que van jurar fidelitat el 1342 a l'Almoïna, un nombre que evidentment va anar fluctuant durant tot el període estudiat. És una quantitat força semblant al 6-8% que trobem a Alacant o a Onda (Viciano 2003, 33).

⁴⁵⁵ 1385, maig, 15. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de Cort, 1385-1391, f.31v.

⁴⁵⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de comptes, 1360, s/f.

jurat podia ser elegit conseller l'any successiu i viceversa. En canvi, els mostassafs i fiter, càrrecs més tècnics i especialitzats, sí podien repetir càrrec d'un any per un altre.

Gràfic 10. Procediment per l'elecció de càrrecs de la universitat de Sitges (1405)

L'elecció anual de càrrecs consistia, doncs, en un sistema de cooptació, basat en l'elecció dels nous membres del Consell per part de les persones que ja en formaven part, un procediment que tendia a refermar el règim oligàrquic (Font i Rius 1985, 673).⁴⁵⁷ A més, eren els tres jurats els que elegien els onze càrrecs restants, motiu pel qual no és difícil d'imaginar que en poc temps un reduït nombre de veïns es devia fer amb el poder municipal. El mecanisme d'elecció era, com diu Turull (1990, 171), molt important, perquè podia permetre una representació social àmplia o bé restringir-la notòriament, com es devia produir en aquest cas. Tot i això, la intervenció dels nou prohoms i del Consell general havia de garantir teòricament una certa transparència, el consentiment del conjunt de la universitat en el procés, almenys en el primer pas. El sistema es mantingué inalterat fins entrat el segle XV i no sembla que sofrís cap modificació fins el segle següent, quan el

⁴⁵⁷ A Castelló de la Plana, el moment de màxima diferenciació i jerarquitització entre els càrrecs municipals es va produir a cavall dels segles XIV i XV, quan s'utilitzava el sistema d'elecció per cooptació (Viciano 2003, 100).

consell es veurà ampliat a trenta-cinc membres, en el conegut com a Consell de la Trenta-sisena, format per dotze veïns de cada mà, d'elecció triennal (Mercader 2009, 92-97).⁴⁵⁸

Malgrat que les reunions de la universitat es feien en grans espais oberts, com la plaça de la vila, o a cobert, com a l'església parroquial, el Comú de la vila tenia un espai propi, on conservava la documentació i podien reunir-se els jurats i els consellers, a més de servir de punt de guaita del terme. Aquesta «casa e porxo de la vila, on tenen la guaita», que existia des d'almenys a principis del segle XV, es trobava davant del portal de la Vila, fora muralles,⁴⁵⁹ i formava part d'un patrimoni més ampli del Comú.⁴⁶⁰

Els càrrecs electes del Comú de la vila

Hem vist que durant el període estudiat, de 1342 a 1418, el Comú de la vila estava format per catorze càrrecs electes, és a dir tres jurats, sis consellers, dos mostassafs i tres fiters. Els jurats i consellers formaven el Consell, mentre que els mostassafs i els fiters eren el que podem anomenar càrrecs de control i vigilància.⁴⁶¹ La resta de la universitat actuava en el Consell general, en el qual tenien un paper rellevant els prohoms, homes que rebien aquesta distinció no per elecció sinó per costum i tradició de la comunitat. No sabem si algun o tots els càrrecs tenien algun tipus de retribució, no n'hem trobat cap referència. A continuació passarem a veure les característiques i capacitats que tenia cada un d'ells.

Els tres jurats, representants visibles de la universitat

Els jurats tenien tasques executives i decisòries, tot i que l'última paraula sempre corresponia al batlle senyorial i al procurador de l'Almoïna. Actuaven com a delegats màxims de la universitat, davant de l'Almoïna o del rei, o en qualsevol gestió oficial. Així, el 1356 demanaven a l'Almoïna que enfranqués els habitants de Sitges dels drets d'intèstia i

⁴⁵⁸ Progressivament, a totes les ciutats i viles de la Corona, aquest sistema de cooptació va ser substituït pel sorteig de càrrecs o *insaculació*. Aquest sistema es va implantar primerencament a Xàtiva, el 1427, i en els decennis següents a d'altres llocs de València, Mallorca i Aragó. A Catalunya va ser on es va implantar de manera general més tardanament, tot i els primers passos a Vic (1450) i a Girona (1457). A Barcelona, per exemple, la insaculació es va instaurar el 1498 i sembla que a Sitges es va fer entrat el segle XVI (Mercader 2009, 92).

⁴⁵⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.33v i 1418, f.35v, pel qual pagaven 2 sous de cens i 1 sou de mortificació.

⁴⁶⁰ El 1405 els jurats de la vila compraven a Martí Llorenç de Miralpeix una part d'una peça de terra situada al terme de Sitges, al mas d'en Gassó, pel preu de 55 sous. 1405, gener, 5. AHMS, Pergamins, 29. El 1361 el procurador de l'Almoïna comprava al Comú de la vila «VIII posts o taules de pi a obs del castell», per 12 sous i 7 diners. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1361, f.28v.

⁴⁶¹ També es poden distingir aquests càrrecs entre els que s'anomenen càrrecs superiors (jurats, mostassaf i justícia) i càrrecs inferiors (consellers) (Viciano 2003, 99).

eixorquia, mals usos que ja no existien als castells i llocs veïns.⁴⁶² Realitzaven desplaçaments a Barcelona, Vilafranca o allà on fossin requerits o on fos necessari acudir. Eren els qui decidien, normalment juntament amb els *prohoms*, la proclamació dels bans i crides relatius als àmbits en els quals tenien competències, tot i que la funció executiva requeria en el representant de l'Almoïna: «ara hoiats tothom generalment què us fas a saber per manament de l'honrat en Bernat Alegra, batla del castell de Citges per la honrada Elmoïna de la Seu de Barchelona, a requesta dels jurats e promes del dit castell».⁴⁶³ Eren també els qui emprenien accions judicials contra les persones que devien diners a la universitat o, viceversa, eren la cara visible d'aquella enfront els creditors. Compraven terres en nom de la comunitat, contractaven metges, venien talles i imposicions, etc. També tenien la capacitat de convocar el consell general en els casos que fos necessari. En definitiva, els jurats eren l'ànima de la universitat, la seva columna vertebral. Podien actuar els tres alhora, o dos, o un d'ells en representació dels altres. Com hem dit, no sabem si rebien un salari per la seva tasca, tot i que en d'altres llocs, com a Cervera, sí que ho feien (Turull 1990, 215).

Els consellers (o prohoms?)

Relacionem consellers i prohoms perquè constatem, per una banda, que els consellers no apareixen a la documentació més enllà de les actes d'elecció de càrrecs –en coincidència amb el que descriu Turull (1990, 215) a Cervera–, mentre que els prohoms acompanyen sovint els jurats en les seves actuacions, com per exemple en moltes de les crides que el saig fa «a requesta dels jurats e promes del dit castell».⁴⁶⁴ Els consellers tenien la funció d'assessorar els jurats en l'exercici de les seves actuacions, tot i que podríem conèixer molt més de la seva actuació a través de la documentació emanada pel propi Consell.⁴⁶⁵ Com hem assenyalat, els tres nous jurats elegien directament sis homes com a consellers: cada jurat n'elegia dos, encara que no sabem si de la seva pròpia mà.

Qui eren els jurats i els consellers, els membres d'aquests Consell? En teoria l'elecció de nous jurats i consellers cada any obria la porta a que tots els membres de la universitat o pràcticament tota, poguessin ser escollits pel càrrec. A la pràctica, i especialment si tenim en

⁴⁶² 1356, maig, 18. ACB, 4-70-35.

⁴⁶³ 1389, juny, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.102v-103r. Apèndix I, doc. 365.

⁴⁶⁴ 1389, juny, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.102v-103r. Apèndix I, doc. 365.

⁴⁶⁵ En el cas de Cervera, els jurats necessitaven del consentiment de prendre decisions (Turull 1990) mentre que a Castelló aquests càrrecs no tenien funcions executives (Viciano 2003, 35)

compte que es tractava d'un sistema de cooptació, el grup dels elegits era molt més reduït. Si observem el llistat de jurats i prohoms (taules 31 i 33), malgrat que en molts anys manqui el nom dels consellers, en el període comprés entre 1386 i 1399 certs noms i certes famílies són molt recurrents. Bernat Gausech, per exemple, és designat conseller almenys els anys 1387 i 1390 i és elegit jurat el 1392 i 1396. Llorenç Guitart, draper, és designat conseller el 1387 i l'any següent és jurat. Pere Roig és elegit jurat els anys 1387, 1390 i 1397, i possiblement també va ser elegit conseller en d'altres anys. En aquests darrers anys del segle XIV, els membres de la família Coll, un important llinatge de mariners, apareixen constantment entre els jurats i els consellers i ho continuen fent, cada vegada amb més freqüència, entre els anys 1404 i 1412, moment en el qual altres famílies, com els Jordà, hi consoliden la seva presència. Aquests i d'altres noms es repeteixen contínuament, de manera que, ras i curt, certs personatges de la comunitat formen part quasi permanent del Consell, convertint-se d'aquesta manera en un grup dominant dins de la universitat.

El consell general o la veu de tots

El consell general era la reunió de tots els caps de família de la universitat, a diferència d'altres llocs, on era d'assistència restringida.⁴⁶⁶ El seu lloc de reunió habitual era l'església parroquial, l'únic lloc del terme capaç d'allotjar el conjunt de la universitat. Moltes de les reunions es celebraven en diumenge, dia en què tots els veïns, tant els que vivien a la vila com al terme, havien d'acudir a la parròquia, i per tant el millor dia per celebrar reunions o sondejar les opinions dels veïns sobre qüestions diverses, de la mateixa manera que s'aprofitava des de la senyoria per fer notificacions a la població.⁴⁶⁷

Els mostassafs i el control del mercat

El primer dels càrrecs tècnics de la universitat era el de mostassaf, pel qual s'elegien anualment dues persones. El mostassaf és una figura comuna a tota la Corona d'Aragó, un ofici d'arrels musulmanes, documentat en àmbit cristià per primer cop el 1238, a

⁴⁶⁶ Això succeeix, en canvi, en els llocs població més nombrosa. A Vilafranca, el 1390, el rei concedia el privilegi d'elecció de 48 consellers per al Consell general (*Llibre Verd de Vilafranca* 1992, doc. 6, que remet al doc. 5). En d'altres localitats amb més població, aquests consells generals eren restringits, amb assistència limitada a un cert nombre de veïns que havien estat prèviament elegits o que complien certes condicions d'admissió (Turull 1990; Viciano 2003, 226).

⁴⁶⁷ El 1407 el procurador del castell i el batlle acordaven que el següent diumenge, «com los parroquians del castell de Ciges axiran de esgleya», se'ls notificqués que tothom havia de comprar cera a l'especier de la vila i no a d'altres persones, sempre, però que els preus que oferís fossin a for dels especiers de Vilanova i de Vilafranca. ACB, Pia Almoina, Sitges, llibres de cort, 1404-1410, f.71v.

València.⁴⁶⁸ El mostassaf era l'oficial dedicat al control del mercat i de la qualitat dels productes venuts al terme, a vigilar que es respectessin les ordinacions municipals,⁴⁶⁹ i a controlar la revenda, així com l'activitat artesanal i industrial.⁴⁷⁰

Es considera que el mostassaf és un càrrec lligat a la senyoria,⁴⁷¹ però el fet és que a les eleccions anuals de càrrecs, els nous jurats eren els que elegien els dos mostassafs, tot i que no sabem si ho feien a partir de persones proposades per la senyoria, si simplement es confirmaven els que la senyoria havia prèviament elegit o si eren els jurats els que els elegien directament.⁴⁷² De totes maneres, per l'intervencionisme que l'Almoina exercia en tot el procés d'elecció de càrrecs i sobre les actuacions del Comú en general, és segur que les persones elegides per aquest càrrec eren de la conveniència del senyor. Un fet reforça, a més, el lligam entre la senyoria i aquest càrrec: el procurador de l'Almoina s'encarregava de subministrar el material necessari per l'activitat dels mostassafs: «Ítem compre I calestó de ffèrrer a hobs dels mutacaffs, qui pesen la carn, e altres coses qui's pertanyen a pesar con aquel calestó qui hi era era trencat».⁴⁷³ No només balances, sinó també pesos: «Ítem costaren XIII pesels de pedra afinats de mostasaf, a II diners per peça, II sous IIII».⁴⁷⁴

En algunes localitats, el mostassaf tenia ajudants que eren els que feien la feina material de passejar-se pels mercats per tal de controlar-los.⁴⁷⁵ A Sitges, l'existència de dos mostassafs, documentats per primer cop el 1360, permetia sobrerament cobrir el control del mercat. Aquests oficials devien generar dos tipus de documentació, que no hem conservat: documentació de tipus comptable i altres documents relacionats amb l'execució de les ordinacions i amb la resolució dels conflictes apareguts (Vela 2001, 26). En el nostre cas, tenim indicis de les seves actuacions a través dels llibres de la cort del batlle i els llibres de

⁴⁶⁸ Turull (1990, 294). A d'altres llocs com Castella, aquest càrrec rep el nom d'*almotacen* (Turull 1990, 295).

⁴⁶⁹ A Lleida, el mostassaf era, entre altres coses, l'executor obligat de les ordenances municipals, les infraccions de les quals havia de denunciar als paers, corresponent-li, en aquest cas, la tercera part de les multes imposades. En aquesta ciutat, el nombre de mostassafs variava entre un i dos, i a partir d'un privilegi de 1386, la seva elecció es va fer per insaculació (Gras 1988, 72).

⁴⁷⁰ En molts llocs, el mostassaf també tenia competències en urbanisme i tenia cura que els carrers estiguessin nets i sense destorbs (Turull 1990, 295), competències que no documentem en el nostre cas. Sobre el mostassaf a Barcelona, vegeu Bajet (1994) i Vela (2001b).

⁴⁷¹ Així com l'autor anònim de la *Doctrina compendiosa* (1929, cap. XX) afirmava clarament que el mostassaf pertanyia al domini senyorial i així també ho afirma Vela (2001b) en el cas de Barcelona, veiem com en d'altres llocs com per exemple Cervera, es tracta d'un personatge designat pel Consell, tot i que sempre ha de comptar amb la confirmació del batlle com a autoritat reial (Turull 1990).

⁴⁷² A la ciutat de Barcelona, el seu poder emanava clarament del poder reial i no del municipal. Un privilegi de 1339 de Pere III el Cerimoniós atorgava a la universitat que el càrrec fos elegit pel rei a partir d'una terna que presentés el Consell (Vela 2001, 23).

⁴⁷³ ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1363, f.30v.

⁴⁷⁴ ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1410, s/f.

⁴⁷⁵ A Cervera, per exemple, era així. A Lleida, des de finals del XIV, tenia un lloctinent i un pesador, que elegia, fins al segle XVI, ell mateix (Gras 1988), mentre que en d'altres llocs com Tarragona sembla que era ell mateix qui feia la feina (Turull 1990, 299-300).

comptes del procurador de l'Almoïna, que anotava la part que la senyoria ingressava per bans derivats de l'actuació del mostassaf. D'aquesta manera, sabem que els mostassafs es dedicaven al control del correcte pesos i mesures⁴⁷⁶ i que es mantingués la higiene pública al lloc de mercat, és a dir que les bèsties fossin degollades a plaça en les millors condicions possibles i que la sang fos recollida correctament.⁴⁷⁷ També verificaven que el vi fos distribuït al terme amb barrals adequats i senyalats amb el senyal de l'Almoïna,⁴⁷⁸ així com que el pa tingués el pes adequat, que estigués pastat amb la farina establerta i que fos ben cuït.⁴⁷⁹

Els mostassafs podien pagar al cap de l'any al procurador de l'Almoïna tots els diners rebuts de bans —«aguí e rebí del ban dels mostaçaff, entre tot l'any, per punició de carnicers e de pescaters, XIX sous e IIII diners»—,⁴⁸⁰ o bé la persona penalitzada podia optar per pagar directament a la senyoria, quedant-se la part que els pertocava els mostassafs. El 1378 el procurador rebia 5 sous «de I bant de I^a cana minve [de dimensions menors a la norma] que tenie n'Estayol, qui aclusaren los mostaçaffs», dels quals el batlle rebé 6 diners, mentre que els mostassafs n'havien rebut, per la seva banda, altres 5 sous.⁴⁸¹ En d'altres ocasions, en els llibres de comptes del procurador, la seva actuació quedà registrada veladament, sense deixar constància de la intervenció dels mostassafs.⁴⁸²

Qui eren els elegits com a mostassaf? En principi qualsevol persona a la qual s'ensenyés l'ofici, si bé és cert que certs noms, com els de Pere Busquet (el 1387 i el 1390, i recordem que falten les dades de molts anys) o Pere Guitart (el 1406 i el 1409), es repeteixen (taules 31 i 33). Sembla que l'activitat que es practicava quotidianament no tenia gaire pes a l'hora de l'elecció del mostassaf: Pere Guitart era mestre de cases, mentre que els mostassafs de 1410, Bernat Brunet i Arnau Robert eren, respectivament, boter i sabater.

⁴⁷⁶ «Ítem rehebí d'en Romeu Gibert de I bant que los mostaçafs aclusaren de I^a liura que tenie falça, quitis, II sous I diner». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1378, s/f.

⁴⁷⁷ Els llibres de comptes del castell recullen diversos bans imposats per la mala recollida de sang per part de diversos carnisers a la plaça.

⁴⁷⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.96v.

⁴⁷⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.89r.

⁴⁸⁰ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1366, f.7r.

⁴⁸¹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1378, s/f.

⁴⁸² El 1390, el procurador anotava entre les rebudes per bans i terços de cort, pagaments de diferents veïns per falses mesures: «Ítem rebí d'en Bernat Capeller, de falses mesures, II sous VI / Ítem rebí de n'Antoni Samar, de ban de mesures a la part de la Elmoyna, II sous VI / Ítem rebí de n'Ortolà de ban de mesures de vi a la part de la Elmoyna, II sous VI». ACB, Pia Almoïna, Comptes, 1390, s/f.

Els fiters i la policia rural

Era el segon dels càrrecs de control i vigilància de la comunitat, pel qual s'elegien anualment tres persones. Els fiters eren nomenats per decidir qüestions de fites, mollons i partions. L'any 1405, per exemple, els fiters van ser cridats per valorar un conflicte entre dos veïns, que tenien terres limítrofes entre les quals passava un torrent. Un d'ells havia ocupat el torrent i l'aigua no podia passar, pel que entrava en la terra de l'altre, perjudicant-lo greument, motiu pel qual la tasca dels fiters va ser la d'establir els límits exactes de les propietats.⁴⁸³

Però potser la seva actuació més habitual, o almenys és la que trobem documentada més sovint, era la lligada a la vigilància o policia rural, i sobretot la de taxar i sancionar, a posteriori, les afectacions en les collites per atacs de persones o de bestiar. En el període de l'any de més feina, des de l'estiu fins a la tardor, a aquests tres fiters s'afegia el càrrec del *vinçogol*, que feia tasques de prevenció d'aquestes destrosses, del qual parlarem més endavant. En una relació de 1386, conservada al llibre de cort, els tres fiters, conjuntament, condemnaven els propietaris dels animals per les "malifetes" produïdes per part dels seus ramats d'ovelles en vinyes d'altres veïns. Aquests propietaris havien de compensar econòmicament o en espècie al propietari del camp per la quantitat de somades de verema o de cereal perdut, a més de fer efectiu un pagament als fiters per la seva tasca.⁴⁸⁴ Potser també eren els "estimadors" que el procurador enviava algunes vegades per tal de valorar si el preu de venda d'un terra estava per sobre o per sota del correcte.⁴⁸⁵

Aquestes persones havien de ser elegides, teòricament, per la seva experiència i capacitat per actuar correctament en les situacions en què fos sol·licitada la seva intervenció. Com en el cas dels mostassafs, els fiters podien repetir el càrrec d'un any per un altre, perquè el bon exercici del seu càrrec requeria uns certs coneixements i experiència. Entre els anys 1386 i 1390, per exemple, Ferrer Oller repetí tres cops en el càrrec, mentre que Antoni Dalmau ho féu quatre cops entre 1387 i 1410, i Berenguer Cuquetes ho féu en dos cops (taules 31 i 33). Els qui accedien a aquests càrrecs, tant fiters com mostassafs, en general no formaven part en cap moment de la seva trajectòria, del Consell, és a dir hi ha una clara distinció entre el grup de persones que majoritàriament eren elegits jurats i consellers, i els que eren elegits per càrrecs tècnics, mostassafs i fiters. En canvi, sí s'observa que persones que actuen de

⁴⁸³ ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f. 29r-30r.

⁴⁸⁴ ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.18v.

⁴⁸⁵ Així ho explica el procurador de l'Almoina el 1364: «Ítem ffitu anar stimar I troç de terra qui s'era venut e lo preu no era just, per lo qual s'era donat e aximateix estimaren altre troç de terra qui davaagrer de quart quanta terra podia ésser per ço com torné lo dit agrer a senç a'n Ramon Rog e doné als dits stimadors, II sous». ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1364, f.31v.

mostassaf en una ocasió, són designats un altre any fiter, com Berenguer Cuquetes, que el 1405 exercia de mostassaf i el 1410 ho feia de fiter. Així, es pot dir que entre els càrrecs elegits anualment per formar part del Comú, jurats i consellers estaven dominats per un grup delimitat de la comunitat, mentre que els de mostassaf i fiter eren ocupats per un altre grup d'homes, també força delimitat encara que de manera menys clara.

Competències del Comú

Els representants del Comú de la vila, és a dir els membres de Consell i els càrrecs tècnics annexos, tenien assignades, en representació de la universitat, una sèrie de competències, el desenvolupament de les quals anava destinat a la millora i satisfacció de les principals necessitats de la comunitat. Aquestes atribucions s'havien de fer indispensablement des del Comú, és a dir, des d'un organisme que fos capaç de gestionar de manera eficient els recursos econòmics i humans disponibles. Com veurem en les següents pàgines, el Comú tenia competències en parcel·les específiques, que variaven d'una comunitat a l'altra. La capacitat per part de la universitat d'actuar en aquests àmbits emanava de poder reial o senyorial, i s'atorgava a través de privilegis i concessions.

A Sitges, el Comú tenia la responsabilitat del manteniment de l'església parroquial, competències en el control i prevenció de conflictes en l'àmbit rural, en la compravenda, consum i distribució de productes, en la gestió del manteniment de les defenses de la vila, les muralles, en l'accés de la comunitat a la sanitat, alhora que actuava d'altaveu per denunciar el mal funcionament de serveis senyorials. Per a algunes d'aquestes competències, aquelles en què els càrrecs elegits anualment no intervenien, bé per la seva especialització bé perquè anava més enllà del seu àmbit, es procedia a la contractació de personal, com el cas de metges, barbers i els *vinyògols*, vigilants de les vinyes.

De totes aquestes competències, podem distingir entre aquelles, per una banda, en què la intervenció dels jurats revertia en el seu control i reglamentació, i aquelles, per altra banda, que suposaven una inversió econòmica o l'exigència de força de treball. En aquest sentit, les atribucions sobre la parròquia, les defenses, la sanitat i la representativitat exterior comportaven comptar amb uns certs recursos econòmics, que s'havien d'obtenir a través d'actuacions fiscals, en primer lloc talles i posteriorment imposicions, recursos que analitzarem en el següent apartat.

La parròquia com a element de vinculació religiosa i social de la comunitat

La paper de la parròquia dins la comunitat es bàsic, no només a nivell religiós sinó de convivència entre el parroquians i de sentiment de formar part d'un mateix grup, fet que originà una coincidència entre les esferes parroquial i civil. Amb el nom de parròquia es designen alhora dues entitats. Per una banda, el punt físic on es duia a terme la pràctica religiosa de la comunitat, l'església parroquial com a lloc de culte, «l'edifici millor construït, més sòlid, més gran i més bell de tot el terme» (Mallorquí 2007, 541), un edifici que, a la vegada, era la casa del poble i servia per albergar les assemblees de la comunitat. I, alhora, la parròquia era una entitat jurídica, un element de vincle espiritual del grup humà sobre el qual es recolzava, una entitat a través de la qual s'organitzaven els principals actes socials, misses, processons, etc., i es canalitzaven els donatius cap als més pobres i necessitats (Mallorquí 2007, 23-24). Per tot plegat, la parròquia era un important element de cohesió de la comunitat.

En molts llocs estava establerta una obreria de la parròquia, una institució encarregada d'administrar i portar els comptes dels recursos destinats al manteniment de l'església parroquial i a l'adquisició d'objectes litúrgics i vestits sacerdotals, entre d'altres coses.⁴⁸⁶ Aquesta obreria estava normalment regida per persones designades d'entre els membres de la universitat. A Sitges no tenim esment, en el període estudiat, de l'existència d'una obreria entesa com a un grup de persones encarregades de la gestió dels recursos esmentats, però sí que identifiquem la implicació del municipi en el funcionament de la parròquia.

Pel que es refereix al manteniment de l'edifici parroquial, els jurats estaven encarregats de la bona conservació d'alguns dels altars de la parròquia, concretament aquells que no tenien un benefici assignat. D'aquesta manera, el 1388, en una visita pastoral, el bisbe es lamentava que els draps corporals de l'altar dedicat a Sant Macari estiguessin bruts, motiu pel qual ordenava que no es tornés a fer missa allà fins que fossin nets, tasca que era responsabilitat dels prohoms de la vila.⁴⁸⁷ Els recursos econòmics per a reformes estructurals de l'església es recollien a través de talles, que es proposaven quan es produïa una necessitat concreta.⁴⁸⁸ A vegades era el mal ús que els propis veïns en feien el que en provocava l'afectació: el

⁴⁸⁶ En el cas del bisbat de Girona, el bisbe va manar el 1339 la obligatorietat de crear obreries parroquials (Mallorquí 2007, 550).

⁴⁸⁷ 1388, agost, 8. ADB, Visites pastorals, T.8, 242v-244r.

⁴⁸⁸ El 1380 es realitzava una talla «per raó de l'obra de l'església de Santa Tecla» sense que en tinguem, però més dades concretes. 1380, gener, 18. ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss.XIV-XV, II, *Serena*, f.20v. Apèndix I, doc. 224.

1388 es feia una crida ordenant que «ningú, hom ne fadrí, no gosi muntar en l'església sinó per lligar els batalls o cordes als senys o esquelles», sota pena de 5 sous cada vegada.⁴⁸⁹

A més, era responsabilitat dels prohoms de la vila conservar «los vestiments ne altres joyas ne arreus de la dita esgleya», que com que no hi havia dins l'església un lloc en condicions per guardar-los, es tenien a les cases d'alguns homes de la vila. Per solucionar aquesta situació, el 1409, els jurats van demanar llicència a l'Almoïna per a construir, al costat de l'absis, una sagristia, una petita habitació on guardar aquests objectes.⁴⁹⁰

Els límits d'aquestes atribucions també provocaven conflictes entre els jurats i prohoms, per una banda, i el rector o el seu vicari, per l'altra. Les visites pastorals i els llibres de cort documenten els abusos que cometien els jurats de la vila, que requisaven determinats objectes litúrgics o n'impossibilitaven l'ús al titular de la parròquia o el seu vicari. El 1344, per exemple, el vicari havia de fer missa amb un calze d'estany perquè el d'argent el tenien els jurats i no el volien tornar. En saber-ho, el bisbe va ordenar que el retornessin, cosa que van fer immediatament.⁴⁹¹ Uns anys després, el 1378, els prohoms havien tancat les piles baptismals, motiu pel qual el bisbe manava que en fossin retornades les claus al vicari, que era qui les havia de tenir.⁴⁹²

La policia rural, eina fonamental per al manteniment de la convivència

El Comú era el principal responsable de la policia rural, és a dir de la reglamentació i el control dels conflictes derivats de la convivència a l'espai rural. Era atribució seva evitar qualsevol acte que pogués malmetre o perjudicar les collites dels veïns i i penalitzar-los en cas que es produïssin. Aquests perjudicis podien estar causats per diversos factors: des d'un ramat descontrolat fins a un veí amb ganes de revenja o un altre que envaïa un espai que no li pertocava. La prevenció d'aquests conflictes s'orientava, per part del Comú, en dues direccions: la proclamació de bans que disposaven una sèrie de normatives amb la indicació de penalitzacions en cas d'incompliment i la designació d'una sèrie de càrrecs dedicats al control d'aquestes irregularitats.

En primer lloc i de manera molt insistent, la reglamentació ordenada pels jurats estava dirigida a penalitzar el bestiar –i, per extensió, els seus propietaris– que entrava en vinyes i

⁴⁸⁹ 1387, setembre, 1. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.46r. Apèndix I, doc. 299.

⁴⁹⁰ 1409, juliol, 11. ACB, Pia Almoïna, Sitges, llibres de cort, 1404-1410, f.134r-135r. Apèndix I, doc. 437.

⁴⁹¹ 1344, desembre, 6. ADB, Visites pastorals, T.5, f.171v, 181r-v.

⁴⁹² 1378, agost, 24. ADB, Visites pastorals, T.7, f.88r, f.124v.

terres cultivades o en guaret —«plantes de vinyes ne en altres laurons qui sien plantades ne guaratades»—, tan si anaven acompanyats d'un pastor com sense guarda. Les penes pecuniàries, que es pagaven per cap de bestiar trobat fent alguna malifeta, eren diferents segons el tipus d'animal: la bèstia menuda pagava 12 diners (o 6 diners en algun dels bans), que era el mateix que pagava un porc, mentre que la bèstia grossa —mula, ase o bou— 2 sous:

«...que naguna persona no gos metre bestiar gros ne manut en negunes plantes de vinyes ne en altres laurons qui sien plantades ne goratades, car per quada vegada que lo dit bestiar hi serà atrobat pagarà per cada bèstia manuda XII diners e per cada bèstia grossa així com bestiar mular ho asa o bou, per casuna d'aquestes bèsties, II sous e per porch altres XII diners...»⁴⁹³

La imposició de bans anava dirigida també a persones que accedien a camps aliens per robar o per malmetre la collita. Cap home podia entrar sense llicència del seu propietari en llauró o camp conreat, per collir herba, cargols o llenya, sota ban de 2 sous,⁴⁹⁴ ni tampoc en hort d'altri, a ban de 2 sous si la persona era trobada de dia o 5 sous si hi entrava de nit.⁴⁹⁵ Això ens indica, per altra banda, que els propietaris de terres podien donar permís a d'altres veïns de la vila o del terme per treure profit de les seves terres en el que a ells no era d'utilitat.

Finalment, es regulava l'ús dels camins, tant per al bestiar com per a les persones. L'entrada de les persones a camps conreats o caminois d'ús privat estava vedada sota ban de 2 sous. Per tal que no malmetessin els camps llaurats i conreats, els ramats havien de passar pels «camins generals e no per viarany». Fer camí amb el bestiar dins la propietat d'altri suposava un ban de 5 sous, i passar per un lloc on no hi hagués camí, és a dir un lloc conreat o bé on hi hagués una rasa, representava una pena de 1 sou per bèstia grossa o porc o bé 6 diners per bèstia menuda.⁴⁹⁶

Els nombrosos bans publicats per iniciativa dels jurats de la vila demostren una problemàtica latent en l'àmbit rural, el de la convivència entre les terres de conreu i els ramats de bestiar. Per poder exigir el pagament d'aquests bans i la compensació dels

⁴⁹³ 1385, novembre, 5. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.13r. Apèndix I, doc. 252. Crides pràcticament iguals es repeteixen el 1386, març, 12 (ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.17r); 1387, novembre, 3 (ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.52r).

⁴⁹⁴ 1389, juny, 7. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.102v. Apèndix I, doc. 365.

⁴⁹⁵ 1387, novembre, 3. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.52r.

⁴⁹⁶ 1389, juny, 7. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.102v. Apèndix I, doc. 365.

pagesos afectats, però, era necessari saber qui havia provocat el dany, és a dir, de qui eren propietat aquelles ovelles o aquell bestiar, tot i que a vegades, quan els animals es trobaven sense guarda, era difícil d'establir.⁴⁹⁷

Durant els mesos d'estiu i els primers de tardor es contractava una persona dedicada a la vigilància de les vinyes, el *vinyògol*.⁴⁹⁸ Aquesta figura és força comuna en els organismes municipals de diferents llocs de la Corona d'Aragó: se'l documenta als costums de Lleida (1228),⁴⁹⁹ a les ordinacions de la vila d'Àger (1278),⁵⁰⁰ a Cervera (1332),⁵⁰¹ a Alzira (1344), als establiments de Morella (1370) i a Mallorca (1406).⁵⁰² A Sitges se'l deteca fins i tot abans de l'aparició dels càrrecs electius, el 1324, en temps de Bernat de Fonollar.⁵⁰³ Eiximenis en fa referència en el seu *Regiment de la Cosa Pública* on, amb un to despectiu, els relaciona amb delinqüents i gent de mala vida: «E ara per la major part són dolents i malastrucs de cap a peus, en tant que mills aparen bandes, e **vinyògols**,⁵⁰⁴ e goliarts, o follarts [per *sollarts*, bruts], e gent de forca, que no ciutadans de Roma» (Eiximenis 1927, cap. III).⁵⁰⁵ A la Catalunya Nova, aquest càrrec també rebia el nom de *vedader*⁵⁰⁶ i a les terres de l'Ebre, a Horta, i a València, existia un personatge semblant, el *çavaçequia o sabasquier*, nomenat pels veïns, que controlava els sistemes de regadius (Guinot 2007, 316). Era un càrrec pel qual es rebia un salari, tot i que Benito (2003, 389) documenta, excepcionalment, que el senyor podia exigir jornals de guarda de les vinyes «per evitar que els ramats hi entressin i fessin destrosses o les veremes furtives», és a dir els mateixes funcions que tenia el vinyògol.

⁴⁹⁷ En una estimació d'una vinya que havia estat talada, la malifeta l'havien fet unes ovelles «que es deia que eren d'en Piquer» (1388, abril, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.65r).

⁴⁹⁸ Es tracta d'una variant de *vinyòvol*, citada al *DCVB*, on se'l defineix com a “guardià de vinya o de vinyes” (cast. viñador). Vinyòvol encara existeix en el mallorquí i el català occidental actuals (Colón 2006, 307). En aragonès existia la forma *viñégalo* (Colón 2006, 311). En llocs com a Cervera també existien persones especialitzades en la guàrdia de blat i dels termes (Turull 1990, 305). A València, l'encarregat de vigilar els possibles atacs del bestiar rebia el nom de *guardià de l'orta* (García Marsilla 2008, 84).

⁴⁹⁹ Segons els *Costums*, a Lleida eren elegits cada any pels propietaris de les vinyes, en presència de la cúria i dels magistrats locals (Turull 1990, 305, nota 405).

⁵⁰⁰ De manera més tardana, el 1478, també apareix a la vila de Tremp (Actes del Consell, inèdit).

⁵⁰¹ Turull (1990, 305).

⁵⁰² Tots citats per Colón (2006). En algun text aragonès apareix com a descrit com a *custos vinearum* (Font Rius 1946, 400).

⁵⁰³ «...Bernat dez Fonoylar, a requesta e a volentat dels pròmens del dit castell de Ciges e del terme, messeren vinyògol, so és a saber en Romeu d'Oliveyla, lo qual jurà en poder del dit seyor en Bernat dez Fonoylar, que'l bé e leyalment guardaria, que'l per amor ne per paor de nuyl del món no s'esteria que no denunciàs ne per seruy al dit seyor ho a son batle aquels qui el ban caurién, so és a saber, que aquels qui cauran el ban pagaran XII diners de dia e V sòlidos de nits; e per bèstia grossa IIII diners e per porchs IIII diners e per oveyles e per cabres I diner per cascuna ultra ez ban esmèn la malalfeta que feta haurà». 1324, juny, 16. Publicat per Sastre (1980, 197).

⁵⁰⁴ La negreta és meva.

⁵⁰⁵ Eiximenis dona al vinyògol (com al bander, una altra figura lligada a la guàrdia de la propietat rústica) una significació despectiva dins de l'animadversió que el frare tenia a la gent de camp (Colón 2006, 310).

⁵⁰⁶ Els vedaders es troben a Lleida i Miravet, i també rebien una part de les multes que s'imposaven (Font Rius 1946, 536).

El *vinyògol*, a vegades anomenat també *guardià* o *gordià*, havia d'estar atent a qualsevol irregularitat que afectés les vinyes, com ara l'entrada de bestiar, el robatori de fruits, de sarments, destrossa dels ceps, etc. El període de contractació del vinyògol coincidia amb el període més delicat de l'any per aquest cultiu, és a dir des del moment que el raïm començava a ser madur i fins al final de la verema, aproximadament entre juny-juliol i finals d'octubre. D'aquesta manera, Berenguer Bossagay va exercir el càrrec de guardià de les vinyes entre el 12 de juliol i Tots Sants de l'any 1388 i va rebre per aquesta tasca un salari de 58 sous més la meitat dels bans.⁵⁰⁷ Dos anys després els jurats «meteren guardià» en Domingo Sabater, des del 12 de juny a Sant Lluç, el 18 d'octubre, a salari de 100 sous i la meitat de tots els bans.⁵⁰⁸ L'exercici d'aquest càrrec era compensat amb un salari i la meitat de les multes que s'imposaven a l'infractor, segons els preus establerts per les crides que es feien anualment sobre l'entrada de bestiar en terres d'altri.⁵⁰⁹ El vinyògol podia rebre directament la pena, tot i que a vegades es produïen conflictes entre l'acusat i el guardià,⁵¹⁰ pel que també s'optava per l'entrega directa al procurador de l'Almoïna.

Però aquest vinyògol no estava contractat tot l'any ni podia ser omnipresent. Per això, era molt necessària la col·laboració de tota la població, que exercia una vigilància contínua sobre tot el territori, fins i tot als llocs més amagats del terme. Aquest control de la pròpia població era recompensat amb el pagament, a l'«acusador» de la malifeta, de la meitat o bé d'un terç de la pena imposada pels danys sobre vinyes i conreus. Aquest acusador podia fer la denúncia directament al batlle o bé dirigir-se al propietari afectat, el qual procedia aleshores a denunciar-ho davant del batlle. En una ocasió, el prohoms Romeu Llobet i la muller d'en Miquel Company van veure com el ramat de quaranta ovelles de Pere Granada de la Mar, juntament amb el pastor que les vigilava, es trobava al camp d'en Pere Roig, on havien escampat les garbes que hi havia recollides i s'havien menjat part del blat. Per això, el propietari del camp reclamava que se li pagués el ban, que era de 12 diners per bèstia menuda.⁵¹¹

La prevenció era la millor arma contra aquestes afectacions de la collita, però quan ja s'havien produït, l'avaluació dels danys provocats anava a càrrec dels fiters. Aquests homes valoraven en espècie, és a dir, en cereal, raïm o altres fruits –en el cas de les vinyes, en

⁵⁰⁷ 1388, juliol, 11. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.76v.

⁵⁰⁸ 1390, juny, 12. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.116v.

⁵⁰⁹ Com a exemple, vegeu la crida de 1385, novembre, 5. Apèndix I, doc. 252. Aquestes crides es reiteraven anualment, fins i tot més d'un cop per any.

⁵¹⁰ El 1377 el procurador rebia un pena de l'amo d'un pastor que havia deshonrat el vinyògol. «Ítem rehebí d'en Pere Granada, que'n donà per lo seu pastor en Johan per ço com havien deshonrat lo gordià per ponició que los fem, V sous VI» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1377, s/f.

⁵¹¹ 1386, juny, 10. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.20v.

somades o en cistelles de verema– la quantitat amb què s'havia de compensar el propietari del terreny o bé, si ho preferia, pagar-li l'equivalent en metàl·lic.⁵¹² Els fiters, per la seva banda, veien recompensada la seva feina amb una determinada quantitat en moneda que havia de fer efectiva l'acusat. En l'àmbit rural també tenien lloc disputes ocasionades pels límits de terres, obertura de nous camins o anul·lació de torrents, com hem vist en el cas comentat de 1405, la solució de les quals també anaven a càrrec dels fiters.

Encara que tingués atribuïda la capacitat d'ordenar aquestes normes, el municipi no en treia cap benefici econòmic, perquè, com hem dit, els diners recollits es repartien entre l'acusador i l'Almoïna o, en el seu cas, el vinyògol o els fiters. Tot i això, el control de la convivència al camp era una de les atribucions més destacades del Comú, de manera que era la pròpia comunitat la que gestionava els problemes interns derivats d'aquest àmbit. La responsabilitat de conciliar i sancionar aquestes situacions era dels jurats, que tenien per aprovació de tota la universitat, almenys teòricament a través de les eleccions, l'autoritat moral per fer-ho, tot i que la capacitat executiva estava sempre en última instància en mans del batlle.

El control del mercat i de la compravenda de productes i mercaderies

Una altra de les competències del Comú era la regulació del consum, compravenda i distribució de productes, dins i fora de l'àmbit del mercat setmanal. En relació a aquestes atribucions cal distingir dues fases ben diferenciades: des a mitjans fins a finals del segle XIV es limitava a la reglamentació de la producció, venda i consum dels productes alimentaris més habituals –carn, peix, pa i vi–, sense que el Comú en percebés cap ingrés, mentre que a partir de 1391 es van començar a aplicar les impositions, de les quals el municipi sí treia beneficis econòmics.

Pel que fa a la primera fase, el Comú, personificat en els jurats i prohoms, ordenava un seguit de bans, proclamats públicament a través de crides, que preveïen l'aplicació de penes pecuniàries a qui hi contravenia. Les normes estaven dirigides específicament als venedors de productes alimentaris de primera necessitat: peix, carn, pa i vi. Pel que fa al peix, se'n marcava el preu de venda al mercat i s'obligava els pescadors a portar-hi un terç

⁵¹² En una ocasió, els fiters estimaven una malifeta que havien fet les cabres d'en Robert de Campdàsens a en Joan Francesc en «una cistella de verema poca o XII diners». 1386, abril, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.18v. Apèndix I, doc. 256.

de la pescada (cfr. Capítol 7). En la venda de carn es regulava l'actuació dels carnisers,⁵¹³ mentre que per al vi s'obligava a fer pública la seva venda a través de crides i a posar una toia o un ram en els llocs de venda.⁵¹⁴ S'ordenava a les flequeres que pastessin farina passada per sedàs prim, mentre que cap hostaler o la seva muller podien impedir als seus hostes comprar pa o vi fora del seu hostal.⁵¹⁵ Com veurem a continuació, aquestes reglamentacions s'inclourien des de finals del segle XIV a les ordinacions de les imposicions. Com en el cas de la policia rural, es feia també necessària l'existència de càrrecs específics encarregats del control del mercat., els mostassafs. Tampoc en aquest cas el Comú obtenia beneficis econòmics de les seves atribucions, perquè els valors de les multes es repartia entre l'acusador, el senyor i el mostassaf.

L'inici de la segona fase d'aquesta competència es produeix el 1391 amb la introducció al terme de les imposicions, uns impostos indirectes sobre els quals ens estendrem més endavant (cfr. Capítol 6.2). La recaptació d'aquestes imposicions, que gravaven el consum, la compravenda i la distribució de certs productes, els de primera necessitat en primer lloc, seguits d'una àmplia gamma de productes i mercaderies, va ser competència del Comú des de 1391 per concessió reial. Per gestionar aquesta nova competència, els jurats van optar pel seu arrendament a un veí de la vila, que pagava un preu prefixat i s'encarregava de la seva recaptació. D'acord amb això, el paper del municipi es limitava a reglamentar aquestes imposicions a través de les ordinacions i a l'elecció d'un arrendador convenient, és a dir, que tingués solvència econòmica i presentés els avals suficients. En les imposicions, el Comú obtenia un benefici econòmic, el preu de l'arrendament de les imposicions, que anava destinat, en principi, al manteniment de les muralles de la vila.

Tant en un com en altre moment de gestió d'aquesta competència, l'Almoina hi tenia un paper destacat. Era a la senyoria a qui s'havia atorgat el privilegi de celebrar mercat setmanal, era l'Almoina la que s'havia presentat el 1391 davant del rei per demanar que concedís als jurats de la vila el privilegi de les imposicions, era ella la que subministrava l'instrumental al càrrec del mostassaf. L'existència del mercat, havia reportat quantiosos beneficis a la població i, de retruc a la senyoria, però el senyor havia transferit la seva gestió

⁵¹³ «Que cap carnisser no gosi tenir de dues carns en una taula sota ban de X sous per cada vegada que contrafarà. Que cap carnisser gosi vendre carn après sinó serà degollada en la vila del castel a la vista de persones dignes de fe, sota la dita pena». 1388, desembre, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.89r.

⁵¹⁴ «Que cap home ni dona gosi vendre vi a menut fins que sia cridat e que hi hagi posat toya o ram, sota ban de X sous». 1388, desembre, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.89r.

⁵¹⁵ «Que tot hom mundari o estrany pugui comprar pa i vi fora de l'hostal on posarà, là on millor trobarà, e que cap hostaler ni sa muller ni companyes lurs no els ne puguin reptar ni dir res, sota pena de X sous per cada vegada. E qui açò acusarà haurà la tercera part de la pena». 1388, desembre, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.89r.

a la universitat, que disposava dels recursos humans suficients per fer-ho, davant la seguretat de no alienar unes capacitats sinó més aviat de delegar-les, vista l'estreta relació que existia a Sitges entre la universitat i la senyoria.

Defenses i muralles

Aquesta competència revertia en dues direccions: la realització de guaites per part dels membres de la comunitat i el manteniment de les defenses físiques de la vila. La defensa passiva de la vila –muralles, torres, barbicanes i valls– necessitava unes tasques contínues de conservació, sobretot en una localitat a primera línia de costa, en la qual eren molt habituals els atacs arribats per mar i patia sovint els embats dels temporals. Lligat al privilegi de les imposicions, concedit el 1391 pel rei, una altra de les competències destacades de la universitat, era la de la construcció i manteniment de les defenses de la vila, encara que el Comú va tenir competències en aquest àmbit des de l'arribada de l'Almoina a la senyoria i fins i tot abans. De fet, la intervenció dels homes del castell en les obres dels murs era un servei prestat per dret senyorial. Arran de la sentència de 1323 entre Bernat de Fonollar i la universitat, va quedar estipulat que «*dicti homines faciant et teneantur facere operas muri et valli, turrim, barbachane, empits e anayes dicti castris et alias pertinentes ad fortitudine et defensione ipsius castris in dicto castro*», tot i que el senyor havia de costejar els salaris dels mestres d'obres que hi intervinguessin.⁵¹⁶ A més de participar-hi físicament, els habitants de Sitges estaven obligats a aportar el material necessari per realitzar les obres. Per tant, la competència de la universitat consistia en gestionar el capital humà que, per costum, estava obligat a prestar aquest servei a la senyoria i d'obtenir o recollir els recursos per aportar el material necessari. Els habitants del terme estaven també obligats a la realització de guaites, malgrat que alguns veïns no complien amb la seva obligació, motiu pel qual la senyoria responia amb la imposició de penes pecuniàries.⁵¹⁷

Habitualment els veïns hi tenien una dedicació obligada un dia a la setmana (Font i Rius 1991, 520). Sembla que a Sitges, aquests dos serveis es podien prestar personalment, delegar-ho a un familiar o servent, o bé aportar una quantitat equivalent en metàl·lic, que s'utilitzava per la contractació de personal en substitució.⁵¹⁸ No tots els habitants del castell,

⁵¹⁶ 1323, febrer, 22. ACB, 4-70-24. Apèndix I, doc. 26.

⁵¹⁷ «Ítem rehebí d'en Pere Xifre per ço com sa partí de la gayta per condapnació mig florí del qual hac lo batle VI diners malla, restan quitis IIII sous XI malla». ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1377, s/f.

⁵¹⁸ El 1398, a Puigcerdà, s'aplicava un sistema semblant per a les guaites. La major part dels veïns estava obligada a contribuir-hi amb la seva participació física –excepte els qui n'eren quitis– però molts substituïen aquesta participació amb un pagament a la cort de 12 o 8 diners. Per això, i especialment en temps de guerra,

però, hi contribuïen en la mateixa mesura, sinó que ho feien en relació a la seva riquesa. El 1410, a proposta dels almoiners, es va fer una talla, és a dir la taxació dels béns de tots els veïns, per raó de les obres que s'havien de fer «*in muribus sive murs et vallibus predictae ville, et racione guaytarum que predicta universitate fient et fieri debent*».⁵¹⁹ Un cop feta la talla, es van repartir les obligacions de fer obres entre els veïns de la següent manera:

Taula 26. Repartiment de les obres segons la talla de 1410	
obres	nombre de persones taxades
quatre obres	5
tres obres	1
dues obres i mitja	1
dues obres	9
una obra i tres quarts	1
una obra i mitja	10
una obra i un quart	8
una obra	30
mitja obra i un quart	8
mitja obra	36
un terç d'obra	1
un quart d'obra	11
TOTAL	121

D'aquesta manera, es pot veure que la major part de la població estava en el llinar mitjà-baix (entre mitja i una obra i mitja). Dit d'altra manera, la base de la comunitat, aquella que tenia menys recursos, era la més àmplia, com hem vist amb la distribució per mans, mentre que al capdamunt de la taula (entre dues obres i mitja i quatre obres), hi havia només una petita part de la comunitat.

Sanitat

Les actuacions dirigides a garantir la sanitat dels membres de la comunitat corresponia també a la universitat. Davant de la presència recurrent de malalties entre la població, «s'albira una solidaritat en el món rural que comença per les mateixes autoritats municipals i que es posa de manifest en nombroses actuacions d'ajuda mútua» (Ferragud 2006, 135). Les possibles actuacions passaven per la creació de confraries,⁵²⁰ la caritat veïnal o l'actuació del

el governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya donava llicència als caps de guaita per a llogar personal suficient a messió dels defallents (*Llibre de provisions reials* 2009, doc. 186).

⁵¹⁹ 1410, març, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1404-1410, f.152r-155r.

⁵²⁰ La primera confraria sitgetana va ser la confraria de la Verge de la Concepció, fundada el 1433 (se'n conserva l'acta de fundació a l'AHPS i en parla Llopis i Bofill 1891, 103), anterior a la coneguda confraria de Sant Elm, fundada el 1500 segons Llopis i Bofill (1891, 110), i el 1584 segons Jou (2009, 136).

municipi, concretada en la contractació d'un especialista que es pogués fer responsable de les necessitats sanitàries de la comunitat. Altres eines per a curar persones eren les pràctiques de remeiers i remeieres, que no entren, però, dins el nostre àmbit de treball.

De fet, Sitges comptava amb una institució assistencial, l'hospital de Sant Joan, fundat el 1321 per Bernat de Fonollar, que acollia pobres, pelegrins i malalts «*qui laborare non possint nec querere sibi victum*».⁵²¹ En determinades ocasions, però, es feia necessària la intervenció d'un professional que actuava fora d'aquell hospital –fos un metge (físic o cirurgià), barber o apotecari, o manescal, per als animals– recurs que no era present, però, a totes les localitats, especialment les petites i mitjanes viles rurals o llocs de poblament dispers. Així, quan l'ocasió ho requeria, es demanava expressament la seva presència. Per això, el 1366, Ramon Banyeres, batxiller en medicina i aprovat en art de cirurgia de l'Arboç, que s'havia ocupat de curar Pere Bosch d'una nafra greu que tenia a la part esquerra del pit, es presentava a Sitges de nou per amonestar-lo que guardés repòs i que es desplaçés amb cavalcadura en lloc de a peu, o es desentendria de les complicacions derivades de la seva imprudència.⁵²² El 1365, dos veïns nafren amb l'espasa el procurador de l'Almoïna, per la qual cosa «micer Nicholau Casals, metge de Vilafranca, vench a mi per metyar-me e stech contínuament el castell ab mi bé XXXIII dies e més».⁵²³ Per aquestes situacions puntuals era necessari, doncs, anar a buscar metge a altres viles de la vegueria, amb la consegüent tardança en el desplaçament, el que suposava sovint greus perjudicis pel malalt o el ferit.

Determinats moments de l'any, però, exigien més que mai la presència perllongada d'un professional a la vila i per a aquestes ocasions el municipi els atreïa amb contractes temporals. El sistema de contractació de personal sanitari és una realitat des de finals del segle XIII als municipis de la Corona d'Aragó, tot i que en molts llocs no es van produir fins al darrer quart del segle XIV (Ferragud 2006, 143). Aquests actuaven en determinats moments de l'any o també periòdicament, quan es concentrava a la vila un major nombre de persones. El 1387 els jurats contractaven un barber de Vilafranca, Francesc Puig, perquè acudís a Sitges cada dijous, coincidint amb el dia de mercat setmanal. D'aquesta manera, podria atendre gent de tot el terme i també dels termes veïns que aquell dia acudien a la vila

⁵²¹ 1326, maig, 24. 4-3-150. La fundació d'aquests centres hospitalaris en nuclis semiurbans no era excepcional. En algunes localitats valencianes com l'Alzira o Castelló de la Plana n'hi havia, i van ser progressivament medicalitzats amb la contractació d'un metge per part del municipi, que atenia els que s'hi allotjaven (Ferragud 2006, 136).

⁵²² El metge li aconsellava que anés a cavall i no a peu, «ja que moviment és causa de calor» i li requeria que seguís les seves instruccions o es desentendria de qualsevol problema que en derivés. 1366, maig, 8. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 3, f.9r.

⁵²³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1365, f.43v.

a mercadejar. El contacte establia un salari de 6 florins anuals per al barber.⁵²⁴ A falta de metges, els barbers eren «l'autèntic paraigua sanitari de camperols i ciutadans medievals», que sanaven els seus pacients amb l'ús del cauteri i la sagnia (Ferragud 2006, 140).

Anys després, el 1407, els jurats van contractar Joan Andreu, batxiller en medicina i habitant de Tortosa, perquè fes residència a Sitges durant tot el mes de novembre.⁵²⁵ A més del salari de 20 florins que li pagarien els jurats, els veïns que hi acudissin li haurien de pagar el preu de la consulta.⁵²⁶ En el contracte, però, no queda clar per què era necessari que un metge s'estigués a la vila durant el mes de novembre, un mes tradicionalment de poca activitat agrícola respecte a altres mesos de l'any. Potser el tir de bótes fins a la platja en acabar la verema, tant les corresponents al vi de producció local com al de les terres de l'interior de la vegueria, per enviar-les per mar a Barcelona o a d'altres destinacions, atreïa mercaders, traguers, bastaixos i jornalers que feien augmentar per unes setmanes la població, motiu que justificaria la presència d'un metge a la vila.

La veu de la comunitat

Finalment, una competència important del Comú, que actuava en la persona dels jurats, era la de donar veu pública i oficial al conjunt de la comunitat en aquelles problemàtiques que afectaven tots els veïns. Les denúncies que feia el municipi en aquest sentit eren molt heterogènies i, per exemplificar-ho, n'hem escollit dos casos.

Un primer exemple fa referència al funcionament de la fàbrega o ferreria del castell, que era de destret senyorial. La responsabilitat de la bona marxa d'aquesta activitat estava en mans d'una o més persones que l'havien rebut per herència i que cobraven dels seus usuaris el lloçol en forma de certes quantitats en ordi o vi (cfr. Capítol 4.2). En el cas que la fàbrega funcionés malament, com que suposava un perjudici per a tots els veïns, o almenys tots els que feien ús del servei, els jurats ho denunciaven davant del senyor, i ambdós actuaven conjuntament per solucionar la situació. Per això, el 1388, en una ocasió que la fàbrega no estava fornida de manera convenient, els jurats van ordenar que ningú no pagués per l'ús de la fàbrega fins que fos arreglat el problema i, seguidament, el saig de la vila va manar als

⁵²⁴ 1387, agost, 1. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.48v.

⁵²⁵ Era habitual que els sanadors estiguessin períodes curts de temps als llocs on havien estat contractats, per després traslladar-se a altres municipis. Els sous que cobraven depenien de la categoria de l'indret, del prestigi del guaridor, de les necessitats de contractació o de la durada del contracte (Ferragud 2006, 144).

⁵²⁶ 1407, agost, 11, ACB. Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1404-1414, f. 98r.

seus responsables que la proveïssin de ferro bo i suficient en un termini de dos mesos, sota pena de 50 lliures.⁵²⁷

L'altre exemple escollit té relació amb l'aplicació dels mals usos sobre la població local. El 1356, dos dels jurats de la vila, en nom de tota la universitat, demanaven a un representant del bisbe de Barcelona que tota la comunitat fos enfranquida del dret d'intèstia i eixorquia. Els jurats justificaven la demanda al·legant que aquells mals usos ja no s'aplicaven en els castells i llocs del voltant.⁵²⁸ D'aquesta manera, els representants municipals feien de veu de la comunitat davant del senyor, en defensa d'uns interessos que afectaven a tots els veïns.

En conjunt, hem vist que el Comú, com a personificació de la universitat, tenia competències sobre aquells àmbits que afectaven més directament la convivència de la comunitat, l'espai rural, el mercat, la parròquia, a més de ser la veu unida del conjunt dels veïns en les denúncies relatives a certs serveis o drets de la comunitat davant del senyor. Per tot plegat, el Comú es convertia en una eina imprescindible per gestionar les problemàtiques derivades de la convivència quotidiana i, alhora, per actuar de cara visible enfront de la senyoria o de qualsevol agent extern.

6.2 La fiscalitat del Comú

Les estratègies de la universitat per fer millores en profit de la comunitat no es podien realitzar sense l'existència d'uns ingressos que asseguressin el seu finançament. Aquests ingressos van concretar-se fonamentalment en els impostos directes i indirectes i, tant si eren extraordinaris com regulars, comportaven la creació d'uns mecanismes més o menys complexos de gestió i comptabilitat, alhora que es convertien en un dels millors indicadors del poder real d'aquestes institucions (Pere Ortí 2001b). En les següents pàgines veurem quins van ser els mecanismes escollits des dels seus orígens pel Comú sitgetà per a obtenir aquests ingressos, de quina manera es van administrar i, finalment, sobre quins segments de la població van repercutir més i quins van sortir-ne més beneficiats. Perquè creiem que alguns membres de la comunitat van treure profit d'aquesta fiscalitat, i que això va repercutir en perjudici d'altres membres, augmentant, d'aquesta manera, les diferències econòmiques en el si de la comunitat. I és que, com diu Furió (2008, 17), la fiscalitat és un

⁵²⁷ 1388, gener, 6-7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55v-56v. Els jurats van imposar una pena de 10 lliures a tothom qui contrafés.

⁵²⁸ 1356, maig, 18. Se n'ha conservat un original a l'AHMS (pergamins, 49), mentre que a l'ACB s'ha conservat un trasllat de 1390, desembre, 1 (ACB, 4-70-35). Sobre aquest dret, cfr. Capítol 4.2.

tema «tan árido e ingrato aparentemente y sin embargo tan fértil, tan pleno de sugerencias y con tanta capacidad explicativa» que pot ser molt més útil del que en un primer moment sembla per entendre les relacions d'una comunitat rural.

La fiscalitat dels comuns i municipis es va concretar en un primer moment, pràcticament des dels seus orígens, i fins i tot abans, en uns impostos directes, les talles, que requeien teòricament sobre tots els habitants en funció del seu patrimoni. Es tractava d'uns impostos de tipus extraordinari, que primer van difondre's en els llocs de jurisdicció reial, amb l'objectiu de satisfer les demandes econòmiques de la Corona, i que ben aviat es van estendre també a les localitats senyorials per permetre que les universitats poguessin satisfer les seves despeses. Amb l'augment, ja des de finals del segle XIII, de la pressió fiscal reial per subvencionar les seves operacions militars, les talles es van convertir en una càrrega molt feixuga per a les universitats de les ciutats, viles i llocs. Per això, es van començar a implantar uns impostos indirectes, que gravaven principalment el comerç, el consum i la distribució de certs productes alimentaris o utilitzats per a les activitats artesanals. El cereal, la carn i el vi eren els productes gravats més comunament per aquests darrers impostos, seguits d'un llarg llistat de productes per a l'alimentació, manufactura i construcció, que variaven segons les característiques del lloc on s'implantaven. Eren les anomenades *imposicions* a Catalunya i *sises* a València. A aquests dos grans pilars fiscals, talles i imposicions, s'afegirà, no gaire més tard, un tercer pilar financer: la renda a llarg termini.⁵²⁹

La documentació de què disposem per a aclarir aquest tema és, com ja hem dit anteriorment, força escassa. No disposem de la documentació de tipus municipal –llibres del consell, llibres de clavaria, estimes, etc.– que seria la font que ens permetria treure l'entrellat de la gestió d'aquests impostos. De tota manera comptem, això sí, amb referències indirectes extretes de la documentació senyorial –especialment dels llibres de cort– que ens han permès perfilar els trets més característics d'aquestes talles i imposicions.

⁵²⁹ Sánchez Martínez (2008, 87). En ciutats, viles i llocs de domini reial, la gran eclosió de l'endeutament censal es va produir entre els anys 1343-1344 –amb l'excepció de ciutats com Barcelona o Cervera, on s'havia produït amb anterioritat. En aquests anys, les ciutats es van veure obligades a desemborsar les importants quantitats exigides per la Corona, que demandava ingressos per la seva campanya contra Jaume III de Mallorca. Aquests dos anys, en el moment de demanar l'habitual quèstia, el rei va exigir, per tal de recollir els diners més ràpidament, que es fes a través de la venda de censals morts i violaris, que després els municipis haurien de pagar progressivament (sobre aquest procés, vegeu Sánchez Martínez 2006). Prop de Sitges, van haver d'emetre aquest tipus de deute les viles de Vilafranca i Cubelles. En canvi, en les viles de domini senyorial el fenomen de l'endeutament censal es produeix en general de manera més tardana. Posteriorment, també es va afegir en alguns casos un quart component: els impostos sobre la renda, anomenats delme, redelme o els onzens (Morelló 1997; Sabaté 1999, 280; Turull 1990, 521-526).

Els impostos directes: les talles

Com defineix Turull (1990, 506), «la talla era una exacció veïnal de caràcter extraordinari destinada a suplir la manca de recursos econòmics ordinaris de la hisenda local. [...] Tallar una talla, o tallar una quantitat determinada, volia dir rebre de cada veí una quantitat predeterminada de diners». La talla era un impost directe que s'aplicava sobre tota o part de la població a partir de criteris molt diversos i amb objectius també diferents. El seu caràcter era extraordinari, és a dir, es recaptava quan s'havia detectat la necessitat, fos per part del municipi o per exigència externa, d'obtenir una determinada quantitat de diners. Un dels seus aspectes fonamentals és que gravava el patrimoni dels membres de la comunitat, fossin béns mobles, immobles o rendes. Els estudis sobre les talles municipals fets per Turull (1990) en el cas de Cervera, Morelló (2001), en el cas de Valls i Reus, i Ortí (2000), en el cas de Barcelona, mostren les variables que podia presentar aquest impost, tant pel que fa a la modalitat de taxació de béns, com els béns que eren gravats, com els subjectes gravats o a què es destinaven les talles.

La recol·lecta de talles es feia en molts llocs des del segle XIII i amb diferents objectius: per pagar les quantitats demandades per la Corona, per subvenir a necessitats del propi municipi –des de pagar les despeses de desplaçament d'una representació de la comunitat fins a finançar la construcció d'unes noves muralles– o, a partir de mitjans del XIV, sostenir el deute municipal derivat de la venda de censals morts i violaris. A Sitges, sabem que es recollien talles almenys des de la primera meitat del segle XIV.⁵³⁰ De fet, l'acord a què va arribar la universitat el 1344 exigia la renúncia dels anteriors síndics o col·lectors de talles «*qui sunt seu fuerint in dicto castro a decem annis citra*» i els exigia que passessin comptes bé i honradament, per tal d'evitar el frau «*que circa premissa posset de facili devenire*».⁵³¹ Aquests síndics havien estat elegits el 1333⁵³² i durant tot aquest període, a més d'exercir de representants de la universitat, van ser els encarregats de la recollida de talles, tot i que no coneixem els detalls de com es duïen a terme aquestes col·lectes.

Amb l'arribada de l'Almoina a la senyoria del castell, l'elecció de jurats, fet que considerem, com hem vist, un pas clau en l'organització de la universitat a Sitges, va tenir efectes també sobre la recaptació d'aquest impost directe. En aquell mateix any 1344, després de destituir els antics síndics, es va establir un nou mecanisme de recaptació de les talles, pel qual els

⁵³⁰ El 1322 el procurador del bisbe exigia a la universitat de la vila que fes una talla per pagar els 2.000 sous en concepte de salaris i despeses dels àrbitres del plet obert entre aquella i Bernat de Fonollar. 1322, maig, 14, publicat per Sastre (1980, 192).

⁵³¹ 1344, febrer, 1. ACB, 4-70-161. Apèndix I, doc. 104.

⁵³² 1333, novembre, 22. AHMS, pergamins, 66.

que havien de portar a terme l'estimació de béns, la distribució de les quantitats a percebre eren els jurats amb la supervisió del batlle. La valoració dels béns no es realitzava cada cop que s'havia de fer una talla, sinó que s'actualitzava passat un cert període de temps que podia estar establert o bé no, mentre que les petites esmenes produïdes per fets com els canvis de propietat, s'anotaven a la talla, com es feia en els capbreus senyorials.⁵³³ Després, havien de delegar la recaptació de la talla a una persona designada per ells.⁵³⁴ Ben poc temps després, el 1346, veiem que Guillem de Torrent, que havia estat designat com a col·lector, reconeixia rebre dels curadors dels béns de Pere Amat 34 sous «de la col·lecta de les talles del Comú de la vila e terme de Ciges».⁵³⁵

Tot i això, la major part de vegades la talla es va vendre en encant, motiu pel qual que el col·lector era designat “comprador de la talla”.⁵³⁶ En aquests casos, la talla s'atorgava al que s'oferia a fer la col·lecta per un salari més baix (Morelló 2001, 423). El 1388, Monet Quart va comprar una talla que havien establert els jurats i prohoms per «pagar deutes e càrrecs de la vila». La talla a recaptar era de 68 lliures i 4 sous, 27 sous dels quals eren de salari d'en Quart, que es comprometia a llevar la talla d'aquell dia de Ninou fins a Carnestoltes, a passar bons comptes i donava com a fermaça el seu pare Pere Quart.⁵³⁷ La recaptació d'aquestes talles, doncs, tenien un termini precís de temps per fer-se, a més que el qui la comprava havia d'obligar els seus béns i aportar un o més fiadors com a garantia. El col·lector podia recollir la talla per quotes setmanals –per exemple cada diumenge–, mensuals o d'un sol cop (Morelló 2001, 423-430).

Un cop els col·lectors havien recollit les talles, les havien d'entregar als jurats, que les administraven, n'havien de portar els comptes al dia i havien de presentar-los, al final del seu mandat, als nous jurats, que havien de comprovar que eren correctes. Fins a quin punt, però, era bo aquest sistema? Fins a on es podia evitar el frau o les actuacions deshonestes,

⁵³³ Morelló (2001, 348-351) documenta aquestes anotacions, amb major o menor incidència, en els llibres d'estimes de Valls i Reus. Pel que fa a una periodicitat establerta en la renovació de la talla, a Valls, el 1417 i prenent l'exemple de Tarragona, es va establir que les estimes es renovessin cada cinc anys, el mateix temps establert a Manresa, mentre que a altres ciutats les perioditzacions eren diferents: a Lleida cada 3 anys i a Cervera cada 7 anys (Morelló 2001, 323 i n. 727).

⁵³⁴ «que aquells III prohòmens jurats qui elets seran [...] tallen e pusquen tallar, ensems ab lo batle del castell e no en altre manera, cascú habitador del dit castell e terme d'aquell», mentre que la col·lecta de la talla la feia «una persona convenient a açò assignadora per los dits jurats». 1344, febrer, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. diversa, caps major segles XIII-XVIII, quadern solt. A Barcelona, el Consell nomenava dos recaptadors que havien de collir els diners de cada contribuent segons el llibre de la talla que s'havia fet abans. Els diners recollits eren centralitzats per un clavari, que en el cas de Barcelona acostumava a ser un canviador que pagava les despeses del municipi o les qüestions/subsidis. Finalment, el municipi nomenava uns auditors o racionals que controlaven l'activitat dels recaptadors i clavaris a partir dels llibres de comptes (Ortí 2000, 598).

⁵³⁵ 1346. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.1r.

⁵³⁶ Llorenç Guitart apareixia com a “comprador de la talla i col·lector de la dita talla”. 1380, gener, 18, ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss.XIV-XV, II, *Serena*, f.20v. Apèndix I, doc. 224.

⁵³⁷ 1388, gener, 1. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55v.

tant dels jurats talladors com dels recaptadors? En un sistema de cooptació com el que s'utilitzava a Sitges per elegir els jurats, fins a quin punt podien ser estrictes els jurats entrants per valorar els comptes dels anteriors?

Aquestes talles no només servien per recaptar diners sinó també per establir la contribució a certs serveis al senyor, com hem vist en les obres als murs el 1410. En aquesta ocasió, els administradors de l'Almoina van designar una comissió amb una estructura que comptava amb representació tant de la senyoria com de la comunitat, formada per quatre representants senyorials i set prohoms representants de la universitat.⁵³⁸ Entre els representants senyorials, a més del batlle, hi havia el procurador de l'Almoina destinat al castell, el jurisperit assessor de Vilafranca i el propi administrador de l'Almoina. Pel que fa als representants de la universitat, es deixava els jurats al marge, tot i que se'ls donava el poder d'elegir dos prohoms de cada mà –cada jurat havia d'elegir els prohoms de la seva mà–, de manera que, en el fons, se'ls donava un pes indirecte en la nova comissió. A més dels sis prohoms, es va elegir un setè representant de la universitat, un *adjunctus*, per evitar empats en el cas de votacions.

El procediment per valorar els béns dels veïns va ser el següent: l'endemà de l'elecció de la comissió, aquesta es va reunir al castell i «*fecerunt talliam de omnibus et singulis singularibus supradicte universitatis*». Cada veí havia de passar per declarar la talla («*talliam posuerunt*») i prestava jurament per garantir-ne l'autenticitat. Aquesta talla dels béns havia de servir, no només per la que es faria a continuació, sinó «*in futurum in omnibus tallis que fient de cetero in dicto loco de Cigis*». Així, cada veí de la vila era «judicat segons sa condició». En total, s'imposaren obres a 121 veïns de la vila.⁵³⁹

Taula 27. Contribucions segons el subjecte gravat (1410)		
subjecte fiscal	núm. contribucions	%
homes	96	79,34 %
dones	11	9,09 %
hereus/pubills	7	5,78 %
pare/mare/fills	3	2,48 %
grup de dos homes	4	3,31 %
Total	121	100 %

Sembla que la valoració de cada veí taxat es feia a partir del patrimoni immoble, no només el propi sinó també el que es tenia per curadoria, ja que es van atribuir dues obres i mitja a

⁵³⁸ 1410, març, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1404-1410, f.152r-155r. A Cervera aquesta comissió estava formada per vuit membres, que s'escollien a parts iguals d'entre els representants cada quarter de la ciutat, «pel que era possible que no totes les mans o grups socials hi estiguessin representats, amb la qual cosa no hi havia prou garanties d'imparcialitat a l'hora de valorar els béns dels veïns» (Turull 1990, 516).

⁵³⁹ 1410, març, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1404-1410, f.152r-155r.

en Nicolau Domènech, «ab la casa que té de na Camps», i mitja obra a en Jaume Reixach, «ab la casa que té de n'Ortolà». Per la seva banda, la muller d'en Guillem Samar declarava «per los béns de na Poderosa».

Sembla que les persones tallades en aquesta ocasió (taula 27) no eren el total de la població, si tenim en compte que el 1414 la parròquia tenia 190 parroquians⁵⁴⁰ i que al capbreu de 1409 capbreven 146 persones del terme (taula 21). La majoria eren homes, però també hi havia algunes dones (9,09% del total), viudes, soles o bé mullers d'homes que en el moment de la declaració eren absents i de les quals només apareix la referència «la muller de...». La majoria contribueixen només amb una obra, mitja o un quart d'obra, del que es percep que eren de les més mal situades econòmicament dins la universitat.

Destinacions de les talles

Com hem apuntat al començament d'aquest capítol, les talles anaven destinades fonamentalment a tres objectius: els pagaments requerits per la Corona, la realització d'obres públiques i el sosteniment del deute públic municipal.

a) Pel que fa als pagaments a la Corona, el territori de Sitges estava exempt de certs pagaments als quals sí havien de contribuir els llocs reials, sobretot quèsties i subsidis (Sánchez 2008). Però, en canvi, hi havia d'altres demandes reials a les quals no únicament havien de contribuir els llocs de jurisdicció reial sinó el conjunt del territori català. Parlem, per exemple, dels fogatges o de les coronacions, maridatges, etc., de membres de la família reial.

Estrictament parlant, el fogatge, el primer dels quals apareix el 1358, no era un impost directe sinó que era el mecanisme utilitzat per distribuir els donatius pactats a les Corts amb el monarca a partir del nombre de focs de cada lloc. Un cop fet el recompte de focs, s'assignava una quantitat a pagar per part de la comunitat, encara que això no volia dir que cada foc hagués de pagar el mateix, sinó que es repartia segons la riquesa de cadascun dels veïns, a través de les talles. Cada comunitat s'encarregava de gestionar-ho com més li convenia i pagar-ho un cop recollit a la Diputació del General. Així, a vegades, el municipi no recaptava tota la quantitat a pagar per mitjà d'una talla, sinó que també aconseguia els

⁵⁴⁰ 1414, juliol, 25-26. ADB, visites pastorals, T.11, f.244v-247r. Malgrat que la parròquia de Santa Tecla incloïa els parroquians dels castells de Sitges i de Campdàsens, els d'aquest darrer no superaren mai els 15-20 caps de casa, per la qual cosa el nombre de 121 persones de la talla de 1410 continua essent inferior al nombre total de veïns de Sitges.

diners de préstecs a curt termini, la venda de censals i violaris o les imposicions (Ortí 2000, 601-602).

A Sitges notem la presència d'aquests fogatges, a més de per les pròpies fonts publicades, a través diverses dades indirectes. El 1387, per exemple, Llorenç Guitart, “comprador de la talla”, declarava que el difunt Arnau Muler li devia 1 florí per un fogatge impagat, per la qual cosa presentava els seus drets sobre el preu de les cases del difunt.⁵⁴¹ El 1391, en canvi, els jurats retornaven al prevere Pere Comte 6 sous que aquest havia pagat de fogatge per «les campanyes que havien entrat a l'Empordà», quan, de fet, no li pertocava fer-ho.⁵⁴²

Però aquesta no fou l'única demanda que arribà a Sitges des de la Corona. El 20 de gener de 1388 es van presentar a la plaça de la vila el porter reial Domènech de Catalunya, un notari de Vilafranca i els saigs de la reina Violant a la Geltrú. Uns dies abans s'havia presentat a Sitges Pere Febrer, cavaller i comissari del rei, demanant 400 florins per a la coronació del rei i la reina, i aquesta va ser la quantitat que el porter reial va requerir als jurats, dient que, en cas contrari, faria execució dels béns de la universitat.⁵⁴³ Davant d'aquest requeriment, el procurador de l'Almoina va respondre que des de temps immemorials la gent de Sitges tenien el privilegi de no pagar cap prestació per raó de coronació, a més d'altres exempcions. Pere el Cerimoniós s'havia venut el dret de rebre el bovatge, raó per la qual els sitgetans també n'estaven exempts, i a les darreres Corts generals celebrades a Montsó-Fraga s'havia establert un capítol pel qual els homes d'esglésies, monestirs, almoines i altres llocs eclesiàstics estaven exempts de pagar cap subsidi, adjutori o exacció al rei.⁵⁴⁴

b) Les talles més habituals, però, devien ser les destinades a tot tipus d'obres públiques, fos en diners o en treball. En una composició entre els jurats i el vicari Pere Comte, apareixen detallades les actuacions competència del Comú: adobar camins, ponts i pous, obres i guaites, a més de pagar el vinyògol. Dit d'altra manera, realitzar el manteniment de totes les infraestructures d'utilitat comunitària. Les muralles, afectades tant pels temporals com pels atacs que venien per mar, necessitaven contínues reparacions. De fet, el privilegi reial de les imposicions es va fer per sufragar la reparació dels murs de la vila, el que ens dóna una idea del cost que devia comportar per a la universitat. Les reparacions a l'església parroquial, tot

⁵⁴¹ 1387, novembre, 11 i 1387, desembre, 9. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.53r i 54v. Apèndix I, doc. 314.

⁵⁴² 1391, gener, 15. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.132v-133r.

⁵⁴³ Joan I en féu petició a les aljames de jueus i sarraïns, a prelats i a ciutats i viles de patrimoni reial i una bona part dels eclesiàstics i de les ciutats, sobretot del Principat, es van negar a satisfer-les (Bertran 1993). Sobre les demandes de la coronació de Ferran I i Elionor d'Albuquerque, vegeu Salicrú (1999).

⁵⁴⁴ 1388, gener, 20. ACB, 4-70-141. Apèndix I, document 321.

i que menys costoses que les anteriors, deuriem ser una part important de la despesa de la universitat.⁵⁴⁵ Sabem, per exemple, que poc abans de 1380 s'havien fet dues talles, una «per raó de l'obra de l'església de Santa Tecla de Citges», i l'altra per a la reparació dels murs i el vall.⁵⁴⁶ El 1385 es feia un clam per 2 florins prestats per pagar la talla pel «sobre de la torre».⁵⁴⁷ Mentre que l'objectiu principal de la talla de 1410, com hem vist, eren les obres de murs, valls i les guaites.

c) El darrer objectiu de les talles era pagar els deutes que contraïa el municipi. El 1388 es va fer una talla per pagar deutes i càrrecs de la vila.⁵⁴⁸ En un principi, aquestes talles devien anar destinades a deutes que s'havien creat per despeses fetes pel municipi i que havien quedat sense pagar. No documentem un endeutament de la universitat per mitjà de censals morts i violaris fins a principis del segle XV: el 1405, la universitat pagava pensions per dos censals morts a Antoni Oliver, notari ciutadà de Barcelona, i a Guerau Coll, de la vila.⁵⁴⁹

Els que estaven exempts de les talles i la morositat

Certament, els impagaments d'aquestes talles devien ser la norma. A falta de documentació de tipus municipal, la majoria de les dades que ens han arribat procedeixen del llibre de cort: clams, *apositionaments* en encants, àpoques, etc. Els col·lectors de les talles eren els que sovint es trobaven amb el problema de recaptar el que pertocava a cada contribuent. Sovint havien d'esperar, fins i tot, que es venguessin els béns del morós en públic encant per cobrar la talla pertinent. Perquè hem de tenir present, que, en comprar la talla, el col·lector obligava els seus béns i donava fermançes en garantia, per la qual cosa, si no aconseguia recaptar dels veïns la quantitat estipulada i no podia avançar els diners de la seva butxaca, corria el risc que li embarguessin els seus béns i els dels seus fiadors. De la mateixa manera, sovint un veí avançava els diners de la talla d'un altre, tenint també força problemes per recuperar-los.

Hi havia algunes persones, però, que no estaven obligats a pagar les talles, o almenys algunes d'elles. Un grup social quedava al marge de les exaccions fiscals, tot i que no

⁵⁴⁵ A Cervera, una de les despeses en obres més grans del segle XIV va ser la construcció de l'església parroquial, que no va ser impulsada per la jerarquia eclesiàstica sinó per la pròpia universitat per mitjà del Consell (Turull 1990, 365). D'altres actuacions en ponts, pous i altres elements urbanístics també són presents entre els impulsats pel municipi cerverí.

⁵⁴⁶ 1380, gener, 18. ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss. XIV-XV, II, *Serena*, f.20v. Apèndix I, doc. 224.

⁵⁴⁷ 1385, setembre, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.7r.

⁵⁴⁸ 1388, gener, 1. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55v.

⁵⁴⁹ 1410, març, 27. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.152r-155r.

sempre sense controvèrsies: els clergues.⁵⁵⁰ Entre 1390 i 1391 el pagament d'una talla va originar un llarg enfrontament entre els jurats de la vila i el vicari Pere Comte. Aquest darrer havia comprat unes cases i tres peces de terra del difunt Bartomeu Estanyol, motiu pel qual els jurats sostenien que el clergue havia de contribuir a les talles i les obres del vall i el mur de la vila, als fogatges i altres subsidis que havia prestat n'Estanyol en vida. El vicari, però, al·legava que n'era franc per la seva condició de clergue i que, per tant, els seus béns també ho estaven. Els jurats, convençuts que havia de pagar, van penyorar el vicari, i el cas va arribar al bisbe, que va decidir que Pere Comte contribuís a l'adobament de camins, ponts i pous i per al vinyògol, «els quals la llei mana que tothom hi sigui tengut», però no a fer obres ni guaites ni a pagar talles, fogatges o altres subsidis als quals eren obligats la resta de veïns.⁵⁵¹ De la mateixa manera, cap dels clergues de la vila apareix a la talla de 1410, cosa que demostra que aquests no havien de contribuir com la resta de veïns.⁵⁵²

També originava controvèrsia establir fins a quin punt havien de contribuir a les despeses comunals els veïns que anaven a viure fora del terme però que continuaven posseint-hi béns immobles. Un cas que va aixecar controvèrsia i una extensa correspondència entre els jurats i el batlle de la vila i els consellers de la ciutat de Barcelona, va ser el de Guillem Llorenç i el seu fill Antoni. Hi havia en conflicte límits de jurisdiccions, privilegis i costums d'un i altre lloc. Des de Barcelona, s'al·legava que, per un privilegi, a la ciutat no s'havien de pagar talles o altres exaccions, mentre que des de Sitges es deia que, des de temps immemorials, segons el dret comú i les constitucions de Catalunya aquestes exaccions s'havien de pagar. La correspondència es va prolongar des de mitjans del 1387 fins el 1398, quan el rei va resoldre la causa a favor de l'Almoïna, acceptant que Guillem Llorenç era home soliu i afocat d'aquella.⁵⁵³ El límit, doncs, entre els que havien de pagar i els que no, no sempre quedava clar, pel que molt sovint es van crear conflictes i es van obrir plets per aquest motiu.

Els impostos indirectes: les imposicions

Les talles aplicades durant tot el segle XIV, cada vegada més freqüents i repetides, van resultar insuficients. Aquesta pressió fiscal directa devia crear forts descontentaments entre

⁵⁵⁰ Sobre les exempcions fiscals i franqueses dels clergues a la ciutat de Barcelona, vegeu Jaspert (2001, 115).

⁵⁵¹ 1391, gener, 15, ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.132v-133r.

⁵⁵² És el cas d'Andreu Girbau, beneficiat de la capella de Sant Pere Màrtir i rector de Ribes, que declarava diverses cases i una parellada. Bonanat Brunet, beneficiat de Santa Maria del Vinyet, declarava l'hort de la capella i unes cases (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409 f.16v, 33v i 16r).

⁵⁵³ La primera referència a aquest conflicte és de 1387, juliol, 2. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.34v-35r, i la darrera és una carta reial de 1398, juliol, 17. ACB, 4-70-403.

la població, a més d'una morositat habitual, motiu pel qual les talles no devien tenir l'efectivitat desitjada. Va ser necessari, per tant, obtenir una font de finançament nova que gravés d'una manera diferent els contribuents.

Com en molts altres llocs d'Europa, a la Corona d'Aragó feia més d'un segle que s'havia començat a aplicar un tipus d'impost indirecte que gravava la distribució, transformació i consum de certs productes, que rebia el nom d'imposicions, o sises, peites, *dazji*, etc. en d'altres llocs. Es tractava d'un conjunt d'impostos que carregaven de manera diferent els individus (Ortí 2000, 532) i que, unes abans, altres després, totes les universitats van acabar utilitzant com a font regular de finançament (Morelló 2001, 445). Les ciutats i viles reials van ser capdavanteres, des de finals del XIII, en l'aplicació d'aquests impostos, i ben aviat també els van adoptar els nuclis senyorials de més importància també.⁵⁵⁴ Des de 1321 les esmentades imposicions es van implantar de manera obligatòria a totes les ciutats, viles i llocs reials, per passar a estar, des de mitjans de la dècada de 1350, permanentment al servei del deute públic (Sánchez Martínez 2006, 239).⁵⁵⁵

Fou a finals del segle XIV que es va veure també a Sitges la necessitat de fer ús d'aquestes imposicions per augmentar els ingressos de la universitat. Va ser per privilegi de Joan I, de 1391 i a sol·licitud de l'Almoïna, que es va atorgar als jurats de la vila la capacitat d'aplicar imposicions, *cisas sive adintas*, sobre el pa, el vi, la carn i altres mercaderies, una mesura que era de caràcter temporal, per vuit anys.⁵⁵⁶ La senyoria i la universitat pactaren els termes del funcionament d'aquestes imposicions, que quedaven plasmats en les ordinacions.⁵⁵⁷ La finalitat d'aquelles imposicions era la construcció i la reparació de les defenses de la vila – «*ad reparandum, construendum et perficiendum muros, turre, valla, barbicanas et alias fortitudinis,*

⁵⁵⁴ A Barcelona, s'implantaren de manera estable des de 1315 (Ortí 2000, 529), mentre que la primera menció que en tenim a Valls és del 1312, per concessió de l'arquebisbe Guillem de Rocabertí (Morelló 2001, 447). A Cervera, tot i que el procés hauria anat de manera paral·lela al cas barceloní, les primeres referències es documenten en el període 1327-1330 (Turull 1990, 438-439). Al regne de València, ja el 1280 es documenten les concessions de les primeres sises a Pego i Gandia, mentre que les següents són de principis del segle XIV, a Oriola (1307-1308) i València (1315) (Guinot/Mira 2008, 139).

⁵⁵⁵ A Castella, la fiscalitat monàrquica, ordinària des de finals del segle XIV, comptava amb l'*alcabala*, que es va convertir en una taxa sobre el 10% dels productes, i que en algunes ocasions es cedia a les viles. Aquestes, per la seva banda, imposaren des de principis del XIV, estenent-se definitivament a finals del XV, les *sisas* i *libras*, unes taxes específiques sobre el pes o la mesura de les mercaderies o bé sobre el valor d'un conjunt de productes, venuts o transportats pels habitants de la vila o d'un territori (*alfox*) (Menjot 2006, 27).

⁵⁵⁶ 1391, agost, 18. Saragossa. ACB, 4-70-42. Apèndix I, document 411.

⁵⁵⁷ Les primeres ordinacions, de 1404, es conserven al llibre de cort acompanyant les escriptures de terç dels arrendaments de les imposicions. Excepte algun element, es mantenen pràcticament invariables en aquest període. Les ordinacions conservades fan referència a la carn (1404, 1406, 1408), les flequeries (1406, 1407), el vi (1404, 1406, 1407, 1408) i les mercaderies (1404, 1406, 1407, 1408). Es pot consultar la transcripció de totes elles a l'apèndix III.

tuicioni et deffensioni dicte ville», una destinació habitual d'aquest tipus d'impostos.⁵⁵⁸ De fet la implantació d'impostos indirectes no era una novetat a Sitges. En aquell moment, feia quasi trenta anys –des de 1365– que s'estaven aplicant uns altres impostos indirectes, generals a tot el territori català, les generalitats, que gravaven les importacions i exportacions de diversos productes (cfr. Capítol 7).

La intervenció en la compravenda, distribució i consum de certs productes per part de la universitat sitgetana no era una novetat. Des de la concessió de mercat setmanal, a principis del segle XIV, els prohoms primer i els jurats després s'havien ocupat de regular la comercialització de certs productes, encara que aquesta actuació només comportava la sanció de les irregularitats a través de bans. La nova aplicació d'aquests impostos indirectes, doncs, suposava regular de manera més complexa el que s'estava fent a la vila des de feia anys, amb l'avantatge que revertia positivament a les arques del Comú.

Aquestes imposicions es van aplicar, segons la concessió reial, durant vuit anys, de 1391 a 1399. L'any següent, el 1400, es van prorrogar per 10 anys més, pel que sembla que durant un any les imposicions no es van aplicar o bé, possiblement, es van continuar aplicant de manera alegal, a l'espera d'una nova confirmació reial. La universitat va haver de fer efectius, a canvi d'aquesta segona concessió, 250 florins.⁵⁵⁹ El 1413 s'efectuà una nova renovació, aquest cop per part de Ferran I i durant vint anys.⁵⁶⁰

Aquestes imposicions, en part vinculades a l'activitat derivada del mercat setmanal que es celebrava des de 1307, gravaven el consum, la compravenda i la circulació de la carn, el vi, el pa i les mercaderies, epígraf, aquest darrer, que feia referència a un ampli conjunt de productes per a l'alimentació i construcció, així com als béns immobles.

⁵⁵⁸ En trobem nombrosos exemples a tota la Corona. La concessió de les primeres imposicions conegudes, feta el 1286 per Alfons II a Barcelona, tenia el mateix objectiu, la construcció de les muralles de la ciutat (Ortí 2000, 400). Tot i això, la reparació i fortificació de les viles no era l'únic objectiu de les imposicions. També, i especialment en els seus orígens, s'havien utilitzat, com les talles, per obtenir les quantitats demandades per la Corona en forma de subsidis o donatius i des de ben aviat també es va començar a utilitzar per cobrir el deute permanent que sofrien les finances municipals. A Barcelona, precisament, les imposicions municipals es van convertir en permanents arran de la pressió exercida en les dècades de 1350 i 1360 per l'allau de demandes de donatius reials i el seu finançament amb censals morts i violaris (Ortí 2000, 529-532). A Oriola, les sises concedides entre 1307 i 1308 anaven destinades a la reparació de les muralles i la defensa del territori de frontera (Guinot i Mira 2008, 139).

⁵⁵⁹ La concessió es localitza a l'ACA, reg. 406, f.13r (Giorgio 1999, 298).

⁵⁶⁰ Segons indiquen les ordinacions dictades pels administradors generals de l'Almoina el setembre d'aquell any, arran de la concessió reial feta el 26 de juliol anterior (1413, setembre, 6. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. Notarial, 1448-1529, s/f. Apèndix III, document 10). El 1437 el rei renovava la concessió de les imposicions del pa, el vi, la carn i altres mercaderies per vint anys més, a canvi de 500 florins d'Aragó. Per efectuar aquest pagament, Sitges va haver de vendre un censal mort a fra Jaume Miquel, vicari del monestir dels predicadors de Castelló d'Empúries (1437, juliol, 27. ACB, 4-70-358).

Com veurem, aquestes imposicions no van arribar, almenys en el període estudiat, a la complexitat reglamentària d'altres llocs, així com tampoc es van arribar a taxar determinats productes que sí que ho estaven en altres localitats, sobretot productes procedents d'activitats manufactureres, fet que indicava una manca d'aquest tipus d'activitat a Sitges. Les imposicions de què parlem cobrien els àmbits als quals no arribaven els drets senyorials. Dit d'altra manera, en termes generals les rendes senyorials i les imposicions municipals no es solaparen. Per això, el cicle del cereal amb prou feines es va veure afectat per les imposicions, quan sí que ho estava per les rendes senyorials a través dels censos, el lloçol, el delme o d'altres drets com el pes de la farina o el monopoli del forn. I el mateix passava amb un producte tant destacat del terme sitgetà com era el peix, que era taxat per la senyoria amb diferents drets (cfr. Capítol 7), i que tan sols es va veure afectat, i només en part, per la imposició sobre les mercaderies.⁵⁶¹

Per a treballar aquest apartat, hem fet ús principalment de les ordinacions d'entre 1404 i 1413, que en la majoria de casos s'han conservat gràcies a les escriptures de terç dels arrendaments que els compradors de la imposició havien d'inscriure en el llibre de cort. De fet, les ordinacions que regulaven el funcionament de les imposicions van absorbir anteriors normatives reguladores d'aquests àmbits existents al terme. En són un exemple els bans proclamats el 1388 i que imposaven sancions als infractors de normatives relatives a la venda de peix, el vi, el pa i la carn, i que potseriorment quedaren fossilitzats en els capítols de les ordinacions del segle XV.⁵⁶²

Activitats gravades

Les imposicions podien gravar tres activitats diferents: el consum, la compravenda i la circulació de certs productes i mercaderies. D'aquesta manera, un mateix producte podia estar gravat per diverses imposicions en moments diferents del seu recorregut. Entenem pròpiament per *consum*, no la venda de productes de primera necessitat, sinó el fet de consumir uns determinats productes a la pròpia llar. En el cas de Sitges, aquest consum estava poc gravat, només, com veurem, en la imposició de la carn i en un aspecte molt concret, però trobem exemples de taxació en el consum de vi a Valls, en la denominada imposició «del beure de casa», a la qual hi havien de contribuir tots els bevedors o

⁵⁶¹ A Barcelona, el peix, que ja era gravat amb nombrosos impostos d'origen reial i eclesiàstic (el dret de la peixateria, el delme del Capítol i la lleuda del peix), no va ser objecte de les primeres imposicions fins el 1357, 27 anys després de l'aparició d'imposicions sobre la major part dels productes comercialitzats a la ciutat (Ortí 2000, 422-425 i nota 1030).

⁵⁶² 1388, desembre, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.89r.

consumidors majors de 5 anys.⁵⁶³ O també els *menjadors* que es tributaven en alguns llocs del regne de València, un impost de capitació que gravava el consum de cereal de tots els veïns, pràcticament sense deixar lloc a l'exempció fiscal (Guinot i Mira 2008, 148-149).

El que gravaven la major part de les impositcions era la compravenda de diferents productes, ja fossin destinats al consum, a la revenda per part de mercaders, botiguers i revenedors, o bé a la seva transformació. La compravenda per al consum, a la menuda, de productes bàsics estava normalment més gravada respecte a la venda de mercaderies a l'engròs, que rebia unes taxes menys altes. El tipus tributari es calculava de dues maneres diferents, o sobre el preu de transacció (valor mercantil) o sobre el pes o la mesura, cas en el qual la taxa s'afegia al preu en forma de recàrrec. Tot i que normalment estava establert que el gravamen es pagava a parts iguals entre el comprador i el venedor o, en alguns casos, només per part del venedor, les ordinacions sitgetanes no permeten saber sobre qui requeria efectivament el pagament de cada una de les impositcions.

Finalment, s'aplicaven les taxes sobre la circulació de productes, en la impositció de les mercaderies, que gravava tant la possibilitat d'exportació de productes que ja havien estat objecte de transacció a l'interior del terme, com aquells productes que, produïts dins el terme, es portaven fora per vendre. El gravamen d'aquesta activitat entrava en contacte amb les generalitats, aplicades al terme des de 1365.

Productes gravats

La carn, el pa i el vi són productes bàsics gravats amb impositcions que, com veurem, afecten principalment a la compravenda al menut d'aquests productes i en algun cas també el propi consum.

*La impositció de la carn*⁵⁶⁴

Aquesta impositció gravava la carn venuda a tall, un producte de consum molt comú a la baixa edat mitjana. El comprador de la impositció, que en pagava el preu més elevat

⁵⁶³ Aquesta impositció es pagava per mans i per any (2 s. la mà major, 16 d. la mitjana i 8 d. la menor), i eren satisfetes en quantitats menors durant tot l'any, cada dos mesos (Morelló 2001, 505-506).

⁵⁶⁴ Sobre la impositció de la carn, es conserven ordinacions de 1404 (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.1v-2v), 1406 (Ibidem, f.54v-56r), 1408 (Ibidem, 104v-106r), 1413 (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, 1404-1410, s/f), transcrites totes elles a l'Apèndix III, les informacions de les quals hem utilitzat al llarg d'aquest apartat.

respecte a la resta d'imposicions,⁵⁶⁵ tenia l'exclusivitat de tallar la carn: «qui haurà la imposició haurà la taula, que negú no gos tallar sinó aquell qui haurà comprada la imposició o aquell qui ell volrà».⁵⁶⁶ La tasca de tallar la carn, però, era exercida pels nombrosos carnisers de la vila, als quals l'imposicioner donava llicència per fer-ho, mentre que aquest darrer era el responsable de subministrar al mercat sitgetà la carn suficient. Per aquest motiu, tant els carnisers com l'imposicioner podien tenir un ramat d'un màxim de 50 caps de bestiar, amb l'obligació de pagar pels danys ocasionats o les tales provocades per aquests animals.

L'imposicioner, doncs, era el responsable que la carnisseria estigués ben fornida amb les carns suficients. El moltó primal –que era la carn més consumida i apreciada per les classes humils (García Marsilla 2008a, 82)– havia d'estar disponible tot l'any, mentre que havia de subministrar «porch e crestat de venemas –és a dir, en temps de verema–, e ovellas e cabrits e cabres e bou, cascuna carn en lo temps acostumab».⁵⁶⁷ Com es pot veure, no es compten aquí les carns d'au, que era la carn dels estómacs delicats, dels rics, malalts i parteres, i que no es venien a la taula de la carnisseria sinó que eren de cria domèstica (García Marsilla 2008a, 87) o, en tot cas eren els pagesos i les pageses i «fadrins i fadrines» els qui en portaven a plaça per vendre juntament amb fruita fresca i seca, cols i ous.⁵⁶⁸

Els propis carnisers escorxaven els animals a la plaça del mercat, sota l'atenta mirada del mostassaf o a «la vista de persones dignes de fe»,⁵⁶⁹ per tal de controlar que es recollís la sang i que es complís amb les condicions higièniques adequades. L'acció de pesar la carn per quantificar la imposició es deuria fer, com a Barcelona, després de l'escorxament però abans de l'esquarterament (Banegas 2007, 279). Malgrat que eren els carnisers els qui pagaven a l'imposicioner el preu de la imposició, el seu pagament requeia, en última instància, en el comprador de la carn. A diferència d'altres localitats, on una normativa més complexa establia diferents taxes segons el tipus i la qualitat de la carn –cosa que sí passava, en canvi, amb el peix–, en el cas de Sitges s'aplicava una única taxa –i per tant no progressiva, en funció del preu de la carn– de 2 diners per lliura carnissera, que es va

⁵⁶⁵ En les tres ocasions en què tenim documentat l'arrendament de la imposició de la carn, es van pagar, pels dos anys que durava l'arrendament, 180 lliures (1404), 213 lliures (1406) i 250 lliures (1408). El primer any de la imposició de la carn de 1404, el seu valor, 90 lliures, més que doblava el de les mercaderies, de poc més de 40 lliures.

⁵⁶⁶ 1404, setembre, 2. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.2r. Apèndix III, doc. 1.

⁵⁶⁷ 1404, setembre, 2. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.2r. Apèndix III, doc. 1.

⁵⁶⁸ En unes ordinacions sense data, però que podem situar a finals del segle XV, tots aquests productes són venuts per aquests homes, dones, fadrins i fadrines, que es distingeixen clarament del carnisser que ven els altres tipus de carn (ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. Notarial, 1448-1529, s/f. Apèndix III, doc. 12.

⁵⁶⁹ 1388, desembre, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.89r.

mantenir estable durant tot el període estudiat.⁵⁷⁰ No coneixem, però, els preus que tenien aquestes carns en el mercat sitgetà, raó per la qual no podem establir el percentatge que representava la imposició sobre el valor total de la carn, tot i que sembla que es regulaven en funció del *for* de Vilafranca. L'imposicioner havia de notificar al mostassaf l'alça o la baixa de preus, sota la pena d'haver de cobrar un preu més baix el mateix nombre de jornades que ho havia fet a un preu més alt sense notificar-ho.⁵⁷¹ Estudis realitzats en altres punts de Catalunya, València i les Balears indiquen que arribaven a suposar un percentatge bastant alt sobre el preu de la carn. A Barcelona, el percentatge d'augment del preu original era molt oscil·lant, entre un mínim d'un 8% i un màxim d'un 100% entre 1314 i 1360 i entre un 20 i un 60% entre 1369 i 1390 (Ortí 2000, 534). A València, podia arribar a estar entre el 25 i el 37,5% del preu (García Marsilla 2008a, 89). Es considera, però, que aquesta taxa única anava en perjudici de les classes populars, que pagaven un major percentatge d'imposició respecte els compradors de carns més exclusives (Banegas 2007, 265).

Si el carnisser no tallava les esmentades carns, «so és de totes e senglas e en lo temps acostumat», els jurats podien donar llicència a una altra persona perquè tallés les carns, sempre, però, pagant el dret corresponent a l'imposicioner. A més, en aquest cas, qualsevol veí podia anar fora del terme a comprar carn sense que hagués de pagar cap dret a l'imposicioner per la carn adquirida i introduïda al terme. Aquesta darrera norma, però, que trobem vigent en les ordinacions de 1404 i 1406, desapareix el 1408, moment a partir del qual es prohibeix totalment l'entrada de carn al terme sense pagar-ne la llicència a l'imposicioner, sota ban de 60 sous, mostra d'una tendència al proteccionisme de la venda de carn a l'interior del terme impulsat per la senyoria i els jurats de la vila, potser pressionats pel comprador de la imposició.

El *consum* que es produïa en les cases particulars era un altre dels aspectes que es regulava a través de les ordinacions de la imposició. La normativa ens parla de tres situacions diferents que rebia, cada una d'elles, un tractament diferent: la producció i consum de carn salada, la celebració de noccs, i la celebració de batejos i altres convits. La producció de carn salada o carn per salar que es feia amb animals domèstics a la pròpia casa, estava exempta de pagar cap dret al llevador de la imposició. Una situació diferent, en canvi, es produïa en certes celebracions familiars. Sembla que el consum de carn tendra, d'animals més joves, i la celebració de noccs estaven estretament lligats, fet que no escapava al gravamen de la

⁵⁷⁰ Aquest valor de la imposició es manté estable, almenys per al període que tenim documentat. A Barcelona aquest impost també era igual per a tots els tipus de carn, des de les més cares, com el moltó i la cansalada fins les més barates com al cabra o l'ovella (Banegas 2007, 261).

⁵⁷¹ De totes maneres, aquesta clàusula, vigent el 1404 i el 1406 es perd a partir de 1408.

imposició. Si algú feia noces i consumia cabrit o porcell –encara que fossin animals de la seva pròpia cria–, havia de pagar sis diners per cap sacrificat al comprador de la imposició.⁵⁷² S'establia, en canvi, que aquest dret no s'havia de pagar en cas de bateig, tot i que si «dues ho tres o quatre perçonas compraven cabrit o porcell per menjar», en aquell cas sí s'havia d'aplicar l'impost de sis diners per bèstia.

*La imposició de les flequeries*⁵⁷³

Un altre dels productes bàsics que estava taxat era el cereal, i en concret una de les darreres fases del seu procés d'elaboració, la producció de pa. Com veurem, però, no era l'únic moment en què aquest producte agrícola es taxava, perquè la venda de cereal a l'engròs també estava gravat per la imposició de les mercaderies. I tampoc no hem de deixar de tenir present que el cereal estava afectat per certs drets senyorials, com els censos o el pes de la farina, ni tampoc que la seva exportació fora del Principat estava gravat amb l'impost de les generalitats. Per tant, doncs, a més de per aquesta imposició, el cereal estava gravat de moltes altres maneres.

La imposició que gravava el pa era la de les flequeries, que requeia en la producció de pa per part de flequeres i flequers, que gaudien, segons els capítols de la imposició, d'exclusivitat en la venda de pa al menut. La taxa s'aplicava sobre la farina que pastaven les flequeres i els flequers, a raó de 2 diners per *pesa* de farina, un preu que després, en vendre el pa, carregarien sobre el preu de venda. Flequeres i flequers tenien la obligació de passar comptes amb l'imposicioner cada cop que els ho requerís.

Sembla que aquest tipus de gravamen era menys habitual que d'altres impositcions que gravaven moments precedents del cicle del gra, com la compravenda de cereals o la seva mòlta.⁵⁷⁴ Per Guinot i Mira (2008, 147), podia ser una alternativa a les sises sobre la mòlta

⁵⁷² La mateixa situació documenta García Marsilla (2008a, 88-89) per als casos de Sueca i Xàtiva, on es consumien aquests animals joves i es pagava la imposició per cap. A Sueca (1444-1445), la imposició s'aplica a la celebració de noces, rebodes i esposalles, mentre que a Xàtiva (1378) a noces, convit o «en altra manera a obs de menjar». En ambdós casos, la taxa és de 4 diners per cap. Morelló (2001, 510-511) també fa menció de la peculiaritat que es presenta a Valls pel que fa a la carn consumida per noces. Tot i això, la regulació que presenta fa referència al cas en què la citada carn es consumia en el moment que l'arrendament canviava de mans. S'estableix que, si la carn es desfà el dia que una determinada persona té l'arrendament, però es consumeix (despèn) l'endemà, quan l'arrendament ja ha passat a mans d'una altra persona, el pagament s'ha d'efectuar a aquest darrer.

⁵⁷³ Sobre la imposició de les flequeries, es conserven ordinacions de 1406 (ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.58v) i 1413 (ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, 1404-1410, s/f), transcrites totes elles a l'Apèndix III, les informacions de les quals hem utilitzat al llarg d'aquest apartat.

⁵⁷⁴ Guinot/Mira (2008, 146-147). En els diferents llocs on es recull aquesta imposició, l'objecte de taxació és el mateix: una taxa aplicada a una determinada quantitat de farina que utilitzin flequeres i flequers per pastar: 4

als molins, quan aquestes no existien, pel que «la fiscalidad indirecta municipal punccionó de manera selectiva uno u otro escenario –molino u horno- en el proceso de transformación y distribución del grano hasta llegar al consumidor final en forma de pan». En el cas de Sitges, on no existia una imposició sobre la mòlta de molins perquè el terme no comptava amb aquest tipus d'infraestructures, l'afirmació sembla del tot encertada.

No sabem si aquesta imposició es va arribar a vendre tots els anys, almenys no en tenim constància. El fet és que el 1414 «no es tròpia pa de flequeria ne en altra manera a vendre, pel qual es segueix [...] molt escàndol, derrició e vergonya, no solament en la dita vila mas encara per las parts del món d'un tals cossas se parla».⁵⁷⁵ Per això, el procurador de l'Almoïna, el batlle i els jurats convenien de nomenar administradors de la flequeria dos matrimonis, els formats per Guillem Casals, quirúrgic i la seva muller Maria, i Nicolau Domènech i la seva muller Elionor, amb l'encàrrec que «pastaran e tendran tota la vila e per tostemps e en todas horas de pa de flequa», a més de donar-los l'exclusivitat de fer-ho a tot el territori del castell i de gravar l'entrada de pa de fora del terme.⁵⁷⁶ La imposició de les flequeries, doncs, quedava substituïda amb la designació de persones que pastessin directament el pa.

*La imposició del vi o vuitè del vi*⁵⁷⁷

Per la seva banda, la imposició sobre el vi, també conegut com a *vuitè del vi*, gravava exclusivament, com en els casos anteriors, la venda al menut d'aquest producte, i per tant, afectava directament tant els consumidors com els hostalers i taverners.⁵⁷⁸ És a dir, en quedava exempt el consum de la pròpia producció i la venda de vi a l'engròs, que, de totes maneres, era gravada en la imposició de les mercaderies. La venda del vi a la menuda estava taxada amb una vuitena part del preu de venda –«de vuyt diners un diner, e de vuyt sous un sou»–, és a dir una taxa d'un 12,5%.

En aquest cas, com en el de la imposició de la flequeria, el comprador de la imposició no era l'encarregat directe de fornir del producte el mercat local, sinó que era proveït per altres

sous per lliura a Onda (1459), 6 diners per rova a Traiguera (1392) i 5 sous per cafís de forment i 2 sous per cafís d'altres cereals a Sueca (1444).

⁵⁷⁵ 1414, abril, 22. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, s/f. Apèndix III, doc. 11.

⁵⁷⁶ «que alguna perçona estranya de qualsevol ley, condició e stament sia no meten ne gos metre pa a vendre dins las ditas vila e terma del dit castell de Citges, si donchs en lo dobler que hic aportarà no hia duas onres més e en lo pa dinal una onra més que no aurà en lo pa que en la dita vila se pastarà e's vendrà». 1414, abril, 22. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, s/f. Apèndix III, doc. 11.

⁵⁷⁷ Sobre la imposició del vuitè del vi, es conserven ordinacions de 1413 (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, 1404-1410, s/f), transcrites a l'Apèndix III, les informacions de les quals hem utilitzat al llarg d'aquest apartat.

⁵⁷⁸ Efectivament, el comprador de la imposició el 1419 era un hostaler, Antoni Vidal i la seva muller, que van comprar-la a tres anys.

persones i la tasca de l'imposicioner es limitava a controlar la venda del vi per cobrar la imposició. Per a tal objectiu, el venedor estava obligat a fer cridar el vi i de posar una toia en el punt de venda, sota ban de 60 sous, normativa que estava destinada també a facilitar la tasca del llevador de la imposició.⁵⁷⁹ Com en el cas dels flequers, els venedors de vi tenien l'obligació de passar comptes amb el comprador de la imposició si aquest els ho demanava.

L'imposicioner també tenia atribuïdes certes capacitats que anaven més enllà de la simple recaptació de la imposició: podia segellar botes i vaixells –entès com el recipient de fusta que contenia vi– i calar-los, és a dir, determinar-ne la capacitat, tasca fins aquell moment havia estat reservada al mostassaf.

*La imposició de les mercaderies*⁵⁸⁰

Aquesta imposició, que gravava una gran varietat de productes, requeia sobre activitats diferents: la compravenda i la circulació de mercaderies.⁵⁸¹ Consistia, en realitat, en un conjunt d'imposicions que taxava des de béns immobles («terres e alberchs») i rendes («censals»), elements de construcció (calç i tegells) o calefacció (llenya) fins a productes d'alimentació i bestiar. Una característica destacada d'aquesta imposició és que les compres de poc valor en quedaven exemptes: només es gravaven les transaccions de més de 5 sous, cosa que implicava que el consum quotidià quedés al marge d'aquest impost (Ortí 2000, 542).

La taxa estava fixada, per a tot tipus de productes, en 2 diners per lliura de diners i les seves fraccions (1 d./10 s. i malla/5 s.), és a dir, representava un cost d'un 0,83% del preu, una taxa corrent en molts llocs.⁵⁸² Tant el comprador com el venedor havien de pagar aquesta part del preu a l'imposicioner («dos diners lo comprador e II diners lo venedor»), fet que implicava, al final, un 1,66% sobre el preu original.

⁵⁷⁹ Aquesta norma existia almenys des de finals del segle XIV, abans del privilegi d'imposicions, entre les normatives que regulaven la venda de productes al mercat: «Que cap home ni dona gosi vendre vi a menut fins que sia cridat e que hi hagi posat toya o ram, sots ban de X sous». 1388, desembre, 27. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.89r.

⁵⁸⁰ Sobre la imposició de les mercaderies, es conserven ordinacions de 1404 (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.3r-4r), 1406 (Ibidem, f.58r-59r) i 1413 (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, 1404-1410, s/f), transcrites totes elles a l'Apèndix III, les informacions de les quals hem utilitzat al llarg d'aquest apartat.

⁵⁸¹ En alguns llocs, especialment les ciutats de més entitat, aquests diferents àmbits de taxació suposaven imposicions diferenciades. A Barcelona, per exemple, es dividien en imposicions sobre la compravenda de mercaderies i imposicions sobre la circulació de persones i béns i encara sobre la imposició dels honors i possessions.

⁵⁸² Morelló (2001, 521). A Barcelona, el valor de les imposicions sobre la compravenda de mercaderies al llarg del segle XIV oscil·lava entre els 2 d/lliura i els 8 d/lliura (Ortí 2000, 541-543).

La imposició de les mercaderies es pagava en tres casos:

- a) en la compravenda de productes i mercaderies a l'interior del terme, entre persones habitants del castell,
- b) en l'exportació fora del terme de productes de producció pròpia,
- c) en la venda fora del terme de productes i mercaderies de dins del terme.

a) La imposició gravava tots els productes que es venguessin al terme per un preu superior a 5 sous entre habitants del terme. La normativa feia referència a tots els productes —«totes robes e mercaderies»—, però esmentava especialment les *terres*, els *albergs* —als quals es van afegir «possessions e honors» el 1413—, els *censals* o censos —als quals es van afegir des de 1413 els *censals morts i violaris*, com veurem més endavant—, la *calç* i el *tegell*, la *llenya*, el *blat*, els *llegums* i el *bestiar gros i menut* —als quals el 1413 s'afegeix el *vi a l'engròs*—. Per tant, la imposició arribava a pràcticament tots els productes venuts a l'engròs. Com hem dit, en aquests productes havien de pagar la imposició tant el venedor com el comprador, cadascun d'ells dos diners per lliura. En el cas que aquestes mercaderies es volguessin treure del terme, calia demanar llicència al llevador de la imposició i pagar el dret abans que les mercaderies sortissin del terme.⁵⁸³

A més d'aquests productes, la imposició també afectava el peix, concretament el que es pescava al terme però no es venia allà, mentre que el 1413 també s'incloïa el peix venut. Els preus del peix arribaven a un màxim de 6 diners la lliura tendera (400 gr) (cfr. Capítol 7), la qual cosa volia dir que, per arribar als 5 sous, s'havien de comprar 4 kg de peix, de manera que la majoria del peix comprat per al consum quotidià devia estar exempt de la imposició.

b) Aquesta imposició també tenia en compte el productes fruit de la pròpia collita i que es volien treure del terme per vendre, sense haver estat comprats ni venuts allà. L'ordinació parla de vi, senalles, carn salada «e altres robes qualssevolle». Com que no s'havia donat prèviament un preu a aquests productes, s'atorgava al llevador de la imposició la potestat d'estimar o fer-ne estimar el valor per fer-ne pagar el dret pertinent.

⁵⁸³ «Ítem que tota persona qui compra o vena dins lo terme e parròquia de aquell o traurà totes robes e mercaderies, sia tengut de fer sagrament de donar bon compta e leyalment a pagar lo dit dret ayntantes vegades com raquest ne serà per lo dit comprador, sots pena de LX sous, guanyats les duas parts al senyor e la terça part al comprador. E de pagar lo dit dret abans que las dites mercaderias hisquan del terme e parròquia d'aquell, sots ban demunt anomenat». 1406, setembre, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.58v. Apèndix III, doc. 5.

c) L'últim cas corresponia a les mercaderies introduïdes al terme però que a continuació s'havien de portar a vendre fora, és a dir sobre les quals no s'efectuava cap transacció dins del terme. Per a elles la taxa aplicada era la mateixa, 2 diners per lliura, a pagar pel venedor i el comprador.

D'entre els productes taxats, els censals morts i violaris presenten certes particularitats, mentre que també cal parlar de la participació de forasters en la producció local.

Pel que fa als censals morts i violaris, és interessant veure els diferents intents de regulació que els afectà, el que indica que ens trobem en un moment clau de la seva implantació en l'economia local sitgetana, especialment a nivell públic. Mentre els capítols de 1404 no en fan esment explícit —es parla de *censals* genèricament—, en els capítols de 1406 s'inclou un nou *ítem*: «que si los dits honrats jurats de la vila, en nom de la vila o síndich per ells, compraven o venian censals morts o altres coses, que la dita vila no sia tenguda de pegar la imposició». Els jurats eren els qui, d'any en any, d'acord amb la senyoria, modificaven les ordinacions en funció de les necessitats de la comunitat, i segurament va ser per voluntat seva que es va fer aquest canvi, per estalviar-se així de pagar importants taxes en un moment en què devien tenir la intenció d'emetre deute públic d'aquest tipus o ja ho havien fet. Sabem que el 1405 la universitat havia venut dos censals morts, un a un ciutadà de Barcelona i un altre a un veí de la vila. Aquest capítol, però, degué suscitar les queixes no només de l'imposicioner, que veia escapar una part important d'ingressos, sinó també altres veïns, que estaven obligats a pagar mentre la universitat se n'escapolia. No sabem si la situació es va modificar immediatament, perquè no conservem els capítols de les ordinacions dels següents anys, però sí que s'havia produït un canvi el 1413, quan ja havia desaparegut el capítol que feia referència a l'exempció dels jurats i s'inclouïen en el primer capítol, al costat d'«albergs, terres, honors, possessions e censos», els censals morts i violaris.

L'altre element a tractar és la presència de forasters en el mercat local. Sembla que en els primers anys de les impositcions aquesta presència no estava regulada i no va ser fins al 1413 quan es va establir que, en el cas que una persona estrangera —és a dir de fora del terme— intervingués, tant comprant com venent qualsevol mercaderia, s'*aturés* la imposició, però només per al foraster, no per a l'habitant del terme, que havia de continuar pagant la seva part. Aquesta clàusula afavoriala vinguda de mercaders al terme i, consegüentment, l'activitat al mercat de la vila, segurament promocionada des de l'Almoïna, que va tenir un paper important en la redacció de les noves ordinacions de 1413.

L'arrendament de les imposicions i els impositcioners

Com hem vist, el Comú no gestionava directament les imposicions, sinó que les arrendava al particular que oferia el preu més alt en encant públic. El possible comprador coneixia les condicions de la gestió de la imposició a través del corredor, que anunciava els capítols de les ordinacions durant el període d'encant. D'aquesta manera, el municipi es desentenia de la infraestructura fiscal que suposava la recaptació d'aquestes imposicions i l'arrendador s'assegurava els substanciosos guanys de la seva recaptació.⁵⁸⁴ Això volia dir, doncs, posar en mans privades una competència pública, fet que implicava, a ulls dels veïns, o el que és el mateix, dels contribuents, que «se acabase viendo en buena medida a los arrendatarios de las *imposiciones* como los auténticos beneficiarios del sistema fiscal municipal, con las previsibles tensiones que podían generarse a su alrededor» (Guinot/Mira 2008, 154).

Aquests arrendaments es podien fer de manera anual o bianual, tot i que en altres llocs es feien també per períodes més curts de temps. El comprador de la imposició es comprometia a pagar la quantitat estipulada en el contracte d'arrendament de tres en tres mesos. Així s'estableix en tots els casos. A més, en ocasions encara es donava un cert marge, més ampli, a l'impositcioner perquè pogués pagar. Així, el 1406, en l'arrendament de la imposició de la carn, el seu comprador va voler fer constar per escrit que el batlle li havia donat un marge d'un mes per a cada paga.⁵⁸⁵

Era costum establert que cada any la imposició comencés a córrer el 5 de setembre, havent-se arrendat pocs dies abans. Tot i això, excepcionalment, el 1408, en un moment de gran necessitat de diners per part del Comú, potser per pagar les pensions o redimir violaris i censals, es va vendre l'arrendament de la carn amb mesos d'anticipació, a mitjans de juny, i es va fer pagar al comprador la meitat del preu per avançat, segons s'estipulava en la clàusula extraordinàriament afegida a les ordinacions.⁵⁸⁶

L'arrendador, el *principal*, que també rebia el nom de *comprador*, *llevador* o *collidor*, podia ser una persona sola, un matrimoni o bé una companyia de dues o més persones (taula 32). Per a donar més garanties, el comprador de la imposició aportava «bonas e bastans fermançes»⁵⁸⁷ que poguessin respondre en cas que el principal no pogués pagar, una, dues o

⁵⁸⁴ Banegas (2007, 277-281) constata, a la ciutat de Barcelona, les dificultats que suposava pel Consell municipal la gestió directa de la imposició de la carn.

⁵⁸⁵ 1406, setembre, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.54v. Apèndix III, doc. 6.

⁵⁸⁶ «És entès emperò que quisque haye ne haurà la dita imposició que haye e sie tengut de pagar tota la meytat del preu que muntarà encontinent que la dita imposició li serà liurada e açò sens negun altra contradicció que no y farà axí matex haye e sie tengut de pagar las pagas acostumbradas ço és saber de tres en tres mesos contínuament següents en lo segon any» 1408, cap. II. Apèndix III, doc. 8.

⁵⁸⁷ 1413, setembre, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, s/f., cap. V. Apèndix III, doc. 10.

fins a tres, les necessàries segons el preu de l'arrendament. A més s'havia de fer escriptura de terç de l'arrendament a la cort del batlle —«de asegurar-la bé ab escriptura de terç en lo llibre de cort del dit castell»—,⁵⁸⁸ motiu pel qual n'hem conservat notícia en els registres de cort.

Generalment, el comprador de l'arrendament era una persona amb un ofici vinculat al producte imposat: un carnisser per l'arrendament de la carn, un taverner o hostaler pel del vi, una flequera pel de les flequeries, tot i que no sempre es compleix. Francesc Jordà, carnisser i un dels homes més rics de la vila, comprà per dos biennis (1404-1405 i 1408-1409) l'arrendament de la carn, però en el bienni intermedi el comprador va ser un sabater, Bonanat Robert. El 1406, Antoni Vidal i la seva dona van comprar l'arrendament de les flequeries, mentre que l'any següent, van optar per comprar els arrendaments de les mercaderies i del vuitè del vi en associació amb Maria, muller de Romeu Llobet. No era, doncs, tan important exercir l'ofici corresponent com tenir les garanties suficients per comprar la imposició. En conseqüència, només uns pocs, els que tenien més possibilitats econòmiques, podien beneficiar-se d'aquests impostos, pel que podem dir que les imposicions municipals van contribuir a la polarització econòmica de la comunitat sitgetana.

De manera significativa, molts dels que apareixen arrendant imposicions formaven part alhora d'aquell grup de persones, que abans esmentàvem, que apareixen recurrentment entre els jurats i consellers. És a dir, són els qui tenien el poder polític els qui també, des del primer privilegi de les imposicions, es fan amb el poder econòmic de la vila. Cal remarcar, això sí, que no podien compatibilitzar arrendament amb el càrrec de jurat, encara que sí amb el de conseller. Francesc Jordà, que arrendà la costosa —alhora que lucrativa— imposició de la carn en els biennis 1404-1405 i 1408-1409, apareix com a jurat de la mà major el 1406, però com a conseller de la mà major el 1409, mentre s'ocupava del darrer any d'arrendament de la carn (taules 31-33). D'aquesta manera, es pot dir que la introducció de les imposicions al terme de Sitges va comportar una substancial font d'ingressos per la universitat però, sobretot, va ajudar certs membres de la comunitat, els qui ja formaven part del grup dominant de la població, a consolidar-se en aquest lloc privilegiat.

Comptem amb dades dels arrendaments del període comprés entre 1404 i 1409. Com es pot veure a la taula, no tenim dades de tots els anys, fet que planteja la possibilitat que no s'arribés a fer l'escriptura de terç o bé que la imposició no s'arribés a arrendar.

⁵⁸⁸ 1413, setembre, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, 1448-1529, s/f. Apèndix III, doc. 10.

Taula 28. Preus pagats pels arrendaments de les imposicions (1404-1409)				
	imposició de la carn	imposició de les flequeries	imposició del vi	imposició de les mercaderies
1404	180 ll. (dos anys)	-	-	40 ll. 1 s.
1405		-	-	-
1406	213 ll. (dos anys)	20 ll. 6 s.		89 ll.
1407		21 ll.		86 ll.
1408	250 ll. (dos anys)	-		97 ll. 1 s.
1409		-	-	-

Aquests preus, que corresponien al que havia proposat el millor postor en l'encant públic, deuria ser fruit tant dels resultats de l'arrendament del període anterior com de les perspectives de negoci de l'arrendador. Tot i això, no sabem fins a quin punt al final de l'arrendament s'havia pagat realment la xifra estipulada al principi del tracte o bé si cada trimestre, si es donava el cas que els ingressos efectius anaven a la baixa, l'arrendador podia negociar amb els jurats una nova quantitat adaptada a la realitat. Com veiem, destaquen per sobre de tots els preus els dels arrendaments de la carn. L'augment constant del preu de l'arrendament d'aquesta imposició –augmenta pràcticament el doble en només 4 anys– indica la salut del negoci de la carn a la vila de Sitges. Els altres arrendaments, en canvi, es mantenen pràcticament invariables o fins i tot van a la baixa en algun moment, com els arrendaments de les mercaderies i el vi, que des de 1405 s'arrenden conjuntament.

Com hem anat veient, pràcticament tothom estava subjecte a aquest tipus d'imposicions. Tots els productes de primera necessitat –carn, vi, pa– estaven taxats, motiu pel qual l'impost requeria necessàriament sobre tots els compradors/consumidors. A la pràctica eren aquests els qui pagaven la imposició, tot i que en el moment del seu pagament a l'arrendador, l'hagués de fer efectiu el venedor d'aquests productes –el carnisser, el venedor de vi o la flequera–. Només n'estaven exempts aquells que consumien la producció pròpia, producció que, de fet, ja estava gravada a través dels nombrosos drets senyorials.

De les talles i les imposicions als censals morts i violaris

Els ingressos de la caixa municipal s'obtenien, doncs, fonamentalment a través d'aquests dos elements: els impostos directes (talles) i els impostos indirectes (imposicions). Tot allò que es recaptava, és a dir, les diferents quantitats previstes en les talles i els preus de venda dels arrendaments de les imposicions, passava després a ser distribuït per a les despeses de la universitat. Malauradament, no disposem de llibres de comptes municipals, que ens haurien estat de gran ajuda per a conèixer les despeses reals de la universitat. Hem apuntat en l'apartat de les talles tres de les destinacions que tenien aquests impostos: principalment

obres públiques –aspecte al qual també s’havien de destinar, almenys teòricament, les imposicions–, les talles que es feien per pagar les demandes de la Corona i, finalment, els deutes del municipi.

En referència a aquest darrer punt, ens hem de plantejar què entenem per deutes. Els documents citen el 1388 «deutes i càrrechs de la vila» però no sabem si es feia esment a crèdits a curt termini o bé la universitat havia començat a fer ús de censals morts i violaris per finançar-se, una situació que ha estat molt ben estudiada en algunes localitats catalanes.⁵⁸⁹ Un exemple ben proper i contemporani és el de la universitat de la Geltrú, que el 1386 pagava a Ramon Brugal, de Vilafranca del Penedès, la pensió d’un censal mort de valor de 16 lliures, 13 sous i 4 diners.⁵⁹⁰ A Sitges, no tenim constància de la venda de censals morts i violaris fins a principis del segle XV, tot i que no descartem que en els decennis anteriors ho hagués fet. Ja hem apuntat que abans del 1405 la universitat havia venut dos censals morts, un a un ciutadà de Barcelona, el notari Antoni Oliver, i un altre a un veí de Sitges, Guerau Coll, encara que no en sabem el preu de la venda ni el valor de les pensions. Així, veiem que, a més d’emetre aquest deute, la universitat s’endeutava amb un veí de la vila, fet que sens dubte polaritzava encara més la comunitat.⁵⁹¹

La situació de les arques municipals es deuria tornant més precària com més entrats al segle XV, a causa també de despeses inesperades com les compres de cereal que la universitat feia en anys de carestia.⁵⁹² Per tot plegat s’havien de trobar solucions improvisades com la que es va utilitzar el 1408, quan Francesc Jordà va comprar l’arrendament de la carn amb mesos d’anticipació, amb l’obligatorietat de pagar la primera anualitat en el mateix moment, de manera que la universitat en pogués fer ús per a saldar els seus deutes.

6.3 Conclusions preliminars: cap a la consolidació d’un grup dominant?

Hem anat veient al llarg d’aquest capítol els passos que va fer la universitat entre els segles XIV i XV cap a una estructura cada cop més complexa, tant a nivell de la seva organització com pel que fa a unes formes de finançament cada cop més diversificades. Les peces

⁵⁸⁹ Comptem, per exemple, amb el cas de Cervera, estudiat per Verdés (2004) o el de la baronia de la Llacuna, que va veure’s endeutada amb ciutadans de Barcelona i creditors de tota la rodalia de la baronia (Morelló 2008), de manera semblant al que va passar a Mallorca (Morelló 2002).

⁵⁹⁰ *El manual de Joan de Cabreny* (1999, doc. 186).

⁵⁹¹ Segons Sabaté (1999, 259), en les poblacions intermèdies, d’entre 150 i 900 focs, els propis habitants forneixen globalment el 68% dels contractes de pensions menors als 200 sous anuals, mentre que en els superiors, a aquesta xifra, el 71% es cerca fora de la població.

⁵⁹² Sembla que el 1402, arran d’una forta crisi de cereal, fou necessari que la universitat comprés blat i farina, pel que es va decidir crear un censal mort de 40.000 sous (Llopis i Bofill 1891, 33-34). La cita no té referència documental i no ho hem identificat entre la documentació consultada.

d'aquest trencaclosques que era l'organització i el finançament de la universitat havien de ser gestionades per un conjunt de persones, en el cas de l'estructura del Comú per càrrecs electes, en el cas dels diferents recursos fiscals pel millor pagador en subhasta pública (tant en les talles com en les imposicions). Hem estat veient que molts dels noms que apareixien tant entre els jurats, els consellers, els mostassafs i fiteres com entre els arrendadors de les imposicions es repetien fins a formar un grup estable al capdavant de la comunitat. Alguns personatges repeteixen un i altre cop el càrrec de jurats o, sinó, en el de conseller o arrendant alguna de les imposicions. O bé repetint any rere any en el càrrec de mostassaf o de fiter. Però qui eren aquestes persones?

Seria interessant veure fins a quin punt els diferents sectors de la població tenien participació encapçalant la universitat i quines, per contra, en queden apartades. Com hem apuntat, els caps de casa pertanyents a la mà major tenien proporcionalment una molt major representació en el Comú de la vila i, de retruc, repetien molt sovint en els càrrecs electius. Per això, malgrat ser minoria, la seva voluntat pesava molt més que la de la resta de la universitat. Però també hem vist que a Sitges el repartiment per mans no es feia per oficis sinó per capacitat econòmica, motiu pel qual ens podem preguntar quins sectors de la població hi participaven més.

En aquest punt també és interessant analitzar i valorar el paper del batlle senyorial, que era, per altra banda, elegit pel senyor entre els habitants del lloc. El paper del batlle era complex, perquè es situava en el límit entre la universitat, és a dir els seus coneguts, veïns i familiars, i el senyor, amb exigències sovint oposades a la voluntat de la comunitat. Per Font i Rius (1946, 525) el batlle, a més d'exercir les funcions judicials i la representació del poder senyorial, «ejerció en el nuevo municipio una misión de presidencia, dirección, vigilancia, ordenación e intervención más o menos honda en diversos aspectos», motiu pel qual opina que se l'hauria de considerar com una peça integrant de l'organisme municipal. En ocasions, el batlle elegit pel senyor havia format anteriorment part del Consell, bé com a jurat, bé com a conseller, el que indica que aquest personatge era també una persona que formava part d'aquest grup dominant.

Si prenem com exemple el llistat de persones elegides per a alguns dels càrrecs entre 1386 i 1421 (taula 33), veiem que hi ha certes famílies, com els Robert (5 membres), els Coll (4 membres), els Clapers (3 membres), els Carbonell (3 membres) i els Dalmau (3 membres), que quasi cada any tenen un o més membres de la seva família implicada en el Consell. D'aquestes famílies, els Carbonell i els Coll són de tradició pescadora i marinera, mentre que d'altres famílies, com els Jordà, que eren carnisers, o els Amat –un dels quals fou

batlle–, el nombre de membres que participen al Consell són menors però ho fan amb més repetidament. El destí de la comunitat, per tant, es concentra principalment en unes poques famílies, que estan permanentment al capdavant de la universitat i es fan acompanyar per altres membres de la comunitat que hi participen més esporàdicament. No hi ha un perfil d'ofici que es pugui vincular a aquestes tasques, perquè hi participen des de mariners, fins a pagesos o artesans. Creiem, en canvi, que el pes que tenien certes famílies no era per raó del seu ofici sinó per quelcom que anava molt més enllà, un pes que certs grups familiars havien adquirit amb el pas dels anys, de moltes dècades de tradició familiar i de pertinença a la comunitat. De pertinença, dit d'altra manera, a aquell grup de prohoms que ja es trobaven al capdavant de la universitat en temps de Bernat de Fonollar i que, de fet, mantenen la seva presència en l'estructura del Comú, acompanyant contínuament els jurats en les seves actuacions –són *prohoms* els escollits en la primera elecció i les crides es fan sempre «a requesta dels jurats e prohoms de la vila e castell de Sitges»–.⁵⁹³

Per tant, amb la nova organització de la universitat propiciada per l'Almoïna a la seva arribada a la senyoria, a mitjans del segle XIV, el que va fer va ser donar a aquells prohoms l'espai que els permetés reforçar el seu paper dins la comunitat i incorporar els nouvinguts que eren del seu interès, perpetuant-se en el càrrec a través de l'elecció per cooptació. En aquest sentit, les imposicions permeteren alhora a alguns membres d'aquest grup dominant no consolidar-se només socialment sinó també econòmicament, a través de l'arrendament d'aquests impostos indirectes que, des de la seva implantació, augmentaren la pressió fiscal sobre el conjunt de la població, de manera més significativa en la població més desafavorida. S'aconseguia, així, marcar les diferències entre els més puixants socialment i benestants econòmicament i els que no ho eren, que per altra banda era la major part de la població. Dit d'un altra manera, potser aquella afirmació feta en les eleccions de jurats de principis del segle XV on s'advocava pel «bé i profit de la cosa pública» era una forma de justificar, en el fons, el profit d'uns quants, els que es mantenien i es mantindrien al capdavant de la universitat.

⁵⁹³ 1388, gener, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55v.

APÈNDIX CAPÍTOL 6 – TAULES

Taula 29. Repartiment del pagament de les obres segons la talla de 1410 (en negreta, els elegits en alguna ocasió per a un càrrec del consell)		
quatre obres	tres obres	dues obres i mitja
Antoni Llorenç Jaume Coll Guerau Coll Martí Jordà Bernat Alegre	l'hereu dels Ferrers	Nicolau Domènec (amb la casa que té de na Camps)
dues obres	una obra i tres quarts	una obra i mitja
Joan des Gassó Pere Amat na Ponça Ferrera Guillem Clapers del Port Guillem de Quart Guillem Robert del Castell Romeu Gibert Pere Ortola i Antoni Carbonell	hereu de Bernat Capeller	Salvador de Bonvilar Pere Carbonell Bartomeu Bosch la viuda de Romeu Llobet Bonanat Amat Joan Llobet Pere Bosch Pere Sanç de Recreus Joan Mir
una obra i un quart	una obra	
Joan de Quart Francesc Xifre Pere Llobet Antoni Samar Antoni Esparreguera Joan Clapers	Francesc Collell Bartomeu Busquet Bernat de Guaire i Pere d'Abellà Romeu Roig Arnau Gibert Francesc Novella Bernat Brunet Ferrando de Muro Guillem Carbonell Gonsalbo Llopis Bartomeu Messeguer Antoni Vidal i els seus fillastres Berenguer Bofill Pere Guitart	Bernat Samar (sa mare, un terç) l'hereu de na Camps Antoni Olivella Guillem Ortola Antoni Ferrer Antoni Gibert, menor de dies Pere Avellà fill d' Antoni Guerau i Boixadell Marc Company Bernat Pagès Guillem Casals Arnau Dalmau Pere Mestre Francesc Ortola
mitja obra i un quart	mitja obra	
Bartomeu Riera Pere Font de l'Església Ramon Anglès na Moles Arnau Amat Miquel Martí Bernat Escofet Berenguer Cuquetes	Guillem Bardoï Antoni Roure la muller de Pere Piquer i la muller de Jaume sa Illa Bartomeu Piquer el pupil de Francesc Robert Romeu Robert Guillem de Vilanova i Joan Guerau Guillem Paulega Jaume Capeller Duran Martí la muller de Guillem Peiró Pere Novella Guillem Segarra Joan Paulega Pere Font, calafat l'hereu de Bernat Gausech na Guitarda del Portal	l'hereu de Ferrer Messeguer i la muller d'en Torra Bernat Xifre Jaume Gibert, pescador Romeu Sastre Pere Serrat Nicolau Robert Antoni Cabot Bernat Mulner Guillem d'Olivella Pasqual de Recreus Bartomeu Oliver Pere Carç Pere Robert del cap de la Vila Joan Bertran Françoi Robert Guillem Clapers, carnisser Jaume Reixac (i casa de n'Ortolà) Arnau Guitart
un terç d'obra	un quart d'obra	
na Roberta del carrer Nou	Monet Piquer na Muntanera Pere de Muntalegre la muller de Guillem Samar na Rossa	Jaume Segarra na Marcona Bernat Poderós Pere Clapers Pere Oliver

Taula 30. Relació de càrrecs electes de la universitat (1344-1421)
 [(ma): mà major; (mi): mà mitjana; (me): mà menor]

	Jurats	consellers jurat mà major	consellers jurat mà mitjana	consellers jurat mà menor	mostassafs	fiters
1344	Bernat Alegre Bernat Bofill Romeu Gibert					
1356	Pere Ferrer Bernat Quart					
1371	en Granada Jaume Coll Ponç Dalmau					
1386	Pere Gibert Antoni Guerau					
1387	Pere Roig Pere Amat Pere Riba	Ponç Ferrer Romeu Llobet, jove	Bernat Gausech Llorenç Guitart	Bartomeu Robert Bernat Alegre	Antoni Ferrer Pere Busquet	Antoni Dalmau Miquel Muller Ferrer Oller
1388	Jaume Coll Llorenç Guitart Pere Busquet					
1389	Jaume Camps Martí Jordà Pere Granada des mas	Monet Carbonell Pere Coll	?	en Granada Ponç Dalmau	Arnau Dalmau Jaume sa Illa	en Ferrando Pere Aranyó Pere Piquer
1390	Pere Roig Ponç Ferrer Bartomeu Bardoi	Pere Gibert Guillem Robert del castell	Bernat Gausech Pere de Quart	Pere Amat Jaume Coll	Antoni Dalmau Pere Busquet	Ferrer Oller Francesc Company Antoni Cabot
1391	Pere Coll Llorenç Guitart Romeu Llobet					
1392	Guillem de Quart o Pere Granada Bernat Gausech Monet Degart					
1393	Jaume Coll Ramon des Clapers Romeu Gibert					

6. Del bé i profit «de la dita universitat e sengles d'aquella...»

1394	Martí Jordà Asbert Torra Ferrando de Muro					
1395	Jaume Camps Jaume Coll Arnau Dalmau					
1396	Monet Clapers Bernat Gausech Pere Carbonell					
1397	Pere Roig Asbert Torra					
1398	Arnau Dalmau Ferrando de Muro					
1399	Jaume Camps Pere Amat Pere Riba					
1404	Jaume Coll Joan Llobet Bonanat Amat					
1405	Guerau Coll Arnau Dalmau Bonanat Robert	Martí Jordà Antoni d'Olivella	Ferrando de Muro Romeu Gilbert	Pere Amat Joan Clapers	Guillem Bardoï, forner Berenguer Cuquetes	Antoni Dalmau Francesc Robert, major de dies Bernat Escofet
1406	Francesc Jordà (ma) Pere Amat (mi) Joan Clapers (me)		Jaume Coll Bonanat Amat	Monet Clapers Joan Llobet	Pere Guitari, mestre de cases Ferrer Brunet	Berenguer Cuquetes Bernat Pages Guillemó Segarra
1407	Guerau Coll Bonanat Robert Guillem Casals					
1408	Martí Jordà Joan Llobet Gonsalbo Llopis					
1409	Jaume Coll (ma) Pere Amat (mi) Guillem Paulega (me)	Francesc Jordà Bonanat Robert	Guerau Coll Pere Bosch	Joan Llobet Guillem Clapers	Pere Guitari, mestre de cases Bernat Escofet	Antoni Roura, ferrer Francesc Company Antoni Dalmau
1410	Francesc Jordà (ma)	Guerau Coll	en Ferrando	Antoni Samar	Arnau Robert, sabater	Antoni Roura, ferrer

	Joan Lobet (mi) Pere Bosch (me)	Arnau Dalmau	Romeu Gilbert	Bernat Brunet	Bernat Brunet, boter	Antoni Dalmau Berenguer Cuquetes
1412	Bonanat Amat Antoni Carbonell Arnau Robert					
1414	Guerau Coll (ma) Pere Bosch (mi) Nicolau Domènech (me)					
1421	Antoni Coll (ma) Joan Clapers (mi) Antoni Muntaner (me)					

Taula 31. Relació d'arrendadors de les imposicions i dels càrrecs senyorials

	arrendador de la carn	arrendador de la flequeria	arrendador del vi	arrendador de les mercaderies	batlle	lloctinent de batlle	saig i corredor públic
1342							
1343							
1344					Bartomeu Borràs		
1345							
1346							Berenguer Palau
1352							
1353							
1354							
1355							
1356							
1357							
1358							
1359							
1360							
1361					Guillem de Pacs		
1362							
1363							

6. Del bé i profit «de la dita universitat e sengles d'aquella...»

1364									
1365									
1366									
1367									
1368									
1369									
1370									Bernat Girona
1371									
1372									
1373									
1378									
1379									
1384									
1385								Llorenç Guitart	Berenguer Soler
1386									
1387									
1388									
1389									
1390									
1399									
1400									
1404	Francesc Jordà, carnisser (Martí Jordà, fermança)							Arnau Dalmau Gemoneda (fermança)	
1405									
1406	Bonanat Robert, sabater (Monet Robert, Guerau Coll i Joan Llobet, fermances)	Antoni Vidal i Pericona Nicolau Domènech i Elionor (Ferrando de Muro, hostaler, fermança)	Arnau Dalmau i Ferrando de Muntalba						
1407			Antoni Vidal i Pericona Maria, muller de Romeu Llobet (Jaume Coll, fermança)						
1408	Francesc Jordà, canisser		Arnau Dalmau						

Terra de masos, vila de mar

1409				Nicolau Domènech			
1410							
1412							
1414						Guerau Coll	
1418						Bonanat Amat	
1419	Francesc Jordà, carnisser	Joan Medina	Antoni Vidal, hostaler, i Pericona	Nicolau Domènes, hostaler			

Taula 32. Nombre d'eleccions per persona i càrrec (1386-1421)						
	obres talla 1410	ofici	jurat	conseller	mostassaf	fiter
Bernat Alegre	4		-	1	-	-
Bonanat Amat (batlle el 1418)	1 i ½		2	1	-	-
Pere Amat (mitjana)	2	mariner	4	2	-	-
Pere Aranyó	-		-	-	-	1
Bartomeu Bardoi			1	-	-	-
Guillem Bardoi	½	forner	-	-	1	-
Pere Bosch (menor)	1 i ½	pescador	2	1	-	-
Bernat Brunet	1	boter	-	1	1	-
Ferrer Brunet			-	-	1	-
Pere Busquet			1	-	2	-
Antoni Cabot	½		-	-	-	1
Jaume Camps			3	-	-	-
Antoni Carbonell	2	mariner	1	-	-	-
Monet Carbonell	1		-	1	-	-
Pere Carbonell	1 i ½	pescador	1	-	-	-
Guillem Casals	1	barber	1	-	-	-
Joan Clapers (menor/mitjana)	1 i ¼	patró de barca	2	1	-	-
Monet Clapers	½	carnisser	1	2	-	-
Ramon des Clapers			1	-	-	-
Antoni Coll (major)			1	-	-	-
Guerau Coll (major)	4	patró de barca	3	2	-	-
Jaume Coll (major)	4	mariner	5	2	-	-
Pere Coll (mitjana)			1	1	-	-
Francesc Company			-	-	-	2
Berenguer Cuquetes	¾		-	-	1	2
Antoni Dalmau			-	-	2	4
Arnau Dalmau***	1		3	1	-	-
Ponç Dalmau			-	1	-	-
Monet Degart			1	-	-	-
Nicolau Domènech (menor)**	2 i ½		1	-	-	-
Bernat Escofet	¾		-	-	1	1
en Ferrando			-	1	-	1
Antoni Ferrer	1		-	-	1	-
Ponç Ferrer	2		1	1	-	-
Bernat Gausech	½		2	2	-	-
en Granada			-	1	-	-
Pere Granada			2	-	-	-
Pere Gibert			1	1	-	-
Romeu Gibert	2		1	2	-	-
Antoni Guerau	1		1	-	-	-
Llorenç Guitart			2	1	-	-
Pere Guitart	1	mestre de cases	-	-	2	-
Jaume sa Illa	½		-	-	1	-
Francesc Jordà (major)**	-	carnisser	2	1	-	-
Martí Jordà	4	carnisser	3	1	-	-
Joan Llobet (mitjana)	1 i ½		3	2	-	-
Romeu Llobet	1 i ½		1	1	-	-
Gonsalbo Llopis	1	hostaler /sastre	1	-	-	-
Miquel Muller			-	-	-	1

Terra de masos, vila de mar

Antoni Muntaner (menor)			1	-	-	-
Ferrando de Muro	1		2	1	-	-
Antoni d'Olivella	1		-	1	-	-
Ferrer Oller			-	-	-	2
Bernat Pagès	1		-	-	-	1
Guillem Paulega (menor)	½	pescador	1	-	-	-
Pere Piquer	½		-	-	-	1
Guillem de Quart	2		1	-	-	-
Pere de Quart			-	1	-	-
Pere Riba		mariner/ hostaler	2	-	-	-
Arnau Robert		sabater	1	-	1	
Bartomeu Robert			-	1	-	-
Bonanat Robert*			2	1	-	-
Francesc Robert	½		-	-	-	1
Guillem Robert del Castell	2		-	1	-	-
Pere Roig			3	-	-	-
Antoni Roura	½	ferrer	-	-	-	2
Antoni Samar	1 i ¼	mariner	-	1	-	-
Guillemó Segarra	½		-	-	-	1
Asbert Torra			2	-	-	-
* Cada asterisc correspon a la compra d'un arrendament d'una de les imposicions.						

7. EL TREBALL DE MAR I LA SEVA GENT

Hem estat veient com es va organitzar la universitat local des de l'arribada de l'Almoina de la Seu de Barcelona a la senyoria, i com certs grups de la població es van anar consolidant al seu capdavant. També hem vist que, d'entre les famílies preeminents, algunes estaven formades per pescadors i mariners, i és que a la vila de Sitges una bona part de la població es dedicava al treball del mar. El factor *mar* tenia un pes específic en l'activitat socioeconòmica de gran part de la comunitat, dirigida en dues direccions, la pesca i el comerç marítim, que es complementava amb el de la construcció i, sobretot, adobament naval. En les viles costaneres, doncs, el treball del mar i al mar era un dels elements fonamentals de la quotidianitat. El vincle amb allò marí era indestruïble de la vida de tots els habitants del lloc, fos de manera directa o indirecta: tothom tenia un familiar que es dedicava al treball marítim o qualsevol menestral de la vila rebia encàrrecs de persones dedicades a aquestes activitats. D'una manera o altra, el conjunt de la comunitat es veia afectada per aquell medi tan proper, que permetia diversos tipus d'explotació: com a via de comunicació i transport, com a recurs alimentari, com a espai de guerra, com a font de treball... (Aparici 2005, 1089).

Es considera, però, que la gent de mar –pescadors, mariners, barquers i oficis terrestres com els mestres d'aixa, calafats– deixava habitualment poques traces a la documentació, pactant segurament molts dels seus contractes de manera oral. Pescadors i sobretot mariners duïen un ritme de vida diferent al dels seus veïns pagesos i menestrals, amb llargs períodes de temps absents de la llar i amb la incertesa de saber si el proper viatge seria

d'anada i tornada o només d'anada. Molts d'ells vivien al límit de la pobresa, però d'altres gaudien d'un cert benestar econòmic i de prestigi social. A continuació veurem diferents aspectes d'aquesta economia de mar: la construcció d'embarcacions; el treball dels pescadors i la venda del peix; el transport de mercaderies i la navegació, desenvolupada bàsicament a través de les rutes de cabotatge; i, finalment, la vida que portava aquest grup social en relació al conjunt de la comunitat rural, si és que, en el cas d'una vila com Sitges, es pot arribar a destriar un grup de l'altre.

El comerç marítim, especialment l'efectuat des de les grans ciutats cap a les grans rutes mediterrànies i atlàntiques i que movien major volum econòmic, són les que han quedat més ben documentades.⁵⁹⁴ En canvi, de la vida de mariners i pescadors ens han arribat notícies molt més marginals, motiu pel qual es fa molt més complicada la seva anàlisi, sobretot de les petites localitats.⁵⁹⁵ Però, com diu Guilleré (2001, 83), «l'expansion maritime médiévale catalane ne se résume pas à Barcelona, mais qu'elle est la somme d'un multitude de centres». La majoria d'estudis sobre aquest tema en l'àmbit català medieval –deixant a banda el cas específic de Barcelona– s'han centrat especialment en la zona de la Costa Brava, més poblada i amb un gran nombre de localitats incorporades progressivament a domini reial.⁵⁹⁶ En canvi, la costa de Llevant (el Maresme) i la de Ponent (la Marina penedesenca), menys poblades que la Costa Brava, han quedat relegades a un segon pla, almenys pel que fa a l'edat mitjana i en relació a aquesta temàtica.⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ En relació a Barcelona, els principals referents són encara l'obra referent de finals del XVIII d'Antoni Capmany (1961) i les d'autors com Del Treppo (1977) i Carrère (1977-1978), així com Dufourcq (1969) per a les relacions amb el Nord d'Àfrica i, des del pla jurídic, els estudis sobre instruments i tècniques de comerç com els de Sayous (1975), Madurell/García Sanz (1973), García Sanz/Ferrer Mallol (1983) i García Sanz/Madurell (1986). La bibliografia relativa, però, és molt més extensa.

⁵⁹⁵ Recentment, Ferrer Mallol (2008) ha realitzat una completa síntesi del conjunt de ports de la Corona d'Aragó, especialment en relació al comerç i la navegació. Pel que fa als aspectes més propers a la vida quotidiana, Teresa Vinyoles (1996; 1997; 2009) té diversos treballs pel que fa al a gent de mar a la Barcelona baixmedieval. Manuel Riu, que fa un estudi interessant del conjunt del barri de Santa Maria del Mar el 1363 (Riu 2005), mentre que les ordinacions referents a la pesca a la ciutat comtal han estat estudiades per Montserrat Bajet (1994). Per un context més general, que vincula la zona catalana amb els ports de la Provença i el Llenguadoc, vegeu Dufourcq (1975).

⁵⁹⁶ (Guilleré 2001, 84). Alguns exemples són Zuchitello (1982; 1998; 2002), Guilleré (2001; 2005) i Xavier Soldevila (2005a, 2005b), que treballen algunes de les principals localitats costeres de la Costa Brava o on el mar té un paper molt important, com Torroella de Montgrí, Tossa de Mar o Sant Feliu de Guíxols. La publicació de les ordinacions de la pesca del vescomtat de Cabrera de Pons Guri (1989) o la recent i interessant aportació, amb transcripció inclosa, de les ordinacions de Calonge (Garrido, Pérez *et alii* 2010) en són altres exemples.

⁵⁹⁷ Els estudis sobre el Maresme, on fins al segle XIV els nuclis de població estaven situats uns quilòmetres a l'interior, a recer de les muntanyes, ha estat molt ben treballat en l'àmbit rural, pel període medieval, per part de Coral Cuadrada (1988) i Montserrat Richou (2007), mentre que la temàtica marítima ha passat força desapercebuda, un tema que, en canvi, ha centrat més l'atenció de Ma Alexandra Capdevila (2004), tot i que per al període modern, quan s'hi han format molts nuclis a primera línia de costa. Pel que fa a la costa de Ponent, una de les poques aportacions fetes fins ara per l'època medieval és la d'Albert Virella (1986), que tracta el litoral penedesenc a l'alta edat mitjana a través de la toponímia. És interessant, per altra banda,

Malgrat la importància d'aquestes activitats en el si de la comunitat, en el context del litoral català, Sitges no deixà mai d'ésser un port d'importància regional, tot i tenir un pes demogràfic semblant a d'altres localitats de costa de més importància marítima.⁵⁹⁸ No comptava a les seves rodalies amb uns boscos abundants en fusta per poder consolidar-se com un punt drassaner, com passava amb Sant Feliu de Guíxols,⁵⁹⁹ i tampoc comptava amb grans estructures d'emmagatzematge com Cotlliure.⁶⁰⁰ El fet de formar part d'un domini senyorial i no reial tampoc no deuria facilitar a Sitges la integració en el circuit comercial. Malgrat això, la vinculació de la vila i la seva comunitat al mar és una evidència. La platja i el seu entorn servien d'espai per a la construcció i l'adobament de les barques i feien de magatzems per petites botigues que es llogaven, per un període més o menys prolongat de temps, als mercaders o comerciants que en tenien necessitat. Sitges era un dels ports de sortida del Penedès, però el 1363 no es va incloure entre els descarregadors marítims per al cobrament de l'impost de les *generalitats* –i sí, en canvi, la veïna Cubelles–. Tot i això, per un motiu que desconeixem, hi va ser inclòs en els acords de les Corts de 1365.⁶⁰¹

El mar era una porta oberta al món però també una porta oberta al perill. Els temporals, especialment en la temporada d'hivern, posaven en perill les grans naus i les petites barques i llenys i assolaven els llocs de costa. L'abril de 1385 Guillem Esteve, de la ciutat de Tarragona, patró d'un llaüt privilegiat, va arribar a Sitges *per fortuna de mar* i va haver de descarregar amb l'ajuda de tres homes de la vila, que el van ajudar amb unes brèndoles.⁶⁰² Però els majors perills del mar, per sobre dels factors naturals, eren els corsaris i pirates (Del Treppo 1976, 339-344). I els atacs, també a terra ferma, de naus enemigues en temps de guerra. En alguns períodes aquests darrers foren molt recurrents, especialment entre els

l'aportació de Miret i Miret (2005) sobre les llacunes i els joncars de la costa compresa entre Vilanova i la Geltrú i Cunit, un estudi transversal que va de l'edat mitjana fins al segle XX.

⁵⁹⁸ En el fogatjament de 1378, es comptaven comptaven a Sitges 109 focs de l'Almoïna (Redondo 2002, 392), un nombre de focs que només es veia superat, deixant a banda les grans ciutats com Barcelona, Perpinyà, Tortosa o Tarragona, per Cotlliure (395 focs), Cambrils (197 focs), Torroella de Montgrí (178 focs), Argelers (161 focs), Badalona (137 focs), Sant Feliu de Guíxols (115 focs) i Mataró (110 focs) i estava seguit de ben a prop per la veïna Cubelles (108 focs).

⁵⁹⁹ Gràcies als propers boscos de les Gavarres, el que suposava, a més, una arribada molt important de mà d'obra de les poblacions del voltant (Guilleré 2005, 1238-1239). Altres zones tradicionals de procedència de fusta per les construccions navals, especialment roure, alzina, carrasca, avet, faig, pi, àlber i en ocasions noguera, eren el Montseny, Tortosa i el Maestrat (Garcia i Sanz 1977).

⁶⁰⁰ Exemples com el del port de Cotlliure mostren les infraestructures per a l'emmagatzematge de mercaderies que tenien alguns ports de l'època (Salicrú 2003).

⁶⁰¹ Al costat de Cotlliure, Roses, Torroella de Montgrí, Palamós, Canet, Sant Llorenç, Sant Feliu de Guíxols, Barcelona, Cubelles, Tarragona, Cambrils i Tortosa (Sánchez Martínez/Ortí 1997, 290). L'impost de les generalitats gravava la producció i venda de draps de llana i les entrades i sortides (*dret d'entrades i d'eixides*) de determinats productes a través d'alguns punts aduaners de les fronteres marítimes i terrestres de tota la Corona d'Aragó.

⁶⁰² ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f. 20v. Brèndola: cada una de les vergues o barres relativament primes que formen part d'un aparell o un ormeig (DCVB).

anys 50 i 60 del segle XIV, mentre estaven oberts els conflictes amb genovesos i castellans. En tenim un testimoni força excepcional a través dels llibres de comptes del procurador, que anotà alguns d'aquests episodis en les seves pàgines. Les naus d'enemics de la Corona no només segrestaven i requisaven naus de mercaderies al mar, sinó que en ocasions feien parada a terra ferma per aconseguir botins, provocar destrosses i fer ostatges. Per això, des de la senyoria es comprava i reparava armament i es contractaven companyies d'homes perquè fessin estada al castell, preparats per a qualsevol escomesa enemiga. Un dels primers episodis documentats és de 1356, quan els genovesos atacaren diversos llocs de costa com el castell de Lloret, que quedà derruït i destruït (Pons Guri 1982, 87). El 1356, després que *«januvenes [...] dudum cum multitudine galearum et gentium armatarum venerunt versus dictum castrum et ipsum forciter debellarunt»*, l'Almoïna decidia emetre censals morts i violaris per retornar els préstecs demanats per pagar el *«salario seu stipendio militum et pedicum quos habuit tenere et nunc tenet in castro de Cigiis»* i per continuar-hi mantenint aquests soldats.⁶⁰³ El procurador de l'Almoïna destinat al castell recordava aquell fet, succeït la primavera de 1356, com el «combatiment dels genovesos», que va comportar fins i tot que els almoïners es presentessin al terme per fer-ser càrrec de la situació.⁶⁰⁴ Diversos veïns del terme van morir en l'enfrontament i algunes cases del litoral van quedar afectades, motiu pel qual va ser necessari enderrocar-les temps després.⁶⁰⁵ Aquella no va ser l'única vegada que els genovesos s'aproximaren a les costes sitgetanes. La tardor de 1357 arribaven notícies de l'aproximació d'un estol genovès, motiu pel qual la universitat escrivia demanant companyies d'homes per la defensa.⁶⁰⁶ Un cop passat l'estol, s'envià un grup d'homes amb barca per seguir-lo i veure cap a quina direcció anava.⁶⁰⁷ La Corona i Gènova portaven anys en guerra, de manera oberta des de la incorporació de Pere III a la coalició amb Venècia a finals de 1350 (Meloni 1971, vol.I, 57-81). Magrat això, les darreres notícies es poden

⁶⁰³ 1356, juliol, 30. ACB, 4-70-110. Apèndix I, doc. 176.

⁶⁰⁴ «Ítem he venuts pols de delme part aquells qui són despeses en casa, car molts se n'í despeseren com los senyors almoïners hi staven per rahó dels affers dels genovesos e molts qui se'n perderen per la vila com lo combatiment dels genovesos se féu» ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1356, f.10r.

⁶⁰⁵ «Vaguen II pareylls [de gallines] que Arnau Xifre solia fer per unes cases que avia fora lo mur prop lo pont de la playa d'en Pere Coll e l'Almoïna comprà-les e enderrocà-les, per ço com eren dampnoses a la vila per rahó de la guerra» (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1359, f.9r). El 1358 es feia referència a «a la muller d'en Pere Sales de Ciges, lo qual murí al combatiment dels genovesos e ela romàs ab molts infants» (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1358, f.8r-v).

⁶⁰⁶ «Dimarts a XVII de octubre aguen noves de galeres de genovesos e la vila tramís missatges en molts lochs per aver companya los quals misages costaren VII sous. Ítem vengueren XV homes d'Olivela e la vila féu-los la messió dimarts a sopar e dimecres e diyous a dinar e costà la dita messió XX sous V diners. Ítem vengueren XX homes de Ribes e despeseren en meyar en los dits III dies XIII sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1357, f.30v.

⁶⁰⁷ «Ítem tramís la vila I laüt ab IIII hòmens derera les galeres dels genovesos per ver qual via tendrien e costà entre messió e loguer XXX sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1357, f.30v.

relacionar també amb la «guerra del castelà»,⁶⁰⁸ que es va iniciar entre la Corona d'Aragó i Castella la tardor de 1356, tot i que, com diu Meloni, «l'Aragona considerò sempre il conflitto con la Castiglia se non proprio un ampliamento di quello in corso con Genova, per lo meno a questo sovrapposto ed intrecciato» (Meloni 1971, vol. II, 109). De fet, Castella féu ús per primer cop en aquesta guerra de la seva capacitat marítima (Abadal 1972, 248), i sembla clar que s'hauria recolzat en l'experiència genovesa per iniciar-se en aquest àmbit.

Al llarg d'aquesta guerra, les galeres castellanques i les dels seus aliats amenaçaren la costa catalana en més d'una ocasió. La primavera de 1359, en el conegut episodi narrat per la *Crònica* del Cerimoniós, un estol de naus castellanques fins i tot assetjà la ciutat de Barcelona per mar.⁶⁰⁹ És en el context d'aquesta ofensiva que «a Cinquagesma vengueren totes les hosts de tota la terra a Ciges, per ço com lo rey de Castella vench ab gran stol a Barchelona e fo a Ciges e les dites hosts menyaren e desgrastaren tots los blats».⁶¹⁰ Cada nou avís d'arribada de galeres castellanques implicava el reclutament d'homes que s'ocupessin de la defensa del lloc, com l'estiu de 1362, quan el procurador va rebre una carta dels almoiners i els consellers de Barcelona, avisant de la vinguda de nou galeres castellanques.⁶¹¹ A través de missatgers es sol·licitaven a les localitats de la rodalia i de l'interior homes diposats a participar en la defensa, als quals se'ls facilitava la residència, l'avituellament i es pagava un sou. El manteniment d'aquests homes, doncs, comportava una gran despesa, que esgotava les reserves de cereal del castell i suposava grans pèrdues econòmiques a l'Almoïna, a banda dels problemes que ocasionava la seva presència entre la població. El darrer episodi documentat a Sitges és de 1365. En aquella ocasió, a mitjans de juliol, es va organitzar la defensa de tot el litoral català en virtut de l'usatge *Princeps namque*, davant la notícia de la possible arribada d'un estol de naus castellanques (Sánchez 2002). La costa es va dividir en sectors per organitzar la defensa, al capdavant de cada un dels quals hi havia un *ordenador*, que n'era responsable. Un d'ells era la “marítima de Sitges”, l'ordenador de la qual era el veguer de Vilafranca del Penedès, que havia de reclutar els homes de la vegueria i de les sotsvegueries de Piera i Igualada, a més dels homes de la jurisdicció del comte de Trastàmara, de l'abat de Sant Cugat i de Ramon Alemany de Cervelló, senyor de les baronies de Querol, Montagut, Subirats i Sant Martí Sarroca (Sánchez 2002, 283). Entre

⁶⁰⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1365, f.5r.

⁶⁰⁹ *Crònica de Pere el Cerimoniós*, Cap. 6, 22-25 (ed. de Soldevila 1971, 1134-1336).

⁶¹⁰ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1359, f.8v. El saqueig de Sitges és citat de Tasis (1954, 210).

⁶¹¹ «En lo mes de juliol doné e despís en servents que asoldadé per guardar e deffendre lo loch de Ciges per ço com avia auda letra dels senyors almoyners e dels conselers de Barchelona que IX galeres de castellanques devien venir a Barchelona [...] CCCC LXXII sous». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1362, f.29v.

finals de juliol i principis d'agost, donat que l'estol no es presentà, el dispositiu de defensa es va desactivar a tota la costa. Tot i això, els darrers dies d'agost saltaren les alarmes altre cop, i en algun cas, com el veguer del Vallès, convocava la gent en virtut del *Princeps namque*. A Sitges també saltaren les alarmes, fets que el procurador relatà d'aquesta manera:

«divendres, a XXIX d'agost, aguen noves que XXX galeres de castalans havia en les yles de Malorques, e jo tramís en Pere Meseger, çabater, ab Bernat d'Olivela, batle del castell d'Olivela, e al procurador de l'Hospital de Cervelló e al sènyer en Pere d'Avinyó, qui era capità del castell de Ciges, e ab batle de Vilalbí⁶¹² e al batle d'Avinó que venguessen tots a Ciges ab los hòmens dels lurs tèrmens per ajudar e deffendre lo dit loc de Ciges».⁶¹³

En total, acudiren a la vila 90 homes, motiu pel qual el procurador escrivia als almoners demanant-los diners per fer front a les despeses que ocasionaria la seva estada.⁶¹⁴ Aquests exemples, tan repetits a mitjans del segle XIV, mostren la inestabilitat de la vida a primera línia de costa. A finals de segle el perill dels genovesos i castellans havia estat substituït pel de les galiotes musulmanes (Ferrer Mallol 2006), motiu pel qual el 1384 Pere el Cerimoniós ordenà la creació a tota la costa del regne d'una xarxa de talaies i farons, en la qual quedà incorporada Sitges.⁶¹⁵ Pocs anys després, el 1388, el rei es lamentava que «aquestes galiotes de moros qui descurren les mees mars fan molt de mall en diverses parts de mea senyoria», motiu pel qual el batlle general de Catalunya reiterava a totes les localitats de costa que fessin guàrdia contínuament i donessin els senyals convinguts en cas d'alarma, és a dir, alimara de foc de nit i fum de dia.⁶¹⁶ Però aquestes naus no eren només un perill per la gent de terra. En cada viatge per mar, les barques sitgetanes podien ser segrestades o enfonsades per corsaris i pirates, que s'angaven en les cales, fins i tot a desembocadura del riu Llobregat (Sierra 2008, 388). El 1418, Françoi Robert estava «detengut pres catiu en terra de moros, en la ciutat de Bona», a causa d'aquestes escomeses.⁶¹⁷ Pescadors i mariners i els seus familiars vivien amb el temor que el proper viatge fos el darrer, amb les conseqüències que això tenia en l'economia familiar i de la comunitat.

⁶¹² Vilobí del Penedès, que també era de domini de l'Almoïna.

⁶¹³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1365, f.58v.

⁶¹⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1365, f.58v.

⁶¹⁵ «Item, partint de l'Aramprunyà vage a Ciges, e present la letra al batlle del dit loch o a son lochtinent, e haje·n albarà responsiu, segons que damunt, e digue-li de paraula que complesque ço que la dita letra contén, e que respone a tots senyals a Sent Salvador de les Arenes e Miralpeix». 1384, setembre, 24. ACA, MR, cl. 7-H. Estudià i publicat per Mª Dolores López (1996).

⁶¹⁶ 1388, maig, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1385-1391, f.71r-v. Apèndix I, doc. 333.

⁶¹⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.37v.

7.1 La terra i el mar: l'espai de treball

Més enllà del propi medi marí, a terra ferma, l'espai de treball per excel·lència de la gent de mar era la platja, al límit entre la vila i el mar. Els mestres d'aixa i calafats hi treballaven adobant i construint embarcacions, els pescadors estenien les seves arts de pesca i feien recompte de la captura del dia, repartint entre els pescadors part del que havien pescat abans de portar-ho al mercat local, mentre les dones arreglaven xarxes i en preparaven de noves. Abans de ser portats al mercat, s'esmocaven els peixos dins de l'aigua. Les barques, llaüts i llenys es varaven a l'arena de la platja i es descarregaven i carregaven mercaderies a la sorra, on, si no eren conduïdes a un lloc arrecerat, patien les inclemències del temps.⁶¹⁸

La platja, però, no estava reservada només al treball de mariners i pescadors. En la zona en què es trobava a tocar de les cases, a l'anomenat port de la Vila, com espai ampli i obert, era lloc de reunió, d'esbarjo i de treball de tants altres artesans. Donades les reduïdes dimensions de les cases, l'espai públic, i en aquest cas també la platja, s'envaïa per a les pròpies activitats. Al port de la Vila desembocaven els estrets carrers del Raval, i l'arena de la mar era un dels punts centrals d'aquest barri extramurs, on es feien les crides.⁶¹⁹ Per això, sovint el seu ús era motiu de conflicte. El 1387 Pere Roig, que tenia la casa al port de la Vila, es lamentava perquè en Pere Granada llançava aigües olioses a les seves encontrades i havia començat a obrir una bassa a l'areny, prop de la porta de casa seva. Els prohoms, que van valorar el cas, decidiren que en Granada no podia fer una bassa davant la seva encontrada, sinó que havia de construir un rec fins al mar per tal que s'escolessin aquelles aigües brutes.⁶²⁰ Però la platja que hi havia a tocar de la vila no era l'única del terme. El litoral sitgetà comptava amb una bona part de la costa oberta, més de 2,5 km de platja de sorra continuada, a més d'altres petites platges o caletes a llevant que permetien a mariners i pescadors de fer-hi parada (mapa 10).⁶²¹

⁶¹⁸ Salicrú, comparant els casos de la platja de Canet i el port de Cotlliure, al Rosselló, fa referència al fet que les platges que s'utilitzaven com a ports eren molt més insegures per als carregaments que no pas els ports adaptats amb una infraestructura adequada per a l'emmagatzement (Salicrú 2003).

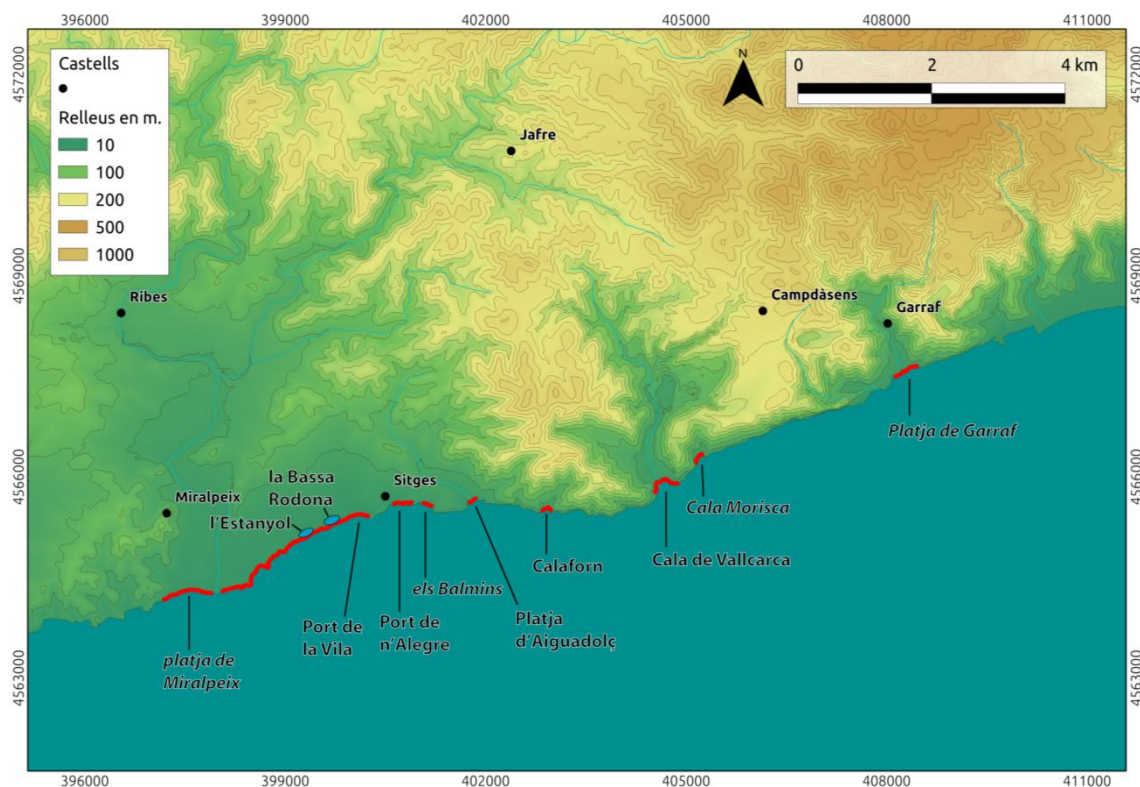
⁶¹⁹ En tenim diversos exemples, com el del 21 de gener de 1342 quan, per tal de reunir tota la població a la plaça de la vila per notificar-los la nova senyoria, va fer-se una crida, entre d'altres llocs, *«iuxta litus maris predictae ville, apud portum, satis prope hospitium Raimundi Gaçonis»*. 1342, gener, 21-30. ACB, 4-70-32.

⁶²⁰ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.29r.

⁶²¹ El terme de Sitges comptava amb altres platges i cales de dimensions importants: la platja Fonda (55 m), els Balmins (conjunt de tres cales, de llargada total de 208 m), la platja d'Aiguadolç (158 m) i la Calaforn (66 m). les seves denominacions són modernes excepte l'Aiguadolç i la Calaforn, que apareixen ja documentades en època medieval. Posteriorment, amb la incorporació de Miralpeix (1410) i Garraf (1413), la costa sitgetana va ser ampliada, amb la platja de Miralpeix cap al sud (700 m) i, al nord, la cala de Vallcarca (XXX m) i la platja de Garraf (343 m). Xavier Miret també cita la platja de les Coves, a Miralpeix, com a punt de càrrega i descàrrega de mercaderies i de sortida i amarrada de vaixells a l'edat mitjana (Miret 1983).

L'epicentre d'aquest espai marítim del terme, sobretot pel que fa al transport de mercaderies eren les platges a tocar de la vila, és a dir els *ports*, que era el lloc de càrrega i descàrrega de mercaderies. Malgrat que a llevant de la vila hi havia l'anomenat *port de n'Alegre*, una platja d'uns 200 m de llargada protegida de manera natural per parets de roca en ambdós costats, el port per antonomàsia era el *port de la Vila*, situat a ponent del nucli habitat, directament sota les muralles, arrecerat de les inclemències de la mar.⁶²² En aquest port, com en la majoria de llocs de costa, no hi havia, malgrat el seu nom, construccions portuàries, sinó que consistia en un espai arrecerat de manera natural sota el puig de Sitges on, com a Barcelona, les grans naus havien de varar a certa distància de la platja i s'havien de desembarcar les mercaderies per mitjà d'un servei de barques (Carrère 1977-1978, vol. I, 84) o de descarregadors que treballaven amb brèndoles.

Mapa 10. Espais litorals de platja dels termes de Miralpeix, Sitges, Campdàsens i Garraf

Prop de la platja també hi havia alguns espais embassats, petites llacunes o estanys que es formaven sobretot a les desembocadures de torrents i rieres, una característica que es pot

⁶²² La denominació donada a aquest port són molt diverses. A més de *port de la vila*, o *port de ponent*, es documenta la denominació *port d'en Granada* o *platja del port d'en Granada* és molt més recurrent durant tot el segle XIV, mentre que el nom *port d'en Coll* o *d'en Jaume Coll* es documenta a partir d'inicis del segle XV. També hem documentat la denominació *port major del mar*. 1385, abril, 24. ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f. 21r. Apèndix I, doc. 241.

fer extensible a gran part del litoral mediterrani occidental. Miret i Miret (2005) han estudiat les llacunes litorals dels termes municipals de Vilanova i la Geltrú, Cubelles i Cunit, identificant-ne nou de diferents en 12 km de costa. A Sitges, l'Estanyol i la Bassa Rodona són els més destacats i apareixen habitualment en la documentació com a punt geogràfic de referència. A més, els sediments acumulats durant segles havien format un petit delta a la desembocadura de la riera de Ribes, límit entre els termes de Sitges i Miralpeix.⁶²³ Les terres que hi havia a l'entorn d'aquests estanys s'entollaven periòdicament, motiu pel qual eren lloc habitual de pastures de ramats. També s'hi recollien els joncs que hi creixien, que tenien moltes aplicacions. S'usaven per adobar els camps –el gran contingut en potassa de les seves cendres el feia un adob molt fèrtil per a les vinyes–, per elaborar estris comuns i agrícoles (senalles, garbells, enginys de caça), per alçar cabanes i per empallar corrals i estables (Miret i Miret 2005, 170-174). S'hi abeurava el bestiar i les dones hi anaven a fer la bugada. I també els pescadors i mariners en feien ús. Els joncs servien per fer nanses per la pesca i coves per posar el peix. En alguns llocs, aquests espais eren comuns i, per tant, cobdiciats pels particulars per apropiarse'n i fer-ne terres de conreu.⁶²⁴

7.2 Els parçoners i la construcció i adobament d'embarcacions

Abans de parlar del comerç marítim i la pesca, però, cal fer referència a la construcció d'embarcacions i la participació d'una part de la comunitat sitgetana en la seva propietat. La marina sitgetana estava formada, segons la documentació d'abans de 1342, per barques descobertes i llenys (taula 35), mentre que, en la documentació del període estudiat, les expressions utilitzades són *lembus*, *barca*, *llaüt*, *fusta* i *lley* (taula 34).⁶²⁵ Diferents noms per designar un tipus semblant d'embarcació, de mida mitjana i petita, adequades especialment pel cabotatge, totes elles naus a rem i vela i d'un sol arbre amb vela llatina. El *lley* era d'entre aquests el major, amb el buc curt, ample i pla, que podia ser cobert o descobert. De menys capacitat i menys rem, fins a 30 o 34, era la *barca*, mentre que el *llaüt* era l'embarcació més petita, amb 8 o 10 rem (García Sanz 1977, 70-71). Es fa difícil saber com eren exactament els llenys, barques i llaüts que trobem documentats, però un retorn de comanda ens dona una mica de llum. El 1365 la viuda Francesca retornava al prevere Galceran de Sobrevila, de Creixell, el llaüt que havia tingut en comanda el seu difunt marit,

⁶²³ Tant un com altre topònim apareixen en nombroses ocasions com a referència en els capbreus de 1360, 1409 i 1418.

⁶²⁴ És així, per exemple, en el cas de les citades llacunes de Vilanova, Cubelles i Cunit, i també en la Llacuna de Barcelona (Vinyoles 1997). Tot i això, no en tenim constància per al cas de Sitges.

⁶²⁵ Xavier Soldevila (2005a, 1292) fa referència a la controvèrsia existent a l'entorn del mot llatí *lembi*.

Guillem Carbonell, pescador de Sitges. El document en descriu les característiques: «*unam barcham sive laüt cum aparamentis infrascriptis videlicet quinquem remis, arborem, antenas, vela et gubernaculo eiusdem*» o el que és el mateix, «I laüt e V remis e arbre e antenes e I^a vela e govern», com indicava la nòtula conservada a l'interior del llibre notarial.⁶²⁶

A petita escala, el procediment seguit per a la construcció d'embarcacions era l'habitual dels grans centres marítims, és a dir, un grup de parçoners –en el cas de Sitges documentem grups d'entre dues i quatre persones, és a dir de barques de petites dimensions–,⁶²⁷ es posaven d'acord amb el patró sobre el tipus de vaixell i les seves dimensions. El 1389, Miquel Company de Ribes, pescador, Francesc Colell i Monet Paulega, també pescador, van avenir-se en armar en tres mesos una barca *major*, d'una capacitat de 40 bótes, que pagarien en tres parts iguals, posant-se pena de 50 lliures per incompliment del contacte.⁶²⁸ El pas següent era comprar la fusta, normalment fora del terme, per les escasses existències de materials adequats al terme, i es posaven d'acord amb el mestre d'aixa, que era qui n'executava la construcció a la platja, a l'aire lliure.⁶²⁹ Al seu costat hi acostumava a haver el calafat, encarregat de tancar les junctures de les embarcacions amb estopa i pega, i també fusters. A Sitges, la presència d'aquests artesans és puntual, és a dir es documenten tan sols un mestre d'aixa i un calafat per generació, a diferència d'altres localitats, en ports tradicionals de construcció de vaixells, com Blanes, Palamós o Sant Feliu de Guíxols (Carrère 1977-1978, vol.I, 193) on hi havia grups importants d'aquests professionals.

Sovint els límits entre mestre d'aixa, boter i fuster quedaven difuminats. El mestre d'aixa Bernat Arnau era identificat alhora com a fuster, i el seu fill, de nom homònim, es dedicava a aquest darrer ofici. En un territori on el cultiu de vinya tenia un pes important, aquests professionals també es trobaven implicats en la producció i reparació de bótes de vi, motiu pel qual no és estrany que els seus oficis es confonguessin també amb el de boter o viceversa. El 1388, Bonanat Martí, boter, reclamava a Bernat Robert, pescador, 14 sous que

⁶²⁶ 1365, març, 11. ABC, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, segle XIV, llibre 1364-1365, f.9r. Apèndix I, doc. 186.

⁶²⁷ Documentem grups de dues (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.100v i f.108r), tres o quatre persones (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.33r, f.103v, f.115v i f.119r). Segons Carrère (1977-1978, vol.I, 210), les propietats dividides en 2, 4 i 8 parts «només concerneixen les petites embarcacions».

⁶²⁸ 1389, abril, 26. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f. 99r. Apèndix I, doc. 357. No sabem quin va ser el total invertit, però dos anys després Miquel Company comprava a Francesc Colell la seva part de la barca per 74 lliures, pel que es pot estimar el valor total de l'embarcació en 222 lliures. 1391, febrer, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.131r. Apèndix I, doc. 408.

⁶²⁹ Poques localitats disposaven de drassanes a banda de les capitals mediterrànies de la Corona, com per exemple Sant Feliu de Guíxols (Guilleré 2001, 91).

li devia d'adobar el llaüt del segon.⁶³⁰ Els seus salaris són mal coneguts. El 1387 Pere Font, calafat, es clamava d'en Pere Messeguer –que sabem que tenia un llaüt– de 9 sous i mig que li devia de jornals, suposadament per haver adobat l'embarcació.⁶³¹ El que sí sabem és que, a diferència d'altres oficis, a més del salari el llogater havia de donar a aquests artesans de menjar i beure, segons les disposicions locals.⁶³²

L'armament d'embarcacions s'establia per dues vies, el sistema antic on els parçoners intervenien a més en la navegació com a mariners, i el sistema pel qual l'inversor era passiu a l'activitat de la nau. En la forma antiga d'explotació comercial de vaixells, la propietat de la nau pertanyia a diversos parçoners, cadascun dels quals en tenia una part, que no corresponia només a una part material d'aquest sinó a una part de l'espai sota la coberta del vaixell. El parçoner podia gestionar la seva part independentment de la resta de la nau, directament o bé arrendant la part o cedint-la en comanda. A mitjans del XIII, els propis parçoners anaven dalt de la nau com a mariners durant la navegació, però aquesta tendència s'anà perdent en favor del lloguer de mariners. Les despeses de la nau per al viatge – reparacions, compra d'arreu, eixàrcies i forniments– els feien també els parçoners per parts (Colón/García Sanz 2001, 230-233). En canvi, en la nova concepció d'empresa armadora, continua existint el parçoner, però aquest passa a ser una figura merament passiva, que aporta capital sense esmerçar-hi treball personal, mentre que el patró passa a convertir-se en la figura central de l'explotació del vaixell. Aquest patró estava obligat, després de cada viatge, a retre comptes als parçoners de la nau en relació a la part que tenien (Colón/García Sanz 2001, 236).

En les petites localitats de costa com Sitges, la propietat de les embarcacions es trobava entre aquests dos sistemes. La participació de mariners i pescadors com a parçoners era molt habitual, però també hi havia particulars que hi invertien sense després participar activament en la navegació. En aquest cas obtenia la part proporcional dels guanys dels viatges realitzats. El 1374, Francesc Ortola realitzava un viatge cap a Sevilla o Jerez per

⁶³⁰ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.67r.

⁶³¹ ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.41v. És difícil establir el valor dels salaris a Sitges. A les Drassanes de Barcelona, el 1378, el jornal del mestre d'aixa es pagava a tres sous i sis diners; el de calafat, a dos sous i nou diners. (doc. LXXIX de Capmany 1961, 151).

⁶³² Segons el ban imposat per Bernat de Fonollar el 1322, pel qual es prohibia de donar, a banda del salari, de menjar i beure a totes les persones llogades: «...que negú cavador, podador, picaperes, tapiadors, menobres e tot hom e tota fembra ab bèsties e sens bèsties qui de loguer sien no's gos loguar sinó a diners, sens tot menjar e beure [...]. En aquest ban emperò no sien enteses maestre d'axa, ne calafat, ne lavador de bótes...» (Sastre 1980, 190). Carrère (1977-1978, vol.I, 203) documenta també, a banda del salari, l'entrega de pa i beguda als mestres d'aixa. A més, calia condicionar l'embarcació amb els ferros adients, veles i cordes, tot i que es fa molt complicat documentar-ho. Possiblement les veles i cordatges es compraven a d'altres llocs com a Barcelona, d'on Claude Carrère (1977-1978, vol.I, 204-207) parla de ferrers, velers i corders vinculats a la construcció d'embarcacions.

encàrrec de Romeu Francolí, ferrer de Barcelona, en una barca que era de Guillem Llorenç (Garcia i Sanz/Ferer i Mallol 1983, vol.2, doc. 68). Anys després, el 1387, la vídua de Llorenç, Romia Llorença, requeria a Ortolà que li retés comptes dels *viatges e guanys* que havia fet amb la barca del seu difunt marit.⁶³³

Malgrat això, també percebem alguns casos on clarament hi ha una part que pren aquest paper passiu. En la intensa activitat de transport de productes que efectuava anualment, com veurem més endavant, l'Almoïna decidí en algun moment convertir-se també en parçonera d'una nau. Ho féu a la dècada dels 50 del segle XIV, tot i que per la mala experiència viscuda, sembla que en les dècades posteriors va optar per no participar-hi més i contractar directament patrons de nau amb les seves embarcacions:

«Ítem de la barcha, de la qual io comprí la meytat d'en Bonanat Çamar, no'n rehebí res de tot aquest any, car IIes vegades s'adobà e tot ço que avia guanyat tot hi fo obs, e axí no fas alcun compte. En après, en l'any següent, genovesos cremaren-la a Ciges, sens que res no avia guanyat»⁶³⁴

Com que la construcció d'embarcacions era molt costosa, el que trobem documentat més habitualment és la compravenda de parts o de la totalitat de l'embarcació:

Taula 33. Compravenda de parts de barques en la documentació notarial i de cort							
data	comprador	venedor	embarc.	part	preu	observacions	ref.
1346/10/13	Guillem Carbonell, pescador	Ferrer de Castellnou	<i>lembus</i>	sencer	35 ll		A, f.7v
1347/01/02	Romeu Samar	Ferrer Clapers, fuster	<i>lembus</i>	meitat	40 s	conduïa la barca Bernat Samar, quondam	A, f.18v
1365/03/11	Galceran de Sobrevila, prevere	Francesca, viuda de Guillem Carbonell, pescador	<i>barca o llaüt</i>	sencer	-	és un retorn d'una comanda	B, f.90r
1385/02/14	Pere Arrover, ciutadà de Bcn, Miquel Company, Bonanat Godai	Bernat Martí, de Miralpeix	llaüt	sencer	28 ll i mitja ⁶³⁵		C, 15v
1385/04/25	Miquel Company de Ribes	Francesc Xifre del carrer Nou	barca	terç	9 ll 9 s	era la barca d'en Miquel Company de Sitges	C, f.21v

⁶³³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.53v.

⁶³⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1355, s/f.

⁶³⁵ El preu inclou la compra d'un bolig i d'una xàvega, no s'esmenta el cost de cada un dels elements.

7. El treball del mar i la seva gent

1387/06/10	Bernat Gausech	Romeu Llobet, menor de dies	barca	quarter	50 fl		D, f.33r
1387/08/26	Llorenç Guitart	Pere Messeguer	llaüt	sencer	9 ll	el llaüt és venut en subhasta	D, f.43r
1388/04/27	Francesc Cortey de Vilanova de Cubelles	Miquelet Company i en Bartomeu Robert del castell	llaüt	sencer	7 ll 10 s a cada un	compra juntament un <i>asquís ab tot son forniment</i>	D, f.69v
1389/05/11	Francesc Dicola	Llorenç del castell	barca	mitja	20 ll	és només una part, el preu?	D, f.100v
1389/06/30	Joan Bertran	Monet Roig del Pujol	barca	quarter	24 ll		D, f.103v
1389/09/26	[a València]	Bernat Guasech i Miquel Company	barca	sencer	40 ll	en Jaume Camps la va vendre a València	D, f.108r
1389/12/21	Joan Bertran i na Nicolaua, muller seva	Monet Roig del Pujol	barca	part	40 ll (20 ll +20 ll)		D, f.110r
1389/12/30	Francesc Ortola	Miquel Company de Ribes	barca <i>Sant Nicolau</i>	mitja	52 ll i mitja		E, f.2v
1390/04/26	Pere Mestre del castell	Joan Bertran del castell	barca	quarter	18 ll		D, f.115v
1390/07/14	Miquel Company de Sitges	Bernat Alegre	barca	quarter	30 ll		D, f.119r
1391/02/07	Miquel Company de Sitges	Francesc Collell	barca major	terç	74 ll		D, f.131r
1391/02/10	Antoni Esparreguera	Bonanat Godai	llaüt	?	7 fl		D, f.131r

Abreviatures: ll: lliures; fl: florins d'or; s: sous; d: diners

Fonts: A: ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346 / B: ABC, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, segle XIV, llibre 1364-1365 / C: ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385 / D: ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91 / E: ACB, Pia Almoïna, Testaments, segles XIV-XV, 1390

Com es pot veure, hi ha una clara correspondència entre les dimensions de les diferents embarcacions, més grans les barques que els llaüts, amb el seu preu. Veiem que un llaüt no supera mai les 10 lliures,⁶³⁶ mentre que les barques es troben entre les 40 lliures la menys costosa i les 222 lliures la barca *major* de 40 bótes que van construir entre Miquel Company, Francesc Collell i Monet Paulega. El més habitual era la compravenda s'efectués entre veïns

⁶³⁶ Excepte en la venda del llaüt el febrer de 1385, una venda, però, que inclou també un bolig i una xàvega, arts de pesca que habitualment tenien un cost elevat.

de la vila o dels termes propers –amb participació habitual de veïns del castell de Ribes–, però també es podien vendre fora del terme. El 1389 Jaume Camps va portar a vendre a València una barca que tenien entre ell, Bernat Gausech i Miquel Company, de la qual n'obtingué 40 lliures.⁶³⁷ La majoria de parçoners eren pescadors, mariners, patrons de barca o oficis relacionats amb el mar com fusters, el que indica una estreta vinculació entre propietat de la barca i activitat, en el sistema més rudimentari d'armament d'embarcacions.⁶³⁸ Per altra banda, també hi havia parçoners que invertien en parts de diferents barques i llaüts amb l'objectiu de repartir el risc, és a dir, de disminuir el risc de perdre tot el capital invertit en una sola barca, davant la possibilitat que s'enfonsés o fos segrestada. Per exemple, Miquel Company de Ribes, que era pescador i mariner, tenia el terç de la barca que es vengué a València, la meitat de la barca Sant Nicolau, i el 1389 havia pactat la construcció d'una altra barca amb altres dos homes.

7.3 El comerç marítim

Sitges era un port d'importància regional, vinculat principalment a les rutes de cabotatge del litoral de la Corona⁶³⁹ i, secundàriament, a un altre de major abast, tot i que sempre limitat a la mediterrània nordoccidental, és a dir a les Balears, sud de França i nord d'Itàlia. Parlar d'aquest argument es fa complicat quan les fonts notariales i de cort del lloc es conserven en períodes molt irregulars, i més si tenim en compte que la informació que aporten en aquest sentit són força minses. Per això, les dades aportades a continuació seran només parcials, apuntant alguns aspectes d'aquest comerç però sense ser definitives. En aquest sentit, els llibres de cort seran també útils per observar l'activitat comercial de la vila, amb la presència de mercaders vinguts de tot el litoral del Principat.

Comptem, però, amb algunes dades del període precedent al que hem treballat. Es tracta, per una banda, dels registres d'ancoratge conservats a Mallorca en diversos anys entre 1321 i 1340.⁶⁴⁰ En aquests registres s'anotaven els pagaments que efectuaven els vaixells per

⁶³⁷ Qualsevol despesa per alguna causa oberta contra aquella venda aniria a càrrec de Jaume Camps. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.108r. Apèndix I, doc. 373.

⁶³⁸ Al port de Sevilla, en canvi, els propietaris de les barques eren veïns de Sevilla relacionats generalment amb oficis de construcció naval, com calafats i fusters, mentre que els barquers, pescadors i mariners n'eren arrendataris (González Jiménez/Bello 1997, 220).

⁶³⁹ Mª Elisa Soldani identifica Sitges entre les principals escales de la ruta de cabotatge documentades en el manual d'assegurances marítimes de Bartomeu Masons (1428-29) (Soldani 2001, 136).

⁶⁴⁰ Es tracta dels registres de 1321 (ARM, RP 1097), 1324 (ARM, RP 1098), 1330 (ARM, RP 1102), 1132 (ARM, RP 1100) i 1340 (ARM, RP 1101). Agraïm al sr. Mario Zucchitello que ens hagi facilitat l'accés a aquests registres. Aquests registres van ser treballats per Durliat/Pons (1959). Tenen un precedent en la llicència de barques de finals del segle XIII (Riera 1980).

rebre l'autorització de fondejar en el port de la capital mallorquina. Les dades extretes mostren la presència de barques vingudes de Sitges els anys entre 1330 i 1333, malgrat que no informen del carregament que portaven. Les embarcacions utilitzades eren de tipus mitjà i petit (llenys i barques descobertes), i s'observa la presència recurrent d'alguns patrons de barca –Romeu Guitart i Pere Llobet, en dues ocasions i Borràs Gassó, tres cops–, que deuriem fer de manera habitual aquesta ruta (taula 35).

Taula 34. Embarcacions provinents de Sitges en el registre d'ancoratges de Mallorca (1321-1340)				
	any	patró de barca	embarcació	ref.
1321	-	-	-	-
1324	-	-	-	-
1330	1330/04/14	Pere Maiol	barca descoberta	f.1r
	1330/04/27	Bernat Vedell	lleny	f.2v
	1330/06/02	Bernat Samar	lleny	f.7r
	1330/11/20	Romeu Guitart	lleny	f.18r
	1331/01/07	Romeu Guitart	lleny	f.21r
	1331/01/17	Pere Llobet	lleny	f.22v
1332	1331/02/11	Domingo Guitart	lleny	f.24r
	1332/12/10	Borràs Gassó	lleny	f.9v
	1332/12/16	Pere Llorens	lleny	f.10r
	1332/12/19	Pere Llobet	lleny	f.10v
	1333/01/14	Borràs Gassó	lleny	f.12r
	1333/01/19	Pere Peiró	lleny	f.12r
1333	1333/02/10	Borràs Gassó	lleny	f.13v
	1340	-	-	-

Aquestes dades, molt parcials, es poden complementar amb les aportades per Jacint Sastre sobre les sortides efectuades des de Sitges entre els anys 1296 i 1335, la major part de vegades per patrons i embarcacions sitgetanes, però també d'altres llocs.⁶⁴¹ Aquestes dades, en les quals es recullen el nom del patró, la data de sortida, la destinació i el tipus de carregament, s'observen clarament dos períodes diferenciats pel que fa a les rutes adoptades per les embarcacions que sortien de Sitges: una primera etapa, entre 1296 i 1328 –tot i que comença a donar mostres de debilitament des de 1324–, en la qual la navegació sitgetana estava concentrada en la ruta del Nord mediterrani, que portava a Llenguadoc i Provença (Narbona, Agde, Montpeller, Lattes, Aigües Mortes, Marsella, Toló, Fréjus) i la costa rossellonesa (Perpinyà, Cotlliure, Canet), a banda, ocasionalment, de destinacions dins del Principat (Barcelona, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí, Tarragona, Roses), insulars (Mallorca i Menorca) o, excepcionalment, Gènova, Sardenya i Sicília. La ruta del Llenguadoc, Provença i Gènova seguida fins a 1324-1328 era, en cert sentit, «como una

⁶⁴¹Es tracta del apunts realitzats per Jacint Sastre per la conferència titulada «Els orígens de la marina sitgetana (segles XIII i XIV)», impartida a Sitges el gener de 1983. Agraïm al sr. David Jou i Andreu que ens els hagi facilitat. No consta la font original d'on es van extreure aquestes dades.

prolongación del comercio interior de los estados de la Corona de Aragón» (Madurell/García i Sanz 1978, 33), en el qual es desenvolupava un comerç que movia generalment quantitat modestes de diners i segurament va ser truncada per les hostilitats cada vegada majors dels genovesos després de la conquesta de Sardenya, acabada el 1326. De fet, durant la primera meitat del segle XIV es van publicar diverses ordinacions que regulaven i limitaven el comerç i la circulació mercantil en períodes de guerra (Palou 1999, 782). En canvi, la segona etapa, entre 1329 i 1335, aquest comerç interregional queda reduït a escala regional, amb destinacions limitades al Principat, com Castelló d'Empúries, Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Torroella de Montgrí i Blanes i, de manera exclusiva des de 1334, Barcelona. En aquesta segona etapa, s'observa una disminució de les sortides entre 1329 i 1333 –amb tan sols 6 sortides en total, la majoria de patrons de fora la vila–, mentre que el 1334, en un sol any, s'acumulen 15 sortides, la majoria de les quals a Barcelona i en els mesos d'agost setembre i novembre, per portar-hi cereal (ordi, forment, civada, mestall i mill), en clara relació amb la falta de cereal que patia la ciutat des de lo mal any primer.⁶⁴² És interessant remarcar, en canvi, que amb prou feines es realitzen desplaçaments cap al sud del litoral català i València.

Els carregaments declarats més habitualment són senalles, oli, carnsalada i cereal portats cap al sud de França i Rosselló, vi i moltons a les Balears, carnsalada i segins a la costa Brava, i cereal (ordi i forment) a Barcelona. La major part de patrons de naus són sitgetans (en 68 de les 81 sortides) però també en trobem de Barcelona (5 casos), Cotlliure (2), Marsella, la Geltrú, Tarragona, Sant Feliu de Guíxols, Castelló d'Empúries i la veïna quadra de Miralpeix (1 cas per cadascun). Com es pot veure, el port sitgetà i els seus patrons i seus mariners mantingueren una gran activitat comercial en els primers decennis del segle XIV, i creiem que continuà essent així durant la resta dels segles medievals, malgrat que les dades que hem pogut recollir són més esporàdiques. El 1343 Guerau Tordera rebia en comanda de Guillem Gassó, ciutadà de Barcelona però originari de Sitges, 100 lliures, 6 sous i 6 diners per invertir-los en mercaderies per portar cap a Marsella.⁶⁴³ L'exemple, però, és – inexplicablement – puntual en la documentació notarial dels anys estudiats.⁶⁴⁴ A falta d'unes dades tant clarificadores i tan interessants com les del període anterior al nostre estudi, ens

⁶⁴² La cerca de gra fora de Barcelona es va fer per tota la Mediterrània i en territori de la Corona. A finals de desembre, els consellers de la ciutat demanaven al batlle general que autoritzés la sortida de gra de la vegueria de Vilafranca, una sortida bloquejada pel veguer. Tot i això, l'arribada de gra des de Sitges no es produeix fins la segona meitat del 1334, en un moment en què la ciutat estava sortint lentament de la situació, tot i que la situació, ni molt menys, estava resolta (Cáceres 2007, 121-131).

⁶⁴³ 1343, juliol, 10. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.29r-v. Apèndix I, doc. 91.

⁶⁴⁴ Potser el notari parroquial els recollia en un llibre específic que s'ha perdut.

remetem a l'herència d'aquelles dades i a les informacions esporàdiques que aporta la documentació consultada.

L'activitat del port sitgetà es nodria principalment per dues vies: la circulació de mercaderies procedents de l'interior de la vegueria del Penedès, per una banda, i l'ús que l'Almoïna en féu des de la seva arribada a la senyoria, per l'altra. Pel que fa al primer factor, hem de tenir present que el territori de Sitges era la principal sortida natural de Vilafranca del Penedès, a través de la riera de Vilafranca o de Ribes. Tot i aquests factors naturals, s'han de tenir en compte altres factors de tipus jurisdiccional que podrien haver afavorit altres ports de la marina penedesenca, com la veïna Cubelles. Mentre Sitges era una vila senyorial, Cubelles era vila reial i, per tant, la Corona podia haver preferit fer sortir les mercaderies dels seus dominis de l'interior per un port també del seu domini. Tot i això, sembla que la tendència no fou aquesta, almenys sistemàticament, perquè fins a dia d'avui no s'hi ha documentat una gran activitat (Ferrer i Mallol 2008, 132; Frago/López 1990, 181).

Un factor que reforça la importància de Sitges com a port en el context català va ser la seva inclusió entre els ports de carregament i descarregament on es cobrava el dret d'*entrades i eixides*, que formava part del nou impost de les *generalitats*,⁶⁴⁵ tot i que aquest dret no li fou concedit en un primer moment. En les Corts generals celebrades a Montsó el 1363, Sitges no havia estat inclosa en el llistat de ports on s'havia de cobrar aquest impost, que estava format per Cotlliure, Roses, Torroella de Montgrí, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Barcelona, Cubelles, Tarragona, Cambrils i Tortosa.⁶⁴⁶ Aquests ports eren els únics per on es permetia l'entrada i sortida de Catalunya d'un llarg elenc de productes,⁶⁴⁷ amb una taxa que es cobrava, per regla general, a 2 diners per lliura, «amb algunes reduccions i augments per afavorir el corrent comercial o obstaculitzar un competidor» (Carrère 1977-1978, vol. II, 7). Al litoral penedesenc, doncs, Cubelles –recordem-ho, de domini reial– era l'únic port amb aquest dret, el que significava un greu perjudici per Sitges i pel domini de l'Almoïna, perquè dissuadia els mercaders que hi poguessin transportar les seves mercaderies per embarcar i suposava, de retruc, una forta disminució de la circulació de traginers i carreters

⁶⁴⁵ L'impost de les *generalitats*, normativitzat arran de les Corts de Montsó de 1362-1363, i gravava la producció i venda de draps de llana (*la bolla de plom*) i la circulació de mercaderies (el dret d'*entrades i d'eixides*) (Sánchez de Movellán 2004, 313), a més de tenir un caràcter proteccionista. Aquest impost aduaner es corresponia, al regne de Castella amb l'anomenat *almojarifazgo* (Ladero Quesada 1969; González Arévalo 2011).

⁶⁴⁶ Sánchez Martínez/Ortí (1997, 241 [3.41]).

⁶⁴⁷ Com els utilitzats per l'adob de pells, productes alimentaris –arròs, fruits secs, peix sec i salat, formatge, carnsalada i sagins, vi–, palma i espart treballada o sense treballar, cavalls, bestiar gros i menut, cera, pega i alquitrà. Sánchez Martínez/Ortí (1997, 288-289 [2.23-2.35]).

i de bastaixos i homes de lloguer per a carregar i descarregar les barques. Per això, a les Corts següents, celebrades entre 1364 i 1365 a Barcelona i Tortosa, i potser a súpliques de l'Almoïna, Sitges, juntament amb Canet de Rosselló i Sant Llorenç de la Salança (ambdós al Rosselló), eren incloses en el llistat.⁶⁴⁸

La recaptació del dret d'entrades i eixides s'intentava arrendar a particulars, en subhasta pública. Tot i això, quan no ho aconseguia, havia de recórrer a l'encomanació, que resultava un sistema menys profitós per la Diputació del General, perquè el preu assignat era sempre més baix que l'obtingut per arrendament (Sánchez de Movellán 2004, 311). El 1388, Joan des Camp, ciutadà de Barcelona, comanava en nom de la Generalitat a Pere Coll, del castell de Sitges, el dret d'entrades i sortides.⁶⁴⁹ Les ordinacions relatives a les generalitats establien dures penes pels infractors, amb la pèrdua del carregament, multes de fins a 100 lliures i fins i tot la crema de la pròpia barca.⁶⁵⁰ Malauradament, no es conserven registres del cobrament d'aquest dret que ens permetrien veure el flux i la tipologia de les mercaderies que passaren pel port de Sitges durant aquells anys. A més, els cobradors d'aquest dret tenien el deure d'alertar els collidors de la bolla del drap que havien entrat al Principat productes que havien de pagar aquell dret.⁶⁵¹

Sitges com a port de Vilafranca i del Penedès

Les grans ciutats d'interior necessitaven la costa per agilitzar el transport de les mercaderies. Així com Sant Feliu de Guíxols era el port preferit pels mercaders de Girona (Guilleré 2001, 88), Sitges era un dels principals ports de sortida de la capital de la vegueria, Vilafranca, i del territori que tenia darrere seu. El pas natural de l'interior a la costa es feia per la riera de Vilafranca, que passava per Ribes i anava a desembocar al mar en el límit entre Miralpeix i Sitges. Com hem dit, però, motivacions d'índole jurisdiccional podrien haver dirigit part de les mercaderies de la vegueria cap al veí terme de Cubelles, que era de domini reial. Es fa difícil valorar fins a quin punt un o altre port tingueren més importància en aquest sentit, però el cert és que a Sitges la presència de mercaders que feien negocis a Vilafranca i la càrrega i decàrrega de les seves mercaderies era un fet habitual.

⁶⁴⁸ Sánchez Martínez/Ortí (1997, 290 [2.44]). Sobre la competència esdevinguda entre els ports de Cotlliure i Canet de Rosselló, vegeu Salicrú (2003).

⁶⁴⁹ 1388, abril, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.67r.

⁶⁵⁰ 1389, setembre, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.106r-107r.

⁶⁵¹ El dret de la bolla del drap, que gravava la producció i venda d'aquest producte, afectava tots els habitants del Principat. Tothom qui comerciava amb drap havia de pagar aquest dret, fins i tot els reis Sánchez de Movellán (2004, 318).

Les dades recollides són esporàdiques, de manera que esbossen només algunes característiques d'aquesta activitat. Les mercaderies provinents de l'interior eren portades fins a Sitges per traginers i, un cop arribades a la vila, es conservaven en espais habilitats prop de la platja, les *botigues*, a l'espera de la barca que les havia de portar a la seva destinació. El gener de 1390, Joan Pellicer de Vilafranca, portava 300 quarteres de civada a Sitges que el seu company de negocis, Guillem Mestre, havia venut a Simonell de Tossa, per tal d'entregar-li la mercaderia i cobrar el preu acordat. Un cop a la vila i no havent coincidit amb en Simonell, deixà el carregament a la botiga de Monet Clapers i tornà a Vilafranca. Al llarg del mes es presentà diverses vegades a la vila per veure si coincidía amb el mercader de Tossa, però aquest no es presentà i la civada quedà sense entregar i sense cobrar.⁶⁵²

Com a punt de trobada, la vila de Sitges era sovint l'escenari de les disputes per deutes i impagaments entre mercaders, en les quals intervenia el batlle senyorial. Una solució recurrent era la de fer emparar les mercaderies a punt de sortir del port, situació que forçava el deutor a fer efectiu el seu deute. El 1385, Arnau Ponç de Vilafranca es clamava a la cort del batlle de Joan Esteve, mercader i de la casa del rei, de 13 lliures, 11 sous i 9 diners que li devia per raó de vi que li havia venut,⁶⁵³ motiu pel qual el lloctinent del saig emparava el carregament de vi que el darrer tenia carregat a la barca d'en Jaume Coll, a la platja del port d'en Granada. No només els mercaders patien la morositat dels altres mercaders, també els traginers i macips encarregats del transport per terra n'eren víctimes. Després de l'empara que acabem d'esmentar, alguns homes de Ribes, Miralpeix i Sitges van presentar davant del batlle els seus clams contra el mateix Joan Esteve per diverses quantitats que els devia per raó de vi que havien *tirat* de Vilafranca a Sitges, en total 22 persones. Tot plegat va obligar el mercader de la casa del rei a trametre un dipòsit de 41 lliures, 11 sous i 9 diners per pagar totes les demandes, a raó de 4 sous i 10 diners per somada transportada, a banda del vi reclamat per Arnau Ponç de Vilafranca i els honoraris dels oficials de l'Almoïna per repartir-ho (taula 36).⁶⁵⁴

⁶⁵² 1390, febrer, 19. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.113r. Un any després, el batlle de Sitges informava del requeriment de Joan Pellicer al batlle de Sant Feliu de Guíxols, perquè emprengués les accions que calguessin per localitzar en Simonell de Tossa i solucionar la situació. 1391, gener, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.129r-v.

⁶⁵³ 1385, agost, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.2v. Apèndix I, doc. 244.

⁶⁵⁴ 1385, agost, 27. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.4r-5r.

Taula 35. Clams presentats contra Joan Esteve, de la casa del rei, per transport de vi de Vilafranca a Sitges (1385)			
clamant	quantitat transportada	preu	fermança
Monet Robert davant del castell	5 somades	24 s 2 d	
Romeu Palou	5 somades	24 s 2 d	
Antoni Guerau	6 somades	29 s	
Guillem Miró de Ribes	el que quedava de cobrar	3 s 8 d	
Arrover de Miralpeix	6 somades, el restant	18 s	
Asbert Torre, de la vila	1 somada	4 s 10 d	
Bernat Busquet, de la vila	1 somada	4 s 10 d	
Romeu Sartre, de la vila	1 somada	4 s 10 d	
Pere Vidal de Miralpeix	4 somades	-	Pericó Gibert
Muntaner des Clot	5 somades	24 s 2 d	Martí Jordà
en Berdoi i en Mir, de la vila de Sitges	12 somades	58 s	
Bernat Martí de Miralpeix	12 somades	48 s 4 d	Asbert Torra
Guillemó Roig de Miralpeix	10 somades	48 s 4 d	Asbert Torra
Joan Boixadell de Ribes	13 somades	67 s 8 d	Asbert Torra
Berenguer Puges de Ribes	6 somades	87 s	
Romeu Roig de Ribes	6 somades		
Bonanat Company de Ribes	6 somades		
madona d'en Montbui	3 somades	11 s	
Berenguer Ner des Clot	3 somades	11 s	
Pere Ortola, boter	2 somades	9 s 8 d	
Guillem Roig des Pujol	10 somades	48 s 4 d	
Abreviatures: s: sous; d: diners.			
Font: ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.4r-5r.			

Mercaders i traginers, però, no eren els únics. També els patrons de barca veien que se'ls devien els nolis dels transports efectuats i que fins i tot havien d'avançar els costos de la càrrega i descàrrega de les mercaderies, que després no se'ls retornaven. El 1386 el procurador de l'Almoïna feia emparar la mel que Francesc Mata de Vilafranca tenia a Sitges, a demanda de Miquel Company per raó de 15 sous de noli de 60 quartans de mel que li havia portat a Barcelona i de 2 sous i 6 diners més de la descàrrega de la mel.⁶⁵⁵

En els exemples presentats es pot observar un element constant: la presència d'un mercader de Vilafranca, que habitualment fa negocis amb un mercader d'un altre lloc del Principat (de Barcelona, de Tossa de Mar, en els casos documentats) o bé fa transportar mercaderies a la ciutat comtal, utilitzant Sitges com a port de sortida i, en ocasions, d'espai per tancar els negocis. Però els patrons sitgetans es llogaven també a mercaders de fora del terme per a una navegació a major escala. Els exemples, altre cop, són puntuals però alhora ens permeten observar l'existència d'aquest tipus de comerç. El 1346, Guillem Carbonell i Pere Llobet, partó de barca, ambdós de Sitges, portaven amb el seu *lembi Santa Maria* 190 salmes de gra des de Sardenya fins a Barcelona, per encàrrec de Berenguer Alot, de Castelló

⁶⁵⁵ 1386, abril, 27. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, 1385-1391, f.18r. Apèndix I, doc. 257.

d'Empúries.⁶⁵⁶ Hem comentat abans el viatge que Francesc Ortolà va fer fins a Sevilla o Jerez per encàrrec d'un ferrer de Barcelona. Tot i això es tracta sempre d'un comerç marítim limitat al transport de cabotatge o, com a molt, a les illes del mediterrani occidental com Mallorca o Sardenya, de manera semblant a la que havíem vist en les dades de principis de segle.

Les inversions en rutes a major escala, és a dir al Llevant mediterrani, l'atlàntic o el nord d'Àfrica, s'havien de fer, en canvi, a través del port de Barcelona. El 1346, Elisenda, viuda de Gassonet Gassó, com a tutora de Ramonet, Pericó i Clara, donava en comanda a Antoni Martí, de la vila de Sitges, 80 sous perquè els invertís juntament amb altres mercaderies seves en el viatge que anava a fer cap a les *parts alexandrines* en la nau de Burget Marquet i d'en Comte, ciutadans de Barcelona.⁶⁵⁷

El transport de vi, cereal i rendes de l'Almoina cap a Barcelona

A banda de ser un port de sortida de les mercaderies de Vilafranca, des de Sitges sortien part de les rendes que l'Almoina percebia al terme de Sitges. Com hem vist, una gran part de les rendes percebudes es transformaven en diners per pagar les despeses derivades del domini i, en el cas que el saldo resultant fos positiu, enviar-ho a Barcelona (cfr. Capítol 4.2). Una part de les rendes en espècie obtingudes per raó del domini, però, s'enviaven a Barcelona, on eren utilitzades per a l'alimentació dels pobres de l'Almoina. Els llibres de comptes mostren enviaments ocasionals de productes de l'horta com alls o, en quantitats variables d'un any a un altre, cereal (Benito 2010). El 1398, per exemple, s'enviaven en diferents viatges, 4 saques que contenien 5 quarteres de faves, 2 sàrries d'all i 20 bótes i mitja de vi i 9 de remost. Era aquest darrer producte, el vi, el que s'enviava periòdicament cap a Barcelona. De fet, Franklin-Lyons ha detectat que les compres de vi que l'Almoina feia al mercat barceloní, es reduïren dràsticament després de l'adquisició de Sitges i que el 1358 quasi la meitat del vi consumit per l'Almoina aquell any procedia d'aquest castell (Franklin-Lyons 2008, 10). Els llibres de comptes del procurador de l'Almoina són molt útils per copsar la importància del transport d'aquest vi, produït en gran part en el celler del castell, amb el treball de jornalers contractats pel procurador de l'Almoina. Depenent de l'any i del procurador, les notes sobre els costos d'aquest transport es van prendre amb més o menys detall. El 1390, per exemple, el procurador gastava 235 sous i 3 diners en el

⁶⁵⁶ 1346, desembre, 5. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.14r.

⁶⁵⁷ 1346, octubre, 14. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f. 5r. Apèndix I, doc. 118.

transport de 372 somades de vi, equivalents a 93 bótes, a més de 3 quarteres i mitja de faves, 15 forcs d'alls i llana.⁶⁵⁸ Un dels més complets és el registre de l'any 1360-1361, que presentem en la següent taula:

Taula 36. Despesa de l'Almoina en transport de vi de Sitges a Barcelona (1360-1361)						
Data	barca de	vi transportat	tiratge fins la platja	càrrega a Sitges	noli ⁶⁵⁹	descàrrega a Barcelona
1360/10/15	Guillem Guitart	20 somades de reremost	n'Amat, de tragí	un home, 18 d	23 s 4 d	4 s
1360/10/31	Guillem Guitart	23 somades de reremost	Bernat Matxen, de tragí	un home, 20 d	26 s 10 d	4 s
1360/10/31	Ramon Roig	21 somades i mitja de reremost	Arnau Xifré, de tragí	un home, 20 d	25 s 1 d	8 s ⁶⁶⁰
1361/04/02	Ramon Roig	15 somades de vi bo	un bastaix, 2 s 6 d	dos homes, 2 s	18 s 9 d	4 s
1361/05/28	Ramon Roig	25 somades de vi bo	una bèstia, de tragí	dos homes, 4 s	31 s 3 d	4 s
1361/05/29	Jaumet Coll	39 somades de vi bo	un mul de lloguer, 3 s 2 d	dos homes, 4 s	6 s	6 s
1361/06/04	Ramon Roig	5 somades (3 de mares i 2 de vi bo)			6 s 3 d	10 s 1 d
1361/07/21	Guillem Guitart	23 somades i 6 quarteres de vi	un mul, de tragí	un home, 2 s	28 s 9 d	4 s 2 d
1361/07/29	Ramon Roig i Guillem Guitart	23 somades i 6 quarteres de vi	un mul, de tragí	un home, 2 s	28 s 9 d	5 s 6 d
1361/08/16	Ramon Roig i Guillem Guitart	25 somades de vi	un mul, de tragí	un home, 18 d	31 s 3 d	6 s
1361/09/10	Ramon Roig i Guillem Guitart	23 somades de vi	un home amb un mul, 3 s 6 d	un home, 18 d	28 s 9 d	5 s 6 d
1361/09/24	Ramon Roig i Guillem Guitart	24 somades de vi	un bastaix, 4 s	un home, 2 s	30 s	4 s 8 d

Abreviatures: s: sous; d: diners
 Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1360, f.34r-36r

A més d'aquestes quantitats de vi, més de 220 somades. el procurador va trametre aquell any a l'Almoina 5 quarteres de faves i 32 forcs d'alls. En la taula es pot observar amb detall el procés de transport del vi: el *tiratge* fins a la platja, pel qual utilitzava alguna vegada el dret

⁶⁵⁸ ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1390, s/f.

⁶⁵⁹ Es compta el noli a 14 diners la somada el 1360 i a partir de 1361, a 15 diners la somada.

⁶⁶⁰ El preu de la descàrrega a Barcelona és superior, «per ço com feya mala mar».

de tragí, cas en el qual anotava el nom de la persona que havia fet el servei, el procés de càrrega a les barques, el cost del transport per mar i la descàrrega a Barcelona, per la qual aquell any es pagaren a l'entorn de 4 sous per cada 20 somades de vi, tot i que la despesa depenia de les dificultats produïdes en el moment de la descàrrega, com el mes d'octubre, quan costà més de l'habitual «per ço com feya mala mar». En total, un transport de 20 somades de vi comportava al castell de Sitges una despesa de 28 sous i 10 diners o un de 25 somades de vi, 39 sous i 3 diners. És imaginable l'estalvi que suposava comparativament el transport d'aquest vi respecte a la seva adquisició al mercat barceloní.

A més, Sitges servia de port d'enviament cap a Barcelona part de les rendes d'altres dominis que l'Almoïna tenia a l'interior del Penedès. El mateix any de 1398, el procurador enviava a l'Almoïna 26 quarteres de forment de Vilobí.⁶⁶¹ Aquest transport marítim de curtes i mitjanes distàncies era utilitzat, a més, com a transport de gent, una via més segura i, sobretot, més ràpida, que la via terrestre. En aquest sentit, Sitges era una de les principals parades de la ruta del cabotatge del litoral de la Corona. El procurador de l'Almoïna l'utilitzava sovint per desplaçar-se a Barcelona, i també ho feien altres sitgetans. El 1390 Guillem Riera es clamava de na Garceta Quarta de 10 sous que li devia de nòlit de draps i d'ella i dels seus fills, que havia portat fins a Barcelona d'anada i tornada.⁶⁶² Mentre que un procés treballat per Teresa Vinyoles (2005), de 1413, explica com un llaüt que anava en direcció a València des de Barcelona féu parada a Sitges dins les escales rutinàries del viatge.

7.4 La pesca marítima i els pescadors

Si el transport marítim ha estat objecte de nombroses investigacions, l'estudi de la pesca marítima i dels seus protagonistes, els pescadors, ha quedat sovint en un segon pla, entre d'altres coses pel poc rastre documental que han deixat. En aquest sentit, són molt valuoses les aportacions de Teresa Vinyoles (1996; 1997; 2009), la monografia de la SEEM dedicada a *La pesca en la edad media* (2009) o la recent publicació de les *Ordinacions de la pesquera de Calonge* (2010).

Com en la majoria de localitats de costa, a Sitges la pesca era una activitat important de l'economia local, en la qual es veia implicada una part substancial de la comunitat. Des de ben aviat, les exaccions feudals, alhora que exercir-se sobre la terra, s'estenien sobre el mar. En parlar dels drets de l'Almoïna, hem vist que, derivats de la senyoria territorial, aquesta

⁶⁶¹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1398, s/f.

⁶⁶² 1390, abril, 26. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f. 115r.

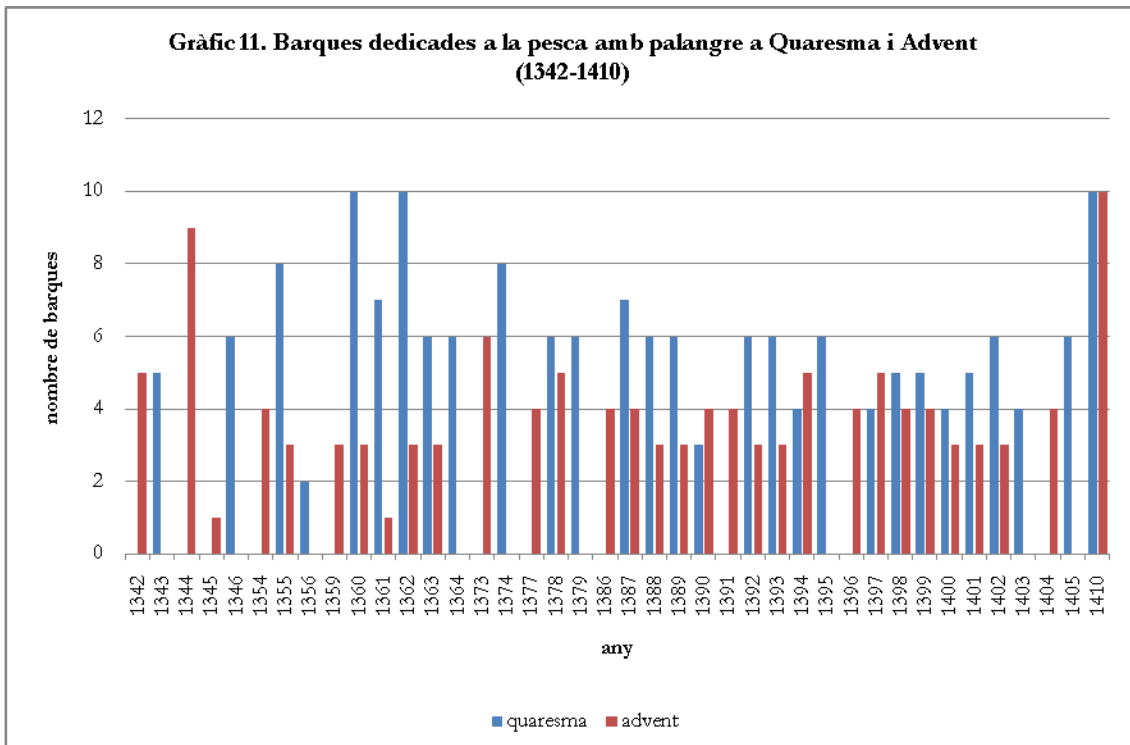
institució percebia els drets de llaüts i, des de finals del segle XIV, el dret de les tonyines i dels peixos reials, així com el dret de les *robes* trobades (cfr. Capítol 4.2). A més, els canonges de la Seu de Barcelona cobraven el delme del peix, valorat en 1/15 de la pescada, fos o no comercialitzada, en tot el litoral del bisbat, des de Blanes fins a Tamarit (Ortí 2000, 422). En d'altres zones litorals, com la dels vescomtat de Cabrera, es documenta també el dret de ribatge (Pons Guri 1989, 93). Per altra banda, els preus de la venda del peix estaven regulats des de la senyoria i la universitat a través d'ordinacions. Aquestes dades, juntament amb les aportades pels llibres de cort i els llibres de comptes, ens permetran de conèixer de primera mà la pesca al terme de Sitges i fer-ne una valoració real.

En algunes localitats de la costa Brava es conserven ordinacions del segle XV que regulaven la pesca marítima.⁶⁶³ Les del vescomtat de Cabrera, de 1401 (Pons Guri 1989), i les de Calonge, de 1400 –però que incorporen diverses ampliacions al llarg del segle XV i unes ordinacions de 1245– (Garrido, Pérez *et alii* 2010), són les més significatives. Les primeres d'aquestes disposicions es centraven en la pesca de la xàvega i l'ordre del calat de les xarxes, a més de la venda de peix a mercaders i traginers, mentre que les segones, més completes, a més de disposicions semblants a les anteriors, regulaven l'activitat dels pescadors de bonítols o els drets senyoriais sobre el peix. Aquestes ordinacions mostren la importància de la xàvega, de la qual parlarem més endavant, com a forma de pesca a les costes catalanes.

La flota pesquera sitgetana

Un dels elements a valorar és el pes que tenia la pesca en la comunitat i la manera de fer-ho és a través de la flota pesquera existent al terme. En parlar de la construcció i la compravenda de parts de barques, havíem observat que moltes de les embarcacions del terme eren llaüts, alguns dels quals estaven en mans de pescadors, com el llaüt descrit en un retorn de comanda de 1365. El que ens permet valorar la seva repercussió real, però, són els registres del *dret de llaüts* –que també apareix com a *dret del peix* o *dels pescadors*–, que el procurador de l'Almoina anotava en els llibres de comptes. En aquest registre s'anotava el dret pagat pels pescadors de palangre en els períodes d'advent i de quaresma, és a dir, en quedaven excloses altres formes de pesca. Tot i això, són un bon indicatiu de les característiques de la pesca en el litoral sitgetà (gràfic 11).

⁶⁶³ En canvi, les ordinacions sobre la pesca fluvial són relativament corrents ja al segle XIV (Pons Guri 1989, 93).

Cal aclarir que aquestes dades són relatives al nombre de barques que sortien a pescar en els períodes d'advent i quaresma, no del nombre total de barques de pescadors que hi havia al terme. Segons aquestes dades, la flota pesquera sitgetana manté una constant d'entre sis i deu barques, de les quals en sortia, pràcticament cada any, la meitat durant l'advent i la totalitat durant la quaresma. En aquest sentit, són molt interessants els registres de l'any 1386-1387, perquè s'hi anotaren el total de barques de pesca, tant les que van sortir a pescar com les que no (taula 38). Així, l'advent de 1386, de les set barques de pesca que hi havia a Sitges només en sortiren a pescar quatre, mentre que la quaresma següent ho feren totes set. A més, de manera excepcional –no ho hem trobat en cap altre llibre– el procurador anotava el nom dels pescadors que pescaven amb altres tècniques: «en Gausech, en Goday e'n Pere Xifré», que pescaven amb bolig –juntament amb la xàvega, una tècnica d'arrossegament des de la costa, de la qual parlarem a continuació–, i que, per tant, no havien de pagar aquest dret.

Taula 37. Rebuda dels pescadors del dret de les barques (1386-1387)

Advent 1386	d'en Bernat Capeller	2 s
	d'en Bernat Robert	2 s
	d'en Romeu Gibert	2 s
	d'en Monet Carbonell	2 s
	en Pere Capeller	no pescà
	en Pere Bosch	no pescà

	n'Olivella	no pescà
Quaresma 1387	d'en Pere Capeller, «qui no trach pagels»	2 s
	d'en Pere Bosch, «qui no trach pagels»	2 s
	d'en Bernat Capeller, del dret de la barca	4 s 6 d
	d'en Monet Carbonell del peix de la seva barca	5 s
	d'en Gibert lo prohom, de la seva barca	3 s
	de n'Olivella	4 s 2 d
	d'en Bernat Robert	5 s
	«en Gausech, en Goday e'n Pere Xifre pesquen ab boligs, dins que no'n donen»	
Abreviatures: s: sous; d: diners		
Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1386, s/f		

Tècniques de pesca: xàvegues, boligs i palangres

Es documenten a tot el litoral de la Corona d'Aragó una gran varietat de tècniques de pesca, que es poden distingir en dos grans grups: la pesca sedentària –que inclou la pesca amb ham, la nansa i l'encerclament– i la pesca mòbil –amb arts de tir i l'arrossegament–.⁶⁶⁴ A Tossa de Mar, Zucchitello (1998, 153) parla de la pesca feta amb fitora i volantí, a més, possiblement, de palangre. Per al cas de Sitges, la documentació buidada ens ha permès identificar-ne bàsicament dos: la pesca amb palangre (sedentària) i la pesca amb xàvega i bolig (mòbil), malgrat que possiblement se'n practiquessin d'altres de més primitives, que no hem pogut documentar, com la pesca amb xarxa, amb nanses o la fitora, que permetia pescar peces de grans dimensions, fins i tot des del roquissar. Com acabem d'assenyalar, la Quaresma de 1387 sortien a pescar amb palangre sis barques mentre que tres patrons declaraven pescar amb bolig, el que ens pot portar a establir una relació, a grans trets, de dos a un entre pesca amb palangre i pesca amb arts de tir. Comparant una i altra, el palangre no podia competir amb la xàvega i el bolig, perquè malgrat que amb el primer s'aconseguien peces de millor qualitat, els segons tenien un rendiment molt major, a més que proveïa de peix barat a la població més pobra i d'esquer els palangrers (Garrido, Pérez *et alii* 2010, 34-35).

La *xàvega* (també anomenat *aixàvega* o *art*)⁶⁶⁵ i el *bolig* (també *bolitx* o *artet*)⁶⁶⁶ eren arts de tir o *arts copejats*,⁶⁶⁷ i que es distingien l'un de l'altre per la seva mida, la primera és més gran que el segon. Els dos arts es realitzaven d'una manera semblant: un o dos llauts s'endinsaven al mar, calaven dins l'aigua la xarxa, feta de fil de cànem i composta de diverses peces de malla de diferents gruixos, en una zona propera a la costa. Un cop calada, les embarcacions

⁶⁶⁴ Segons la classificació establerta per (Fernández/Martínez Shaw 1980, 803)

⁶⁶⁵ Mot d'origen àrab que vol dir “xarxa”, emparentat amb la paraula “xabec”, el qual és documentat per primera vegada a Sicília el segle X (Zucchitello 1998, 150).

⁶⁶⁶ Mot d'origen grec, equivalent a “xarxa de pesca” (Zucchitello 1998, 151).

⁶⁶⁷ De cóp, bossa de xarxa que forma la coa de l'art, dins la qual van a parar els peixos (Llorca 2000, 153).

transportaven a rem els extrems de la xarxa fins a la ribera de la mar, on eren recollits per grups de gent que els estiraven arrossegant, fins a retirar del tot de l'aigua la xarxa calada (Fernández/Martínez Shaw 1980, 809; Llorca 2000, 165-181). Com passava amb les embarcacions, la producció d'aquests arts era complexa i costosa, motiu és molt recurrent la seva compravenda entre pescadors. El 1385 Pere Arrover, ciutadà de Barcelona, Miquel Company i Bonanat Goday compraven un bolig, una xàvega i un llaüt a Bernat Martí, del castell de Miralpeix, pel preu de 28 lliures i mitja.⁶⁶⁸ El 1389 Bernat Goday confessava deure a Pere Vivons de Campdàsens 100 sous per raó d'un bolig que li havia venut.⁶⁶⁹ En d'altres ocasions trobem referències a eixàrcies de pescar, sense cap altra especificació.⁶⁷⁰ Aquestes tècniques requerien per fer la maniobra de tir de la xarxa des de la platja un nombre important de personal, els anomenats *aixaveguers* o *terramaners*, i tot el procés era dirigit pel patró de xàvega. Un cop acabat el procés, es retirava el peix capturat entre les xarxes i es repartia en proporcions diferents segons el càrrec que s'ostentava, entre el patró, els mariners i aixaveguers.⁶⁷¹ L'espai per fer aquestes maniobres estava normalment molt ben delimitat per tal de no crear conflictes entre pescadors. Les ordinacions de pesca centren gran part dels seus capítols a establir quins eren els límits d'aquests *caladors* en terra, a més de l'accés que hi tenia cada companyia, per sorteig o bé per ordre d'arribada (Pons Guri 1989; Garrido, Pérez *et alii* 2010, 25-26).

Per la seva banda, el palangre consistia en una llença o cordill que es mantenia fondejada amb uns pesos i que portava penjades altres llences més primers i curtes amb un ham cadascuna. Podia arribar a tenir una llargada de 250 m i entre 30 i 50 hams, depenent del peix per al que estava destinat (Llorca 2000, 76-82). El palangre es portava a mar obert amb llaüt, que havia de mantenir-se immòbil durant el llançament. Un cop fondejat, els pescadors esperaven a bord fins al moment de la seva recollida (Riera 2009, 125). El 1388 Bernat Samar, mariner, denunciava davant del batlle que tenia d'en Bernat Mulner, a la *surra*, tres palangres grossos, tres altres palangres «pocs o menuts» i un palangre *border* o de bordera —un palangre molt gros, d'hams de 8 a 12 cm—, a més d'altres «robes de pocha

⁶⁶⁸ 1385, febrer, 14. ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.15v. Apèndix I, doc. 239.

⁶⁶⁹ 1389, març, 1. ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.95r. Apèndix I, doc. 351.

⁶⁷⁰ La documentació de cort es presenta de manera molt concisa: «Pere Vivons es clama d'en Monet d'Olivella de 90 s que li deu d'eixàrcia de pescar» (ACB, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.101r); «Bernat Samar es clama d'en Francesc Xifré, oncle seu, de 3 florins que li deu de l'eixàrcia del pescar» (ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f. 127v).

⁶⁷¹ Generalment, als terramaners se'ls atorgava una part proporcional del peix recollit, mentre que per a la resta es feien tres parts a dividir entre el patró i els mariners. Tot i això, a Palamós un terç era per al propietari de l'embarcació i la xarxa, mentre que la resta era pel patró i la seva gent (Fernández/Martínez Shaw 1980, 809).

valor». ⁶⁷² L'esquer per al palangre podia ser, entre d'altres coses, peix venut pels aixavaguers als pescadors palangrers, tot i que abans de poder-los-el vendre havia de passar per la plaça. ⁶⁷³ Una de les captures més comunes d'aquesta tècnica era el pagell, motiu pel qual era objecte de pagament dels palangraners a l'Almoina pel dret de llaüts.

La pesca es practicava de manera intermitent durant tot l'any, depenent de l'abundància i ritmes de reproducció de la captura, tot i que es concentrava sobretot durant el temps de bonança estival, entre abril i octubre (Fernández/Martínez Shaw 1980, 810). Els pescadors tenien prohibit de treballar en diumenge, excepte en els períodes d'advent i de quaresma, quan era fonamental el subministrament de peix, ⁶⁷⁴ tot i que sembla que ho feien igualment. Per això, en la visita pastoral de 1388, alguns prohoms denunciaven que alguns mariners i pescadors es reunien els diumenges i els dies de festa i anaven a pescar i a varar «*vasa marina*», a més de fer altres negocis que no s'havien de fer en aquests dies assenyalats. ⁶⁷⁵

Els pescadors s'associaven en companyies, encapçalades per un patró, com indiquen els registres del procurador: «Ítem rehebí d'en Pere Brugués ab sos companyons...». Alguns cops, excepcionalment, s'especifica que els acompanyants del patró eren els seus fills o els seus germans. ⁶⁷⁶ Aquestes companyies estaven formades per entre dos o tres fins a set o vuit pescadors, en les embarcacions més grans, que rebien un salari a banda la part de la pescada que els pertocava en el repartiment. ⁶⁷⁷ Tot i això, per a les arts de tir com la xàvega o el bolig, es necessitava més gent que treballés des de terra ferma. Per la xàvega es quantifiquen entre deu i dotze persones als llaüts i entre quinze i vint-i-dues persones a terra ferma, essent les quantitats una mica menors per al bolig. Hi havia tres nivells diferents de treballadors. El patró de xàvega tenia la funció de dirigir el personal, tant el que era a la barca com el de terra ferma. Els pescadors desenvolupaven els procediments tècnics més complicats, com ara el calat de l'art i treballaven fonamentalment sobre la

⁶⁷² 1388, febrer, 18. ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f. 63r. Apèndix I, doc. 323.

⁶⁷³ Segons les ordinacions de Barcelona: Llibre de les ordinacions, 42f (Bajet 1994, 372).

⁶⁷⁴ Les ordinacions de Barcelona deixaven clar que no es podia «pescar ni varar barcas ne llaüts ne escar ne enllestir ne axaugar la axàrcia ne exercir en alguna manera res que toch o's pertangue a l'art del pescar del dissapte a mitgenit fins passada la migenit del diumenge següent, sots bans de XXXX sous e de perdre lo peix que pescat hauran», excepte «cascun any, la coresma, per ço com la Coresma cascuns dies és lo peix de gran necessari a la cosa pública de aquesta ciutat» (Llibre de les ordinacions, 42f, Bajet 1994, 372).

⁶⁷⁵ ADB, Visites pastorals, T.8, f. 242v-244r. Baucells diu que els pescadors, juntament amb barbers i notaris, eren els que acostumaven a faltar més a missa, perquè «aprofitaven la bonança del temps conforme es presentava i miraven el guany que provenia de la demanda a la temporada llarga d'abstinència de carn. Cosa aquesta que obligà l'autoritat eclesiàstica a intervenir-hi, i també a la civil que vetllava pel recte compliment dels deures socio-religiosos» (Baucells 1992, 429).

⁶⁷⁶ «Ítem deu en Paulega ab sos fills», «Ítem deu en Pere Amat ab sos germans». ACB, Pia Almoina, Sitges, Comptes, 1410, s/f.

⁶⁷⁷ Berenguer Capeller es clamava de Pericó Carbonell de 10 sous que li devia de pescar. 1388, gener, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.56v.

barca. Patró i pescadors eren els qui formaven la *companyia*. El darrer nivell de personal estava format pels aixaveguers, els «homes qui's lloch a la exàvaga», també coneguts com a *terramaners*, que estiraven les xarxes fora de l'aigua. Es tractava d'un grup heterogeni de persones, des de pescadors ocasionals fins a vells, dones, nens, malalts i esguerrats.⁶⁷⁸ Aquests terramaners o aixaveguers eren llogats a jornals pels patrons, i no podien abandonar aquest darrer fins que s'acabés el temps de lloguer, alhora que el patró estava obligat a pagar-los el corresponent salari.⁶⁷⁹

Una nova tècnica importada de la Costa Brava: la tonaira

Una menció a part mereix l'ús de la tonaira, un bon indicador de l'avenç del sector pesquer de finals del segle XIV. A Catalunya es va adoptar de manera paral·lela a llocs com Roses, Barcelona o Tarragona (Garrido, Pérez *et alii* 2010, 33) i també, en els mateixos moments, a València (Llorca 2000, 119-120). Es tractava d'una xarxa de cànem calada en superfície de manera perpendicular a la costa i lligat per un dels extrems a una embarcació, tallant el pas de les tonyines en migració.⁶⁸⁰

Les ordinacions del mostassaf de Barcelona documenten el seu ús als mars de Garraf des de 1399.⁶⁸¹ Van ser pescadors de la Costa Brava els qui, buscant trams de costa menys densificades, es desplaçaven fins als mars de Sitges per usar aquest art des de finals del segle XIV. En una anotació de 1409 s'indicava que «en l'any de M CCC XCV pescadors de Blanes comensaren de pescar de les dites tonyines», motiu pel qual l'Almoïna va aprofitar ràpidament per ampliar els seus drets sobre la pesca amb el *dret de tonyins*, per qual rebia una de cada trenta tonyines o, del seu preu de venda, 1 de cada 30 sous o 1 de cada 30 diners.⁶⁸²

Els drets sobre la pesca també es va ampliar en aquells moments amb el *dret dels IIII peys*

⁶⁷⁸ Garrido (2010, 43). En grans ciutats com Barcelona, aquestes persones, marginats i pobres, eren vistes com a problemàtiques, per les grans temporades que passaven sense treballar, atribuint-los sovint robatoris de menjar o d'altre tipus (Vinyoles 1997, 32).

⁶⁷⁹ «nengun hom qui's loch a la exàvaga no's gos partir d'aquell qui l'haurà logat dins lo temps que serà emprès entre'ls. E si negú se'n partirà que sia pres e tornat a la exàvaga; e encara si era en loguer que sia girat de la faena d'aquell qui l'aurà logat; e aquell qui l'aurà logat no'l gos contrastar. E per messions que d'açò farà l'axavaguer, aja estar lo loguader ab l'axaveguer a la rahó del salari que pendrà, ho li pag les dites messions» (Sastre 1980, 190).

⁶⁸⁰ A Benidorm, el 1405, es permetia pescar amb tonaira durant els mesos de març a maig. Segons Llorca (2000, 119), a més de calar-la, també es podia amarrar a la popa de l'embarcació, deixant que anés a la deriva. Cal no confondre la tonaira amb l'almadrava, introduïda a Catalunya i València a la segona meitat del segle XVI (Llorca 2000, 150; Madurell 1981)

⁶⁸¹ «que tots dits pescadors de la dita Ciutat [de Barcelona], o altres per ells que vullen pescar o fer pescar ab les dites tonayres del Castell de felç fins en les mars de Garraf, hagen a portar o fer portar en la plassa o pescateria de la Ciutat tot lo peix sots ban de XX sous». 1399, setembre, 17. *Llibre de les ordinacions*, 42d (Bajet 1994, 371).

⁶⁸² ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.37v.

reials, que afectaven la pesca del peix espasa, el dofí, el *tros* i l'esturió.⁶⁸³ Quan es pescava un d'aquests quatre peixos, se n'havien de fer 5 parts i entregar al procurador de l'Almoïna el que a ell més li agradés.⁶⁸⁴ Les ordinacions del preu del peix de Sitges mostren també la introducció de la tonyina al mercat de la vila des d'inicis del segle XV (taula 41). Els llibres de comptes, però, fan recular l'arribada d'aquesta tècnica un parell d'anys abans. El 1393, el procurador del castell anotava que «de les barques de Blanes, de dret de tonyins, I tonyina que he tramesa als senyors almoyners, e 21 sous en diners». A partir d'aquell moment, la presència de tonyinaires d'altres indrets a Sitges es multiplica: el 1394 documentem en Fradera i en Casteller de Blanes, el 1396 pescadors de Tossa, el 1397 en Maratà de Lloret, etc. L'arribada d'aquesta nova tècnica per mà de pescadors de la Costa Brava fou adoptada ràpidament pels pescadors locals. Ja el 1394 es documenten, a més dels pescadors blanencs abans esmentats, un parell de sitgetans que paguen *dret de tonyins*, moment a partir del qual es fa comú el pagament d'aquest dret per part de pescadors de la vila. L'arribada d'aquests pescadors d'altres contrades amb la tonaria estimulà, alhora, el seu contacte amb els pescadors locals, que veiem poc després de 1393 units en companyies: el 1397 en Guerau Coll, sitgetà, pagava juntament «ab companyons de Blanes» 22 sous de dret de pescadors. Aquests desplaçaments de pescadors vers zones de costa menys explotades i, per tant, amb pescades més abundants, es produeix també en d'altres llocs, com a Tossa, on anaven a pescar gent de pobles veïns com Sant Feliu de Guíxols o de llocs més allunyats com Palafrugell (Zucchitello 1998, 199).

L'èxit d'aquest tipus de pesca, però, aviat va comportar la picaresca dels pescadors en el pagament dels drets pertinents. El 1407, davant «alscuns fraus que los pescadós de la dita vila cometeren sobre les tonyines e altres pexs qui paguen dret a la dita Almoyna», el procurador manava l'obligatorietat de denunciar tot el peix pescat que hagués de donar dret, fos pescat de dia o de nit:

«Que tot pescador de la dita vila qui veraria en lo vespre o de dia en la dita vila, que tots los dits pexs que pendrà en aquella nit o dia qui fossen tenguts dar dret a la dita Almoyna que, honsevilla traguessen aquells peys que traurien, haguessen a denunciar al procurador d'aquella vila, sots pena de LX sous e de perdre lo pex»⁶⁸⁵

⁶⁸³ El pagament d'aquest dret es documenta des de 1394. Nombre de peixos espases pescats: 1 el 1394, 6 el 1397, 1 el 1404. Dofins: 1 el 1397, 1 el 1400 i 1 el 1401 *Tros*: 1 el 1397, 1 el 1399. La pesca d'esturió, que formava part d'aquest grup de quatre peixos *reials*, no apareix documentada.

⁶⁸⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.37v. Al castell d'Eramprunyà s'aplicava el mateix dret amb algunes variacions: la part que prenia el senyor anava del llombrígol del peix cap avall i el nombre d'espècies, a banda de les que es recollien a Sitges, s'ampliaven també al peix emperador –que apareix distingit del peix espasa– i la llunada (peix martell). (*Llibre de la Baronia d'Eramprunyà* 2011, doc.64).

⁶⁸⁵ 1407, setembre, 22. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.109. Apèndix I, doc. 435.

Aquest ban, però, no va servir per dissuadir els infractors, perquè menys d'un any després, donat que alguns habitants del castell «pescaven en les mars dell dit castell e no volen servir les ordinacions ffetas per los senyors dell dit castell ne penas o bants imposats per lo batlle dell dit castell», l'advocat de l'Almoïna, Bonanat Per, aconsellava al batlle d'actuar judicialment contra qualsevol incomplidor, «encara que no posesqués béns en qualsevol ciutat o vila, pus pesc en les mars del dit castell» i que procedís a executar les penes i bans contingudes en les ordinacions.⁶⁸⁶ Per altra banda, l'èxit de l'ús de la tonaira devia afectar la pesca dels pescadors que treballaven amb altres arts, motiu pel qual els jurats, amb el consens de l'Almoïna, van prohibir l'ús de la tonaira en períodes en què l'abastament de peix a la vila era fonamental, com durant la Quaresma.⁶⁸⁷

La venda del peix

Un dels elements més ben documentats és el de la venda del peix d'aigua salada. Els llibres de cort han deixat constància de les ordinacions que, periòdicament, féu el batlle, per manament de jurats i prohoms, i després el procurador de l'Almoïna sobre el proveïment, distribució, comerç i preus del peix (taula 39), i que es donaven a conèixer amb crides i penjant-ne una còpia a l'abast de tothom al porxo de la plaça del castell, el lloc on es feia la seva venda.⁶⁸⁸

Taula 38. Crides i ordinacions relatives a la venda del peix			
Data	Qui fa la crida	Concepte de la crida	referència
1387/02/18	El batlle, a requesta dels jurats i prohoms de la vila	Proveïment del peix Preu del peix	A, f.26r
1387/07/02	El batlle	Proveïment del peix	A, f.37v
1388/12/27	El batlle	Proveïment del peix Distribució i comerç del peix Preu del peix	A, f.89r
1389/08/25	-	Distribució i comerç del peix	A, f.105r
1390/09/18	El batlle, a requesta dels jurats i prohoms de la vila	Proveïment del peix Distribució i comerç del peix	A, f.123r
1410/02/08	Els jurats i prohoms, en presència del batlle	Proveïment del peix Preu del peix	B, f.141v-142r

⁶⁸⁶ 1408, maig, 14. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1404-1410, f.129v.

⁶⁸⁷ «Ítem ordonaren los dits jurats e pròmens del dit castel, de consentiment dels venerables mossèn lo procurador e batla que no sia negú, de qualsevol condició e stament sia, que en la present Coresma gos córrer tonayres ne neguna exàrcia en totes les ma<r>s de la honorable Elmoyna, sots pena e ban de CC sous. E noresmenys que, si seran un laüt, dos o tres o més aquells qui correran, que entre tots per a quals parts encara que los dos no sien colpables, haian a pagar lo dan donat a aquell a qui'l daran. Le qual pena ho ban sia gonyada la una part a l'acusador e l'altra a la part a aquell qui pendrà lo dan e l'altre a la cort» 1410, febrer, 8. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1404-1410, f.141v.

⁶⁸⁸ «volen e ordonan e requiren los dits jurats e pròmens que les presents ordinacions sien observades e obtengudes e que de les presents ordenacions sie posat un treslat en lo portxo de la plaça del castell» 1410, febrer, 8. ACB, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.141v. Apèndix I, doc. 439.

abans de 1412/04/14	El batlle, els jurats i prohoms de la vila	Proveïment del peix Preu del peix	C, s/f
1412/04/14	El procurador de l'Almoïna	Proveïment del peix Distribució i comerç del peix	C, s/f
1413/03/05	El procurador de l'Almoïna, el batlle i els jurats de la vila	Preu del peix	C, s/f
Font: A: ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91 / B: ACB, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410 / C: ACB, Sitges, Llibres de cort, 1448-1529			

Proveïment, distribució i comercialització del peix

Un cop els pescadors de palangre arribaven a la platja amb la seva pescada o s'havia separat la captura de les xàvegues i boligs, una part del peix es repartia entre el patró, els membres de la companyia i, en el seu cas, els aixaveguers a manera de salari, però no es podia distribuir totalment, ja que era obligatori portar diàriament una tercera part de la captura a vendre a plaça, «axí de gros com de manut».⁶⁸⁹ Tampoc el podien comprar a la platja els revenedors, que estaven obligats a acudir a la plaça.⁶⁹⁰ Aquesta tercera part havia d'estar totalment garantida, en qualsevol moment, sota una forta pena, el que mostra la importància de l'abastament de peix.⁶⁹¹ Per Quaresma, la tercera part de la pescada s'ampliava a tot el que fos necessari pel proveïment de la vila:

«que tots e sengles pescadors de la vila del dit castell aporten tot quant peix pendran dins las mars del dit castell de Ciges [...] en la plaça de la vila e aquí lo venen a tota perçona qui'n voldrà a menut, la terça part o tot quant ni aportaran o quant mester ne auran en la dita [vila]».⁶⁹²

S'havia de portar a plaça el peix pescat als mars dels castells de Sitges i de Campdàsens i, des de la incorporació de Miralpeix el 1410, també el pescat en els mars d'aquest castell.⁶⁹³ Per mantenir les garanties higièniques del peix venut i del lloc de venda, era obligació de treure-li la ventresca, la moca, a la platja, abans de portar a plaça: «tot peix de pes se age a

⁶⁸⁹ «que tot pascador age a portar cascun dia a la plaça del dit castell la terça part del pex que deus li darà axí de gros com de manut». 1387, febrer, 18. ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.26r. La mateixa crida, pràcticament igual, es repeteix de manera anual. Les quantitats de peix varien segons el lloc. A Barcelona, a 1405, els pescadors de Barcelona havien de portar la meitat del peix a la peixateria de la ciutat (*Llibre de les ordinations*, 42e. Bajet 1994, 371).

⁶⁹⁰ «que cap home estrany ni privat no gos comprar peix per revendre a gros ne a menut dins els termes del castell de Sitges, ço és a saber per revendre, sinó en la plaça del castell, sots ban de X sous per cada vegada que contrafarà». 1389, agost, 25. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.105r.

⁶⁹¹ La pena imposada, molt superior a la resta de penes relatives al proveïment, distribució i comercialització del peix, mostra la importància donada a aquesta prohibició: «Item, que cap pescador gosi llevar la dita terça part el dit peix de la plaça i tot axò ho hagi de tenir e observar sota pena de 60 sous» (1390, setembre, 18. ACB, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.123r).

⁶⁹² 1412, abril, 14. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1448-1529, s/f. Apèndix I, doc. 444.

⁶⁹³ 1412, abril, 14. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1448-1529, s/f. Apèndix I, doc. 444.

smocar a mar».⁶⁹⁴ L'únic espai permès per a la venda de peix era, doncs, la plaça de la vila, a tocar del castell, al mateix lloc on es celebrava el mercat setmanal. La reiteració de la prohibició de vendre'l fora d'aquest àmbit i els bans imposats —«que ningú no gosi comprar peix al mar sinó a la plaça, sota ban de V sous»—⁶⁹⁵ indiquen que els pescadors venien part de la seva pescada a la platja, lliure del control senyorial, a mercaders i comerciants que després el revenien fora del terme, en perjudici del subministrament de peix dels habitants del castell.

A plaça, el peix era venut pels propis pescadors o bé per les seves mullers, sota la vigilància del mostassaf. Al llarg del segle XIV es venia exposat en coves esteses per terra, però el 1410 l'Almoïna feia condicionar un espai, segurament a la mateixa plaça de la vila, com a *pascataria*. Per aquest motiu, es comprava una taula i els materials per fer-ne una altra de nova i el majordom de l'Almoïna enviava de Barcelona «IIII coltels e IIII calastons ab lur furniment de balanses», que es penjaren amb uns ganxos i costaren 157 sous i 6 diners. També es va fer fer una finestra al mur del castell per tenir els pesos, i es compraren «XIIII pèsels [pesos] de pedra afinats de mostassaf» i una fusta «per fer los pilons de tayar lo pex».⁶⁹⁶

Hi havia un temps mínim establert per a l'exposició del peix per tal que tothom en pogués comprar al minut, que estava establert en una hora el 1388,⁶⁹⁷ que s'amplià el 1410 a dues hores⁶⁹⁸ i s'establí en 12 hores a comptar des «de la hora que portat-le-y auran» el 1412.⁶⁹⁹ Passat aquest temps o bé un cop s'hagués venut la tercera part del peix, els pescadors el podien vendre a qualsevol persona «privada o estranya», és a dir a mercaders i traginers, que el compraven per revendre a localitats properes de l'interior. El peix fresc aguantava en bones condicions, durant l'hivern, uns tres dies (Riera 2009, 133), motiu pel qual es permetia vendre el sobrant l'endemà, amb la condició que es fes «a menys for».⁷⁰⁰

El preu del peix

A plaça, els jurats de la vila, d'acord amb la senyoria, marcaven uns preus, tot i que això no significa que es complissin. Anualment es repetien a través de crides els preus dels diferents

⁶⁹⁴ [Abans de 1412, abril, 14]. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1448-1529, s/f. Apèndix I, doc. 443.

⁶⁹⁵ 1390, setembre, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.123r.

⁶⁹⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1410, s/f.

⁶⁹⁷ 1388, juliol, 22. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.37v.

⁶⁹⁸ 1410, febrer, 8. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.141v-142r. Apèndix I, doc. 439.

⁶⁹⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1448-1529, s/f.

⁷⁰⁰ 1410, febrer, 8. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1404-1410, f.141v-142r. Apèndix I, doc. 439.

tipus de peix, que variaven segons la categoria i el tipus de dia en què es venien, distingint entre dies *de dejuni e divendres*, per una banda, i dies *de carn*, per l'altra, quan era més econòmic. Aquest preu anava en funció del pes, fixats per la majoria d'espècies en base a la *lliura tendera* (de 12 unces), mentre que algunes espècies, com el tonyí, el congre, la litxa i la palomida es mesuraven amb la *lliura carnissera* (de 3 terces). L'observació de les diferents ordinations en relació al preu del peix mostren la gran varietat d'espècies pescades a la costa sitgetana –com, d'altra banda, a la resta del litoral mediterrani (Riera 2009, 130-133)– i una progressiva especificitat en el vocabulari ictiològic emparat (taules 40-42). Algunes de les expressions recollides són genèriques, com el “peix de bastina”, un peix sense escata, de la família de la rajada i el tauró,⁷⁰¹ que podia ser *rodó* o *ample*, en referència a la forma del cos del peix tallat transversalment, essent més ben valorat el rodó que l'ample. També es parla del “peix d'escata”, la “raballa”, és a dir la barreja de peix menut de diferents castes,⁷⁰² o la “mollicada”, una barreja de molls.⁷⁰³

Taula 39. Preu del peix en dies de carn (en negreta, els noms genèrics)				
data de Pordinació	preu de la lliura tendera			
	1 diner 1 malla	2 diners	3 diners	4 diners
1388/12/27	peix rodó de bastina , rajada, escrita	-	-	congre, déntol, pagell, pàmpol, llop, llissa, mújol, orada, litxa, ⁷⁰⁴ palomida
1390/09/18	peix de bastina	sardina, <i>suitel</i> , boga	-	peix d'escata

Taula 40. Preu del peix en dies de dejuni i divendres, Advent i Quaresm0 (en negreta, els noms genèrics)						
data de Pordinació	preu de la lliura tendera					
	1 diner 1 malla	2 diners	3 diners	4 diners	5 diners	6 diners
1387/02/18	-	peix ample de bastina	peix rodó de bastina	lluç, dot, anfós, morena	congre, déntol, pagell, pàmpol, llop, llissa, mújol, orada, litxa, palomida	-
1388/12/27	-	peix rodó de bastina , rajada, escrita	-	-	congre, déntol, pagell, pàmpol, llop, llissa, mújol, orada, litxa, palomida	-

⁷⁰¹ DCVB.

⁷⁰² DCVB.

⁷⁰³ El DCVB no en parla, però hi ha nombroses receptes amb aquest peix que fan referència a aquest terme.

⁷⁰⁴El DCVB el relaciona amb l'alatxa, però potser està relacionat amb la lletxa (*Campogramma glycos*), peix de la mateixa família de la palomida (*Lichia amia*), és a dir de la família dels *Carangidae* (Mercader, Lloris *et alii* 2001).

1390/09/18	-	peix de bastina	sardina, <i>suitel</i> , boga	-	peix d'escata	-
1410/02/08	-	-	tota bastina	boga, serrà, vaca, raballa , sperrot, ⁷⁰⁵ sardina i tot peix menut fins a bastina	congre**, bonítol i altre peix d'escata	congre,* tonyina,* litxa,* palomida*
abans de 1412/04/14	-	-	peix de bastina, rodona o ampla (excepte romaguera, poleta, canell)	serrà, vaca, lluç, sardina, aladroc i altre peix d'escata	bonítol, pagell, orada, déntola, bis, sorell, moll, verat, sarg, corball, reig, ronçola, ⁷⁰⁶ llissa	tonyina,* congre,* litxa,* palomida*
1413/03/05	poleta	peix de bastina, rodona o ampla, boga, raballa , mollicada , xucla, agulla	morena, lluç, serrà, sadrina, seitó, espet	pagell, ^{****} orada, ^{****} déntola, ^{****} bis, ^{****} sorell, ^{****} verat ^{****}	bonítol,* pagell, ^{***} orada, ^{***} déntola, ^{***} bis, ^{***} sorell, ^{***} moll, ^{***} verat ^{***}	tonyí,* congre gros,* litxa,* palomida*
* que pesin lliura carnissera ⁷⁰⁷ **que no pesi una lliura carnissera *** que un parell pesin lliura tendera ⁷⁰⁸ **** que un parell pesi menys d'una lliura tendera						

A banda d'una alça en els preus, a partir del segle XV les espècies es diversifiquen i s'enriqueix el vocabulari utilitzat. El peix d'escata era més apreciat que el de bastina i el peixet, alhora que des del segle XV s'estableix la distinció entre els peixos d'escata de diferents dimensions. Els primer en què es fa aquesta distinció són el congre, la tonyina, la litxa i la palomida, tots ells peixos que poden arribar a grans mides,⁷⁰⁹ dels quals se'n cobra un major preu si la peça pesa més d'una lliura carnissera (1.200 gr) que si en pesa menys. Des de 1413, a més, s'afegeix una distinció semblant entre el pagells, orades, déntoles, bis, sorells, molls i verats, en funció de si un parell pesen més o menys d'una lliura tendera (400 gr).

No podem valorar, en canvi, quin pes podia tenir la producció de peix salat a la vila, un producte molt important per a l'alimentació, sobretot en territoris allunyats de la costa. De fet, el seu comerç era molt important pel seu gran valor alimentari i el seu baix preu, i pel fet que era molt resistent i fàcil de transportar, també per mar (Salicrú 1995, 29). A

⁷⁰⁵ No identificat.

⁷⁰⁶ No identificat.

⁷⁰⁷ La lliura carnissera és el pes base per valorar el peix a pes (Bajet 1994, 384). Consisteix en un pes equivalent a tres terces (1.200 gr.) (DCVB)

⁷⁰⁸ Equivalent a dotze unces (400 gr.) (DCVB)

⁷⁰⁹ Es tracta en tots els casos de peixos que poden arribar a grans dimensions, fins a mides molt superiors al metre de llargada.

Barcelona, la producció i comercialització del peix salat estava ben normalitzat: el peix fresc no es podia salar fins al tercer dia d'estar pescat i no es podia preparar a la peixateria sinó que s'havia de fer a la pròpia casa.⁷¹⁰ Les ordinacions reguladores del mercat sitgetà no en fan esment i la resta de documentació aporta molt poques dades, que fan referència a peix salat importat. El 1387 Guillem Vengut, ciutadà de Barcelona, es clamava de 10 sous que na Marcona, vídua de Romeu Roig de la vila, li devia per una comanda de peix salat que ella li havia fet.⁷¹¹

Un dels principals centres productors de peix salat era l'illa de Mallorca, i Sitges era un dels ports d'entrada d'aquest producte a Catalunya (Duran 1977, 120). També se'n produïa a Roses i des de la fi del segle XV, Andalusia va ser-ne el principal exportador (Ferrer Mallo 2008, 123). L'abril de 1385, Pere Mercer, del lloc de Sóller, a l'illa de Mallorca, havia descarregat a Sitges 49 barrils de peix salat, que mai no arribaren a la seva destinació final, que ens és desconeguda. El saig va emparar tot el carregament al mallorquí, que estava hostatjat a casa de Pere de Quart, picapedrer i aquell any conseller de la vila. Devia a Ponç Ferrer 3 florins en concepte de peix salat –el que demostra l'existència de producció local– i a en Romeu Llobet, lo prohóm, 12 sous pel lloguer de dos anys de la botiga on tenia els barrils. Davant la impossibilitat de pagar, Pere Mercer renuncià al carregament i quatre mesos després es procedí a la venda del peix salat contingut en els 49 barrils. El peix s'havia podrit i feia tanta pudor «que no hi podia haver cap persona que en la casa pogués durar, tant que era pudent»,⁷¹² pel que es tractava en realitat de peix en semiconserva, un procediment de conservació més ràpid de fer però de menys durada que el salaó. Compraren el peix podrit, per 23 sous, en Bernat Capeller i en Romeu Gibert, pescadors, segurament per utilitzar-lo com a esquer per a pescar.⁷¹³ El peix podrit s'havia venut, però els barrils buits es conservaren fins a més d'un any després, quan Vicenç de Blanes, patró de barca, en pagà 49 sous, a un sou per barril.

Un cop venuda la totalitat dels béns embargats, es pogué procedir al pagament de tots els deutes i les despeses que havia causat el procés: a l'escrivà, per totes les escriptures que havia fet, al saig –en Ponç Ferrer havia avançat els diners–, els diners deguts a Romeu Llobet de lloguer de la botiga i 17 diners més per sal que havia *bestret* –avançat– per a fer salmorra del peix que era als barrils, a més del corredor que havia fet la venda. Dels 72 sous

⁷¹⁰ Llibre de les ordinacions, 43j (Bajet 1994, 380).

⁷¹¹ 1387, gener, 21. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f. 24r.

⁷¹² 1385, agost, 19. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.3r.

⁷¹³ 1385, agost, 19. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.3r.

que s'havien reunit, només en sobraren 23, que foren retornats a en Pere Mercer, excepte dos sous que es donaren a en Romeu Llobet, no sabem per quina raó.⁷¹⁴

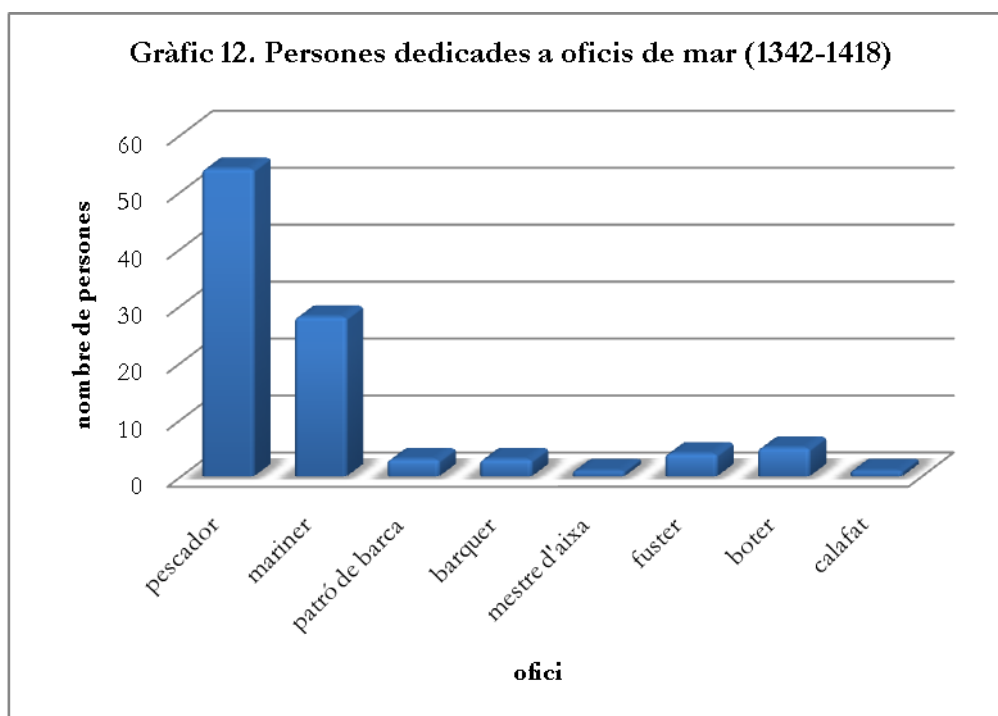
7.5 La vida d'aquesta comunitat

Un cop vistes les característiques de l'activitat pesquera i el transport marítim sitgetà, cal que ens fem un seguit de preguntes, relatives a les persones que intervenien en aquestes activitats: com vivia la gent de mar, és a dir tant els qui hi treballaven com les seves famílies? Com es relacionaven amb la comunitat rural de la qual formaven part? Hi estaven integrats o bé conformaven un col·lectiu a part, diferenciat dels seus veïns menestrals i pagesos? En aquest cas, ens centrarem en la seva vida a la terra ferma més que no pas en la seva vida a bord, un àmbit que habitualment ha estat més treballat.

Encara que tradicionalment s'ha considerat que els pescadors i els mariners eren iguals que els pagesos, en el sentit que el mar constituïa per a ells la continuació de la terra que treballaven, el tipus de vida que portaven els diferenciava en molts aspectes de la dels que treballaven la terra. La seva activitat obligava les seves dones i fills a estar sols per llargs períodes, especialment en el cas dels mariners. En les grans ciutats uns i altres s'agrupaven en barris prop del mar i formaven grups tancats, endogàmics i amb un nivell baix d'ingressos (Riera 2009, 123). A Barcelona, s'agrupaven al barri de la Ribera (Riu 2005, 575), on es barregaven mercaders, famílies d'artesans i una població estable de dones i fills de mariners, mentre la població masculina anava i venia. En aquell barri també hi feien estada mariners sense família i un darrer grup de població inestable que vivia en barraques al costat del mar i acostumava a estar implicada en baralles, prostitució, robatoris, etc. (Vinyoles 1996, 26).

Pel que fa a Sitges, cal veure en primer lloc quina part de la població representava la gent de mar respecte al total. Les dades del gràfic 12 són acumulatives, és a dir són una mostra totes les persones dedicades a oficis de mar i documentades com a tal en tot el període estudiat. Tot i això, s'ha de dir que al llarg del segle XIV sovint no s'indicaven els oficis dels qui apareixien a la documentació i que hem incorporat en aquest gràfic les dades aportades pel registre del dret de llaüts, en les ocasions en què s'indicava el nom del pescador, motiu pel qual apareix un major nombre de pescadors.

⁷¹⁴ 1386, maig, 24. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.20r.

Malgrat les dades aportades per aquest gràfic, creiem que la població pescadora i marinera estava molt més proporcionada, com indica el capbreu de 1418, que és on trobem major informació sobre els oficis dels capbrevants. En aquell cas veïem que, de la població que declarava un ofici (53 de 118 persones, un 45%), un 64% tenien oficis de mar i que d'aquests, els mariners representaven un 56% i els pescadors un 38% (Taula 22). Són dades semblants a les que recull Guilleré (2001, 90) a Sant Feliu de Guíxols o els de la comunitat de pescadors de Roses (Ferrer Mallol 2008, 122). Tot i això, altre cop, aquestes dades no poden ser concloents, perquè alguns dels capbrevants que el 1418 no declaren cap ofici sabem per altres dades, en canvi, que eren patrons de barca, mariners i pescadors.

Entre la gent de mar, també en les petites comunitats litorals, hi havia establerta una jerarquia, no només d'estatus sinó també econòmiques, entre els patrons de barca, els mariners i pescadors parçoners i els que es llogaven per formar part de les companyies o els simples terramaners, i també dins de cadascun d'aquests grups. Hi havia patrons de barca rics i patrons de barca pobres, mariners rics i mariners pobres, pescadors rics i pescadors pobres. A més, conformaven un grup força endogàmic. Famílies i llinatges sencers exercien l'ofici de mariner o pescador conjuntament, de generació en generació. A Sitges veïem famílies com els Amat, els Carbonell, els Coll, els Company, els Moles, els Novella, els Robert, els Roig o els Samar d'una gran tradició marinera i pescadora (taula 44). Destaquen, entre tots, alguns llinatges: els Bosch (amb sis membres de 1342 a 1418), els Capeller (amb

vuit membres) i els Gibert (amb catorze membres). Es tracta en aquests tres darrers casos de famílies de pescadors, el que mostra una arrelada tradició familiar en l'ofici, que suposava la implicació de tots els membres de la família en les tasques de treball. Sovint es fa difícil comprovar la participació conjunta en aquestes aquestes activitats, però el 1410 sabem, pels registres del dret de llaüts que en Paulega pescava amb els seus fills, mentre que Pere Amat ho feia amb els seus germans.⁷¹⁵

Les famílies pescadores i marineres estrenyien els seus vincles a través del matrimoni i amb solidaritats que anaven més enllà del propi ofici. Poc abans de 1343 Pere Robert, pescador i barquer, contraïa matrimoni amb Romia, filla de Bernat Capeller, també pescador, amb un dot de 1.080 sous.⁷¹⁶ No es tractava de grans dots: Pere Carbonell, pescador, «no ha sinó XL lliures de dot» per la seva filla a principis del segle XV,⁷¹⁷ i el dot que Romeu Gibert, pescador, va pactar per al matrimoni de la seva filla, Arsenda, amb Bernat Triter era de 600 sous.⁷¹⁸ El 1418 Guillem Ortolà, mariner, estava casat amb una filla d'Eulàlia Giberta, vídua d'algun dels Gibert, família de pescadors,⁷¹⁹ i el pescador Antoni Gibert era nomenat tutor dels fills pubills de Jaume Capeller, també pescador.⁷²⁰ El mateix any, Arnau Gibert, un altre pescador, declarava a més de les seves cases, situades al Raval, al carrer de la Rectoria, les cases que eren del seu sogre, «qui són denant les propdites cases».⁷²¹ En morir aquest Arnau, es féu càrrec del seu fill Joanet un altre pescador de la família, Joan Gibert. Les famílies s'ajudaven entre elles, els uns prenien cura dels altres, també a nivell econòmic. Francesc Ortolà, que transportava mercaderies a llarga distància, a qui trobem anys després viatjant cap a Sevilla amb la barca de Guillem Llorenç, devia a aquest i a la seva dona, Romia Llorença, 7 lliures que li van prestar quan va «batiar en Sey, fill seu».⁷²²

Però la convivència entre aquestes famílies també encenia a vegades discòrdies. A mitjans del segle XIV els enfrontaments entre «los Giberts e los Cappellers», alguns dels quals acabaren amb baralles amb armes, diversos ferits i la detenció d'alguns d'ells per part del veguer de Vilafranca⁷²³ torbaren la tranquil·litat de la vila. No sabem els motius d'aquestes baralles, però possiblement, en una comunitat petita com la de Sitges, s'hi barrejaven

⁷¹⁵ Segons el pagament del dret dels llaüts. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1410, s/f.

⁷¹⁶ 1343, maig, 10. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1342, f.11r.

⁷¹⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, 1414, f.28r.

⁷¹⁸ 1343, setembre, 15. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1336-1345, quadern 1342 f. 17r-18v.

⁷¹⁹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.21v.

⁷²⁰ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.24v.

⁷²¹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f.34r.

⁷²² ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f. 53v.

⁷²³ 1351, octubre, 16. ACB, 4-70-366.

conflictes relacionats amb el seu ofici –ambdues famílies eren de tradició pescadora– amb temes familiars i tensions que reculaven anys i anys enrere.

Per altra banda, no hem d'oblidar que pescadors i mariners participaven en la propietat de la terra. El seu ofici, estacional i amb aturades al llarg de l'any, els permetia combinar-lo amb el treball de la terra. El seu patrimoni immoble era una mostra del seu nivell econòmic i de la seva consolidació dins de la comunitat (taula 43). Són els membres de les famílies de més tradició a la vila els que, precisament, tenen un patrimoni més extens: els Amat, els Gibert, els Carbonell, etc. Alguns fins i tot invertien per fer-lo créixer: Joan Gibert, pescador, que el 1409 declarava un hort, una vinya a Aigudolç, dues peces de terra als Companys i una altra vinya comprada a Pere Xifré, també pescador, havia ampliat nou anys després el seu patrimoni amb una altra vinya, una terra i un camp, tot adquirit per compra.⁷²⁴ D'altres, en canvi, ho tenien pel dot de la seva muller. Pere Bosch, pescador, confessava el 1360 «çò que ha pres ab sa muller, qui fo filla d'en Guillem Otger, per çò qui fo de la masia d'en Pere Marí» i Antoni Gibert, pescador, confessava el mateix any «çò que ha pres ab sa muller, qui fo filla d'en Guardiola, e antigament fo del mas d'en Bernat Pagès».⁷²⁵ Normalment mariners i pescadors no eren tinentes de masos però en ocasions la seva titularitat requeia en ells per vincles testamentaris. El 1409 Jaume Moles, mariner, confessava tenir el mas del qual s'havia responsabilitzat el seu avi, Berenguer d'Espadamala, cinquanta anys abans.⁷²⁶ I Bartomeu Riera, mariner, tenia el 1409 –i també el 1418– el mas Pedrosell.⁷²⁷ Com es feien càrrec d'aquests masos? Hem vist que des de mitjans del segle XIV havia desaparegut, en la major part dels casos, la obligatorietat de residir-hi, a més de l'existència d'un substrat de sotstestaments i vendes de part de les seves terres (cfr. Capítol 5). En aquesta situació, mantenint la residència a la vila i amb part de les terres alienades, deuria ser factible mantenir les terres restants del mas treballades, com feien d'altres mariners i pescadors amb les peces de terra i vinyes que tenien, i combinar-ho sense problemes amb el seu ofici.

Un altre aspecte clau a observar és la seva participació al capdavant del Comú. Vèiem que molts d'aquests mariners i pescadors participaven com a jurats o consellers de la universitat (cfr. Capítol 7). Es podria dir que és en aquest àmbit on es mesura realment el pes d'un llinatge en el conjunt de la comunitat. Alguns membres de la família Amat, mariners, repetiren en el càrrec de jurat diversos anys, però si alguna família destaca per sobre de

⁷²⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.10r, i 1418, f.11v.

⁷²⁵ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1360, f. 49v.

⁷²⁶ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.17v.

⁷²⁷ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1409, f.6r, i 1418, f.7v.

qualsevol altra en la seva participació al Comú són els Coll. Malgrat que en el capbreu no consti la seva professió, i per tant no apareguin en la taula 43, els Coll eren mariners i patrons de barca. Durant tot el període estudiat, apareixen com a propietaris d'una gran quantitat de terres i vinyes, a més de gran part de les cases del capdavant del carrer Nou. No per casualitat, el port de la Vila sovint apareix designat com a *port d'en Coll*. La majoria dels seus membres pertanyen a la mà major i tenen una presència destacada al capdavant de la universitat (taula 32). Antoni Coll fou en una ocasió jurat i Pere Coll un cop jurat i un cop conseller, però dos altres Coll tenen una presència quasi constant al Consell de la vila: Guerau Coll, patró de barca, va ser tres cops elegit jurat i dos cops conseller, i Jaume Coll, mariner, va ser cinc cops conseller de la mà major i dos cops jurat. Pel seu pes econòmic i social, aquests personatges es fan molt presents en la vida política local, plenament integrats en la comunitat com no passa, en canvi, en les grans ciutats.

Però el que ens permet observar els costums i la relació d'aquests homes són els processos judicials. En un procés de 1414, que jutjava la culpabilitat d'un jove mariner de la vila pel suposat assetjament d'una menor, gran part dels testimonis eren persones relacionades amb el treball del mar: de les divuit persones interrogades, més de la meitat eren pescadors, mariners, patrons de barca i, sobretot, dones i filles d'aquests.⁷²⁸ Dels testimonis dels mariners i pescadors que intervenen en el procés, es desprén la seva mobilitat, explicant el que han sentit dir a coneguts a la vila però també a Barcelona sobre la fama de Gemonic Clapers, l'acusat.⁷²⁹ En una escena, estant al port d'en Coll i veient passar l'acusat, Jaume Coll, mariner, explica a Guerau Coll, patró de barca, el que la seva jove ha sentit dir de boca del propi Gemonic. Pere Bosch, pescador, és jurat de la vila en el moment dels interrogatoris; Guerau Coll, patró de barca, havia estat jurat de la vila i el juliol d'aquell any és nomenat batlle de l'Almoïna. Però si una cosa destaca en aquest procés és la intervenció de les dones d'aquests mariners i pescadors en la vida de la comunitat. Hi declaren com a testimonis les dones de dos mariners i la filla d'un altre. Aquestes dones conformen la població estable de la vila, que passen llargues estades soles i que veiem fer activitats més enllà del treball de la llar, com a complement de l'economia familiar. Joana, muller del patró de barca Pere Clapers, era costurera, tallava i cosia *robes de drap de li* a casa seva i devia estar molt sol·licitada, perquè sovint se li acumulava la feina, de manera que es feia ajudar per

⁷²⁸ Pere Carbonell, pare de la noia assetjada, era pescador, i el germà de l'acusat, Pere Clapers, era patró de barca. Declararen com a testimonis Ferrera, muller del mariner Antoni Samar, Jaume Coll, mariner, Guerau Coll, patró de Barca, Elisenda, muller de Pere Carbonell i mare de la noia, Antònia, filla del mariner Guillem Ortola, i Pere Bosch, pescador, a banda d'altres

⁷²⁹ Jaume Coll, mariner, explica que ha sentit dir a Joan Todó, ciutadà de Barcelona i parent tant d'ell com de l'acusat, que aquest darrer estava casat amb una *fembra pública* de Barcelona. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, 1414, f.18r-v.

Francesca, muller d'Antoni Coll, argenter.⁷³⁰ La filla d'un altre mariner, Antònia, treballava a l'hort de casa seva, des d'on un dia sentí els crits d'una discussió entre l'acusat i la noia assetjada. Observem, doncs, el paper d'aquelles dones que habitualment queden en un segon pla, especialment en parlar del treball de la gent de mar.

Alguns provaven fortuna com a mariners en les naus armades per a la guerra. A mitjans del segle XIV, Romeu Samar, provinent d'una família tradicionalment masovera, vistes les dificultats de continuar amb el treball al camp –els masos del seu llinatge van ser abandonats durant la primera meitat del segle XIV– va preferir enrolar-se a la coca Sant Antoni, que fou armada per a la flota reial a Barcelona a finals de 1342 (Victorio/Borràs 1987; Borràs/Victorio 1990). En aquest àmbit, les condicions de vida eren molt difícils, alguns homes queien malalts o eren capturats per pirates i corsaris. El protagonista del procés anterior, Gemonic Clapers, treballava a inicis del segle XV de carnisser ajudant el seu pare al mercat de la vila, però decidí partir com a mariner a Sardenya. Va posar-se durant més d'un any i mig a les ordres d'en Tamarit, que acompanyava Guerau Alemany de Cervelló i després va marxar a Mallorca amb en Surell, patró de nau, però la seva aventura es veié truncada per una malaltia que l'obligà a tornar a Sitges. El mariner tardaria en recuperar-se, ja que un any després encara es trobava impossibilitat, sense ocasió de treballar.⁷³¹

D'altres, en canvi, decidiren marxar de Sitges per buscar fortuna en els grans nuclis urbans. Joan Bosch, pescador descendent d'una família dedicada durant anys a l'ofici, estava, segons una anotació posterior a 1418, «a Barchinona ha més de XV anys».⁷³² Jaume Moles, que hem vist que tenia un mas, vivia dins els murs de la vila, a la casa heretada del seu pare, a més de tenir altres cases a la vila i terres al terme. En el capbreu de 1418 encara consta com a tinent del mas del seu avi, però poc després decidia deixar Sitges, potser veient més possibilitats a la gran ciutat; la seva germana, casada amb un altre mariner, Francesc Masip, segurament ja vivia allà. En marxar, va decidir desprendre's dels béns heretats dels seus pares: poc després de 1418 renunciava al mas del seu avi i vengué la casa on vivia, a la vila, a Guillem de Quart.⁷³³ S'establí a Barcelona, d'on obtingué la ciutadania i allà, amb els

⁷³⁰ «La dita Marió donà a ella testimoni a cosir i parell de lansols, però ella testimoni no'ls podia cosir, per altres costures que ella testimoni havia de fer». ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, 1414, f. 42r-v.

⁷³¹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Processos, 1414, f. 24r-v.

⁷³² ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f. 16v.

⁷³³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Capbreus, 1418, f. 19r.

diners aconseguits de les vendes fetes a Sitges, comprà la meitat d'una barca de Miquel Puig, de Tortosa, pel preu de 35 lliures i 11 sous.⁷³⁴

Jaume Moles morí sense dona ni fills, a Barcelona, el 1439, deixant establert de ser enterrat al cementiri dels Framenors de la ciutat. Del seu testament es desprén una total desvinculació de la seva vila d'origen. Els seus marmessors eren mercaders i la dona d'un candeler de la ciutat: els manà que tots els seus béns fossin venuts en encant i, un cop pagats els deutes, es compressin censals morts, les rendes dels quals havien de donar-se a mitges entre la seva germana i la seva neboda. Un itinerari de vida que van seguir molts altres mariners i pescadors de les viles i llocs propers a la ciutat de Barcelona, «immigrants procedents sobretot de la ruralia catalana [...]. Procedien de famílies amb tradició marinera, haurien après a navegar des de la infància i venien a la ciutat per trobar un treball més ben remunerat, per desfer-se dels vincles feudals o per cercar seguretat davant les incursions de pirates» (Vinyoles 2009, 589-590). Jaume Moles n'és un bon exemple, com molts altres dels quals no tenim constància perquè, malauradament, se n'ha perdut el rastre a la documentació.

7.6 Conclusions preliminars: la importància del mar en una vila litoral

Hem estat veient en les darreres pàgines la importància que tenia el mar per una vila de la costa catalana com era Sitges. Els perills que provenien precisament d'aquest mar, de manera agreujada a mitjans del segle XIV, però en general durant tot el període baixmedieval, no van tallar en cap moment l'estret lligam que hi havia entre els sitgetans i el Mediterrani. El mar era la seva sortida al món, el medi que els permetia desplaçar-se a qualsevol punt del litoral a molta més velocitat que si ho fessin per terra. L'exploració d'aquest recurs es centrava en dues activitats, el comerç marítim i la pesca, que implicaven alhora l'existència d'embarcacions que les permetessin. Documentem la inversió de veïns de la vila en la construcció de noves embarcacions, tot i que el que s'observa majorment és la compravenda de parts o de la totalitat d'aquestes embarcacions, que són sempre de mida mitjana i menor: llenys, barques i llaüts.

Aquesta flota permetia en primer lloc el desenvolupament d'una activitat basada en el transport marítim. Les dades disponibles pel període estudiat són esporàdiques, però les

⁷³⁴ «Item pono hac in memoriam quod habeo in lembo Michaelis Puig, civitatum Dertuse, medium quartum quod decustitit triginta quinque libras et undecim solidos barchinonensis». AHPB, Gabriel Terrassa, Manual de testaments, 1415-1446 (93/25), f.65r-66r. Apèndix I, doc. 457.

existents per a la primera meitat del segle XIV indiquen la participació d'embarcacions sitgetanes en les rutes del nord mediterrani (Llenguadoc, Provença i Gènova), de les illes Balears, del cabotatge del litoral català i, més esporàdicament cap a Sardenya i Sicília. Un àmbit d'actuació, doncs, limitat al mediterrani occidental septentrional i concentrat a nivell interregional. Sitges formava part dels carregadors autoritzats per l'entrada i sortida de mercaderies taxades per les generalitats, fet que podem vincular al paper d'aquest port com a lloc de sortida, juntament amb Cubelles, de les mercaderies de l'interior penedesenc. S'observa el constant anar i venir de mercaders vilafranquins i d'altres llocs de Catalunya que porten cereal, vi, mel i altres productes al port sitgetà per carregar en barques i llaüts i des d'allà exportar-ho a d'altres destinacions. A més, l'Almoina utilitzava Sitges com a punt de sortida de les rendes en espècie que transportava cap a Barcelona, no només del vi produït al terme –que representava un recurs important a la taula dels pobres que servia–, sinó de moltes de les rendes que obtenia de les seves propietats a l'interior penedesenc.

Per altra banda, Sitges destacà per l'activitat dels pescadors locals. La flota pesquera es pot quantificar entre les 6 i 10 barques, de les quals habitualment sortia a pescar la meitat per advent i la totalitat per quaresma. Aquestes barques pescaven amb palangre, però també es documenta la presència de pescadors dedicats a l'art de la xàvega i el bolig. Tant uns com els altres s'organitzaven en companyies, que podien agrupar fins a una vintena de persones, especialment els darrers arts, que requerien la participació de personal des de terra per estirar les xarxes. A banda d'aquestes dues tècniques, i d'altres de més rudimentàries, com l'ús de la nansa o la fitora, que no hem pogut documentar, s'hi va afegir des de principis del segle XV, difós a tot el litoral de la Corona d'Aragó de manera paral·lela, l'ús de la tonaira. Van tenir un paper rellevant en la introducció d'aquesta tècnica els mariners de la Costa Brava, que es documenten des dels darrers anys del segle XIV pescant tonyines amb aquest art als mars de Sitges.

La venda del peix al mercat sitgetà estava totalment regulat a través de les ordinacions del peix, que establien entre altres coses la quantitat de peix de la pescada diària que s'havia de portar a plaça, el temps obligatori d'exposició, la revenda i, evidentment, els preus als què s'havia de vendre, que augmentaven en períodes de consum obligat (advent, quaresma, divendres i altres dies de dejuni), tot i que es difícil assegurar fins a quin punt aquests preus es complien. Les ordinacions sobre els preus de venda mostren, a més, la gran varietat d'espècies pescades i el valor que es donava a cada una d'elles.

Cal destacar en darrer lloc el paper d'aquests mariners i pescadors en la comunitat. En una comunitat petita com la de Sitges, en la qual, a més, el mar era un element tant proper a la

vila, la vinculació de la gent de mar amb els seus veïns pagesos i menestrals és indiscutible. Es tracta d'un grup força endogàmic, en el qual era molt habitual el matrimoni entre famílies marineres i pescadores i que establia relacions de solidaritat entre els seus membres. Però tampoc es pot oblidar la seva participació en la tinença de la terra i en els càrrecs de representativitat de la universitat, que els assimilava als seus convilatans, especialment a aquells que desenvolupaven altres activitats, com per exemple els menestrals. Tot i això, no es pot oblidar que portaven ritmes de vida diferents a aquells, amb llargues estades fora de casa, especialment dels mariners, cosa que obligava les dones i fills a passar llargues temporades a soles, amb l'únic recolzament de les altres famílies o d'altres dones que es trobaven en una situació semblant. Malgrat que aquestes dones acostumaven a quedar en un segon pla o fins i tot amagades a la documentació notarial i de cort, un procés judicial de principis del segle XV permet observar-les en primera persona, realitzant treballs diferents dels del marit que ajudaven a complementar l'economia familiar. Altres elegiren enrolar-se com a mariners per a armades reials, i no tornaren mai o bé ho van fer malalts, mentre que d'altres van elegir d'emigrar cap a grans ciutats marítimes com Barcelona. Hem pogut seguir la traça d'alguns d'ells, però van ser molts altres els qui hi provaren de fer fortuna.

APÈNDIX CAPÍTOL 7 – TAULES

Taula 41. Llistat de peixos en relació al seu nom científic

nom	nom científic
agulla	<i>belone belone gracilis</i>
aladroc	<i>engraulis encrasicolus</i>
anfós	<i>epinephelus marginatus</i>
bis	<i>scomber japonicus</i>
boga	<i>boops boops</i>
bonítol	<i>sarda sarda</i>
canell	?
congre	<i>conger conger</i>
corball	<i>umbrina cirrosa</i>
déntol	<i>dentex dentex</i>
dot	<i>polybrum americanus</i>
escrita	<i>raia asterias</i>
esperrot	?
espet	<i>sphyræna sphyræna</i>
gros	?
litxa (=lletxa?)	<i>Campogramma glaycos</i>
llissa	<i>mugil cephalus cephalus</i>
llop	<i>morone labrax</i>
lluç	<i>merluccius merluccius</i>
moll	<i>mullus barbatus barbatus</i>
morena	<i>muraena helena</i>
mújol	<i>mugil sp</i>
orada	<i>sparus aurata</i>
pagell	<i>pagellus erythrinus</i>
palomida	<i>lichia amia</i>
pàmpol	<i>centrolophus pompilus</i>
poleta	?
rajada	<i>raja</i>
reig	<i>argyrosomus regius</i>
romeguera	<i>raia batis</i>
ronçola	?
sardina	<i>sardina pilchardus sadrina</i>
sarg	<i>diplodus sargus sargus</i>
seitó	<i>engraulis encrasicolus</i>
serrà	<i>serranus cabrilla</i>
sorell	<i>trachurus trachurus</i>
tonyina	<i>thunnus thynnus</i>
vaca	<i>torpedo torpedo</i>
verat	<i>scomber scombrus</i>
xucla	<i>spicara flexuosa</i>

Font: Mercadé, Lloris *et alii* (2001); Riera (2010); DCVB

Taula 42. Relació de capbreuants amb ofici vinculat al mar (mariners i pescadors) (1418)

nom	ofici	tinences	procedència	ref.
Arnau Amat	mariner	cases	comprades a na Arenyona	27v
Joan Amat, fill de Bonanat Amat, batlle	mariner	vinya i camp a la Madriguera		39r
Pere Amat	mariner	cases on està		28v
		gran camp a Aiguadolç		
		cases	de la seva muller	

7. El treball del mar i la seva gent

		cases al Raval	d'en Totesaus	
Ramon Anglès	mariner	peça de terra a l'Estanyol		23v
Francesc Aravies	mariner	alberg al Raval, al carrer Nou		27r
Pere Avellà	pescador	vinya als Solers		31r
		cases dins els murs		
		maiola	comprada a Antoni Muntaner	
Bartomeu Bosch	pescador	peça de terra a Aiguadolç		28v
		peça de terra al Roatell		
Pere Bosch	pescador	peça de terra al Terme	de na Catalina, muller sua	14v
		peça de terra a les Boades		
		peça de terra a les Boades		
		vinya a Recreus		
		peça de terra a Roatell		
Antoni Carbonell	mariner	alberg dins els murs		23v
		peça de terra al Codolet		
		celler davant l'alberg		
		peça de terra a la Calaforn		
		peça de terra a la Pastera		
		codolar prop el portal d'en Galiot		
Pere Carbonell	pescador	vinya a l'Espluella		
		peça de terra a l'Espluella		
		peça de terra a l'Espluella		
Francesc Collell	mariner	cases al Raval		32r
		cases	del seu avi	
Llorenç Company	pescador	cases al cap de la Vila	del seu sogre	4r
Jaume Font, fill de Pere Font, calafat	pescador	cases al carrer Nou		26v
		peça de terra a Santa Maria del Vinyet	comprada a na Roberta del carrer Nou	
Joan Gausech	mariner	peça de terra als Solers		18v
		hort		
Arnau Gibert (o en Joanet, fill seu, del qual és curador Joan Gibert, pescador)	pescador	vinya al Codolet		34r
		cases al carrer de la Rectoria		
		cases davant les seves cases	del seu sogre	
Joan Gibert	pescador	hort		11v
		vinya a Aiguadolç		
		peça de terra als Companys	fou masia Bernat Pagès	
		peça de terra als Companys		
		vinya a Aiguadolç	comprada a Pere Xifre	
		peça de terra als Companys		
		vinya	comprada a Antoni Vidal	
		peça de terra camp als Solers	compada a Joan Gassó compada a en Moler	
Bartomeu Guitart	mariner	peça de terra a l'Espluella		31v
Bartomeu Messeguer	pescador	cases al Raval, al carrer Nou		36r
Jaume Moles	mariner	masia, al Terme	de Berenguer d'Espadamala, avi seu	19r
		cases dins els murs	de Guillem Moles, pare seu	
		cases prop la capella de Sant Joan	de Guillem Moles, pare seu	
		peça de terra a Roatell		
		peça de terra al Terme		
		peça de terra	fou de Guillem d'Olivella i de Guillem Carbonell	

Pere Muntalegre	mariner	cases al Raval, al carrer Nou		37r
		vinya a Recreus		
Francesc Novella	pescador	cases dins els murs		34v
Guillem Ortola	mariner	peça de terra a Riba Roja		21v
		peça de terra	donació d'Eulàlia Giberta, sogra seva	
		peça de terra	compada de Romeu Roig	
Joan Paulega	mariner	alberg amb hort al Raval		23r
Joan de Quart	mariner	vinya a la Madriguera	compada a Vicenç Capeller	27v
		hort al port de Jaume Coll	era d'en Granada	
		2 trossos de vinya	comprades a Antoni Ferrer	
Pere Riba	mariner o hostaler	alberg que abans eren dos al carrer Nou		24v
		cases petites davant l'alberg el que fou d'Arnau des Coll		
		vinya a la Madriguera		
		casa petita descoberta	comprada d'en Pere Romeu	
Bartomeu Riera	mariner	mas Padrosell		7v
		terra a l'Abellar		
		cases prop de l'Hospital		
		cases on està que es tenen amb el mur		
		2 peces de terra al Llentiar	eren d'en Bartomeu Piquer	
Romicó Roig	mariner	vinya al mas d'en Marí		18r
		peça de terra a Santa Maria		
		cases al carrer de la Rectoria	eren d'en Guillem Piquer	
Antoni Samar	mariner	peça de terra als Ferrers		13r
Bernat Samar	mariner	peça de terra a les Boades		29v
		coma	era de la masia de n'Escofet	
Jaume Segarra	mariner	cases al Raval	comprades de Joan Llobet	26v
		peça de terra al Coll		
Guillem Vilanova	pescador, abans sabater	vinya a l'Argilagosa		31r
Pere Xifre (o el seu gendre que és a Castellet)	pescador	pati de cases descobert al Raval		22v

Taula 43. Relació d'homes dedicats a oficis de mar (1342-1418)

nom	cognom	ofici	anys documentat
n'	Alemanys	pescador	1363
Arnau	Amat	mariner	1418
Joan	Amat	mariner	1418
Pere	Amat	mariner	1410-1418
Ramon	Anglès	mariner	1418
Francesc	Aranyes	mariner	1418
Bernat	Arnau	mestre d'aixa / fuster	1358-1366
Bernat	Arnau	fuster	1387-1391
Pere	Avellà	pescador	1418
Guillem	Bertó	pescador	1360
Francesc	Bilus	mariner	1409
Bartomeu	Bosch	pescador	1409-1413
Jaume	Bosch	pescador	1415
Joan	Bosch	pescador	1418

7. El treball del mar i la seva gent

Pere	Bosch	pescador	1410-1418
Pere	Bosch	pescador	1360-1363
Pere	Bosch	pescador	1378-1394
Pere	Brugués	pescador	1360-1362
Bernat	Brunet	boter	1409-1418
Pere	Busquet	boter	1418
Antoni	Capeller	pescador	1412
Bernardí	Capeller	pescador	1412
Bernat	Capeller	pescador	1342-1344
Bernat	Capeller	pescador	1378-1404
Jaume	Capeller	pescador	1344
Pere	Capeller	pescador	1377-1392
Pere	Capeller de la Riera	pescador	1360-1378
Pere	Capeller de la Vila	pescador	1360-1377
Antoni	Carbonell	mariner	1418
Guillem	Carbonell	pescador	1360-1363
Monet	Carbonell	pescador	1377-1404
Pere	Carbonell	pescador	1418
Ferrer	Clapers	fuster	1372
Pere	Clapers	mariner / patró de barca	1414-1418
Guerau	Coll	pescador	1397-1402
Jaume	Coll	pescador	1399-1404
Jaume	Coll	pescador / mariner	1360-1376
Francesc	Collell	mariner	1418
Antoni	Company	pescador	1409
Llorenç	Company	pescador	1418
Ponç	Ferrer	fuster	1376
Pere	Font	calafat	1409
Pere	Font de l'Església	mariner	1409-1418
Jaume	Font, f. de Pere Font	pescador	1415-1418
Bernat	Font, oriund de Vilafranca	pescador	1417
en	Francesc	boter	1389-1409
Joan	Gausech	mariner	1418
Antoni	Gibert	pescador	1361
Antoni	Gibert	pescador	1397-1399
Arnau	Gibert	pescador	1391-1393
Bonanat	Gibert	pescador	1345
Jaume	Gibert qui està a l'arena	pescador	1342
Jaume	Gibert	pescador	1342-1344
Jaume	Gibert	pescador	1394-1404
Jaumet	Gibert	pescador	1354-1355
Joan	Gibert	pescador	1409-1418
Pere	Gibert	pescador	1360-1362
Pere	Gibert	pescador	1409
Romicó	Gibert	pescador	1391-1404
Romeu	Gibert	pescador	1363-1392
Pericó	Gibert de la Plaça	pescador	1412
Bartomeu	Guitart	mariner	1418
Pere	Llobet	barquer / patró de barca	1346-1388
Bernat	Llorenç	mariner	1346
Pere	Marí	boter	1343
Bartomeu	Messeguer	pescador	1409

Jaume	Moles	mariner	1418
Jaumet	Moles	mariner	1412
Pere de	Montalegre	mariner	1418
en	Novella	pescador	1392-1404
Ferrer	Novella	pescador	1415
Francesc	Novella	mariner	1388-1412
Pere	Novella	mariner	1393
Monet	Olivella	pescador	1386-1392
Jaume	Ombert	pescador	1344
Guillem	Ortolà	mariner	1418
Pere	Ortolà	boter / fuster	1385-1418
Guillem	Otger	pescador	1344
Jaume	Otger	pescador	1342
Bernat	Pagès	pescador	1409
Guillem	Paulega	pescador	1413
Joan	Paulega	mariner / patró de barca	1417-1418
Pere	Prats	pescador	1361-1362
Joan de	Quart	mariner	1418
Pere	Riba	mariner / hostaler	1418
Bartomeu	Riera	mariner	1418
en	Rigualdo	pescador	1344
Bartomeu	Robert	mariner	1418
Bernat	Robert	pescador	1387-1388
Pere	Robert	barquer / pescador	1357-1361
Monet	Roig	mariner	1418
Romeu	Roig	mariner / pescador	1409-1418
Romicó	Roig	mariner / pescador	1391-1418
Antoni	Samar	mariner / pescador	1414-1418
Bernat	Samar	mariner	1391-1418
Romeu	Samar	mariner	1342
Jaume	Segarra	mariner	1418
Pere	Valent	barquer ciudadà de Barcelona	1389
Guillem de	Vilanova	pescador (abans sabater)	1418
Bertran	Vilar	pescador	1344
Pere	Xifré	pescador	1409-1418

8. EL CRÈDIT PRIVAT I L'ENDEUTAMENT

Fins ara hem analitzat com s'organitzava la universitat per a gestionar les seves necessitats i obtenir els recursos necessaris, en la qual participaven principalment les famílies amb més tradició del terme, i hem vist també les activitats desenvolupades per una part significativa de la població, la gent de mar. Hem descrit, doncs, els àmbits en què participava una part important de la comunitat, però hi ha un darrer àmbit que implicà a tots els membres de la comunitat, sense distinció d'ofici, nivell econòmic o estatus social. Parlem del crèdit privat, és a dir, el crèdit pactat entre particulars, i la morositat que sovint es produïa davant l'impagament d'allò degut. Socialment, el crèdit era una obligació “moral” dels rics envers els necessitats (Furió 2006, 23), encara que no eren només els més pobres els que devien, com tampoc no eren només els més rics els que prestaven. Perquè, com diu García Marsilla (2002, 19), «todo el mundo vivía endeudado de alguna manera, desde el rey al más modesto artesano o campesino, pasando por la nobleza, las grandes fortunas mercantiles, las instituciones eclesiásticas y los gobiernos municipales». L'acte de fiar en una venda o de prestar una certa quantitat de diners a un familiar o veí o, des de l'òptica contrària, el fet de deure jornals a un treballador o el valor corresponent a la part d'una barca comprada era un fet més que quotidià, en un context en què res o quasi res no es pagava immediatament. En una societat rural com la que estem observant, tothom era susceptible d'estar a una banda o a l'altra de la “barrera”.⁷³⁵

⁷³⁵ El crèdit privat i l'endeutament és un tema que ha cridat l'atenció darrerament. Potser el principal referent són les actes de les Jornades de Flaran, celebrades el 1995, en què van participar especialistes de tot Europa

S'ha de tenir present que, més enllà dels circuits de crèdit tradicionalment estudiats, n'hi ha molts d'altres, i és important saber la funció que desenvolupava cada un d'ells en la vida econòmica i social de l'època (Sánchez Martínez 2007, 11). Com veurem en les següents pàgines, i a diferència d'altres realitats, el crèdit en una comunitat rural com la de Sitges era facilitat no tant per professionals del préstec sinó sobretot pels propis veïns i familiars, que actuaven potser solidàriament, potser ajudant “per si un dia havien de ser ajudats”, potser moguts pel benefici que els podia donar un interès encobert, com a complement de les seves activitats.

Per analitzar aquest aspecte de la societat sitgetana baix medieval i per extensió, de la societat rural d'aquells temps, ens seran d'especial utilitat la documentació notarial i els llibres de cort. Ens mourem, doncs, en dos dels espais on s'articula el crèdit: l'escrivania notarial, on era legitimat, i la cort, on alhora es legitimava i es resolien els conflictes que se'n derivaven, sense oblidar-nos del tercer espai del crèdit, el mercat i el carrer, que és on es negociava (Denjean 2006, 260). Seguirem, per tant, el crèdit des del moment en què s'originava fins el moment en què acabava, un procés que a vegades podia allargar-se durant anys. Mentre els manuals notariais contenen documentació purament de tipus econòmic, els llibres de cort aporten, a més, l'activitat de la justícia civil lligada al crèdit. Deixant per escrit els seus contractes tant en els llibres notariais com els de cort, el creditor tenia, teòricament, més garanties que allò que se li devia li seria retornat, perquè s'hi concretaven una sèrie de clàusules que constrenyien el deutor a pagar. D'aquesta manera, el creditor es sentia protegit per un sistema judicial capaç de garantir el compliment de les operacions de crèdit (García Marsilla 2008b, 615). Es considera habitualment que els

(Berthe 1998) i, més recentment, les actes de la taula rodona organitzada a la fundació Hugot del Collège de France el 2003 (Claustre 2006). A Itàlia, a més de la tasca duta a terme pel Centro Studi “Renato Bordone” siu Lombardi, sul credito e sulla banca, d'Asti, que publica les actes del seu congrés anual (p. ex. Boschiero/Molina 2004), des de la Universitat de Bologna i la Fondazione del Monte s'han dut a terme diversos estudis sobre el crèdit solidari i el fenomen dels *monti* sorgits des de principis del segle XV (Carboni/Muzzarelli 2008; 2009). El 13 i 14 de setembre de 2012 es va celebrar a Bolonya (Itàlia) unes jornades internacionals d'estudi dedicades a les «Reti di credito. Circuiti informali, impropri, nascosti (secoli XIII-XIX)», organitzat pel Centro Studi sui Monti di Pietà e sul Credito Solidaristico de la Fondazione del Monte di Bologna. A nivell de la Corona d'Aragó la majoria de treballs s'han dut a terme de la Universitat de València, des dels treballs pioners de Furió (1982, 1993; 1998; 2006 entre d'altres) i, més recentment, de García Marsilla, del qual destaca el seu estudi sobre el crèdit a la ciutat de València (García Marsilla 2002). El 2008 es va celebrar, també a la Universitat de València, el Col·loqui Internacional dedicat a les “Pautes de consum i nivells de vida al món rural medieval” (18-20 setembre 2008). En el context català, són interessants, per a l'estudi del crèdit a llarg termini, la tesi doctoral de Daniel Rubio sobre el censal mort (Rubio 2003) i els precedents i posteriors articles publicats sobre el tema (Rubio 1995; 1996; 2007). En aquest sentit destaquen també les aportacions de Josep Hernando sobre la licitud moral d'aquest tipus de crèdit. Són molts els treballs publicats durant la dècada dels 80 i 90 d'aquest autor, només detaquem Hernando 1983; 2007). Darrerament, des de la Universitat de Girona i el CSIC s'està plantejant l'estudi del *Crèdit i la morositat a la Catalunya nororiental* a la baixa edat mitjana, del que es van presentar alguns resultats en un seminari celebrat a Girona el novembre de 2011.

contractes de major valor es formalitzaven davant de notari, mentre que en els establerts davant de la cort senyorial, que suposaven quantitats menors, s'evitava el pagament dels honoraris dels notaris, que en ocasions podien superar el propi valor del deute (Furió 1998, 145).

A més, no podem oblidar que una part d'aquest crèdit –major o menor, que no podem quantificar– es contractava de manera oral⁷³⁶ o, com a molt, s'anotava en els llibres de comptes privats,⁷³⁷ un àmbit per on fluïen les petites, però essencials, transaccions quotidianes. Els artesans sovint creaven línies de crèdit als seus clients més habituals, que a vegades tardaven anys en ser saldades (Vela 2005, 554-562). Aquestes línies de crèdit consistia en que un venedor de béns a la menuda o de mà d'obra obria un compte al seu client, de manera que aquest es podia emportar el producte venut o rebre el servei contractat sense haver de pagar-ho al comptat. Aquests contractes, anomenat crèdit informal o crèdit no-formal, són molt difícils de constatar i en el cas dels contractes orals, impossibles de conèixer per la seva pròpia naturalesa. Només ens n'ha arribat notícia en el cas que, a posteriori, es formalitzessin per escrit o que hi hagués una denúncia davant la cort que el fes aflorar. El setembre de 1343, per exemple, el matrimoni format per Romeu Gibert i Arsenda decidia, per motius que desconeixem, potser pressionats pels seus creditors, deixar constància davant notari del compromís de pagar el dot de la seva filla Arsenda, casada des de feia temps amb Bernat Triter, pacte que en el seu moment va concretar-se de paraula.⁷³⁸ Segons Rocha (1999, 173-176), que analitza el cas de la Lisboa del segle XVIII, aquest crèdit oral tenia quatre aspectes fonamentals: la confiança i la reputació individual, perquè es fonamentaven en la paraula donada i no en un paper escrit ni certificat pel notari; la seva fragilitat i els litigis que se'n derivaven, començant per les negociacions informals, fins a arribar als tribunals; la naturalesa de les relacions entre creditors i deutors, que devien anar lligats molt més a una proximitat física (veïnatge, etc.) que no pas al seu estatus social; i finalment, les funcions que complien aquestes pràctiques no formals del crèdit, com ara els mecanismes de reciprocitat entre parents, amics i veïns. Les implicacions socials que tenia aquest crèdit oral es poden fer extensius a la resta de

⁷³⁶ En un altre àmbit geogràfic i temporal (la Lisboa del segle XVIII), però també molt significatiu, és el cas explicat per Rocha (1999).

⁷³⁷ Especialment el crèdit al consum, la compra diària que suposava petites quantitats en metàl·lic, es el que es veia afectat per aquests sistemes lluny de l'escriptura pública. Un exemple d'aquest sistema de comptes privats el trobem en Vela (2003; 2007), García Marsilla (2002, 71-76). Segons les Corts de 1271 i fins la derogació d'aquesta llei el 1329, els llibres comptables de canvistes i drapers o mercaders eren suficients per demostrar deutes de quantitats inferiors a cinquanta sous (García Marsilla 2002, 73).

⁷³⁸ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1342, f.17r-18v.

crèdit, especialment en una petita comunitat rural, on la coneixença i la confiança –o la desconfiança– n’eren elements indestriables.

Com veurem, la major part de la documentació notarial, relativa al moment de creació del crèdit, es refereix sobretot a crèdits de més gran envergadura econòmica, lligats especialment a inversions en activitats productives i a l’economia familiar. Els crèdits destinats al consum i els deutes d’un valor monetari menor, en canvi, els trobarem sobretot en els llibres de cort, especialment entre els clams, relacions de saig i execucions de béns, que només es produïen quan hi havia hagut un impagament

Aquest capítol, doncs, està dividit en tres apartats. En el primer analitzarem les diferents tipologies documentals del crèdit en el moment de la seva creació, i en el segon apartat veurem quins processos, en l’àmbit de la justícia senyorial local, emprenien els creditors per a recuperar allò que havien prestat. En el darrer apartat mostrarem alguns exemples concrets, en què hem pogut seguir el recorregut d’aquests crèdits i deutes i, sobretot, dels seus protagonistes.

8.1 La creació del crèdit: obtenció de líquid i forma de pagament

Les diverses formes de crèdit i endeutament es presenten des de començaments del segle XIII com a variants d’un mateix problema: la falta de numerari disponible i, consegüentment, la impossibilitat de pagar al comptat. Aquesta situació es solucionava amb diverses fórmules, que corresponien bé al moment de la concessió d’un crèdit o préstec per a obtenir líquid, fos per pagar deutes pendents o per fer una inversió en la pròpia explotació, bé per la impossibilitat de pagar al comptat en una transacció, amb la consegüent creació d’un deute. Les formes contractuals que podia prendre aquesta situació eren molt variades: préstecs, comandes, vendes a carta de gràcia i debitoris i obligacions de cort són les que hem trobat a la documentació consultada. Com veurem, es tracta majoritàriament de crèdits a curt termini, és a dir que havien de ser retornats en uns terminis que no acostumaven a anar més enllà d’un any, i que predominaven respecte al crèdit a llarg termini. D’aquest darrer tipus en trobem molt pocs exemples, tot i ser un moment, en el context general del segle XIV, que és el de consolidació dels censals morts i els violaris, que són els exemples clàssics de préstec a llarg termini, instrument molt utilitzat

tant per particulars com per les finances públiques, que en canvi són poc presents a Sitges.⁷³⁹

Les garanties del pagament: clàusules penals i obligatòries, penyores i fermances

Els contractes firmats davant notari, com la resta de documents notariaus, i també aquells que es registraven al llibre de cort incloïen una sèrie de clàusules que implicaven certs compromisos en cas d'incompliment. Es tractava de clàusules penals –és a dir, que contemplaven penes pecuniàries, com el terç de cort–, i clàusules obligatòries, que comportaven el compromís del propi patrimoni (Furió 1993,148). Amb aquestes clàusules el deutor feia caució, és a dir assegurament o garantia, que, en cas de no saldar el deute en el termini acordat, es faria efectiu el pagament a través d'altres vies.

Un d'aquestes clàusules és l'obligació dels béns. El deutor obligava «*vobis et vestris* –al creditor– *omnia bona nostra, mobilia et immobilia, habita et habenda, ubique sint et ubicumque*».⁷⁴⁰ La obligació general de béns era fa fórmula habitual, però també trobem casos particulars d'obligacions especials de béns. El 1343, després de reconèixer que Guillem Banyols de Sitges li havia fet un préstec o *muutum* de (només!) 16 sous, Bernat de Quart, de Ribes, prometia tornar-li la quantitat prestada en espècie, és a dir amb 4 quarteres d'ordi en el temps de les següents messes i, a més d'obligar tots els seus béns, obligava especialment tres ovelles i un anyell que tenia a casa seva.⁷⁴¹

Aquestes obligacions també anaven acompanyades, genèricament, de la renúncia a «*omni iuri, legi, consuetudini contra hec repugnantibus*»,⁷⁴² i en ocasions incloïa la pena de terç, que s'havia d'escripturar en un llibre de cort,⁷⁴³ en virtut de la qual, en cas d'incompliment, el

⁷³⁹ Només hem localitzat una creació i venda d'un censal mort i una creació i venda de censal mort i de violari. El censal mort el coneixem de manera indirecta a través d'una donació de la pensió d'aquest censal mort (1407, gener, 28. ACB, 4-70-50). I també hem localitzat un mateix document en el qual un matrimoni crea, per una banda, un censal mort de pensió de 5 sous censals anuals, i, per l'altra banda, un violari de pensió de 9 sous censals anuals. El preu de venda total és de 7 lliures i 3 sous (1390, gener, 31. ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss. XIV-XV, II, 1390, f.12r-14r. Apèndix I, doc. 387).

⁷⁴⁰ 1343, febrer, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.14v-15r

⁷⁴¹ «*et specialiter obligo vobis et presenti tres oves et unum agnum, quas et quem habeo in hospicio meo*». 1343, maig, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.25r-v. Apèndix I, doc. 83.

⁷⁴² 1343, febrer, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.14v-15r.

⁷⁴³ Que podia ser a la cort del lloc de residència del creditor, del deutor o del lloc on s'havia fet el tracte. En la venda que Berenguer Puges i Maria, del terme de Ribes, feien a Asbert Torre, de la vila de Sitges, d'un censal mort i un violari, el matrimoni «*scripsimus vobis predictas pensiones censualis mortui et violarij, sub pena tercii, in libro baiuli castri de Ripis*». 1390, gener, 31. ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss. XIV-XV, II, 1390, f.12r-14r. Apèndix I, doc. 387. En alguns llocs, en canvi, l'escriptura de terç s'inscrivía en els llibres de terços, que conformaven registres a part. En una carta enviada pel batlle de l'Arboç al batlle de Sitges, s'informava d'una obligació feta per part un veí de la vila a favor de Samuel Gràcia, jueu de l'Arboç, i inscrita en el «llibre dels terços de la nostra cort» [de l'Arboç]. ACB, PA, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.12v.

deutor havia d'incrementar en un terç el preu del deute a favor de la cort o del tribunal. Així, l'obligat es convertia en deutor del fisc i podia ser empresonat pel deute (Arnall/Pons Guri 1993, vol.I, 680).⁷⁴⁴ Font Rius (1992, 45) defineix aquest terç com l'aranzel a pagar per la intervenció de la cort en el judici. Aquesta clàusula va ser un mètode eficaç per reduir el risc d'impagament, motiu pel qual va agumentar la seva popularitat entre les clàusules incloses en els documents fets davant notari (Rubio 2007, 252).

La dona casada jugava en aquest àmbit un paper important. Per la opció dotal, Jaume I disposà el 1241 que, en cas de que el marit estigués obligat per deutes o fiances, les dones de les ciutats i viles no reials tinguessin dret a rebre, abans que ningú, el dot i l'esponsalici⁷⁴⁵ en béns immobles, mentre que els jueus i altres creditors fossin compensats en béns mobles.⁷⁴⁶ Dit d'altra manera, la dona era considerada la primera creditora del seu marit i per tant no es podien executar els béns d'aquell sense garantir el seu dot. Tot i això, a la pràctica aquesta llei quedava anul·lada des del moment que la dona firmava al costat del seu marit en un contracte creditici (Brocà 1985, 362). A més, després que el matrimoni signant obligués els béns i renunciés a qualsevol dret conjuntament, la dona ho feia de manera individual i específica: «*et specialiter ego, predicta Francischa, cerciorata de iure meo per notarium infrascriptum, renuncio quantum ad hoc doti, sponsalicio meo et iuri ypothecarum mearum et auxilio Velleyani et Senatus Consultii*».⁷⁴⁷ Les renunciés de la dona incloïen pràcticament sempre aquesta darrera renúncia, al benefici Vel·leia Senat Consult, que declarava nul·les les fiances atorgades per dones (Miquel 1995, 274). D'aquesta manera, la dona era susceptible de ser també fiadora del seu marit i, per tant, de ser embargada. Com a afegit a aquesta renúncia, es podia incloure també la renúncia a l'autèntica «*si qua mulier*», que disposava com a excepció a l'anterior llei que fos acceptada una finça feta per una dona casada a favor del

⁷⁴⁴ Almenys en un cas documentat, però, aquesta pena de terç s'havia de repartir a mitges entre el senyor del castell i el creditor: «*obligamus nos sub pena tercii, quod tercium scindere inter lucraretur medietatem dominus castri de Cigiis et aliqua medietatem michi, predicto Raymundo Martorelli*». 1343, juny, 23. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.28v-29r. Apèndix I, doc. 89.

⁷⁴⁵ A la baixa edat mitjana, el dot consisteix en en l'aportació que fa la núvia, mentre que l'esponsalici o donació *propter nuptias* és l'aportació del nuvi, que normalment consisteix en una aportació en diners, tot i que no sempre (Donat, Marcó et alii 2010, 26-34).

⁷⁴⁶ En canvi, les dones de ciutats i viles reials podia elegir si rebre béns mobles o immobles en compensació del seu dot (Lalinde Abadía 1962, 148). Per aquest autor el que feia la pragmàtica era, més que crear un privilegi, limitar-lo, perquè perseguia més la protecció dels creditors que de la dona, perquè pel dret comú la dona podia bloquejar sense cap limitació l'execució dels béns del marit.

⁷⁴⁷ 1343, febrer, 6. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.14v-15r. Apèndix I, doc. 69.

seu marit només en el cas que la fiança revertís en favor de la dona (Ferrer Mallol 2000, 76).⁷⁴⁸

Per altra banda, el *Recognoverunt proceres* assenyalava que s'havien de donar sis mesos per vendre els béns immobles del deutor si jurava que no tenia béns mobles amb què pagar,⁷⁴⁹ i de fet, observem que aquesta regla es segueix en vendes en encant de mitjans de segle.⁷⁵⁰

Tot i això, almenys des de la dècada dels 80, els deutors renunciaven també a aquests drets, així com als privilegis i gràcies concedides pel rei i la reina, l'elongament o *elongamentum*: «*renunciamus eciam espacio sex mensium et alterius temporis quod datur debitoribus pro vendendis honoribus et espacio quatuor mensium quod a lege indulgetur condempnatis in personali accione, et spacium decem et plurium dierum quod conceditur pro pignoris faciendis*» i a «*omni privilegio, gracia et elongamenti et supercedimenti et guidatici obtentis et obtinendis a domino rege et a quacumque persona potesta [...] privilegi et gracias concedendis*».⁷⁵¹ En els llibres de cort aquesta renúncia apareix especificada d'una manera més escueta i en català: «renunciam espay de X dies e de XX e de XXX dies qui's donen per béns movents a vendre, e espay de VI meses qui's donen per béns seents a vendre e a tota gràcia e privilegi e alargament empetrat ho empetrador e atorgat ho atorgador del senyor rey e de la senyora reyna e dels senyors inffants e de tota altra persona qui d'eçò agués poder».⁷⁵²

A més d'aquestes clàusules es podien incloure en el contracte, per tal de donar més fermesa al compromís de retorn del deute, dues altres garanties, les penyores i els fiadors, els quals participaven també en la firma del contracte. En aquests casos, el creditor podia recuperar el deute venent la penyora o bé exigint als fiadors que paguessin allò que el deutor principal no havia pagat. Aquestes garanties no eren obligatòries, tot i que podien ser exigides pel creditor, i per això podem veure que un deutor donava una penyora o bé un o més fiadors, o totes dues coses alhora, o bé cap d'elles.

⁷⁴⁸ «*Et ego eciam Maria, cerciorata de iure meo per notarium infrascriptum, renuncio [...] auctentice «si qua mulier» que est Codice ad Velleyanum, qua auctentica cavetur quod quiam muler se obliguat cum marito vel obliguacioni mariti consenserit quod huiusmodi obliguacio vel consensus non valet nisi manifestes probetur peccuniam ipsam ipsius mulieris utilitatem fore converssam*». 1390, gener, 31. ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss.XIV-XV, II, 1390, f.12r-14r. Apèndix I, doc. 387.

⁷⁴⁹ «*Item quod vicarius donat sex menses pro vendendis honoribus debitoris, qui iurat se non habere res mobiles, de quibus possit creditori satisfacere*». *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, Vol. II, Lib. I, Tít. XIII, Cap.XXI.

⁷⁵⁰ «*ad instanciam creditorum seu alia ius [...], transacto spacio sex mensium michi dato per honoribus vendendis, cum non sint bona mobilia in dicta cura de quibus possit satisfacere creditoribus antedictis, exposui venerabilem Guilelmmum de Canoves, sagionem et publicum curitorem ville castri de Cigiis, quemdam ortetum...*». 1357, maig, 29. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. Notarial, segle XIV, quadern 2, f.8v-9v. Apèndix I, doc. 181.

⁷⁵¹ 1390, gener, 31. ACB, Pia Almoïna, Testaments, ss.XIV-XV, II, 1390, f.12r-14r. Apèndix I, doc. 387. Aquests drets apareixen compresos en els *Costums de Girona de Tomàs Mieres* (2001, 195).

⁷⁵² 1385, març, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384, f.19v. Apèndix I, doc. 240. Tot i això, Jaume I va establir el 1234 que no valgües cap allargament (*elongament*) de deute concedit pel rei si el deutor no donava caució al creditor (*Constitutions y altres drets de Cathalunya*, Vol.I, Lib.I, Tít.XXIV, Const.I).

Les penyores eren *garanties reals* (Miquel 1995, 237) que podien consistir tant en un bé moble com immoble del deutor, que s'entregava al creditor en el moment de creació del deute.⁷⁵³ Quan aquestes penyores eren béns mobles sovint no quedaven documentades, cosa que sí passava, en canvi, amb l'empenyorament de béns immobles. En el cas d'aquests darrers, documentem en la majoria de les ocasions, per al cas sitgetà, l'empenyorament de vinyes. El creditor tenia sobre aquest bé una sèrie de drets i deures. Com era costum, estava obligat a «*putare et cavare dum ipsam tenueritis*» i sovint havia de pagar el cens o censos al senyor —a no ser que s'indiqués el contrari—. Sovint s'inclouia també que pogués empenyorar aquell bé si volia recuperar la quantitat prestada i es pactava que, durant el temps que tingués la penyora, es pogués quedar amb els fruits que en sortissin, que podien considerar-se com a pagament del deute o bé no.⁷⁵⁴ Pel que fa als béns mobles, eren normalment d'un valor elevat, que haurien estat equivalents al valor del deute, sobretot robes i peces de vestir, armes i estris de cuina.⁷⁵⁵ També documentem, excepcionalment, l'empenyorament de censos. El 1342, després de rebre un préstec de 150 sous, Ramon Company i la seva muller Francesca empenyoraven al creditor, Bernat Colomer, 5 sous i una quartera d'ordi censals que ells rebien de Jaume Roig i una quartera d'ordi censal que rebien de Pere Granada des Palou, dels quals Colomer podria disposar fins que li retornessin el préstec.⁷⁵⁶

En el cas que el deutor hagués presentat un fiador, aquest actuava de *garantia personal*, també dita *fiança personal* o *fermança*. És a dir, el propi fiador s'erigia com a garantia o fiança d'una altra persona, responnent-ne a títol personal i amb tot el seu patrimoni. El fiador es podia alliberar d'aquesta obligació si s'estipulava que gaudia del benefici romà de l'excussió de béns. En aquest cas, el creditor es dirigia en primer lloc als béns del deutor, i si no obtenia cap resultat o bé no s'arribava a la xifra deguda, es podia adreçar al fiador, tot i que no a tot arreu s'aplicava aquest costum.⁷⁵⁷ L'habitual en la tradició catalana era que el fiador obligués els seus béns conjuntament i de manera solidària amb el venedor del crèdit, a través de la

⁷⁵³ L'estudi d'Aleixandre (2006), que analitza els béns empenyorats en préstecs en moneda concedits per jueus entre el segle XIII i XIV a Vic, la Bisbal d'Empordà, Cardona i l'Aleixar, posa de manifest, en canvi, que la major part dels béns donats en penyora eren béns immobles, normalment cases propietat dels deutors, i deutoris, seguits a distància per diners en efectiu i collites de vinya.

⁷⁵⁴ 1342, octubre, 10. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.1v-2r. Apèndix I, doc. 54.

⁷⁵⁵ Es tracta especialment de peces de vestir: una corretja d'argent, per un deute de 50 sous; un curtapeu verd; una gonella vermella; un conjunt de mantell, cota, gonella i calces, tots de dona, per valor d'11 lliures i 2 sous i mig; un cot, per valor de 5 florins; i una gonella meitadada, juntament amb una llança, dins del grup de les armes. D'estris de cuina, una caldera d'aram. També s'empenyora mobiliari, com una caixa.

⁷⁵⁶ 1343, febrer, 6. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.14v-15r. Apèndix I, doc. 69.

⁷⁵⁷ Montagut (1999, 125). A alguns llocs, com per exemple a Conesa (Conca de Barberà) els costums imposaven que el creditor es dirigís en primer lloc al deutor principal pel cobrament del seu crèdit, i només si aquest fallava pogués actuar contra el fiador, encara que aquest hagués renunciat al seu benefici d'excussió de béns (Font Rius 1988, 132).

renúncia a l'*epistola Divi Adriani*.⁷⁵⁸ Per la renúncia a aquest benefici, el creditor es podia dirigir a aquest fiador, directament i com en primer lloc, per complir l'obligació fiançada.

En alguns llocs, les obligacions del fiador finalitzaven en un termini fixat en un nombre determinat d'anys, com a l'Arboç, on un privilegi de 1344 establia que els fiadors només tenien responsabilitats durant cinc anys, i un cop passat aquest temps, se'ls considerava lliures de tota obligació (Conde 1991, doc. 51). El fiador també es podia alliberar de la seva obligació en altres dos casos: si el deutor havia venut fraudulentament els seus béns (per exemple, a preus baixos), o si la garantia estava concertada per un màxim de tres anys i el clam es presentava passat aquest temps (Serrano Daura 1994, 266). En el contracte de crèdit, doncs, podia quedar establert el període de durada de la fermança, caducitat que el fiador podia fer valer en el cas que es produís alguna modificació en el contracte. D'aquesta manera, quan Arnau Muler i la seva muller Francesca van vendre a Saura Xifrena dues quarteres de forment censals amb carta de gràcia a nou anys i van posar com a fiadors Guillem Llorens i Romeu Peiró, aquests van accedir-hi amb la condició que passats els nou anys fossin desobligats de la fermança. Passat els nou anys, i donat que la venda de les quarteres censals havia passat a ser perpètua, en Llorens, l'únic dels dos fiadors que quedava viu, va reclamar que se'l desobligués de la fermança, dient que, si no es feia així, demanaria l'assignació d'un jutge que fes justícia.⁷⁵⁹ A banda, en ocasions, a continuació de la firma d'un contracte de crèdit que incloïa fiador o fiadors, els deutors principals firmaven una promesa assegurant a aquell o aquells que no sofririen cap perjudici.⁷⁶⁰

Les diverses maneres de concretar el crèdit

En època medieval, les tipologies documentals relatives al crèdit són molt variades. En la documentació sitgetana, concretament, hem documentat el *mutuum* o préstec, la venda de censos a carta de gràcia, la comanda, el debitori i l'obligació. D'entrada, és interessant observar que algunes tipologies són específiques o molt més comunes en els llibres de notarians o bé els llibres de cort, els dos àmbits de referència de la formalització del crèdit.

⁷⁵⁸ L'*epistola Divi Adriani* permetia que el fiador demanat exigís que el creditor dividís el deute entre els deutors o fiadors i els demanés només la part proporcional del deute que correspongués a cadascun. Quan es renunciava a aquest benefici, s'obria la possibilitat que el creditor exigís el pagament de la totalitat del deute al deutor o fiador més solvent (Ferrer Mallol 2000, 75). La obligatorietat d'incloure aquesta clàusula venia especificada en ordinacions com les de Perpinyà (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, capítol 1.5).

⁷⁵⁹ 1385, desembre, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.14v. Apèndix I, doc. 253.

⁷⁶⁰ 1346, octubre, 21. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.6r

Mentre era habitual registrar deutoris tant davant notari com davant l'escrivà de cort, els préstecs, les comandes o les vendes a carta de gràcia són molt més habituals de la notaria.

tipologia	llibres de cort	llibres notarians	% total
Mutuum o préstec	9	30	13,73%
Venda de censos a carta de gràcia	1	39	14,09%
Comanda-dipòsit	7	27	11,97%
Debitori	50	22	25,35%
Obligacions	99	-	34,86%
TOTAL	166	118	100%

Els mutua o préstecs

El *mutuum* o préstec va tenir una àmplia difusió fins a meitats del segle XIV, essent fins aquell moment la forma de crèdit més extesa de l'època (Garcia Marsilla 2002, 40). Es tractava d'un contracte en virtut del qual una persona lliurava a una altra una quantitat determinada, normalment en diners però a vegades també en objectes fungibles, amb l'obligació per part del receptor de restituir un bé semblant, del mateix gènere i de la mateixa qualitat (Montagut 1999, 119). Malgrat les condemnes dels moralistes, sovint incloïen un interès, que estava fixat teòricament en un 12%,⁷⁶¹ malgrat que a la pràctica podia ser molt més alt. Tot i això, no hem pogut identificar en el cas de Sitges cap document de préstec que inclogués aquest interès explícitament. Es formalitzava com un reconeixement del deute («*ego confiteor et recognosco debere vobis...*»), en el qual s'especificava que s'havia rebut *ratione* o *causa mutui*. No s'explicava pràcticament mai en què s'havien d'utilitzar aquells diners, només se'n coneix la funció quan s'especifica que es requeria per a una emergència, per pagar deutes pendents —«*misimus eos in solucione debitorum nostrorum*»⁷⁶² o bé per alimentar-se. El 1346, per exemple, Bonanat Estanyol i la seva muller Ermessenda confessaven que Bernat Alegre els havia fet un préstec de 30 sous que necessitaven per al sosteniment de la seva vida.⁷⁶³ Segons García-Oliver (2003, 92), aquests préstecs són els que realment feien mal en el si de les famílies pageses, els que sacsejaven la minsa estabilitat domèstica, quan, «sobtadament i sense dilacions, un pagès necessita diners per comprar

⁷⁶¹Segons la constitució de les corts celebrades el 1235 que, en canvi, fixaven l'interès dels préstecs jueus en un 20% (Brocà 1985, 371).

⁷⁶² 1347, gener, 21. ACB, *Pia Almoïna, Sitges*, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1346, f.23r. Apèndix I, doc. 154.

⁷⁶³ 1346, novembre, 5. ACB, *Pia Almoïna, Sitges*, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1346, f.10v.

farina amb què menjar aquella setmana, per pagar una multa inajornable, per casar-se, per al rescat d'un familiar que ha caigut en captivitat. La urgència és tan apressant com aclaparadora i perillosa».

Normalment, el retorn del préstec es realitzava en moneda, a no ser que el propi contracte concretés que s'havia de fer d'una altra manera. El 1347 Ramon Company i la seva muller Francesca rebien de Bernat Alegre un préstec de 70 sous que li prometien tornar «*in primis vindemiis et continue venturis, scilicet in musto puro*» de manera que li donarien tot el most que obtinguessin de les seves vinyes, calculant el preu de mercat que tingués en aquells moments, i si el seu valor no arribava als 70 sous hi afegirien la resta en vi.⁷⁶⁴ Aquest i altres exemples ens mostren la pobresa d'algunes d'aquestes famílies i les dificultats per obtenir la liquiditat suficient per poder tornar allò rebut en préstec. En moltes ocasions, l'única possibilitat era de retornar-ho amb els productes de la pròpia collita.

Els préstecs, malgrat ser molt més habituals en els llibres notariais que els de cort, no són exclusius de l'àmbit notarial (taula 46). No podem assegurar que els registres de cort no corresponguessin, en realitat, a un document que s'havia fet alhora davant notari, i que servissin, doncs, com a garantia pública en inscriure's a la cort. Tot i això, en el curt període en què es conserven registres notariais i de cort coetanis (de desembre de 1389 a febrer de 1390) no sembla haver-hi una correspondència entre uns i altres. En contra del que es considera habitualment, són els registres de cort els que acumulen quantitats més grans, mentre que els préstecs registrats davant notari comporten sumes més modestes, en ocasions d'uns pocs sous. Cal dir, però, que corresponen a dos moments diferents: mentre els llibres de cort són de la dècada dels 80 del segle XIV, els registres notariais corresponen a la dècada dels 40, quan es traspua una major pobresa i més dificultats de les famílies per tirar endavant.

Taula 45. <i>Mutua</i> o préstecs segons la unitat de registre			
tipus de registre	núm. <i>mutua</i>	total	mitjana per <i>mutuum</i>
llibre de cort	9	2775 s	308 s
llibre notarial	30	2622 s	87,5 s

Generalment, i de manera comuna a tot arreu, els *mutua* tenien uns terminis de devolució molt curts, que en la majoria de casos no superaven l'any (García Marsilla 2002, 43). A Sitges, els préstecs compleixen aquesta norma general, en uns terminis establerts

⁷⁶⁴ 1347, gener, 21. ACB, *Pia Almoïna, Sitges*, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1346, f.23r. Apèndix I, doc. 154.

majoritàriament entre els 5 i 7 mesos i l'any. Algunes vegades (9 casos, un 23%) els deutors es comprometien a retornar el préstec *immediatament* o així que els ho demanés el creditor, mentre que en d'altres s'especifica un retorn a terminis. El novembre de 1346, Francesc Esparreguera i la seva muller Maria prometen retornar a Bernat Llaurador el préstec de 24 lliures que els va fer en tres terminis, és a dir 6 lliures al moment de firmar el contracte, 6 lliures més per Nadal, altres 6 per Carnaval i les 6 lliures darreres per Pasqua.⁷⁶⁵

La presència de fiadors és poc habitual, només es dona en un 5% del total de préstecs, mentre que en un 12% s'estipula l'entrega d'una penyora, per donar major seguretat al creditor. No sabem si hi havia una relació proporcional entre el bé empenyorat i la quantitat donada en préstec, tot i que alguns autors consideren que el valor del que es presta equival generalment a 2/3 del valor del que es demana en garantia (Ruiz-Doménec 1975, 22). Habitualment, la penyora entregada era un bé immoble (Udina 1989, 266) i així és en sis de set casos: quatre vinyes, una coma amb oliveres i una peça de terra. En un sol cas el bé cedit consisteix en 5 sous i una quartera d'ordi censals. La presència d'aquesta penyora immoble coincideix amb els dos casos en què el retorn del préstec es dilata més en el temps (2 i 4 anys), mentre que en els casos restants no s'especifica la data de retorn. Aquesta penyora servia no només de major garantia al prestamista, sinó també, en ocasions, perquè el deutor aconseguís condicions més favorables de préstec. El 1343, Pere Robert sa Sitja, de Campdàsens, pactava amb Ramon Roig que, per un préstec de 80 sous, li empenyorava una vinya amb la condició que li pogués retornar els 80 sous prestats en pagaments de 12 diners cada vegada.⁷⁶⁶

Taula 46. Terminis de devolució dels <i>mutua</i> o préstecs (1342-1390)	
termini	núm. <i>mutua</i>
menys d'1 mes	1
1 mes	2
2 mesos	1
3 mesos	2
4 mesos	2
5 mesos	5
6 mesos	1
7 mesos	6
8 mesos	-
9 mesos	2

⁷⁶⁵ 1346, novembre, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.9r.

⁷⁶⁶ 1343, gener, 3. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Documentació notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.8v.

10 mesos	1
11 mesos	-
12 mesos	5
més de 12 mesos	2

El creditor rebia el control directe d'aquell bé, en podia disposar i quedar-se amb els fruits que produís, motiu pel qual, més que una garantia, la penyora es convertia en una font d'interessos encobert (Fernández Quadrench 1997,

157). En d'altres ocasions, però, aquells fruits eren el propi pagament del préstec: Bonanat Estanyol i la seva dona Ermessenda acordaven amb Bernat Alegre, que els havia prestat 30 sous, que aquest darrer podria collir tot el que Déu li donés de la vinya que li empenyoraven i que, passats 2 anys, el deute estaria saldat i se'ls hauria de retornar la vinya.⁷⁶⁷

La presència d'aquest pagament d'interessos en forma de la cessió dels fruits indica que en els préstecs on no apareixien aquests empenyoraments hi devia haver també un interès encobert, inclòs en el valor declarat del préstec. Per tant, consistiria en un *préstec graciós fingit*, que és el que tant denunciava fra Vicent Ferrer: «Quan hun pobre laurador ve a tu, rich hom, e diu-te: «He sènyer, per amor de Déu presta-me X florins», què respons tu? «Sènyer, en bona hora que·m plau. Bé, quants ne voleu: X?». Vet ací misericòrdia. Mas dius tu après: «Mas veu: quan vindrà lo notari direu que són XII, e tants me pagareu». Vet, açò és crueldat».⁷⁶⁸ Certes construccions retòriques que s'inclouïen en el text dels préstecs, com ara *bona et mera fide*, *pro bono et fino amore* o, en català, *per bona amor* o *per bona voluntat*, camuflaven, d'aquesta manera, l'existència d'un lucre per part del prestamista. Tot i això, no podem descartar per complet la bona voluntat d'algunes persones per a fer préstecs en moments de dificultat. L'octubre de 1389, Pere Comte, vicari de l'església parroquial de Sitges, va bestreure a Gemona Bruneta, viuda de Ferrer Brunet, de Sitges, 53 sous. La dona s'havia d'encarregar de les lleixes i últimes voluntats de Romia Bruneta, de la qual era marmessora i tutora dels seus fills. Però com que «no tenia de present diners» ni en podia tenir sense perjudicar els infants, el vicari, «mogut per la pietat», diu el propi document, li prestà els diners que necessitava. Mai no podrem saber, però, si aquest préstec *piadós* inclouïa, a més, un interès pel “favor” fet.⁷⁶⁹

Les comandes

L'expressió *comanda* té multitud d'accepcions (Martínez Gijón 1964, 33-36): entre d'altres, servia per a operacions comercials, per a fer ingressos en taules de canvi, per a inversions

⁷⁶⁷ 1346, novembre, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1346, f.10v.

⁷⁶⁸ Citat per Garcia-Oliver (2003, 93).

⁷⁶⁹ 1389, octubre, 13. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.108v.

en empreses alienes o com a simples dipòsits (el dipòsit *pur*). D'aquest darrer cas, García Marsilla (2002, 56) parla, fins i tot, de la comanda del cos d'un difunt a mans del capellà, per tal que l'enterrés al cementiri i celebrés les exèquies.⁷⁷⁰ A Sitges, el 1391, Bonanat Godai prenia en comanda, de mans del procurador i del batlle de l'Almoïna, les cases de na Valentina, dues bótes de mena i un carretell, perquè la dona «s'era partida prenys», segons deïa la gent, i els seus béns havien quedat vacants.⁷⁷¹ En aquest cas, l'objectiu de la comanda era, a més, que el dipositari pagués, com de fet feia a continuació, els 18 sous, 7 diners i malla que estaven pendants de pagar de cens. És a dir, l'encomanament d'aquells béns servia el senyor per assegurar-se el pagament dels censos que pertocava de fer a qui havia abandonat els béns. En una ocasió semblant, na Romia Valentina –potser la mateixa Valentina que marxava de la vila prenyada el 1391– comanava a Bonanat Godai alguns béns del seu marit, Valentí Torrent, entre els quals un matalàs i robes de llit, per tal que fossin donades a Valentí «en cas que les deman».⁷⁷² No sabem per què era necessari aquest intermediari, per què Valentina no se'n podia fer càrrec ni on es trobava Valentí en aquells moments, però la tasca del dipositant no era altra que conservar els béns comanats fins que se'n fes reclamació. Hem parlat anteriorment de les comandes comercials, de les quals trobem pocs exemples,⁷⁷³ mentre que documentem un cas interessant de comanda per invertir en negocis aliens. El 1389, Romeu Roig i Gonsalbo Llopis, sastres de Sitges, van rebre del procurador de l'Almoïna, Pere de Conamines, 30 florins en comanda que van prometre invertir «en fill, ab sede e ab altres mercaderies nessesàries en lo lur ofici». Els sastres havien de passar comptes de guanys i pèrdues amb el procurador pel Nadal següent i li havien de tornar els 30 florins «en lo dit guany e en le pèrdua». És a dir, el procurador invertia una quantitat prou substancial en el negoci d'uns artesans de la vila i a un cert risc, amb el pacte de rebre els guanys o córrer amb les pèrdues, en el cas que n'hi haguessin. S'establia, però, que en el cas de perdre-ho tot, els sastres haguessin de tornar la meitat de l'invertit al procurador.⁷⁷⁴ Sembla que el negoci va acabar amb pèrdues, perquè el gener següent els mateixos Romeu Roig i Gonsalbo Llopis, aquest cop acompanyats de la mare

⁷⁷⁰ Amb la deguda distància temporal, hem identificat una comanda semblant entre la documentació notarial sitgetana. Es tracta de l'entrega que el desembre de 1795 Ignasi Oliver, en nom de Josepa Querol, va fer del cos del difunt marit d'aquella, Anton Querol, al vicari de la vila, Joan Serrat, «en verdadera y pura comanda, verdader y real depòsit», prometent-li «que lo dit cadàver restituirà a ell [...] sempre y quant vulla y per dit efecte serà requirit a l'efecte de transferir-lo y aportar-lo en qualsevol part per a enterrar». AHMS, Joan Pau Ferrer i Sala, Protocol 1795, f.162r-163r.

⁷⁷¹ 1391, febrer, 27. ACB, *Pia Almoïna, Sitges*, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.131v.

⁷⁷² Segueix el document una llista de béns que va ser cancel·lada a demanda de Romia perquè «les ha totes venudes». 1384, novembre, 8. ACB, *Pia Almoïna, Sitges*, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384, f.7v-8r. Apèndix I, doc. 234.

⁷⁷³ En relació a aquest tipus de comandes, vegeu, entre d'altres, Sayous (1975) i Madurell/García Sanz (1973).

⁷⁷⁴ 1389, setembre, 6. ACB, *Pia Almoïna, Sitges*, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.105v. Apèndix I, doc. 371.

del primer, que era viuda, firmaven un debitori amb el procurador per raó de 20 florins que li prometien pagar el següent Carnaval sota pena de terc.⁷⁷⁵

En d'altres ocasions, en canvi, la «*pura comanda seu deposito*» era equivalent a un simple préstec⁷⁷⁶ consistia en una entrega d'una suma en diners en mans del dipositari (o deutor), que l'havia de retornar al dipositant (o creditor) quan aquest li ho demanés o tan aviat com fos possible –poques vegades s'especifica un termini concret–. Respecte al préstec, aquesta opció tenia certs avantatges, perquè s'escapava a les limitacions contra el préstec usurari (García Marsilla 2002, 64). Teòricament la quantitat retornada era la mateixa que s'havia donat al principi, però es molt possible que s'hi afegissin els beneficis generats, cosa que suposava, altre cop, un interès encobert (Ladero Quesada 1986, 30).

L'incompliment de l'obligació de restituir el dipòsit suposava, a Catalunya i Aragó, l'empresonament del dipositari-deutor fins a la devolució de la comanda (Martínez Gijón 1964, 56).⁷⁷⁷ Per això, l'agost de 1387, Ferrer Messeguer i el seu fill Antoni prometien de pagar a un draper de Vilafranca, abans del dia de Sant Miquel, tot el que devien els seus pares i avis, respectivament, que eren a la presó del castell, per raó d'una comanda.⁷⁷⁸ Les dificultats econòmiques, i potser també les amenaces del dipositant-creditor d'empresonar-los, constrenyien alguns dipositaris-deutors a vendre –o malvendre– els propis béns. El 1346 Elisenda, viuda de Pere Messeguer, es veia obligada a vendre a Bernat Bofill una peça de terra amb tots els arbres que hi havia per (només) 25 sous, que era la quantitat que Pere i Elisenda devien a Bofill per raó d'una comanda. Dit d'altra manera, Elisenda perdia la terra i ni tan sols rebia el preu de la venda.⁷⁷⁹

Altra documentació ens ajuda a descobrir l'existència d'aquests tipus de contracte, com les èpoques de retorn de comanda, com la que feia referència a la viuda d'un pescador sitgetà que retornava a un prevere de Creixell un petit llaüt que havia deixat en comanda al seu

⁷⁷⁵ 1390, gener, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.110v. Apèndix I, doc. 380.

⁷⁷⁶ Unes expressions, comanda i dipòsit, que serien sinònimes, seguint el Digest, la compilació de dret romà elaborat per ordre de Justinià, que diu que «*nihil aliud est commendare quam deponere*» (Martínez Gijón 1964, 38).

⁷⁷⁷ Es tracta d'una mesura excepcional, que va lligat només a la comanda: «*regulariter nullus pro delicto civili potest capi, nisi pro deposito. Et hoc procedit etiam si ad id specialiter non se obliget*». Així ho considera el jurista Cuenca, encara que d'altres juristes consideren que la obligació expressa és necessària, encara que es dona presó igualment si els béns de l'obligat no són suficients (Martínez Gijón 1964, 57-58). En el *Recognoverunt proceres* s'indicava que només podia ser pres si no en la carta de comanda no hi havia fermaça ni sagrament ni terminis (*Constitutions y altres drets de Catalunya*, Vol.II, Lib.I, Tít.XIII, Cap.LXXII).

⁷⁷⁸ 1387, agost, 30. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.44v. Apèndix I, doc. 297.

⁷⁷⁹ El mateix mes es venia una vinya pel preu de 7 lliures (1346, setembre, 8. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.2v) i el 1298 es venien quatre oliveres pel preu de 80 sous (1298, març, 1. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. Notarial, Cartulari A, f.74v).

difunt marit, tot i que no sabem si era un dipòsit pur o bé –com és molt possible– comportava el repartiment dels beneficis que generava el seu ús.⁷⁸⁰

Taula 47. Comandes en diners, en béns i comandes comercials documentades en llibres de cort i notariais				
tipus de registre	concepte	núm. comandes	total	mitjana per comanda
llibre de cort	diners	6	1.484 s	247,5 s
	béns mobles/ immobles	2	-	-
llibre notarial	diners	22	4.384 s	199 s
	béns mobles/ immobles	1	-	-
	comanda comercial	3	2.286 s 6 d	762 s 2 d
Abreviatures: s: sous; d: diners				

Hem identificat fins a 34 comandes en el període estudiat, de les quals la majoria són comandes-dipòsit de diners i es registraren davant notari. La majoria indiquen només el nom del dipositari (el deutor) i del dipositant (el creditor), i el valor de la comanda, que oscil·la entre els 20 i els més de 1.000 sous. Malgrat que els totals indiquin una certa equivalència entre els contractes fets davant notari i a la cort del batlle, el fet és que més de la meitat de les comandes notariais (13 de 22, un 59%) no superen els 100 sous, mentre que 5 de 22 (23%) es troben entre els 100 i els 200 sous i 4 (18%) superen aquesta xifra. En canvi, les comandes fetes davant la cort del batlle només una està per sota dels 200 sous i la resta (83%) es troben totes entre els 200 i els 350 sous.

Malgrat que l'objectiu bàsic de la comanda era l'entrega d'uns diners o uns béns, fos per tenir-los simplement en dipòsit o per fer-los fructificar, també veiem la comanda implicada en d'altres situacions, com per exemple vendes *ficícies* o préstecs encoberts. El 1346, Guillema, viuda de Berenguer des Clapers, de Ribes, per pagar els deutes que tenia amb alguns creditors, venia a Guillem Dunús, prevere, les seves 43 ovelles, 15 cabres i un porc per un total de 125 sous. En el mateix document de venda, però, Guillema prometia tenir els animals en comanda.⁷⁸¹ En una altra ocasió, Bernardó Alegre, la seva mare Elicsén, i la seva muller Maria venien a Ramon Roig un mas que tenien al terme de Campdàsens, pel preu de 150 lliures, dels quals, a continuació, Ramon en pagava quasi la meitat, 70 lliures. No disposava, en canvi, de les 80 lliures restants. Per això, Guillem Cortey de Vilanova li feia, aquell mateix dia, una comanda de 80 lliures, les quals Ramon entregava

⁷⁸⁰ 1365, març, 11. ABC, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, segle XIV, llibre 1364-1365, f.9r. Apèndix I, doc. 186.

⁷⁸¹ 1346, desembre, 31. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.18r. Apèndix I, doc. 142.

immediatament als venedors Bernardó, Elicsén i Maria.⁷⁸² Un mes després, Guillem Cortey reconeixia haver rebut de Ramon Roig, aquest cop acompanyat de la seva dona Romia, el seu fill Pere i la seva jove Francesca, les 80 lliures que li havia deixat en comanda.⁷⁸³ Queda molt clar, en aquests dos exemples, l'estret lligam entre la comanda i el préstec, en el primer cas a través d'una venda fictícia i en el segon cas amb una comanda que en realitat era un préstec, utilitzat per pagar la compra acabada de fer.

La venda de censos a carta de gràcia

Una opció de crèdit estretament vinculada al mercat de la terra era la venda de censos o rendes emfitèutiques. Per Salrach (1995, 948-951), aquestes vendes, que es fan visibles a nivell documental a partir dels segles XIII i XIV, són un clar indicador de la diferenciació entre els pagesos que acumulen i els pagesos que s'endeuten i tenien moltes possibilitats: pagesos que compraven censos a d'altres camperols o a senyors, i ho feien en diner o en espècie, procedents de senyories mitjanes (sotsestabliments) o de senyories directes (establiments). La venda de censals o rendes tenia un avantatge respecte al préstec a interès, perquè baixava el tipus d'interès i conceptualment es percebia com una operació de compra-venda, el que resolvia alhora el problema dels diners cars i el de la condemna bíblica (Garcia-Oliver 2004, 93). Suposaven, però, la creació de noves rendes, noves càrregues, sobre una explotació o les seves parcel·les, que Aventín anomena rendes *noves*, en contraposició a les rendes *velles*, derivades de l'establiment emfitèutic (Aventín 1996, 278-288). La seva característica principal i que marcava la diferència amb els censals morts, era que s'assignaven a un bé concret (Rubio 2007, 239-243), que podia ser una peça de terra o un mas sencer. El 1347, per exemple, Jaume Vedell i Alamanda venien a Guillem Xifre divuit quartans d'ordi que assignaven sobre tot el seu mas, situat a Vallrcarca.⁷⁸⁴

Respecte els contractes crediticis anteriors, tenien certs avantatges i inconvenients. Al ser de termini més ampli, donaven al deutor un major marge de temps per retornar el deute, però tenien l'inconvenient que un cop passat el termini es convertien en perpètuas. Al terme de Sitges el mercat de les rendes estava molt consolidat, especialment durant la dècada dels 40 del segle XIV, quan van tenir una gran difusió.⁷⁸⁵ N'hem individuat 40 exemples, dels quals la pràctica totalitat –excepte un cas– provenen de fonts notariales. La

⁷⁸² 1365, novembre, 11. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc, Notarial, caixa segle XIV, quadern 3, f.4r.

⁷⁸³ 1365, desembre, 28. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc, Notarial, caixa segle XIV, quadern 3, f.5r.

⁷⁸⁴ 1347, febrer, 14. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.27r.

⁷⁸⁵ Vegeu els nombrosos exemples recollits a l'Apèndix I, docs. 70, 74, 79, 93, 96-98, 115, 120, 131, 132, 136, 143, 144, 147-151, 153, 157, 159.

major part de les rendes venudes es paguen en espècie, sobretot en quarteres d'ordi, però també en forment –és a dir, blat de primera qualitat– i, marginalment, en blat o en oli. Només un parell de censos venuts són rendes en diners.⁷⁸⁶ Com es pot veure (taula 49), els preus de les quarteres de cereal censals eren molt regulars, establerts en 50 sous la quartera d'ordi, mentre que el valor de la de forment era del doble, 100 sous. Proporcionalment, l'ordi té una major presència que el forment, en clara relació, de fet, dels censos que es recollien al terme i, per tant, de la proporció de cultius que existien al terme.

Taula 48. Nombre de vendes de censals en relació a la seva quantitat en quarteres i el seu preu

quantitat en quarteres	blat	preu blat	ordi	preu ordi	forment	preu forment
1/3 quartera	1	15 s				
1/2 quartera			4	25 s		
1 quartera			2	50 s	3	100 s
1 quartera i 1/2			2	75 s		
1 quartera i 2/3			1	82 s		
2 quarteres			5	100 s	4	200 s
2 quarteres i 1/2					1	250 s
4 quarteres			2	200 s		

Tampoc aquí no s'indica a què es destinaven els diners que es rebien de la venda. Només en un cas sabem que es van fer servir per a pagar un debitori.⁷⁸⁷ Alguns veïns de la vila estaven especialitzats de manera molt clara en aquest tipus de préstec. Destaca la família Ferrer, del mas dels Ferrers, gràcies a un registre conservat de manera força excepcional. Es tracta d'un quadern en el qual Guillem Ferrer, als anys 30 del segle XIV va manar al notari parroquial d'anotar tots els censals que havia venut tant ell com el seu pare, Pere Ferrer, des de 1323, a més d'altra documentació.⁷⁸⁸ La lectura d'aquest quadern permet veure que tant el pare com el fill practicaven amb assiduitat la compra de censos, no només a veïns del terme sinó també dels llocs de la rodalia, superant algun any la desena de compres. Això suposava el desemborsament de centenars de sous anualment, que quedava compensat pel cobrament de grans quantitats de cereal, que de ben segur revertien al mercat local o eren exportats a d'altres destinacions, pel que es recuperava ràpidament el diner invertit.

⁷⁸⁶ Es tracta de la venda de 4 sous censals i 5 sous censals, que tingueren un preu, respectivament de 40 sous i 50 sous, és a dir un interès del 10%.

⁷⁸⁷ Bonanat Estanyol i la seva muller Ermessenda, de la vila de Sitges, venien a Bernat Alegre, de la mateixa vila, una quartera d'ordi censal, a pagar cada any per Sant Pere i Sant Feliu, a canvi de 50 sous, que utilitzarien per pagar un debitori. 1347, gener, 2. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1346, f.18v. Apèndix I, doc. 143.

⁷⁸⁸ Aquesta llibreta forma part de l'arxiu privat de Lluís Milà, descendent de la casa dels Ferrers, i té una cronologia d'entre el 1323 i el 1334. Tot i que es troba fora dels límits cronològics en els que treballem, hem volgut fer esment de la seva existència i comentar-ne el contingut per la seva excepcionalitat.

Tabla 49. Termini de redempció de les vendes de censal	
termini	núm. registres
1 any	1
2 any	-
3 anys	11
4 anys	2
5 anys	7
6 anys	4
7 anys	2
8 anys	2
desconegut	11

Com hem dit, aquestes vendes incloïen generalment una carta de gràcia, on s'indicava el temps màxim concedit per anul·lar la venda: «*Incontinenti dictus Raymundus fecit instrumentum gracie predictis ad III anni, testes et kalendas predictis*». ⁷⁸⁹ El termini és sempre superior a l'any, i arribant fins als vuit anys, motiu pel qual podem parlar de vendes a termini mig, d'una durada de temps superior als préstecs i les tipologies que veurem a continuació, però inferior a censals morts i violaris. La seva anul·lació s'aconseguia amb el retorn del preu de la venda, però si no es

cancel·lava en aquest termini, el censal es convertia en perpetu. El 1385, en un exemple ja presentat, nou anys després que Arnau Muller i la seva dona Francesca haguessin venut a Saura Xifrena dues quarteres de forment censal a canvi de 10 lliures, «lo dit temps de la gràcia és escorragut e les dites dues quarteres són perpetualls a la dita na Saura Xiffrena». ⁷⁹⁰

Els debitoris i les obligacions

De totes maneres, com diu García Marsilla (2002, 73), «muchas de estas deudas no tenían que ver directamente con un préstamo efectuado en metálico, sino que consistían en compraventas de bienes o servicios que no se pagaban en el acto, y en las que el total o una parte de su precio se aplazaba durante un período acordado». És en aquest punt que entren en joc les diverses formes de reconeixement de deute, entre les quals destaquen, en primer lloc, els debitoris. Aquesta era una de les formes més habituals, més antigues i més simples de formalitzar-lo, que s'organitzava formalment com un reconeixement de deute: «*ego, X, confiteor et recognosco debere vobis, Y...*», seguit del valor del deute, el seu motiu i el termini, o terminis, en el qual seria pagat. De fet, com diu Furió (1993, 142), el debitori seria equiparable a una venda a terminis. Aquest tipus d'instrument es firmava davant notari, però també el trobem en els llibres de cort, on, de fet, és més habitual (69% enfront del 31%).

Acompanyaven el debitori altres reconeixements de deute, com les obligacions, que es feien davant de la cort del batlle. Cal dir que, en el cas de les tipologies realitzades davant la cort,

⁷⁸⁹ 1347, gener, 2. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.18v. Apèndix I, doc. 143.

⁷⁹⁰ 1385, desembre, 5. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.14v-15r. Apèndix I, doc. 253.

els deutes reconeguts pel deutor podien fer referència a vendes realitzades molt de temps abans o, fins i tot, després que el creditor presentés un primer clam davant el batlle. Per exemple, el 1388, Bonanat Godai confessava deure 70 sous a Jaume Camps del Castell en resposta al clam que aquest havia fet tretze dies abans.⁷⁹¹ Però d'això en parlarem més endavant.

A diferència de les anteriors formes de crèdit, en tractar-se d'un instrument en el qual era necessari especificar el motiu del deute contret, sabem en molts cops a què responia la seva existència. Si comparem els debitoris contrets davant notari amb els fets davant la cort (taules 51 i 52), s'observa que l'ús més comú que es feia dels debitoris davant notari era per confessar el deute per raó de dot. De fet, és una pràctica habitual la de signar els capítols matrimonials o els diferents pactes en relació a l'entrega de dot, l'escreix, etc., per després, immediatament, signar un deutor que n'especifiqui els terminis de pagament (Donat/Marcó *et alii* 2010, 35-38). En canvi, en els debitoris registrats davant la cort, els dots dels llibres notariais són substituïts pels deutes relacionats amb activitats vinculades sobretot al treball del mar (embarcacions o parts d'embarcacions marítimes i les seves eixàrcies). Per què aquesta preferència per la cort en lloc del notari per part de mariners i pescadors? Potser pel propi caràcter d'aquest col·lectiu, que acostumava a establir vincles i fer negocis amb persones de fora del terme, el registre dels deutes davant el batlle era una via més ràpida per la posterior actuació judicial, en cas de reclamació.

Taula 50. Debitoris registrats en la documentació notarial (1343-1390)

objecte del deute	núm. debitoris	total	% sous sobre valor total	mitjana per deutor
dots	10	11.760 s	88,78%	1.176 s
animals de tir	2	189 s	1,43%	94,5 s
draps i vestits	2	180 s	1,36%	90 s
censos	1	220 s	1,66%	220 s
aliments	2	140 s	1,05%	70 s
aniversaris	1	77 s	0,57%	77 s
entrades d'establiment	1	25 s	0,18%	25 s
desconegut	3	660 s	4,97%	220 s
TOTAL	22	13.251 s	100%	602,5 s

⁷⁹¹ 1388, agost, 24. ACB, *Pia Almoïna, Sitges*, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.80r-v.

Taula 51. Debitoris registrats en la documentació de cort (1385-1391)				
objecte del deute	núm. debitoris	total	% sous sobre valor total	mitjana per debitori
embarcacions marítimes i eixàrcies	9	4.760 s	36,99%	529 s
draps i vestits	5	838 s 8 d	6,63%	168 s
béns immobles	3	1276 s	10,1%	425 s
comptes pendents	2	895 s	7,1%	447 s
esclaus	2	642 s	5,1%	321 s
animals de tir	2	486 s	3,95%	243 s
dots	1	174 s	1,4%	174 s
veremes	1	168 s	1,33%	168 s
treball en jornals	1	60 s	0,6%	60 s
desconegut	25	3350 s 1 d	26,48%	134 s
TOTAL	50	12649 s 9 d	100%	253 s

En els llibres de cort, a més dels debitoris, també es registraven les obligacions, que en conjunt superaven amb escreix el nombre dels debitoris (99 registres). Sovint aquestes obligacions porten l'afegit de l'obligació en poder del batlle de pagar el deute que s'havia contret en el termini acordat amb el creditor. Aquestes obligacions incloïen les clàusules guarentígies habituals dels instruments notariais. A més d'obligar els propis béns i jurar pels Evangelis, s'imposava una pena de terç per incompliment i es renunciava a la clàusula d'allargament i als privilegis reials de què es pogués beneficiar el deutor. Tot i que en poques ocasions, també es dóna l'existència de fiadors, cas en què molt sovint, a continuació, el deutor procedia a assegurar-los que no sofririen danys. A més, en alguna ocasió, s'especifica que el deutor es compromet a portar la quantitat deguda a la casa del creditor, «a pròpies messions».

Només en la meitat de les obligacions, com passava en els debitoris, s'indicava el motiu del deute. És aquí que veiem una major varietat de deutes i comencem a endevinar un crèdit dedicat al consum. S'hi observen deutes que no corresponen a la creació d'un crèdit, com els préstecs, ni són fruit d'una compravenda, sinó que fan referència a relacions emfitèutiques amb la senyoria, com els censos endarrerits.

Taula 52. Obligacions registrades als llibres de cort (1384-1391)				
objecte del deute	núm.	total	% sobre el valor total	mitjana
préstec	14	3.326 s 5 d	17,35%	237 s 7 d
comanda	1	600 s	3,13%	600 s
embarcacions marítimes i eixàrcies	4	1.467 s	7,66%	366 s 9 d
animal de tir	2	280 s	1,46%	140 s

bestiar	1	1.000 s	5,22%	1000 s
drap	2	1.322 s	6,9%	661 s
cereal	5	181 s 11 d	0,95%	36 s 5 d
vi	1	?	?	?
venda d'immoble	1	16 s 8 d	0,08%	16 s 8 d
censos endarrerits	3*	220 s 7 d	1,15%	73 s 6 d
lluïisme	4	969 s	5,06%	242 s 3 d
messions escrivà	1	5 s	0,03%	5 s
composició	1	44 s	0,23%	44 s
comptes pendents	1	105 s	0,55%	105 s
desconegut	47	9.626 s 1 d	50,23%	204 s 10 d
TOTAL	89	19.163 s 8 d	100%	215 s 4 d
* més un cens endarrerit comptabilitzat en 4 quatre quarteres d'ordi.				

Com havíem vist en els casos anteriors, parlem sempre d'un crèdit a curt termini, que no acostuma a superar l'any i que a vegades es fracciona en diferents quotes, com el debitori

Taula 53. Terminis de devolució dels deutors i obligacions (1343-1391)	
termini	núm. registres
menys d'1 mes	12
1 mes	16
2 mesos	17
3 mesos	10
4 mesos	16
5 mesos	14
6 mesos	11
7 mesos	11
8 mesos	6
9 mesos	3
10 mesos	4
11 mesos	2
12 mesos	8
més de 12 mesos	8

30 sous que Berenguer Palau reconeixia a Ramon de Mas, pel qual s'establiren uns terminis de pagament molt específics: li pagarà 10 sous pel proper Carnestoltes, 10 més per Pasqua i els 10 darrers per Sant Bartomeu.⁷⁹²

Com hem dit, tant en un cas com en altre no acostumaven a superar l'any, essent el termini de devolució més habitual entre l'un i els quatre mesos, és a dir terminis de devolució realment breus, que en els casos més breus poden arribar a ser tan sols d'una setmana, i podien fer referència a deutes contrets temps abans però formalitzats per escrit en aquell moment.⁷⁹³

En la majoria de casos s'acostumava a donar com a referència una data assenyalada del calendari: Nadal, Pasqua, Carnestoltes, o bé una data destacada del santoral, com Sant Joan de juny, sant Pere i sant Feliu, sant Lluç i Tots Sants són els més habituals.

⁷⁹² 1346, desembre, 8. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1336-1345, quadern 1346, f.15r.

⁷⁹³ Les expressions utilitzades en aquests casos són: «el proper diumenge, XXX d'agost», «del dia present a VIII dies, després de Sant Miquel» o «el dimecres següent, VIII de febrer», entre d'altres.

8.2 La recuperació del deute: la intervenció de la justícia enfront la morositat

Sovint és complicat aclarir en quina mesura es complien els terminis de retorn dels deutes, perquè és difícil creuar les dades de deutoris, comandes o altres tipus de contractes amb les èpoques de retorn d'aquests préstecs. No obstant, ens poden ajudar a valorar la situació les cancel·lacions inscrites, a peu del propi document de creació del deute en els llibres de cort.⁷⁹⁴ Aquestes cancel·lacions s'indicaven amb la simple expressió «fou cancel·lat» o, en la seva versió en llatí, menys habitual, «*fuit cancellatum*», seguit de la data. En algunes ocasions se'n donaven més detalls, tot indicant que s'havia fet de voluntat de les parts, que s'havia cancel·lat després que el deutor presentés l'albarà del creditor o que el propi creditor havia anat a firmar la cancel·lació de pròpia mà.⁷⁹⁵

En el millor dels supòsits, el préstec atorgat es retornava en el termini estipulat o, fins i tot, abans del termini que s'havia establert. Amb un càlcul, a partir de les dates de compromís de devolució del deute –concretat en el moment de la seva creació- i de la seva cancel·lació real, podem observar si es van produir demores, avançaments o els deutors van ser puntuals en el retorn d'allò degut. Hem de tenir sempre present que les dades aportades són merament indicatives, perquè no tots els documents relatius al crèdit que hem trobat vénen acompanyats per la data de la seva cancel·lació. Tot i això, creiem que es tracta d'una mostra prou representativa per comprendre la dinàmica del conjunt.

demora	deutoris	préstecs	obligacions	total
abans de temps	7	1	4	12
dins del termini	4	2	6	12
1 mes	3	1	3	7
2 mesos	-	-	2	2
3 mesos	2	-	-	2
4 mesos	-	-	-	-
5 mesos	-	-	-	-
6 mesos	-	-	-	-
7 mesos	-	-	-	-
8 mesos	-	-	-	-

⁷⁹⁴ En els llibres notariais aquesta cancel·lació també es feia, en una indicació al marge superior del document, amb una fórmula habitualment començada amb l'expressió *dampnatum* i a la pròpia carta del deute, inutilitzada freqüentment amb talls a l'angle (Ferrer Mallol 1974, 97).

⁷⁹⁵ Així ho fa Pere Soler, clergue coronat de Sitges, en rebre una de les pagues de 50 sous que Martí Garcer i la seva muller Pericona li van fer per la compra de dues peces de terra. 1387, setembre, 24. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.47v.

9 mesos	-	-	-	-
10 mesos	-	-	1	1
11 mesos	-	-	-	-
12 mesos	-	-	1	1
1 any 1 mes	1	1	-	2
1 any 4 mesos	-	-	1	1
2 anys 4 mesos	-	-	1	1
2 anys 5 mesos	1	-	-	1
8 anys 10 mesos	-	-	1	1
s/d	2	-	4	6

Com podem veure, són pràcticament els mateixos els casos en què es paga a temps que els que es produeix un retard. Fins i tot a vegades es retornava el deute abans de temps, encara que fos només un parell de setmanes o uns dies abans, tot i que també documentem casos en què la cancel·lació es va efectuar amb diversos mesos d'anterioritat. El 1388, per exemple, Ramon de Quart de Miralpeix prestava a Romeu Vedell, ciutadà de Barcelona, 25 lliures, amb la condició que fos retornat d'aquell dia a un any. El préstec, però, va ser cancel·lat 8 mesos abans del que s'havia estipulat.⁷⁹⁶ Els homes, les dones, les famílies endeutades preferien retornar el crèdit dins de termini, encara que fos a costa de la creació d'un nou crèdit, que no pas entrar en la roda de la via executòria, procés que els suposaria a la llarga encara més despeses. En el moment en què disposaven d'una certa quantitat en moneda –quan se'ls retornaven uns diners prestats, quan s'havia rebut la part d'un dot–, es saldaven els deutes amb la perspectiva de que potser en el moment de venciment del préstec no disposarien de moneda en comptant. Les ocasions en què el deute es va cancel·lar després del termini establert, en canvi, no són tants com es podria imaginar i es concentren entre l'un i els tres mesos després, arribant en poques ocasions a superar els 12 mesos. Tot i això, no podem negar l'existència de préstecs que es cancel·len al cap d'un, dos o fins i tot vuit anys, en els casos, suposem, que els deutors tenien més dificultats en pagar.

Treure l'entrellat del procés que comporta la recuperació del préstec no resulta fàcil, perquè molt sovint el que estableix la norma, la regla escrita, no correspon després a la realitat o no la descriu amb riquesa de detalls, pel que costa familiaritzar-s'hi. Només a través de les fonts podem arribar a entendre veritablement com funcionaven aquests procediments, tot i que a vegades aquestes fonts també resulten opaques i amb informacions parcials. La

⁷⁹⁶ 1388, agost, 12. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.80r.

casuística que podia derivar-se'n és àmplia, però intentarem desgranar-la i organitzar-la per tal de fer-la més entenedora. Parlarem en primer lloc dels clams i analitzarem els motius pels quals es presentaren aquests clams, és a dir quins eren els deutes a què fan referència. A continuació veurem les respostes que podia donar el deutor i finalment assistirem al moment de l'execució dels béns. Per acabar, exposarem tres exemples que serviran d'explicació pràctica de tot aquest procediment.

Els recursos dels creditors davant la morositat: els clams

En la solució dels deutes, recórrer a la justícia devia suposar un tràngol, sobretot a nivell de les relacions interpersonals, i especialment entre aquells que eren més propers, com ara familiars, amics o veïns ben avinguts. Per això, en ocasions, els tractes i negociacions entre les parts en el moment de devolució del deute es deurien fer de manera informal i privada, sense haver d'acudir a les autoritats jurisdiccionals, confiant, almenys de bon començament, en la credibilitat del deutor. Això estalviava alhora maldecaps, despeses innecessàries i, sobretot, malentesos i enemistats o enfrontaments de per vida.

Si no hi havia, però, aquesta voluntat d'enteniment entre les parts, s'obrien tres vies possibles: la composició directa, és a dir sense àrbitres, la composició mitjançant àrbitres i la via judicial (Vela 2005, 565). Segons Vela, la composició directa era la més habitual. Nosaltres, en canvi, ens centrarem en la tercera via, la judicial, per ser la que reportaven els llibres de cort que hem treballat i l'ús de la qual significava, en el fons, «el fracaso de la negociación» (Vela 2005, 567). En aquest cas, el creditor tenia la possibilitat d'acudir a la cort senyorial i de posar en marxa els mecanismes necessaris per tal de recuperar allò que li pertanyia.⁷⁹⁷ Aquestes corts locals funcionaven d'una manera lenta però segura per instar els morosos a la cancel·lació dels deutes (Garcia-Oliver 2003, 89). De fet, com hem vist abans, el creditor sovint no arribava fins a aquest moment amb les mans buides, perquè el deutor li havia fet entrega d'unes penyores o bé havia assignat uns fiadors —o les dues coses alhora— com a garantia. Tot i això, el creditor no podia actuar directament sobre aquestes garanties, sinó que havien de ser executades per l'autoritat competent. Per això, d'una manera o altra, el creditor havia d'acudir a la cort a presentar la seva denúncia.

⁷⁹⁷ En les localitats més petites l'autoritat competent era el batlle, que reunia diverses competències jurisdiccionals. En localitats més grans, en canvi, hi podia haver més d'un oficial destinat a ocupar-se d'aquestes funcions. A la ciutat de València, per exemple, existia la figura del justícia de trenta sous, creada el 1307, que després, el 1324, fou substituïda pel justícia de tres-cents sous (Garcia-Oliver 2003, 91).

L'afectat per la morositat posava en funcionament la maquinària de la justícia presentant un *clam*, de manera escrita o, més sovint, oralment, a la cort, en presència del batlle i de l'escrivà, el qual el registrava pertinentment en el llibre de cort.⁷⁹⁸ En alguns llocs, aquests clams s'havien d'acceptar obligatòriament qualsevol dia, excepte els dies feriat i festius⁷⁹⁹ i s'havien d'atendre, o en cas contrari el clamant podia penyorar el propi batlle.⁸⁰⁰ El seu registre als llibres de cort era gratuït, garantint així el dret del creditor a reclamar el que li pertanyia sense cap cost. Tenien una fórmula molt succinta, que indicava qui eren els protagonistes del deute, la quantitat deguda i perquè es devia: *X es clama de Y de* [valor del deute] *per raó de* [objecte del deute].⁸⁰¹ A més, el clamant obligava els seus béns per valor de 5 sous de pena i el *creiximent*, és a dir la resta de despeses que es poguessin ocasionar.

«Clamà's en Pere Arrover, ciutadà de Barchelona, de n'Arnau Muyer, de la vila del castell de Citges, de XXXIX sous, los qualls li deu per rahó d'oli que lo dit Arnau Muyer li avia venut. E per lo dit clam, obligà lo dit Pere Arrover si e sos béns, per V sous e el creximent en poder de vós, honrat en Guillem des Clapers, batlle del dit castell, ho de vostre lochtinent».⁸⁰²

La presentació de la documentació escrita que justificqués el deute no era imprescindible, tot i que algunes vegades el clamant l'aportava com a prova.⁸⁰³ Per altra banda, si el deute d'havia obligat davant la cort, es considerava també una prova vàlida. Quan el creditor considerava que el batlle local no era suficientment diligent en la seva actuació, podia presentar un nou clam en la cort d'una jurisdicció superior o bé en la seva, si era resident en una altra localitat. D'aquesta manera, el 1384, quan Bernat de Fortià tenia l'alta jurisdicció del castell de Sitges, el seu batlle va enviar una carta al batlle de l'Almoïna notificant-li que Berenguer Andreu, nadiu de Balaguer, havia presentat clams contra Ferrarona, viuda de Berenguer de Pacs, de 40 sous que li devia d'olives «que més enllà de son valer li ha venut», de safrà que li havia collit i planter de cols i altres coses pel lloguer del seu alberg, Per això,

⁷⁹⁸ En alguns llocs, com per exemple a Perpinyà, hi havia un escrivà del tauler dels clams i reclams (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, doc. 206).

⁷⁹⁹ Com passava a la Seu d'Urgell (Carreras Candi 1924, 276).

⁸⁰⁰ Com indiquen els costums de Perpinyà (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, capítol 1.59).

⁸⁰¹ Era una estructura estàndard que també es confirma en d'altres llocs de la Corona d'Aragó. Coincideixen també amb el que estipulen els *Costums de Lleida* (1997, 143): «Del demandant: quan algú presenta una queixa sobre alguna cosa, ha de nomenar la persona i la cosa que demana» o el que marquen els costums de Perpinyà (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, doc. 59): «yo, n'Aytal, me clam d'en Aytal qui'm deu aytants pagar o donar, axí quant se contén en aquesta carta pública feta en la escrivania de Perpenyà, e demanam que aytant me pach o'm deu».

⁸⁰² 1385, abril, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384, f.21r. Apèndix I, doc. 241.

⁸⁰³ A vegades es feia referència explícita al fet que s'havia fet per escrit, «ab carta, per raó de préstech» (1387, agost, 14. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.39r). A Perpinyà, quan una persona es clamava per un deute per raó de préstec, se l'havia d'interrogar si el deute era degut amb carta o sense. En cas positiu, si podia, l'havia de mostrar (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, capítol 1.21).

li manava que en el termini de 20 dies fes pagar a na Ferrarona la quantitat deguda o li vingués a fer dret en poder seu, a la Geltrú.⁸⁰⁴

Proporcionalment, el número de clams documentat és molt superior al número de documents relatius a la creació de crèdit i reconeixement de deute que hem vist anteriorment. Només entre 1384 i 1391 documentem en els llibres de cort fins a 296 clams. Això s'entén si tenim en compte que en aquests clams no es denunciaven només els préstecs i crèdit concretat per escrit, sinó també el crèdit oral i de vendes a terminis.

Hem pres l'exemple d'un any per a observar les característiques d'aquests clams, el 1387, que és, dels anys registrats, en el que se'n presenten més: 91 clams, de 69 creditors diferents, perquè una mateixa persona podia reclamar d'un sol cop deutes a persones diferents o bé molts deutes deguts per una mateixa persona. D'aquest 91 clams, 73 s'havien de pagar en metàl·lic i els 18 restants en espècie o s'havien de retornar els objectes manlevats.⁸⁰⁵ La taula següent ens permet veure els conceptes dels deutes en els clams i els seus valors en metàl·lic.

objecte de clam	núm. clams	valor total	% sobre valor total	mitjana per clam
aliments	8	103s 5 d	4,12%	12 s 11 d
teles i draps	11	576 s 5 d	22,97%	52 s 5 d
productes diversos	4	36 s 6 d	1,45%	9 s 2 d
animals de tir	1	5 s 6 d	0,22%	5 s 6 d
jornals de treball	10	150 s	5,98%	15 s
lloguer d'eines	1	18 s	0,72%	18 s
censos endarrerits	10	195 s	7,77%	19 s 6 d
préstecs en metàl·lic	6	371 s	14,78%	61 s 10 d
no consta	22	1.054 s 1 d	41,99%	47 s 10 d
total	73	2.509 s 11 d	100%	34 s 5 d

La dada que més destaca, a primer cop d'ull, és que els valors mitjans dels deutes presentats pels clams són molt menors que en el cas dels deutoris i obligacions vistos en l'apartat anterior. Prenent l'exemple dels deutes per teles i draps, en els deutoris, la mitjana era de 168 sous, en els llibres de cort, i 90 sous en els notarians, i en les obligacions arribava als 661 sous. En canvi, en els clams el seu valor mitjà és de 52 sous i 5 diners. Per tant, és a través

⁸⁰⁴ 1384, novembre, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.7v.

⁸⁰⁵ Majoritàriament, es tractava de diferents quantitats de cereal, però també documentem el clam per una ballesa que Jaume sa Illa havia prestat a Martí Garcer, que tenia un valor d'1 florí i mig. Jaume reclamava que se li retornés l'arma o bé el valor equivalent en metàl·lic (1387, maig, 30. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, llibre 1385-91, f.33r).

dels clams que afloren els intercanvis més quotidians, més a l'abast de tothom, i per tant permeten descobrir àmbits de l'economia que fins ara, amb els instruments de creació del deute, no havíem vist. Fent un repàs del conjunt dels 296 clams documentats entre 1384 i 1391, i prenent com a referència les tipologies del crèdit proposades en l'apartat anterior, els exemples es multipliquen i s'enriqueixen. Els clams, doncs, ens mostren d'una manera molt més rica aspectes de l'economia de la comunitat que anteriorment. Alguns dels conceptes del crèdit són coincidents amb els que trobem ara, però en aquest cas s'arriba a un detall molt més gran i, sobretot, trobem deutes d'un valor molt més baix, que fa referència a una economia que fins ara havia estat invisible als nostres ulls. S'observa un préstec que no es concretava per escrit –Bernat Mateu es clamava de 14 sous pel lloguer d'un mul «per paraula»⁸⁰⁶ o que es feia de manera totalment privada: el lloguer de persones a jornals o els diners bestrets o simplement la compra quotidiana al consum. Pere Robert de Campdàsens es clamava en una ocasió de Jaume Camps, que li devia 20 sous d'un quintar de mel i dues canes de roba, «e ho sap la seva dona, que diu que sobre la taula van fer lo compte».⁸⁰⁷ Els deutes més habituals, són per ordre de freqüència, els deutes per censos emfitèutics i censals endarrerits (44 clams), per drap (33 clams), per préstecs en general (22 clams) i per senalles (20 clams).

Els motius del crèdit i l'endetament: una visió de l'economia local

En l'àmbit rural, es considera que gran part de l'endeutament de les famílies pageses provenia de les irregularitats de les collites i els pagaments dels dots i llegítimes, a més de l'intercanvi desigual entre el camp i la ciutat i, finalment, l'endeutament sorgit del préstec al consum (Aventín 1993, 55). Aquesta afirmació és vàlida si ens fixem en el moment de creació del deute, en els préstecs, les comandes i els deutoris. Però aquests darrers i, sobretot, els clams presentats davant el batlle, ens permeten observar un crèdit que va molt més enllà, que ens parla d'artesans que venen els seus productes o els seus serveis a crèdit, de jornalers que treballen a crèdit, i de molts altres àmbits de l'economia local, entre veïns i familiars, en el qual els pagaments no es feien al moment sinó en diferit. També és important assenyalar les relacions creditícies que es creen entre veïns, en el sentit que a vegades s'observa una relació de crèdit que no es limita a un fet puntual sinó que es dona en més d'una ocasió i, sobretot, en diferents àmbits. En un exemple, na Gueraula, viuda de Joan de Quart, es clamava de Bartomeu Robert de 18 florins que li devia per vi i de

⁸⁰⁶ 1387, juliol, 2. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.34r.

⁸⁰⁷ 1388, febrer, 13. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.61v.

préstec.⁸⁰⁸ En un altre cas, Berenguer Andreu, oriund de Balaguer, es clamaba de na Ferrarona, viuda de Berenguer de Pacs, de 40 sous que li devia en total d'olives que li havia venut «més enllà de son valer», de safrà que li havia collit i planter de cols i de lloguer d'un alberg, i per ordi i forment que li hauria d'haver donat i no li havia volgut pagar.⁸⁰⁹ En les següents pàgines passarem a analitzar aquest crèdit i endeutament, combinant les dades aportades per debitoris, obligacions i clams, de manera que llegirem, a partir d'aquest crèdit i endeutament, les característiques de l'economia local, els seus elements més destacats i les seves limitacions.

Deutes per préstecs, comandes i censos

Sens dubte, la major part dels deutes expressats en els clams consisteixen en incompliments dels terminis de retorn de préstecs i comandes, dels quals no s'indica si havien estat validats, en el moment de la seva creació, notarialment.⁸¹⁰ Alguns d'ells, però, semblen fets de manera totalment privada, sense intervenció del notari, com el préstec de 7 lliures que Guillem Llorenç va fer a Francesc Ortola quan aquest darrer va batejar el seu fill Sey⁸¹¹ o el préstec d'una ballesta, per la qual el seu propietari reclamava que li fos tornada o el seu equivalent en diners, és a dir un florí i mig.⁸¹²

El que sens dubte, però, apareix més sovint com a motiu de reclamació són els censos endarrerits per raó de sotsestabliments o de vendes de censos i, per tant, establert entre particulars. D'aquesta manera, queda en evidència un espai del crèdit pròpiament vinculat al mercat de la terra i de les rendes i que va més enllà de l'àmbit local, perquè observem entre els clamants habitants de Ribes, Miralpeix i Vilanova de Cubelles, que en alguns casos tenien propietats en territori sitgetà, normalment per herència. D'entre els creditors, alguns noms són recurrents, com el de Pere Ferrer i Pere Gibert dels Ferrers, hereus d'aquells Guillem i Pere Ferrer que havíem vist vendre un gran número de censos entre 1324 i 1335, i Antoni Esparreguera. Es tracta normalment de petites quantitats en diner, en quarteres d'ordi o de forment o gallines i que que en ocasions es remuntaven als 16 anys d'impagaments.

⁸⁰⁸ 1388, agost, 31. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.80v.

⁸⁰⁹ 1384, novembre, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.7v.

⁸¹⁰ Només en una ocasió, en el clam presentat per Saura Xifrena contra Joan Bertran per raó de 100 sous de préstec, s'indica que aquest apareix en una carta feta per Bernat Segura, rector de l'església de Santa Tecla de Sitges. 1385, març, 9. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.18v.

⁸¹¹ 1387, novembre, 11. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.53v.

⁸¹² 1387, maig, 30. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.33r.

Crèdit i deute al consum

Un segon grup en importància són els deutes relacionats amb les compravendes al consum. Aquest tipus de crèdit poques vegades quedava concretat davant notari o a la cort en el moment de la compravenda del producte, però en tenim més dades en el moment de la presentació de clams. Quan parlem de crèdit al consum ens referim a aquell que es produïa en les transaccions quotidianes, a la menuda, entre un venedor que podia ser un artesà o comerciant o un particular, i un altre particular. Malgrat la morositat d'alguns compradors, aquests venedors reiteraven en el seu comportament, el de fiar en les seves vendes, perquè era l'única manera de mantenir viu el negoci, de portar-lo endavant. Són aquelles compres que el procurador del castell anotava en el seu llibre de comptes en l'apartat de *dates*, les despeses ordinàries de menjar que feia cada dia al llarg de tot l'any. El procurador anotava puntualment el cost de tot el que comprava, però no podem saber fins a quin punt ho pagava a l'instant o bé el carnisser, el peixater o la flequera als qui comprava carn, peix i pa li fiaven.

Entre els productes alimentaris trobem, lògicament cereal, tant en gra (forment) com mòlt (farina) i també pa, vi, oli, peix salat, formatge, mel i *clavo*. Entre els productes artesanals, sabates. Es tracta normalment de deutes poc quantiosos: la muller de Romeu Llobet, que potser era flequera, es clamava de 6 sous de pa, mentre que el sabater Bernat Arnau es clamava de sabates de quantitats de tan sols 4 i 5 sous.

La manca o límit de l'oferta de certs productes en l'àmbit local feia necessari abastar-se'n fora del terme, en desplaçaments que no sempre podia fer tothom. Alguns es desplaçaven personalment, però d'altres demanaven als qui anaven sovint a les grans viles i ciutats que els compressin el que necessitaven. Depenent de la credibilitat del qui ho demanava o de les seves possibilitats econòmiques, l'intermediari avançava els diners de la seva pròpia butxaca o bé rebia els diners del comprador, podríem dir-ne, en una "comanda" informal. D'aquesta manera, Oliveta, muller de Ponç Ferrer, es clamava de Miquel Company, mariner, d'un florí i mig que li havia donat perquè li portés formatge de Barcelona i que entenem que no li va arribar a comprar mai.⁸¹³

Però si hi ha uns productes que figura entre els clams per sobre de qualsevol altre són els draps i teles. De fet, després de l'alimentació, la despesa per vestidures era el més habitual i que quan era per motius imprevistos, com per la mort d'un familiar, podien desestabilitzar de manera preocupant els pressupostos domèstics (García-Oliver 2004, 84). En els

⁸¹³ 1385, juliol, 17. ACB, Pia Amoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.1r.

capítols del donatiu de les Corts de 1363 ja es destacava la riquesa que suposava pel territori aquest producte: «entre les altres coses per les quals se poden guanyar grans quantitats de monedes e's poden enriquerir les gents si és que en los regnes e terres del senyor [...] se façen per les gents d'aquells draps...» (Sánchez Martínez/Ortí 1997, 231 [3]). La presència tan habitual d'aquest producte a Sitges en la documentació de cort era possible gràcies a l'existència del mercat setmanal i d'un seguit d'obradors des dels quals es venia no només a habitants de la vila sinó també dels llocs de la rodalia. A Sitges, a més, es recaptava el dret de bolla del drap, que requeia sobre la seva compravenda.⁸¹⁴ Els drapers estaven obligats a denunciar la seva mercaderia abans de vendre-la, i s'havien de pagar 12 diners per lliura de diners pels draps venuts «en gros ho a menut [...] per vestir o per tallar» (Sánchez Martínez/Ortí 1997, 234 [3.13]). A la vila el dret de la bolla dels draps es venia en encant, malgrat l'establert en la normativa de 1363.⁸¹⁵ Així era el 1387, quan la reina, que tenia l'alta jurisdicció del terme, manava al batlle de l'Almoïna que exigís el segell de la bolla a qui llavors el tenia, –Llorenç Guitart, draper local–, i es vengués en encant donant del dret de fadiga als prohoms i universitat de la vila «com lo profit e guany, si alcun s'i fa, vuyllam, axí com està en raó, més per los dits pròmes e universitat de la dita vila que per altres persones singulars ho forane del terme de la dita vila».⁸¹⁶ Es preferia, doncs, que els beneficis derivats d'aquest dret anessin en profit de la universitat que no pas de particulars.

Per tot plegat, era part essencial de l'economia vilatana la compravenda de draps, des dels més fins fins als més grollers, efectuada tant per venedors locals com per drapers forans, vinguts de Vilafranca del Penedès. Entre els venedors locals trobem Bernat Alegre, Jaume Coll, Guillem Llorenç, Joan i Guillem de Quart i Llorenç Guitart, que venien els seus productes en els seus obradors. Només un d'ells, Guillem de Quart, apareix com abaixador de draps, el que indica que aquesta economia es basava quasi exclusivament en la seva venda i no en la seva producció. Els seus proveïdors eren drapers vilafranquins: Ramon Arbós, Bartomeu Not i Simó ses Preses, que interactuaven no tant amb aquests venedors locals sinó, sobretot, amb els veïns, als quals venien des dels obradors locals, a vegades compartits a mitges amb els drapers locals, altres vegades en l'àmbit del mercat setmanal. Segurament aquests drapers, tant els locals com els forans, disposaven de llibres de

⁸¹⁴ Però no en la seva producció, perquè a Sitges no es donava, com en d'altres localitats, una producció de drap. Sobre les normatives de recaptació d'aquest dret, Sánchez Martínez/Ortí (1997, 232-237 [3.1-3.25]).

⁸¹⁵ La normativa establia que els collidors havien de ser dues persones i un notari elegides pels nosellers, paers, jurats o cònsols de cada ciutat, vila o lloc, i que si no hi havia aquests càrrecs ho fessin 4 o 6 prohoms elegits per l'ordinari del lloc (Sánchez Martínez/Ortí 1997, 233 [3.10]).

⁸¹⁶ 1387, agost, 12. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.41r.

comptes en els quals anotaven les vendes fetes a crèdit dels seus diferents clients, que malauradament no ens han arribat. El 1388, na Gueraula, viuda de Joan de Quart, es clamava d'un total de vint-i-una persones per diferents quantitats de drap que havien pres de l'obrador del seu difunt marit, possiblement passant comptes del llibre de comptes de l'obrador després de la seva mort.⁸¹⁷ Era un recurs molt comú utilitzat per aquests drapers el de comparèixer davant del batlle per presentar, d'un sol cop, clams contra diverses persones. Per exemple Simó ses Preses, draper de Vilafranca, va presentar clams col·lectius en tres ocasions entre 1387 i 1388, a quatre, vuit i dotze persones respectivament. També ho van fer el draper Ramon Arbós el 1384 (contra quatre morosos) i el 1388 (contra deu morosos), i Francesc Tàrrega, el 1390, contra set persones, o Monet de Quart, el 1389, contra quatre persones. En el darrer apartat ens centrarem justament en la figura de Simó ses Preses, moment en el qual podrem aprofundir més en aquest crèdit. Les quantitats degudes per aquests draps són, lògicament, més quantioses respecte les quantitats relatives a productes alimentaris, sobrepasant habitualment el centenar de sous.

Crèdit i deute familiar i patrimonial

Una de les majors preocupacions de les famílies era el de dotar les filles per poder-les casar adequadament o la de donar les lliures als fills cabalers. Quantitativament, els dots tenien un pes molt important dins l'economia familiar, i sovint les llars quedaven endeutades durant anys per aquesta raó. Quan Ramon Company i Francesca, del mas Companys, una de les famílies pageses fortes del terme, casava la seva germana Francesca amb el vilafranquí Domènec Savanell amb un dot de 2.100 sous, s'acordà un fraccionament dels pagaments que no s'acabarien de pagar fins 10 anys després.⁸¹⁸ Els deutoris relacionats amb aquest concepte, és a dir fets en el moment de la creació del deute, són molts, però en canvi els clams són molt pocs, només en documentem un exemple.⁸¹⁹

La vivenda i el patrimoni eren elements clau de l'economia familiar. Però una opció a la propietat era el lloguer, no només de cases⁸²⁰ sinó també d'hortos i de botigues, utilitzades segurament per l'emmagatzematge de productes. Com els 6 sous i 2 diners de lloguer d'un

⁸¹⁷ 1388, gener, 29. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.59r.

⁸¹⁸ Es va acordar que es faria un primer pagament de 30 lliures quan «dictam Franciscam duxeritis in uxore» i després cada any, el mateix dia, 8 lliures fins que estiguessin els 2.100 sous pagats. 1342, novembre, 20. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1336-1345, 1342, f.5r.

⁸¹⁹ Es tracta del clam que presenta Romeu Llobet el Jove contra Francesca, muller de Jaume Camps, de 10 lliures que queden de pagar d'un dot de 70 lliures de la seva muller Romia, germana de Francesca. 1388, maig, 21. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.72v.

⁸²⁰ Com en Roig des Pujol es clamava de Ferrer Carbó de 35 sous de lloguer de les cases on estava el seu fill. 1390, maig, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.115v.

hort pels quals es clamava la muller d'Antoni Samar contra en Romeu, sastre.⁸²¹ L'ampliació del patrimoni era símbol del benestar i la prosperitat econòmica de la família, però a vegades anava acompanyada de la impossibilitat de fer-ne efectiu el pagament i, per tant, de la presentació dels pertinents clams per part del creditor. Així ho feren els tutors dels hereus de Pere Gibert, al qual Pere Font del Castell devia 100 sous per raó d'una terra que li havia comprat,⁸²² o els 66 sous que Nicolau Robert devia a Pere Clapers per raó de la compra d'un hort.⁸²³

També constatem l'existència d'esclaus, que podien ajudar a les tasques del camp i domèstiques, com l'esclau tàrtar anomenat Joan, pel qual Jaume Camps devia 30 florins a Pere Valent, barquer i ciutadà de Barcelona.⁸²⁴ La seva presència és poc habitual, tot i que aquest exemple no és l'únic.⁸²⁵ Eren un bé preuat, d'un alt cost, i per tant era necessari deixar constància per escrit de la seva compravenda i, en el seu cas, dels deutoris pactats.

Crèdit i deute al treball i comerç

Més enllà del món domèstic, els deutoris i els clams reflecteixen l'existència d'una activitat econòmica productiva centrada en el treball de la terra i del mar, però també artesanal. Aquests tres àmbits de treballs es poden observar des de dos punts de vista, el mercat del treball, i la compravenda i lloguer de cert instrumental i eines. Pel que fa al mercat del treball, no parlem tant d'un mercat laboral en base a contractes d'aprenentatge i de treball – tot i que també en documentem algun exemple escardusser–⁸²⁶ sinó sobretot de la prestació de serveis puntuals en forma de jornals (Furió 1982; Furió, Mira *et alii* 1994). Guerau Comes de Cubelles, per exemple, prometia a Llorenç Guitart de servir-lo durant 6 dies feiners després de les festes de Nadal a preu de 12 diners per dia.⁸²⁷ Els principals deutes per jornals fan referència a quatre àmbits molt específics del treball: llaurar, reparar fustes de celler, els viatges de mariners i fer costures.

⁸²¹ 1388, febrer, 18. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.62v.

⁸²² 1388, octubre, 20. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.83r.

⁸²³ 1389, febrer, 3. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.92r.

⁸²⁴ 1389, març, 11. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.95v.

⁸²⁵ Poc temps després Llorenç Guitart del Castell confessava deure a Antoni Guerau 51 florins per raó d'una esclava anomenada Juliana. 1391, març, 7. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.133v.

⁸²⁶ Com el contracte d'aprenentatge d'un noi del terme de Garraf amb un mestre picapedrer de Sitges, d'una durada de dos anys (1346, octubre, 17. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1336-1345, quadern 1346, f.5v. Apèndix I, doc. 119), o el d'un aprenent de sabater (1387, maig, 29. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.29v-30r. Apèndix I, doc. 276) o el contracte de treball entre en Bernardeló i el sabater Bonanat Robert (1387, abril, 22. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.30v. Apèndix I, doc. 272).

⁸²⁷ 1387, desembre, 19. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55r.

El gran contractador de personal jornalier al terme era el procurador de l'Almoïna, que en feia ús per a les propietats dominicals del castell, però d'aquest no n'ha quedat rastre en la documentació relativa al crèdit conservada, potser perquè el procurador pagava diligentment el personal contractat, potser perquè els creditors no optaven per aquestes vies per reclamar el que se'ls devia.

Algunes vegades es tractava d'una mà d'obra no especialitzada, que suposava per aquells qui s'oferien a treballar un complement molt important per les economies de les llars més humils, el que apareix sovint amb un genèric «de jornals» o «de lloguer», com els 6 sous *de jornals* que Joan Abat reclamava per ell i la seva muller a Pere Granada el Prohom.⁸²⁸ En alguns casos, però, les dades aportades permeten de conèixer el preu per jornal que es pagaven per certs serveis, com els d'un mestre de cases, valorats en 3 sous i mig per dia, o els 2 sous i els 4 sous que es pagaven per jornal a diferents persones per llaurar amb els seus muls.⁸²⁹

En altres àmbits es pagava per treball o per viatge fet. És el cas, per exemple, de Francesc Novella, al qual els propietaris de la barca on havia navegat li devien un viatge que li prometeren de pagar a for dels altres mariners.⁸³⁰ També els qui treballaven per sastres, tant homes com dones, cobraven per feina feta. Na Pericona, muller del forner, es clamava del sastre Gonsalbo Llopis de 10 s i 7 diners que li devia d'avaries i d'un florí al sastre Bernat Armengol, mentre que en Romeu Llobet es clamava al mateix sastre de 13 sous i 4 diners que devia al seu fill de costures.⁸³¹ Sovint eren l'únic recurs de les viudes per tirar endavant, com na Riba, viuda de Miquel Riba, que es clamava de Pere Messeguer de 8 sous i 6 diners que li devia «per raó de sanalles orellar e de cosir».⁸³²

Les activitats productives practicades al terme també es veuen reflectides als llibres de cort a través de la compra d'instrumental i d'eines i també del seu lloguer, perquè no tothom tenia la possibilitat de tenir en propietat certs instruments necessaris. És el que passa, per exemple, amb els animals de tir i de llaurada. El mercat d'aquests animals estava circumscribit

⁸²⁸ 1388, juny, 26. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.76r.

⁸²⁹ Es tracta de Pere Guitart, que es clamava a Pere Granada de 63 sous que li devia de 18 jornals d'obrar (1389, març, 29. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.97r). Sobre els jornals de llaurar, Bernat Busquet es clamava de Monet Clapers de 8 sous que li devia per raó de llaurar amb el seu mul durant 2 jorns (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.45v), mentre que Bartomeu Bardoi es clamava dels tutors de Pericó Gibert de 3 jornals, per un total de 12 sous (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.83r).

⁸³⁰ 1388, octubre, 28. ACB, PA, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.83v.

⁸³¹ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.63v; ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.92r.

⁸³² 1385, octubre, 20. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.11r. Apèndix I, doc. 251.

fonamentalment als nuclis urbans més importants, com per exemple a les fires de Vilafranca,⁸³³ en les quals hi havia una oferta important d'aquests animals. A Sitges, els debitoris, normalment firmats davant notari, per la compravenda de muls i ases, es produïen entre privats o fins i tot a nivell familiar, com el mul que Pere Granada del Mas comprà al seu pare, Pere Granada, i pel qual li devia 17 lliures.⁸³⁴ Per llaurar les pròpies terres, però, era habitual recórrer al lloguer de muls i ases, a vegades acompanyats dels seus propietaris, que treballaven els dies necessaris en funció de les dimensions del camp, com el «mul a batre» que en Mir va prestar a Pere Granada del Mas.⁸³⁵ El lloguer de personal humà i animals també s'observa en relació al treball de la vinya –Pere Gibert de Miralpeix es clamava de Pere Prat de 24 sous que li devia de lloguer de mules per les veremes–,⁸³⁶ així com la posada a punt d'elements per a la recollida del raïm i la producció i conservació del vi. En aquest sentit, és habitual la compra i el lloguer de cups, bótes i «fustes de celler». A finals de 1387, passada la temporada de verema, Maria Samar es clamava de Guillem Riera del castell que li devia 18 sous de lloguer d'un cup i d'una bóta.⁸³⁷ Per algunes d'aquestes tasques era necessari el treball d'artesans especialitzats, com els boters, que adobaven les bótes, cimentaven les dogues i reparaven els cercols. Així, per exemple, Felip de Bonvilar es clamava de Pere Messeguer de 42 sous de lloguer per raó de bótes que li havia cimentat i de dogues.⁸³⁸

L'activitat marítima també hi queda reflectida, essencialment amb la compravenda d'ormeigs marítics, com xarxes i arts de pesca, i d'embarcacions o de parts d'aquestes. Entre d'altres exemples ja presentats (cfr. Capítol 7), el juny de 1387 Bernat Gausech confessava deure a Romeu Llobet, menor de dies, 50 florins per raó d'un corter de barca que li prometia pagar la meitat el mes de juliol i l'altra meitat per Nadal.⁸³⁹ És un dels conceptes per qual es firmen més reconeixements de deute i també són freqüents els clams per aquest concepte.

⁸³³ En el context de la baronia de Queralt, per exemple, Gerard Carceller (2003) parla de la seva capital, Santa Coloma, com a un punt estratègic de compra-venda d'aquests animals de tir, amb documentació d'una cronologia de mitjans del segle XV. Carceller documenta, com a venedors, noms que apareixen repetides vegades, fet que els portaria a identificar com a professionals de la venda d'animals. Els preus de venda d'ases i mules, que compila a partir d'una quarantena de documents, gira entorn dels 100 i 500 sous. A la Geltrú, aquests animals, normalment mules, procedia de la parròquia de Sant Miquel d'Olèrdola (Orriols 1985, 79).

⁸³⁴ 1388, octubre, 11. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.83r. En una altra ocasió, Guillem Carbó i Arsenda, de Ribes, confessaven deure a Guillem Cussó 2 sous per raó d'un ase de pèl blanc, que prometien pagar per la següent festa de Sant Miquel. 1343, febrer, 11. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Documentació notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.15r.

⁸³⁵ 1387, novembre, 14. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.53v.

⁸³⁶ 1384, novembre, 17. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384, f.6v.

⁸³⁷ 1387, desembre, 12. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55r. Apèndix I, doc. 316.

⁸³⁸ 1387, juliol, 29. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.39v.

⁸³⁹ 1387, juny, 10. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.33r.

La notificació oficial al deutor: les relacions de saig i les empires

Després que el creditor hagués presentat el seu clam, el batlle o el procurador de l'Almoïna manava al saig de la cort que denunciés, és a dir, notifiqués al suposat deutor el clam presentat contra ell.⁸⁴⁰ Aquesta notificació es podia fer immediatament o bé es podien deixar passar uns dies.⁸⁴¹ En tot cas, el termini del clam començava a tenir efecte des del moment en què era notificat. El saig procedia a la notificació personal al deutor o, si no trobava aquell, a un familiar seu, instant-lo en el cas que el creditor tingués una penyora seva com a garantia –que normalment no havia quedat registrada en el moment de creació del deute–, que l'alliberés, pagant allò degut o fent ferma. Sinó, passats els deu dies de gràcia, el creditor la podia vendre.

	1384	1385	1386	1387	1388	1389	1390
relacions de saig	2	4	-	8	12	9	7

Un cop realitzada la notificació, tornava a la cort, on relatava a l'escrivent de la cort els detalls de la notificació, en les *relacions de saig*, amb totes les circumstàncies particulars en què s'havia desenvolupat, a vegades amb la reacció del deutor davant l'acusació de morositat. Tots els detalls eren importants per tal d'evitar que el demandat pogués negar que se li havia notificat el clam (Canet 1984, XII). La fórmula bàsica utilitzada per aquestes relacions és repetitiva i breu:

«Berenguer Soler, saig del castell de Sitges, per manament de Francesc des Pla, procurador del castell de Sitges, dóna X dies a na Benieta, muller d'en Francesc Brunet des Port, quòndam, que pagui L sous a en Pere Aranyó, manumessor de na Maria, muller de Ponç Vedell, quòndam, dels quals L sous lo dit Pere Aranyó té una corretja d'argent penyora. En altre manera, passats els X dies, el dit procurador dóna llicència de vendre al dit Pere Aranyó la dita penyora o corretja d'argent»⁸⁴²

Es donava un termini de deu dies al deutor per decidir què feia, tot i que havia de donar un primera resposta el mateix dia que se li notificava el clam.⁸⁴³ Si no existia cap penyora o no es feia cap embargament, s'instava el deutor a *fer dret* –ferma de dret– o *paga* (Serrano Daura 1994, 266). També es podia procedir per constrènyer el deutor a través de l'*empara* de béns,

⁸⁴⁰ Les usances o privilegis de la Seu d'Urgell (1470) estableixen que la primera vegada que es notificava una citació al deutor, no es podia imposar cap pena, i les següents tenien un preu, en principi, que no podia superar els 5 sous (Carreras Candi 1924).

⁸⁴¹ Entre d'altres casos, en una ocasió el clam es va presentar el 9 d'octubre i la notificació per part del saig no es va fer fins 8 dies després (ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.8v; f.10r).

⁸⁴² 1384, novembre, 17. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.6v.

⁸⁴³ El període de gràcia, pervivència d'una institució visigòtica, continguda en el *Liber Iudicorum* (Montagut 1997, 109).

un embargament de valor aproximadament equivalent a allò degut, o bé d'una determinada quantitat de diners, que normalment es trobava en mans d'una tercera persona que era, habitualment, deutor del deutor o bé tenir béns seus en penyora o en dipòsit.⁸⁴⁴

«A sa muller d'en Ramon Aromir foren amparades totes robes e béns que tangués d'en Francheló, a instància de sa muller d'en Ponç Ferrer, e de çò fiu relació en Berenguer Muler, saig del castell de Ciges»⁸⁴⁵

En aquest cas, la creditora era la muller de Ponç Ferrer (a instància de la qual es feia l'empara), i s'emparaven els béns de Franqueló (el deutor) que estaven en mans de la muller de Ramon Aromir. En un altre exemple, Berenguer Andreu es clamava de Pere Gibert i per això feia emparar a Pere Serrat els 24 sous que devia a Pere Gibert. El saig manava que en Serrat no entregués aquells 24 sous fins que en Berenguer Andreu fos satisfet de totes les quantitats que en Pere Gibert li devia.⁸⁴⁶

L'embargament d'aquests béns o diners, doncs, impedia que el deutor en disposés mentre no pagués el deute i, per tant, constrenyien a saldar-lo el més aviat possible, essent especialment efectives en els casos que s'emparaven mercaderies que s'anaven a exportar. El 1386, per exemple, el saig feia empara d'un carregament de mel d'un mercader de Vilafranca, que s'havia carregat a la barca de Guillem Messeguer i estava a punt de sortir cap a Barcelona, a instància de Miquel Company, a qui el mercader devia uns nolis.⁸⁴⁷ En aquests casos, el deutor no devia estar només pressionat pel seu propi perjudici sinó també pels afectats col·lateralment per l'empara. En aquest sentit, és molt habitual l'empara feta a persones foranes, perquè no disposaven de cap altre bé moble o ni de cap de immoble al terme, de manera que no hauria estat possible l'execució dels seus béns o bé el procés s'hauria complicat de manera considerable amb la necessària intervenció de les corts del seu lloc de residència. Per això, són molt habituals entre els mercaders que estaven a Sitges de pas o també de forans com els castellans. En aquest sentit, per exemple, en una ocasió es procedí a emparar dues *polandes*⁸⁴⁸ i altres robes que la muller de Jaume Camps tenia d'una

⁸⁴⁴ El possessor del bé afectat no podia negar al saig que se'n fes empara. A Cabacés (Priorat), les ordinacions marcaven una pena de 5 sous per a tothom qui vedés la penyora al saig, guanyadors al senyor (Carreras Candi 1924, 317).

⁸⁴⁵ 1387, desembre, 12. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55r. Apèndix I, doc. 316.

⁸⁴⁶ 1384, novembre, 17. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.6v.

⁸⁴⁷ 1386, abril, 27. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.18r. Apèndix I, doc. 257.

⁸⁴⁸ Deformació d'*hopalanda*, túnica llarga que portaven els homes sobre el vestit (DIEC2).

castellans que devien una certa quantitat de diners a en Collell.⁸⁴⁹ L'alliberament d'aquesta empara no es produïa fins que el deutor pagués o fes ferma de dret davant del batlle.⁸⁵⁰

Les empires més habituals eren les d'aliments, sobretot veremes i ordi, o teles i peces de vestir. El 1384, el saig manava a Bonant Gibert que no lliurés una bóta de mena i dos carretells plens de vi que fra Pere Savila havia deixat a casa seva, fins que aquest darrer pagués 4 florins que devia a Berenguer Andreu de Balaguer.⁸⁵¹ Un temps després el propi saig emparava a Guillem Riera dues flassades i un travesser que tenia, que eren de Bernat Moixó de Ribes, del lloc de Vilarúbia, a instància de Bernat Metge de Sitges.⁸⁵² Altres vegades es documenten objectes més particulars, com els instruments musicals que es van emparar a Ramon Oromir, una trompa, una trompeta, un rabell i un sac mesclat, a més d'algunes peces de roba,⁸⁵³ que potser feia d'acompanyant del saig en els anuncis que es feien a toc de trompeta, tot i que l'existència, a més, d'un rabell i d'un sac mesclat (potser un sac de gemecs?) mostren la professió de l'empenyorat.

Era força recurrent fer empara d'una quantitat de diners, habitualment deutes que algunes persones tenien amb el propi deutor. Així, Guillem Miró de Ribes feia emparar els diners que Martí Garcer devia a en Simó, draper de Vilafranca, perquè aquest darrer devia a en Miró 9 sous de lloguer de tirar vi.⁸⁵⁴ D'aquesta manera, el creditor –en aquest cas Guillem de Ribes– s'assegurava, si el seu deutor –el draper Simó– no li pagava, de cobrar directament d'un deutor del seu deutor. En un cas semblant, el saig feia empara a Llorenç Guitart de tots els diners que devia a en Vivons de Campdàsens, a requesta de Francesc Company.⁸⁵⁵

Una altra forma d'empara era la de fer tancar la porta de la casa del deutor, de manera que aquest no podia accedir-hi per aquesta entrada i trencar allò que la fixava suposava un penalització econòmica important. Quan Llorenç del Castell va trencar «I bri de la tanca de la porta que era tancada a requesta dels jurats per les taves e goytes e obres de mur e de vall», segons «still e costum del dit castell», va haver de pagar 60 sous per l'empara trencada.⁸⁵⁶

⁸⁴⁹ 1387, juliol, 10. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.36v. Apèndix I, doc. 283.

⁸⁵⁰ Segons disposava la pragmàtica de Pere III de 1359 (*Constitutions y altres drets de Catalunya*, Vol.II, Lib.IV, Tít.I).

⁸⁵¹ 1384, desembre, 9. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, 1384, f.9v. Apèndix I, doc. 235.

⁸⁵² 1384, desembre, 19. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384, f.10v.

⁸⁵³ 1388, setembre, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.82r.

⁸⁵⁴ 1389, maig, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.102v.

⁸⁵⁵ 1388, febrer, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.58r.

⁸⁵⁶ 1389, març, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.96r-v. Apèndix I, doc. 354.

Acceptar o negar el deute: les respostes del deutor davant del clam

Un cop el saig havia presentat la notificació del clam i havia fet l'eventual empara, el deutor es veia obligat, en el termini d'un dia, a donar una resposta oficial davant la cort.⁸⁵⁷ En aquest cas, podia acceptar el deute o negar-lo, havent de fer en ambdós casos ferma de dret, a no ser que optés per restar en silenci.⁸⁵⁸ Davant el clam presentat pel procurador de Ramon Arbós, draper de Vilafranca, contra 10 veïns de la vila, l'escrivent de la cort registrà al costat del nom de cada clamat la resposta donada. Així, tres van negar el deute («*firnavit ius negando*»), tres més el van acceptar («*firnavit ius*») i els quatre restants no van donar resposta.⁸⁵⁹ L'escrivent feia registre al llibre de cort de la resposta del demandat, que podia ser oral o escrita, cas en el que es transcrivia o bé se'n feia un resum. El 1387, per exemple, i després que na Guitarda del Portal presentés un clam contra Ferrer Messeguer per un deute de mig florí i 2 sous i 2 corters de vi, aquest darrer va respondre als clams, aportant per escrit la resposta, en la qual atorgava el que na Guitarda li reclamava, però alhora reclamava que ella li pagués el salari per vuit jornals que havia treballat per ella, «segons que's conté per manut en aquest paper».⁸⁶⁰ Era important que el deutor respongués al clam presentat contra ell immediatament perquè, si no ho feia, se li podia aplicar la pena de terç, per la qual, a més del deute, hauria pagar una tercera part d'aquest deute en favor de la cort jurisdiccional.

No donava resposta

Una possibilitat del deutor era restar en silenci, no donar una resposta oficial. Davant d'aquest silenci, passats els 10 dies de gràcia, el clamant podia presentar un *reclam* davant la cort. Aquest reclam s'anotava de forma molt breu, amb un simple «fa reclam», a vegades amb la anotació a continuació de la data, i, poques vegades, s'obria un nou registre en el llibre de cort.

⁸⁵⁷ Les dones, menors o malats podien donar poders a un procurador per actuar en nom seu. Les ordinations de Cabacés (Priorat), estableixen que «si negú se clamarà d'altre a la senyoria, que la senyoria posa pena de V sous a aquel de qui lo clam és feyt, que per tot aquel dia s'avinga o's pos ab lo clamant o que ferm de dret per lo dit clam; et si passa lo dia que no s'avenga, o no pos, o no ferma, és caygut en la dita pena; vol lo prior aquesta pena sia de V sous per cada dia si no fa la una cosa de les damunt contengudes» (Carreras Candi 1924, 317).

⁸⁵⁸ La ferma de dret correspon a la *cautio indicatum solvi* del dret comú, segons Pons Guri (1988, 40 nota 19). Aquesta ferma de dret suposava per ambdues parts que, si s'arribava a la situació, es posaven en mans del jutge per tal que valorés el cas, amb el compromís d'acatar la sentència.

⁸⁵⁹ 1388, juny, 4. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.75r. Apèndix I, doc. 337.

⁸⁶⁰ 1387, setembre, 28. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, 1385-91, f.49r.

«N'Anthoni Asparraguera fa reclam de les VIII quarters d'ordi que'n Romeu Palou li deu, divendres a XXVIII de satembra»⁸⁶¹

En alguns casos ja es preveia que es donés aquesta situació en el moment de presentar el primer clam, motiu pel qual el clamant indicava que «sia dictat fer reclam a XXVIII de juny»⁸⁶² en el cas que el deutor no respongués. Des del moment que es presentava un reclam, s'activava el procediment per executar la pena de terç, de manera que si el creditor acabava tenint raó, el deutor es veia obligat a pagar l'equivalent a un terç del deute al senyor. Però si era el deutor el qui tenia raó en el cas, havia de ser el creditor el qui pagués finalment aquell terç. D'aquesta manera, el 1378 el procurador anotava al llibre de comptes que «rehebí de terç de cort de la hereva d'en Berenguer Pigot, quòndam, per I reraclam que en Bernat Alegre na féu a XVI agost, quitis, III sous VII diners», mentre que el mateix any escrivia que «rehebí d'en Pere Coll per I terç de cort per ço com avie fet reraclam injust d'en Masaguer del Port, quitis, que donà en Monet Clapers per ell, X sous».⁸⁶³

Fos d'una manera o altra, però, s'entenia que, pel fet de restar en silenci, el deutor acceptava tàcitament allò que el creditor demanava d'ell i accedia per tant, si s'arribava a la situació, l'execució dels seus béns.

Negava el clam

Si el demandat no estava d'acord amb el que se li reclamava, s'havia de presentar davant de la cort i negar el deute, fent, com hem dit, ferma de dret.⁸⁶⁴ Per això, quan na Llorença va rebre la visita del saig notificant-li el clam que en Serrat havia presentat contra el seu marit, Guillem Llorenç, va dirigir-se el mateix dia davant del batlle i va fer ferma de dret de que el seu marit no devia res.⁸⁶⁵ En aquest cas, si les dues parts es mantenien en les seves posicions i no arribaven a cap acord, s'havia d'iniciar un arbitratge o la via judicial, a través del qual el jutge assessor instava les parts que presentessin proves que demostrassin que tenien raó. Davant del dubte, el deutor també podia optar per fer ferma de dret acceptant el

⁸⁶¹ 1387, setembre, 28. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.48v. Apèndix I, doc. 306.

⁸⁶² 1387, juny, 10. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.33r. Apèndix I, doc. 279.

⁸⁶³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1378, s/f.

⁸⁶⁴ «Al clam dessusdit, respon lo dit Pere Coll, e per moltes e diverses rahons en son loch e temps proposades, fferma que fa e farà dret al dit Perichó Ferrer de tots clams o demandes que'l dit Perichó haia contra lo dit Pere Coll per la dita quartera, de la qual s'és clamat, e per la present ferma obligua lo dit Pere Coll tots sos béns per V sous e el creximent en poder de vós, honrat batlle del castell de Ciges, o de vostre lochtinent». 1384, desembre, 9. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384, f.9v. En alguns llocs, com a la Torre de l'Espanyol, s'establia que, per demostrar que no devia res, el deutor havia d'aportar dos testimonis o bé era obligat immediatament a pagar (Serrano Daura 1994, 266).

⁸⁶⁵ 1387, setembre, 29. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.49r.

deute i dipositant la quantitat deguda o una penyora equivalent, declarant però la seva ignorància sobre el deute. Del clam presentat per Bernat de Quart contra la viuda Gueralda per 5 sous que li devia, segons deia, el seu difunt marit, Gueralda afirmà que no sabia que aquell degués res a en Quart, però tot i així posà un penyora en poder de la cort.⁸⁶⁶ D'aquesta manera, el presumpte deutor s'estalviava incórrer a la pena de terç que s'havia d'efectuar en el cas d'iniciar un procés judicial, però s'assegurava alhora la confirmació de l'existència del deute. Així ho va fer Bonanat Godai, que va posar en mans del batlle de Sitges 7 sous i 6 diners per dues mitges quarteres censals que li reclamava en Bernat Muntgrós, batlle del castell de Ribes, i que va requerir que, abans que li fossin donats els diners, mostrés per quin motiu li eren demanades aquelles quarteres de cens.⁸⁶⁷

Acceptava el deute

En aquest cas, el deutor havia de presentar-se igualment davant la cort i fer ferma de dret que acceptava el deute. Als clams presentats per Pere Granada contra Joan Bertran i la seva dona Nicolaua per 5 sous de vi de lloçol, el matrimoni respongué que estava preparat per pagar 5 sous a Pere, tal i com es contenia en els capbreus de l'Almoïna.⁸⁶⁸ La solució més senzilla era que el deutor saldés directament el deute al creditor, un pagament que s'acostumava a fer a través de la cort, per tal que en quedés constància pública, moment en el qual es cancel·lava l'obligació. En el cas que el deutor tingués diversos creditors, es podia procedir a fer un dipòsit amb els diners a la cort, per tal que el batlle en fes el repartiment a tots els afectats. Així, per exemple, davant els nombrosos clams que s'havien presentat contra Joan Esteve, mercader de la casa del rei, el clamat va enviar un dipòsit de 41 lliures, 11 sous i 9 diners per tal de pagar tots els seus creditors.⁸⁶⁹

En moltes ocasions, però, com hem anat veient, era difícil que el deutor disposés de numerari suficient per a saldar el deute, pel que la solució podia ser obligar-se davant la cort que pagaria en un termini especificat. Per exemple, després que el saig fes empara de la barca de Miquelet Company de Ribes, a instància de Francesc Xifre, aquest darrer féu alliberar l'empara i l'endemà en Company s'obligava en poder del batlle de pagar les 11 lliures i 11 sous que li devia.⁸⁷⁰ Una altra opció era recórrer a l'entrega d'una penyora, normalment corresponent a béns mobles, per tal que es venguessin i es pagués el creditor.

⁸⁶⁶ 1384, novembre, 19. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.7r.

⁸⁶⁷ 1385, gener, 30. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f. 13r.

⁸⁶⁸ 1385, octubre, 17. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.10r.

⁸⁶⁹ 1385, agost, 27. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.4r-5r.

⁸⁷⁰ 1385, abril, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1384, f.21r. Apèndix I, doc. 241.

Aquesta penyora quedava en dipòsit a la cort per un termini de deu dies, passats els quals, si el deutor no havia fet efectiu el pagament, es posava a la venda.

També es podia procedir a vendre la penyora que el creditor tenia a les seves mans des del moment de creació del deute. En aquest cas, el deutor simplement havia de donar la seva llicència perquè es vengués aquella penyora i el creditor pogués recuperar els seus diners. El 1385 Arnau Muler donava llicència a Berenguer Sadurní per tal que vengués algunes penyores seves que tenia, és a dir quatre culleres d'argent que pesaven una unça, uns paternostres d'argent, un llençol i dos bocalls d'argent amb platoms, «e d'equí avant lo dit Arnau Muler no puxa fer qüestió ni demanda al dit Berenguer Sadurní ni ell seus de les demunt d'ites peyores».⁸⁷¹

En d'altres llocs, encara que no ho hem pogut documentar a Sitges, el deutor també podia al·legar que no tenia bens mobles amb què pagar,⁸⁷² del que n'havia de fer ferma davant de la cort periòdicament,⁸⁷³ fins que, si “ve a mellor fortuna”, pogués pagar.⁸⁷⁴ L'estat de plena insolvència derivava també d'esgotar-se tots els béns del deutor per execució forçada o per la cessió de béns feta públicament per aquest. Tal estat podia comportar una declaració oficial d'insolvència mitjançant pregó públic i la caiguda del deutor en una situació propera a la infàmia (Font Rius 1988, 134).

⁸⁷¹ 1385, març, 18. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.19v. Apèndix I, doc. 240. En el cas de Perpinyà, del qual ens han quedat indicacions de com es duïen a terme aquests procediments en el seu *Llibre de privilegis*, el creditor podia vendre aquesta penyora en encant públic o bé quedar-se'l, sempre i que el deutor no el requerís a vendre-la. Si el deutor havia ofert una penyora al creditor i aquest no l'havia volgut prendre o l'havia presa i s'havia clamat igualment davant la cort, el deutor no es veia obligat a pagar les despeses relatives al procediment (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, capítol 1.68). En canvi, si es donava el cas que la penyora entregada al creditor valia menys que allò que es devia, el deutor sí que hauria de pagar la justícia (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, capítol 1.24).

⁸⁷² Segons el *Recognoverunt proceres*, el veguer no podia empenyorar per deutes les cavalcadures, armes, vestits, llits i caixes (*Constitutions y altres drets de Cathalunya*, Vol.II, Lib.I, Tít.XIII, Cap.XIV), de manera semblant al que indicaven els *Costums de Lleida* (1997, 133). Poc després, el 1291, es feia extensiu també a «bèstias aregas, ni jovas, ni instruments de laurar» (*Constitutions y altres drets de Cathalunya*, Vol.I, Lib.VII, Tít.X, Const.III) i també hi estaven inclosos, a Conesa, els útils de cuina (Font i Rius 1988, 133). A Itàlia, primer les lleis lombardes i després el dret dels comuns també contemplen diverses mesures de protecció del deutor, com que la prohibició de posar en penyora i apropiar-se d'eines, bestiar, el llit i les vestimentes del deutor (Gaulin/Menant 1998, 45).

⁸⁷³ A Perpinyà, les ordinacions establien que ho havia de fer de mes en mes si així ho requeria el clamant (*Llibre Verd Major de Perpinyà* 2010, capítol 1.14).

⁸⁷⁴ Segons els costums de Lleida, en el cas que el deutor al·legués que no tenia res amb què pagar, havia de ser detingut per la cúria durant tres dies, durant el qual el querellant o creditor investigava i deliberava com podia pagar el pres. En el cas que pogués demostrar que podia pagar, el jutge o batlle l'havia de retenir fins que vengués el que tenia i satisfés el seu creditor. Però si, en canvi, el creditor no podia demostrar que podia pagar, el batlle o jutge l'havia de posar en llibertat, després d'haver jurat que no tenia res amb què pagar. El creditor també podia optar per endur-se'l a casa, comptant sempre amb l'autorització de la cort. El batlle, però, no podia entregar dona, fiador, cavaller, clergue, religiós, o bé un estranger a un altre, un jueu o un sarraí. El creditor que se l'enduïa havia de prestar garantia suficient que no el trauria dels murs de la ciutat. S'establia també que quan sortís de la potestat del creditor, havia de tornar a la cort per tal que els altres creditors defensessin el seu dret (*Costums de Lleida* 1997, 155).

Diferents vies per la solució del deute: de la composició a l'execució de béns

Després de la ferma de dret del deutor, el procediment podia seguir diferents vies segons si aquell i el seu creditor arribaven a un acord o no. En el millor dels casos, s'arribava a una composició, per la qual les parts acordaven el preu degut, que podia ser el que realment es devia o bé un preu reduït però que, almenys, permetés el creditor de recuperar una part del seu deute. Així, Pere Messeguer atorgava a Marió Pometa, viuda de Bernat Pometa, davant del procurador i d'altres testimonis, que li devia 105 sous de tots els comptes fets entre ells.⁸⁷⁵

Si no arribaven a un acord, però, podien optar perquè es solucionés el cas per una altra via que podia ser l'arbitratge o bé el judici de dret o de cort.⁸⁷⁶ El judici de dret corresponia a la justícia espextada, és a dir aquella feta sense tot el procés, en el qual el batlle, que a vegades necessitava el consell del seu assessor legal, escoltava les parts i emetia una sentència.⁸⁷⁷ En canvi, el judici de cort implicava iniciar tot el procés i suposava uns majors costos. Quan es van donar deu dies a na Nicolaua, muller de Joan Bertran, perquè pagués mitja gallina que devia a Pere Coll, aquesta se'n va meravellar i per això va presentar-se davant del procurador, on va confirmar la seva sorpresa, pel que se li va assignar un jutge perquè deliberés el cas.⁸⁷⁸ En aquest moment, era fonamental disposar de documentació escrita que demostrés el deute. Per això, en el cas obert entre Pere Gibert i Pasqual Martí de Ribes per unes quarteres d'ordi i d'espelta de cens que el primer reclamava al segon, i que Martí deia que se n'havia fet a carta de gràcia i que l'havia redimit, l'assessor del batlle de Ribes requeria a Pere Gibert que mostrés les cartes públiques demostratives d'aquell deute o li posaria «callament perdurable».⁸⁷⁹ Vistes les parts, el jutge assessor del batlle deliberava i emetia una sentència, que era vinculant, és a dir, les parts l'havien d'acatar tant si els era favorable com si no (Turull 1990, 377). El qui rebia la sentència en contra, havia de fer-se càrrec dels costos del procediment: salaris i missions de les autoritats i oficials, escriptures, etc.

⁸⁷⁵ 1387, juliol, 23. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.38v.

⁸⁷⁶ La majoria d'arbitratges que hem documentat estan relacionats amb litigis per herències o bé per compravendes. Només en el clam que Antoni Samar va fer contra Berenguer Bossagay de 84 sous, aquest darrer va acceptar finalment de pagar, tal i com deia la sentència donada per Ramon Corretger i en Rolo, àrbitres i jutges del cas. 1384, novembre, 28. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1384, f.9r.

⁸⁷⁷ Bertran Vedell comparegué davant la cort demanant que, per un deute que reclamava a Sança Vedella, no li fos feta cort sinó que era suficient judici de dret. D'aquesta manera, després d'haver sentit les parts, el batlle, que dubtava del requeriment, va demanar consell al seu assessor i va emetre sentència. 1387, maig, 30. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.32v. Apèndix I, doc. 277.

⁸⁷⁸ 1385, octubre, 17. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.10r.

⁸⁷⁹ 1387, setembre, 19. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.49v.

Quan el deutor no tenia possibilitat de pagar, podia donar llicència, com hem vist, perquè es venguessin les penyores que tenia el seu creditor, però si aquestes no eren suficients o no n'hi havia, es podia procedir a l'execució de béns. En primer lloc, s'executaven els béns mobles i, si aquests no eren suficients, els béns immobles. Desprendre's d'aquests béns no devia ser fàcil, no només pel rebuig social que suposava l'execució dels béns sinó perquè sovint eren els únics béns dels quals es disposaven, que acostumaven a ser d'un valor elevat: cups, bótes, robes de luxe, joies, barques, etc. La penyora o bé embargat s'havia de mantenir en un lloc segur per tal que no es perdés o bé entregar a una persona designada a tal fi.⁸⁸⁰ Per la seva banda, la venda d'immobles devia suposar un sotrac important per a l'economia familiar, per la qual la pèrdua d'una terra suposava un fort desequilibri en el seu funcionament. Per això, d'aquests béns immobles es venien en primer lloc els més 'prescindibles', entre els quals trobem habitualment patis de cases enderrocades, fruits d'herències. Malgrat tot, els casos d'execució de béns són molt minoritaris respecte els clams presentats i, sobretot, són molt poc habituals les vendes d'immobles. De fet, només n'hem documentat tres exemples: una casa amb hort contigu de Jaume Camps, una casa de Ponç Ferrer i un pati de cases d'Arnau Muler.⁸⁸¹

La venda d'aquests béns es realitzava en uns terminis establerts: els béns mobles en 10, 20 o 30 dies, mentre que pels immobles el deutor disposava d'un termini de sis mesos, durant els quals podia aconseguir reunir els recursos suficients per a pagar. El 1352, Bonanat Amat, tutor de Gualda, filla de Guillem Carbonell, difunt, venia per subhasta pública una peça de terra a instància dels creditors del difunt Carbonell després que, passats sis mesos, l'hereva no disposava de béns mobles suficients per satisfer els creditors.⁸⁸² Tot i això, el deutor acostumava a renunciar a aquests terminis, pel qual s'entenia que, si no disposava de béns mobles, es podia procedir automàticament a l'execució d'aquests béns, sense deixar passar sis mesos. La venda es feia en subhasta pública per un corredor i, després, es repartia el dipòsit entre el creditor o creditors, procediment que veurem a continuació.

També podia donar-se que el clamat no fos present a la vila i no hi hagués cap familiar que pogués respondre per ell. En aquest cas, el batlle podia nomenar uns curadors que

⁸⁸⁰ Sembla que la pèrdua d'aquestes penyores era força habitual. Per aquest motiu Felip II va manar en les Corts de 1585 que, en els llocs on encara no existís aquesta persona designada per aquest fi, se n'escollís una que estigués obligada a tenir un llibre de registre d'aquestes penyores, amb el nom del propietari i a instància de qui s'executava (Constitutions y altres drets de Cathalunya, Vol.I, Lib.VII, Tít.XII, Const.I).

⁸⁸¹ Casa i hort de Jaume Camps: 1389, gener, 12. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.90v-91r; casa de Ponç Ferrer: 1389, març, 28. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.101v; pati de cases d'Arnau Muler: 1387, novembre, 8. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.52v. Apèndix I, doc. 311.

⁸⁸² 1352, maig, 5. ACB, Pia Almoina, Sitges, Doc. notarial, segle XIV, Cartulari A, f.132r.

s'encarreguessin de gestionar els béns mobles i immobles de la persona absent, i de respondre per ell en tot el procediment. El 1342, el batlle de Sitges assignava Pere Garganter i Pere Bofill curadors dels béns de Ramon Gassó, absent, davant les demandes que molts creditors d'aquest darrer havien fet a la seva cort. Garganter i Bofill van acceptar la curadoria, a més de donar fiadors ⁸⁸³

El corredor i la venda en encant públic

Es feia necessària, en aquest moment, la intervenció del corredor, que en el cas de Sitges era el propi saig del batlle, que s'encarregava de la venda d'aquell bé en encant públic. En aquest encant, el corredor buscava el comprador que fes la millor oferta per aquell bé subhastat, temptejant entre els sitgetans i forans o fent crides per donar-ho a conèixer-ho a tothom (García Marsilla 2008b, 615). Per vendre la verema d'Antoni Roure, que devia a l'Almoïna el cens de tres anys, el saig i corredor va córrer públicament la verema durant tres diumenges.⁸⁸⁴ El saig rebia una compensació per aquesta tasca de curadoria, que normalment era proporcional al valor aconseguït de la venda. En els casos que hem documentat, el salari del corredor es trobava entre l'1/60 i 1/98.⁸⁸⁵ La subhasta es feia durant deu dies en el cas dels béns mobles i trenta dies en el cas dels béns immobles.

Donar un valor el més pròxim al real al bé o béns que s'anaven a subhastar no era fàcil i, alhora, era important ser el màxim de rigorós perquè ni una part ni l'altra en sortís perjudicada. Un cop acordat el preu de venda entre el corredor i el possible comprador, el deutor podia queixar-se si considerava que es donava un valor massa baix al seu bé, reclamant que es donés un preu just. Després d'haver-se acordat definitivament el preu, es feia efectiva la venda, que s'inscrivïa alhora en el llibre de cort i el llibre notarial, amb la indicació que s'havia fet per pública subhasta o encant.⁸⁸⁶ Els diners resultants de la venda es dipositaven a la cort del batlle, on es conservaven fins al seu repartiment. Molt sovint, el millor postor era el propi creditor, el qual pagava efectivament la venda, però després recuperava els diners en el repartiment del dipòsit. D'aquesta manera, en moltes ocasions el creditor sortia guanyant en el procés, ja que recuperava els diners prestats i a més es feia amb un bé de valor. Romeu Gibert, pescador, comprava en encant, per 50 sous, la verema d'Antoni Roure, del qual era creditor per raó de préstec d'onze sous. D'aquesta manera,

⁸⁸³ 1342, octubre, 20. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa 1343-1356, quadern 1343-44, f.3r.

⁸⁸⁴ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.7v.

⁸⁸⁵ En canvi, García Marsilla (2008b, 615) el situa entre l'1/23 i 1/53 sobre el valor del bé venut.

⁸⁸⁶ Com la venda en encant feta d'un hort del mas Marí. 1357, maig, 29. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, segle XIV, quadern 2, f.8v-9v. Apèndix I, doc. 181.

Romeu es quedava amb la verema i dels 50 sous que pagava de la compra se li retornaven 11 sous del repartiment del dipòsit.⁸⁸⁷

En ocasions, també trobem compradors que eren familiars del deutor, el que ens fa pensar en la creació a l'ombra d'un nou deute, pactat dins el nucli familiar o fins i tot de solidaritats entre ells.

El repartiment del dipòsit: l'aparició de nous creditors

Després de fer efectiva la venda dels béns, fossin mobles o immobles, es podien seguir dues vies: una opció era la de repartir els diners aconseguits, amb el pagament al creditor o creditors que havien fet la demanda i dels salaris i missions de les diferents autoritats i oficials que havien participat en el procés. En aquest cas, el creditor es comprometia, donant fermances, a retornar els diners que li eren estat entregats si apareixia un altre creditor “primer en temps i millor en dret”.

L'altra opció era, després d'haver fet la venda en encant i d'haver dipositat els diners resultants de la venda a la cort, fer una crida pública, que normalment es feia durant trenta dies, per anunciar a tota la comunitat que s'havia fet la venda, instant als creditors d'aquell deutor que presentessin els seus drets davant del batlle de cort. Durant aquest període de trenta dies, els diferents creditors s'anaven presentant a la cort i l'escrivent anava anotant en un llistat el nom dels que presentaven els seus drets i el valor del deute que requerien. Aquests creditors podien presentar la seva demanda oralment o per escrit. Més enllà d'aquest termini, els creditors que no s'haguessin presentat no podien reclamar més els seus drets.

«Ara hoiats què us fas a saber a tot hom generalment per manament de l'honrat en Bernat Alegre, batlle del castell de Citges per la honrada Almoyna dels pobres de la Seu de Barcelona, que us notifica a tot hom e a tota dona generalment, de qualque estament o condició sia, qui's do dret o demanda en lo mas d'en Bernat Brunet ne en béns d'equell de Valcarcha, del terme del castell de Campdàsens, so és a saber per heretat ho per vincla ho per deuta ho per qualsevuya rahó ho manera, que dins XXX dies primers vinents e contínuament següents ho hagen posat denant lo dit honrat balta. En altra manera, passats los dits XXX dies, segons que demunt se conte d'equí avant, no·ls en raspondria hom de res.»⁸⁸⁸

⁸⁸⁷ 1385, setembre, 17. ACB, Pia Almoyna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.7v.

⁸⁸⁸ 1387, juliol, 22. ACB, Pia Almoyna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.38v. Apèndix I, doc. 291.

L'encarregat, passat aquest termini, de valorar i decidir l'ordre de prioritat dels creditors era el jutge assessor, que valorava les proves presentades i emetia una sentència. D'aquesta manera es feia un repartiment just dels diners aconseguits amb la venda, tenint en compte els drets preferents i l'antiguitat de cada creditor. En aquest repartiment es tenien en compte, com en el cas anterior, els salaris i missions dels oficials i autoritats.⁸⁸⁹ En un cas i altre, sempre que en la venda dels béns s'aconseguien més diners del valor del préstec o deute, i després d'haver pagat a oficials i autoritats que havien intervingut en el procés, els diners sobrants es retornaven a la persona embargada.

8.3 Quatre exemples de crèdit i morositat a través de la documentació

Per tal d'explicar aquest complex procediment, és interessant exemplificar-ho amb uns casos concrets que podem seguir a través de les pàgines del llibre de cort. Ho observarem des de dues òptiques, en primer lloc des de la dels deutors i a continuació des de la dels creditors. En els dos primers casos farem referència a un dels pocs deutors que patí l'execució de béns immobles i un altre cas d'una família, alguns dels membres de la qual foren empresonats per raó de deutes. Entre els creditors, en canvi, ens apropiarem al cas d'un draper que perseguia els seus morosos i del cas d'una dona que veiem freqüentment actuant de prestamista, un cas força excepcional per tractar-se de l'àmbit rural. Fer el seguiment d'aquests casos particulars permet observar certes dinàmiques i característiques dels protagonistes d'aquest deute que a través de l'anàlisi de les fonts fet fins ara no és possible de distingir. No són històries conclusives, amb un principi i un final, sinó que podrem seguir l'activitat d'aquestes persones durant un període d'uns 6 anys.

Arnau Muler o un cas d'execució de patrimoni immoble

Un dels exemples interessants de seguir és el d'Arnau Muler, el qual, després de rebre els clams tant de veïns com de gent d'altres llocs, va acabar patint l'execució de part del seu patrimoni immoble. Sembla que Arnau era un home madur en el moment en què documentem aquest procés, perquè el 1366 el veiem al costat de la seva muller Francesca, que havia estat casada en primeres núpcies amb Pere Ferrer, de la casa dels Ferrers —una família pertanyent a l'elit local—, recuperant el seu dot i l'augment, que pujava a 7.400 sous,

⁸⁸⁹ Veure exemples descrits en l'apartat 8.3.

una quantitat molt substanciosa.⁸⁹⁰ Per tant, Arnau deuria tenir almenys 50 anys la dècada dels 80. No sabem a què es dedicava ni tampoc el patrimoni de què disposava, però el matrimoni amb Francesca, que disposava d'un dot tan substancios, fa pensar en un membre de la mà mitjana o alta. Tot i això, ni les persones pertanyents a aquestes franges de la població teòricament més benestants escapaven a la roda de l'endeutament. Uns anys després que Francesca rebés aquells sacs amb 7.400 sous, el 1376, el matrimoni va vendre a Saura Xifrena dues quarteres de forment censal a carta de gràcia de nou anys. Tot i això, ja en aquells moments la parella deuria passar per problemes econòmics, pel que no deuria gaudir de bona reputació entre els creditors, perquè Saura exigia com a condició *sine qua non* que aportessin dos fiadors com a garantia. Els escollits pel matrimoni van ser Guillem Llorenç i Arnau Peiró, que acceptaren de ser fiadors però només amb la condició que, un cop passat els nou anys de gràcia, quedessin totalment alliberats de la seva obligació.⁸⁹¹

El nostre matrimoni desapareix fins a la dècada dels 80. La primera notícia que tenim d'Arnau Muler és de principis de 1385, quan Arnau Guitart presentà un clam contra ell per un deute de 2 florins que li havia prestat i que li havia de tornar en ordi.⁸⁹² El retorn del deute en espècie és demostratiu de la poca liquiditat de què disposava habitualment Muler. Efectivament, poques setmanes després, el matrimoni s'obligava davant la cort, sota pena de terç, a tornar 30 lliures que havien pres en comanda de Samuel Gràcia, jueu de l'Arboç, per Tots Sants del mateix any. El matrimoni, a més, veia com els béns que havia deixat en penyora per raó d'un altre deute, alguns dels quals de molt de valor, es venien sense poder recuperar-los. Aquell mateix dia, Arnau Muler donava autorització a Berenguer Sadurní per vendre les penyores que tenia d'ell, és a dir quatre culleres d'argent que pesaven una onça, uns paternostres d'argent, un llençol i dos bocalls d'argent amb platons.⁸⁹³ Els creditors, però, continuaven pressionant Arnau Muler: l'abril de 1385 un ciutadà de Barcelona li reclamava 39 sous per oli que li havia venut⁸⁹⁴ i la tardor del mateix any un veí del castell de Miralpeix es clamava d'un florí i 9 quartans d'ordi que li devia.⁸⁹⁵ La situació econòmica del matrimoni s'anava agrujant, i potser per aquest motiu un dels fiadors d'aquella venda de

⁸⁹⁰ 1366, juny, 3. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 3, f.10v. L'entrega d'aquest dot es va d'una manera força particular. Els hereus de Pere Ferrer van dipositar a la cort, en mans del batlle de l'Almoïna, Guillem de Pacs, dos sacs de carbó i una bossa segellada plenes de diners, on hi havia, segons van dir, els 7.400 sous. 1366, maig, 31. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Doc. notarial, caixa segle XIV, quadern 3, f.10r.

⁸⁹¹ 1385, desembre, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, 1385-1391, f.14v-15r. Apèndix I, doc. 253.

⁸⁹² ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.1r.

⁸⁹³ 1385, març, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, 1384, f.19v. Apèndix I, doc. 240.

⁸⁹⁴ 1385, abril, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, 1384, f.21r. Apèndix I, doc. 241.

⁸⁹⁵ 1385, setembre, 18. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-1391, quadern 1385, f.8r.

quarteres censals –l'altre havia mort– instava el procurador de l'Almoïna que forcés Arnau Muller i Francesca a desobligar-lo de la fermança. Després de nou anys, i donat que el matrimoni no havia redimit el cens, s'havia convertit en perpetu, motiu pel qual el fiador reclamava que se li fes justícia o se li assignés un jutge.⁸⁹⁶

Al cap d'un any, veiem altre cop actuar els creditors d'Arnau en contra seu davant la cort. A principis de 1387 Antoni Esparreguera es clamava d'en Muler de 18 sous i 9 diners que li devia i per aquest motiu, uns mesos després, es venien en encant una bóta de mena amb 2 corters de vi del deutor, que comprava el propi Esparreguera, per la qual va pagar 20 sous i 6 diners.⁸⁹⁷ Mentrestant, Saura Xifrena es clamava 9 quarteres de forment que li devia el matrimoni de temps passat i, davant el seu silenci, feia reclam uns dies després.⁸⁹⁸ Per la seva banda, el procurador li demanava censos endarrerits en diner i espècie, motiu pel qual Arnau s'obligava sota pena de terç de pagar abans de Sant Miquel.⁸⁹⁹ I per arrodonir-ho, el saig es presentava a casa seva per notificar-li que Pere Granada del Mas li havia donat deu dies perquè li pagués 6 sous d'un cens de l'any anterior.⁹⁰⁰

L'endeutament del matrimoni estava arribant a nivells certament preocupants, els terminis de pagament estaven cada cop més a prop i els creditors no paraven de trucar a la porta reclamant el que se'ls devia. Molts d'aquells deutes eren per censos endarrerits, d'altres per productes de consum quotidià. No sabem en quin moment va ser emparat, però el novembre de 1387 es venia en encant un pati de cases que el morós tenia dins els murs de la vila, davant del portal del castell. Arnau Muler es veia abocat a la pèrdua de part del seu patrimoni per poder satisfer els creditors que li reclamaven els deutes, alguns des de feia anys. Va resultar de la venda 39 lliures, que es van posar en dipòsit a la cort del batlle i a continuació es va fer una crida per la qual es donaven trenta dies a tothom qui cregués tenir dret sobre el preu d'aquell pati de cases venut: «a tota persona [...] qui's do dret o entenia aver alcun dret ho demanda per qualsevuya rahó en lo preu d'unes cases ho pati enderrocac de n'Arnau Muler [...], e lo preu de les dites cases ho pati és depòsit ede la cort, que dins XXX dies primers vinents e contínuament següents sien compareguts denant lo dit honrat

⁸⁹⁶ 1385, desembre, 5. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.14v. Apèndix I, doc. 253.

⁸⁹⁷ 1387, gener, 15. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.23v. 1387, maig, 23. Ibidem, f.32r.

⁸⁹⁸ 1387, maig, 10-24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.31v.

⁸⁹⁹ 1387, setembre, 9. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.46r.

⁹⁰⁰ 1387, setembre, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.47v.

batla per demanar lur dret si algun n'í antenen aver». En cas contrari, passats els trenta dies, no en podrien reclamar cap dret.⁹⁰¹

La resposta va ser immediata. Només dos dies després els primers creditors es van presentar davant la cort i durant els 30 dies donats de marge ho feren un total d'onze persones (taula 58). Alguns d'ells els havíem vist anteriorment, però d'altres ho fan per primer cop. Mentre estava engegat tot aquest procediment, Pere Granada del Mas li havia donat deu dies perquè li pagués 6 sous d'un cens d'anys anteriors.⁹⁰²

Taula 57. Denúncia de drets i repartiment del dipòsit del preu de venda del pati d'Arnau Muler			
referències anteriors	creditor	denúncia de drets (1387/11/10-1387/12/08)	repartiment del dipòsit (1387/12/09)
	Pere Ortolà	9 s de cens	9 s de cens
	Ferrer Clapers, prevere	28 s de cens per raó de la capella de Santa Bàrbara	28 s de cens
clam 1387/05/10	Saura Xifrena	22 ll que li devia	22 ll per 2 q de forment censal
obligació a Samuel Gràcia 1385/01/30	Francesc Ortals/el forner	12 fl que li va pestar per pagar el deute a Samuel Gràcia	11 s 1 d del preu que demanava
	Llorenç Guitart	1 fl de talla de fogatge	11 s de fogatge
clam 1385/01/30	Arnau Guitart	2 fl que li devia	22 s de blat degut
obligació 1387/09/09	el procurador del castell	2 fl i el terç, que són 60 s + 10 ll d'una pena	7 ll 10 s de terç de les quarteres de na Saura + de penes 4 fl o 44 s
	Simó ses Preses	23 s, menys 4 s que ell devia de port de vi	19 s
	Guillem Llorenç del Castell	11 ll que li deu	?
	Martí Jordà	5 s que li deu	5 s
	Bernat Alegre	14 s 6 d	14 s 6 d de drap degut
	na Garetà	-	2 s 6 d de cens
	el batlle	-	13 s per dret de dipòsit
	el vicari	-	2 s
	l'escrivà del castell	-	3 s
	el saig	-	8 s de corredories i de crida

Abreviatures: ll: lliures; fl: florins; s: sous; d: diners; q: quarteres
Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1384-1391

Passats els 30 dies, es va procedir a repartir el dipòsit. La majoria dels creditors van quedar totalment satisfets dels deutes que Arnau Muler tenia amb ells, excepte algun, com

⁹⁰¹ 1387, novembre, 8. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.52v. Apèndix I, doc. 311.

⁹⁰² 1387, novembre, 10. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.53r. Apèndix I, doc. 312.

Francesc Ortals, a qui només se li va poder pagar una part. De fet, no content amb aquesta resolució, el propi Ortals es clamava uns dies després contra Guillem Llorenç del Castell, com a procurador que era d'Arnau Muler, dels 12 florins que aquest encara li devia.⁹⁰³ Com es pot veure en el repartiment del dipòsit, una part important d'aquest anava destinada a pagar les despeses de burocràcia, entre salaris de l'escrivà, del saig, del vicari –com a notari, per fer-ne l'instrument notarial corresponent– i al batlle per dret de dipòsit. En total, 26 sous de les 39 lliures, és a dir un 3,33% del total. A més, al final del repartiment, encara quedaren per pagar 2 sous i 7 diners més.⁹⁰⁴

Però la pressió dels creditors no va aturar-se aquí, sinó que només uns dies després que s'hagués repartit el dipòsit del pati de cases, Pere Gibert dels Ferrers presentava un nou clam contra Arnau Muler per 4 sous i 6 diners que li devia de temps passat. Davant el silenci, altre cop, d'en Muler, Pere Gibert presentava reclam pocs dies després. La pista d'Arnau Muler i la seva muller es perden en aquest moment, no sabem com va prosseguir aquest procés de creixent morositat, ni tan sols si es van aconseguir alliberar d'aquesta lacra o bé van veure's obligats a vendre's més patrimoni. De totes maneres, el cas descrit és suficient per veure les dificultats en què es trobaven certes famílies un cop havien entrat en l'espiral del deute. El silenci en molts dels clams presentats, el paper de la dona, que participa necessàriament al costat del seu marit en les obligacions com a garantia per als creditors i, finalment, la venda de part del patrimoni moble i immoble de la família per satisfer els deutes impagats són exemple de la situació en què es trobaven moltes famílies, de qualsevol estament o nivell econòmic.

La família Messeguer: un cas d'empresonament per deute

Vegem ara un exemple semblant a l'anterior però que presenta algunes particularitats. En aquest cas seguim una família de la vila amb una història d'endeutament que passa de pares a fills i on es veu implicada tota la família. El primer dels protagonistes és Pere Messeguer, un sabater que a la dècada dels 80 del segle XIV deuria tenir entre 50 i 60 anys, si tenim en compte que tenia un nét major de 16 anys. Apareix a mitjans de 1384, moment a partir del qual tretze persones presenten clams en contra seu, la majoria dels quals «per rahó de sanalles» –senalles– que li havien venut. El poc detall dels clams no ajuda a percebre amb precisió si es tractava de senalles de farina, fet que suposaria les grans dificultats de la

⁹⁰³ 1387, desembre, 19. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.55r.

⁹⁰⁴ 1387, desembre, 9. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.53r. Apèndix I, doc. 314.

família Messeguer per aconseguir un aliment tan bàsic com aquest, o bé si del que es clamaven era del propi objecte, la pròpia sennalla, produïda amb palmes collides al massís del Garraf. I, en aquest cas, podríem entendre el paper de Pere Messeguer com un comerciant d'aquests objectes, que comprava a diferents veïns de la vila la seva producció domèstica per vendre-la després fora del terme o en el mercat local i que, precisament, no pagava els seus proveïdors. Corroboraria aquesta segona interpretació el clam que la viuda na Riba presentà contra ell «per rahó de sanales orelar e de cosir».⁹⁰⁵ El fet és que d'aquelles tretze persones que es clamaren al llarg de més d'un any i mig contra ell, nou ho feren per raó de senalles. En aquests casos, no sabem mai la resposta de Pere Messeguer, excepte en el clam presentat per Olivera, muller de Ponç Ferrer, que es clamava de 7 florins per senalles. Pere s'obligava uns dies després a pagar el deute abans de la propera festa de Sant Lluç i de fet, així ho complí, perquè el mateix 18 d'octubre Ponç Ferrer cancel·lava la obligació davant del batlle.

Molts optaven per diversificar les pròpies inversions en diferents àmbits de l'economia, de provar fortuna en àmbits que no eren els propis, el que a vegades acabava suposant més pèrdues que beneficis. Pere Messeguer, com hem dit, era sabater, i possiblement havia fet de comerciant de senalles, però a més, la Quaresma de 1384, havia decidit construir un petit llaüt, motiu pel qual va demanar un préstec de 5 florins i 3 sous al seu veí Guillem Riera, pels quals li va donar com a garantia el propi llaüt. Per aquest motiu, Guillem Riera es clamava el gener de 1386 de Pere Messeguer d'aquells 55 sous, i ho tornava a fer el juny de 1387 pel mateix motiu; davant la passivitat del sabater, Riera féu reclam. Uns dies després es feia la primera execució de béns d'en Messeguer, d'un cup que es vengué a canvi de 8 lliures i de dues bótes que es vengueren per 60 sous. La venda d'aquests béns no serví, però, per pagar en Riera, perquè el mes següent Pere Messeguer encara reconeixia deure-li els 5 florins del llaüt. És tan sols d'un mes després la segona venda de béns mobles de Messeguer, amb la qual s'aconseguien 26 lliures i 10 sous.

objecte	comprador	preu
un cup	Francesc Ortals, forner	12 ll
dues bótes	Felip de Bonvilar	70 s
un llaüt	Llorenç Guitart	9 ll
una capa	Llorenç Guitart	40 s
total		26 ll 10 s

⁹⁰⁵ 1385, octubre, 20. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.11r. Apèndix I, doc. 251.

El dipòsit es va lliurar a «diverses persones, creadós en los béns del dit Pere Messeguer», segons el dictaminat en la sentència de Ramon Oló, jurisperit de Vilafranca i assessor del batlle en qüestions jurídiques, el qual, «*visis etiam petitionibus dictorum creditorum et iuribus et prioritatibus ipsorum et possioritatibus iurium eorundem*», va assignar l'ordre de repartiment del dipòsit:

Taula 59. Repartiment del dipòsit de la venda en encant dels béns de Pere Messeguer		
ordre	comprador	preu
1r	salari del propi jutge	16 s
2n i 3r	salaris de l'escrivent i el saig	3 s i 6 s
4t	Bernat Alegre, per pensions endarrerides d'un censal mort	22 ll i mitja
5è	Berenguer Martí, procurador de Simó ses Preses, draper de Vilafranca	55 s
total		26 ll 10 s

La sentència, a més, manava que Bernat Alegre fes àpoca a Pere Messeguer de les 22 lliures i mitja rebudes i el repartiment del dipòsit va ser fet pel procurador de l'Almoina Pere de Conamines.⁹⁰⁶ El dipòsit aconseguit, però, no va ser suficient per saldar tots els deutes. I per acabar-ho d'adobar, Pere Messeguer i la seva muller Maria havien pres una certa quantitat de diners en comanda de Simó ses Preses, draper de Vilafranca, i no l'havien pogut retornar, motiu pel qual, en execució seva, el draper els havia fet empresonar, tal i com era possible en cas d'impagament de comandes. D'aquesta manera, els darrers dies d'agost el fill i nét de Pere i Maria —els quals «eren presos dins lo castell de Citges»—, Ferrer Messeguer i el seu fill Antoni, es comprometien a pagar a Simó ses Preses, a un mes vista, tot el que el matrimoni li devien per una carta de comanda, obligant-se a pena de terç i renunciant a tots els drets que els poguessin afavorir. Antoni, a més, renunciava als seus drets per raó d'edat, perquè era major de 16 anys però menor de 25.⁹⁰⁷

La pressió que feien els creditors per recuperar els seus deutes van arribar a comprometre fins i tot els béns de la família que, per dret, pertocaven a la muller i els descendents del deutor. Per això Maria i Ferrer, muller i fill respectivament de Pere, van fer una declaració defensant els seus interessos enfront els creditors. En transcrivim el paràgraf introductori pel seu interès:

«Con per deuta de marit ho de para, la muller o el fill no degen ésser inquietats ho ésser conteguts, pus que ells en aquells deutes no agen fermat ho no sien obligats. E sia axí, que en Pere Messeguer, del castell de Citges, sia obligat <a> alguns creados,

⁹⁰⁶ 1387, agost, 27. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.43r.

⁹⁰⁷ 1387, agost, 30. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.44v. Apèndix I, doc. 297.

los quals requeren e volen requerir, satisfair o pagà a ells feta dels béns del dit Pere Massaguer. E sia ver que en los dits béns és primera en temps e malor en dret la dona na Maria, muler del dit Pere Massaguer, per son dot e aspoli, que qualssevuya altres creadors del dit Pere, als quals ella no és obligada. E aximateix, en los dits béns del dit Pere Messeguer és primer en temps e malor en dret en Ferrer Massaguer, fill del dit Pere, per raó de la donació la quall aquell Ferrer és astada feta per lo dit para seu, e per rahó d'aquelles LXX lliures les quals na Francesca, muller, quondam, del dit Ferrer, aportà <a> aquell Ferrer, los quals LXX lliures se pertayen a n'Anthoni, fill cumú al dit Ferrer Masaguer e a la dita Francesca, quondam, muller sua»⁹⁰⁸

Els arguments eren clars i concorden a la perfecció amb els drets i renunciés que imposaven el dret privat: tant la dona com el fill eren primers i millors en drets que qualsevol altre creditor, sempre que no haguessin firmat el deute al costat del seu marit o pare. Per això, a continuació d'aquesta declaració, Maria i Ferrer feien ferma de dret als creditors de Pere Messeguer que se'ls pagaria tot el degut sempre que abans fossin assegurats els seus dot, espoli i altres drets seus. I també per aquest motiu, especificaven que no feien ferma a Simó des Preses, el draper de Vilafranca, perquè en aquest cas Maria havia firmat al costat del seu marit aquella comanda que els havia portat a la presó.

La situació de la família, doncs, era molt precària, amb els creditors que intentaven cobrar fos com fos els seus deutes. Potser l'estada a la presó de Pere, ja gran, havia deteriorat la seva salut, perquè poc temps després deixarà d'aparèixer a la documentació. Un mes després la família en ple –Pere, Maria, Ferrer i Antoni– s'obligava conjuntament a pagar al procurador de l'Almoïna 65 sous sota pena de terç⁹⁰⁹ i a finals de novembre Pere Messeguer s'obligava a pagar 14 sous a Berenguer Muntaner.⁹¹⁰ És la darrera vegada que documentem Pere, que va ser rellevat pel seu fill Ferrer. Sobre ell es van centrar els creditors del seu pare i també creditors que s'havia guanyat ell mateix. Es presentaren clams contra ell per raó de lloguer d'unes cases i també de préstecs, entre d'altres persones per part de Saura Xifrena. Alguns creditors recorrien a emparar els diners que algunes persones devien a Ferrer, com Simó ses Preses i Llorenç Guitart, que van manar fer empara dels diners que en Fontet devia a Ferrer Messeguer per la compra d'un alberg.⁹¹¹

Però Ferrer també es presentava a la cort com a creditor, com a clamant. A principis de 1388 es clamava dels jurats de la vila de 10 sous que li devien de lloguer d'una botiga,⁹¹² i un any després manava al saig que fes empara a Pere Coll de totes les robes que tenia de Joan

⁹⁰⁸ 1387, setembre, 2. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1385-91, f.46r. Apèndix I, doc. 300.

⁹⁰⁹ 1387, octubre, 3. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1385-91, f.50r. Apèndix I, doc. 307.

⁹¹⁰ 1387, novembre, 26. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1385-91, f.54r.

⁹¹¹ 1388, gener, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1385-91, f.56v.

⁹¹² 1388, febrer, 26. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1385-91, f.64r. Apèndix I, doc. 326.

Nicolau de Montpeller, per 24 sous que li devia aquest darrer.⁹¹³ Veiem, doncs, la possibilitat d'ubiquitat en aquest mercat del crèdit, de ser deutor de molts però alhora creditor d'altres. En els darrers anys de la seva vida, el pare de Ferrer s'havia vist envoltat per la pressió cada vegada més forta dels creditors i, de fet, ell mateix havia heretat alguns dels deutes del pare, però de totes maneres, com la resta de membres de la comunitat, percebia el crèdit com l'única forma d'actuar en el dia a dia, tant per fiar com per ser fiat. Les darreres notícies de la família ens arriben a principis de 1390. El gener d'aquell any, Guillem Riera, a qui havíem vist reclamar insistentment els 55 sous de préstec que va fer a Pere per construir el llaüt, pactava amb Ferrer Messeguer i el seu fill una fi i absolució de tots els deutes tinguts entre ells.⁹¹⁴ Dies després, Ferrer, Antoni i Maria, possiblement en aquests moments ja viuda de Pere, acordaven una permuta amb Llorenç Guitart, amb qui, per cert, tant Pere com Ferrer havien tingut alguns deutes. La família Messeguer li entregaven un alberg situat dins muralles, al costat del cementiri parroquial i valorat en 46 lliures, mentre que Llorenç els donava una casa situada al costat del castell, de la qual no sabem el preu. Possiblement amb aquesta permuta els Messeguer saldaven els darrers deutes que tenien amb en Guitart.⁹¹⁵

Simó ses Preses, Llorenç Guitart i el negoci de la draperia

A l'altre extrem d'aquest món del deute es trobaven els creditors, que maldaven per aconseguir que els seus morosos els paguessin allò degut. Aquesta situació es convertia en realment habitual en parlar de comerciants i mercaders, locals i forans, que venien a la menuda els seus productes i que moltes vegades es veien obligats a fiar als seus compradors i a obrir línies de crèdit al seu favor, tal i com ho descriu Vela (2005, 554-557) pel cas barceloní. Anteriorment hem vist la difusió del comerç del drap a la vila de Sitges, proveït per nombrosos venedors locals i drapers vinguts de Vilafranca. I si algú destaca entre aquests darrers és, sens dubte, Simó ses Preses, al qual hem vist actuar en els dos casos anteriors, i que apareix acompanyat sovint d'un personatge local, Llorenç Guitart. Ses Preses era un draper originari de Girona però domiciliat a Vilafranca,⁹¹⁶ que tenia part de l'obrador de Llorenç Guitart. D'aquesta manera, un i altre compartien el negoci, en el qual en Guitart aportava l'espai, l'obrador, mentre que el draper vilafranquí aportava la

⁹¹³ 1389, març, 31. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1385-91, f.97r.

⁹¹⁴ 1390, gener, 13. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibres de cort, 1372-91, 1385-91, f.111r. Apèndix I, doc. 383.

⁹¹⁵ 1390, gener, 15. ACB, Pia Almoina, Testaments, ss.XIV-XV, II, 1390, f.5v-8v.

⁹¹⁶ Donada la seva residència fora del terme, sovint actuava per mitjà d'una procurador, Berenguer Martí. 1387, agost, 26. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.43r. Apèndix I, doc. 296.

mercaderia. I també per aquesta relació, els veiem sovint actuar conjuntament contra els seus deutors o per altres raons.⁹¹⁷

Simó ses Preses comprava el drap a Perpinyà, des de mitjans del segle XIII important centre de distribució de draps provinents del nord d'Europa i, posteriorment, també lloc destacat de producció (Riera 1997, 15-38). Ho sabem gràcies als deutes que ell mateix tenia amb els seus proveïdors, que enviaven els seus clams a la cort del batlle sitgetà. Així ho féu, per exemple, Ramon Mulner, mercader de Perpinyà, que denuncià a través d'un procurador davant del batlle del castell que Simó li devia 43 lliures i 10 sous de quatre draps mesclats comprats a aquella ciutat, «segons que apar per albarà de paper escrit de la mà pròpia del dit Simó, signat ab son senyal de tinta».⁹¹⁸ El procurador demanava que fos emparada la part de l'obrador d'en Guitart que tenia en Ses Preses i que també es fes empara de tots els deutes que els seus deutors tenien amb ell fins que el mercader de Perpinyà fos satisfet de tota la quantitat deguda. Dies després, en Simó, desconeixent l'existència d'aquella reclamació, va presentar a través del seu procurador un llistat de clams contra diversos veïns de la vila. Per aquest motiu, el batlle de Sitges escrivia al batlle de Cubelles i la Geltrú demanant-li que li notifiqués l'existència d'aquella reclamació i li fes saber que tots els deutes pagats per aquells clams presentats li serien emparats⁹¹⁹ Temps després, el draper vilafranquí i el mercader de Perpinyà arribaven a una avenença, considerant-se alliberada així l'empara.⁹²⁰

Un repàs dels llibres de comptes permet veure els nombrosos clams que el draper presentà contra diversos deutors seus, entre febrer de 1387 a agost de 1388. Es tractava de clients de tots els nivells socials i de tots els àmbits de la comunitat, des de carnisers com Guillem Clapers fins a tinents de masos com Pere Gibert dels Ferrers o també habitants de llocs veïns, que acudien al terme a comprar aquests productes.

Taula 60. Relació de deutors del draper Simó ses Preses (1387-1388)

data	deutor	valor	concepte	ref.
1387/02/01	Guillem Clapers	8 s 6 d	drap	25r
	na Romia Roja	49 s	drap de temps passat	
1387/06/28	Bonanat Godai	49 s		33v

⁹¹⁷ Ambós prometien en una ocasió al procurador de l'Almoïna de pagar-li durant tot aquell mes de novembre 30 florins que li devien per una raó que ens és desconeguda. El deute, però, no es cancel·là fins el següent mes de maig. 1387, novembre, 8. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.52v. Apèndix I, doc. 311.

⁹¹⁸ 1388, gener, 31. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.61r.

⁹¹⁹ 1388, abril, 20. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.67v-68v.

⁹²⁰ 1388, maig, 12. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.70v.

8. El crèdit privat i l'endeutament

	Guillemó Clapers	11 ll	4 s		
1387/08/17	Ferrer Oller		12 s	11 d	37r
	Bernat Pagès		22 s	6 d	
	Joan Bertran		71 s	8 d	
	Monet Peiró, carnisser	10 ll	17 s		
	Jaume sa Illa		134 s		
	Pere Robert		34 s		
	Bernat Bofill		104 s		
	Miquel Muller		11 s	6 d	
1387/08/30	Ferrer Messeguer		75 s		drap, amb carta
1387/09/29	Bernat Bofill *	6 ll	8 s	6 d	49r
1388/01/21	Pere Gibert de la Plaça	15 ll	2 s		57r
	Martí Garcer		56 s	11 d	
	Joan Boixadell, estant a casa de Guillem de Pacs		36 s		
	Joan Bertran del Castell		39 s		drap
1388/01/24	Pere Gibert dels Ferrers		50 s		draps
1388/04/11	Pere Gibert	2 ll	10 s		draps
	n'Armengol		30 s		draps
	Romeu Roig, sastre		86 s	6 d	draps
	Miquel Company		59 s		draps
	Gemó Peiró *	5 ll	19 s		draps
	Jaume sa Illa	2 ll	6 s	3 d	draps
	Martí Clapers		13 s		draps
	Pere Granada des Mas		31 s		draps
	Pere Bosch, fill de Pere Bosch		9 s		draps
	Guillem Cantó		19 s		draps
	Bernat Guitart, que solia estar amb en Moles		22 s	8 d	draps
	Francesc Mulner de Vallcarca		32 s	9 d	draps
1388/05/14	Berenguer Puges de Ribes *		102 s		70v
1388/08/06	Bernat Armengou i Jauma Armengola de Puigcerdà, habitants de Sitges *		108 s	9 d	draps

* Donen resposta davant la cort, reconeixent, negant o fent el deute.
 Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91

Les quantitats endeutades poden arribar a quantitats considerables, ultrapassant els centenars de sous es diverses ocasions. La fórmula utilitzada pel draper era la de presentar clams col·lectius, és a dir que d'un sol cop es clamava de diferents deutors. Les indicacions donades són molt breus, normalment només es diu que és per raó de draps o no tan sols es dona cap explicació, i només en una ocasió –justament, el clam presentat contra Ferrer Messeguer– es diu que el deute era «ab carta».

La insistència de Ses Preses, i potser la passivitat o la ommissió del batlle de l'Almoina en actuar, arribà a tal punt que fins i tot va recórrer a inscriure els clams a la cort del batlle de

la reina –amb seu a la Vilanova de Cubelles–, que tenia l'alta jurisdicció del term. En aquest cas, el batlle de la reina va enviar una carta notificant al batlle de l'Almoïna el nom dels clamats i el valor del deute, i l'obligava a forçar els clamats a pagar les quantitats esmentades o fer dret en poder seu en el termini de vint dies. Aquesta amonestació es refermava amb l'avís que, si no ho feia d'aquesta manera, seria penyorat per la seva pròpia persona.⁹²¹

Per la seva banda, Llorenç Guitart era un personatge destacat de la vila. El 1380 va ser comprador de la talla per l'obra de l'església, i va ser elegit en més d'una ocasió jurat i conseller, a més d'actuar sovint com a àrbitre –el veiem en una ocasió actuar com a savi en la valoració d'una verema objecte de litigi–,⁹²² o manllevant persones de la presó. Es tractava, per tant, d'una persona de reconeguda solvència i respectada dins la comunitat, a més de tenir un nivell econòmic força elevat.⁹²³ A més, el 1387 estava en possessió del segell de la bolla dels draps, tot i que la reina manà que es vengués la bolla en encant donant el dret de fadiga a la universitat per tal com era preferible donar preferència a la universitat que no pas a un particular.⁹²⁴

És interessant observar les relacions establertes entre aquest draper i alguns sastres de la vila. Així, ell i un altre draper de la vila, Bernat Alegre, acordaven amb el sastre Gonsalbo Llopis que aquest darrer els manllevaria 6 florins a cadascun i que, a canvi, els faria costures gratuïtament durant els següents cinc anys, amb la condició que durant aquest temps no els poguessin demanar de tornada els diners.⁹²⁵

També Llorenç Guitart presentà els seus clams, tot i que la seva participació en moltes i variades parcel·les de la vida de la comunitat fa dubtar si tots ells corresponien a deutes per drap. Com es pot veure, però, són molt menys nombrosos respecte el seu company de negocis, i no recorre, com feia aquell, als clams col·lectius.

Taula 61. Relació de deutors del draper Llorenç Guitart (1388-1389)

1388/06/08	Gonsalbo Llopis	78 s	draps de compte vell en especial de la carta de comanda	75r
1388/07/28	na Marcona	22 s		77r
1389/01/25	Maiol de Recreus	50 s		91r
1389/01/27	Ferrer Messeguer	57 s 6 d		91v

⁹²¹ 1388, abril, 11. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibres de Cort, 1372-91, 1385-1391, f.65v. Apèndix I, doc. 328.

⁹²² 1385, octubre, 13. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, quadern 1385, f.9v.

⁹²³ Malgrat aquesta bona reputació, el 1391 Llorenç Guitart va deixar prenyada una esclava d'Antoni Guerau, de nom Juliana, i l'havia fet infantar, motiu pel qual el seu propietari acordà amb ell de vendre-la-li per 51 florins. 1391, febrer, 3. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.130v.

⁹²⁴ 1387, agost, 12. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.41r.

⁹²⁵ 1389, juny, 7. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, 1372-91, 1385-1391, f.104r. Apèndix I, doc. 366.

1389/04/26	Bernat Mulner	11 ll 2 s 6 d	de drap emparat en poder d'en Cantó, és a dir mantell, cota, gonella, calces i vestit de la muller	99r
1389/04/30	Pere Robert el Jove	60 s		100r
1389/05/17	Martí Garcer	20 s		101r
Font: ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91				

En resposta a aquests clams, com hem vist, els suposats deutors podien pagar immediatament, o bé fer ferma de dret acceptant o negant el deute. Així, pocs dies després que Simó ses Preses es clamés de Guillem Peiró, aquest feia ferma de dret acceptant el deute i obligava tots els seus béns.⁹²⁶ Els procediments utilitzats per recuperar els deutes fiats als sitgetans reproduïxen els procediments que hem descrit anteriorment. Per constrènyer a pagar els seus deutors, Simó ses Preses manava fer empires de béns o de diners d'aquells en mans de tercers. D'aquesta manera, el saig emparava al sastre Gonsalbo Llopis un curtapeu⁹²⁷ que tenia de la muller del barber de Vilanova, creditora d'en Ses Preses.⁹²⁸ En una altra ocasió els dos drapers actuaven conjuntament en l'empara dels diners que en Fontet devia per la compra d'un alberg a Ferrer Messeguer.⁹²⁹

El propi deute podia ser motiu d'intercanvi i de negocis, potser en ocasions per saldar deutes contrets. D'aquesta manera, l'endemà que Berenguer Puges de Ribes confessés deure a Simó ses Preses 102 sous per raó de drap,⁹³⁰ el draper vilafranquí assignava el deute, “de paraula” segons es deia al propi registre, a Salamí de Tolosa, jueu de la Geltrú. D'aquesta manera, a partir d'aquell moment, el qui havia de rebre el pagament d'aquells 102 sous havia de ser Salamí de Tolosa i no el draper Simó.

Així mateix, trobem Llorenç Guitart i Simó ses Preses intervenint en la fase final del procés de deute, és a dir comprant béns en els encants i rebent part dels dipòsits resultants d'aquelles vendes. D'aquesta manera, Simó comprava el juliol de 1387 un cup de Bonanat Godai i un altre cup i dues bótes de Pere Messeguer,⁹³¹ mentre que poc temps després Llorenç Guitart es feia, durant l'encant d'altres béns d'en Messeguer, amb una capa seva i el

⁹²⁶ 1388, abril, 20. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.67r.

⁹²⁷ Peça de vestir, amb mànigues o sense, que duïen homes i dones (*DCVB*).

⁹²⁸ 1387, juliol, 5. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.34r.

⁹²⁹ 1388, gener, 24. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.56v.

⁹³⁰ 1388, maig, 14. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.70v.

⁹³¹ 1387, juliol, 20. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.38v. Apèndix I, doc. 285.

seu llaüt, per una total d'11 lliures. Del dipòsit aconseguit d'aquell darrer encant, en Simó rebria al cap d'uns dies poc més de 3 lliures.⁹³²

L'exemple de Simó ses Preses i Llorenç Guitart mostra la gran activitat d'aquests drapers en el mercat sitgetà, havent de recórrer sovint, però, al deute, a la venda a crèdit per fer funcionar el seu negoci. Queda clar que aquests creditors "a la menuda" feien ús contínuament dels recursos que la justícia civil posava al seu abast per recuperar aquells deutes i que, precisament per la morositat dels seus clients, tenien sovint dificultats per pagar, al seu torn, els seus proveïdors.

Na Saura Xifrena, un exemple poc habitual de dona creditora

Resulta complicat, sobretot en l'àmbit rural, analitzar el paper de la dona en aquest món del crèdit, més enllà del d'acompanyant del marit en el moment de creació del deute. I ho és encara més si el que volem és observar el paper de les dones des del punt de vista de la creditora. Efectivament, no és usual que al costat del seu marit tinguessin una activitat creditícia i un cop viudes, en tot cas, es dedicaven habitualment, almenys a les grans viles i ciutats, a la venda de censals morts i violaris per poder viure de renda. Tot i això, entre la documentació analitzada, hem pogut identificar un parell de casos on són justament dones les qui actuen com a creditores. Un primer cas és el d'una dona que segurament estava sola i a més era forana, Sanxa de Terol, que començà a treballar de serventa el 25 de febrer de 1387,⁹³³ i de la qual pocs mesos després el matrimoni format per Pere Gibert i Francesca reconeixien que els havia prestat 14 lliures.⁹³⁴ Sanxa rebia un salari de 6 lliures l'any, motiu pel que aquella quantitat resultava realment substancial per les seves possibilitats. Potser eren els estalvis que havia pogut recollir durant tota la seva vida i que invertia, prestant-los, per aconseguir-ne interessos. Així, segurament poc després que el matrimoni li hagués tornat les 14 lliures, era Llorenç Guitart el qui prometia de retornar-los-li per la propera festa de Santa Maria de febrer.⁹³⁵

Però si podem observar un cas en detall, aquest és el de Saura Xifrena. No tenim cap dada que ens ajudi a situar-la. No sabem si estava casada o si era viuda –tot i que és possible que fos aquesta la seva situació–, si era jove o vella, o si posseïa un gran patrimoni o si tenia

⁹³² 1387, agost, 26. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.43r. Apèndix I, doc. 296.

⁹³³ ACB, Pia Almoïna, Sitges, Comptes, 1386, f.7v.

⁹³⁴ 1387, agost, 12. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.40v.

⁹³⁵ 1387, desembre, 24. ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91, f.55v.

alguna activitat. Només sabem que apareix com a creditora en una vintena de documents entre 1384 i 1390, i a més de deutes d'un valor força elevat. En poques paraules, na Saura sembla actuar com una prestamista quasi professional.

Taula 62. Relació de clams i obligacions de deutors de Saura Xifrena (1384-1390)						
data	deutor	valor	concepte	termini	cancel·lació	ref.
1384/09/13	Eliscén, muller de Pere Llobet	100 fl		Nadal	1385/03/06	3v
1385/03/09	Joan Bertran	100 s	préstec per carta davant notari			18v
1385/03/17	Martí Jordà i Asbert Torra, jurats de la vila	100 fl		Sta. Maria de setembre	1385/09/29 (50 fl)	18v
1385/10/18	Ferrer Novella	100 s		St. Miquel	1389/01/19	10v
1386/01/02	Pere Serrat	10 fl		Nadal	1388/04/18	15v
1387/05/10	Arnau Muler i Francesca	9 quarteres de forment censals				31v
1387/07/23	Pere Messeguer	44 s				38v
1387/08/14	Pere Messeguer	44 s	senalles que li comprà			39r
1387/08/14	Eliscén, viuda de Bernat de Quart, possessora dels béns de Bernat de Quart	100 s	préstec amb carta			39r
1388/04/22	Ferrer Messeguer i Antoni, fill seu	5 fl		St. Miquel		69r
1388/05/20	Gonsalbo Llopis, sastre, i Romieta	88 s		St. Lluç	1389/08/20	72r
1388/11/12	en Martí	14 s	que li deu			84v
1389/04/05	n'Avellà	2 quarteres de forment de temps passat				97v
1389/09/26	Martí Jordà i Pere Granada del Mas, jurats de la vila	25 fl		Nadal	1389/11/14	108r
1389/10/03	Monet Clapers i sa muller	66 s	de préstec			108r

Font: ACB, Pia Almoïna, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, llibre 1385-91

Un primer element a ressaltar és el quantió crèdit, de 100 florins, que ofereix en dues ocasions. Pel seu elevat valor –l'equivalent a 1.100 sous– possiblement es tractava del seu dot, que hauria recuperat després d'enviudar, invertit-lo en forma de préstec, potser per obtenir-ne els interessos. El fet és que a mitjans del 1384 donava els 100 florins en préstec

a Elicsén, muller de Pere Llobet, la qual es comprometia a retornar-li el Nadal següent. Finalment, però, Elicsén s'endarrerí en el pagament, perquè el deute es cancel·lava el març del 1385 i poc més d'una setmana després na Saura tornava a prestar la mateixa quantitat, aquest cop als jurats de la vila. Aquests pactaren un retorn al setembre següent, però només pogueren retornar aquella data 50 florins dels 100 prestats. El retorn dels 50 florins restants es va fer més complicat, perquè dos anys després, a requeriment de na Saura, el saig donava deu dies als jurats per tal que li fessin dret o paga dels 50 florins prestats a la vila.⁹³⁶

Aquest préstec és interessant, perquè veiem a na Saura actuar de creditora de la pròpia universitat, i d'una quantitat que no estava a l'abast de tothom. Malgrat la mala experiència viscuda, la dona repetia com a creditora de la vila poc temps després aquest cop amb un – altra vegada substancial – crèdit de 25 florins d'or, que aquest cop es retornava abans del termini acordat.

A més d'aquell crèdit tan destacat, en el qual segurament havia invertit el seu propi dot, Saura apareix com a creditora d'altres préstecs menors, alguns d'ells firmats davant notari, d'altres, els de menys valor, pactats de manera privada. A més, també la veiem cobrar i reclamar censos endarrerits, dels quals en algun cas havia estat explícitament la compradora, és a dir que no els havia rebut per herència. Així, en explicar el cas d'Arnau Muler i la seva dona, comentàvem el cens d'un quartera de forment venut per aquest matrimoni a Saura Xifrena, amb carta de gràcia de nou anys. L'experiència i la poca confiança en els deutors havia fet que la creditora demanés avals com a garantia. Na Saura també es cobreix les espatlles d'aquesta manera en d'altres casos, com en l'esmentat del préstec de 100 florins, primer a n'Elicsén i després als jurats de la vila, o també pel préstec de 88 sous que va fer a Gonsalbo Llopis i la seva muller, pels quals aquests van presentar com a fiador en Pere Bosch, major de dies.

En l'exemple d'aquesta dona creditora hem volgut presentar a la taula de deutors (taula 63) el termini de retorn pactat i el moment real de cancel·lació, perquè apareix en moltes ocasions i és una bona mostra dels retards que es produïen sovint. En el darrer cas exposat, dels 88 sous prestats al matrimoni Llopis, el retorn es va pactar a 4 mesos i finalment es va retornar un any i tres mesos després, mentre que el préstec de 100 sous fet a Ferrer Novella per un termini d'un any no es va retornar fins més de tres anys després. El silenci de Saura davant la cort en aquests casos, però, demostra la paciència d'ella, com molts d'altres creditors, enfront els seus morosos i fa pensar en l'existència de les negociacions privades,

⁹³⁶ 1387, agost, 9. ACB, Pia Almoina, Sitges, Llibre de cort, caixa 1372-1391, 1385-91, f.40v. Apèndix I, doc. 294.

fetes sense necessitat de passar per davant del batlle, al qual només s'acudia en el moment de la cancel·lació del deute.

Ens ha semblat interessant presentar aquest cas perquè són poques les dones que actuen d'una manera tan decidida com a prestamistes dels seus veïns, atorgant-los préstecs que van d'uns pocs a milers de sous. El món del crèdit no estava, ni molt menys, limitat als homes.⁹³⁷ Malgrat que amb més limitacions i dificultats que els primers, elles també hi intervenien, invertien els seus diners per ajudar els qui es trobaven en un moment de dificultat, però també per obtenir uns interessos que li permetrien de tirar endavant, a vegades, sense l'ajuda de la família.

8.4 Conclusions preliminars: el crèdit i l'endeutament, en mans de tots

El crèdit i l'endeutament eren presents en tots els àmbits de la vida, tant en les grans ciutats com en les petites localitats, tot i que prenia formes diferents en cada lloc. Al llarg d'aquest capítol hem analitzat el cas particular d'una vila rural i marinera com Sitges. És interessant destacar, en primer lloc, que pràcticament tot el crèdit es limita a préstecs i comandes, en terminis que no acostumen a superar l'any, i vendes de carta de gràcia, que s'allarguen com a molt fins als 10 anys. Dit d'altra manera, es tracta de crèdit a curt i mitjà termini, mentre que en canvi quasi no es detecta la presència d'un crèdit a llarg termini, en forma de censals morts i violaris. En la major part d'aquests contractes, la majoria d'ells fets davant notari no s'acostuma a especificar el motiu del préstec, és a dir a què anirien destinats aquells diners.

Més dades, en canvi, aporten els debitoris, tant els fets davant notari com els fets davant la cort, les obligacions i, sobretot, els clams. És a través del seu anàlisi quan es fa visible l'economia local, que va molt més enllà de les quantitats deixades en préstec o en comanda i s'endinsa en un món on sovint es venia o es prestaven servies a crèdit. Així, a banda dels nombrosos clams per impagaments de censos o de quotes endarrerides de préstecs i comandes, veiem que una part destacada de les demandes eren presentades per venedors a la menuda, que reclamaven els deutes dels seus clients per productes alimentaris però, sobretot, per la venda de drap. És en aquest darrer àmbit, la difusió del qual va ser possible a la vila gràcies al mercat setmanal celebrat des de principis del segle XIV i de la inclusió del port de Sitges entre els punt de cobrament del dret de la bolla del drap, on es presenten un major nombre de clams i per unes quantitats majors.

⁹³⁷ En són un bon exemple les comunicacions presentades el 2010 en el Congrés internacional titulat "Dare credito alle donne. Presenze femminili nell'economia tra medioevo ed età moderna" i publicades a Petti Balbi; Guglielmotti (2012).

El crèdit al consum, però, no era l'únic representat en aquesta economia local. Els deutes contrets en favor d'artesans ens permet conèixer els salaris que rebien aquests professionals per les seves tasques mentre que els deutes contrets per aquests mateixos artesans i pagesos en favor de tercers demostra l'existència d'un substrat de subcontractacions de jornalers i personal no especialitzat, tant per fer tasques puntuals relacionades amb els seus oficis com de treball al camp, vinyes i cellers. Un darrer àmbit que permet observa aquesta documentació és el familiar i patrimonial, que s'observa fonamentalment a partir de dos àmbits: el d'endeutament per dots i per la compravenda de béns immobles.

Els llibres de cort, però, són essencialment interessants per la informació que aporten relativa als procediments utilitzats pels creditors per recuperar els diners prestats o fiats. Així, el clam s'erigeix com el primer estadi d'aquest procés, en una justícia que en aquest primer moment era gratuïta, però que en el cas de desenvolupar-se més enllà d'aquest clam suposava certs costos en favor de la cort. En el procés descrit, la contricció al deutor a pagar amb l'empara dels seus béns era especialment útil i necessari en el cas de persones foranes. L'acusació feta en el clam, però, no era unilateral, sinó que el suposat deutor tenia la possibilitat de defensar-se, d'acceptar el deute, de matisar-lo o bé negar-lo totalment. En aquest cas, quan les parts no arribaven a cap acord, la solució era l'execució dels béns, primer mobles, després immobles del deutor, que esveia només forçat a la venda del seu patrimoni, sinó també abocat a la vergonya pública i, potser sobretot, a la pèrdua de credibilitat que a partir d'aquell moment els seus veïns tindrien envers ell, a més de la presó que, com hem vist, havien de sofrir alguns morosos.

Gràcies a la documentació disponible, hem pogut seguir les històries de crèdit i endeutament de quatre personatges, dos deutors i dos creditors. Això ens ha permès de comprovar, a la pràctica, aquells procediments que havíem explicat anteriorment, i hem pogut, sobretot, veure que tots les membres de la comunitat local podien ser susceptibles d'estar implicats en aquest món del crèdit, i que la línia divisòria entre el fer negoci amb els propis diners i endeutar-se fins a l'execució dels propis béns era molt fàcil de traspasar.

IV. CONCLUSIONS FINALS

En la introducció a aquest estudi afirmàvem la necessitat d'aproximar-nos històricament, a nivell local, als espais i a les comunitats humanes per personalitzar les dinàmiques i donar cara als fets que, d'altra manera, quedarien només en estadístiques i dades quantitatives. Al llarg de les pàgines d'aquesta recerca hem intentat sempre aproximar-nos als protagonistes d'aquestes relacions, sense oblidar, al mateix temps, el context general d'aquesta comunitat, especialment pel que fa a la vinculació amb la seva senyoria.

El primer dels objectius que ens plantejàvem era, justament, entendre la relació entre l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona i el seu domini sobre Sitges. Aquesta institució caritativo-assistencial arribà a ser una de les principals almoines de la Corona d'Aragó gràcies a les nombroses donacions que havien fet persones de tots els estaments especialment a partir de 1275, data de la seva refundació, i que es mantingueren al llarg de tot el segle XIV. L'èxit de la institució, però, residí sobretot en l'eficient gestió del patrimoni que, en van fer els seus responsables en relació no tan sols a l'administració dels béns rebuts sinó també a la inversió en nou patrimoni immoble i rendal.

L'extens domini de l'Almoina es veié incrementat, des de les primeres dècades del XIV, per una part o la totalitat de grans dominis, adquirits per donació o per compra, com el castell de Grevalosa (al Bages), la Torre Baldovina (a Santa Coloma de Gramanet) o la batllia de Sant Feliu de Llobregat. La gran ampliació del patrimoni d'aquesta institució comportà necessàriament un canvi de plantejament en el seu funcionament. Aquest es concretà, en primer lloc, de la redacció d'un capbreu general dels seus béns immobles –el *Llibre Verd*– i,

a més, en la proposta de noves formes de gestió dels seus grans dominis. És en aquest context de transformació interna, que l'Almoïna de Barcelona rep per donació el castell de Sitges, que es convertiria en un dels grans dominis de la institució, potser el més gran que l'Almoïna adquirí en la seva història.

L'assumpció per part de l'Almoïna de la senyoria de Sitges no fou, però, senzilla. La relació entre la institució i el territori sitgetà s'inicià el 1326 per voluntat testamentària de Bernat de Fonollar, que deixà establert que, en cas de morir sense descendència legítima, els seus hereus universals fossin Déu i els pobres de Crist i, en representació seva, l'Almoïna dels pobres de la Seu de Barcelona. L'Almoïna, doncs, es convertia en senyora del castell de Sitges, a més dels de Campdàsens i Selma. S'havia, però, de complir una condició, i és que els senyors eminents de cada lloc –el bisbe per a Sitges i Campdàsens i l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem per a Selma– donessin el seu assentiment al traspàs. Per aquesta clàusula, l'Almoïna perdé Selma el 1329 i estigué a punt de perdre també els castells de Sitges i Campdàsens, perquè el paborde de juny, pels drets que tenia sobre aquests territoris, es negava al traspàs, malgrat que el bisbe i el Capítol hi havien donat el seu consentiment el 1327. El litigi es perllongà durant 16 anys, temps durant el qual el llegat de Fonollar patí altres amputacions de mans dels seus marmessors, que van haver de vendre'n part –molts béns mobles, les propietats que tenia a Vilafranca, etc.– per saldar els deutes que havia deixat pendants. Malgrat tot, la perseverança i la insistència de l'Almoïna en el manteniment del seu domini sobre Sitges, així com els diners que gastà en els plets amb el paborde –que l'obligà fins i tot a vendre part del seu patrimoni per costejar-los– demostra l'interès dels almoïners per aconseguir-ne la senyoria.

El 1342 l'Almoïna es féu, finalment, *de facto* amb el castell de Sitges, del qual n'obtingué diferents graus de domini: la senyoria de la terra, la senyoria territorial, la senyoria del delme i la senyoria jurisdiccional, primer la jurisdicció civil i al cap dels anys també la criminal. L'interessant en aquest aspecte és la manera com l'Almoïna va plantejar la gestió d'aquest important patrimoni. No hauria estat fàcil administrar-lo directament d'una manera centralitzada, és a dir des de Barcelona, motiu pel qual l'Almoïna optà per altres solucions. La primera opció escollida pels almoïners va ser la de vendre les rendes a un grup d'arrendataris, de manera que la institució es podia desentendre dels procediments relacionats amb la seva recaptació i emmagatzematge. Per a les qüestions de representació, en canvi, la senyoria feia ús del procurador que l'Almoïna tenia destinat a Vilafranca.

L'administració de la justícia, per la seva banda, estigué resolta des de 1342 per la figura del batlle senyorial, que tenia únicament tenia funcions jurisdiccionals, és a dir, que no intervenia en la recaptació de les rendes, com sí que feien altres batlles de l'Almoïna, com, per exemple, el del castell de Grevalosa. Aquesta forma de gestió indirecta es va mantenir durant una desena d'anys, però els almoïners s'adonaren de les possibilitats que oferien el patrimoni sitgetà i les seves rendes, més enllà dels ingressos en metàl·lic que es podien percebre dels arrendaments. Per això, decidiren passar a una administració directa, *in situ*, a través d'un procurador, un prevere vinculat a la Seu barcelonina i que residís al terme, un pas que es féu en coincidència amb l'adquisició de la jurisdicció criminal, el 1353.

Aquesta administració directa i *in situ* suposava certs costos, com el manteniment de personal, però eren compensats per l'ingrés al magatzem del castell de quantioses rendes en espècie, sobretot en cereal i en vi, aquest darrer obtingut en gran part de l'explotació de la dominicatura. Uns productes que eren fonamentals per la seva activitat assistencial i que en alguns períodes eren béns escassos –i per tant cars– en el mercat barceloní. L'arribada del procurador de l'Almoïna a Sitges, el 1353, anul·là la figura dels arrendataris alhora que substituïa el procurador vilafraquí, però no modificà les atribucions del batlle. Així, mentre el procurador s'encarregava de la comptabilitat, de gestionar les rendes, de controlar el seu pagament i de fer de pont entre la senyoria i els almoïners, el batlle era el representant jurisdiccional, el responsable de la cort i de les relacions amb altres autoritats jurisdiccionals –com ho eren els batlles d'altres poblacions, els veguers i els representants reials–, a més de fer de pont de contacte habitual amb la universitat. D'aquesta manera, el procurador i el batlle es complementaven en la gestió de la senyoria de l'Almoïna.

El 1353 s'inicià un dels registres bàsics per entendre el funcionament d'aquest gran domini, els llibres de comptes. És a través d'aquesta comptabilitat que podem conèixer els ingressos reals derivats de les rendes procedents dels diferents nivells de senyoria, així com les despeses que implicava el manteniment d'un domini com el sitgetà. Gran part de les rendes procedien de la senyoria de la terra, que l'Almoïna tenia cedida en gran part en emfiteusi als habitants del terme. Les rendes derivades d'aquesta cessió suposaven quantiosos ingressos fonamentalment de cereal –ordi en primer lloc, seguit de forment–, i en metàl·lic, sense comptar el cobrament dels lluïsmes, que, al final de l'any, suposaven una part substancial dels ingressos totals. En aquest sentit, el cas de Sitges ha pogut demostrar la importància econòmica del cobrament d'aquest dret, quan, en altres indrets, no s'havia pogut valorar el seu pes econòmic, per manca de dades comptables. L'explotació de les terres de dominicatura, per la seva banda, suposaven una despesa important en contractació de

jornalers –tot i que una part estava coberta per la prestació de serveis (joves i tragins) per part dels habitants del terme–. Tot i això, suposaven l'obtenció de cereal i llegums i, sobretot, de raïm que, un cop convertida en vi als cellers del castell, era de gran utilitat per a l'Almoïna.

Pel que fa al segon nivell de domini de què disposava l'Almoïna a Sitges, el senyoriu territorial, depenien d'ell els monopolis o destrets senyorials (forn de pa, ferreria), a més dels serveis a què el senyor tenia dret (les joves i els tragins acabats d'esmentar, a més de la participació de la població en obres i guaites) i un conjunt d'altres drets molt variats, com la *mantada* de palla, la cistella de raïms, els drets de llaüts i de peixos reials o el del cafís de vi. En la majoria de casos –excepte en els destrets senyorials i els serveis– eren drets que, a la pràctica, reportaven pocs ingressos, i que, per tant, tenien fonamentalment un sentit simbòlic de demostració del domini del senyor respecte a la seva població. Com, en certa manera, també ho era la senyoria del delme, que requeïa sobre una àmplia varietat de productes agropecuaris del terme però que, a la pràctica, tenia un pes recaptatori relativament baix, sobretot en els anys de males collites.

Finalment, l'Almoïna comptava amb la senyoria jurisdiccional que, abans que cap altra cosa, era la demostració definitiva del seu domini, pel poder coercitiu que comportava sobre la població. El fet de completar la jurisdicció civil –que anava associada a l'herència de Fonollar– amb la jurisdicció criminal, suposava per a l'Almoïna assumir el domini pràcticament absolut del terme castral de Sitges. A més, s'alliberava de l'autoritat del veguer de Vilafranca, amb qui tants conflictes havia tingut mentre la jurisdicció criminal estigué en mans del rei. De fet, en tot el període s'observa una tensió latent entre la institució assistencial barcelonina, per una banda, i el veguer i la universitat vilafranquina, per altra. Aquesta relació arribarà als seus moments de màxima tensió el 1353, quan l'Almoïna, a més de comprar la jurisdicció criminal, demanà al rei la concessió de fer sortir el castell de Sitges de la vegueria de Vilafranca per entrar a la batllia de Barcelona.

Pel domini que tenia sobre Sitges, que suposava la possessió de diferents nivells de senyoriu, l'Almoïna aconseguia quantioses entrades en espècie i en diners, tot i que cal tenir present que aquests ingressos no eren nets. El domini de Sitges comportava, però, un seguit de despeses, algunes més previsibles –com les derivades de l'explotació de les terres de dominicatura o la manutenció i sous del personal del castell–, d'altres més inesperades, com les derivades de les reparacions de les muralles de la vila o els costos de defensa. Totes aquestes despeses, combinades amb la irregularitat de les collites, provocà contínues

pujades i baixades dels ingressos i de les despeses, que, més d'un any, acabà amb un tancament de caixa negatiu. Per tant, a nivell comptable el domini de Sitges era en algunes ocasions deficitari, tot i que en la majoria d'anys el balanç fou positiu. Però altres factors sostenien el seu interès a nivell qualitatiu, com la seva situació, a la primera línia de costa de la vegueria penedesenca –en la qual l'Almoina tenia moltes possessions–. O també que li servia per contrarrestar la manca de certs productes del mercat barceloní en certs moments de carestia.

En conclusió, hem pogut veure que l'Almoina s'hagué de plantejar noves formes d'administració que no havia utilitzat fins aquell moment per adaptar-se a la nova realitat. La incorporació de Sitges li permeté, per altra banda, ampliar els seus ingressos en metàl·lic i, a més, tenir un celler i un graner a disposició per quan fos necessari. A més, la situació estratègica de Sitges, al litoral penedesenc, li permeté fer més eficient el transport de les rendes que collia a l'interior penedesenc. Confirma que l'adquisició va afavorir els interessos de l'Almoina el fet que no només conservés el domini sobre Sitges, sinó que també l'amplià amb l'adquisició dels territoris limítrofes.

El segon objectiu d'aquesta tesi ha estat conèixer el territori sobre el qual s'assentava la comunitat sitgetana i la seva evolució al llarg del període estudiat. La primera dada significativa l'aporta la distribució de la població sobre el territori. Aquesta, que el 1342 arribava a 176 caps de família, vivia a la vila –un 70% la primera meitat del segle XIV que passà a ser un 90 % la segona meitat–, mentre la població restant es repartia en hàbitat dispers, en masos.

Aquestes dades mostren el contundent pes demogràfic de la vila en relació a la resta del terme, un predomini que era alhora econòmic, social i simbòlic. Econòmic i social perquè era el lloc on es celebrava el mercat setmanal, on es concentrava la població artesana i dedicada al treball de mar, a més de ser la seu del Comú. I simbòlic, perquè és on es concentraven els principals símbols senyorials, és a dir el castell i els espais de destret –la ferreria i el forn de pa–, a més de l'església parroquial i de l'hospital de pobres creat per Bernat de Fonollar. La vila emmurallada era, doncs, l'epicentre, l'espai de serveis al qual acudien els habitants de tot el terme, alhora que el centre de poder senyorial. A causa de l'augment de població experimentat des de principis del segle XIV, aparegué el barri del Raval, que va anar creixent al llarg del segle fins a arribar a la seva màxima extensió a principis del XV.

La part restant de la població –que, com hem dit, passà d'un 30% a un 10% durant el segle XIV– es repartia en masos pel terme. Possiblement part d'aquestes explotacions –tot i que les restes materials i documentals no contribueixen a corroborar-ho ni desmentir-ho–, estaven agrupades de manera semidispersa, a l'estil dels *veïnats* del nord-est català, en el que la documentació anomena *llocs*. Aquests *llocs* eren el punt de referència per situar els masos i acompanyen els cognoms de molts dels seus tinentes. Tot i això, si existí aquesta distribució en hàbitat semidispers, desaparegué pels canvis experimentats en el camp sitgetà, com passà per altra banda en la resta del territori català. Efectivament, l'any 1342 es documenten a Sitges fins a 42 masos, dels quals a principis del segle XV amb prou feines en sobreviuen la tercera part. Què succeí amb aquests masos? La davallada demogràfica iniciada els anys anteriors a 1350 hi tingué un paper important. Molts dels tinentes de masos moriren, d'altres marxaren deixant la dona i els fills sols [això s'hauria d'explicar una mica o treure-ho si és un cas aïllat], alguns renunciaren a la seva herència. Unes notes annexes al capbreu redactat el 1360 parlen d'una vintena de masos *deperits i alienats*. El panorama és semblant al de molts altres territoris catalans, si no fos perquè aquests apunts destapen una situació anòmala o, almenys, poc freqüent: l'existència, d'abans de l'abandonament d'aquells masos, d'un substrat de compravendes i establiments de moltes de les seves terres. Dit d'altra manera, tot i que alguns d'aquells masos havien quedat abandonats, part de les seves terres continuaven cultivades per altres persones que les havien rebut en sotsestabliment o bé per compra. El vincle entre aquestes terres alienades amb el capmàs, però, s'havia mantingut gràcies a l'*adjutori de cens*, una ajuda en forma de cens que el sotsestablert feia al titular del mas per tal de garantir el pagament dels censos deguts al senyor.

Aquesta situació, amb una gran part de les parcel·les dels masos alienades, només va ser possible per l'existència d'un nucli d'hàbitat concentrat de la importància de la vila. Perquè eren els seus habitants els qui s'havien fet, durant la primera meitat del segle XIV, amb una, dues o més les parcel·les de terra, que cultivaven com a complement de la seva activitat marinera o artesanal o bé amb dedicació completa. D'aquesta manera, havien contribuït a compensar les dificultats per les quals passaven molts dels masos sitgetans en aquells moments, tot i que, a la llarga, el que van provocar va ser la seva desestabilització i, en alguns dels casos, la seva desaparició. Per tot plegat, un cop queden abandonats aquests masos, a mitjans del segle XIV, part de les seves terres no quedaran abandonades, sinó que continuaran essent cultivades per terceres persones.

En aquest moment de redistribució del camp sitgetà, l'Almoïna participà activament en el procés. Perquè, malgrat que una part substancial de les terres d'aquells masos abandonats

es continuessin conreant, al senyor no li interessava que els masos abandonats desapareguessin, especialment a nivell jurídic. És a dir, per conservar les rendes que prestaven aquests masos –cereal, capons i pernes de carnsalada, garbes de blat i els serveis de joves i tragins– l'Almoïna s'interessà principalment a mantenir la seva existència jurídica, més que no pas a desfer-los i establir cadascuna de les seves terres de manera aïllada. En aquest sentit, l'Almoïna buscà nous tinentes per als masos abandonats, sense posar cap inconvenient, en la majoria dels casos, al fet que el nou tinent residís a la vila. La condició, però, era que es fes càrrec de la recollida dels adjutoris de cens de les terres alienades i que treballés les terres no alienades, és a dir les que que havien quedat abandonades. D'aquesta manera, moltes cases de masos queden físicament abandonades i s'enderrocaren ràpidament, però jurídicament els masos es mantingueren vius.

Amb aquesta reestructuració del camp sitgetà, produïda durant la segona meitat del segle XIV, d'aquells més de quaranta masos de 1342, el 1368 només en sobrevivien una quinzena d'habitats, d'altres deu només en quedà el record, mentre que dels altres es perderen en l'oblit. Tot i això, possiblement en el transcurs del segle XV i especialment durant els anys de la Guerra Civil catalana, molts d'aquells masos habitats van quedar també, finalment, abandonats. El segle XIV, en definitiva, es passa d'un territori repartit en una quarantena de masos a un paisatge parcel·lat en terres i vinyes en mans de veïns de la vila, malgrat la pervivència, a menor escala, de l'hàbitat dispers. Es pot dir, doncs, que és en el transcurs d'aquests quasi 80 anys, de 1342 a 1418, que es materialitza definitivament la preeminència de la vila per sobre de la resta del terme.

Hem pogut comprovar, en conclusió, que els canvis demogràfics esdevinguts des de mitjans del segle XIV van influir decididament en l'evolució de la distribució territorial, amb un des poblament progressiu de l'hàbitat dispers a favor de l'hàbitat concentrat i el consegüent creixement de la vila. S'abandonen les cases de masos, però els habitants de la vila continuen conreant les terres, és a dir es produeix una *despoblació* del territori però no un *abandonament* de les terres, que continuen, en bona part, treballades.

Senyoria i territori són els dos pilars sobre els quals s'assentava la comunitat de què plantejàvem el nostre estudi, a la qual ens hem aproximat, en relació a tres aspectes: la organització de la universitat, el treball de mar i la seva gent i, finalment, el crèdit privat i l'endeutament.

La base organitzativa de la comunitat es trobava en la universitat, a la qual, en el moment de la seva arribada a la senyoria, l'Almoïna veí necessari donar una nova estructura. Fins

llavors, la població sitgetana estava organitzada de manera molt senzilla: el conjunt de caps de família es reunien en assemblea per resoldre les qüestions de més importància. Al seu capdavant hi havia els prohoms, que no eren càrrecs electius sinó membres de la comunitat que, per tradició familiar i prestigi social i econòmic, gaudien de preeminència sobre dels seus convilatans. Aquesta situació canvià amb l'arribada de l'Almoina. Un any després de la incorporació de Sitges al seu patrimoni, a principis de 1344, els almoiners establiren una nova estructuració de la universitat, amb designació de càrrecs electius que es renovaven anualment. El nucli del nou Comú estava format per tres jurats, un de cada mà –mà major, mà mitjana i mà menor–, cadascun acompanyat de dos consellers. El nombre de càrrecs electius es tancava amb tres fiters, encarregats d'arbitrar i sancionar els conflictes en l'àmbit rural, i dos mostassafs, que s'ocupaven del control del mercat.

Els objectius d'aquesta nova organització eren clars: a banda de donar, segons deia l'acta d'elecció dels primers jurats, una estructura sòlida per facilitar la gestió de les talles, gaudia d'un conjunt de competències, que anaven de l'administració i conservació del temple parroquial al manteniment de l'ordre en l'àmbit rural i el mercat, és a dir, tenia atribucions per tal de garantir el control i, alhora, donar servei a la comunitat. D'aquesta manera, la senyoria delegava la gestió d'aquests àmbits, tot i que l'última paraula sempre la tenia l'Almoina, a través del batlle i del procurador. Dit d'altra manera, l'Almoina tenia un gran poder d'intervenció sobre les decisions de la universitat i, sobretot, només ella podia fer-les complir. Els jurats *manaven*, però eren el batlle o el procurador els que *executaven*. No podem parlar, per tant, d'una universitat autònoma, al marge de les ingerències de la senyoria, sinó més aviat al contrari, d'una contínua intervenció de l'Almoina en les actuacions de la universitat.

Per dur a terme les seves actuacions, el Comú tenia necessitat de certs ingressos. Des d'abans de l'arribada de l'Almoina, la fiscalitat directa, és a dir l'exercida sobre la població i el seu patrimoni a través de les talles. Aquesta, però, va resultar cada cop més insuficient, no només per les exigències de la Corona sinó també per les necessitats econòmiques cada cop més importants per a la defensa de la vila i la gestió de la universitat en general. És per aquest motiu que, des de 1391, s'implantà també una fiscalitat indirecta, gestionada a través de les impositions sobre la compravenda, distribució i consum de certs productes bàsics, com el pa, el vi i la carn.

Arribats a aquest punt, és interessant observar qui eren els que formaven part d'aquest Comú i, des de l'aparició de les impositions, a qui s'atorgava l'arrendament d'aquests

impostos. I és molt significatiu veure que el sistema utilitzat per l'elecció dels càrrecs era de cooptació, és a dir que només hi participaven els jurats de l'any anterior, i que era, per tant, tancat. Aquest sistema tendí, com no podia ser d'altra manera, a la consolidació d'un grup reduït de la població al capdavant de la universitat. A més, el fet d'elegir un jurat de cada mà suposava la preeminència dels membres de la mà major per sobre de la resta, perquè proporcionalment els veïns pertanyents a aquesta mà eren molts menys que els de la mitjana o la menor. D'aquesta manera, el sistema imposat per l'Almoïna, lluny de permetre una participació més oberta del conjunt de la població, el que va provocar va ser, en realitat, un reforçament de certs membres de la comunitat que ja estaven consolidats a priori, és a dir, dels prohoms que vèiem abans de 1342 al capdavant de la universitat, i els més ben posicionats econòmicament, és a dir, els que formaven part de la mà major.

Cal dir també que s'observa una diferenciació molt clara entre els homes que participen dels càrrecs de jurat i de conseller i aquells que ho fan com a fiters i mostassafs. És prou clar que els que són jurats o consellers ocupen sempre aquests dos càrrecs, mentre que els fiters i mostassafs, competències en principi més tècniques, en mantenen en aquests llocs i no arriben a assolir mai els càrrecs de jurats i consellers. Per altra banda, és també important remarcar que quan s'introdueixen les impositcions en la fiscalitat local, seran els homes que formen part d'aquest grup "exclusiu" de consellers i jurats els qui, en la majoria dels casos, les arrendaran. Dit d'altra manera, els homes que fins a aquell moment havien mantingut la seva preeminència social i econòmica es consoliden, al tombant del segle XV, encara més a nivell econòmic. Perquè l'arrendament d'aquestes impositcions comportarà quantiosos beneficis per a l'arrendatari, i això, a més, anirà en detriment de la major part de la població, que ha de pagar uns impostos per a certs productes de necessitat bàsica, com la carn, el pa o el vi.

En parlar de Sitges, però, cal tenir sempre molt present la presència del mar que, per a bé i per a mal, era una porta oberta a la món. Per a mal perquè la franja litoral era especialment vulnerable als atacs marítims de pirates, corsaris i naus d'enemics de la Corona. Aquests van perjudicar considerablement la població i la seva economia, sense parlar dels quantiosos costos que suposà per a l'Almoïna organitzar la defensa militar de la vila. Aquesta perillositat de la primera línia de costa venia compensada, però, per les possibilitats que proporcionava la sortida al mar. De fet, una part important dels sitgetans es dedicava a oficis vinculats al mar.

La inclusió de Sitges en el llistat de carregadors del litoral català on es cobrava el dret d'entrades i eixides de la Generalitat dóna idea de la seva situació estratègica. El 1365 el

port sitgetà es convertia, juntament amb Cubelles, en el principal port de sortida i entrada de mercaderies del Penedès. Es fa difícil establir quina relació hi havia entre un i altre, si n'hi havia un que predominés per sobre de l'altre. El cert, però, és que molts mercaders vilafranquins utilitzaven Sitges com a port de sortida de les seves mercaderies. El port disposava d'una flota d'embarcacions de petites i mitjanes dimensions –llenys, barques i llaüts– aptes sobretot per a una navegació de cabotatge. Les dades recollides per Jacint Sastre sobre les sortides d'embarcacions de Sitges els primers anys del segle XIV (1298-1335), mostren una navegació dirigida especialment cap al Languedoc, Provença i Mallorca, a banda de la navegació circumscrita al litoral català que després de 1324-28 es limitaren al context català.

Sense que aquestes dades siguin aplicables al peu de la lletra per al període que estudiem, el cert és que des de 1342 en endavant, la flota mantingué característiques similars a les de principis de segle, motiu pel qual és clar que les navegacions es limitaren sempre a l'àmbit del Mediterrani nord occidental. Però hi havia una altra part important de la població que treia profit del mar d'una altra manera. Parlem dels nombrosos pescadors documentats, que practicaven fonamentalment dos tipus de pesca, la feta amb palangre i la feta amb arts de tir, és a dir xàvega i bolig. Els registres del dret de llaüts, que pagaven els pescadors de palangre, mostren que la flota pesquera sitgetana es trobava entre les 6 i 10 barques. Per Quaresma sortien pràcticament totes a pescar, mentre que per Advent ho feia la meitat. A més, un registre excepcionalment detallat, el de 1387, indica que, a banda de les barques de palangre, tres barques més anaven a pescar amb bolig. Aquestes dades mostren una activitat important en l'àmbit de la pesca, que posteriorment revertia en el mercat del peix local, el funcionament del qual estava àmpliament regulat, així com els preus del peix venut a plaça, amb normes que mostren la gran varietat de peixos pescats.

Cal destacar també la introducció als mars de Sitges d'una nova tècnica pesquera, la tonaira, que va ser introduïda per pescadors de la Costa Brava. Aquesta tècnica facilitava, més que la del palangre, la pesca de tonyines, motiu pel qual tingué un gran èxit. Per això, els almoiners es veieren en la necessitat de regular aquesta tècnica de pesca a més de crear un nou dret, el dret de *tonyins*.

Tant la navegació comercial com la pesca comportaven formes organitzatives al capdavant de les quals hi havia el patró de barca, que dirigia les tripulacions. És freqüent, sobretot en el cas dels pescadors, la participació conjunta de tots els homes de la família (germans, pares i fills, etc.) en aquesta activitat. És aquí on es veu de manera més clara, més que en

qualsevol altre àmbit de l'economia, la tradició familiar en l'ofici, amb llinatges de fins a deu i quinze membres dedicats tots a la navegació o a la pesca. Eren oficis que necessitaven la participació de molt personal, motiu pel qual s'hi implicaven tots els fills. Però aquests mariners i pescadors no es dedicaven només al treball del mar. Tots ells, o pràcticament tots, disposaven de terres i vinyes, fruit de l'herència familiar o comprats. Malgrat els seus ritmes de vida, amb llargues temporades fora de casa, els mariners són també tinents de terres i es dediquen al seu cultiu en els períodes en què estan a terra ferma. Les seves dones, en canvi, són el puntal de la llar, criant els fills i ocupades en les tasques domèstiques, en el correu dels horts i, en ocasions, contribuint a l'economia familiar amb ocupacions diferents de les del marit. Entendre l'activitat marinera que es desenvolupava en el terme, ens ha permès saber què representava realment el treball del mar en comparació a la resta d'activitats.

Finalment, una qüestió que afectava tota la comunitat, sense distinció d'estatus social i econòmic, era el crèdit i l'endeutament. L'anàlisi de la documentació notarial i de cort ha permès observar que pràcticament sempre seguien les vies més tradicionals i rudimentàries del crèdit, els préstecs i comandes, —és a dir a curt termini—, i les vendes de censos a carta de gràcia. Amb prou feines es percep, en canvi, l'existència d'un crèdit a llarg termini, formalitzat a través de violaris i censals morts, en un moment en què, en la major part del territori català, eren d'àmplia difusió. Aquests documents crediticis estaven acompanyats, finalment, pels debitoris, vinculats a les vendes a terminis i les obligacions de cort.

És en aquestes darreres formes de crèdit, i amb els clams, que ens podem apropar a la realitat econòmica i social de la comunitat. D'aquesta manera, tenim coneixement de relacions de treball de jornalers, de persones que es presten a artesans i pagesos per a feines puntuals com a complement o com a única forma de l'economia familiar, a més de poder observar el crèdit al consum, que s'acordava oralment o s'escrivia en els llibres de comptes privats. Els llibres de cort, a més, permeten observar els mecanismes de recuperació d'aquest crèdit, que començaven amb la presentació de nombrosos clams —que és la tipologia documental majoritària en aquests llibres— i que permetien al suposat deutor donar una resposta als seus acusadors. En cas de no arribar a un acord a través d'una convinença privada, les parts es sotmetien a un arbitratge o un judici de dret o de cort, la sentència dels quals s'obligaven a acceptar amb la ferma de dret.

Tots aquests procediments tenien l'objectiu d'assegurar al creditor el cobrament d'allò que havien prestat o fiat, arribant-se en última instància, si era necessari, a la venda de les penyores entregades pel deutor en el moment de la creació del deute, o bé a l'execució dels

béns embargats. Els exemples concrets de dos deutors i dos creditors ens han permès personalitzar aquests processos, identificar-los i situar-los en el context de la comunitat, de manera que hem pogut entendre les implicacions socials que tenia aquest crèdit. Tothom era susceptible, d'una manera o altra, de ser deutor o creditor, o bé les dues coses alhora. Malgrat que sovint la confiança, la solidaritat i les negociacions fetes entre les parts feia prolongar les relacions creditícies més enllà dels terminis pactats en un principi, els qui prestaven o fiaven tampoc no dubtaven, arribat al cas, a fer ús dels mecanismes que la justícia posava la seu abast per recuperar el que havien prestat.

En conclusió, en resposta a aquest darrer objectiu hem estat veient la realitat d'una comunitat rural i marinera des de tres àmbits possibles d'observació. Els resultats permeten afirmar que aquesta comunitat combinava les relacions amb el món més enllà dels límits del terme, sobretot a través del seu port, que servia de porta d'entrada i sortida de la vegueria penedesenca, amb els estrets lligams establerts entre els seus membres, que sovint eren endogàmics en determinats grups de població com els mariners i els pescadors. L'arribada de l'Almoïna va suposar un trasbals en el seu esdevenir, que va tenir implicacions no només en la seva organització interna sinó també pel que suposava entrar a formar part del domini d'una institució important lligada a la Seu barcelonina i dedicada a la beneficència.

En definitiva, amb aquesta tesi creiem haver omplert el buit historiogràfic en dos aspectes concrets. El primer és respondre a la necessitat d'un estudi detallat del patrimoni de les institucions benèfiques i en concret d'una de les més importants de la Corona d'Aragó, l'Almoïna dels pobres de la Seu de Barcelona. El segon, aprofundir en la història del Sitges baix medieval, que s'ha pogut dur a terme gràcies a la rica documentació conservada i tan poc explorada fins ara. En aquest sentit, voldríem ressaltar la dura tasca que ha suposat, en aquests anys de recerca, la consulta d'un gran volum de documentació i la seva sistematització. En tractar-se de fonts d'origens molt diversos, les tipologies documentals treballades han estat, també, molt variades, motiu pel qual ha estat necessari aprendre a reconèixer-les, aprofundir en cadascuna d'elles i interpretar-les correctament.

Aquest estudi pretenia anar més enllà de les relacions feudals entre la comunitat camperola i la seva senyoria per aproximar-se a la societat sitgetana i a la institució que la va senyorejar. Creiem que la nostra recerca és interessant perquè permet aproximar-se a la seva economia més enllà de la realitat, a vegades massa estàtica, que presenta documentació senyorial com els capbreus. En aquest sentit, els llibres de comptes han resultat una valuosa font d'informació. Les dades recollides en ells permeten comprovar, a la pràctica, el pes

econòmic tenien el cobrament de segons quins drets i, en canvi, quins quedaven només en una demostració simbòlica del poder senyorial. I també entendre com s'organitzava socialment i per quines vies es relacionaven els membres d'una comunitat d'una vila com la sitgetana, situada a cavall dels petits llocs de pocs habitants i les grans viles. A més, el volum de documentació consultat i la seva varietat tipològica, permet resseguir les vides de les persones que conformava aquest grup humà, aproximar-se amb detall a qui eren i quin paper tenien en el conjunt de la comunitat. Per tot plegat, creiem que l'exemple presentat pot servir de model per a d'altres espais rurals i mariners del litoral mediterrani, a més de per entendre el tractament que feien del seu patrimoni institucions com la Pia Almoïna de Barcelona.

Fonts editades i bibliografia

Fonts editades

- Constitutions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capitol de Cort LXXXII. De las Corts per la S.C. y R. Majestat del rey Don Philip IV, nostre senyor, celebradas en la ciutat de Barcelona, any MDCCII* (1995). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums, IV/2)
- Costums de Girona de Tomàs Mieres* (2001). COBOS FAJARDO, Antoni (ed. i trad.). Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural. Universitat de Girona (Documents, 3)
- Els Costums de Lleida* (1997). Lleida: Ajuntament de Lleida
- El Llibre de la Baronia d'Eramprunyà* (2011). CANTARELL, Elena; COMAS, Mireia; MUNTANER, Carme (eds.). Lleida: Pagès
- Llibre de les provisions reials de la vila de Puigcerdà* (2009). BOSOM, Sebastià; VELA, Susanna (eds.). Barcelona: Fundació Noguera (Llibres de Privilegis, 14)
- Llibre del Consolat de Mar* (2001). COLÓN, Germà; GARCÍA I SANZ, Arcadi (eds.). Barcelona: Fundació Noguera (Textos i Documents Maior, 2)
- El Llibre Verd de Vilafranca* (1992). VALLÉS, Jordi; VIDAL, Jordi; COLL, Ma Carme; BOSCH, Josep Ma (eds.). Barcelona: Fundació Noguera. 2 vols. (Llibres de Privilegis, 2-3)
- El Llibre Verd Major de Perpinyà* (2010). GARCÍA EDO, Vicent (ed.). Barcelona: Fundació Noguera. (Llibres de Privilegis, 15)
- El manual de Joan de Cabreny: 1385-1386* (1999). COLL, Ma Carme; CAZENEUVE, Xavier; HERNANDO, Josep (eds.). Barcelona: Fundació Noguera (Acta Notariorum Cataloniae, 9)
- Les Quatre Grans Cròniques* (1971). SOLDEVILA, Ferran (ed.). Barcelona: Selecta
- Recognoverunt proceres. Versión medieval catalana del privilegio así llamado* (1927). Barcelona: Universidad de Barcelona. Facultad de Derecho

Bibliografia

- ABADAL, Ramon d' (1972). *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62
- ALSINA, Claudi; FELIU, Gaspar; MARQUET, Lluís (1996). *Diccionari de mesures catalanes*. Barcelona: Curial
- AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon (1995). *Siurana de Prades*. Barcelona: Fundació Roger de Belfort. Institut d'Estudis Catalans (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, 1)

- ANGUERA DE SOJO, Oriol (1934). “Dret especial de la comarca de Vic”. *Conferències sobre varietats comarcals del dret civil català*. Barcelona: Casacuberta, p. 274-330
- APARICI MARTÍ, Joaquín (2005). “Hombres de mar en el litoral medieval del a Plana”. NARBONA VIZCAÍNO, Rafael (ed.). *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI & VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004: XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 2004, 9-14 setembre*. València: Universitat de València, vol. I, p.1089-1114
- ARNALL, Ma Josepa; PONS I GURI, Josep Ma (1993). *L'escriptura a les terres gironines: segles IX-XVIII*. Girona: Diputació de Girona (2 vols.)
- AURELL, Jaume (2005). *La escritura de la memoria. De los positivismos a los postmodernismos*. València: Universitat de València
- AVENTÍN I PUIG, Mercè (1993). “El crèdit a pagès als segles XIV-XVI. Sobre la lògica econòmica del mercat de rendes”. *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 13(2), p.55-64
- AVENTÍN I PUIG, Mercè (1996). *La societat rural a Catalunya en temps feudals*. Barcelona: Columna
- BAIGES I JARDÍ, Ignasi J. (1994). “El notariat català: origen i evolució”. *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona: Fundació Noguera, p.131-166
- BAJET I ROYO, Montserrat (1994). *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del “Llibre de les ordinacions”*. Barcelona: Fundació Noguera
- BALCELLS, Albert (ed.) (2004). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans
- BANEGAS LÓPEZ, Ramón Agustín (2007). “L'aprovisionament de carn a la ciutat de Barcelona (segles XIV i XV)”. Antoni Riera Melis (dir.). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica
- BATET COMPANYY, Carolina (1993). “L'església i les esglésies en els inicis del domini comtal a la Marca de Barcelona”. *I Congrés d'Història de l'Església catalana. Des dels orígens fins ara*. vol. 1. Solsona, p. 243-257
- BATET COMPANYY, Carolina (1995). “La Marca encastellada? Castells i pautes d'assentament a la Marca del Comtat de Barcelona (segles X-XI)” *Afers. Fulls de recerca i pensament*, X (21), p. 341-360
- BATET COMPANYY, Carolina (1996). *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal: la marca de Barcelona als segles X-XI*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs (Estudis i documents, 12)
- BATLLE I GALLART, Carme (1969). “Intentos de democratización de un gobierno municipal: Barcelona en el siglo XIV”. *Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice*, 9-10, p.69-79
- BATLLE I GALLART, Carme (1977). “El municipio de Barcelona en el siglo XIV”. *Cuadernos de Historia*, VIII, p.204-211

- BATLLE I GALLART, Carme (1983). "Les institucions benèfiques de la Seu d'Urgell durant l'Edat mitjana (segles XI-XV)". *Urgelia*, 6, p.285-334
- BATLLE I GALLART, Carme (1984). "Els prohoms de la Ribera de Barcelona i llurs atribucions en matèria d'urbanisme: segona meitat del segle XIII". *El Pla de Barcelona i la seva història: actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història, els dies 12 i 13 de novembre de 1982*. Barcelona: Institut Municipal d'Història. Ajuntament de Barcelona, p.155-160
- BATLLE I GALLART, Carme (1985). *La Seu d'Urgell medieval: la ciutat i els seus habitants*. Barcelona: Rafael Dalmau
- BATLLE I GALLART, Carme (1987). *L'assistència als pobres a la Barcelona medieval (s. XIII)*. Barcelona: Rafel Dalmau (Episodis de la Història, 267)
- BATLLE, Carme; FERRER I MALLOL, Ma Teresa; et alii (2007). *El "Llibre del Consell" de la Ciutat de Barcelona. Segle XIV: les eleccions municipals*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals
- BATLLE, Carme; PARÉS, Àngels (1986). "El castell de Sitges a la mort de Bernat de Fonollar (1326)". *Acta historica et archaeologica mediaevalia* (annex; 3. Fortaleses, torres, guates i castells de la Catalunya medieval), p.153-177
- BAUCELLS I REIG, Josep (1973). "La Pia Almoina de la Seo de Barcelona. Origen y desarrollo". *A pobreza e a assistência aos pobres na Península Ibérica durante a Idade Média. Actas das 1as Jornadas luso-espanholas de história medieval. Lisboa, 25-30 de setembro de 1972*. Lisboa: Instituto de Alta Cultura. Centro de Estudos Históricos, anexo a Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, vol. 1, p.73-135
- BAUCELLS I REIG, Josep (1980). "Gènesi de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: els fundadors". RIU I RIU, Manel (ed.). *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, vol 1, p.1-75
- BAUCELLS I REIG, Josep (1984). *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya
- BAUCELLS I REIG, Josep (1985). *El fons "Cisma d'occident" de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona: catàleg de còdexs i pergamins*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica; 34)
- BAUCELLS I REIG, Josep (1985). "Sitges i la jurisdicció senyorial de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona". *XXIX Assamblea Intercomarcal d'Estudiosos. Sitges 27-28 octubre 1984*, vol. I, p.15-60
- BAUCELLS I REIG, Josep (1987). *El Maresme i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: catàleg del fons en pergami de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya

- BAUCELLS I REIG, Josep (1990). *El Garraf i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: inventari dels pergamins*. Barcelona: Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya
- BAUCELLS I REIG, Josep (1992). “L’Església de Catalunya a la Baixa Edat Mitjana”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13, p.427-442
- BAUCELLS I REIG, Josep (1997). “Limosnas y Pia Almoina: institucionalización de la caridad para los más necesitados en la área catalana”. *Memoria Ecclesiae*, XI, p.161-211
- BAUCELLS, Josep; FÀBREGA, Àngel; *et alii* (2006). *Diplomatari de l’Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*. Barcelona: Fundació Noguera (Diplomatari, 37)
- BENITO I MONCLÚS, Pere (1993). “*Hoc est breve...* L’emergència del costum i els orígens de la pràctica de capbreu (segles XI-XIII)”. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 27), p. 3-27
- BENITO I MONCLÚS, Pere (2003). *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. Barcelona: Consell Superior d’Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d’Estudis Medievals
- BENITO I MONCLÚS, Pere (2008). “Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealícola como estrategia de rentabilización del dominio de la Pia Almoina de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)”. Comunicació presentada a *XII Congreso de Historia Agraria*, 13, 14 y 15 de marzo 2008, Córdoba
- BENITO I MONCLÚS, Pere (2009). “Poblament i territori a cavall de les dues Catalunyaes. Masos i viles noves a l’entorn d’Igualada: la quadra de Vilanova del Camí (1188-1482)”. BOLÓS, Jordi; VICEDO, Enric (eds.) *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Diputació de Lleida. Institut d’Estudis Ilerdencs, p. 435-462
- BENITO I MONCLÚS, Pere (2010). “Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealista de la Almoina de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)”. *Historia Agraria: Revista de agricultura e historia rural*, 51 (agosto), p.13-44
- BERTHE, Maurice (ed.) (1998). *Endettement paysan & crédit rural dans l’Europe médiévale et moderne. Actes des XVIIes Journées Internationales d’Histoire de l’Abbaye de Flaran. Septembre 1995*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail
- BERTRAN ROIGÉ, Prim (1981-1982). “L’Almoina de la Seu de Lleida a principis del segle XV”. RIU I RIU, Manel (ed.). *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, vol. 2, p. 347-368
- BERTRAN ROIGÉ, Prim (1993). “La pretendida coronación de Juan I y el estamento nobiliario de la Corona de Aragón (1391)”. *Hidalguía*, 240, p.691-703

- BIOSCA, Eloi; VINYOLÉS, Teresa; *et alii* (2001). *Des de la frontera. Castells termenats de la Marca*. Barcelona: Universitat de Barcelona
- BLANCO DE LA LAMA, Joan (2003). “Masos grassos a la vall d’Amer (segles XIV-XVI): masos «ad benevisum» i estructures senyoriales”. BARCELÓ, Miquel; FELIU, Gaspar; FURIÓ, Antoni; MIQUEL, Marina; SOBREQÜÉS, Jaume (eds.). *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*. València: Universitat de València, p. 403-439
- BOFARULL I SANS, Francisco de (1911). *El castillo y la baronía de Aramprunyá*. Barcelona: Imprenta de Heinrich y Ca.
- BOLÓS I MASCLANS, Jordi (1993). “Parròquia i organització del territori. Una aproximació cartogràfica”. *I Congrés d’Història de l’Església catalana. Des dels orígens fins ara*. vol. 1. Solsona, p. 259-284
- BOLÓS I MASCLANS, Jordi de (1995). *El mas, el pagès i el senyor. Paisatge i societat en una parròquia de la Garrotxa a l’edat mitjana*. Barcelona: Curial (Biblioteca de cultura catalana, 81)
- BOLÓS I MASCLANS, Jordi (1998). “Els masos a l’edat mitjana. Història i arqueologia”. TO, Lluís; MONER, Jeroni; NOGUER, Berta (eds.). *El mas medieval a Catalunya. Quaderns del Centre d’Estudis Comarcals de Banyoles*, 19, p.95-111
- BOLÓS I MASCLANS, Jordi (2001). “Fortificaciones y organización del territorio en la “Marca” o frontera catalana durante los siglos IX-XII”. *Actas del IV Curso de Cultura Medieval: Seminario, la fortificación medieval en la Península Ibérica: Centro de Estudios del Románico, Aguilar de Campoo, 21-26 de septiembre de 1992*. HUERTA HUERTA, Pedro Luis (coord.), p. 101-125
- BOLÓS I MASCLANS, Jordi (2004). *Els orígens medievals del paisatge català. L’arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXIV)
- BOLÓS, Jordi; Martínez, Àngel (1986-1987). “El molí de la Torre Baldovina de Santa Coloma de Gramenet (Barcelonès)”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 7-8, p. 421-435
- BONNASSIE, Pierre (1979-1981). *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*. Barcelona: Edicions 62 (2 vols)
- BORRÀS, Joaquim; VICTORIO, Matilde (1990). “Els oficis de la mar al segle XIV: un exemple concret de funcionament, la coca Sant Antoni”. *XIII Congrés d’Història de la Corona d’Aragó: Palma de Mallorca, 27 setembre-1 octubre 1987*. Palma de Mallorca: Institut d’Estudis Baleàrics, com. I, p.155-167
- BOSCHIERO, Gemma; MOLINA, Barbara (2004). *Politiche di credito. Investimento consumo solidarietà*. Asti: TSG
- BÓSCOLO, Alberto (1971). *La reina Sibil·la de Fortià*. Barcelona: Rafael Dalmau
- BRACONS, Josep; TERÉS, Ma Rosa (2002). “La catedral de Barcelona”. *L’Art gòtic a Catalunya. Arquitectura 1. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 274-301

- BROCA, Guillem Ma de (1985). *Historia del derecho de Cataluña especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (Textos Jurídics Catalans. Escriptors I/1)
- CÁCERES NEVOT, Juanjo (2007). “La participació del Consell municipal en l’aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona (1301-1430)”. Antoni Riera Melis (dir.). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament d’Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica
- CAMPMANY I GUILLOT, Josep (2000). “Campdàsens, Garraf i Jafre. Els confins occidentals del terme d’Eramprunyà de l’alta edat mitjana al segle XV”. *III Trobada d’Estudiosos del Garraf* (Monografies; 30), Barcelona: Diputació de Barcelona, p.193-206
- CAMPS ARBOIX, Joaquim de (1976). *La masia catalana*. Barcelona: Aedos (3^a ed.)
- CANET APARISI, Teresa (1984). *Práctica y orde judiciari de les causes civils de contenciosa jurisdicció*. València: Universitat de València
- CAPDEVILA MUNTADAS, Ma Alexandra (2004). “Pagesos, mariners i comerciants a la Catalunya litoral. El maresme en època moderna”. Jaume Dantí Riu (dir.). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament d’Història Moderna
- CAPMANY Y DE MONTPALAU, Antoni de (1961), *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Barcelona: Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona (3 vols.)
- CARBONELL I GENER, Josep (1927). “La pintura medieval a Sitges. Les capelles de Ferrer Bassa a l’antiga parroquial de Santa Tecla”. *L’amic de les Arts*, 31-8-1927, any II, núm. 17, p.77-78
- CARBONELL I GENER, Josep (1961). *Siete ensayos de historia suburense*. Sitges: El Eco de Sitges
- CARBONELL I GENER, Josep (1965). *Sitges la Reial*. Sitges: El Eco de Sitges
- CARBONI, Mauro; MUZZARELLI, Maria Giuseppina (2008). *I conti dei Monti. Teoria e pratica amministrativa nei Monti di Pietà fra Medioevo ed Età Moderna*, Venezia: Marsilio
- CARBONI, Mauro; MUZZARELLI, Maria Giuseppina (2009). *I Monti di pietà fra teoria e prassi Quattro casi esemplari: Urbino, Cremona, Rovigo e Messina*, Bologna: CLUEB (Saggi e Ricerche)
- CARCELLER BARRABEIG, Gerard (2003). “Mercat de bestiar, mecanismes de crèdit i xarxes de comerç local a la baronia de Queralt durant el segle XV”. *Recull. Associació Cultural Baix Segarra*, 8, p.67-83
- CARRERAS CANDI, Francesc (1924). “Les usances o privilegis de la Seu d’Urgell (any 1470)”. *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, 11, p.265-292.
- CARRÈRE, Claude (1977-1978). *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona: Curial (Documents de cultura) (2 vols.)
- Els castells catalans* (1967). Barcelona: Rafael Dalmau, vol. III

- Catalunya Romànica* (1990). Vol. XIX, *El Penedès i l'Anoia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana
- CAVACIOCCHI, Simonetta (2008). *La fiscalità nell'economia europea. Sec. XIII-XVIII. Fiscal Systema in the European economy from the 13th to the 18th Centuries. Prato, 22-26 aprile 2007*. Firenze: Firenze University Press
- CLARÀ I CARBONELL, Fèlix (1982). "Apuntes sobre Sitges (1868)". *Dos treballs d'història de Sitges de mitjans del segle XIX*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, p. 49-109
- CLAUSTRE, Julie (dir.) (2006). *La dette et le juge. Jurisdiction gracieuse et jurisdiction contentieuse du XIIIe au XVe siècle (France, Italie, Espagne, Angleterre, Empire)*. Paris: Publications de la Sorbonne
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2006). "Català antic *vinyògol* i un passatge d'Eiximenis". *Estudis Romànics*, 28, p.307-312
- COLÓN, Germà; GARCÍA I SANZ, Arcadi (2001). "Estudi jurídic". *Llibre del Consolat de Mar*. Barcelona: Fundació Noguera (Textos i Documents Maior, 2), p.41-300
- CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael (1991). *El "llibre vermell" de l'Arboç*. Tarragona: Diputació de Tarragona
- CONDE, Rafael; GIMENO, Francisco M. (1989), "Notarías y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón (s.XIII)", *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática. Valencia, 1986*, p.281-332
- CONGOST, Rosa; JOVER, Gabriel; BIAGIOLI, Giuliana (2003). *L'organització de l'espai rural a l'Europa Mediterrània. Masos, possessions, poderi*. Girona: CCG (Estudis, 5)
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1988). *El Maresme medieval: hàbitat, economia i societat, segles X-XIV*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1989). "Sobre el mer i mixt imperi als senyoriis feudals de la Catalunya vella (segle XIV)". *Mayurqa*, 22, núm. 1, p. 199-212
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1997). "El paisatge i l'organització del territori al Maresme medieval". BOLÓS, Jordi; BUSQUETA, Joan J. (eds.). *Territori i Societat a l'Edat Mitjana. Història Arqueologia, Documentació I*. Lleida: Universitat de Lleida, p.83-130
- DENJEAN, Claude (2006). "Crèdit jueu i usures cristianes a les viles rurals catalanes a la fi del segle XIII. El jueu Issach Biona, el corredor Guillem Franchea i els canvistes de Barcelona: un mercat d'usures i barates a Vilafranca del Penedès a la fi del segle XIII". *Revista de Dret Històric Català*, 6, p. 259-283
- DEYÁ BAUZÁ, Miguel José (2005). "La pesca en el reino de Mallorca en los siglos XV y XVI. Elementos básicos para su estudio". NARBONA VIZCAÍNO, Rafael (ed.). *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI & VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004: XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 2004, 9-14 setembre*. València: Universitat de València, vol. I, p.1029-1044

- DONAT PÉREZ, Lúdia (1999). “Contractes *ad laborationem* i establiments de masos després de la Pesta Negra (1349)”. CONGOST, Rosa; TO, Lluís (eds.). *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 125-149
- DONAT, Lúdia; LLUCH, Rosa; MALLORQUÍ, Elvis; SOLDEVILA, Xavier; TO, Lluís (2001). “Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la regió de Girona (segles XIII-XIV)”. FERRER I MALLOL, Ma Teresa; MUTGÉ, Josefina; RIU, Manuel (eds.) *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. Barcelona: CSIC, p. 125-158
- DONAT, Lúdia; MARCÓ, Xavier; ORTÍ, Pere (2010). “Els contractes matrimonials a la Catalunya medieval”. Ros, Rosa (ed.). *Els capítols matrimonials. Una font per a la història social*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural. Universitat de Girona (Fonts, 6)
- DUART I MONTOLIU, Josep Ma (1992). “La taula de festes movibles de l'Arxiu de Sitges”. *Miscel·lània Penedesenca*, 17, p.285-311
- DUFOURCQ, Charles-Emmanuel (1969). *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental. Segles XIII i XIV*. Barcelona: Vicens-Vives
- DUFOURCQ, Charles-Emmanuel (1975). *La vie quotidienne dans les ports méditerranéens au moyen age (Provence-Languedoc-Catalogne)*. Paris: Hacette
- DURAN I JAUME, Damià (1977). “Àrea de mercat i sistema d'exportació del peix salat mallorquí (segles XIV i XV)”. *Mayurqa*, 17, p.119-122
- DURLIAT, Marcel; PONS, Joan (1959). “Recerques sobre el moviment del port de Mallorca en la primera meitat del segle XIV”. *VI Congreso de Hsitoria de la Corona de Aragón: celebrado en Cerdeña en los días 8 a 14 de diciembre del año 1957*, Madrid, p.345-363
- ECHÁNIZ SANS, Maria (1988). “La alimentación de los pobres asistidos por la Pia Almoina de la catedral de Barcelona según el libro de cuentas de 1283-1284”. *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p.173-261
- EIXIMENIS, Francesc (1927). *Regiment de la cosa Pública*. MOLINS DE REIS, P. Daniel (ed.). Barcelona: Barcino
- EIXIMENIS, Francesc (1929). *Doctrina Compendiosa*. Barcelona: Barcino (en aquesta edició, atribuït a Francesc Eiximenis)
- ELIES OLIVERAS, Ivo (2012). “Entre senyors i pagesos. El terme castral de Subirats durant els segles XV i XVI”. Rosa Lluch (tut.). Treball Final. Màster en Cultures Medievales, UB
- FÀBREGA I GRAU, Àngel (1995). *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: Capitulum Almae Sedes Barcinonensis
- FARÍAS ZURITA, Víctor (1998). “La ferreria i el mas al nord-est català medieval”. TO, Lluís; MONER, Jeroni; NOGUER, Berta (eds.). *El mas medieval a Catalunya. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 19, p.29-44

- FARÍAS ZURITA, Víctor (2001). “El mas en los dominios reales de Terrassa según una encuesta real de los años 1311-1314”. FERRER I MALLOL, Ma Teresa; MUTGÉ, Josefina; RIU, Manuel (eds.) *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 159-188
- FARÍAS ZURITA, Víctor (2009). *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*. València: Publicacions de la Universitat de València
- FARRET I RAVENTÓS, Pau (1924). “Rectorologi de la parroquial Església de Sitges a l'alba subur”. *El Eco de Sitges*, 2-3-1924, any XXXIX, núm. 1970, p.4-6
- FARRET I RAVENTÓS, Pau (1927). “Documents per a la història de Sitges”. *L'amic de les Arts*, 31-8-1927, any II, núm. 17, p.74-77
- FARRET I RAVENTÓS, Pau (1930). “Als sitgetans aimants de la cultura i el bon nom de la vila”. *Baluard de Sitges*, 1-11-1930, núm. 1165, p.1
- FELIU I MONFORT, Gaspar (1990). *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs
- FERNÁNDEZ, Roberto; MARTÍNEZ SHAW, Carlos (1980). “Els sistemes de pesca”. *L'Avenç*, 33, p.802-813
- FERNÁNDEZ QUADRENCH, Jordi (2007). “El crèdit jueu a la Barcelona del segle XIII”. *Barcelona Quaderns d'Història*, 13, p.157-196
- FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep (1995). *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona (1267-1533)*. Girona: Ajuntament de Girona. Barcelona: Abadia de Montserrat
- FERRAGUD, Carmel (2006). “La salut i l'assistència mèdica dels camperols i dels seus animals al País Valencià durant la Baixa Edat Mitjana”. BOLÓS, Jordi; JARNE, Antonieta; VICEDO, Enric (eds.). *Condicions de vida al món rural. V Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p.130-149
- FERRER ALÒS, Llorenç (2009). “Notes sobre la geografia dels masos a Catalunya”. BOLÓS, Jordi; VICEDO, Enric (eds.) *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Diputació de Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 53-72
- FERRER I MALLOL, Ma Teresa (1973). “El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV”. *La investigació de la història hispànica del siglo XIV. Problemas y cuestiones. Actas del I Simposio de Historia Medieval. Madrid, 20-23 de marzo de 1969*. Madrid-Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 351-491
- FERRER I MALLOL, Ma Teresa (1974). “La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes”. *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, 4, p. 29-191
- FERRER I MALLOL, Ma Teresa (2000). “L'instrument notarial (segles XI-XV)”. *Actes del II Congrés del Notariat Català (Barcelona, nov. 1998)*. Barcelona: Fundació Noguera, p.29-88

- FERRER I MALLOL, Ma Teresa (2001). “Establiments de masos després de la Pesta Negra”. FERRER I MALLOL, Ma Teresa; MUTGÉ, Josefina; RIU, Manuel (eds.) *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. Barcelona: CSIC, p. 189-241
- FERRER I MALLOL, Ma Teresa (2006). “Curso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media”. *La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XIV. V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cádiz 1-4 abril 2003)*. Sevilla-Cádiz: Diputación de Cádiz. Servicio de Publicaciones. Sociedad Española de Estudios Medievales, p.255-322
- FERRER I MALLOL, Ma Teresa (2008). “Navegació, ports i comerç a la mediterrània de la Baixa Edat Mitjana”. PÉREZ BALLESTER, José; PASCUAL, Guillermo (eds.). *Comercio, redistribución y fundaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo. Actas V Jornadas Internacionales de Arqueología Subacuática. Gandía, 8 a 10 de noviembre de 2006*. València: Universitat de València, p.113-166
- FIGUERAS FONTANALS, Lluís Ma (1992). *El senyoriu de Celma. Esquema organitzatiu II*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs (Estudis Comarcals; 8)
- FONT I RIUS, Josep Ma (1945; 1946). “Orígenes del régimen municipal de Cataluña”. *Anuario de Historia del Derecho Español*, XVI; XVII, p. 389-529; 229-585
- FONT I RIUS, Josep Ma (1969-1983). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Madrid; Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto de Geografía, Etnología e Historia
- FONT I RIUS, Josep Ma (1974). “Valencia y Barcelona en los orígenes de su régimen municipal”. *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Santa Cruz Teijeiro*. València: Universidad de Valencia. Facultad de Derecho, p. 291-315
- FONT I RIUS, Josep Ma (1977). *Jaume I i la municipalitat de Barcelona. Discurs inaugural de l'any acadèmic 1977-78*. Universitat de Barcelona
- FONT I RIUS, Josep Ma (1988). “Aspectes de dret civil aollits en les ordinacions municipals de Catalunya (segles XIII-XVIII)”. *Boletín semestral de Derecho privado especial, histórico y comparado del Archivo de la Biblioteca Ferran Valls i Taberner*, 1/2, p.119-140
- FONT I RIUS, Josep Ma (1991). “La comunitat local o veïnal”. *Symposium Internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*. Frederic Udina i Martorell (ed.). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Comissió del mil·lenari de Catalunya, vol. I, p. 491-576
- FONT I RIUS, Josep Ma (1992). *Els usos i costums de Tàrraga. Edició commemorativa del 750 aniversari dels Usos i Costums de Tàrraga (1242-1992)*. Tàrraga: Ajuntament de Tàrraga. Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga
- FONT I RIUS, Josep Ma (2001). “La significació de la història municipal”. *Barcelona Quaderns d'Història*, 4, p. 9-17
- FRAGO, Ma Pilar; LÓPEZ, Ma Dolores (1990). “Barcelona i el comerç mediterrani i atlàntic a partir de les llicències de navegació (1400-1410). XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: Palma de Mallorca, 27 setembre-1 octubre 1987. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Balearics, com. III, p.171-184

- FRANKLIN-LYONS, Adam (2008). “Expansión y consolidación del patrimonio de la Pia Almoína de Barcelona (1340-1370): la incorporación de Sitges, la Mogoda y la torre Baldovina”. Comunicació presentada a *XII Congreso de Historia Agraria*, 13, 14 y 15 de marzo 2008, Córdoba
- FRANKLIN-LYONS, Adam (2009). “Preparation and Response in Catalonia after the Black Death”. Paul H. Freedman (dir.). Tesi doctoral. Yale University. Faculty of the Graduate School
- FRANKLIN-LYONS, Adam (en premsa). “Grain yields and agricultural practice at the castle of Sitges, 1354-1411”. *Études Roussillonaises*.
- FREEDMAN, Paul H. (1993). *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*. Vic: Eumo
- Fuentes toponímicas en los pergaminos condales de cancillería del Archivo de la Corona de Aragón (s. IX-XII) y su valoración histórica* (1999), Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona
- FURIÓ DIEGO, Antoni (1982). *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*. València: Institució Alfons el Magnànim. Diputació de València
- FURIÓ DIEGO, Antoni (1991). “Les comunitats rurals a l’Horta-Sud de l’Edat Mitjana als temps moderns”. *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 11/12, p. 31-55
- FURIÓ DIEGO, Antoni (1993). “Diners i crèdit: els jueus d’Alzira en la segona meitat del segle XIV”. *Revista d’Història Medieval*, 4, p.127-160
- FURIÓ DIEGO, Antoni (1998). “Endettement paysan et crédit dans la péninsule ibérique au Bas Moyen Âge”. BERTHE, Maurice (ed.). *Endettement paysan & crédit rural dans l’Europe médiévale et moderne. Actes des XVIIes Journées Internationales d’Histoire de l’Abbaye de Flaran. Septembre 1995*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, p.139-167
- FURIÓ DIEGO, Antoni (2006). “Crédit, endettement et justice: prêteus et débiteurs devant le juge dans le royaume de Valence (XIIIe-XVe siècle)”. CLAUSTRE, Julie (dir.) (2006). *La dette et le juge. Juridiction gracieuse et juridiction contentieuse du XIIIe au XVe siècle (France, Italie, Espagne, Angleterre, Empire)*. Paris: Publications de la Sorbonne, p.19-53
- FURIÓ DIEGO, Antoni (2008). “Fiscalidad y agricultura en la edad media”. VALLEJO, Rafael (ed.). *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*. València: Universitat de València, p.17-57
- FURIÓ, Antoni; MIRA, A. José; VICIANO, Pau (1994). “L’entrada en la vida dels joves en el món rural valencià a finals de l’edat mitjana”. *Revista d’Història Medieval*, 5, p.75-106
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente (2002). *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*. València: Ajuntament de València. Universitat de València
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente (2008a). “La sisa de la carn. Ganadería, abastecimiento cárnico y fiscalidad en los municipios valencianos bajomedievales”. *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*. VALLEJO POUSADA, Rafael (ed.). València: Publicacions de la Universitat de València, p. 81-101

- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente (2008b). “Introducció al *Llibre de la Cort del Justícia de València*, nº 4 (any 1284)”. GREGORI, Rosa Ma; GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, *et alii* (eds.). *Llibre de la cort del Justícia de València (1283-1287)*. València: Universitat de València. Acadèmia Valenciana de la Llengua
- GARCÍA-OLIVER, Ferran (2003). *La vall de les sis mesquites. El treball i la vida a la Vallidigna medieval*. València: Publicacions de la Universitat de València
- GARCÍA I SANZ, Arcadi (1961). “El censal”. *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXXVII, p.281-310
- GARCÍA I SANZ, Arcadi (1977). *Història de la marina catalana*. Barcelona: Aedos
- GARCÍA I SANZ, Arcadi; FERRER I MALLOL, Teresa (1983). *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans (2 vols.)
- GARCÍA I SANZ, Arcadi; MADURELL I MARIMON, Josep Ma (1986). *Societats mercantils medievals a Barcelona*. Barcelona: Fundació Noguera (Textos i Documents, 11-12)
- GARCÍA TARGA, Joan (1991). “Castell de Miralpeix, primera campanya d’excavacions”. *Butlletí del Grup d’Estudis Sitgetans*, 57, p.1-2
- GARCÍA TARGA, Joan (1992). “Segona campanya d’excavacions del castell de Miralpeix (juliol de 1991)”. *Butlletí del Grup d’Estudis Sitgetans*, 60-61, p.1-3
- GARCÍA TARGA, Joan (1993). “Tercera campanya d’excavacions al Castell de Miralpeix”. *Butlletí del Grup d’Estudis Sitgetans*, 65, p.4-6
- GARCÍA TARGA, Joan (2001). “El castillo de Miralpeix (Sitges, Barcelona), un modelo de ocupación medieval y moderna en la costa catalana”. *Actas del IV Curso de Cultura Medieval: Seminario, la fortificación medieval en la Península Ibérica: Centro de Estudios del Románico, Aguilar de Campoo, 21-26 de septiembre de 1992*. HUERTA HUERTA, Pedro Luis (coord.), p. 329-339
- GARÍ I SIUMELL, Josep Antoni (1860). *Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú, desde su fundación hasta nuestros días*. Vilanova i la Geltrú: Imprenta y librería de Leandro Creus
- GARRIDO, Alfons; PÉREZ, Montse *et alii* (2010). *Les ordinations de la Pesquera de Calonge (segles XV-XVII)*. Palamós: Fundació Promediterrània per a la conservació, l’estudi i la difusió del patrimoni marítim
- GASSIOT PINTORI, Sílvia (1993). “Herència i mercat de la terra: l’accés a la propietat al domini de Cervelló segons el capbreu de 1374-1377”. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 27), p. 71-103
- GAULIN, Jean-Louis; MENANT, François (1998). “Crédit rural et endettement paysan dans l’Italie communale”. Maurice (ed.). *Endettement paysan & crédit rural dans l’Europe médiévale et moderne. Actes des XVIIes Journées Internationales d’Histoire de l’Abbaye de Flaran. Septembre 1995*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, p.35-67

- GIFRE RIBAS, Pere (2012). *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de Girona, 1486-1730)*. Barcelona: Fundació Noguera (Estudis; 63)
- GINEBRA, Rafel (2000). "Les escrivanies eclesiàstiques a Catalunya". *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, p. 86-160
- GIORGIO, Vanessa (1999). "Villes, impositions et privilèges royaux (1387-1405)". SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (coord.). *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institució Milà i Fontanals, p.281-299
- GONZÁLEZ ARÉVALO, Raúl (2011). "Comercio exterior del reino de Sevilla a través de los manuales de mercaderías italianos bajomedievales". *Historia. Instituciones. Documentos*, 38, p.219-253
- GONZÁLEZ JIMÉNEZ, Manuel; BELLO, Juan Manuel (1997). "El puerto de Sevilla en la Baja Edad Media (siglos XIII-XV)". ABULAFIA, David; GARÍ, Blanca (dirs.). *En las costas del Mediterráneo Occidental. Las ciudades de la Península Ibérica y del reino de Mallorca i el comercio mediterráneo en la Edad Media*. Barcelona: Omega, p.213-241
- GRAS I D'ESTEVA, Rafael (1988). *Història de la Paeria*. Lleida: La Paeria
- GUILLERÉ, Christian (1981-1982). "Une institution charitable face aux malheurs du temps: la Pia Almoïna de Gerone (1347-1380)". RIU I RIU, Manel (ed.). *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval: volumen misceláneo de estudios y documentos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, vol. 2, p.313-345
- GUILLERÉ, Christian (1993). *Girona al segle XIV*. Girona-Barcelona: Ajuntament de Girona-Abadia de Montserrat
- GUILLERÉ, Christian (2001). "De Torroella de Mongri à Tossa: catalans et la mer (fin XIIIe-XIVe siècle)". *Quaderns de la Selva*, 13, p.83-108
- GUILLERÉ, Christian; PINTO, Anthony (2005). "Le port de Sant Feliu de Guíxols et l'expansion catalane (1340-fin di XVe siècle)". NARBONA VIZCAÍNO, Rafael (ed.). *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI e VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004: XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 2004, 9-14 setembre*. València: Universitat de València, vol. II, p.1233-1248
- GUINOT RODRÍGUEZ, Enric (2007). "Comunidad rural, municipios y gestión del agua en las huertas medievales valencianas". RODRÍGUEZ, Ana (ed.). *El lugar del campesino. Entorno a la obra de Reyna Pastor*. València: Universitat de València. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p.309-330
- GUINOT, Enric; MIRA, Antonio José (2008). "Fiscalidad urbana y distribución y consumo de la producción agrícola". VALLEJO, Rafael (ed.). *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*. València: Universitat de València, p.137-161
- HERNANDO I DELGADO, Josep (1983). "El problema del crèdit i la moral a Catalunya (segle XIV)". *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia. La societat barcelonina a la baixa edat mitjana*, p.113-136 (Annex d'Història Medieval, I)

- HERNANDO I DELGADO, Josep (2007). "Les controvèrsies teològiques sobre la licitud del crèdit a llarg termini". *Barcelona Quaderns d'Història*, 13, p.213-238
- HINOJOSA Y NAVEROS, Eduardo de (2003 [1905]). *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Pamplona: Urgoiti
- HURTADO, Víctor (2003). "Els Mitjavila. Una família de mercaders a la Barcelona del segle XIV". Carme Batlle (dir.). Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica
- IGUAL, David; SOLER, Juan Leonardo (2006). "Una aproximació al comerç marítim de les comarques castellonenques (segles XIII-XV)". *Millars: espai i història*, 29, p.93-132
- JASPERT, Nikolas (2001). "El Consell de Cent i les institucions eclesiàstiques: cap a una visió comprensiva". *Barcelona Quaderns d'Història*, 4, p.108-127
- JOU I ANDREU, David (2009). "La marina de Sitges". MERCADER, Josep (coord.). *Història de Sitges. III. Edat Moderna*, Sitges: Ajuntament de Sitges, p.135-156
- LADERO QUESADA, Miguel Ángel (1969). "Almojarifazgo sevillano y comercio exterior en Andalucía en el siglo XV". *Anuario de Historia Económica y Social*, 2, p.69-116
- LADERO QUESADA, Miguel Ángel (1986). "Formas de crédito en los reinos españoles, siglos XII al XV". DUBOIS, Henri (ed.). *Local and international credit in the Middle Ages and the 16th Century. Ninth International Economic History Congress Bern 1986*. Paris, p.29-35
- LALINDE ABADÍA, Jesús (1962). *La dote y sus privilegios en el derecho catalán*. Barcelona: Anabasis
- LALINDE ABADÍA, Jesús (1966). *La jurisdicción real inferior en Cataluña: "corts, veguers, batlles"*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona (Publicaciones del Seminario de Arqueología e Historia de la Ciudad; 14)
- LLOPIS I BOFILL, Joan (1891). *Ensaig històrich sobre la vila de Sitges*. Barcelona: La Hormiga de Oro
- LLOPIS I BOFILL, Joan (1892). *Descripció del santuari y consideracions crítiques sobre la imatge de la Verge del Vinyet*. Barcelona: La Hormiga de Oro
- LLOPIS I BOFILL, Joan (1980). *Ensaig històric sobre la vila de Sitges*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans (ed. facsímil de l'edició de 1891)
- LLOPIS I PUJOL, Bernardí (1982). "Relación histórica de la villa de Sitges (1844)". *Dos treballs d'història de Sitges de mitjans del segle XIX*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, p. 27-47
- LLORCA IBI, Francesc Xavier (2000). *El llenguatge mariner de la Marina*. Alacant. Publicació de la Universitat d'Alacant
- LLUCH, Rosa (2005). *Els remences. La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural. Universitat de Girona (Estudis, 8)

- LLUCH, Rosa; MALLORQUÍ, Elvis (2003). “Els masos a l'època medieval. Orígens i evolució”. CONGOST, Rosa; JOVER, Gabriel; BIAGIOLI, Giuliana (2003). *L'organització de l'espai rural a l'Europa Mediterrània. Masos, possessions, poderi*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural. Universitat de Girona (Estudis, 5), p. 37-64
- LÓPEZ PÉREZ, Ma Dolores (1996). “Faraons per a galiotes de moros: un ejemplo de organización de defensa costera en la Cataluña Medieval”. *Miscel·lània de Textos Medievals*, 8, p.1-12
- LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs (1992). “El patrimonio inmobiliario de la Pía Almoina de Barcelona, en la primera mitad del siglo XIV”. *Analecta Sacra Tarraconensia*, 65, p.407-433
- LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs (1995). “El patrimonio de la Pía Almoina de Barcelona en la época central del siglo XIV”. Antoni Riera Melis (dir.). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica
- LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs (1997a). “L'origen del patrimoni de la Pia Almoina en el territori de Barcelona, a la primera meitat del segle XIV”. *Estudis d'Història Agrària*, 11, p.153-182
- LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs (1997b). “Estudio de un patrimonio urbano: la Pia Almoina de Barcelona en los siglos XIII-XIV”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 18, p.427-450
- LÓPEZ PIZCUETA, Tomàs (1998). *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350): estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*. Barcelona: Fundació Noguera
- MADURELL I MARIMON, Josep Ma (1981). “L'almadrava de Tossa i la pesca de coral al comtat d'Empúries i a la Selva de Mar”. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/II, p.29-62
- MADURELL, Josep Ma; GARCÍA I SANZ, Arcadi (1978). *Comandas comerciales barcelonesas de la baja edad media*. Barcelona: Colegio Notarial de Barcelona. Departamento de Estudios Medievales
- MALLORQUÍ GARCÍA, Elvis (1998). “El mas com a unitat d'explotació agrària. Repàs dels seus orígens”. TO, Lluís; MONER, Jeroni; NOGUER, Berta (eds.). *El mas medieval a Catalunya. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 19, p.45-64
- MALLORQUÍ GARCÍA, Elvis (1999). “Homes, viles i masos (Cruïlles, 1319)”. CONGOST, Rosa; TO, Lluís (eds.). *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p.43-89
- MALLORQUÍ GARCÍA, Elvis (2000). *Les Gavarres a l'edat mitjana. Poblament i societat d'un massís del Nord-Est català*. Girona: CCG Edicions. Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona (Estudis; 2)
- MALLORQUÍ GARCÍA, Elvis (2007). “Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV”. Lluís To Figueras (dir.). Tesi doctoral. Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art
- MALLORQUÍ GARCÍA, Elvis (2009). “Els veïnats: orígens i evolució d'una demarcació territorial a l'interior de les parròquies del bisbat de Girona, segles X-XIV”. BOLÓS, Jordi; VICEDO, Enric (eds.) *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Diputació de Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 363-396

- MAÑÉ I MAS, Ma Cinta (2005). *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona*. Barcelona: Arxiu Municipal
- MARCÓ I MASFERRER, Xavier (2009). “La senyoria del delme de l’Almoina del Pa de la Seu de Girona a Santa Cristina d’Aro al segle XV”. *Les senyories a la Catalunya baixmedieval (ss.XIII-XV)*. *Actes del I Seminari d’Estudis Medievals d’Hostalric (13-14 de novembre de 2008, Hostalric)*. MARTÍNEZ GIRALT, Alejandro; PUIG, Neus; VIADER, Montserrat (eds.). Ajuntament d’Hostalric, p. 118-131
- MARTÍNEZ GIJÓN, José (1964). “La comenda en el derecho español. I. La comenda-depósito”. *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXIV, p.31-140
- MAS, Josep (1912). “Notes sobre antichs pintors de Catalunya (continuació)”. *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, vol. 6, núm. 45 (enero-marzo), p.250-260
- MAS I PERERA, Pere (1932). *Vilafranca del Penedès*. Barcelona: Barcino
- MATEOS AYZA «FALE», Rafael (2003). *Història de Garraf*. Sitges: Ajuntament de Sitges
- MAUBERT, Claude-Guy; VERNET, Robert (1974). “Le mouvement des cereales entre la Catalogne et le Royaume de Valence pendant l’hiver 1357-58”. *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, XII, p.9-24
- MELONI, Giuseppe (1971). *Genova e Aragona all’epoca di Pietro il Cerimonioso*. Padova: CEDAM-Casa Editrice Dott. Antonio Milani (2 vols.)
- MENJOT, Denis (2006). “Système fiscal étatique et systèmes fiscaux municipaux en Castille (XIIIe s.-fin du XVe s.)”. MENJOT, Denis; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (eds.) (2006). *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*. Madrid: Casa Velázquez, p.21-51
- MENJOT, Denis; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (eds.) (2006). *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*. Madrid: Casa Velázquez
- MERCADER, Josep (coord.)(2009). *Història de Sitges. III. Edat Moderna*, Sitges: Ajuntament de Sitges
- MERCADER, Lluís; LLORIS, Domènec; RUCABADO, Jaume (2001). *Tots els peixos del mar català. Diagnòs i claus d’identificació*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans. Secció de Ciències Biològiques
- METGE, Bernat (ed. 2004). *Lo somni*. Barcelona: Proa
- MIQUEL, Joan (1995). *Dret privat romà*. Madrid: Marcial Pons
- MIRET I MESTRE, Magí (1998). “Notícies històriques del camí de les costes del Garraf”. *II Trobada d’Estudiosos del Garraf. Comunicacions presentades el dia 24 de novembre de 1994 al Palau Maricel de Sitges*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Parcs Naturals (Monografies, 26), p.159-163
- MIRET, Magí; MUNTANER, Ignasi Ma (1995). “Història i recorregut del camí de les costes de Garraf”. *Miscel·lània Penedesenca*, XXIII, p.125-154

- MIRET I MESTRE, Xavier (1983). *La quadra de Miralpeix, notes sobre la formació del terme municipal de Sitges*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans (Quaderns, 13)
- MIRET, Xavier; MIRET, Magí (2005). "L'aprofitament dels recursos naturals de les llacunes litorals de Vilanova i la Geltrú, Cubelles i Cunit a través de la història". *I Trobada d'Estudiosos del Foix. Comunicacions presentades els dies 4 i 6 de novembre de 2004 a Castellet i la Gornal i a Santa Margarida i els Monjos*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p.169-176
- MORELLÓ I BAGET, Jordi (1997). "Els impostos sobre la renda a Catalunya: redelmes, onzens i similars". *Anuario de Estudios Medievales*, 27, p.903-968
- MORELLÓ I BAGET, Jordi (2001). *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV i XV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 43)
- MORELLÓ I BAGET, Jordi (2002). "El deute exterior mallorquí. Els creditors catalans a partir de l'estudi d'un capbreu de censals del segon quart del segle XV". *Mayurqa*, 28, p.249-269
- MORELLÓ I BAGET, Jordi (2008). *Municipis sota la senyoria dels creditors de censals. La gestió del deute públic a la baronia de la Llacuna (segle XV)*. Barcelona: Fundació Noguera
- MUNTANER I ALSINA, Carme (2007). "Miralpeix, subdomini feudal de Ribes". PARÉS, Àngels (coord.). *Història de Sitges. II. Època medieval*. Sitges: Ajuntament de Sitges, p. 36-56
- MUNTANER I ALSINA, Carme (2011). "Registros notariales y registros de la corte del baile. Dos registros complementarios para el estudio del funcionamiento de una pequeña villa señorial (Sitges, Cataluña, ss.XIV y XV)". CANTARELL, Elena; COMAS, Mireia (eds.). *La escritura de la memoria*, Barcelona: PPU
- MUNTANER I ALSINA, Carme (2012). "Els Milà de Sitges (Barcelona, Catalunya): un ejemplo de pequeño archivo familiar en el interno de una comunidad rural". ROSA, M.L. (ed.). *Colóquio Internacional Archivos de familia, séculos XIII-XIX: que presente, que futuro?*. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa, p.471-486
- MUNTANER I PASQUAL, Ignasi Ma (1986). *Els noms de lloc del terme de Sitges i de les terres veïnes*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans (Sèrie Major, 1)
- MUNTANER I PASQUAL, Ignasi Ma (1989). "Algunes consideracions sobre la formació de la quadra de Garraf". *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*. Any XIII, núm. 50, p. 1-5
- MUNTANER I PASQUAL, Ignasi Ma (1990). "Nota complementària sobre l'origen del monestir de Garraf". *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*. Any XIV, núm. 54, p. 3-4
- MUNTANER I PASQUAL, Ignasi Ma (1995). *El terme d'Olèrdola en el segle X segons el document de dotació de l'església de Sant Miquel*. Barcelona: Institut d'Estudis Penedesencs (Estudis i documents, 8)
- MUNTANER I PASQUAL, Ignasi Ma (1997). "La fundació de l'ermita de la Trinitat". *Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans*, 80-81, p.1-5
- MUNTANER I PASQUAL, Ignasi Ma (2006). "El santuari de la mare de Déu del Vinyet". *El Vinyet. El lloc i el santuari*. Sitges: Ajuntament de Sitges, p.39-57

- MUNTANER I PASQUAL, Ignasi Ma (2009). “Una Història de Sitges fantasma”. *La Palla. Revista de la Societat Recreativa el Retiro*, 49, p.16-17
- MUTGÉ VIVES, Josefina (1987). *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael (1995). *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*. València: Ajuntament de València
- OCAÑA I SUBIRANA, Maria (1998). *El món agrari i els cicles agrícoles a la Catalunya vella (s.IX-XIII)*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departmanet d’Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica (Documenta, 1)
- ORRIOLS, Ma Lluïsa; SORNÍ, Xavier (1995). *El capbreu de la rectoria de la parroquial església de Santa Maria de la Geltrú de l’any 1495*. Vilanova i la Geltrú. Parròquia de Santa Maria de la Geltrú (Documents i Estudis de l’APG, 1)
- ORTEGA, Pascual (1993). “Una propuesta metodológica para el estudio de los capbreus en época moderna”. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 27), p. 105-131
- ORTÍ GOST, Pere (2000). *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 41)
- ORTÍ GOST, Pere (2001a). “El municipi de Barcelona i les parròquies del seu entorn al segle XIV”. *Anuario de Estudios Medievales*, 31/1, p.33-48
- ORTÍ GOST, Pere (2001b). “El Consell de Cent durant l’Edat Mitjana”. *Barcelona Quaderns d’Història*, 4, p.21-48
- PALOU I MIQUEL, Hug (1999). “La regulació de la navegació comercial per mar en temps de guerra. L’Ordinació de Pere III de 1356”. *Anuario de Estudios Medievales*, 29, p.775-801
- PANYELLA BALCELLS, Vinyet (1981). *Catàleg de l’Arxiu Notarial de Sitges*. Barcelona: Fundació Noguera
- PANYELLA BALCELLS, Vinyet (1982). *Arxiu Històric Municipal de Sitges. Ex tret de la Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
- PARÉS I CORRETGÉ, Àngels (2000). “Avui és dijous? Doncs avui hi ha mercat, noia!”. *La Xermada*, 14, p.18-20
- PARÉS I CORRETGÉ, Àngels (2002). “Els Fonollar, una família del Baix Llobregat”. *Materials del Baix Llobregat*, 8, p.103-111
- PARÉS I CORRETGÉ, Àngels (coord.) (2007) *Història de Sitges. II. Època Medieval*, Sitges: Ajuntament de Sitges

- PERAY I MARCH, José de (1924). “Rectores, vicarios, beneficiados, próceres y vecinos de Sitges en los siglos XIV y XV”. *El Eco de Sitges*, 20-9-1924, any XXXIX, núm. 1970, p.4-6
- PERAY I MARCH, José de (1928). “El monestir de Sant Vicents de Garraf i la Pia Almoina”. *L'Amic de les Arts*, 31-8-1928, any 3, núm. 27, p.206-209
- La pesca en la edad media* (2009). *Monografías de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, núm. I, Madrid: Dirección Xeral de Turismo. Xunta de Galicia. Sociedad Española de Estudios Medievales. Centro de Estudios Medievales de la Universidad de Murcia. Consejo Superior de Investigaciones Científicas
- PONS GURI, Josep Ma (1964). “Un fogatjament desconegut de l'any 1358”. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 30, p. 323-498
- PONS GURI, Josep Ma (1974-75). “Constitucions conciliars tarraconenses (1229 a 1330)”. *Analecta Sacra Tarraconensia*, XLVI-XLVII, p. 65-128/241-363
- PONS GURI, Josep Ma (1982). “La sentència sobre el castell de Lloret”. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 26, p.87-108
- PONS GURI, Josep Ma (1988). *Les col·leccions de costums de Girona*. Barcelona: Fundació Noguera
- PONS GURI, Josep Ma (1989). “Ordinacions sobre pesca i venda del peix del 1401 al 1414”. *Recull d'Estudis d'Història Jurídica catalana*. Barcelona: Fundació Noguera. Vol. III, p.91-97
- PUJOL, Enric (2010). “Història local. Un canvi de paradigma”. *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 66 (volum dedicat a *Història local. Noves perspectives*), p.319-331
- PUIGVERT I GURT, Xavier (1992). “La introducció del delme a la Marca d'Hispania”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13, p. 117-125
- REDONDO GARCÍA, Esther (2002). *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas
- RICHOU LLIMONA, Montserrat (2007). “El Baix Maresme a l'època baix medieval”. Antoni Riera Melis (dir.). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica
- RICO CAMPS, Daniel (2005). “Las Almoínas catedralicias de la Corona de Aragón”. CARRERO, Eduardo i RICO, Daniel (eds.). *Catedral y ciudad medieval en la Península Ibérica*. Múrcia: Nausícaä, p.157-213
- RIERA MELIS, Antoni (1980). “La «Llicència per a barques» de 1284. Una font important per a l'estudi del comerç exterior mallorquí del darrer quart del segle XIII”. *Faventia*, II/2, p.53-73
- RIERA MELIS, Antoni (1997). “Perpiñán, 1025-1285. Crecimiento económico, diversificación social y expansión urbana”. ABULAFIA, David; GARÍ, Blanca (dirs.). *En las costas del Mediterráneo Occidental. Las ciudades de la Península Ibérica y del reino de Mallorca i el comercio mediterráneo en la Edad Media*. Barcelona: Omega, p.1-61

- RIERA MELIS, Antoni (2009). “La pesca en el Mediterràneo noroccidental durante la baja edad media”. *La pesca en la edad media* (2009). *Monografías de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, núm. I, Madrid: Dirección Xeral de Turismo. Xunta de Galicia. Sociedad Española de Estudios Medievales. Centro de Estudios Medievales de la Universidad de Murcia. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p.121-143
- RIERA MORA, Santiago (ed.) EJARQUE, Ana; ORENGO, Héctor (col.) (2008). *Autoaprendizaje basado en la investigación. La historia del paisaje cultural del Massís del Garraf a partir de la resolución de casos*. (Projectes d’Innovació i Millora de la Qualitat Docent, 2004PID-UB/014) (disponible al dipòsit digital de la UB, <http://hdl.handle.net/2445/1961> - consultat el 17/03/2013)
- RIGO, Antonio; GILI, Empar (1989). *Memòria de les excavacions d’urgència del jaciment (sic) d’en Ribé-Plaça Pau Casals*. Generalitat de Catalunya. Direcció General del Patrimoni Cultural (disponible al dipòsit digital del Departament de Cultura, <http://www.calaix.cat/handle/10687/7941> - consultat el 28/01/2013)
- RIU I RIU, Manuel (1982). “El paper dels «castra» en la redistribució de l’habitat al comtat d’Osona”. *Ausa*, vol. 10, núm.102-104, p.401-409
- RIU I RIU, Manuel (2005). “El barri barceloní de Santa Maria del Mar l’any 1363”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26, p.563-585
- ROCA, Josep Ma (1928). “La reyna empordanesa”. *Sobiranes de Catlaunya. Recull de monografies històriques. Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. 10, p. 9-213
- ROCHA, Maria Manuela (1999). “«Entre nosaltres n’hi ha prou amb la paraula»: les xarxes de crèdit no formal des d’una perspectiva històrica”. *Recerques*, 39, p.171-190
- RUBIO I MÀNUEL, Daniel (1995). “El Penedès en el mercat de capital creditici a llarg termini de Barcelona (s.XIV)”. *Miscel·lània Penedesenca*, XXII, p.135-145
- RUBIO I MÀNUEL, Daniel (1996). “El Penedès en el mercat creditici a llarg termini de Barcelona (s.XIV) Noves aportacions”. *Miscel·lània Penedesenca*, XXV, p.381-399
- RUBIO I MÀNUEL, Daniel (2003). “El crèdit a llarg termini a Barcelona a la segona meitat del segle XIV: els censals morts i els violaris”. Josep Hernando Delgado (dir). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, Departament d’Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica
- RUBIO I MÀNUEL, Daniel (2007). “El circuit privat del censal a Barcelona”. *Barcelona Quaderns d’Història*, 13, p.239-255
- SABATÉ, Flocel (1992). “Estructura socio-econòmica de l’Anoia. Segles X-XIII”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13, p. 175-238
- SABATÉ I CURULL, Flocel (1999). “La insolvència municipal a la segona meitat del segle XIV”. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (coord.). *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institució Milà i Fontanals, p.255-280
- SABATÉ I CURULL, Flocel (1992). “Estructura socio-econòmica de l’Anoia. Segles X-XIII”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13, p. 175-238

- SABATÉ I CURULL, Flocel (1999). “La insolvència municipal a la segona meitat del segle XIV”. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (ed.). *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals, p.255-280
- SAGARRA I DE SISCAR, Ferran de (1904). “Inventari del castell de Sitges de l’any 1606”. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. 2, núm 9, p.15-19
- SALICRÚ I LLUCH, Roser (1995). *El tràfic de mercaderies a Barcelona. Segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer de 1434)*. Barcelona: Consell Superior d’Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals
- SALICRÚ I LLUCH, Roser (1999). “Les demandes de la coronació de Ferran d’Antequera i d’Elionor d’Alburquerque al Principat de Catalunya. Una primera aproximació”. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (coord.). *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institució Milà i Fontanals, p.77-119
- SALICRÚ I LLUCH, Roser (2003). “En lo port de Cochliure o en la plaja de Canet?”. Claramunt, Salvador (ed.). *El món urbà a la Corona d’Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta. XVII Congrés d’Història de la Corona d’Aragó. Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000*. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. I, p.573-594
- SALRACH, Josep Ma (1989). “La pesta negra i els orígens del problema remença”. *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p.13-34 (Anuario de Estudios Medievales. Anejo; 24)
- SALRACH, Josep Ma (1995a). “Mas prefeudal i mas feudal”. BOLÓS, Jordi; BUSQUETA, Joan J. (eds.). *Territori i Societat a l’Edat Mitjana. Història Arqueologia, Documentació I*. Lleida: Universitat de Lleida, p.13-40
- SALRACH, Josep Ma (1995b). “El mercado de la tierra en la economía campesina medieval. Datos de fuentes catalanas”. *Hispania. Revista Española de Historia*, vol. LV/III, núm. 191, p. 921-952
- SALRACH, Josep Ma (1998). *El procés de feudalització (segles III-XII)*. Barcelona: Edicions 62
- SALRACH, Josep Ma (2001). “Sociedad rural y mercados en la Cataluña medieval”. *Edad Media: revista de historia*, 4, p. 83-111
- SALRACH, Josep Ma (2004). “La senyoria”. *Història Agrària dels Països Catalans. II. Edat mitjana*. GIRALT, Emili (dir.), SALRACH, Josep Ma (coord.). Barcelona: Fundació Catalana per la Recerca, 541-580
- SANABRE, Josep (1948). *El Archivo de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: Pulcra (Archivos eclesiásticos de la diócesis de Barcelona; 2)
- SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORRENT, Isabel (2004). *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d’Estudis Catalans

- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.) (1993). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 27)
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (2002). “Un episodio de la Guerra de los Dos Pedros: la defensa costera de Cataluña en el verano de 1365”. *Poder y sociedad en la baja Edad Media Hispánica. Estudios en homenaje al profesor Luis Vicente Díaz Martín*. Valladolid: Universidad de Valladolid, vol. I, p.273-288
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (2006). “La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)”. MENJOT, Denis; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (eds.) (2006). *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*. Madrid: Casa Velázquez, p.239-273
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (2007). “Algunas consideraciones sobre el crédito en la Cataluña medieval”. *Barcelona Quaderns d'Història*, 13, p.9-26
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (2008). “Tributos negociados: las questie/subsidios de las villas catalanas en la primera mitad del siglo XIV”. *Anuario de Estudios Medievales*, 38/1, p.65-99
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel; ORTÍ, Pere (1997). *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia
- SANTACANA I TORRES, Carles (2009). “Història local”. SIMON, Antoni (dir.). *Tendències de la historiografia catalana*. València: Universitat de València, p.245-255
- SASTRE I TUTUSAUS, Jacint (1979). “De com la Pia Almoina es féu amb tot el domini i jurisdicció de Sitges”. *El Eco de Sitges*, 11-8-1979, any LXXXVI, núm. 4555, p.15
- SASTRE I TUTUSAUS, Jacint (1980). “Bans del cavaller Bernat de Fonollar com a senyor de Sitges (1322-1326)”. *Miscel·lània Penedesenca*, 3, p.177-200
- SAYOUS, André-E. (1975). *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, Barcelona: Base
- SERRA I CLOTA, Assumpta (1990). *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (s. XIII-XVI)*. Vic: Eumo
- SERRANO DAURA, Josep (1994). “Institucions de dret privat a l'antic dret local de la Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre)”. *Quaderns d'Història Tarraconense*, 13, p.228-275
- SERRANO DAURA, Josep (2000). *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova: segles XII-XIX: comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i d'Entença*. Barcelona: Fundació Noguera
- SERRANO DAURA, Josep (2003). “El “judici de prohoms” a Lleida i la seva expansió vers la Catalunya Nova”. *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta. XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000*. Vol. III. Salvador Claramunt (ed.). Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 901-919
- SIERRA I FARRERAS, Roland (1998). *Diccionari Biogràfic de Sitgetans*. Sitges: Ajuntament de Sitges

- SIERRA VALENTÍ, Eduard (2008). “Captius de sarraïns. Llicències per a demanar caritat dels bisbes de Girona (1376-1415)”. *Anuario de Estudios Medievales*, 38/1, p.385-428
- SOBREQUÉS VIDAL, Santiago (1975). *Societat i estructura política de la Girona medieval*. Barcelona: Curial
- SOLDANI, Maria Elisa (2001). “Assicurazioni marittime e commerci a Barcellona attraverso lo studio del *Manual d'assegurances marítimes* (1428-1429) di Bartomeu Masons”. *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 19, p.107-143
- SOLDEVILA TEMPORAL, Xavier (1999). “Masades i servituds a Torroella de Montgrí i la seva comarca (1290-1340)”. CONGOST, Rosa; TO, Lluís (eds.). *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 91-123
- SOLDEVILA TEMPORAL, Xavier (2005a). “Des de Girona fins a València: el cabotatge empordanès i selvatà als segles XIII i XIV”. NARBONA VIZCAÍNO, Rafael (ed.). *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI & VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004: XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 2004, 9-14 setembre*. València: Universitat de València, vol. II, p.1291-1307
- SOLDEVILA TEMPORAL, Xavier (2005b). “El Montgrí i les Medes a l'edat mitjana”. *Papers del Montgrí. IV Beques de Recerca Joan Torró i Cabratosa*, 26, p.47-96
- TASIS I MARCA, Rafel (1954). *La vida del rei en Pere III*. Barcelona: Aedos
- TASIS I MARCA, Rafel (1959). *Joan I, el rei caçador i músic*. Barcelona: Aedos
- TO FIGUERAS, Lluís (2002). “Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas”. *Demografía y sociedad en la España bajomedieval*. Saragossa: Universidad de Zaragoza. Facultad de Filosofía y Letras, p.129-156
- TORRAS I SERRA, Marc (2000). “Escrivanies judicials, vicarials i senyorials”. *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 355-408
- TREPPPO, Mario del (1976). *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalanoaragonesa*. Barcelona: Curial (Documents de Cultura)
- TURULL I RUBINAT, Max (1987). “La indústria drapera a Cervera a l'edat mitjana (s. XIII-XIV) i les Ordinacions de la draperia de 1320”. *Miscel·lània ceriverina*, 5, 43-70
- TURULL I RUBINAT, Max (1990). *La configuració jurídica del municipi baix medieval: règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*. Barcelona. Lleida: Fundació Noguera. Virgili-Pagès
- UDINA I ABELLÓ, Antoni Ma (1989). “Els empenyoraments al Pla de Barcelona en els segles XI i XII”. *Història Urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona celebrat a l'Institut Municipal d'Història els dies 6 i 7 de desembre de 1985*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, vol. 1, p. 261-275
- VALLEJO POUSADA, Rafael (ed.) (2008). *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*. València: Publicacions de la Universitat de València

- VALLS I TABERNER, Ferran (1992). *Els Costums de Perpinyà*. Màlaga: Universitat de Màlaga. Càtedra d'Història de Dret i de les Institucions
- VELA I AULESA, Carles (2001a). "Aspectes de l'economia d'un domini rural barceloní: la Torre Baldovina". FERRER I MALLOL, Ma Teresa; MUTGÉ, Josefina; RIU, Manuel (eds.) *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. Barcelona: CSIC, p. 453-478
- VELA I AULESA, Carles (2001b). "Les ordinacions de mercaderies encamerades o falsificades. Evolució del control municipal sobre la qualitat de les espècies i les drogues (segles XIV-XV)". *Barcelona Quaderns d'Història*, 5, p.19-45
- VELA I AULESA, Carles (2003). *L'obrador d'un apotecari medieval segons el Llibre de Comptes de Francesc ses Canes (Barcelona 1378-1381)*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals (Anuario de Estudios Medievales, Annex, 53)
- VELA I AULESA, Carles (2005). "Cobrar o no cobrar. La negociación en el comercio al por menor". FERRER MALLOL, Ma Teresa; MOEGLIN, Jean-Marie; PÉQUIGNOT, Stéphane; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (eds.). *Negociar en la edad media. Négocier au moyen âge*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institución Milá y Fontanals, p.553-570
- VELA I AULESA, Carles (2007). "Les compravendes al detall i a crèdit en el món artesà. El cas dels especiers i els candelers". *Barcelona Quaderns d'Història*, 13, p.131-155
- VERDÉS, Pere (2004). "*Per ço que la vila no vage a perdició*": la gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516). Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals (Anuario de Estudios Medievales. Anejo; 55)
- VIADER, Roland (1996). "Autour d'un pratique juridique: les contrats agraires des archives capitulaires de Barcelone (XI°-XIII° siècle)". *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 16-17, p. 147-165
- VICIANO NAVARRO, Pau (1989). *Catarroja: una senyoria de l'horta de València en l'època tardomedieval*. Catarroja: Ajuntament de Catarroja
- VICIANO NAVARRO, Pau (2003). *Regir la cosa pública. Proboms i poder local a la vila de Castelló (segles XIV-XV)*. València: Publicacions de la Universitat de València
- VICTORIO, Matilde; BORRÀS, Joaquim (1987). "Els Bellarbre, una família de mariners geltrunencs del segle XIV: un exemple de l'evolució dels oficis marítims medievals". *Miscel·lània Penedesenca*, 10, p.73-96
- VILA, Marc-Aureli (1994). "Fortià, un municipi empordanès. Notes geogràfiques". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 38, p.147-171
- VINYOLES I VIDAL, Teresa (1996). "La vita quotidiana della gente di mare (esempi barcellonesi dei secoli XIV e XV)". *Medioevo. Saggi e rassegne*, 21, p.9-35

- VINYOLES I VIDAL, Teresa (1997). “Joncars, barraques, pastors i pescadors. La marina de Barcelona al segle XV”. ROCA, Joan (ed.). *Expansió Urbana i plantejament a Barcelona*. Barcelona: Proa. Institut Municipal d’Història de Barcelona, p.29-36
- VINYOLES I VIDAL, Teresa (2001). “La qualitat de vida en un mas del Vallès al segle XV. Estudi de l’inventari del mas Canals de Rubí (Can Rosés)”. FERRER I MALLOL, Ma Teresa; MUTGÉ, Josefina; RIU, Manuel (eds.) *El mas català durant l’edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. Barcelona: CSIC, p. 479-519
- VINYOLES I VIDAL, Teresa (2005). “El clam d’una noia per no perdre els orígens, el clam per la llibertat. Una estampa barcelonina del segle XV”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26, p.929-943
- VINYOLES I VIDAL, Teresa (2009). “La vida quotidiana de la gent de mar a la baixa edat mitjana”. NIETO, Xavier; CAU, Miquel Àngel (eds.). *Arqueologia Nàutica Mediterrània*. Girona: Museu d’Arqueologia de Catalunya. Centre d’Arqueologia Subaquàtica de Catalunya, p.585-592
- VINYOLES, Teresa; MUNTANER, Carme (en premsa). “Els forns comunals medievals. Espais de servei, de convivència i de discòrdia vilatana”. *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*
- VIRELLA I BLODA, Albert (1986). “L’accés marítim d’Olèrdola en l’alta medievalitat”. *Miscel·lània Penedesenca*, 9, p.19-46
- VIVES TORT, Miquel (2007). “L’evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix”. Rosario Navarro i Sàez; Joan Vilà Valentí (dirs.). Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia
- ZUCHITELLO, Mario (1982). *El comerç marítim de Tossa a través del port barceloní (1357-1553)*. Tossa: Ajuntament de Tossa. Centre d’Estudis Tossencs (Quaderns d’Estudis Tossencs, 2)
- ZUCHITELLO, Mario (1998). *Tossa: la formació d’una vila: el comte, l’abat i els tossencs: segles IX/XII*. Tossa: Centre d’Estudis Tossencs (Quaderns d’Estudis Tossencs, 5)
- ZUCHITELLO, Mario (2002). “Vaixells, mercaderies i relacions comercials catalanes del 1300 al 1700 a la Mediterrània”. Alegret, Joan Lluís (ed.). *El transport marítim de cabotatge a la Mediterrània. II Jornades de marina tradicional Protomediterrània 2000. Palamós, 15/16-12-2000*. Palamós: Universitat de Girona. Ajuntament de Palamós, p.21-30

Índex de taules, gràfics i mapes

TAULES		pàg.
Taula 1.	Sèries del subfons Sitges (ACB, Pia Almoïna)	25
Taula 2.	Pergamins del subfons Sitges (ACB, Pia Almoïna) entre 1326 i 1418	26
Taula 3.	Llibres i manuals notariais de Sitges entre 1342 i 1418 (ACB)	27
Taula 4.	Llibres de cort de Sitges entre 1342 i 1418 (ACB)	30
Taula 5.	Capbreus majors de Sitges entre 1342 i 1418 (ACB)	31
Taula 6.	Llibres de comptes del procurador de l'Almoïna entre 1342 i 1418 (ACB)	34
Taula 7.	Processos vinculats a Sitges conservats a l'ACB (1342-1436)	36
Taula 8.	Relació de visites pastorals realitzades a Sitges entre 1341 i 1414 (ADB)	38
Taula 9.	Processos vinculats a Sitges entre 1432 i 1418 (ADB)	38
Taula 10.	Documentació d'època medieval de l'AHMS	39
Taula 11.	Registres dels ancoratges consultats (ARM)	41
Taula 12.	Rebudes o ingressos del castell de Sitges de l'any 1396-97, segons les anotacions fetes pel procurador	83
Taula 13.	Dates o despeses del castell de Sitges de l'any 1396-97, segons les anotacions fetes pel procurador	84
Taula 14.	Censos rebuts en espècie i en diner al terme de Sitges	90
Taula 15.	Joves acensades, joves i tragins. Usos i ingressos en metàl·lic (1354-1377)	97
Taula 16.	Relació d'ingressos i despeses del domini de Sitges, segons les anotacions fetes pel procurador (1356-1411)	127
Taula 17.	Lloçol pagat a l'Almoïna segons el capbreu de 1360, amb indicació del que li pertoca rebre	128
Taula 18.	Lloçol pagat a l'Almoïna segons el capbreu de 1409	130
Taula 19.	Lloçol pagat a l'Almoïna segons el capbreu de 1418	131
Taula 20.	Joves, joves acensades i tragins prestats, segons els capbreus de 1409 i 1418	131
Taula 21.	Relació d'oficis dels habitants del castell de Sitges, segons els capbreus de conservats	151
Taula 22.	Relació de masos «deperits, venuts e alienats», segons el capbreu de 1360	160
Taula 23.	Relació de masos en funcionament, segons el capbreu de 1360	174
Taula 24.	Masos de fora del terme del castell de Sitges documentats en llibres i manuals notariais sigetans (1343-1390)	180
Taula 25.	Masos documentats a Sitges entre 1342 i 1418, segons els capbreus conservats, amb indicació de la referència (f.r/v) [Ti: tinent; (V): habitant de la vila; (T): habitant del terme]	182
Taula 26.	Repartició de les obres segons la talla de 1410	220
Taula 27.	Contribucions segons el subjecte gravat (1410)	227
Taula 28.	Preus pagats pels arrendaments de les imposicions (1404-1409)	245
Taula 29.	Repartiment del pagament de les obres segons la talla de 1410 (en negreta, els elegits en alguna ocasió per a un càrrec del consell)	249
Taula 30.	Relació de càrrecs electes de la universitat (1344-1421) [(ma): m+a major; (mi): mà mitjana; (me): mà menor]	250
Taula 31.	Relació d'arrendadors de les imposicions i càrrecs senyorials	252
Taula 32.	Nombre d'eleccions per persona i càrrec (1386-1421)	255
Taula 33.	Compravenda de parts de barques en la documentació notarial i de cort	268
Taula 34.	Embarcacions provinent de Sitges en el registre d'ancoratges de Mallorca (1321-1340)	271

Taula 35.	Clams presentats contra Joan Esteve, de la casa del rei, pel transport de vi de Vilafranca a Sitges (1385)	276
Taula 36.	Despesa de l'Almoina en transport de vi de Sitges a Barcelona (1360-1361)	278
Taula 37.	Rebuda dels pescadors del dret de les barques (1386-1387)	281
Taula 38.	Crides i ordinacions relatives a la venda del peix	287
Taula 39.	Preu del peix en dies de carn (en negreta, els noms genèrics)	290
Taula 40.	Preu del peix en dies de dejuni i divendres, Advent i Quaresma (en negreta, els noms genèrics)	290
Taula 41.	Llistat de peixos en relació al seu nom científic	302
Taula 42.	Relació de capbreuants amb ofici vinculat al mar (mariners i pescadors) (1418)	302
Taula 43.	Relació d'homes dedicats a oficis de mar (1342-1418)	304
Taula 44.	Tipologies de crèdit en relació a la unitat de registre	316
Taula 45.	<i>Mutua</i> i préstecs segons la unitat de registre	317
Taula 46.	Terminis de devolució dels <i>mutua</i> o préstecs (1342-1390)	318
Taula 47.	Comandes en diners, en béns i comandes comercials documentades en llibres de cort i notariais	322
Taula 48.	Nombre de vendes de censals en relació a al seva quantitat en quarteres i el seu preu	324
Taula 49.	Termini de redempció de les vendes de censals	325
Taula 50.	Debitoris registrats en la documentació notarial (1343-1390)	326
Taula 51.	Debitoris registrats en la documentació de cort (1385-1391)	327
Taula 52.	Obligacions registrades als llibres de cort (1384-1391)	327
Taula 53.	Terminis de devolució dels debitoris i obligacions (1343-1391)	328
Taula 54.	Cancel·lació del deute en debitoris, préstecs i obligacions (llibres de cort, 1385-1391)	329
Taula 55.	Objectes dels clams registrats i el seu valor (1387)	333
Taula 56.	Relacions de saig relatives a clams (1384-1390)	342
Taula 57.	Denúncia de drets i repartiment del dipòsit del preu de venda del pati d'Arnau Muler	356
Taula 58.	Venda en encant de béns mobles de Pere Messeguer	358
Taula 59.	Repartiment del dipòsit de la venda en encant dels béns de Pere Messeguer	359
Taula 60.	Relació de deutors del draper Simó ses Preses (1387-1388)	362
Taula 61.	Relació de deutors del draper Llorenç Guitart (1388-1389)	364
Taula 62.	Relació de clams i obligacions de deutors de Saura Xifrena (1384-1390)	367

GRÀFICS

Gràfic 1.	Ingressos en metàl·lic a la senyoria de Sitges (1386-1390)	pàg. 83
Gràfic 2.	Ingressos i despeses en l'administració del domini del castell de Sitges (1354-1411)	86
Gràfic 3.	Ingressos de l'Almoina de Barcelona pel domini sobre el castell de Sitges (1354-1411)	87
Gràfic 4.	Edificacions dins els murs, segons els capbreus de 1360, 1409 i 1418	146
Gràfic 5.	Edificacions al Raval, el cap de la Vila i la parellada d'en Gassó, segons els capbreus de 1360, 1409 i 1418	149
Gràfic 6.	Tipus de cultius al terme de Sitges, segons els capbreus de 1360, 1409 i 1418	153
Gràfic 7.	Terres alienades dels masos abandonats, segons el capbreu de 1360	168

Gràfic 8.	Receptors de les terres alienades dels masos abandonats, segons el capbreu de 1360	173
Gràfic 9.	Procediment per la primera elecció de jurats de la universitat de Sitges (1344)	202
Gràfic 10.	Procediment per l'elecció de càrrecs de la universitat de Sitges (1405)	204
Gràfic 11.	Barques dedicades a la pesca amb palangre a Quaresma i Advent (1342-1410)	281
Gràfic 12.	Persones dedicades a oficis de mar (1342-1418)	294

MAPES

		pàg.
Mapa 1.	Situació de Sitges respecte les principals ciutats i castells del litoral penedesenc i del Llobregat	59
Mapa 2.	Els dominis de l'Almoina al litoral penedesenc (entre parèntesi, la data d'adquisició)	80
Mapa 3.	Dominis de Bernat de Fortià (1379-1386)	116
Mapa 4.	Dominis de Bernat de Fortià (1379-1386)	116
Mapa 5.	Límits del terme del castell de Sitges, amb indicació dels principals elements del paisatge	138
Mapa 6.	La vila emmurallada i el Raval	139
Mapa 7.	El territori més enllà de la vila	150
Mapa 8.	Ubicació dels masos deperits i els masos condrets, segons el capbreu 1360	163
Mapa 9.	Ubicació dels masos enderrocats i condrets segons els capbreus de 1409 i 1418	177
Mapa 10.	Espais litorals de platja dels termes de Miralpeix, Sitges, Campdàsens i Garraf	264

PRESENTAZIONE E OBIETTIVI

La presente ricerca si propone di studiare le relazioni che si stabilirono nell'ambito locale, nel contesto di una villa marittima, in un contesto feudale, da un punto di vista storico che va al di là della storia dei fatti. Trattiamo l'analisi della comunità che abitava nel territorio del castello di Sitges, dei rapporti che si stabilirono fra i suoi abitanti e la signoria. Vogliamo avvicinarci, in definitiva, alla vita di questi uomini e donne. Questa proposta si avvicina, in un certo modo, ai postulati della microstoria. Con tutte le distanze metodologiche e di applicazione che si debbano fare, ci sentiamo vicini alla definizione di microstoria di Giovanni Levi, che diceva: «la base della sua proposta metodologica è la riduzione della scala di osservazione dei fenomeni: l'attenzione a un paese o un caso particolare è più vicina a un procedimento di laboratorio che a uno studio reale di una realtà locale».⁹³⁸ L'approssimazione con la lente storica ad un territorio e ad un concreto gruppo umano, permette di personalizzare le dinamiche ed umanizzare ciò che in altri contesti si ridurrebbe in numeri, statistiche e grafici quantitativi. In breve, l'ambito di studio locale offre una visione maggiormente dettagliata dell'avvenimento storico rispetto a un ambito d'analisi più generale, che necessariamente è frutto di un grado maggiore di astrazione (Pujol 2010, 324). Questo è uno degli obiettivi di questo studio, arrivare alla comunità che viveva in uno spazio e in un tempo concreto, capire il perchè dei suoi movimenti e delle relazioni che la condussero a certi comportamenti.

⁹³⁸ Citato da Pujol (2010, 323).

La base di questo inizia, inoltre, dalla necessità di coprire un vuoto nella storia di Sitges, in un momento molto significativo del suo passato medievale, vale a dire, i primi anni del dominio dell'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona, che manterrebbe la sua signoria dalla metà del secolo XIV fino agli inizi del XIX, momento per cui, paradossalmente, disponiamo di una abbondante e ricca documentazione quasi inesplorata. Ci si propone, allo stesso tempo, la necessità di una maggiore conoscenza di un territorio che era stato di frontiera nei primi tempi del feudalismo e mantenne sempre, malgrado il passare dei secoli, il carattere di limite fra la Catalogna vecchia e la Catalogna nuova. Per questo motivo, la signoria del castello di Sitges presenta tratti caratteristici di questo spazio fra le due Catalogne, sia per quanto riguarda la distribuzione territoriale che per la relazione dei suoi abitanti con la signoria. D'altra parte, Sitges conta con un elemento che la differenzia rispetto a buona parte dei domini signorili del territorio catalano: l'immediata vicinanza al mare. L'accesso diretto a questo elemento modifica i codici di comportamento della comunità inerente, rispetto alle comunità solo rurali. Il castello e la villa di Sitges si convertono, quindi, in uno spazio differente dal normale, e li rende allo stesso tempo punto di riferimento di altri luoghi simili sulla costa. Nonostante i numerosi studi dedicati all'ambito mediterraneo, la grande conoscenza sulle città marittime e sui costumi e dinamiche della citata gente di mare, le piccole ville marittime sono rimaste generalmente trascurate o del tutto dimenticate.

Un'altra carenza nella nostra storiografia è lo studio del patrimonio dell'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona. Di questo fatto ne parlava già Daniel Rico in una sintesi sulle elemosine della Corona di Aragona. L'autore si lamentava del fatto che «sono ancora pochi gli studi dettagliati sui domini territoriali delle elemosine, sulle loro vie di formazione e sviluppo e delle loro forme di sfruttamento» (Rico 2003, 173). Nonostante l'inizio di questo studio non parta da questa idea, risponde comunque in parte a quella domanda, in quanto presenta l'analisi di uno dei domini territoriali dell'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona, cioè il castello di Sitges. Questo è uno dei più importanti della storia dell'istituzione, come aveva affermato Mn. Josep Sanabre (1947, 135). Il dato sicuro è che l'Almoina de Barcelona –o com'è conosciuta dal secolo XV, la Pia Almoina– è stata una delle istituzioni caritativo-assistenziali più studiate della Corona di Aragona. Una delle sue carenze principali è stata comunque, finora, lo studio dei suoi domini territoriali considerando che l'Almoina non sarebbe esistita senza il suo patrimonio urbano e rurale.

Gli obiettivi della presente tesi dottorale si concentrano dunque su tre punti fondamentali: il primo è capire che significato ha per l'Almoina la possessione della signoria feudale sul

castello e sulla villa di Sitges. Vogliamo sapere che significò a livello pratico incorporare al proprio patrimonio e soprattutto alla struttura di una istituzione caritativa e assistenziale come l'Almoïna un dominio rurale della dimensione di Sitges. Oltre alle implicazioni economiche che ciò supponeva, si crearono dei vincoli per cui l'Almoïna aveva, come signora del posto, un ruolo importante: la supervisione e il controllo della comunità dalla sua posizione gerarchica, ma anche il contatto diretto e quotidiano con gli uomini e le donne soggetti alla sua signoria. Tale questione presenta una serie di domande: come gestire quotidianamente un territorio dalle dimensioni di Sitges? Era meglio farlo *in situ* o da Barcellona? Di quali livelli di signoria disponeva l'Almoïna in questo dominio e che supponeva il suo possedimento? Quali ingressi rappresentavano le rendite ottenute a Sitges dall'Almoïna? In definitiva, in che modo ha influito sull'Almoïna il possedimento di Sitges?

Il secondo obiettivo si propone di approfondire lo studio dell'evoluzione del territorio rurale e della villa, sui quali risiedono sia la signoria che la comunità, in modo che si possano vedere le dinamiche che si produssero nel contesto agrario di Sitges. Ci chiediamo in che modo influirono i cambi demografici della metà del secolo XIV. Possiamo applicare in questo territorio ciò che si osserva in altri posti del paese riguardo lo spopolamento dei masi? Che ruolo ebbe in tutto questo processo la villa? Che significarono i pericoli venuti dal mare in questo contesto storico per questo nucleo costiero? In definitiva, come evoluzionó la distribuzione dell'insediamento nel territorio de Sitges?

L'ultimo obiettivo che ci proponiamo è scoprire come si relazionavano i membri di questa comunità, sia a livello interno che in un contesto più ampio, in relazione con la signoria e con i territori vicini. Parliamo di relazioni fuori dallo spazio privato, vogliamo cioè andare oltre le relazioni familiari per approfondire le relazioni di vicinato, di lavoro, i vincoli di solidarietà o di conflitto. Studieremo tutto ciò ponendoci le seguenti domande: come si organizzava la comunità? Di quali ricorsi economici disponeva per autogestirsi? Che ruolo aveva il mare come fonte di lavoro e vita? Qual'era la capacità economica degli abitanti del territorio? In definitiva, quali erano gli elementi d'unione di questa comunità rurale e marittima?

L'arco di tempo nel quale ci muoviamo presenta come date limite gli anni 1342 e 1418. La scelta di ciascuna di queste date corrisponde a diverse motivazioni. La data iniziale di 1342 corrisponde a un fatto storico preciso, l'acquisizione *de facto* del dominio su Sitges da parte dell'Almoïna, anche se *de iure* già ne era signora dal 1326. Nonostante ciò, abbiamo studiato questo processo da 1326 a 1342 che ebbe molte vicissitudini e non si è analizzato mai in maniera pertinente. La data finale, l'anno 1418, in cambio, corrisponde alla redazione

dell'ultimo *capbreu* conservato di epoca medievale, documento molto utile per compiere gli obiettivi che ci eravamo prefissi. In più, negli anni precedenti a quel 1418, l'Almoina ampliò il suo dominio sul litorale del Penedès con l'acquisizione dei castelli di Miralpeix e di Garraf. Si tratta dunque di un momento di reimpostazione del patrimonio dell'istituzione assistenziale e della sua gestione, com'era successo al momento dell'incorporazione di Sitges, per cui crediamo che abbia senso interrompere la nostra ricerca arrivati a questo punto.

In più, eravamo coscienti che tale ricerca sarebbe stata condizionata parzialmente di quello che ci avrebbero raccontato i documenti, visto che i fondi documentali erano molto ampi e praticamente inesplorati. Perciò, non sapevamo in un primo momento in che direzione ci saremmo orientati. Per questo motivo, la struttura della tesi si è sviluppata, in parte, parallelamente alla consulta dei documenti, senza trascurare in ogni caso la considerazione dei nostri obiettivi. Così, per esempio, osservando i continui riferimenti che la documentazione consultata faceva al tema del credito privato, abbiamo considerato che sarebbe stato adeguato includerla come parte della nostra ricerca.

Considerando il tutto, il seguente studio presenta questa struttura: in un primo blocco posizioniamo nel suo contesto i due punti di supporto di questa investigazione: l'Almoina dels pobres de Barcelona ed il territorio del castello e villa de Sitges. Da un punto di vista è importante capire la istituzione che ne ebbe la signoria, la Pia Almoina, comprendere il processo –che fu difficile e complesso– che la portò a incorporare Sitges al suo patrimonio. Inoltre bisogna considerare in che modo gestì i differenti livelli di dominio che ottenne sul territorio di questo castello. Successivamente, osserveremo il territorio analizzato, analizzando le caratteristiche degli spazi rurale e della villa per poter capire, quindi, il perchè di alcune delle maniere di comportarsi dei suoi paesani. Conoscere lo spazio su cui si muoveva la comunità ed il paesaggio che li circondava, è un passo imprescindibile per capire, in seguito, le relazioni che si stabilirono. Questo primo grande blocco, pertanto, introduce il lettore al nucleo della ricerca: gli elementi che coesionavano questa comunità e la relazione che la vincolava alla sua signoria.

Questo è l'argomento del secondo grande blocco che compone questo studio. Queste relazioni si analizzeranno partendo da tre canali: l'organizzazione dell'università, il mare come fonte di lavoro e le relazioni generate dal credito privato e l'indebitamento. Siamo coscienti che gli obiettivi proposti si potrebbero raggiungere anche da altri punti di vista, però abbiamo scelto questi perchè si tratta di argomenti che fino a questo momento sono

stati poco trattati sui livelli analizzati. Tutto questo suppone, secondo noi, una sfida e, nello stesso tempo, vuole esporre nuove problematiche e questioni che non pretendiamo chiudere totalmente, ma su cui vogliamo riflettere.

Il primo dei temi che tratteremo è l'organizzazione dell'università, analizzata da due punti di vista: da un lato la distribuzione degli incarichi e le responsabilità che cadevano sui differenti membri della comunità. Tutto ciò per stabilire le relazioni di forza, la possibile maggiore vincolazione al comune e all'università di determinati vicini e determinate famiglie rispetto ad altre. D'altro canto, la pressione fiscale che si esercita sulla popolazione: in quali modalità si applica e come incide sulla vita degli abitanti del territorio e sull'organizzazione del comune. Nonostante la scarsa documentazione municipale conservata sul periodo che trattiamo, abbiamo considerato che era necessario lavorare sul tema, cercando di raccogliere e lavorare con la poca informazione disponibile.

Il secondo appartato di questo blocco vuole avvicinarsi alla gente di mare e alle attività economiche che sviluppavano. Questo, è il tema che più ha attirato la nostra attenzione, in quanto tratta, come detto, di un carattere genuino del nostro oggetto di studio. Bisogna vedere quali attività si sviluppavano nel territorio di Sitges in relazione al mare, che parte di popolazione vi si dedicava, e i tratti di un collettivo che per le sue condizioni e ritmo di vita poteva presentare un carattere distinto rispetto ai suoi compaesani. Gente di mare che comunque, in una piccola comunità come quella di Sitges, sicuramente non possiamo considerare come un gruppo a parte.

L'appartato che chiude questo secondo blocco si è basato sull'analisi del mondo del credito privato e dell'indebitamento; questo è un aspetto chiave per capire le relazioni personali fra familiari, vicini, amici e compaesani, sia rispetto alla solidarietà che riguardo le relazioni economiche stabilite fra di loro. Per tanto, approfondiremo le differenti forme che assume questo credito privato, svolto fra particolari, e vedremo in che maniera si risolve, come si cancella, specialmente quando diveniva necessario aprire la via giuridica per recuperarlo.

Com'è fondamentale in ogni lavoro basato su fondi documentari, lo studio si conclude con un'ampia appendice in cui si raccoglie parte della documentazione trattata. Visto il grande volume documentale consultato, non abbiamo considerato opportuno includere le trascrizioni di tutta questa documentazione ma abbiamo preferito selezionare la più significativa. Di questa, ne abbiamo trascritto una parte mentre un'altra parte si presenta con un ampio resume dei dettagli.

CONSIDERAZIONI FINALI

Nell'introduzione di questo studio si affermava la necessità di avvicinarsi storicamente, a livello locale, agli spazi ed alle comunità umane per personalizzare le dinamiche e dare un volto a fatti che, diversamente, si ridurrebbero solo a statistiche e dati quantitativi. Durante le pagine di questa ricerca abbiamo sempre tentato di avvicinarci ai protagonisti di queste relazioni, senza dimenticare, nello stesso tempo, il contesto generale di questa comunità, specialmente riguardo al vincolo con la sua signoría.

Il primo obiettivo prefissato era, giustamente, capire la relazione fra l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona ed il suo dominio su Sitges. Questa istituzione caritativo-assistenziale arrivò ad essere una delle principali elemosine della Corona d'Aragó. Tutto questo grazie alle donazioni fatte da persone di tutte le classi sociali, specialmente a partire dal 1275, data della sua rifondazione, e che si mantennero durante tutto il secolo XIV. Il successo dell'istituzione però consiste soprattutto sull'efficiente gestione del patrimonio di cui furono responsabili, non solo in relazione all'amministrazione dei beni ricevuti ma anche all'inversione del nuovo patrimonio immobile e redditizio.

L'esteso dominio dell'Almoina, sia in ambito urbano che rurale, sparso per tutta la diocesi di Barcellona ed oltre, era formato da lotti di terra, masi, case ed anche, dai primi decenni del secolo XIV, da una parte o dalla totalità dei grandi domini. Questi, come il castello di Grevalosa (al Bages), la Tore Baldovina (a Santa Coloma de Gramenet) o la giurisdizione di San Feliu de Llobregat, erano ottenuti da donazioni o acquistati. La grande estensione del patrimonio di questa istituzione comportò necessariamente un cambio di approccio nel suo funzionamento, che si basa, principalmente, sulla redazione di un *capbreu* generale dei suoi beni immobili –il *Libro Verde*– ed in più sulla proposta di nuove forme di gestione dei suoi grandi domini. È in questo contesto di trasformazione interna che l'Almoina di Barcellona riceve in donazione il castello di Sitges, che si convertirebbe in uno dei grandi possedimenti della istituzione, forse il più grande ottenuto dall'Almoina nella sua storia. L'assunzione da

parte dell'Almoina della signoria di Sitges non fu però facile. La relazione fra l'istituzione ed il territorio di Sitges iniziò nel 1326 per volontà testamentaria di Bernat de Fonollar, il quale stabilì che, in caso di morire senza legittima discendenza, i suoi eredi universali fossero Dio e i poveri di Cristo, ed in loro rappresentanza, l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona. L'Almoina, dunque, si sarebbe convertita in signora del castello di Sitges, oltre a quelli di Campdàsens e Selma, a condizione che i signori di ciascun posto –il vescovo a Sitges e Campdàsens e l'ordine dell'Ospedale di San Giovanni di Gerusalemme a Selma– acconsentissero al suo cambio di proprietà. A causa di questa clausola, l'Almoina perse Selma nel 1329 ed arrivò quasi al punto di perdere anche i castelli di Sitges e Campdàsens, perché il preposto di Giugno de la Cattedrale di Barcellona, per i diritti che aveva su questo territorio, negava il cambio di proprietà, nonostante il vescovo ed il Capitolo avessero dato il loro consenso nel 1327. Il dibattito si prolungò durante 16 anni. Durante questo tempo il lascito di Fonollar subì altri tagli da parte dei suoi esecutori testamentari, che dovettero vendere parti –per lo più mobili, le proprietà che aveva a Vilafranca, etc.– per saldare i debiti ed i conti ancora in sospeso. Nonostante tutto, la perseveranza e l'insistenza dell'Almoina nel mantenere il suo dominio su Sitges così come i soldi che spese per le cause con il preposto –arrivò a causare la vendita di parte del suo patrimonio per pagarle– dimostra l'interesse degli elemosinieri (*almoiners*) per raggiungerne la signoria.

Nel 1342 l'Almoina conquistò il possesso del castello di Sitges, del quale ne ottenne differenti gradi di dominio: la signoria della terra, la signoria territoriale, la signoria della decima e la signoria giurisdizionale, in un primo momento la giurisdizione civile, e col passare degli anni anche la criminale. Interessante in questo aspetto è il modo in cui l'Almoina organizzò la gestione di questo importante patrimonio. Non sarebbe stato facile amministrarlo direttamente in maniera centralizzata, vale a dire da Barcellona, per cui l'Almoina optò per altre soluzioni. La prima opzione scelta dagli elemosinieri fu quella di vendere le rendite a un gruppo di affittuari, in modo che l'istituzione poteva disinteressarsi dei procedimenti relazionati con la sua riscossione ed immagazzinamento, ed in cambio, per questioni di rappresentazione, la signoria faceva uso del procuratore che l'Almoina teneva destinato a Vilafranca.

L'amministrazione della giustizia, dal suo canto, si trovò risolta fin dal 1342 mediante la figura del sindaco signorile, che aveva funzioni unicamente giurisdizionali, vale a dire che non interveniva nella esazione delle rendite, cosa che facevano altri sindaci dell'Almoina, come ad esempio, quello del castello di Grevalosa. Questa forma di gestione indiretta si mantenne per una decina d'anni, finché gli *almoiners* si accorsero delle possibilità che

offriva il patrimonio di Sitges e le sue rendite, abbastanza oltre le entrate in denaro che si potevano riscuotere dagli affitti. Per questo motivo scelsero di passare ad una amministrazione diretta, *in situ*, mediante un procuratore, un prete vincolato alla Seu di Barcellona e che risiedesse nel territorio, un passo fatto nel 1353, coincidendo con l'acquisizione della giurisdizione criminale.

Questa amministrazione diretta ed *in situ* supponeva certi costi, come il mantenimento del personale, compensati però dall'ingresso al magazzino del castello di grandi rendite in prodotti agricoli, soprattutto cereali e vino, quest'ultimo ottenuto in gran parte dallo sfruttamento della dominatura. Prodotti che erano fondamentali per la loro funzione caritativa d'assistenza e che in alcuni periodi erano scarsi –e pertanto cari– nel commercio di Barcellona. L'arrivo del procuratore dell'Almoina a Sitges, nel 1353, annulla la figura degli affittuari nello stesso momento in cui sostituiva il procuratore di Vilafranca, ma non modifica le attribuzioni del sindaco. Così, mentre il procuratore si incaricava della compatibilità, di gestire le rendite, di controllare il suo pagamento e di fare da ponte fra la signoria e gli elemosinari, il sindaco era il rappresentante giurisdizionale, il responsabile della corte e delle relazioni con altre autorità giurisdizionali –come lo erano sindaci di altri territori, i rappresentanti della Corona–, ed in più di fare di punto di contatto abituale con la università. In questo modo, il procuratore ed il sindaco si complementavano nella gestione della signoria dell' Almoina.

Dal 1353, con l'arrivo del procuratore dell'Almoina al castello di Sitges, ebbe inizio uno dei registri basilici per capire il funzionamento di questo grande territorio, il libro dei conti. Attraverso questa compatibilità possiamo conoscere gli ingressi reali derivati dalle rendite procedenti dai diversi livelli di signoria, così come le spese che implicava il mantenimento di un territorio come quello di Sitges. Gran parte delle rendite provenivano dalla signoria della terra, che l'Almoina teneva ceduta per gran parte in enfiteusi agli abitanti del territorio. Le rendite derivate da questa cessione supponevano grandi ingressi principalmente di cereale –orzo principalmente, seguito da frumento–, ed in denaro, senza contare l'incasso del *lluïsmo* che, alla fine dell'anno, supponevano una parte sostanziale degli ingressi totali. In questo senso, il caso di Sitges ha potuto dimostrare l'importanza economica del guadagno di questi diritti, quando, in altri posti, non si sarebbe potuto stimare il suo peso economico, per mancanza di dati compatibili. Lo sfruttamento di terre di dominatura, d'altro canto, supponeva una importante spesa per la contrattazione di braccianti –nonostante una parte del lavoro fosse garantita con la prestazione di servizi (*joves e tragins*) da parte degli abitanti

del territorio–, ma implicava il conseguimento di cereali, legumi e, soprattutto, di uva, che una volta trasformata in vino nelle cantine del castello, era molto utile per l'Almoina.

Per quanto riguarda il secondo livello di territorio di cui disponeva l'Almoina a Sitges, il signorio territoriale, dipendevano da lui i monopoli o i distretti signorili (forni di pane, fucine) oltre ai servizi a cui il signore aveva diritto (le *joves* e *tragins* appena menzionati, oltre alla partecipazione della popolazione in opere e vigilanze) ed un congiunto di altri diversi diritti, come la *mantada* di paglia, la cesta di uva, i diritti di leuto e dei pesci regali o del cafiso di vino.

Nella maggior parte dei casi –tranne che nei distretti signorili e nei servizi– erano diritti che, in pratica, riportavano pochi incassi, e che, quindi, avevano fundamentalmente un senso simbolico di dimostrazione del dominio del signore nei confronti della sua popolazione. Come in un certo senso lo era anche la signoria della decima, che si riversava su un'ampia varietà di prodotti agricoli pastorizi del territorio, ma che in pratica aveva un peso di riscossione relativamente basso, soprattutto negli anni di cattivi raccolti.

Infine, l'Almoina contava sulla signoria giurisdizionale che, prima di ogni altra, era la definitiva dimostrazione del suo dominio, per il potere coercitivo che esercitava sulla popolazione. Il fatto di completare la giurisdizione civile –che era associata all'eredità di Fonollar– con la criminale, per la prima volta nel 1353, anche se per pochi anni, e dopo nel 1390 ed in maniera ininterrotta fino al secolo XVI, significava per l'Almoina assumere il dominio praticamente assoluto del territorio di Sitges. Inoltre si liberava dell'autorità del *veguer*, con il quale ebbe molti conflitti durante il tempo in cui la giurisdizione criminale fu in mano del re. Infatti, durante tutto questo periodo si nota una latente tensione fra la istituzione assistenziale di Barcellona, da una parte, e il *veguer* e l'università di Villafranca, dall'altra. Questa situazione raggiungerà i suoi momenti di massima tensione nel 1353, quando l'Almoina, oltre a comprare la giurisdizione criminale, chiese al re la concessione di sottrarre il castello di Sitges alla *vegueria* di Vilafranca per farlo entrare in quella di Barcellona.

Per il dominio che esercitava su Sitges, l'Almoina otteneva grandi entrate di prodotti agricoli ed in denaro, anche bisogna considerare che queste entrate non erano nette. Il dominio di Sitges significava anche una certa quantità di spese, alcune più prevedibili come quelle derivate dallo sfruttamento delle terre di dominatura o il mantenimento e gli stipendi del personale del castello. Altre erano meno prevedibili, come quelle dovute alle riparazioni delle mura della villa o ai costi di difesa. Tutte queste spese, combinate con la

irregolarità dei raccolti, provocó costanti alti e bassi delle entrate e delle uscite, che in piú di una occasione terminarono con una negativa chiusura di bilancio. Per questo, a livello contabile, il dominio di Sitges era in alcune occasioni deficitario anche se per la maggior parte degli anni il bilancio fu positivo. C'erano pero altri fattori che mantenevano il suo interesse a livello qualitativo, come la sua ubicazione, in prima linea sulla costa della *vegueria* del Penedés, nella quale l'Almoína aveva molti possedimenti. In piú il suo territorio abbondava di certi prodotti, come in particolare cereali e vino, la cui produzione era di vitale importanza, soprattutto quando nel constesto di Barcellona vi era una mancanza di sumministro.

In conclusione abbiamo potuto vedere che l'Almoína dovette fissare nuove forme di amministrazione per adattarsi alla nuova situazione. Sitges rappresentó per questa istituzione una importante fonte di entrate in denaro ma anche in prodotti agricoli, cereali e specialmente vino, che servirono per far compiere le sue funzioni assistenziali oltre ad incorporare un territorio strategico che permise la crescita successiva in quella zona.

Il secondo obiettivo di questa tesi é stato conoscere il territorio su cui si situava la comunità di Sitges, e la sua evoluzione durante il periodo studiato. Il territorio di Sitges si trova sulla costa della denominata *marina del Penedés*, con gran parte del suo litorale aperto al mare. La parte orientale del territorio, montagnoso e arido, si integra con quella occidentale, dai dolci pendii e terre adatte alla coltivazione di seccagna, specialmente vigna e cereale. All'interno di questo territorio del castello, la maggior parte della terra era di dominio diretto del signore, ma vi erano allodi dell'arcidiaconato di Barcellona, della parrocchia di Santa Tecla di Sitges e del signore di Ribes, quest'ultimo nella *quadra dels Gassons*. Gran parte della popolazione che nel 1342 arrivava ai 176 capifamiglia, viveva nella villa –un 70% nella prima metà del secolo XIV che aumentó a un 90% nella seconda metà–, che era l'unico nucleo concentrato nel territorio. La restante popolazione si disponeva in uno sparso insediamento, in masi.

Questi dati mostrano il contundente peso demografico della villa in relazione al resto del territorio, un predominio che era sia economico che di potere. Economico perché era il luogo dove si celebrava il mercato settimanale, di concessione reale fin dal 1307, oltre ad essere luogo di residenza di differenti artigiani e gente di mare. Di potere, in quanto, dentro al recinto fortificato, si concentravano i principali simboli signorili, vale a dire il castello e gli spazi del distretto –la fucina ed il forno di pane– oltre alla chiesa parrocchiale e a un ospedale dei poveri istituito da Bernat de Fonollar poco prima di morire. La villa fortificata era dunque l'epicentro, lo spazio dei servizi cui ricorrevano gli abitanti di tutto il territorio.

Nello stesso tempo era il centro del potere signorile dove si immagazzinavano le rendite, da dove si imponeva la giustizia e dove si esponevano i delinquenti. Una parte della popolazione della villa, viveva però fuori dalle mura nel quartiere denominato Raval, sorto a causa dell'aumento della popolazione verificatosi fin dal principio del secolo XIV ed aumentato durante il secolo fino a raggiungere il suo massimo livello all'inizio del XV.

La parte restante della popolazione –che come detto passò da un 30% a un 10% durante il secolo XIV– si distribuiva in masi per il territorio. Queste proprietà erano caratterizzate dalla semplicità delle loro edificazioni, che possibilmente –nonostante i resti materiali e documentali non possano confermare né smentire–, si trovavano raggruppate in maniera semi sparsa, sullo stile dei *vicinati* del nord-est catalano, denominati *llocs*.

Questi *llocs* servono da punto di riferimento per situare i masi ed accompagnano i cognomi di molti dei suoi possidenti. Ciò nonostante, questa distribuzione in insediamento semisparso è difficile da confermare a causa dello scossone sofferto, come successe d'altro canto, nel resto del territorio catalano. Effettivamente, nell'anno 1342, si documentano a Sitges fino a 42 masi, dei quali agli inizi del secolo XV ne sopravviveva una terza parte. Cosa successe con gli altri masi? Il decremento demografico iniziato prima del 1350, ebbe un ruolo importante. Molti dei possidenti di masi morirono, altri rinunciarono alla loro eredità. Alcune note inserite nel *capbreu* del 1360 parlano di una ventina di masi *deperits i alienats*. Il panorama è simile a quello di molti altri territori catalani, se non fosse perché queste note rivelano una situazione anomala o, almeno, poco frequente: l'esistenza prima dell'abbandono di questi masi di un substrato di compravendite e stabilimenti di molte delle loro terre. Detto in altri termini, anche se alcuni di quei masi erano rimasti abbandonati, parte delle loro terre continuavano ad essere coltivate da altre persone che le avevano ricevute in substabilimento o tramite acquisto. Il vincolo tra queste terre cedute con il maso si era però mantenuto grazie a *l'adjutori de cens*, un aiuto in forma di censo che il substabilito faceva al titolare del maso per garantire il pagamento dei censi dovuti al signore.

Questa situazione, con una grande parte dei lotti dei masi ceduti, fu possibile solo per l'esistenza di un nucleo d'insediamento concentrato pari all'importanza della villa. Tutto questo perché i suoi abitanti si erano appropriati, durante la prima metà del secolo XIV, di una, due o più lotti di terra che coltivavano come complemento alla loro attività marinaia o artigianale, oppure direttamente a tempo pieno. In questo modo avevano contribuito a compensare le difficoltà che soffrivano molti dei masi di Sitges in quei momenti, anche se, a lungo termine, ciò che provocarono fu la sua destabilizzazione ed in alcuni casi la sua

scomparsa. Come riassunto finale, una volta che questi masi venivano abbandonati, a metà del secolo XIV, parte delle loro terre non sarebbero rimaste abbandonate ma sarebbero continuate ad essere coltivate da altre persone.

In questi momenti di trasformazione della struttura del campo di Sitges, l'Almoina partecipò attivamente a tutto il processo. Questo perché, nonostante una parte importante delle terre di quei masi abbandonati si continuassero a coltivare, al signore non interessava che i masi abbandonati sparissero, specialmente a livello giuridico. Specificando, l'Almoina per conservare le rendite che prestavano questi masi –cereali, capponi, e *pernes de cansalada*, fasci di grano e servizi di *joves* e *tragins*– s'interessò principalmente a mantenere l'esistenza giuridica di quei masi per conservare le rendite più che a scioglierli e stabilire ciascuna delle loro terre individualmente. In questo senso l'Almoina cercò nuovi possidenti per i masi abbandonati, senza opporsi, nella maggior parte dei casi, al fatto che risiedessero nella villa. La condizione però era che si incaricassero della raccolta degli *adjutoris de cens* delle terre cedute e che lavorasse le terre non cedute che erano rimaste abbandonate. In questo modo molte case di masi rimasero fisicamente abbandonate e crollarono rapidamente, anche se giuridicamente i masi si mantennero vivi.

Con questa ristrutturazione del campo di Sitges, prodotta durante la seconda metà del secolo XIV, nel 1368 solo sopravvivevano una quindicina di masi abitati –rispetto ai più di quaranta nel 1342– mentre riguardo i restanti, solo ci rimane il ricordo di una decina, gli altri si persero nell'oblio. Nonostante ciò, possibilmente durante il secolo XV e specialmente durante gli anni della guerra civile catalana, molti di quei masi abitati, rimasero alla fine abbandonati. In definitiva, nel secolo XIV si passa da un territorio diviso in una quarantina di masi, a un paesaggio lottizzato in terre e vigne in mano di vicini della villa, malgrado la sopravvivenza, su scala minore, dell'insediamento sparso. Si può dunque dire, che è nel trascorso di questi quasi 80 anni, dal 1342 al 1418, che si materializza definitivamente preminenza della villa sul resto del territorio.

In conclusione, abbiamo potuto verificare che i cambi demografici avvenuti dalla metà del secolo XIV, influirono decisamente sull'evoluzione della distribuzione territoriale, con uno spopolamento progressivo dell'insediamento sparso a favore dell'insediamento concentrato e la conseguente crescita della villa. Si abbandonano le case dei masi ma gli abitanti della villa continuano a coltivare le terre, vale a dire, quello che si produce è uno spopolamento del territorio, ma non un abbandono delle terre, che continuano ad essere, nella maggior parte, lavorate.

Signoria e territorio sono le due basi su cui si basava la comunità che proponevamo nel nostro studio. Comunità alla quale ci siamo avvicinati in relazione a tre aspetti: l'organizzazione dell'università, il lavoro del mare e la sua gente ed infine il credito privato e l'indebitamento.

La base organizzativa della comunità si trovava nell'università, alla quale l'Almoina, al momento del suo arrivo alla signoria, trovò necessario dargli una nuova struttura. Fino a quel momento la popolazione di Sitges era organizzata in un modo molto semplice: l'insieme dei capofamiglia si riuniva in assemblea per risolvere le questioni di maggior importanza. In prima fila vi erano i *proboms*, che non erano incarichi elettivi ma membri della comunità che, per tradizione familiare e prestigio sociale ed economico, godevano di una preminenza sui loro conpaesani. Questa situazione cambiò con l'arrivo dell'Almoina. Un anno dopo dell'incorporazione di Sitges al suo patrimonio, agli inizi del 1344, gli elemosinari stabilirono una nuova struttura dell'università, con la designazione degli incarichi elettivi che si rinnovavano annualmente. Il nucleo del nuovo comune era formato da tre *jurats*, uno di ogni mano –mano maggiore, mano media e minore– ciascuno di loro accompagnato da due consiglieri. Il numero di incarichi elettivi si chiudeva con tre *fiters* occupati a giudicare e punire i conflitti nell'ambito rurale, e due *mostassafs*, che si occupavano del controllo del mercato.

Gli obiettivi di questa nuova organizzazione erano chiari: oltre a dare una struttura solida per la gestione delle taglie –questa era la sua motivazione secondo l'atto di elezione dei primi *jurats*– si attribuiva all'università una serie di competenze, cominciando dall'amministrazione e conservazione del tempio parrocchiale e passando per il mantenimento dell'ordine nell'ambito rurale e del mercato. In questo modo, la signoria delegava la gestione di questi ambiti, anche se l'ultima parola l'aveva sempre l'Almoina, attraverso il *batlle* ed il procuratore. In altri termini, il limite tra la capacità di decisione del comune e l'intervenzione della signoria era poco chiara, perché l'Almoina aveva un grande potere d'intervento sulle decisioni dell'università. I *jurats* ordinavano, ma era il *batlle* o il procuratore coloro che eseguivano. Non possiamo parlare quindi di una università autonoma, al margine delle ingerenze della signoria, ma più correttamente, di un continuo intervento dell'Almoina sulle iniziative dell'università.

Il sistema fiscale diretto, quello esercitato sulla popolazione ed il suo patrimonio attraverso le taglie (*talles*), che si utilizzava anche prima dell'arrivo dell'Almoina, risultò essere ogni volta più insufficiente, non solo per le esigenze della Corona, ma anche per quelle di volta

in volta piú importanti per la difesa della villa e la gestione dell'universitá in generale. É per questo motivo, che dal 1391 si instauró un sistema fiscale indiretto, gestito attraverso gli imposti sulla compravendita, la distribuzione ed il consumo di certi prodotti basici, come il pane, il vino e la carne. Giunti a questo punto, é interessante osservare chi formava parte di questo comune, e fin dall'apparizione delle imposizioni, chi era il suo fittavolo. É molto significativo vedere che anche il sistema usato per la sua elezione sarebbe stato di cooptazione; sistema in cui partecipavano solo i *jurats* dell'anno anteriore e che era quindi chiuso. Questo sistema provocó, inevitabilmente, la consolidazione di un gruppo ridotto della popolazioni alla testa dell'universitá. In piú, il fatto di scegliere un *jurat* di ogni mano, supponeva la preminenza dei membri della mano maggiore sul resto. Questo perché, proporzionalmente, i vicini appartenenti a questa mano, erano molto meno rispetto a quelli della mano media o minore. In questo modo, il sistema imposto dall'Almoína, invece di permettere una partecipazione piú aperta all'insieme della popolazione, provocó in cambio un rinforzo dei membri della comunitá giá consolidati precedentemente, vale a dire i *proboms* che vedevamo prima del 1342 alla testa dell'universitá, ed anche dei meglio posizionati economicamente, quelli che formavano parte della mano maggiore.

Bisogna anche dire che si osserva una distinzione molto chiara fra gli uomini con incarichi di *jurats* e consiglieri, e quelli che eseguivano il ruolo di *fifers* e *mostassafs*. Risulta abbastanza chiaro che giurati e consiglieri occupano sempre questi due incarichi, mentre *fifers* e *mostassafs*, competenze teoricamente piú tecniche, si mantengono stabili su quei ruoli e non arrivano mai agli incarichi di giurati o consiglieri. D'altro canto é anche importante sottolineare che quando si introducono le imposte sul servizio fiscale locale, saranno gli uomini facenti parte di questo gruppo "esclusivo" di consiglieri e *jurats* coloro che, nella maggior parte dei casi, affitteranno le imposte. Detto in altri termini, gli uomini che fino a quel momento avevano mantenuto la loro preminenza sociale ed economica si consolidarono, alla fine del secolo XV, anche di piú a livello economico. Tutto questo perché l'affitto di queste imposte comporteranno grandi benefici per gli affittari, e questo, in piú, andrà a scapito della maggior parte della popolazione, che dovrà pagare imposti su prodotti di necessitá basica, come carne, pane o vino.

Parlando di Sitges, però, bisogna considerare la presenza del mare, che, bene o male, rappresentava una porta aperta al mondo. Negativamente perché la fascia litorale era specialmente vulnerabile agli attacchi via mare dei pirati, corsari e navi di nemici della Corona. Questa vulnerabilitá aumentó specialmente fra gli anni 50 e 60 del secolo XIV, quando gli attacchi di genovesi e castigliani pregiudicarono considerabilmente la

popolazione della sua economia, senza parlare dei grandi costi che significó per l'Almoína organizzare la difesa militare della villa. Negli ultimi anni del secolo, genovesi e castigliani furono sostituiti dalle navi di pirati musulmani, que si avvicinavano alla costa per catturare ostaggi e bottini. Questa pericolosità della prima linea di costa era però compensata dalle possibilità que offriva l'uscita al mare. Di fatto, una importante parte della gente di Sitges si dedicava a mestieri vincolati al mare. Dovuto alle caratteristiche del litorale, questo porto non arriverá mai ad essere un gran porto, come per esempio quello di San Feliu de Guixols, ma comunque, l'importanza di Sitges era data dalla sua posizione privilegiata sulla costa del Penedés.

L'inclusione di Sitges nella lista degli scaricatori del litorale catalano dove si riscuoteva il diritto di entrate e uscite ed il diritto della *bolla dels draps* della Generalitat da l'idea della sua posizione strategica, anche se la sua designazione non si produsse fino alla seconda pubblicazione della lista, fatta nell'anno 1365, a due anni di distanza dalla prima. In questo modo, il porto di Sitges si convertiva, insieme a quello di Cubelles, nel principale di entrate e uscite di merci del Penedés. Si fa difficile stabilire che relazione c'era tra un porto e l'altro o se uno predominasse sull'altro. É però certo che molti mercanti di Vilafranca utilizzavano Sitges come porto di uscita per le sue merci. Il porto disponeva di una flotta di imbarcazioni di piccole e medie dimensioni, –galee, barche e leuti– adatte soprattutto a una navigazione di cabotaggio. A che destinazioni si dirigevano? Lasciando da parte Barcellona, con la quale vi era una stretta relazione, si fa difficile valutare, nel periodo studiato, quali erano i porti di destinazione. Ciò nonostante, le date che riportano i registri degli ancoraggi di Maiorca (1321-1340) e le date raccolte da Jacint Sastre sulle uscite delle imbarcazioni da Sitges nei primi anni del secolo XIV (1298-1335), mostrano una navigazione diretta specialmente verso la Linguadoca, la Provenza e Maiorca, oltre alla navigazione circoscritta al litorale catalano. Questa navigazione, a mezza distanza, si vide però interrotta verso il 1324-1328, ed a partire da questo momento, la maggior parte delle uscite si dirigeva esclusivamente al territorio catalano, e dal 1334, principalmente verso Barcellona, per la chiara necessità che aveva la città dopo “*lo mal any primer*”. In piú, bisogna considerare che Sitges era una fermata importante per le barche di cabotaggio.

Nonostante questi dati non si possano applicare esattamente al periodo che stiamo studiando, é certo che dal 1342 in avanti, la flotta mantenne caratteristiche simili a quelle di principio del secolo: per questo motivo é chiaro che la navigazione si limitó sempre all'ambito del Mediterraneo nord occidentale. Vi era però un'altra parte importante della popolazione che traeva profitto dal mare in un'altra maniera. Parliamo dei numerosi

pescatori documentati che praticavano fondamentalmente due tipi di pesca, quella fatta con palamito e quella fatta con arti di tiro, cioè sciabica e sciabichella. I registri del diritto dei leuti, che pagavano i pescatori di palamito, mostrano che la flotta di pesca di Sitges comprendeva fra le 6 e le 10 barche. Durante la Quaresima tutte praticamente uscivano a pescare, mentre per l'Avvento lo faceva la metà. In più, uno specialmente dettagliato registro, del 1387, indica che, a parte le barche di palamito, altre tre barche andavano a pescare con sciabichella. Questi dati insegnano una importante attività nell'ambito della pesca, che posteriormente sarebbe tornata sul mercato del pesce locale, il cui funzionamento era ampiamente regolato, così come i prezzi del pesce venduto in piazza, con norme che mostrano la grande varietà di pesce pescato.

Bisogna anche rilevare l'introduzione nei mari di Sitges di una nuova tecnica di pesca, la *tonaira*, che fu introdotta dai pescatori della Costa Brava. Questa tecnica favoriva, più di quella del palamito, la pesca dei tonni, per cui ebbe un gran successo. Perciò gli elemosinari si videro obbligati a regolare questa tecnica di pesca oltre a creare un nuovo diritto, il *dret de tonyins*, che applicava tasse e che fu accompagnato dal diritto dei *quatre peixos reyal*s.

Sia la navigazione commerciale che la pesca implicavano forme di organizzazione molto strutturate, al cui comando vi era il padrone della barca, che dirigeva l'equipaggio. È frequente, soprattutto nel caso dei pescatori, la partecipazione congiunta di tutti gli uomini della famiglia (fratelli, padri, figli, etc.) in questa attività. È qui dove si vede in maniera più chiara che in ogni altro ambito dell'economia, la tradizione familiare nel mestiere, con casi di fino a quindici persone dedicate tutte alla navigazione o alla pesca. Erano funzioni che richiedevano la partecipazione di molto personale, ragion per cui si adoperavano tutti i figli. Questi marinai e pescatori non si dedicavano, però, solo al lavoro in mare. Tutti loro, praticamente, disponevano di terre e vigne, comprati o frutto dell'eredità familiare. Nonostante i loro ritmi di vita, con lunghi periodi fuori di casa, i marinai sono anche proprietari di terreni e si dedicano alla loro coltivazione nei periodi in cui restavano sulla terra ferma. Le loro donne, in cambio, sono il sostegno della casa, crescendo i figli ed occupate nelle faccende domestiche, nella coltivazione degli orti, ed in alcune occasioni, contribuendo all'economia familiare con occupazioni distinte da quelle dei mariti. Capire l'attività marinara che si sviluppava nel territorio, ci ha permesso di capire cosa realmente rappresentava il lavoro del mare in confronto alle altre attività restanti.

Alla fine, una questione che riguardava tutta la comunità, senza distinzione di stati sociali ed economici, era il credito e l'indebitamento. L'analisi della documentazione notarile e di corte ha fatto osservare che praticamente tutta questa documentazione seguiva le vie più

tradizionali e rudimentali del credito, i prestiti e le comande, –cioé a corto termine–, e le vendite di censi a *carta de grácia*. A malapena si nota, in cambio, l'esistenza di un credito a lungo termine, formalizzato per mezzo di *violaris e censals morts*. In un momento in cui, nella maggior parte del territorio catalano, erano di ampia diffusione. Questi documenti creditizi erano accompagnati, alla fine, dai debitori, vincolati alle vendite, ai termini ed alle obbligazioni di corte.

É in queste ultime forme di credito, con i *clams*, che ci possiamo avvicinare alla realtà economica e sociale della comunità. In questo modo abbiamo conoscenza sulle relazioni di lavoro dei braccianti, persone che si offrono ad artigiani e contadini per lavori determinati come complemento o come unica fonte di economia familiare, oltre a poter osservare il credito al consumo, che si accordava oralmente o si scriveva sui libri di conti privati.

I libri di corte, in piú, permettono di osservare i meccanismi di recupero di questo credito, che cominciavano con la presentazione di numerosi *clams* –che é la maggiore tipologia documentale in questi libri– e che permettevano al possibile debitore di dare una risposta ai suoi accusatori. In caso di non arrivare a un accordo attraverso una intesa privata, le parti si sottomettevano a un arbitraggio o a un giudizio di diritto o di corte, dei quali si obbligavano ad accettare la sentenza con la forma di diritto.

Tutti questi procedimenti avevano l'obiettivo di garantire al creditore la riscossione di ciò che avevano prestato o confidato, giungendo in ultima fase, se necessario, alla vendita delle garanzie concesse dal debitore al momento della creazione del debito, o meglio all'esecuzione dei beni pignorati. Gli esempi concreti di due debitori e due creditori ci hanno permesso di personalizzare questi processi, identificandoli e situandoli nel contesto della comunità, in modo che abbiamo potuto capire, le implicazioni sociali di questo credito. Tutti erano, in un modo o nell'altro, debitori o creditori, o entrambe le cose nello stesso tempo. Nonostante spesso la fiducia, la solidarietà o le negoziazioni fatte fra le parti prolungavano le relazioni creditizie oltre i termini stabiliti in un primo momento, coloro che prestavano o confidavano non esitavano, quando era il momento, a ricorrere ai meccanismi offerti dalla giustizia per recuperare quanto avevano prestato.

In conclusione, per rispondere a questo ultimo obiettivo, abbiamo osservato la realtà di una comunità rurale e marittima secondo tre possibili punti di osservazione. I risultati permettono di affermare che, questa comunità, combinava le relazioni con il mondo oltre i limiti del territorio, soprattutto tramite il suo porto, che fungeva di entrata ed uscita dalla giurisdizione del Penedés, con gli stretti legami stabiliti tra i suoi membri, che erano spesso

endogamici in determinati gruppi di popolazione come i marinai o i pescatori. L'arrivo dell'Almoina causó un cambio nel suo divenire, che ebbe implicazioni non solo nella sua organizzazione interna, ma anche perché significava entrare a far parte del dominio di una importante istituzione, legata alla sede di Barcellona e dedicata alla beneficenza.

In definitiva, con questa tesi crediamo di aver riempito il vuoto storiografico su due aspetti concreti, il primo dei quali é rispondere alla necessità di uno studio dettagliato del patrimonio delle istituzioni benefiche, ed in concreto, di una delle piú importanti della Corona di Aragona, l'Almoina dels pobres de la Seu de Barcelona. Il secondo é approfondire il periodo basso medioevale della storia di Sitges, aspetto che si é potuto portare a termine grazie alla ricca documentazione osservata e cosí poco esplorata finora. In questo senso, vorremmo evidenziare il duro lavoro che ha significato, in questi anni di ricerca, la consultazione di un grande volume di documentazione e la sua sistematizzazione. Trattandosi di fonti dalle molto diverse origini, le tipologie documentali lavorate sono state anche molto varie, ragion per cui é stato necessario imparare a riconoscerle, approfondirle ed interpretarle correttamente.

Questo studio pretendeva andare ben oltre le relazioni feudali fra la comunitá rurale e la sua signoria, per avvicinarsi alla societá di Sitges ed alla sua istituzione che l'ha governata. Crediamo che la nostra ricerca sia interessante in quanto permette di avvicinarsi alla sua economia ben oltre la realtá, a volte troppo statica, che presenta la documentazione signorile. Ed anche capire come si organizzava socialmente e per quali vie si relazionavano i membri di una comunitá, situata fra piccoli luoghi di pochi abitanti e le grandi ville. Inoltre, il volume di documentazione consultata e la sua varietá tipologica, permette di ripercorrere le vite delle persone che facevano parte di questo grande gruppo umano, avvicinandosi con dettagli su chi erano e su che ruolo avevano nell'insieme della comunitá. Considerando il tutto, crediamo che l'esempio presentato possa servire da modello per altri spazi rurali e marittimi del litorale mediterraneo, oltre che per capire il trattamento che facevano del suo patrimonio istituzioni come la Pia Almoina de Barcelona.